

דרך הדרום משטרה כהלכה זולק א'

דרך הדרום

מ ש ט ר ה – כ ה ל כ ה
במשנתם של מאורי התורה וגדולי ישראל

חלק א'

משולחנו של רב מחוז דרום
הרב ראובן כמיל, רפ"ק

מהדורה שניה ומורחבת
שנת "לשכן כבוד בארצנו" לפ"ק
חודש מרחשון ה'תשפ"א

* * *

הערות ותגובות יתקבלו בברכה

במערכת 'דרך הדרום'

במייל: rabanotdarom@gmail.com

ובפקס: 08-9781452

ויתוקנו בעזרת ה' במהדורות הבאות

פתח – דבר

”זה היום עשה ה’ - נגילה ונשמחה בו”,

כאשר הוצאתי במחוז את הספר ‘דרך הדרום - מנהיגות בפרשת השבוע’, צירפתי בסופו קונטרס ‘תשובות בהלכות משטרה’ הכוללים משא ומתן הילכתי מדברי התלמוד ועד אחרוני פוסקי דורנו, מגדולי ומאורי הדור - אשר לאורם נלך, תשובות אותן השבתי לשוטרים היקרים, לחיזוק ידם בעבודת הקודש.

והנה נפוצו הדברים בבתי המדרש ונתקבלו בידי שוחרי התורה באהבה רבה, על כן באתי כעת להדפיס קונטרס זה במהדורה מורחבת בשם ‘משטרה כהלכה’, בתוספת מרובה על העיקר, למען תרבה הדעת ויתלבנו הדברים.

וכמו שנאמר במדרש תנחומא (אמור סו”פ ב’) ”מלמד שהראה לו הקב”ה למשה: דור דור ודורשיו, דור דור ושופטיו, דור דור ושוטריו, דור דור ומלכיו”, הרי שהראה הקב”ה למשה רבינו ע”ה את כלל ‘שוטרי ישראל’ עד דורנו אנו. ויש להבין לשם מה הוצרך הקב”ה להראותו ‘דור דור ושוטריו’, אלא בא הקב”ה ללמדנו שתורתו היא תורה נצחית ואקטואלית, ויש בה ‘הוראת חיים’ לכל הדורות ולכלל שוטרי ישראל, אף במקרים המורכבים והמאתגרים ביותר!

ספר זה מוקדש להרמת קרנם ולהצלחתם של שוטרי ישראל המוסרים נפשם ימים ולילות למען שמירת עם ישראל וארץ ישראל, לאפשר בארץ שגרה של סדר שלום ובטחון, שבה נוכל לשבת בשלווה על התורה ועל העבודה.

אך בעיקר גורמים הם להשראת שכינה על ישראל וכמו שנאמר במדרש רבה (דברים פ”ה פ”ז) אמר הקב”ה: מכל מה שבראתי איני אוהב אלא את הדין, שנאמר ”כי אני ה’ אוהב משפט”, ומקרבת את הגאולה כמו שאמר הנביא ישעיה (נ”ו, א’) ”כה אמר ה’, שמרו משפט ועשו צדקה - כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות”. ועל כן ישאו ברכה מאת ה’, וחפץ ה’ בידם יצלח, אמן.

בברכת להגדיל תורה ולהאדירה,

ראובן כמיל, רפ”ק
רב מחוז דרום

בס"ד, י"ג חשון תש"פ, 4-144/פ'

דברי ברכה

הובא לפני גליונות ספר "דרך הדרום", על פרשיות השבוע, מעשה ידיו להתפאר, של הרב היקר והנעלה, איש על העדה, רב פעלים לתורה ולתעודה, עמו עוז ותושיה, חכו ממתקים וכולו מחמדים, מוכתר בשבח וקילוסין, מזכה הרבים, דובר צדק ומגיד מישרים, שמו מפארים, הרה"ג ראובן כמיל שליט"א, רב מחוז דרום במשטרה.

הנה זה שנים שהמחבר זוכה להרביץ תורה לרבים, מחזק ומקרב את שוטרי ישראל לאבינו שבשמים, בדברי חן המתוקים מדבש ונופת צופים, שפתותיו שושנים בחום ובאהבה, ותודות להשי"ת רואה ברכה בפרי עמלו בזיכוי הרבים, ועתה מעלה על הכתב הדרשות שמסר בפני שומעי לקחו, ובסופו קונטרס חשוב ובו תשובות הלכתיות אקטואליות בענין עבודת המשטרה ובעניני פיקוח נפש שנתקל בהם במסגרת עבודתו, ונושא ונותן ומקיף בהרחבה בשפה ברורה, וגמר חיפוש מחיפוש בדברי הפוסקים ראשונים גם אחרונים בסברא ישרה, וסידר הכל בסדר נאה ונכון, דבר דבור על אופניו, תפוחי זהב במשכיות כסף ולפעלא טבא אמינא, איישר חיליה לאורייתא.

ולא נצרכה אלא לברכה, שיהי רצון וחפץ ה' בידו יצלה, להגדיל תורה ולהאדירה, וימשיך לזכות את הרבים בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, לאורך ימים ושנות חיים, בטוב ובנעימים, ירום ונישא וגבה מאוד, "והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו, ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח".

בברכת התורה,

יצחק יוסף

הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא הרבנות הראשית לישראל

בס"ד, י"ג חשוון, תש"פ
11 נובמבר, 2019
הסכ' - 70.שפ

לכבוד
הרב ראובן כמיל, רפ"ק
רב מחוז דרום

מכתב ברכה

הגיעוני עלי ספרך "דרך הדרום". שמעתי שמעך שבתפקידך אתה מאהב שם שמים ופועל רבות בקרב השוטרים לקרבם לתורה. ראיתי את מה שכתבת בנושאים הלכתיים, אתה דן בשאלות יסודיות שקשורות לפעילותו של שוטר בשבת, כגון: האם מותר לו לחלל שבת כדי לאבטח פעילות ספורט, האם מותר לחזור לביתו לאחר המשמרת תוך חילול שבת, האם לשוטר כהן מותר לאבטח מקומות קדושים בהם קבורים צדיקים וכו'.

יפה כתבת ודנת בסוגיות אלו והבאת מקורות רבים להלכה ולמעשה. האמת היא שעל כל שאלה ושאלה ניתן להרחיב ולהוסיף. הנושאים אינם נוגעים אך ורק לגבי שוטרים אלא נוגעים גם לחיילים, לרופאים, לאחים ואחיות. לדעתי, נושאים כבדי משקל כאלה חייבים להתלבן במסגרת מועצת הרבנות הראשית על מנת שהיא תתן הנחיות לכלל הציבור. זו אינה שאלה מקומית אלא שאלה רוחבית, כיצד ניתן לנהל מדינה יהודית כראוי.

חידוש הריבונות היהודית, לאחר אלפי שנות גלות בארץ ישראל עורר שאלות רבות. בין השאר זכויות האזרח וחובותיו, היחס בין האזרח לממשל, מעמד המיעוטים, דמות השבת ועוד.

היטיב לבטא נושא זה הרב הראשי לישראל הרה"ג יצחק אייזיק הרצוג זצ"ל, שכתב ספר שלם שעניינו כיצד להיערך למציאות זו. אצטט חלק מדבריו: "להראות שקיימת אפשרות ליצור תחוקה למדינת ישראל ולכונן בה משטר משפטי שלא יהיה בשום פרט בניגוד לתורתנו הקדושה". ועוד טרם הקמת המדינה זעק: "האפשר מדינה יהודית, מלכות ישראל, בלי תורת ישראל? הרי זה הרס וחורבן פנימי".

גם כיום עדין מוטלת עלינו החובה לנסות להעמיד ענייני הדת על תילם ולדאוג לכך שהרשויות המבצעות יפעלו על פי מסגרת ההלכה.

בספרי "משכיל לדוד" (ח"א סי' י"א) דנתי בארוכה בתפקוד המשטרה בשבת. בין השאר בשאלה האם מותר להזעיק את המשטרה במקרה של גניבה. [ח"א, הערותיו של הרב שליט"א הוכנסו בפנים הספר].

ואסיים מעין הפתיחה, מתוך הכתובים עולה כי דנת בדברים בטוב טעם ודעת, המשך בפעלך למען הגדלת תורה והאדרתה.

בברכת התורה

דוד לאו

הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

תוכן העניינים

הקדמה- 'המשטרה וההלכה לא ילכו יחדיו' ? ! ?'.....	ה
סימן א- הזכות להיות שוטר בארץ ישראל.....	טו
סימן ב- בסיס ההיתר ההלכתי לעבודת המשטרה בשבת.....	לו
סימן ג- בענין הנ"ל "מלך במשפט יעמיד ארץ"- בשבת.....	עא
סימן ד- איך מותר לכתחילה להיות שוטר בשבת.....	קד
סימן ה- הסמכות לקבוע את הגבולות בשלום הציבור.....	קמה
סימן ו- אבטחת מטיילים בשבת באירועי 'דרום-אדום'.....	קסז
סימן ז- עבודת המשטרה בתחנות המגזר הערבי.....	קפד
סימן ח- חזרה בסיום המשמרת לביתו בשבת.....	רו
סימן ט- קבלת 'שכר שבת' על הפעילות בשבת.....	רכד
סימן י- 'תחום שבת' בפעילות המשטרה ברחבי הארץ.....	רלא
סימן יא- 'עירובי חצרות' בתחנות המשטרה.....	רמב
סימן יב- לעבור על שאר איסורים לצורך הצלת הרבים.....	רנו
סימן יג- איסור 'יחוד' בעקבות מטחי טילים לדרום.....	רעט
סימן יד- טומאת שוטר כהן למת בחקירת סיבת המוות.....	רצא
סימן טו- שוטרים כהנים באבטחת הילולות בקברי צדיקים.....	שא
תשובת מרן מאור ישראל ר' עובדיה יוסף זיע"א.....	שיג

מפתח הסימנים

סימן א- הזכות להיות שוטר בארץ ישראל.....טו

מצוות "שופטים ושוטרים תתן לך"// מצוות "לא תעמוד על דם רעך"// מצוות "שוב ארץ ישראל"// העוסק בצרכי ציבור- כעוסק בדברי תורה// מלך אוהב צדקה ומשפט// "ויעש להם בתים"// גדרי העוסק במצוה// הנוטל שכר לדון- שכר השוטרים/ מצוות צריכות כוונה//

סימן ב- בסיס ההיתר ההלכתי לעבודת המשטרה בשבת.....לו

ספק פקוח נפש- חיישינן למיעוטא/ אין הולכין אחר הרוב// פקוח נפש עתידי- אך מצוי/ הגדרת 'חשש רחוק'// 'הלכות ציבור'- בסכנה עתידית/ נזק לרבים- הריהו כסכנת נפשות/ פחד ואיבוד הדעת- הריהו ספק סכנה/ מצוות ישוב ארץ ישראל- בימינו/ 'עיר הסמוכה לספר'//

סימן ג- בענין הנ"ל 'מלך במשפט יעמיד ארץ'- בשבת.....עא

"שופטים ושוטרים תתן לך"- בשבת/ "ובערת הרע מקרבך"- עד היכן/ כופין על המצוות/ ממונה על הרבים שאני/ דרכיה דרכי נועם/ "שום תשים עליך מלך"- ודינא דמלכותא/ המזלזל בחוקי המלכות- מסכן את הרבים/ דינא דמלכותא'- במקום איסור/ כבוד הציבור והמלך//

סימן ד- איך מותר לכתחילה להיות שוטר בשבת.....קד

החובה והמצווה- בדחיית השבת לפקוח נפש/ מעשה שיגרום- לפקוח נפש בשבת/ פקוח נפש בשבת 'הותרה' או 'דחויה'// הנהגת 'כדרך שעושין בחול'// המעלה מן הנהר 'תינוק ודגים'// 'טעה בדבר מצווה'// הפסד מצוות 'שבתון'// אין צריכים כפרה כלל/ תפילת החסידים שלא יבואו לידי פקוח נפש/ 'שפך לו קיתון על פניו'// 'עושים בגדולי ישראל וחכמיהם'- עד היכן//

סימן ה- הסמכות לקבוע את הגבולות בשלום הציבור.....קמה

מקור הסמכות של 'בעלי מקצוע' והמפקדים להכריע/ אנשים שאין השבת חשובה להם/ כשיש מחלוקת בין בעלי המקצוע/ לעשות כנגד דעתו המקצועית/ רכו מודיעין/ שמירה ובטחון כנהוג בימות החול/ כשהחולה רוצה להחמיר/ גדרי בטחון והשתדלות/ 'חמירא סכנתא מאיסורא'//

סימן ו- אבטחת מטיילים בשבת באירועי 'דרום-אדום'.....קסז

'אע"פ שחטא- ישראל הוא'// הנכנס באיסור למקום סכנה/ 'כדי שישמור שבתות הרבה'// שמה יחזור בתשובה/ משום החולים והילדים/ 'דרכי שלום'- בישראל/ מסייע בידי עוברי עבירה//

סימן ז- עבודת המשטרה בתחנות המגזר הערבי.....קפד

הדאגה והאחריות- לאומות העולם/ מפני 'דרכי שלום'// צער בע"ח- באדם/ מצווה להחיות 'גר תושב'- עד היכן/ 'חשש איבה'- בין ישראל לעמים/ מלאכה 'שאינה צריכה לגופה'- בעושה מחמת החוק/ 'כל קבוע- כמחצה על מחצה דמי'// סדנא דארעא חד הוא- סכנה מתפשטת//

סימן ח- חזרה בסיום המשמרת לביתו בשבת.....רו

סוגיית 'כל היוצאין להציל- חוזרין למקומן'// משא ומתן בין פוסקי הדור הקודם הגר"מ פיינשטיין להגרש"ז אורבעך זצ"ל/ שיטות הפוסקים ש'חוזרין'- אף בדאורייתא/ חילוק בין שוטרים למתנדבים/ תכנון הנסיעה למשמרת בשבת/ חזרה עם הנשק ברשות הרבים/

סימן ט- קבלת 'שכר שבת' על הפעילות בשבת.....רכד

איסור הנאה מ'שכר שבת'- מקור וטעם הדבר/ שכר שבת- בדבר מצווה/ שכר שבת- בהצלת נפשות/ שכר שבת- בצרכי הרבים/ מה נכלל בגדר 'צרכי רבים- כצרכי מצווה'//

סימן י- 'תחום שבת' בפעילות המשטרה ברחבי הארץ.....רלא

איסור יציאה מחוץ ל'תחום שבת'// 'הבהמה והכלים- כרגלי הבעלים'// היוצאים להציל- 'תחום שבת' שלהם משתנה/ איסור 'ריבוי בשיעורים' במעשה אחד/ 'ריבוי בשיעורים'- בהצלה/

סימן יא- 'עירובי חצרות' בתחנות המשטרה.....רמב

תקנת שלמה 'עירובי חצרות'// סמוכים על שולחן אחד/ בתים המושאלים לדייריהם/ תפיסת יד/ בעל הבית עמהם/ 'משרד'- אינו מקום אכילה ולינה/ הגדרת שער כניסת הרכבים לתחנה/

סימן יב- לעבור על שאר איסורים לצורך הצלת הרבים.....רנו

שאר איסורים 'נדחים' מפני הסכנה/ לעבור איסור- מפני פקוח נפש של אחר/ לעבור איסור- משום סכנת אבר/ לעבור איסור- כדי להציל את חבירו מאיסור חמור/ היתר מאכלות אסורות במלחמה/ חובת 'הקל הקל תחילה'// האם צריכים כפרה/ התיקון ל"ונטמתם בס"//

סימן יג- איסור 'יחוד' בעקבות מטחי טילים לדרום.....רעט

עבירות החמורות- ייהרג ולא יעבור/ 'אביזרייהו'- כמותן/ 'הצלת הרבים שאני'// איסור יחוד- בתפקיד/ איסור יחוד- מפני הסכנה/ איסור יחוד- מפני 'גדול השלום', עד היכן/

סימן יד- טומאת שוטר כהן למת בחקירת סיבת המוות.....רצא

איסור טומאת כהן למת- בימינו/ היתר טומאת הכהן- לדבר מצווה/ היתר טומאת הכהן- מפני כבוד הבריות/ היתר טומאת הכהן- מפני מת מצווה/ הגדרת 'מת מצווה'- בימינו/

סימן טו- שוטרים כהנים באבטחת הילולות בקברי צדיקים.....שא

מנהג הכהנים- להתפלל בקברי הצדיקים/ 'אין טומאה בצדיקים'// מיתה שלא בידי מלאך המוות/ נשיא שמת- עשאוהו כ'מת מצווה'// ספק דאורייתא- מדרבנן לחומרא/ "מעפר באת ואל עפר תשוב"- אימתי/ מערת המכפלה- קבר רחל- והר מירון/ 'כהני חזקה'- בימינו/

תשובת מרן מאור ישראל ר' עובדיה יוסף זיע"א.....שיג

העלאת קברו של לוחם מג"ב מאילת לארץ ישראל/ הורדת נפטר לקבורה באילת/

ה ק ד מ ה

'המשטרה וההלכה לא ילכו יחדיו? !'

א. "צדק צדק תרדוף- למען תחיה וירשת את הארץ"

בחיבור זה באתי לעמוד כנגד המוציאים דיבתם רעה על השוטרים, כאילו אי אפשר לקיים 'משטרה' בארץ הקודש על פי התורה וההלכה, וכאילו כל עבודת המשטרה במהלך השבת הקדושה הריהו מנוגד לתורתנו הקדושה, וכאילו דוד המלך ע"ה לא דחה בכבודו ובעצמו את קדושת השבת למען הצלת הציבור ו'ממונו', כדוגמת הנאמר בשמואל (א' פרק כ"ג) "ויאמר ה' אל דוד לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה", וכמבואר בעירובין (דף מ"ה), ועוד.

וזאת בזמן שהשוטרים היקרים מתאמצים ומוסרים את 'נפשם' [תרתי משמע] למען שמירת העם והארץ, כאשר המוני בית ישראל חוגגים את קדושת השבת והחג בבתי הכנסת ובתי המדרש ובעיקר בחיק משפחותיהם סביב שולחנות ערוכים, מקריבים השוטרים את היקר להם מכל, את עצמם את תפילתם ואת משפחתם היקרה, ויוצאים לערוך 'משמרות' בתנאים מורכבים ומאותגרים והכל למען מטרה אחת- אבטחת שגרת בטחון ושלוה זו.

ובזמן שמקבלים באהבה ובהבנה את פעילותם של שאר כוחות הביטחון השונים הפועלים בארץ כצה"ל השב"כ והמוסד, או חברות האבטחה למיניהם, ואת שאר כוחות ההצלה כמד"א איחוד-הצלה זק"א ואפילו לוחמי האש, אך רק פעילותה המורכבת והמיוחדת של המשטרה נותרה 'חריגה' מכולם באופן הבנת הציבור את אחריותה ומעלותיה, ובפרט בדורנו זה שהמשטרה צריכה להתמודד ולהיאבק מידי יום גם בטרור הרצחני.

ובעוד שבשאר הדברים יש את הבטחת התורה כמו "ה' ילחם לכם- ואתם תחרישון", או "וברך את לחמך ואת מימך- והסירותי מחלה מקרבך", וכל כוחות ההצלה פועלים רק בדיעבד כ'תרופה למכה', אך דוקא בזה מוסרת לנו התורה את כל האחריות **"שופטים ושוטרים תתן לך... צדק צדק תרדוף- למען תחיה וירשת את הארץ"** והוא ציווי לכתחילה גם ללא שנעשה כל עוול להקים ולבסס 'ארגון משטרה בארץ'. ולא חרבה ירושלים, והעולם בימי המבול, אלא על הקלקול הזה, כמ"ש בטור (ח"מ סי' א'). ובגמ' סנהדרין (דף י"ז) אמרו, כל עיר שאין בה עשרה דברים, אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה, ואלו הן: **בית דין- מכין ועונשין**, וקופה של צדקה, ובית הכנסת, ובית המרחץ, ובית הכסא, רופא ואומן ולבלר, ומלמד תינוקות. והרמב"ם (הל' דעות פ"ד הכ"ג) הביאו להלכה, אך רק בדבר אחד העמידו בתורת 'חובה' וכמ"ש הרמב"ם (הל' יו"ט פ"ו הכ"א) **חייבין בית דין להעמיד 'שוטרים' ברגלים שיהיו מסבבין ומחפשין בגנות ובפרדסים**, ובשו"ע (הל' יו"ט סי' תקכ"ט ס"ו) הביאו להלכה בימינו.

אך כבר אמר הנביא ישעיה (א', כ"ו) "ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחילה- אחרי כן יקרא לך 'עיר הצדק' קריה נאמנה", ויש להבין, מדוע לא הזכיר ה'שוטרים', ומהי ההדגשה 'אחרי כן- יקרא לך עיר הצדק'. והנה מלבד שמזה נלמד שבשוטרים עצמם לא נמצא קלקול, אך גם למ"ד ש'יועציך' אלו השוטרים, א"כ הבטחה זו מכוונת לזמן הגאולה השלימה, ובזה רמז, כי רק לאחר שיחזרו הסנהדרין להורות לעם ישראל את הדרך אשר ילכו בה אז "יקרא לך עיר הצדק", כי רק אז ייעשה הצדק ויחזור הדבר לאיתנו ויוסדר שוב מעמד השוטרים.

והנה הדבר נובע רק מחמת 'חוסר ידיעה', חוסר ידיעה מחמת מיעוט העיסוק בהלכות הצלת חיים ופקוח נפש, ובעיקר ב'הלכות משטרה', וזאת כיון שעיקר תורה שבע"פ הוא ה'תלמוד בבלי' נתחבר כשעם ישראל כבר יצא לגלות ללא אחריות על שלום ובטחון הארץ אלא תחת ידי זרים שמשלו בו, ולא נשארו בידנו מסכתות במצווה זו אלא מהרמזים הבודדים שנשארו בתלמוד, וכדברי הגמ' ב"מ (דף ק"ד) אמר רבה בר רב הונא לאליהו הנביא 'בארבעה לא מצינא, בשיטא מצינא?!', שסדר זרעים וטהרות אינו בקיא בהם כיון שאינן נוהגות בחו"ל, על אחת כמה וכמה בנושאים שחששו מלעסוק בהם מחמת אימת המלכות. ואולי הוא בכלל הגזירה בחורבן הבית "שיכח ה' בציון מועד ושבט", וכמ"ש בגמ' שבת (דף קמ"ה). ומאידך 'חוסר ידיעה' בסכנות האורבות והמקיפות את העם היושב בציון, מבית ומחוץ.

ועל הכל, 'חוסר ידיעה' מפעולותיה המיוחדות של המשטרה, שכיון שחלק מתפקידיה זה גם 'לאכוף את הדין' על כלל הציבור בארץ הקודש- למען שמירת הסדר והביטחון, ממילא היא איננה 'אהודה' על חלקי הציבור כשאר כוחות ההצלה הנ"ל, ולכן לא טרחו כל כך לירד לעומקם של הלכות חשובות הללו- להרים קרנם של השוטרים היקרים.

ובדרך רמז אמרתי, שלכן במלחמת מדין (במדבר ל"א, ד') שלח משה רבינו "אלף למטה אלף למטה"- וביארו חז"ל, אלף למלחמה וכנגדן אלף [להתפלל] וללמוד תורה, אך עדין יש להבין מדוע שלחם ללמוד תורה ב'שדה הקרב' ולא השאירם במחנה במקום שקט ונוח לתפילה ולתורה, אלא רצה משה רבינו ללמדנו לפני הסתלקותו, שרק כאשר לומדי התורה יראו בעיניהם את המציאות המורכבת בה מתמודדים בשדה הקרב, רק אז יצליחו גם 'להבין' את כלל התרחישים והאירועים, וגם ידעו 'להעריך' את משימתם היקרה, וממילא יתאמצו בכל כוחם להורות להם את הדרך אשר ילכו בה. וכמ"ש המבי"ט בס' בית אלוהים (שער היסודות פרק ס', ד"ה והחכמים) שלכן דוקא אליהו הנביא נבחר לפשוט הבעיות ולא משה רבינו ע"ה, כיון שהוא נשאר חי ויודע ומכיר מעניני העולם. וזה ייחודם של 'רבני המשטרה'!.

והנה את חוסר המידע בסכנות הקיימות והאורבות לפתחנו בארץ לא באתי לפרוס לפניך כאן, ואתה תאזין ותשמע סקירות של השר לביטחון הפנים באתגריה המורכבים של משטרת ישראל, ואז גם תתוודע לפעולותיה המיוחדות של המשטרה, אך באתי ופרשתי את היריעה בהלכות המורכבות של הצלת חיי האדם וממונו ושלום הציבור, בעזרת צורי וגואלי.

ב. 'עשה תורתך קבע' - העיקר בחקיקה בספר

ואינו דבר חדש, כי רבני המשטרה שליט"א לאורך השנים מאז הקמת 'רבנות המשטרה' עסקו בסוגיות כבדות משקל הללו בהתייעצות יחד עם גדולי ישראל בדור שעבר, וישבו איתם שעות ארוכות לפרטי פרטים, כהגאון ר' שלמה זלמן אוירבעך זצ"ל, ומרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, ומרן הגר"ע יוסף זצ"ל, והגר"מ אליהו זצ"ל, והגר"י נויברט זצ"ל, והגר"ש וואזנר זצ"ל, ועוד ועוד, תקצר היריעה מהכיל, והורו להם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון.

אך כבר אמרו בגמ' פסחים (דף נ') "אשרי מי שבא לכאן - ותלמודו בידו", וכיון שדברים הללו היו רק בבחינת 'תורה שבעל פה' על כן נשתכחו במהלך השנים. וכבר זעק מרן הגר"ע יוסף זצ"ל במשא 'ועתה כתבו לכם' [שנת תש"ע] "כי הרבה גדולי ישראל ענקי הרוח היו, אך מאחר ולא כתבו ולא התאמצו להעלות דבריהם על הכתב, כמעט ונשכח שמם", וביקש והתחנן מרבני ישראל שיתאמצו לשכת ולהעלות דבריהם על הכתב למען יעמדו ימים רבים. וכ"כ בפניני רבנו הקהילות יעקב (דף י"ב) והביא דוגמא לדבר מהגר"א פאסוולר צוק"ל, עיי"ש.

וכאשר יעלו הדברים ויחוקקו בספר ויפורסמו בקהל עם קדושים, אף אם ישיגו עליהם, אך כבר יתרבו הכותבים וממילא יתחדדו ויתלבנו הדברים, וכמו שאמרו במדרש רבה (בראשית פס"ט פ"ב) "ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו" - אין סכין מתחדדת אלא בירך של חבירתה, כך אין תלמיד חכם מתחדד [משתבח] אלא בחבירו, וע"ע בתענית (דף ז'). ובגמ' גיטין (דף מ"ג) אמרו, "אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהן".

עד שבגמ' תמורה (דף ט"ז) אמרו, אלף ושבע מאות - קלין וחמורין וגזירות שוות ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה, אמר ר' אבהו, אעפ"כ **החזירין עתניאל בן קנז מתוך פלפולו**, שנאמר "קרית ספר - וילכדה עתניאל בן קנז", ובגמ' ב"מ (דף פ"ה) אמר ר' חנינא, אם משתכחא תורה מישראל ח"ו - מהדרנא לה מפלפולי. ונכדו של מרן החת"ס בשיר מעון (וזאת הברכה, עה"פ ולכל היד החזקה) ביאר, עפ"י האריז"ל שהפלפול בתורה ב'קושיות ותירוצים' כוחו עצום לבער הקליפות, וממילא מגיע לבירור ההלכה. כך בדידן, אף שבשנות גלותנו הארוכות נשתכחו מאיתנו חלק מאותן ההלכות במצוות "שופטים ושוטרים תתן לך", אך ע"י שנתפלפל בהם שוב ושוב בקושיות ותירוצים יתבערו הקליפות ויתנוצץ הפרי.

ובמיוחד למ"ש הגר"ז מואלוזין בס' תולדת אדם (סו"פ ט', דף ל"ח) שהכותב או המחבר ספר שורה עליו בעת ההיא רוח הקודש וכוח עליון דופק בלבו, **וימצא ברוחו אמרים שלא נבעו מרוחו כי אם מרוח חדש**, כל א' כפי מדרגתו והכנתו, וזה נוהג בכל אדם ובכל זמן, מעולם לא זזה שכינה מישראל. והוא כמ"ש במדרש תלפיות (ענף חידושי תורה) שהעמל בכל כוחו להבין ולחדש בתורה באופן שמחויב לתת בה כל דעתו ממש - **זוכה הוא להתדבק בהקב"ה**, וז"ש בברכות (דף ח') 'מיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה אלא ארבע אמות של הלכה'. והוא ק"ו למחבר ספר. וכ"כ בשו"ת דברי חיים (יו"ד ח"ב סי' ק"ה) שכל מחבר ספר אפילו בדורנו, אם

ראוי הוא לכך מחבר ספריו ברוח הקודש- דחכמה, דהיינו שהסכים בחכמתו לאמיתה של תורה, וכמ"ש בגיטין (דף ז') על ר' אביתר. וע"ע ברגל ישרה (מערכת א') שכל המכוין דבר תורה לאמיתה הוא מדריגה גדולה יותר מגילוי אליהו, וכדמוכח בגיטין (דף ז').

והגר"ש שקופ בשערי יושר (בהקדמה) כתב, כמו שנאמר בסגולת הצדקה 'עשר בשביל שתתעשר', כך הוא בשאר אוצרות שמים הניתנים לאדם, אם מעשר כראוי כפי דרכי התורה, אזי יתעשר ויתמנה לגזברות על אוצר גדול מזה, למען יתקיים רצון העליון בהטבת הכלל. ומפורש הדבר בתנא דבי אליהו (פרק כ"ז) שהמפרנס מתורתו לאחרים- מתרבה חוכמתו ומוסיפין לו עליה. ובגמ' עירובין (דף נ"ג) אמרו, בני יהודה דגלו מסכתא- נתקיימה תורתן בידם, ובגמ' סנהדרין (דף צ"ט) אמר ר' מאיר, הלומד תורה ואינו מלמדה זהו 'דבר ה' בזה', והיעב"ץ (שם) כתב, "הכותב ומבאר אותה למען יבינו המשכילים, ויעמדו התלמידים על האמת, ויוסיפו לקח טוב- אין לימוד גדול מזה, ואין כבוד לתורה גדול ממנו".

ובגמ' חגיגה (דף ג') אמרו, 'אי אפשר לבית המדרש- בלא חידוש'. ובחסד לאברהם (מעין ב' נהר כ"ח) כתב, שכל אחד יש לו חלק בתורה שאי אפשר להתחדש כי אם על ידו. והוא כמ"ש באורחות חיים (לר"א הגדול, פ"ט) אין אדם יכול לחדש דבר בתורה שחבירו מזומן לחדשו. וכבר אמרו בגמ' סנהדרין (דף ח') **ראויה פרשת נחלות שתיכתב על ידי משה רבינו- אלא שזכו בנות צלפחד ונכתב על ידן**, ראויה היתה פרשת מקושש שתיכתב על ידי משה רבינו אלא שנחתייב מקושש ונכתבה על ידו, ובמסכת אבל רבתי (פרק ח') הוסיפו, ראויה היתה פרשת שופטים להיאמר אילולי עמד יתרו, הרי שמגלגלין זכות על ידי זכאי. ויהיה זה סייעתא ועזר לרבני המשטרה בתשובותיהם לשוטרים היקרים, וזכות הרבים תלוי בו.

על כן שינסתי מותניי, ובאתי לחבר היריעה יחד, וזאת למודע"י, שאינני אלא כמלקט מאחורי הקוצרים, ומאסף בין העומרים, ואין איתי כי עם עט"י, עט סופר מלקט, וכמ"ש הגאון האדמו"ר מאונגוואר בשו"ת משנה הלכות (ח"א בהקדמה להוצאה שניה) "להמבקרים אשר לא ימצאו חדשות כרצונם בספרי, כי באמת בכל כוחי שמרתי על עצמי שלא לחדש בין להקל בין להחמיר, וב"ה עלתה בידי במדה מרובה, כי אני מתרחק מן החדשות, ודרך החדשה זר הוא בעיני, ד'אין חדש תחת השמש' הוא שמשו של תורה, ואנן נאכל ישן נושן ונהגה בה תמיד דכולה ביה, והיא תהילתי ותפארתי לשמור על הישנות, שהכל מקובל לנו מסיני".

ומראש אודיע זאת, כי הדברים נכתבו כדרכי בקודש ב'קיצור נמרץ' מאהבת הקיצור, וכדי שלא לעבור מעניין לעניין, וכמ"ש בגמ' חולין (דף ס"ג) "לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה", ומהר"י חאגיז בהלכות קטנות (בהקדמה) כתב, **אכתוב מה שעלה בקיצור נמרץ ובקיצור הלשון היותר אפשר**, לכמה סיבות: א- להסמיך הדין למקורו, ב- לאהבת הקיצור, ג- לחדד התלמידים, עיי"ש. וזה כולל העתקות של המראי מקומות והציטוטים שהבאנו בשמם, על כן הרוצה לראות הדברים במלואם ובהרחבה יפתחם בספר ויראה הדברים בשורשן.

ג. 'כשם שאסור להתיר את האסור- כך אסור לאסור את המותר'

והנה בחרתי להציג בחלק זה 'החלק הראשון' דווקא את התשובות שבהן ביארתי מה 'מותר' ע"פ גדרי ההלכה לעשות למען שלום הציבור, ועד היכן הם גבולות ההיתר בהתעסקות עם שלום הציבור, חדא משום שאמרו חז"ל 'כוחא דהיתירא עדיפא', ועוד, שכיון שה'אורא' בציבור שהכל 'אסור' על כן טרחת דווקא ללבן ולחזק את הדברים המותרים.

וכמ"ש הרמב"ם (בשול"ח סי' ש"ח-ש"י) החושבים בדבר המותר שהוא אסור והם מתמידים על מחשבת האסור בו- אין ראוי להניחם בזאת המחשבה בשום פנים אבל צריך למחות בידם ומודיעים להם שזאת שחשבו בו שהוא אסור הוא מותר ונפל באיסורם טעות, לפי שאין ראוי לקבוע הטעות בשום פנים. שאין הפרש בין התרת האסור ובין אסור המותר, הלא תראה כי 'זקן ממרה' אין הפרש בין התירו האסור ובין אסור המותר. וכבר בארנו שמן הראוי להתיר לכל בני אדם כל מה שאפשר להתיר ולא נטריח עליהם, והמחמיר שיחמיר על עצמו.

ובמסכת אבות (פ"ה מ"ח) אמרו, "שבעה מיני פורעניות באין לעולם על שבעה גופי עבירה, חרב באה לעולם על עינוי הדין, ועל עוות הדין, ועל המורים בתורה שלא כהלכה". ופירש ר' עובדיה מברטנורא, עינוי הדין- שיודעים להיכן הדין נוטה ומעכבין ואין פוסקין אותו. עוות הדין- לזכות את החייב ולחייב את הזכאי. ועל המורים בתורה שלא כהלכה- לאסור את המותר ולהתיר את האסור. הרי שגם ה'אוסר את המותר' מביא פורענות לעולם, ה' ישמרנו.

ומפורש בספר התשב"ץ (סי' תקל"ז): אמרו בירושלמי דתרומות (פ"ה ה"ג) "כשם שאסור להתיר את האסור- כך אסור לאסור את המותר". [ובהלכות והנהגות (למהרי"י קנייבסקי זצ"ל, דף כ"ה) דקדק שהדגיש 'כשם'- דהיינו 'בדיוק אותו דבר']. ורש"י בס' הפרדס (תרפ"ד, הל' שחיטה, דף קכ"ז) כתב, "כשם שאנו מצווים שלא להתיר את האסור כך אנו מצווים שלא לאסור את המותר, כדי שלא להפסיד ממונן של ישראל, שהתורה חסה על ממונן", וכמ"ש בגמ' בכורות (דף מ') עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל. ובשול"ח הרא"ם (סי' נ"ז, ד"ה סוף דבר) כתב, דהא אפילו לעצמם אמרו חז"ל 'כשם שאסור להתיר את האסור, כך אסור לאסור את המותר', וראיה מגזיר דכתיב ביה "מאשר חטא על הנפש", [א"ה, וכמ"ש הרמב"ם (הל' דעות פ"ג) דייך מה שאסרה לך תורה, "אל תהי צדיק הרבה"], ק"ו לאסור לאחרים הדברים המותרים להם, וק"ו בן בנו של ק"ו היכא דאיכא פסידא או דנפיק מינה חורבה.

ובשול"ח מהרשד"ם (יו"ד סי' צ"א) הביא כן מוידוי ר' נסים גאון ליוה"כ: "את אשר אסרת התרתי, ואת אשר התרת אסרתי, כי לא להכעיסך נתכוננתי" ועל כן יורה כי כמו שאין ראוי להתיר האסור כך אין ראוי לאסור המותר, ויסמוך על הוראתו להתיר בדיעבד. ובשול"ח דבר יהושע (ח"א סי' י"ט) ביאר, שהעדיף זה מלשון הירושלמי הנ"ל, כיון שבירושלמי גרס 'טהור- וטמא' [וכ"ה בברכות (דף כ"ח)], והעדיף להביא לשון 'אסור- ומותר'. וע"ע למהרש"ל ביש"ש (ב"ק דף ל"ח) שהמשנה את הדין הריהו ככופר בתורה, וצריך למסור נפשו על זה.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ה סי' ק"ד) כתב, ובאמת מקרא מלא הוא "לא תוסיפו ולא תגרעו" הרי דהתורה לא חילקה בין מוסיף לגורע ותרווייהו איסורי כהדדי נינהו, וכבר כתב הרמב"ם (הל' ממרים פ"ב ה"ט) האומר על בשר עוף בחלב שהוא אסור מדאורייתא עובר בלאו "דלא תוסיפו". וחז"ל דרשו "לא תוסיפו" בשביל ש"לא תגרעו" דהא בהא תליא דכל המוסיף גורע כי "תורת ה' תמימה" ודי לך מה שאסרה תורה, אם לא היכי שעשו חז"ל גדר וסייג בגזירה דרבנן וגם הם דוקא כשקבלו עליהם כל ישראל, ומטעם זה מצינו בגזירות חז"ל שגזרו ולא נתפשטה בכל ישראל או שלא היו רוב הציבור יכולים לעמוד בה ובטלה הגזירה. ולכן רע המעשה אשר ראינו בזמן האחרון אשר כל אחד ואחד נושא נפשו בכפו לחפש בתר איסורין לאסור על כלל ישראל דברים המותרים, ושנהגו בהם קדמונינו להתירא ואומרים 'אכשור דרא' ולא ראינו כן אצל רבותינו, ופוק חזי רוב רבני אונגארן ובראשם מרן החת"ס אכלו אוזין מפוטמות ולא יצאו באיסור עליהם, אף שההיתר דחוק, ולכמה גדולי הפוסקים הוא טריפה ודאי [עיין רמ"א וב"ח וש"ך (סי' ל"ג)], אבל ח"ו שום אדם לא פקפק על קדושת הני גאונים, וקצתם אכלו קניידליך בפסח, ואם כי רבים החמירו על עצמם על כיוצ"ב אמרו כל המחמיר לעצמו קדוש יאמר לו, ומיהו לא גזרו על הציבור ואדרבה העלימו עין, עיי"ש.

ומרן במאור ישראל (ח"ג, דף רל"ז) בטקס הסמכה לרבנים, פתח בגמ' ברכות (דף ח') 'גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים', ופירש המהרש"א בחולין (דף מ"ד) כי מי שבא לידו ספק טרפות והוא ירא שמים ומחמיר ע"ע מספק זהו 'אשריו' בעולם הבא בלבד, אבל 'יגיע כפיך כי תאכל' יש לו מעלה יתירה ע"י שיגע למצוא היתר ע"פ ההלכה לאוכלה זוכה לשני עולמות, עולם הזה- שהרי אוכל ונהנה מיגיעו, ועולם הבא- על שנתייגע בתורה. והוסיף לבאר זאת ע"פ הירושלמי הנ"ל שאסור לאסור המותר, ובש"ך (יו"ד סי' רמ"ב, קיצור כללי או"ה, אות ט') כתב, אסור לאסור את המותר שפעמים רבות הוי חומרא דאתי לידי קולא, ובשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סו"ס קפ"א) כתב, מרגלא בפומי לומר לתלמידי, צאו וראו איזהו עונשו מרובה, הוי אומר שהמחמיר שלא כדין עונשו חמור יותר מהמיקל, שהמחמיר לאחרים הוי עבירות שבין אדם לחבירו שאין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו. והבן.

ובמיוחד למ"ש בשו"ת השבי"ט (ח"ה סי' ל"ח) שעל הרבנים די בכל אתר ואתר לעמוד לדון ולהורות בענייני 'הסכנה לציבור' מה מותר ע"פ ההלכה שהוא בכלל "לא תעמוד על דם רעך", ואחד מן ההצלות העיקריות היא ה'הוראה' על ההצלה שנאמר "ושפטו העדה- והצילו העדה", ומקיים בזה מצו"ע ול"ת. וגם כדברי הגמ' ע"ז (דף כ"ב) 'רבים חללים הפילה'- זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה, 'ועצומים כל הרוגיה'- זה חכם שהגיע להוראה ואינו מורה, וביאר הכס"מ (הל' ת"ת פ"ה ה"ד) כפרש"י, המתעצמים ומחרישים מלהורות- הורגים אנשי דורם. ולא יהיה בגדר 'הנשאל הרי זה מגונה'. ואף שיש לחוש מ'שועלים קטנים- מחבלים כרמים', אבל מכל מקום לא יתירשל מי שידע שהאמת אתו ודבריו נאמרים בתמימות ובצדק זה לא יחריש, כי אם החרש תחרישון רוחו והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר.

ובשו"ת דברי חיים (יו"ד ח"א סי' ב') כתב, אם שיקר המורה ועיוות לומר על דבר שידע שמותר ואמר אסור, בודאי עבר: א- **על לאו ד"לא תעשו עול במשפט"** וכמ"ש הרמב"ם בס' המצוות (ל"ת רע"ג) שהזהיר הדיין מעשות עול בדין, וענין לאו זה שלא יעבור הדרכים שגדרה אותם התורה לחייב דבר או לפטור ממנו. ב- **על לאו ד"לא תעמוד על דם רעך"** וכמ"ש הרמב"ם בס' המצוות (ל"ת רצ"ז) שהזהירנו מלהתרשל בהצלת נפש אחד מישראל כשנראהו בסכנת מות או ההפסד ויהיה לנו יכולת להצילו, וכן מי שיכבוש עדות תכללהו גם כן זאת האזהרה כי הוא רואה ממון חבריו אובד והוא יכול להחזירו אליו. וכ"ש למאבדו בידים.

- 'לא תוסיפו' בשביל 'שלא תגרעו'

ואת עלית על כולנ'ה, כי עצם סילוק הערפל והבנת הפעולות המותרות, ייתן כוח בידי המערכת להיות איתנה ופנויה לראות שאפשר, ויעמדו להתמודד עם השאר, וכמ"ש באבות דר' נתן (פ"א מ"ז) מי גרם לנגיעה זו [של חוה], סייג שסג אדם הראשון שעשה לדבריו... מכאן אמרו אל יוסיף אדם על דברים ששומע, ר' יוסי אומר טוב [גדר] עשרה טפחים ועומד ממאה אמה ונופל. וכמ"ש בסנהדרין (דף כ"ט) מכאן שכל המוסיף גורע, ולכן אמרו בגמ' עבודה זרה (דף ל"ו) שאין גוזרין גזרה על הציבור אלא אם כן רוב ציבור יכולין לעמוד בה.

וכבר נאמר בקהלת (ז', ט"ו) **"אל תהי צדיק הרבה, ואל תתחכם יותר- למה תשומם"**. ובספר חסידים (סי' תס"ה, וקכ"ו) ביאר **"אל תהי צדיק הרבה"**, שבמקום שחב לאחרים אין אדם יכול להראות חסידות, שאם תחיה, תזיק לבני אדם, וכיון שהקב"ה המציאה לך, זה דוגמת עמלק לשאול והענישו על מה שהחייהו. ושם (סי' שס"ב) כתב, יש דברים אם תחמיר על האדם, לא יעשה המצוות... ואמרו האחרים מאחר שצריכים התפילין כל כך פרישות לא נוכל לסבול, ולא הניחו תפילין, אמרו לאותו חסיד **הרי בטלת אותם מן המצוות- בחסידות שלך**, הלא לא ניתנה תורה למלאכי השרת, ועוד אם רצית להיות פרוש בהם לא היה לך לגלות לאחרים.

ובספרא (שמיני פ"א פל"ח) איתא, **"תורת אמת היתה בפיהו"**- שלא טימא את הטהור ולא טיהר את הטמא, **"ועולה לא נמצא בשפתיו"**- שלא אסר את המותר ולא התיר את האסור, **"בשלום ובמישור הלך אתי"**- שלא היראה אחר המקום כדרך שלא היראה אברהם, **"ורבים השיב מעון"**- שהשיב פושעים לתורה. ולפי הנ"ל יובן שהם תלויים האחד בשני, ודו"ק.

ובשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' קס"ג) כתב, והוי יודע דרוב הפוסקים אשר אנו רגילין לסמוך עליהם פסקו להקל וכו', וכן פשט ההיתר בכל מלכותם, הילכך איני רואה לחדש חומרות על ישראל מה שלא החמירו הראשונים והלואי שישמרו מה שהוטל עליהם ד'תפסת מרובה- לא תפסת' ולא ישאר בידם לא זה ולא זה. וכ"כ בשו"ת אורח משפט (או"ח סי' קי"ב), וע"ע בחזון עובדיה (פסח, דף ק"י) שאף שצריך להחמיר לעצמו אך אסור להורות כן לרבים.

ובשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"ב סי' ק"ג) כתב, ואשר זכרת מחומרות שנוהרים בהם יותר מגופי תורה, הלא על זה ועל כיוצא בזה קמזווחנא עליהו בבי מדרשא בכמה מחבוריי וביחוד במור וקציעה (סי' תנ"ג), לא מנעתי עצמי מלעורר נרדמים השקועים בשנת ההרגל האכזרי קשה הסרה, עד בלתי שמים לא יקיצו, והיא היתה בעוכרם ודאי לגרום ע"י כך מכשולות בגופי אסורי תורה החמורים, וכן הוא בכל דבר כמ"ש חז"ל "האוסר את המותר סופו להתיר את האסור" באמת עורר עיני לבות תופשי התורה היא שנתקיים בעוונותינו הרבים ואבדה חכמת חכמיו ואמסר עלמא ביד טפשאי וכו' עושה טפל עיקר ועיקר טפל ומה אוסיף עוד לדבר וכבר צווחו בה קמאי דקמאי, ויפה אמר אב"ד גדול בדורנו רב בקהלה מפורסמת לבני קהילתו: הפסד גדול הוא שלא נכתבו 'עשרת הדברות' בפנקס שלכם, ודי בזה למבין.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ה סי' ק"ד) הוסיף, והא לך מה שכתב הגאון בעל המחנה חיים לתלמידו הגאון בעל מעשה מלך, בק"ן סופרים (סי' קל"ט), אל תאמין שיותר קל להוציא איסורים חדשים מהיתירים חדשים, איסור חדש הוא אחריות גדולה, שכיון שהמון העם רגילים בהם והוא להם כהיתר גמור וכטבע שני קשה מאוד למנוע הרגלותו, ואם נעשה על זה איסור והם מתוך הרגלותם יעברו עליו אזי יעבור גם על איסורים אחרים ועבירה גוררת עבירה, ומי יוכל לראות מה יהיה בסופו ח"ו, דברים כאלו מגלים טפח ומכסים טפחיים, כל אדם רשאי להחמיר על עצמו אמנם לאסור על אחרים הוא דבר אחר, וכ"כ בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רי"ד) איני נמנה עם המחמירים כיון שעיד"ז יצאו מכשולים גדולים ח"ו. עיי"ש ב.

ומוהרי"י קנייבסקי זצ"ל בקריינא דאיגרתא (ח"ב אות רפ"ה - למי שעצביו מתוחים) כתב, צריך לזכור שכל התורה כולה מהקב"ה ומי שאמר את ה'חומרות' אמר את ה'קולות' שבשו"ע ובפוסקים, ואם אדם יאמר שחושש יותר ממה שכתוב בשו"ע דומה לו שמהדר במצוות ובאמת הוא פורץ גדר של תורה והוא מתחבולות היצר להכביד עליו עול העבודה עד שתהיה עליו למשא כבד ועיד"ז דוחהו אחר כך לפריקת עול תורה רח"ל, וכמעשיות שראינו, ה' ירחמהו, ובודאי מה שע"פ דין אין לחוש - אין לחוש כלל וכלל. עכ"ל.

ואינו ענין למ"ש בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' ק"כ) ועל כל הנ"ל אומר כלל גדול שבארתי בעניי בכמה מקומות, דאף דכזה וכיוצא בזה אפשר למצוא גם ע"פ הלכה ופוסקים היתרים דיעבד, ח"ו להשתמש בעניי דיעבד - בהנהגת הכלל בדבר הנצרך באופן תמידי, דרוב עניי דיעבד נאמרו על מקרה יחיד, או בהפסד או בשעת הדחק, אבל להעמיד כשרות הכללית והנהגה כללית על דיעבד לענ"ד נוגד דעת תורה האמיתי, ועל כן טוב וישר עשייתם לעמוד על משמרת טהרת הכשרות ויהיה ה' עמכם. עכ"ל. דהתם בקל יכלו להשתמט מזה, ודו"ק.

ולך נא ראה, מ"ש מרן מאור ישראל בחזון עובדיה (ארבע תעניות, הספדים) בהספדו על הגאון הגדול ר' צבי פסח פרנק זצ"ל, "שמר זקנו הגאון ר' ליבלי קובנר לא היה מוכן להתמנות לרבה של קובנה עד שהגאון ר' ישראל מסלנט השווה בעירו יתמנה במשרה רבנית, כי רק כאשר ישא

ר' ישראל בעול הציבור תהיה דעתו פתוחה להבין את המניעים שלי בהוראותי". וכתב מרן, והנה מלפני עשרות שנים כשטיפלנו בהתרת עגונות מטעם 'תרי רובי', חכם אחד העיר לי שהחזון איש מחמיר ב'תרי רובי', ונומתי לו שאילו היה הגאון חזון איש יושב בבית הדין לא היה מחמיר וגם הוא היה מורה להתיר, וכן יש לומר על כמה מפסקיו.

והביא סיוע לדבר מהגר"ח מוואלוז'ין בשו"ת חוט משולש (סי' ח') שכתב: "לגאון המופלא שבסנהדרין בעל מנחת אהרון בענין העגונה מוילנא, שמתו עיני על דברי כת"ר, אלא שכת"ר נוטה להחמיר מפני שאין הדבר מוטל עליו, ואף אני הייתי כמוהו טרם הוטל עלי עול ההוראה, והן עתה שהעלו על צווארי עול ההוראה ראיתי חובה לנפשי להתחזק בכל כוחי כוחא דהיתרא על תקנת העגונות", והובא גם בספר אבי הישיבות (על הגר"ח, ח"ב דף תק"ל), וע"ע בספר נתיבות ים (הוריות דף כ"ד). והדברים מדברים בעד עצמם.

בגמ' ביצה (דף ל"ח) אמרו, כי סליק רבי אבא אמר 'יהא רעוא דאימא מלתא דתתקבל' - אחיכו עליה. ופירש"י, כשרצה לעלות לארץ ישראל התפלל שיאמר דבר שמועה ותתקבל לחכמי המקום שלא יבוש, ולבסוף לעגו עליו. ובשו"ת חתם סופר (או"ח ריש סי' ר"ח) כתב, ומרגלא בפומי מוסר השכל נשמע ממה שלעגו עליו, כי במקום שיתפלל 'שלא אכשל בדבר הלכה' ביקש 'שיאמר דבר שיתקבל', ומה לך אם יקבלו דבריך אם לא, אמור דבריך לשם שמים, ולכן נכשל. וביאר, שלא יהיה כוונתך להטות דעת חברך לדעתך, כי מה לך ולו, אלא יהיה כוונתך להעמיד סברתך ודעתך ע"פ שכלך, ומה שיטענו כנגדך אם תראה בשכלך שנכונים הדברים חזור בך, ואם לאו עמוד על דעתך ומה לך בכך אם יודה אם לאו, סוף האמת לבוא.

על כן עיני לשמים אשא, יהי רצון מלפניך ה' או"א, שתאיר עיני במאור תורתך, לכיון לאמיתה של תורה, הן בתורה שבכתב והן בתורה שבע"פ "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך", ותצילני מכל מכשול וטעות הן בהוראה והן בלימוד "שלא נבוש ולא נכלם ולא נכשל לעולם ועד", ומה שגיתי כבר העמידני על האמת "כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה", ולא תמוש התורה מפי ומפי זרעי וזרע זרעי עד עולם "למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה", עזרני וחזקני לזכות את הרבים ולקדש את שמך בקרב הארץ עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו, אמן.

"ויהי נועם ה' אלוהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשי ידינו כוננהו"

המודה בשיר ושבח לחי עולמים שהגיעני עד הלום

כן יעזרני הלאה מעתה ועד עולם

הצב"י ראובן כמיל הי"ו

סימן א- הזכות להיות שוטר בארץ ישראל

שאלה: אני מעוניין להיכנס לצורכי פרנסתי לאחת המערכות העוסקות בבטחון והצלת חיים, רציתי לדעת מה מיוחד ב'עבודת המשטרה' ואיזה זכות יש בפעילות זו.

תשובה: מלבד הזכויות הרבות שמקיים השוטר בכל משמרת ומשמרת, החל בעשיית חסד עם הזולת והצלת חיהם של אנשים שכלל אינם מודעים שהצילו את חייהם, בנוסף זוכה השוטר לקיים כמה מצוות יחודיות, ואלו הן:

א. מצוות "שופטים ושוטרים תתן לך"

בפרשת שופטים (דברים, ט"ז) ניתן ציווי מפורש: "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך, אשר ה' א' נותן לך לשבטיך ושפטו את העם משפט צדק. לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תיקח שחד... צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה' א' נתן לך".

והרמב"ם (הל' סנהדרין פ"א) כתב, מצות עשה של תורה למנות שופטים ושוטרים בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך שנאמר "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך", שופטים אלו הדיינים הקבועים בבית דין, שוטרים אלו בעלי מקל ורצועה והם עומדים לפני הדיינים המסבכים בשווקים וברחובות ועל החנויות לתקן השערים והמידות ולהכות כל מעוות וכל מעשיהם ע"פ הדיינים וכל שיראו בו עיוות דבר מביאים אותו לבית דין ודנים אותו כפי רשעו.

ובספר המצוות להרמב"ם (מצוות עשה קע"ו) כתב בטעם הדבר, שציוונו השם יתברך למנות שוטרים שיכריחו העם לעשות מצוות התורה ויחזירו הנוטים מדרך האמת אליה על כרחם, ויצוו לעשות הטוב ויזהירו מן הרע. וימנו שוטרים ונוגשים בעם שיסובכו בשווקים וברחובות ויביטו עניני העם בעסקיהם עד שלא יעשו עול ואפילו בדבר מועט. והרי הוא קיים לתמיד, ואינה מצוה לפי שעה אבל הוא ראוי ומחוייב לדורי דורות.

ובספר החינוך (מצווה תצ"א) כתב, שורש המצווה נגלה הוא, שעל ידי זה יהא אימת אלופינו ושופטינו על פני ההמון, ומתוך הרגלם בטוב וביושר מחמת יראה ילמדו העם טבעם לעשות משפט וצדקה מאהבה בהכרתם דרך האמת, וכענין שיאמרו החכמים שרוב ההרגל הוא מה שאחר הטבע, כלומר, כי כמו שהטבע יכריח האדם למה שהוא מבקש, כן ההרגל הגדול חוזר בו כעין טבע קיים ויכריחונו ללכת בדרך ההרגל לעולם, ובלכת העם בדרכי היושר והאמונה ובוחרים בטוב תדבק בהם הטוב וישמח ה' במעשיו. והוסיף, שזה אחת מן המצוות המוטלות על הצבור כולן שבכל מקום ומקום, וצבור שלא קבעו זאת ביטלו עשה זה, וענשן גדול מאד כי המצווה הזאת עמוד חזק בקיום הדת. ויש לנו ללמוד מזה שאף על פי שאין לנו היום בעוונותינו סמוכים, שיש לכל קהל וקהל שבכל מקום למנות ביניהם קצת מן ה' טובים שבהם' שיהיה להם כוח על כולם להכריחם בכל מיני הכרח שיראה בעיניהם בממון או אפילו בגוף על עשיית מצוות התורה ולמנוע מקרבם כל דבר מגונה וכל הדומה לו.

בשורת יביע אומר (ח"ז חו"מ סי' א') כתב, אף שמדברי הרמב"ם (הל' סנהדרין פ"ב ה"ז) נראה שמצוות מינוי דיינים נוהגת אף בזמן הזה מן התורה, וכ"כ המבי"ט בקרית ספר (סופ"ה מהל' סנהדרין) שגם בלא 'סמיכה' דנים מן התורה, וכ"כ בנתיבות משפט (חו"מ סי' א' סק"א). אך הרמב"ן (ר"פ שופטים) כתב, ובזמן הזה לאחר שבטלה הסמיכה, כל המשפטים בטלים מן התורה, דכתיב "לפניהם" – ולא לפני הדיוטות, אלא תקנה דשליחותיהו עבדינן, **אין אנו חייבים במצוות מינוי שופטים מן התורה כלל**. ואף שהרמב"ן ביבמות (דף מ"ו, ד"ה שמעת מינה) כתב, דשליחותיהו היינו תקנתא דרבנן ושאינו קבלת גרים בזה"ז מדכתיב "לדורותיכם", וכמ"ש בכריתות (דף ט'), **אך אפשר** דמן התורה אפילו הדיוטות דנין בשליחותיהו דמומחין. הרי שהסתפק בדבר, אך הרשב"א הריטב"א והר"ן והטור נקטו דהוי מדרבנן.

אך בשורת ציץ אליעזר (חט"ו סי' ס"ט) העיר מדברי הרמב"ן (מסעי ל"ה, כ"ט) "בכל מושבתיכם" פירש"י, לימד שתהא סנהדרין נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ ישראל, ולכן לאחר החורבן אינה נוהגת לא בארץ ישראל ולא בחוצה לארץ, כמ"ש בסנהדרין (דף נ"ב) "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם" בזמן שיש כהן יש משפט בזמן שאין כהן אין משפט. אבל לא מצאתי במצוה שתלויה בזמן הבית שיאמר בה "לדורותיכם בכל מושבותיכם", כי זה יורה אפילו על זמן הגלות **בחוצה לארץ**, וכו', ואולי הם דורשים "אלה לכם לחוקת משפט" על הסנהדרין הנזכרים בפרשה תמיד שנאמר "לפני העדה למשפט" **ויאמר שתהיה לנו לדורות עדה שופטת אפילו לאחר חורבן**, לדון דיני קנסות וגזלות וחבלות וכל דבר שבממון ושל מלקות ארבעים, עכ"ל. הרי שקיימת גם בימינו, והוא כדוגמת מ"ש הרמב"ן ביבמות (דף מ"ו) שבתירוצו השני נראה שחזר בו, וס"ל שגם בזמן הזה יש חיוב למנות שופטים, והוא כדבריו בפ' מסעי. ולכן העלה שהיא מצו"ע מן התורה גם בימינו.

ובשורת תשובות ונהגות (ח"ג סי' תל"א) הביא שנחלקו הראשונים אם הא דשליחותיהו קעבדינן היום הוא מדאו' או מדרבנן, אך כתב, שכל זה הוא בדברים התלויים בשיקול דעת דדיינים, אך בדברים הברורים לכו"ע שליחותיהו קעבדינן מן התורה, **ומצוות "שופטים ושטרים תתן לך" שייכת אפילו בזמן הזה**, ומינוי הדיינים אף אם אין לנו סמוכים הוא מדין ה'שטרים' שהגדר בזה שיהיו אנשים הממונים שיהיה סדר בבית ישראל, והוא חיוב מן התורה, ולא גרע מעכו"ם שמצווים על הדיינים שיהיה חוק וסדר בעולם, ולכן גם היום מצווים מדין ה'שטרים' להעמיד הדין על תילו לכופ שמירת הסדר בין אדם לחבירו.

ובשורת השב"ט (ח"ב, הל' סנהדרין פ"א ה"א) האריך במח' הראשונים אם יש בימינו מצו"ע של מינוי השופטים, ולסיום כתב, שכל מחלוקתם היא רק לגבי מינוי ה'שופטים' אך מינוי ה'שטרים' הוא מצו"ע מדאו', ורשותם להכות ע"פ בית דין הוא גם מצו"ע מדאו', שאין מינוי השוטרים תלוי לא במינוי השופטים ולא במינוי הסנהדרין, ואפי' בחו"ל אנו מחוייבים להעמיד שוטרים ואפילו בזמן הזה, עייש"ב. וכ"כ בתורה תמימה (שופטים ט"ז, י"ח, אות ע"ד).

בשור"ת חתם סופר (ח"א או"ח סי' נ"ד) כתב, שאין מברכין על מינוי הדיינים אף שהוא מצו"ע "שופטים ושוטרים תתן לך" ונוהג בכל מקום ובכל זמן, ואע"ג שאפשר שלא יבוא לפניהם דין לעולם, מ"מ חייב להיות שופטים ממונים, וכמו שמברכין על בדיקת חמץ אפילו לא ימצא, כי מחויב שיבדוק בין ימצא או לא ימצא, וה"נ מתחייב להעמיד שופטים, ומ"מ אין מברכין, שהאדם יראה לעינים ואולי השופטים שאנו ממנים אינם ע"פ דין תורה וחפץ ה', ואולי איכא דעדיפי מיניה. א"ה, וזה לכאור' ל"ש במינוי השוטרים, אך עיין באורח משפט (אנאליק, סי' א') שמנה טעמים נוספים שאין מברכים על מינוי השופטים והשוטרים, עיי"ש.

ב. מצוות "לא תעמוד על דם רעך"

בפרשת קדושים (י"ט, ט"ז) נאמר **"לא תעמוד על דם רעך- אני ה'".** ופירש רש"י, לראות במיתתו ואתה יכול להצילו, כגון טובע בנהר וחיה או לסטים באים עליו.

והרמב"ם בספר המצוות (מצוה רצ"ז) כתב, הזהירנו מלהתרשל בהצלת נפש אחד מישראל כשנראהו בסכנת מות, או ההפסד, ויהיה לנו יכולת להצילו, כמו שיהיה טובע במים ואנחנו נדע לשחות ונוכל להצילו, או יהיה גוי משתדל להרגו ואנחנו נוכל לבטל מחשבתו או לדחות ממנו נזקו, ובאה האזהרה מהימנע להצילו. וכבר אמרו שמי שיכבש 'עדות' תכללהו גם כן זאת האזהרה כי הוא רואה ממון חברו אובד והוא יכול להחזירו אליו באמרו האמת.

ובספר החינוך (מצוה רל"ז) כתב, שלא נמנע מלהציל נפש מישראל כשנראהו בסכנת המיתה והאבירה ויהיה לנו יכולת להצילו בשום צד, שנאמר **"לא תעמוד על דם רעך"**. ועוד כללו באזהרה זו שלא לכבוש עדות, כדי שלא יאבד חברו ממנו. שורש מצוה זו ידוע, כי כמו שיציל האחד את חברו כן חברו יציל אותו, ויתיישב העולם בכך, והאל חפץ ביישובו כי לשבת יצרה. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ונמנע מלהציל ויש יכולת בידו, עבר על לאו, ואין לוקין עליו לפי שהוא לאו שאין בו מעשה.

ובגמ' סנהדרין (דף ע"ג) דרשו, מניין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר, או חיה גוררתו או לסטין באין עליו, שהוא חייב להצילו, תלמוד לומר **"לא תעמוד על דם רעך"**. ומקשה הגמ', והא למדנו כבר, **"והשבותו לו"**- לרבות אבדת גופו. ומתצת, אי מהתם הוה אמינא הני מילי בנפשיה, אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא, קמ"ל שמחויב להשכיר אנשים להצילו.

מבואר, שכבר במצוות 'השבת אבידה' כלול החיוב על האדם להשתדל לשמור על חברו שלא יינזק, ובגמ' ב"ק (דף פ"ג) הוסיפו, שהרואה חברו טועה בדרך- מצוה לכוונו, ובגמ' ב"מ (דף ל"א) הצלת שדה חברו ממים שוטפים, ובגמ' נדרים (דף מ"א) שגם רפואתו היא מדין השבת אבדה. ובמנחת חינוך (מצוה רל"ז) ביאר, שהחיוב של **"לא תעמוד על דם רעך"** בא להוסיף לנו, שצריך להוציא על זה ממנו [א"ה, וי"א גם להסתכן קצת] ולטרוח בעבורו.

והרמב"ם (הל' רוצח פ"א הי"ד) פסק, כל היכול להציל ולא הציל עובר על "לא תעמוד על דם רעך". וכן הרואה את חבריו טובע בים או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו הוא בעצמו, או שישכור אחרים להצילו ולא הציל, או ששמע גוים או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנין לו פח, ולא גלה אוזן חבריו והודיעו, או שידע בגוי או באנס שהוא קובל על חבריו ויכול לפייסו בגלל חבריו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו וכל **כיוצא בדברים אלו העושה אותם עובר על "לא תעמוד על דם רעך"**. ואע"פ שאין לוקין על לאוין אלו שאין בהן מעשה, חמורים הם שכל המאבד נפש אחת מישראל כאילו אבד כל העולם כולו וכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים כל העולם כולו. וכ"ה בשו"ע (חו"מ סי' תכ"ו).

ובשולחן ערוך (יו"ד סי' של"ו ס"א) כתב, נתנה התורה רשות לרופא לרפאות ומצוה היא ובכלל פיקוח נפש הוא ואם מונע עצמו הרי זה שופך דמים, ואפי' יש לו מי שירפאנו שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות. ובשו"ע (יו"ד סי' רנ"ב ס"ב) המעלים עיניו מפדיון שבויים עובר על "לא תאמץ את לבבך" ועל "לא תקפוץ את ירך" ועל "לא תעמוד על דם רעך" ועל "לא ירדנו בפרך לעיניך" ובטל מצות "פתוח תפתח את ירך לו" ומצות "וחי אחיך עמך" ומצוות "ואהבת לרעך כמוך" ו"הצל לקוחים למות", והרבה דברים כאלו, וכל רגע שמאחר לפדות השבויים היכא דאפשר להקדים הוי כאילו שופך דמים. ובמנחת חינוך (מצוה רל"ט אות ו') כתב, שהוא כ"ש להצילו הצלה רוחנית, וכ"כ בשו"ת מהרשד"ם (יו"ד סי' ר"ד).

והגר"י איסרלין בפתחי תשובה (או"ח סי' קנ"ו) כתב, הנה בספרי המוסר האריכו בחומר איסור לשון הרע, וראיתי לנכון להעיר לאידך גיסא, שיש עון גדול יותר מזה, וגם הוא מצוי ביותר, וזהו מי שמונע עצמו מלגלות אוזן חבריו במקום שיש צורך להציל עשוק מיד עושקו, מפני שחושש לאיסור לשון הרע, כגון הרואה מי שאורב לחבירו להרגו בערמה, או שחותר מחתרת באישון לילה ואפלה בביתו או בחנותו של חבריו, ומונע את עצמו מלהודיע לחבירו ולהזהירו בעוד מועד, מפני שחושב שהוא בכלל איסור לשון הרע, ובאמת שהנוהג כן גדול עונו מנשוא, ועובר על לא תעמוד על דם רעך. והוא הדין גם לענין ממון, כי מה לי חותר מחתרת או שרואה את משרתיו של חבריו שגונבים ממנו, או שותפו שגונב מהעסק שלו, או שחבירו מטעהו ומאנה אותו במקח וממכר, או שבתמימותו מלוה מעות לאדם שהוא לזה רשע ולא ישלם. וכן בעניני שידוכין שהבחור איש רע ובליעל ונוכל, או שהוא חולני, כל אלו בכלל מצות השבת אבידה, אבידת גופו או אבידת ממנו. ומצוה רבה היא ותבוא עליו ברכה. ובשו"ת יחוה דעת (ח"ד סי' ס') כתב, שלכן מחויב לדווח על המתכוין להוציא רשיון נהיגה שלא כדין.

והנה, בפלא יועץ (ערך הצלה) כתב, כמה יתהלל הגבור בגבורתו ואשר יש לו כוח להציל עשוק מיד עושקו, ובהציל גוף וממון ישראל מן העכו"ם, שכפי חומרת איסור 'מוסר' חבריו לגוי, כך מרובה מידה טובה ולמצוה רבה ייחשב למציל גוף וממון ישראל, וכ"ש אם מציל נפשות ממוות, שהוא מזכה נפשו כאילו קיים כל התורה כולה, שהרי אמרו בסנהדרין (דף ל"ז) "כל

המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא", ועל זה אמרו "אפילו ריקנים שבך מלאים מצוות כרימון", כי יש רבים מבני ישראל שנראים לפניך כלים ריקים, אבל יש בידם מצוה זו של הצלת ישראל שבוזה הם מכריעים ועוברים את החכמים והגדולים שבישראל. והן אמת שאין הקב"ה לוקח שוחד מצוה... אך יש לו גם שכר הרבה לתת לאנשים שטורחים ועמלים בכל כוחם להציל ישראל, וכ"ש המציל את חברו מלחטוא. א"ה, ומקורו בזה"ק (ח"א דף קי"ח) על השורדים שהצילו נפשות, ובירושלמי (תענית פ"א ה"ד) על פנטקקה שהציל אשה מזימה, ובעבור זאת זכה מעל חכמי דורו. ובתענית (דף כ"ב) איזהו בן העוה"ב.

ועיין בשו"ת מנחת שלמה (תנינא, סי' ל"ז אות ב') שגם במציל ע"י 'גרמא' מקיים המצוה. ובשו"ת ציץ אליעזר (חי"ח סי' מ') כתב, שלא צריך להפסיד לזה 'כל' ממונו. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' קע"ד) חילק, שכאשר זה מוטל על הציבור הריהו חובה על כלל הציבור ולא על היחיד. וא"כ השוטרים מקיימים בשם כל ישראל את מצוות "לא תעמוד על דם רעך".

- בהיתר להיכנס ל'מקום סכנה' למען הזולת:

הבית יוסף (חור"מ סי' תכ"ו) הביא מהגהות מיימונית (הל' רוצח פ"א הי"ד) "לא תעמוד על דם רעך"- בירושלמי מסיק **אפילו להכניס עצמו בספק סכנה- חייב**. ונראה שהטעם מפני שהלה 'ודאי' והוא 'ספק'. אך ר' יונה באיסור והיתר (שער נ"ט דין ל"ח) כתב, ומיהו אם בודאי היה ג"כ הוא מסוכן עמו **אין לו לסכן גופו מאחר שהוא חוץ מן הסכנה** אע"פ שרואה במיתת חברו, כדררשינן "וחי אחיך עמך", ולא מצינו חילוק בין סכנה למיתה ודאית.

ובסמ"ע (שם) כתב, שמרן הב"י השמיט דין זה מהשו"ע לפי שהרי"ף הרמב"ם והרא"ש השמיטו זאת. וכן פסק בשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תרכ"ה) שהמתחסד להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חברו מודאי סכנה- **הרי זה חסיד שוטה, שהספק שלו עדיף מהודאי של חברו**, שנאמר "וחי אחיך עמך" חייך קודמין לשל חבריך. ובמשנה ברורה (סי' שכ"ט סקי"ט) כתב, אם יש סכנה להמציל אינו מחויב דחייו קודם לחיי חברו, ואפילו ספק סכנה נמי עדיף ספיקו ידידיה מודאי דחברו, אולם צריך לשקול הדברים היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר כאותה שאמרו המדקדק עצמו בכך בא לידי כך [שלא יצילוהו]. וא"כ יל"ע לגבי ההיתר ושליחות השוטר למקום סכנה למען הזולת. אך כמה תשובות בדבר:

בשו"ת הרדב"ז (ח"ה סי' רי"ח) כתב, "לא תעמוד על דם רעך"- **אפילו יש בו קצת ספק סכנה** כגון ראה אותו טובע בים או לסטים באים עליו או חיה רעה שיש בכל אלו ספק סכנה- חייב להציל. וה"ה ברודף אחר הערווה, וה"ה להצלת ממון חברו אלא שאינו חייב להכניס עצמו לספק סכנה בשביל ממונו. ומ"מ אם הספק נוטה אל הודאי ואפי' בספק מוכרע אינו חייב למסור נפשו, דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי, אבל אם הספק אינו מוכרע אלא נוטה אל

ההצלה והוא לא יסתכן - חייב להציל. וכ"פ בשו"ת יביע אומר (ח"ט חו"מ סי' י"ב). מלבד מ"ש בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קע"ד, ענף ד') שאף במקום שאינו מחוייב להיכנס למקום סכנה, אך רשאי להחמיר ע"ע ולהסתכן, דהא סוף סוף הציל נפש מישראל.

אך בשו"ת נודע ביהודה (תנינא, יו"ד סי' י') כתב, הנכנס למקום סכנה בעבור 'משחק הציד' עובר על 'ונשמרתם מאוד לנפשותיכם', **אך העושה זאת למחייתו - לזה התורה התירה** כמו כל סוחרים ימים מעבר לים, שכל מה שהוא לצורך מחייתו ופרנסתו אין ברירה והתורה אמרה "ואליו הוא נושא את נפשו", וחז"ל בגמ' ב"מ (דף קי"ב) אמרו, מפני מה זה עלה בכבש ונתלה באילן ומסר עצמו למיתה לא על שכרו. וכ"כ בשו"ת אגרות משה (חו"מ ח"א סי' ק"ד) שלכן בסכנה רחוקה שרי. וא"כ ה"ה לשוטר העושה זאת לצורך פרנסתו ומחייתו.

ובשו"ת מנחת אשר (ח"ג סי' קכ"א) כתב, שאינו דין מיוחד לפרנסתו, אלא כל שהאדם מסתכן בעבור דבר שיש בו צורך ותועלת ליחיד או לחברה **יש לשקול את גודל הסכנה מול גודל התועלת** וככל שגדלה התועלת יש היתר להסתכן סיכון יתר כל עוד לא מדובר בסכנה גמורה ומיידית. ויש בעלי מקצוע שנדרש מהם להסתכן סכנה ניכרת משום צורך הרבים, ובכל חברה מתוקנת ישנם בעלי מקצוע משרתי ציבור שיש עליהם להסתכן סכנה מסויימת כדי למלא את תפקידם החיוני לחברה ואף שאחרים אסורים להסתכן סיכון דומה. ולכן לרופא מותר להסתכן סכנה מועטת כדי להציל החולה, שלא יעלה על הדעת שנפקיר החולים לגורלם. וראיה גדולה לדבר ממה שנצטוו הדיינים **"לא תגורו מפני איש"** (דברים פ"ז) אמרו, **אפילו אם חושש שמא יהרגנו וכו'**, הרי שאף שכל אחד היה צריך לחוש לסכנה זו אך השופטים נצטוו שלא לחוש כדי למלא את תפקידם החיוני ביותר למען תיקון החברה. ולכן על השוטרים הכבאים ושאר העוסקים בהצלה להשתדל בהצלה אף במקום סכנה. א"ה, ודלא כמ"ש בשו"ת שואלין ודורשין (ח"ד סי' צ"ו) שאסור לנסוע לחבל עזה - כדי לחזק רוחם.

בשו"ת יביע אומר (ח"י חו"מ סי' ו, אות י"ב) לגבי 'מבצע אנטבה', הביא מס' חסידים (סי' תרח"צ) שמצוה למסור נפשו למען הצלת אדם גדול שרבים צריכים לו, **והוא כ"ש להצלת כלל ישראל**, וכמעשה אסתר שנכנסה לסכנה למען עם ישראל, וכמ"ש בגמ' תענית (דף י"ח) במעלת לולינוס ופפוס שמסרו נפשם להריגה. עיי"ש"ב. וע"ע בשו"ת יחל ישראל (ח"ג סי' ק"ט).

ובשיעורי תורה לרופאים (ח"ב סי' קי"ג) כתב, בשו"ת אמרי אש (יו"ד סי' נ"ב) התיר להתנדב למלחמה, דמלחמה שאני, שאל"כ לא היה מרבה דוד המע"ה במלחמות הרשות. וכיון שבגמ' שבועות (דף ל"ה) אמרו 'מלכותא דקטלא חד משיאתא - לא מיענשא', הרי שעד 16 אחוז [דהיינו שישיתן] שרי להסתכן. ואף שאין כיום דין מלחמה, הרמב"ם (הל' שבת פ"ב הכ"ג) כתב, גויים שצרו על עיירות ישראל... **ומצוה על כל ישראל שיכולים לבוא לצאת ולעזור לאחיהם שבמצור** ולהצילם מיד הגויים. הרי שמצוה להיכנס בעבורם לכלל סכנה, וצ"ל שב'מלחמת מצוה' הדין שונה, ואולי טעם הדבר **שלהצלת הציבור חייב כל אחד למסור נפשו**, וראיה מאסתר המלכה

שנכנסה למקום סכנה למען הצלת ישראל. ולכן מותר לשמש בתפקיד 'חבלן משטרה' - שמצוה להסתכן בעבור הציבור, ואפילו להצלת רכושם יתכן שמותר משום שבמלחמה אם חלילה יצליחו יבואו אח"כ גם על נפשות. וכ"כ שם (סו"ס קי"ד) לגבי חובש במלחמה. עיי"ש. וכ"כ בשו"ת דברי יציב (חו"מ סי' פ"א), ובמועדים וזמנים (ח"ז סי' ר"ג), ובשו"ת יביע אומר (שם אות כ"ג) דהצלה הריהו כמלחמת מצוה - ושרי להסתכן.

ובשו"ת מנחת אשר (ח"ג סי' קכ"ב) כתב, מלבד שהצלת רבים שאני, בשעת מלחמה יש דינים אחרים בהלכות פקוח נפש, [וכמ"ש החת"ס (חו"מ סי' מ"ד, ואו"ח סי' ר"ח), ותלמידו בשו"ת אמרי אש (יו"ד סי' נ"ב), והנציב בהעמק דבר (בראשית ט', ה')], ונראה שאין זה דוקא בחיילים המשרתים בצבא המלחמה אלא בכל מי שממלא תפקיד חיוני שיש בו הצלת נפשות כגון שוטרים מכבי אש וכדו', כל אלה מוטל עליהם למסור את נפשם להצלת הרבים ולפעמים אף להציל את היחיד, וענין המלחמה רק מלמדנו שכך הוא המהלך הטבעי של חיי העם, וה"ה לרופאים כיון שכל חברה מתוקנת טורחת כל טרחא כדי לרפא החולים. עיי"ש.

ועיין בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קנ"א) דלא מצינו שיהיה חיוב על כל אדם שילמוד חכמת רפואה כדי לרפאות החולים, ואף שחולים מצויים ויש לחוש להם, משום שהחיוב על האדם הוא רק להציל את חברו במה שיכול, דאם הוא כבר רופא איכא חיוב עליו לרפא את חבריו החולים ואם הוא יכול לשוט במים מחויב לשוט בנהר ולהציל אדם שטובע בנהר, אבל אין חיוב על האדם שילמוד איך לשוט ואיך לרפאות כדי שאם יזדמן לו להציל ולרפאות יוכל להצילו ולרפאותו, ודמי זה להא שאין חיוב על האדם לעבוד ולהרויח הרבה כסף כדי שיוכל לקיים מצות צדקה ולהציל נפשות בהם, דהחיוב על האדם הוא רק על האופן כמו שהוא נמצא שיעשה מה שבכחו לעשות, דהרי אדרבה חזינן שמי שתורתו אומנותו כרשב"י וחבריו לא עסקו במלאכתן רק כדי חיותם ונחשב זה למעלה היותר גדולה אף שאם היו עוסקין במלאכה הרבה והיו מתעשרין היו יכולין להציל נפשות שמחוייבים בו. א"ה, אך ראייתו צל"ע.

ג. מצוות 'שוב ארץ ישראל'

בפרשת ראה (ל"ג, נ"ב) נאמר: "והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם... והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה. והתנחלתם את הארץ". ובמסעי (במדבר ל"ג, נ"ג) נאמר, "והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה".

ובספרי (ראה פסקא כ"ח) איתא, מעשה בר' יהודה בן בתירה ור' מתיא בן חרש ורבי חנינא בן אחי ר' יהושע ור' יונתן, שהיו יוצאים לחו"ל והגיעו לפלסטוס, וזכרו את ארץ ישראל, זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם, וקראו המקרא הזה "וירשת אותם וישבת בארצם" וחזרו ובאו למקומם ואמרו: "ישיבת ארץ ישראל - שקולה כנגד כל המצוות שבתורה".

והרמב"ן (שם) כתב, **על דעתי זו מצות עשה היא**, יצוה אותם שישבו בארץ ויירשו אותה כי הוא נתנה להם, ולא ימאסו בנחלת ה'. וכ"כ בס' המצוות (מצו"ע להרמב"ן, מצוה ד'), והשיג על הרמב"ם שלא מנה מצוות עשה שנצטוינו לרשת את הארץ, שנאמר **"וירשתם אותה וישבתם בה"**, והיינו שלא נעזבה ביד זולתי מן האומות או לשממה, ובגמ' סוטה (דף מ"ד) **קראוה מלחמת מצוה**. אך בס' מגילת אסתר שם ביאר דעת הרמב"ם, שאין מצוות כיבוש הארץ נוהגת אלא בימי יהושע ודוד ובכל זמן שלא גלו מארצם, **אך אחר שגלו אין מצוה זו נוהגת לדורות אלא עד בוא המשיח לישראל**, ואדרבה נצטוינו שלא למרוד באומות.

ומרן במשא עובדיה (בענין מצוות ישוב א"י) העיר ע"ד המגילת אסתר, חדא, דהרי הרמב"ם מונה גם מצוות שהם לעתיד לבוא, ועוד, שהרי גם לרמב"ם מפורש בספריו שיש מצוות ישוב א"י, וכמ"ש בהלכות עבדים (פ"ח ה"ט) **"עבד שאמר לעלות לארץ ישראל כופין את רבו לעלות עמו... ודין זה בכל זמן אפילו בזמן הזה שהארץ ביד עכו"ם"**, ועוד מקומות, [עיי"ש]. ואף שיש לחלק כמ"ש הרשב"ם (ב"ב דף צ"א) שהוא משום המצוות התלויות בארץ, אך כבר האריך להוכיח בשו"ת מהרי"ט (יו"ד סי' כ"ח) שכל ההלכות הנ"ל הם מטעם עצם מצוות **"ישוב הארץ"**. וע"כ ודאי שגם הרמב"ם מודה **שישוב ארץ ישראל היא מצות עשה, ולא מנאה כיון שהיא מצווה כוללת**. והוסיף, שהיא מצוות חיובית על כל מי שחרד לדבר ה' לעלות לארץ, ודלא כמ"ש בשו"ת אגרות משה (אע"ז סי' ק"ב) שאף שהיא מצוה לרוב הפוסקים בימינו, אך איננה חיובית. וזה אינו, שהרי קבעו חז"ל **"הכל מעלין לא"י"**, עיי"ש.

א"ה הר"ן, אך סיום דבריו צל"ע שהרי אמרו הכל 'מעלין' ולא הכל 'עולין', שרק כאשר אחד מבני הזוג רוצה הריהו מחייבו לעלות, הא לאו הכי משמע שאין להם חובה לעלות, וכ"כ בשו"ת אבני נזר (סי' תנ"ה אות ס"ג), ובשו"ת ציץ אליעזר (חי"ד סי' ע"ב אות ז'), ויש ליישב. וע"ע בפתחי תשובה (אע"ז סי' ע"ה סק"ו), ובשו"ת יחיה דעת (ח"ד סי' מ"ט).

ובשו"ת יחל ישראל (סי' מ"ד) לאחר שדן בדברי הרמב"ם, סיים, ובעיקר המצוה כבר הכריעו רבותינו האחרונים שהיא נוהגת בזמן הזה, וכמ"ש בפאת השולחן (סי' א' ס"ג), והאריך שם בבית ישראל (אות י"ד) ודחה את שיטות האומרים שאין המצוה נוהגת אלא בזמן שבית המקדש קיים. והוגדרו הדברים בבהירות בדברי החזון איש באגרותיו (ח"א סי' קעה) שכתב, **ומצות ארץ ישראל הוכרעה ע"י הרמב"ם והרמב"ן ושאר פוסקים, וידוע עד כמה שאף החפץ חיים זצ"ל לעלות לארץ**. וכן כל גדולי הדורות האחרונים מהחסידים והפרושים היו מייסדי הישוב בארץ הקודש לאחר שהכריעו את ההלכה בזה, וראה גם באגרת הגר"א המפורסמת מה שכתב בהפלגת הישיבה בארץ ישראל, וראה עוד בספר חיבת הארץ ושיבת ציון.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' קצ"ב) כתב, מה שס"ל לכבודו, שבלי כוונה אינו מקיים מצוות ישוב א"י, לפענ"ד אינו כל כך ברור, שהרי במצוות מעשיות שמקיים ישוב וכבוש בפועל ולפי טעם הריב"ש והרמב"ן דהמצוה בכדי שלא תשתקע ארץ קדושה ביד הגוים ובוזה הם ג"כ

מוציאים אותה מיד הגוים ויש להם מצוה בזה, ואף שבעונ"ה המחלל שבת ה"ז כגוי, וא"כ מה הועילו ח"ו, אלא שאין מצוה מכבה עבירה ואין עבירה מכבה מצוה.

והנה, הגר"צ הכהן מלובלין בספרו דברי סופרים (אות י"ד) במצות ישיבת ארץ ישראל, כתב, "וירשתם אותה וישבתם בה" **ואין נקרא ישוב אלא בישיבה בשלוח, כדרך שאמרו במדרש (בר"ר פרשה פ"ד ג') על הפסוק "וישב יעקב" - ביקש לישב בשלוח. והיינו שהם אדוני הארץ, ולשון הכתוב "בני שעיר יושבי הארץ", פשטי דקרא רצה לומר 'אדוני הארץ', וכדרך שאמרו במדרש (בר"ר פרשה נ"ח ז') "ועפרון יושב" - דאותו היום נתמנה ארכיסטריקטס, שזה נקרא ישיבה כשהוא אדון ויושב בראש. [א"ה, ואף שתלה זאת שם בבנין בית המקדש, הנה זכינו בדורנו בס"ד כבר לקיום נבואה זו]. ובשו"ת ישועות מלכו (יו"ד סי' ס"ו) כתב, גם לפי דעת הרמב"ן שחשב זאת למצו"ע מ"מ בעיקר המצוה אינו אלא הירושה והישיבה כאדם העושה בתוך שלו לכבוש ארץ ישראל שתהיה תחת ירושתינו, ולא על ביאה ריקנית.**

ובגמ' עבודה זרה (דף ד') איתא, מה דגים שבים כל הגדול מחבירו בולע את חבירו אף בני אדם אלמלא מוראה של מלכות כל הגדול מחבירו בולע את חבירו, והיינו דתנן באבות (פרק ג') רבי חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו. והנה בימינו עיקר העבודה ב"ישוב הארץ' איננה בקביעת גבולותיה, אלא על התניית הסדר והאקלים המיוחד בתוך הארץ בעבודת המשטרה.

מלבד מה שנאמר "וכי תבואו אל הארץ- ונטעתם כל עץ מאכל", כדי להפריח השממון, ובגמ' ב"ב (דף י"ד) אמרו, נטע ר' ינאי ארבע מאות כרמים, ובשטמ"ק ביאר, משום ישוב א"י. ובשו"ת היכל יצחק (או"ח סי' י' אות י') כתב, שהמרכבה בנטיעת אילנות בא"י ואפילו אילני סרק הרי זה משובח, שיש בזה משום תיקון האויר והבראתו, ונמצא שיש בזה משום ישוב ארץ ישראל, שארצנו שממה מאות שנים ונתקלקל אוירה הצח והמבריא ע"י השמדת האילנות. א"ה, וא"כ הוא בכפליים לעבודת המשטרה המיישבת הארץ ומשרה אורית בטחון.

ומרן החת"ס בתורת משה (פ' שופטים, ד"ה מי האיש) כתב, "ואספת דגנך" היא מצוה בזמן שישראל שרויים על אדמתם לא משום פרנסתו אלא משום 'ישוב ארץ ישראל', [ומשו"ה היה בועז זורה הגורן, ואלישע חורש], ולא עבודת קרקע בלבד, אלא לימוד כל אומנות- מצוה משום ישוב וכבוד א"י, שלא יאמרו לא נמצא בא"י סנדלר ובנאי וכדו' ויביאום מארצות רחוקים. ומ"ש רשב"י ור' נהוראי 'איני מלמד את בני אלא תורה' זה מיירי בחו"ל. ובחידושי לסוכה (דף ל"ו) הוסיף, שהעבודה בקרקע גופה מצוה משום ישוב א"י, ולכן בועז שהיה שופט היה זורה בעצמו את הגורן לקיים המצווה, וכאילו תאמר לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה, וה"ה לשאר אומנויות שיש בהם משום 'ישוב העולם' הם בכלל המצוה. ובהליכות עולם (ח"ח עמ' שנ"א) כתב, ונראה שגם בזמנינו יש מקום לדבריו. וע"ע בשו"ת ציצן אליעזר (ח"ז סי' מ"ח פ"ב ד"ה נסתפק בזה) מה שלמד מדברי החת"ס לדורנו אנו. והבן.

ד. 'העוסק בצרכי ציבור- כעוסק בדברי תורה'

בתלמוד ירושלמי (ברכות רפ"ב) איתא, רבי ירמיה אמר, **העוסק בצרכי ציבור כעוסק בדברי תורה**. ובתוס' (ברכות דף ל"א, ד"ה רב אשי) פסקו, בירושלמי לא יעמוד ויתפלל אלא מתוך דבר הלכה- א"ר ירמיה **העוסק בצרכי ציבור כעוסק בדברי תורה**. וכ"כ בשו"ע (או"ח סי' צ"ג ס"ד) העוסק בצרכי ציבור כעוסק בתורה דמי, פירוש, לענין לעמוד מתוכו להתפלל שגם זו שמחה היא לו שעוסק בצרכי ציבור, וי"מ, דהיינו לענין דאינו צריך לפסוק להתפלל.

וכן מוכח באבות (פ"ב מ"ב) "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משכחת עון, וכל תורה שאין עמה מלאכה, סופה בטלה וגוררת עון, וכל העמלים עם הצבור, יהיו עמלים עמהם לשם שמים, שזכות אבותם מסיעתן וצדקתם עומדת לעד, ואתם- מעלה אני עליכם שכר הרבה כאלו עשיתם". הרי שחיבר את ה'עמלים עם ה'ציבור' יחד עם הלכות 'תלמוד תורה', והבין. וכ"כ בשו"ת בית ישראל (ח"א סי' א'), וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (חי"א סי' י"א).

והרמב"ם (בפיה"מ, שם) ביאר, 'כאילו עשיתם'- הוא דבר ה' לעמלים עם ה'ציבור, שפעמים שימנעו מעשות מצוה בעת התעסקם בצרכי ציבור, ואמר שהשי"ת יעלה עליהם שכר כאילו עשו המצוה ההיא ואע"פ שלא עשאוה, אחר שהתעסקו עם ה'ציבור לשם שמים. וכ"כ רש"י (מנחות דף צ"ט) שפעמים ביטולה של תורה זהו ייסודה- כגון שמבטל תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה זהו יסודה כלומר מקבל שכר כאילו יושב ומייסדה ועוסק בה. וע"ע בשו"ת רב פעלים (ח"א יו"ד סי' נ"ה) לגבי חשב לעשות מצוה ונאנס- כאילו עשאה ממש.

ובשו"ת הרמ"א (סי' פ"ג, ד"ה ובזה סרה) כתב, כי כל צרכי ציבור הם דבר מצוה, על דרך שאמרו בירושלמי (רפ"ב ברכות) העוסק בצרכי ציבור כעוסק בתורה, שהיא גדולה מכל המצוות, כמו שאמרו בקידושין (דף מ') נמנו וגמרו תלמוד קודם למעשה, ובמגילה (דף ט"ז) גדול תלמוד תורה מהקרבת תמידין ומהצלת נפשות ומבנין בהמ"ק וכבוד אב ואם. ואפ"ה צרכי ציבור שקול נגדו, ואין לך מצוה גדולה מזו. ובודאי סתם תקנת ה'ציבור או התרתם הוא לצורך ה'ציבור, והוא פשוט בעיני ולא הוצרך הרמב"ן לפרשה.

ובשו"ת מהרשד"ם (יו"ד סימן קי"ז) ביאר, שכל דבר שהוא בכלל תקנת ה'ציבור- הוי דבר תורה ומצווה ולכן מצינו שהעוסקים בצרכי ציבור פטורים מק"ש ומהתפילה, וגם אנו מבטלים מצות ק"ש ותפילה מפני צרכי ציבור, דכל תקנה שהיא צורך לצבור הוי 'דבר תורה'.

ובשו"ת מהרשד"ם (יו"ד סי' ק') תקף את האנשים שדברו סרה על העוסקים בגמ"ח, כי גדול הכבוד אשר ראוי לחלוק לעוסקים במצוה ובפרט במצוה כזאת גמילות חסדים דשנינו במס' בכורים (פרק ג') "וכל בעלי אומניות שבירושלים עומדים לפניו ושואלין בשלומם" ואע"ג דקי"ל דאין בעלי אומניות חייבים לעמוד מפני ת"ח בשעה שעוסקים במלאכתם כדי שלא יתבטלו ממלאכתם, מ"מ היו חייבים לעמוד מפני מביאי הבכורים דחביבה מצוה בשעתה,

וכתב הג"ר עובדיה מברטנורא שם, ומטעם זה עומדים מפני נושאי המטה שהמת בה ומפני נושאי התנוק לברית מילה. מכאן אתה למד שחייבים בכבוד העוסק במצוה יותר מכבוד ת"ח, ובפרט כי אנשים כאלו המיוחדים ומוכנים תמיד לעשות מצוה כזאת היה אפשר לומר אפילו בשעה שהם בטלים ממנה חייב בכבודם כת"ח, ועוד יש סמך לזה מהירושלמי (פאה פ"א) "וחסד ה' מעולם ועד עולם" הדה אמרה שגמ"ח חביבה יותר מן הצדקה ות"ת, וא"כ גדול שכן המכבדן והמספר בשבחן, ומכלל זה שהמספר בגנותן והמצערן- ענשו גדול. וכ"כ הגר"א פלאג"י בס' ואברהם זקן (מ"ט אות ה'), ובשו"ת לב חיים (ח"ב או"ח סי' קמ"ח). וע"ע ברמב"ם (הל' סנהדרין פכ"ה ה"ג) שאסור לנהוג קלות ראש בשליח בית דין.

אך הרמב"ם (הל' תפילה פ"ו ה"ח) כתב, מי שהיה עוסק בתלמוד תורה והגיע זמן התפלה פוסק ומתפלל. ואם היתה תורתו אומנותו [ואינו עושה מלאכה כלל והיה עוסק בתורה בשעת תפלתו] אינו פוסק, שמצות תלמוד תורה גדולה ממצות תפלה, וכל העוסק בצרכי רבים כעוסק בדברי תורה. ובכסף משנה, הראה מקורו מהגמ' בשבת (דף י"א) שמפסיקין לתפילה ולק"ש- בשביל עיבור השנה. וסבר רבינו דטעם 'עיבור השנה' הוא לפי שהוא צרכי רבים. וכל העוסק בצרכי רבים כעוסק בתורה- פירושו הרי זה כמו ש'תורתו אומנותו' ועוסק בתורה, וכמ"ש הירושלמי (רפ"ב ברכות). וכן פסק בשולחן ערוך (או"ח סי' ע' ס"ד) ובב"י שם.

ובשלחן ערוך (או"ח סי' ע' ס"ד) כתב, היה עוסק בצרכי רבים והגיע זמן קריאת שמע לא יפסיק, אלא יגמור עסקיהם ויקרא אם נשאר עת לקרות. ובאליה רבה (שם אות ג') ביאר, דעשה דברים עדיף, והביא שהקשה העולת תמיד, דבירושלמי (ברכות פ"ה ה"א) כתוב, 'העוסק בצרכי רבים כאילו עוסק בדברי תורה, מפסיק וקורא', אך לק"מ לענ"ד, דכוונת הב"י 'כאילו עוסק בדברי תורה לרבים' שהזכיר לעיל מינה בב"י דרבינו הקדוש לא היה מפסיק כשלימד לרבים, וכ"מ בלבוש שכתב 'דהוי כלומד תורה לרבים- ועשה דברים עדיף'. אך הקשה סתירה בדברי הב"י, ונשאר בצ"ע. א"ה, הרי שלא רק שהחשיבו לעוסקים בתורה אלא ל'תורתו אומנותו' ולמעלת ה'עוסקים בתורה לרבים'!, וחידוש הוא.

במדרש רבה (בראשית פצ"ט פ"ח) איתא, "זבולון לחוף ימים ישכון", הרי זבולון קדם ליששכר, ולמה כן, אלא שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא, ויששכר עוסק בתורה וזבולון בא ומאכילו, לפיכך קדמו, עליו אמר הכתוב "עץ חיים היא למחזיקים בה" יששכר כונס וזבולון מביא באניות ומוכר ומביא לו כל צרכו. וכן משה אומר "שמח זבולון בצאתך" למה?, ש"יששכר באהליך" שלך הן, שאתה מסייעו לישיב בהן.

וכיון שברור לנו, שאילולי עבודת המשטרה שבכל עיר ועיר לא היה ניתן לקיים חיים תקינים, ובטח שהיה חשש ללכת בדרכים לביהכ"נ וביהמ"ד, ממילא כל מה שלומדים ומתפללים באותו מקום מעלה הקב"ה כ'שכר כפול' גם לאותם שוטרים במשמרת שבזכותם התקיימו אותם תפילות ושיעורים, וזה הביאור הפשוט למה שפטרם מק"ש וכו'.

- 'ותלמוד תורה- כנגד כולם'

בס' מגיד מישרים (פ' שמות מהדו"ק, דף כ"ג) אמר המלאך המגיד למרן מוהר"י קארו זיע"א: "ולא תצטער על דאת מטפל בצורכי ציבורא ועל ידי כן אתה מבטל מעסקא דאורייתא, דאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך כי שניהם כאחד טובים, ועל ידי הכל אדם זוכה לחלוקא דרבנן למהוי לי כתונת פסים ומכנסים ואבנט, דעסק התורה לחוד, ותפילה לחוד, וצרכי ציבור לחוד, ומכולהו מתעבידי הנהו לבושין לאתלבשא בהוא בר נש כד נפיק מהאי עלמא, לכן אתעסק בכולהו". א"ה, וכן מוכח מדוד המע"ה- שדוקא הוא זכה להיות רגל רביעי במרכבה.

ובפשטות צריך לבאר דבריו, שהוא כמ"ש הרשב"ץ במגן אבות (אבות פ"ב מ"ו) במקום שאין אנשים השתדל להיות איש- לעמוד בפרץ לעסוק בצרכי ציבור, ואף אם יתבטל מדברי תורה, שביטולה של תורה זהו יסודה. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ח סי' פ"א), ובשו"ת אדרת תפארת (ח"ד סי' מ"ה) דהו"ל כמצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים.

אך ודאי שזכות 'לימוד התורה' בפועל הריהו גדול וחשוב מהכל, שכבר אמרו בגמ' מגילה (דף ט"ז) גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות, ובאבות דר' נתן (פרק מ"א) אמר רשב"י שהיה מבקר את החולים וכו', יפה עשה לי הקב"ה שהנחתי דברי תורה והייתי מתעסק בדברים בטלים. והוא כמ"ש במס' פאה (פ"א מ"א) אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקדן קיימת לו לעולם הבא, אלו הן: כבוד אב ואם, וגמילות חסדים, והכנסת אורחים, והבאת שלום בין אדם לחבירו, ותלמוד תורה כנגד כולם. ובירושלמי (שם דף ד') איתא, רבי ברכיה ורבי חייא דכפר דחומין, חד אמר אפילו כל העולם כולו אינו שוה לדבר אחד של תורה, וחד אמר, אפילו כל מצותיה של תורה אינן שוות לדבר א' מן התורה.

ובספר חסידים (סי' תת"ה) כתב, רב יהודה אמר, העוסק בצרכי צבור כאלו עוסק בדברי תורה. החכם מצא תלמידו שהיה עוסק בצרכי צבור, אמר לו עזבת את התורה, רע עשית, הרי מרדכי כשעסק בתורה נמנה למעלה, וכשהיה עם המלך נמנה למטה. ומה שאמר רב יהודה, זהו כשאין אחר עוסק בצרכי צבור, אבל אתה כיון שיש לך שעוסקים בצרכי צבור כמוך, עליך נאמר "חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך". ובילקוט שמעוני (משלי פרק ג', רמז תתקל"ה) אמרו, נכשל אדם בעבירה מה יעשה ויחיה, יתעסק בתורה, אם אינו יודע לקרות ולשנות מה יעשה ויחיה, ילך ויתמנה פרנס על הצבור או גבאי של צדקה והוא נצול. א"ה, וז"ש "שתבנה ביהמ"ק במהרה בימינו- ותן חלקנו בתורתך", שבכ"ז עדיף לימוד התורה.

אך בסדר היום (למהר"ם מכיר, סדר שחרית של שבת) כתב, אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז וכו', וגמילות חסדים היא מצוה גדולה, והיא כוללת מצוות הרבה, כלל הענין לעשות חסד עם כל בריה, להציל עשוק מיד עושקו ולא להכשיל את העור, להטות חבירו מדרך רעה לדרך טובה, להשיא אותו עצה ההוגנת לו, וכל כיוצ"ב. ומה שאמרו 'ותלמוד תורה כנגד כולם' ה"מ באפשר לקיימה ע"י אחרים, אך בא"א לקיימה ע"י אחרים מחויב לבטל לימודו כדי

לקיימה. אך נ"ל שכל החילוק הזה יהיה על המצוות שאין בהם צד גמילות חסד, אבל המצוות שיש בהם גמילות חסד וכו", מבטלין תלמוד תורה לעשותן, כי אלו מקיימין את העולם כולו כעסק התורה וכמעט יותר, וכאמרם ז"ל מבטלין תלמוד תורה להכנסת כלה ולהוצאת המת, והשאר כיוצא בהן, ומי שידקדק בזה יבין הענין כאשר הוא, כי לא דבר ריק הוא.

ובס' ובתורתו יהגה (פולק, ח"ב, פ"ז אות ב') הביא מיוסף אומץ (עמ' 266) שכבר תמה ע"ד, וכמ"ש הספר חסידים הנ"ל. אך הביא שכ"כ גם הגר"ח פלאגי בשו"ת לב חיים (או"ח ח"ד סי' קמ"ח) מס' מעיל צדקה, שגדולה גמילות חסדים מן התורה ומן הקרבנות שנאמר "פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה" מי נתלה במי הרי קטן נתלה בגדול, וכ"כ המהרשד"ם הנ"ל שיש לכבדם יותר מתלמידי חכמים. אך הביא מבעל התניא בלקוטי אמרים (אגרת הקודש, סי' ט') שכל עיקר עבודת ה' בעתים הללו בעקבתא דמשיחא- היא עבודת הצדקה, וכמ"ש אין ישראל נגאלים אלא בצדקה, ומ"ש ת"ת שקול כנגד גמ"ח הוא רק בימיהם שת"ת היה עיקר העבודה, משא"כ בעקבות משיחא שנפלה סוכת דוד. ואולי אף הם ס"ל הכי.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ד יו"ד סי' י"ט אות ד') הביא משו"ת שם אריה (יו"ד סי' ס"ד) דהעסוק במצוה פטור מהמצוה ה"מ כששניהם מצוות שבנ"א למקום אך אם הגיע לידו מצוה שבין אדם לחבירו מחויב לקיימה, ולכן העוסק בתורה מחויב להפסיק לגמ"ח, וכמ"ש הרא"ש (ריש פאה אות ג') שה' חפץ שיעשה יותר מצוות שיהיה בהם גם רצון הבריות, וכ"כ הרמב"ם (הל' גניבה פ"ז הי"ב) שקשה עונשן של מידות מעריות, שזה בנ"א לחבירו. אך העיר ע"ד ודחאו דאין חילוק בדבר, עיי"ש. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (חט"ו סי' ל"ח אות ד').

ומרן החפץ חיים בתורת הבית (פרק ה') כתב, במגילה (דף ט"ז) אמרו, גדול ת"ת יותר מהצלת נפשות, כי כל רגע שעוסק בתורה הריהו ממשיך שפע וברכה לעולם ומציל נפשות ממש, ועל כל שעה שיכולת לעסוק בתורה ולא עסקת הריהו כאילו הביאו לפניך להציל נפשות ולא הצלת, ולכן אף שפקוח נפש גדול מצותה מאוד, ומחויב לבטל ת"ת בשביל כל מצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים, אך מי שלא נודמן זה לפניו אלא עסק בתורה אדרבה הוא גדול ממנו. ובאור לציון חכמה ומוסר (תורה, סוף מאמר א') כתב, שאף אם קרה לו אונס ואפי' של דבר מצוה כגון שאביו ציוה לו לעשות בשבילו דבר מה שאינו סובל דיחוי, ומחמת זאת לא למד זמן מה, צריך לדעת ולהרגיש שסוף סוף במציאות הפסיד.

ובס' הבינני ואשיחה (זוגרי, דף תרל"א) הביא העובדא ממרן החפץ חיים זצ"ל שכאשר ביצעו התרמה להקמת 'בית חולים' חדש, תרם כל גביר כמה מיטות, וכאשר התעכב הח"ח עם בחורי הישיבה, שאלו גביר אחד: 'כמה מיטות הם תרמו' !? , עמד החפץ חיים ואמר: "בכח תורתם הם גורמים שלא יהיו חולים ולא יצטרכו כלל למיטות". וביאר, דשכר התורה גבוה מכולם כיון שאוריתא וקוב"ה חד הוא, והוא השלימות האמיתית מכולם, ולימוד התורה הנעשה בדיבור שהוא כוח הנשמה פועל הרושם החזק ביותר. והבן.

ה. 'מלך אוהב צדקה ומשפט'

במדבר רבה (דברים פ"ה פ"ז) אמרו, משל למלך שהיו לו בנים הרבה והיה אוהב את הקטן יותר מכולן, והיה לו פרס אחד והיה אוהבו יותר מכל מה שהיה לו, אמר המלך נותן אני את הפרס הזה שאני אוהבו מכל מה שיש לי לבני הקטן שאני אוהבו מכל בני. כך אמר הקב"ה, מכל האומות שבראתי אני אוהב אלא לישראל שנאמר "כי נער ישראל ואוהבהו", ומכל מה שבראתי אני אוהב אלא את הדין שנאמר "כי אני ה' אוהב משפט", אמר הקב"ה נותן אני מה שאהבתי לעם שאני אוהב, זהו "שופטים ושוטרים תתן לך". אמר הקב"ה לישראל, בני, **חייכם בזכות שאתם משמרים את הדין אני מתגבה שנאמר "ויגבה ה' צבאות במשפט"** ועל ידי שאתם מגביהין אותי בדין אף אני עושה צדקה ומשרה קדושת בניכם שנאמר "והאל הקדוש נקדש בצדקה" ואם שמרתם את שניהם 'הצדקה והדין' מיד אני גואל אתכם גאולה שלימה שנאמר "כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות".

ובמדבר רבה (דברים פ"ה פ"א) איתא, "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך", אמר רשב"ג אל תהי מלגלג בדין, שהוא אחד משלשה רגלי העולם למה ששנו חכמים על שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום, **תן דעתך שאם הטיחה את הדין שאת מזעזע את העולם שהוא אחד מרגליו**, רבנן אמרי קשה הוא כחו של דין שהוא אחד מרגלי כסא הכבוד שנאמר "צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך". ובמדבר רבה (דברים פ"ה פ"ג) הוסיף, אמר הקב"ה לדוד, **הצדקה והדין שאתה עושה חביבין עלי מבית המקדש**, ואמר הקב"ה לישראל בני, **הואיל וכך הדין חביבים לפני הו' זהירין בהם**.

ובמס' אבות (פ"א מ"ח) איתא, רבן שמעון בן גמליאל אומר, על שלשה דברים העולם עומד: **על הדין ועל האמת ועל השלום**, שנאמר "אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם". ושם (פ"ג מ"ב) אמרו, והוי מתפלל בשלומה של מלכות- **שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו**. ועיין בפסקי תשובות (סי' רפ"ד סט"ו) שלכן הנהיגו חכמי ישראל בחו"ל את תפילת 'הנותן תשועה למלכים' לאומרה מידי שבת לאחר קריאת התורה.

והרמב"ם (אבות שם) ביאר, **הדין- הוא הנהגת המדינה ביושר**, האמת- הוא המעלות השכליות, והשלום- הוא מעלות המדות, ושלושתם ביחד הוא השלימות. והטור (חו"מ סי' א') כתב, כאן אמר 'העולם קיים' פירוש אחר שנברא מתקיים על ידי אלו: הדין- שעל ידי הדין שדנין בין איש לחבירו העולם קיים, כי אלמלא הדין כל דאלים גבר, וכן האמת- כמו שאמרו חז"ל שקר אין לו רגלים אבל האמת הוא יסוד ומעמד גדול לכל הדברים, **וכן השלום- כמו שאמרו חז"ל הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מורא מלכות איש את רעהו חיים בלעו**. א"ה, והנה בדורנו זה ה'שוטרים' הם המקיימים שלושה עמודים הללו יחד.

ובמשנת רבי אליעזר (פרק ט"ז) אמרו, גדול הוא המשפט, שלא חזר העולם לתהו ובהו אלא על המשפט, היכן, בדור המבול, שנאמר "מבקר לערב יכתו מבלי משים לנצח יאבדו". ובטור

(חור"מ סי' א') הוסיף, וזהו כוונת חז"ל באמרם 'כל הדין דין אמת לאמתו כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית' כי הקב"ה ברא העולם להיות קיים והרשעים שגוזלין וחומסין מחריבין אותו במעשיהם, וכמו שמצינו בדור המבול שלא נחתם גזר דינם אלא על הגזל דכתיב "כי מלאה הארץ חמס- הנני משחיתם את הארץ", **נמצא שהדיין המשבר זרועות רמות הרשעים ולוקח מידם טרף ומחזירו לבעלים מקיים העולם וגורם להשלים רצון הבורא יתברך שמו שבראו להיות קיים** והרי כאילו נעשה שותף להקב"ה בכריאה... ולכן צוה למנות שופטים ושוטרים בכל המקומות דכתיב "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך".

וכבר דרש במדרש תנחומא (פ' שופטים פ"ב פ"ב) רבי אלעזר אומר, אם אין שוטר- אין שופט, כיצד, כיון שנתחייב אדם בבית דין, אם אין שוטר שיוציא ממנו כיון שפורש מן הדיין אין סיפק ביד הדיין לעשות לו כלום, אלא אם כן מוסרו ביד השוטר. אמר רבי אלעזר בן פדת, **אלמלא סיטנו של יואב לא היה דוד יכול לעשות הדין,** וכן הוא אומר "וימלך דוד על כל ישראל ויהי עושה משפט וצדקה לכל עמו ויואב בן צרויה על הצבא". ובנפש כל חי (מ"מ אות ה') הביא מס' הכלבו, **'מלמד שהשוטרים מקבלים שכר כשופטים- ושכר אלו ואלו שקולים'.**

במדרש הגדול (שופטים) איתא, ג' דברים נתן משה עליהם ונקראו לשמו, על התורה ועל הדינין ועל ישראל... נתן נפשו על הדינין ונקראו על שמו שנאמר "שופטים ושטרים תתן לך" מהו 'תתן לך' והרי אינן אלא של מקום שנאמר "כי המשפט לאלוהים הוא" אלא שנתן משה נפשו עליהם ונקראו לשמו. וכע"ז במדרש רבה (שמות פ"ל פ"ד). ובילקוט שמעוני (שמות פ"ב רמז קס"ז) הוסיף, נתן נפשו על הדינין שנאמר "ויצא ביום השני" ואומר "מי שמך לאיש שר ושופט" ואומר "ויקם משה ויושיען". ובמדרש רבה (שמות פ"א פכ"ז), אמר הקב"ה למשה, אתה הנחת עסקיך והלכת לראות בצערן של ישראל ונהגת בהן מנהג אחים, אני מניח את העליונים ואת התחתונים ואדבר עמך זה שכתוב "וירא ה' כי סר לראות" ראה הקב"ה במשה שסר מעסקיו לראות בסבלותם לפיכך "ויקרא אליו אלהים". הרי שכל שוטר המוסר נפשו על השלום היושר והסדר הציבורי הריהו מתלמידיו של משה רבינו ע"ה.

ובגמ' יבמות (דף פ"ו) איתא, אמר רב חסדא, בתחלה לא היו מעמידים שוטרים אלא מן הלויים שנאמר "ושוטרים הלויים לפניכם", [א"ה, ובדברי הימים (א', כ"ג, ג') בזמן דוד המלך נאמר "ויספרו הלויים מבין שלשים שנה... מאלה לנצח על מלאכת בית ה'- עשרים וארבעה אלף, ושוטרים ושופטים- ששת אלפים], עכשיו אין מעמידין שוטרים אלא מישראל שנאמר "ושוטרים הרבים בראשיכם", שכאשר לא עלו הלויים בימי עזרא קנסום.

ובבן יהוידע ביאר, כי בעוון העגל לא חטאו ואדרבה נתקנאו לנקום בעובדי העגל, לכן פסקו להם מן השמים מעלה זו. אך לפי הנ"ל הדברים ברורים יותר ששבטו של משה רבינו- הלויים זכו במעלה זו, והבן. א"ה, אך כבר דקדקו המפרשים, שממה שלא הביאוהו הפוסקים להלכה, נראה שלא בא למעט לויים, אלא לרבות שיהיו מעמידים שוטרים גם משאר השבטים.

בעל הטורים (במדבר א', נ') על הפסוק "הפקד את הלויים" כתב, 'הפקד' - שנים במסורה, "הפקד את הלויים" ואידך "הפקד עליו רשע", וזה שאמרו **"אין אדם נעשה שוטר מלמטה אלא אם כן נעשה רשע מלמעלה"**, וזהו הפקד את הלויים שנעשו שוטרים, הפקד עליו רשע. עכ"ל. וכבר עמלו רבות להבין מדרש זה, ומדוע קרא ללויים השוטרים הראשונים בתואר 'רשע'?

והרמב"ם והמאירי (אבות פ"א מ"י) גרסו "כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור [מלמטה] נעשה רשע מלמעלה", וביארו עפ"י ד' המשנה "ושנא את הרבנות" - שמקלקלת את האדם. ויש שביארו עפ"י ד' חז"ל "שכל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו", וממילא נעשה 'רשע למעלה' שמקבל יצר הרע גדול יותר, או שנתמנה עליו מלאך רשע לנסותו אם לא יתגאה.

אך אמרתי בס"ד, שכוונת בעל המדרש היה **'רשע' בראשי תיבות: ר'צונו של עולם**, שע"י מינוי השוטרים נעשה רצונו של הקב"ה בבריאת העולם שיהיה סדר ומנהיג עליהם וכמ"ש "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך", וכדברי המדרש הנ"ל, [או בדרך זו: ר'בונו של עולם, כי המנהיג האמיתי של הציבור הוא השוטר החי בשטח ומנהל את העם בדרך]. וכמו שביאר הגאון ר' עקיבא איגר, הובא בבן איש חי (חיי שרה, ס"א) את המדרש "אין מניחין תפילין אלא בשבת", בראשי תיבות: ב'מקום ש'ער ב'מקום ת'פוח. והבן

ו. "ויעש להם בתים"

בפרשת שמות (פ"א פ"ז) נאמר, "ותיראן המילדות את האלהים... ותחיינן את הילדים... וייטב אלוהים למילדות ויעש להם בתים", ופירש"י, בתי כהונה לוייה ומלכות. הרי שכאשר האדם מוסר נפש למען הצלתו של עם ישראל הקב"ה משלם בכפליים לו ולזרעו אחריו.

ובמשנה אבות (פ"ב מ"ב) איתא, רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר... וכל העמלים עם הציבור, יהיו עמלים עמהם לשם שמים, שזכות אבותם [א"ה, עד אברהם יצחק ויעקב] מסייעתן, **וצדקתם עומדת לעד**, ואתם, מעלה אני עליכם שכר הרבה כאלו עשיתם.

ובמדרש רבה (שמות פ"ה פ"כ) איתא, "ויכו שוטרי בני ישראל" מכאן אתה למד שהיו כשרים ומסרו עצמן על ישראל וסבלו מכות כדי להקל מעליהם, ולפיכך זכו לרוח הקודש שנאמר "אספה לי שבעים איש מזקני ישראל", **אמר הקב"ה הם לקו עליהם לפיכך יזכו לרוח"ק ונתמנו נביאים עליהם**. ובמדבר רבה (פט"ו פ"כ) "אספה לי שבעים איש מזקני ישראל" ולפי שמסרו עצמן ללקות על הצבור לפיכך "ונשאו אתך במשא העם" ללמדך שהשוון הקב"ה למשה, מכאן את למד שכל מי שמוסר עצמו על ישראל זוכה לכבוד ולגדולה ולרוח הקודש.

והמהרי"ל דיסקין (פ' בשלח) ביאר, שדתן ואבירם הרשעים לא מתו במכת חושך, ואף הם נבקע בעבורם, משום שהיו משוטרי ישראל [במדרש שמו"ר א', כ"ח] שהוכו בשביל שעם ישראל לא ייפגע, וכבר אחז"ל "כל הרואה בצער הציבור זוכה ורואה בשמחתן".

ובירושלמי (פאה פ"ח ה"ו, דף ל"ו) איתא, רבי יוסי עאל לכפרה, בעי מוקמה לון פרנסין ולא קבלון עליהון עאל ואמר קומיהון "בן בבי על הפקיע" ומה אם זה שנתמנה על הפתילה זכה להימנות עם גדולי הדור **אתם שאתם נתמנין על חיי נפשות לא כ"ש**. רבי חגיגי כד הוה מקים פרנסין הוה מטעין לון אורייתא, לומר שכל שררה שניתנה בתורה ניתנה "בי מלכים ימלוכו בי שרים ישורו". רבי אלעזר הוה פרנס חד זמן נחית לבייתיה א"ל מאי עבדיתון א"ל אתא חד סיעא ואכלון ושתון וצלו עלך אמר לון ליכא אגר טב, נחת זמן תנינן אמר לון מאי עבדיתון א"ל **אתא חד סיעא חורי ואכלון ושתון ואקלונך אמר לון כדון איכא אגר טב**. ר' עקיבא בעין ממניתיה פרנס א"ל נמלך גו בייתא הלכון בתריה שמעון קליה דימור **על מנת מקל על מנת מבזייא**. ופסקו בשו"ע (יו"ד סי' רנ"ז ס"ז) גבאי צדקה- אם יחרפוהו העניים אין לו לחוש, כי יותר זכותו גדול. הרי שהשכר הגדול הוא דוקא מהאנשים המקללים אותך.

ובדרשות חתם סופר (ח"ב, מגילת רות, ד"ה ויהי בימי) כתב, כיון שנתמנה אדם פרנס על הציבור נמחלים עוונותיו, ואולי הטעם כיון שמטבע האנשים לדבר להג הרבה על הפרנס, וידוע שכל המדבר על חבירו אז עוונותיו נטולים ונתונים להמדבר עליו, נמצא שכל עוונותיו נמחלים, וז"ש "סביב רשעים יתהלכון" שכל המדברים מסביב נעשים רשעים עיד"ז, ואולי מאת ה' היא זאת, כי מי יוכל לשפוט עמך הכבד הזה, ולזה צריך לב רחב שיהיה ה' בקרבו, וכיון שהעוונות מחשיכים שלא יבין האמת לכן מוחלין עוונותיו שיהיה לו שכל זך. א"ה, וכמ"ש בשמו"ר (פ"ז פ"ג) בני סרבנים... על מנת שיהיו מקללין אתכם שיהיו מסקלין אתכם באבנים. ולכן תיקנו לברך את העוסקים בצרכי ציבור- שה' ישלם שכרם. והבן.

ובשערי תשובה (שער ג' אות ל"ג) כתב, "לא תגורו מפני איש- כי המשפט לאלהים הוא" הוזהרנו בזה להאמין שלא יקרנו נזק מצד משפט הצדק כאשר לא נכיר בו פנים, וכמו שאמרו חז"ל (פסחים דף ח') 'שלוחי מצוה אינם נזוקים- לא בהליכתם ולא בחזירתם'. וזהו פרוש "כי המשפט לאלהים הוא" - שלא יבואכם נזק בסבתו.

ובפרשת ראה (ט"ז, י"א) נאמר, "ושמחת לפני ה' אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך, והלוי אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך במקום אשר יבחר ה'". והביא רש"י מהמדרש, 'הלוי והגר והיתום והאלמנה'- ארבעה שלי, כנגד ארבעה שלך 'בנך ובתך ועבדך ואמתך', אם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך. והוא כנאמר לעיל, ולכן אל לו לשוטר לדאוג שהוא מקדיש את מיטב זמנו לטובת אנשי הארץ, כי הקב"ה מבטיח "אני משמח את שלך".

ז. גרדי העוסק במצוה'

בשלחן ערוך (או"ח סי' ע' ס"ד) פסק, היה עוסק בצרכי רבים והגיע זמן קריאת שמע לא יפסיק אלא יגמור עסקיהם ויקרא אם נשאר עת לקרות. ובשו"ע (סי' ל"ח ס"ח) כתב, כותבי תפילין

ומזוזות הם ותגריהם ותגרי תגריהם וכל העוסקים במלאכת שמים פטורים מהנחת תפילין כל היום זולת בשעת ק"ש ותפלה. הגה, ואם היו צריכים לעשות מלאכתן בשעת ק"ש ותפלה אז פטורין מק"ש ותפלה ותפילין דכל ה'עוסק במצוה'- פטור ממצוה אחרת, אבל אם יכול לעשות שתיהן כאחת בלא טורח יעשה שתיהן. הרי שקראום 'עוסקים המצווה'.

ואף שכבר הביא בפסקי תשובות (סי' ע' אות ד') שבזמנינו, עסקני הציבור והרופאים והעוסקים בשמירה על שלום הציבור, שלא מצוי שיעסקו בענין אחד זמן ממושך ללא הפסקה לאכילה ושתיה ומנוחה וכדו', לכן אף שרשאים לוותר על תפילה בציבור וכמ"ש במועדים וזמנים (ח"א סי' צ"ג), אך מ"מ אינם פטורים לגמרי, וצריכים להשתדל למציאת זמן לתפילה קצרה, עיי"ש. מ"מ עדין יהיה בזה נ"מ ל'שכר המצוה' של העוסקים בדבר.

ובביאור הלכה (סי' ל"ח, ד"ה הם) העלה, דאם כונתו לשניהם בשוה [גם למצוה וגם לשכרו] מיקרי 'עוסק במצוה', וכענין מה שפסק הא"ר (סי' תקפ"ט סק"ח) דאם תקע בשופר להתלמד וגם לצאת בו ידי מצוה- יצא ידי חובתו. אבל אם כונתו רק כדי להרויח לא מיקרי 'עוסק במצוה'. אך הסתפק לענין הסופר עצמו אף שכונתו להשתכר, שמא אפ"ה מיקרי בכלל 'עוסק במצוה', **דלענין כתיבה גופא דהיא עצמה מצוה כדכתיב "וכתבתם" הוא תמיד בכלל 'עוסק במצוה' ואפילו אם אנו יודעין שעיקר התחלתו לכתוב היה רק בשביל שכר ולולי זה לא היה מתחיל,** מ"מ אמרינן דהשתא שכותב אין מכין כלל רק שכותב סתם לשם מצות תפילין כדין, אך המסחור בעניני תפילין שלא נזכר בשום מקום למצוה ואין שם לע"ע עצם פעולת המצוה כלל בהמעשה גופא רק ע"י מחשבתו לשם מצוה מחשיב את פעולתו לעוסק במצוה, **משא"כ בעניני מחזיר אבידה וכתובת סת"ם וכה"ג הפעולה גופא הוא בכלל 'עוסק במצוה'.**

והגר"י זילברשטיין בתורת היולדת (הנד"מ, מוספים, סי' ע"ג) כתב, לפי"ז ה"ה לענין הרופא, אע"פ שמקבל שכר על עבודתו בכ"ז נקרא הוא 'עוסק במצוה' כיון שבטיפול בחולה מקיים מצות השבת אבידה, והוא עצם המצוה ממש, אך הכימאי והטכנאי שרק מסייעים לרופא אך אינם עוסקים ברפואה ממש דינם כסוחרים שרק אם יכונו לשם מצוה דינם כעוסקים במצוה. א"ה, ולכאז' כך יש לחלק בין השוטר עצמו לבין התומכים בעבודת השוטר.

אך יש לחלק, שמצינו לגבי 'מערכות בטחון' הנהגה מיוחדת, וכמ"ש בשמואל (א', ל', כ"א) "ויאמר דוד לא תעשו כן אחי... כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים- יחדו יחלוקו. ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחק ולמשפט לישראל עד היום הזה". וכ"כ הרמב"ם (הל' מלכים פ"ד ה"ט) חולקין אותה כל אנשי הצבא ביחד עם העם היושבין על הכלים במחנה לשמרם בשוה, שנאמר "כי כחלק היורד במלחמה- יחדיו יחלוקו".

ובמלבי"ם ביאר, תקנה זו שהיושב על הכלים יקח חלק בשוה עם ההולך למלחמה, נראה 'חק' ולא 'משפט', אחר שהוא נעדר הטעם, אולם דוד באר טעמו של זה החוק, שיסודו בנוי על מה שמלחמת ישראל ונצחונם אינו ע"י כחם וגבורתם רק ע"י זכותם בהשגחת ה' הלוחם בעדם, עד

שכפי זה אין הבדל בין הלוחם ובין היושב על הכלים ומתפלל, וזהו 'ולמשפט' שאצל ישראל הוא משפט שכלי לא חק לבד, ובמדרש רבה (בראשית פמ"ג פ"ט) אמרו, וממי למד, מאברהם זקינו שאמר "בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים", שכבר היה חק זה לאברהם שהחליט כי חלק האנשים אשר הלכו אתו למלחמה וחלק ענר אשכל וממרא שהם ישבו על הכלים הם יקחו חלקם בשוה, כי הניצחון מאת השי"ת. א"ה, וא"כ י"ל שבזכויות הנ"ל יכולים לזכות גם כלל המערכים ה'תומכים' בעבודת השוטר, כי הם חלק מהצלחתו, וצ"ע.

ח. 'הנוטל שכר לדון' - שכר השוטרים

בגמ' בכורות (דף כ"ט) איתא, הנוטל שכרו לדון- דיניו בטלים, להעיד- עדותיו בטליו, להזות ולקדש מימיו מי מערה אפרו אפר מקלה. אמר רב יהודה אמר רב, דאמר קרא "ראה למדתי אתכם"- מה אני בחנם אף אתם בחנם. ובגמ' כתובות (דף ק"ה) ביארו, שהני מילי אגר דינא, אבל אגר בטילא שקיל. דהיינו שמותר להם ליקח רק 'שכר בטלה וטרחא'.

ובשלחן ערוך (חור"מ סי' ט' ס"ה) פסק, הנוטל שכר לדון כל דיניו שדן בטלים, ואם אינו נוטל אלא שכר בטלתו מותר, והוא שיהיה ניכר לכל שאינו נוטל אלא שכר בטלתו. ובשו"ע (יו"ד סי' של"ו ס"ב) פסק, הרופא אסור ליטול שכר החכמה והלימוד, אבל שכר הטורח והבטלה מותר. ולכאור' משמע שגם שכר הבטלה הזה הוא רק 'מותר' אך אינו ענין לכתחילה.

אך הרדב"ז (ברמב"ם הל' שבועות פ"ו ה"ט) כתב, לגבי מוהל ושוחט, וכי עבדם הוא שיכולים לכופו לעשות להם בחינם, ואי לאו דמסתפינא הו"א דאפי' אם רוצה לעשות בחינם לא שמעינן ליה, ד'אסיא במגן- מגן שויה', וכיון שאינו נוטל שכר לא יעשה המצוה כתיקנה, הלכך נתינת שכרו הוי בכלל המצוה שמתירין לו בשבילה. ובשו"ע (סי' נ"ג סכ"ב) כתב, ש"צ בשכר עדיף, [משום סדר הקהל], וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"ה או"ח סי' כ"ה אות ח') לגבי שכר התוקע, ובמ"ש לחלק במחנ"א (שכירות פועלים סי' ח') בין המחויב במצוה ללא מחויב, ואכמ"ל. וא"כ הוא ק"ו לשוטר שצריך שיקבל שכר טרחתו כדי שיהיה איתן כנגד הציבור.

אך בשו"ת הרשב"א (ח"ג סי' י"א) כתב, שה"מ בעדים שנעשו עדים כבר, שהן מצווין לבוא להעיד ורוצים שכר, ודומיא דהנוטל שכרו לדון, שמצוה על ב"ד לדון בין איש לרעהו, אבל מי שאינו מחוייב להעיד, ונוטל שכר לילך ולהיות עד, אינו בדין הזה. וכ"כ התוס' יו"ט (בכורות פ"ד מ"ו) שכאשר נקבע להיות דיין רשאי להתנות בתחילת קביעתו ליטול שכר.

ובשלחן ערוך הרב (יו"ד הל' שחיטה, סי' א', קונ"א אות ז') כתב, הנוטל השטר לראיה לפני המנהיגים שיכופו לקיים הפסק חייבים הדיינים לחתום בחנם, אם אינו שכר בטלה, כמו שחייבים לטרוח ולכוף בעצמם לקיים הפסק אם יש לאל ידם בחרמות ונדוים ולצוות לשוטרים, שזהו עיקר מצות הדיינים כמו שכתוב "שופטים ושוטרים" כו'. וגם כל המצוות חייב

אדם לעשות בחנם כמו הזאה וקידוש והשבת אבידה, ולהציל עשוק מיד עושקו אין לך מצוה רבה כזו שזהו עיקר מצות הדיין לכופ לקיימו כמ"ש בטור (ח"מ סי' א'), וכל טעדיקי דמצי למיעבד מיחייבי בחנם. ולא דמי לשוטרים שלא צוהו הכתוב להיות שוטר אלא 'שוטרים תתן', אבל צוהו להיות שופט שנאמר "בצדק תשפוט", לכן צריך להיות בחנם, אם כן כל מה ששייך לשופט ולא לשוטר כגון לצוותם צריך להיות בחנם אפילו על ידי טורח.

ובתוס' (שם, ד"ה מה) כתבו, ומ"ש בכתובות (דף ק"ה) שני דייני גזרות היו נוטלים שכרם צ"ט מנה מתרומת הלשכה, שאני התם, כיון דכל עסקם היה על זה ולא היו עוסקין בשום מלאכה שעל כרחם צריכין להתפרנס. ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ד סי' נ"ב) כתב, שלכן רופאים שזה פרנסתם מותר להם אף להתעשר מזה. ובשו"ת משנה הלכות (חי"ג סי' כ') צידד בזה דה"ה למוהל כשאין לו פרנסה אחרת. ובחזון עובדיה (אבלות ח"א, דף מ"ב) כתב, שלכן חובה מוטלת על בית החולים לתת לרופא שכר פרנסתו בריות. א"ה, וה"ה לגבי השוטרים.

אך כבר כתב בשו"ע (ח"מ סי' ט' ס"ג) נהגו לעשות לבית דין קופה שפוסקין ממון לפרנסת בית דין ומגבין אותה בתחלת השנה או בסופה ואין בו משום תורת שוחד ותורת אגרא כי חובה על ישראל לפרנס דייניהם וחכמיהם וגם אם יש נדבות או הקדשות סתם לוקחים מהם. הגה, ויותר טוב לגבות מתחלת השנה שיהא מוכן להם כדי שלא יצטרכו להחניף או להחזיק טובה לשום אדם. א"ה, שכיון שלוקחים משל כל ישראל נותנים להם כדי סיפוקן ובריות, וכמ"ש התוס' (כתובות דף ק"ה, ד"ה גוזרי גזרות) בשם רבינו תם, וע"ע בשו"ת חת"ס (ח"מ סי' קס"ד) שיש בזה משום "עת לעשות לה'" שלא יניחוהו בקרן זוית ח"ו, והבן.

ט. 'מצוות צריכות כוונה' - עד היכן

בשו"ע (או"ח סי' ס') כתב, י"א שאין מצות צריכות כוונה, וי"א שצריכות כוונה לצאת בעשיית אותה מצוה, וכן הלכה. והמשנה ברורה כתב, ואם לא כיון לצאת ידי חובתו בעשיית המצוה לא יצא מן התורה וצריך לחזור ולעשותה, ולמצוה מן המוכרח כולם מודים דצריך כוונה, כדאיתא בנדרים (דף ס"ב) "עשה דברים לשם פעלם ודבר בהם לשמם", ונאמר "ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה". וכמ"ש ר' בחיי (במדבר ל"ה י"א) שהלב עיקר האדם ועיקר כל המצוות וכל העבירות. הרי שאם השוטר לא כיוון למצוות החשובות הנ"ל - לא זכה.

אך מרן בשו"ת יביע אומר (ח"ו יו"ד סי' כ"ט אות ו') הביא מהנוב"י בספרו אהבת ציון (דרוש י', דף ט"ז) שבעשיית צדקה - המעשה בעצמו מועיל אף בלי מחשבת מצוה, וכמ"ש בגמ' ר"ה (דף ד') האומר סלע זו לצדקה ע"מ שיחיה בני הרי זה צדיק גמור. משום שכל מצות ה' אם אינו עושה לשם מצוה אין בו ממש ואינו עושה כלום, שהרי אם נטל לולב או הניח תפלין וציצית, לולא שיש בזה מצות הבורא יתברך שציונו לעשות כן, אין במעשה הזה שום תועלת מצד

עצמו, אבל בנתינת צדקה אף שאין בו מחשבת מצוה מ"מ הרי יש תועלת לעני בעשייתו, שאין הבדל אצל העני אם הנותן עושה צדקה לשמה או לא. וכתב, שכן משמע מהחיד"א בפתח עינים (ב"ב דף י'), וכ"כ בשו"ת שערי דעה ח"א (סי' נ"ז), שבמצות שבין אדם לחבירו מצינו שלא הקפידה תורה על כוונה, וכן בכל מצות שבין אדם לחבירו שעיקרן **מפני תקנות העולם** **שרצה הבורא יתברך להיטיב לברואיו** לא איכפת לן בכוונת העושה כלל. עיי"ש.

אך כבר כתב מרן החפץ חיים בספרו **אהבת חסד** (פרק כ"ג, אות ג') לגבי מצוות הלוואה ועשיית חסד לזולת, ואפילו אם האדם רואה שלא יוכל לפעול בעצמו לחשוב לשם מצוה ורצונו הוא רק לתועלת עצמו כדי שיהיה לו הצלחה בעיניו או כדי שיהיה נחשב לאיש בין האנשים ע"י שעושה חסד. אעפ"כ לא ירפה ידו מן המצוה מחמת כן, כי כבר אחז"ל לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אע"פ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה. ומגיע עיד"ז חסד ה' על הבריאה אך לא על כל הבריאה אלא רק עד השמים, וכדברי הגמ' פסחים (דף נ') "עד שמים חסדך" – בעושים שלא לשמה. והוכיח מהמדרש לגבי קרבנות שלמים, שבכל אופן שיעשה המצוה חביב הוא לפני השי"ת. אך שיוזר שלא יעשה להתפאר נגד אחרים כי בזה מקלקל המצווה לגמרי, אלא יתבונן תמיד שכל מה שיש לו הוא משל הקב"ה.

ובהערה הוסיף, ואף שבכל גווני מקבל שכר על הפעולה, ואין ה' מקפח שכר כל בריה, מ"מ יש נ"מ רבה בין העושה הפעולה שלא לשם מצוה לבין העושה לשם מצוה – **שאו מגיע התיקון הנעשית מן המצוה למעלה למעלה**, כי אם אין בעשייתה גם כוונה רוחנית אין בכוחה להעפיל לעולם הרוחני, ומתפשט בעבור זה חסד ה' רק על העולם הגשמי. ע"כ מה טוב לאדם שירגיל עצמו בעת שעושה דבר שיש לו שורש במצוה שיכוין בעת הפעולה לקיום המצוה שבה שאז נעשית בשלימות. ולפחות נשווה עבודת השי"ת לעסקינו, כמה היינו מייפים ומפארים את הסחורה, כך עלינו לדאוג ולייפות את המצוות שאנו שולחים ללמעלה.

והגר"י זילברשטיין בשיעורי תורה לרופאים (ח"א סי' א') הביא מעשה במרן החפץ חיים זצ"ל שנכנס לבית מרקחת לקנות תרופה, ואמר לרוקח: אני מקנא בך על המצוות הרבות שאתה זוכה בהם יום יום. אמר לו הרוקח אבל אני עושה זאת לפרנסתי. השיב לו החפץ חיים: אם כן שמע לעצתי ומהיום תצרף כוונה נוספת "שהחולים יזכו לרפואה שלימה ע"י תרופה זו" ובכך כל מעשה שתעשה במשך היום ייחשב לך כמצוה ותתברך בברכות רבות. ומספרים שהרוקח קיבל את עצתו של החפץ חיים והפך לא' ממקורביו ומצדיקי הדור !.

לכן, מה טוב ומה נעים, שכל שוטר יכוין ביציאתו למשמרת מידי יום ביומו, שהוא יוצא לקיים מצוות חשובות הללו כדי לעשות נחת רוח ליוצרנו ולעשות רצון בוראנו, בשליחותו הקדושה בארץ ישראל, ותחול עליהם הברכה וההצלחה, אמן.

סימן ב- בסיס ההיתר ההלכתי לעבודת המשטרה בשבת

שאלה: עשיתי שירות חובה במשטרה [שח"מ חרדי], ונחשפתי לפעולות המיוחדות ובעבודת הקודש שעוסקת בה המשטרה לטובת הציבור בארץ הקודש, והנה כעת מתלבט אני האם לצורך פרנסתי אלך לעבוד במערך ה'כבאות וההצלה' או ב'משטרת ישראל', האם תוכל להסביר לי ולהניח את דעתי על ההיתר לעבודת המשטרה ביום שבת קודש.

תשובה: אשריך שזכית להימנות עם 'עושי מצווה' הלא הם שוטרי משטרת ישראל בארץ הקודש, והנה מתוך היכרותך את המשמעות האדירה של פעולות המשטרה בארץ, תוכל להבין טוב מאוד את טעמי ההלכה, למגוון פעולותיה, ואלו הן:

- א. ספק פיקוח נפש- חיישין למיעוטא
- ב. פיקוח נפש עתידי- אך מצוי
- ג. היזק לרבים- הריהו כסכנת נפשות
- ד. פחד ואיבוד הדעת- הריהו כספק סכנה
- ה. מצוות 'שוב ארץ ישראל'- בימינו
- ו. "שופטים ושוטרים תתן לך"- בשבת
- ז. "שום תשים עליך מלך"- ודינא דמלכותא

א. ספק פיקוח נפש- חיישין למיעוטא

בגמ' יומא (דף פ"ג) איתא, אמר רבי מתיא בן חרש, החושש בגרונו, מטילין לו סם בתוך פיו בשבת, מפני שהוא ספק נפשות, **'וכל ספק נפשות- דוחה את השבת'**. מי שנפלה עליו מפולת, ספק הוא שם ספק אינו שם, ספק חי ספק מת, ספק כותי ספק ישראל, מפקחין עליו את הגל. ושם (דף פ"ה) הביאו כמה לימודים שפיקוח נפש דוחה שבת, ושמואל למד זאת מדכתיב "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם"- ולא שימות בהם. ומסקינן, דשמואל עדיפא מכולהו שמיניה ילפינן **שאפילו על הספק- דוחים את השבת**. ופירש"י, אשר יעשה האדם המצוות שיחיה בהם ודאי, ולא שיבוא בעשייתה לידי ספק מיתה, אלמא מחללין על הספק. הרי מבואר, שמחללין את השבת בעבור כל סוגי 'ההצלה' ובעבור כמה ספקות יחד.

ובאוצר הגאונים (ליון, תשובות הגאונים, יומא דף פ"ב) ע"ד הגמ', שאין לך דבר העומד בפני פקוח נפש. כתב, קיום נפשות דוחה השבת והמצוות... ועוד אתה למד ממש רבינו שלא מל את ישראל במדבר ארבעים שנה אף שיש בה כרת והיא עצמה דוחה את השבת, אלא מפני פקוח נפש ומפני צער הדרך. ועוד אתה למד מיהושע שהקיף את יריחו שבעה ימים כולל שבת, **שאילו שמרו יהושע וישראל שבת ולא עמדו בכלי זיין בשבת** היו אנשי יריחו יוצאין עליהם והורגין את שונאיהן של ישראל בשעה אחת. ועוד אתה למד מהתורה וכל ישראל ושאל ודוד

וכל מלכי ישראל שהיו עושין מלחמה עם הפלישתים ואדום וכו' היו עומדים עמיהם במלחמה כמה חודשים וכו' דכתיב "כי ששת חודשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר", והיו עושין מלחמה בין בחול בין בשבת, שאם אין עושים מלחמה בשבת, היו אומ"ה באין והורגין אותם בשעה אחת. ועוד אתה למד מן הקרבנות, שהיו מקריבין בשבת כדי לכפר על ישראל כדי שלא יבואו לידי סכנה, ובזמן שישאל עומדין בסכנה על אחת כמה וכמה שתדחה שבת על ספק נפשות. ועוד אתה למד מאברהם אבינו שאמר לשרה "אמרי נא אחותי את" והתיר לה איסור אשת איש החמורה על ספק שלא יסתכן, וכן מאסתר שהתיר לה מרדכי להיות עם המלך וכו', שתורה ושבת וכל מצוות נתן כדי לזכותם ולהחיותם בעוה"ז ובעוה"ב. עי"ש.

ובאור זרוע (ח"ב הל' שבת סי' פ"ד, אות י"ג) כתב, לא יצא האיש בסיף, ואם יצא חייב חטאת. הלכך אחינו שבביה"ם לא טוב עושים שמוליכים חרבותיהם ותריסיהם בערב שבת, מיהו בשפעמים יריאים ושומרים את העיר שמא אז מותר, דאמר רב יהודה אמר רב, בעיר הסמוכה לספר אפי' לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהם בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת, שמא ילכדוה ומשם תהא נוחה ליכבש כל הארץ לפניהם, כ"ש עתה שאנו דרים ביניהם שאפי' אם באו לשלול בעלמא שיוצאים עליהם בשבת בכלי זיין שכששוללים אז כמו כן הורגים. ואין לחלק בין היכא שצרו כבר לאומרים שרוצים לבוא לשלול, אלא כשהקול יוצא שרוצים לבוא לשלול אע"פ שלא באו עדיין מותר ללבוש כלי זיין לשמור ולעשות קול בעיר, כדי שלא יבואו, דאין מדקדקין בפקוח נפש, וכדאמרינן גבי קמיע שמותר לצאת בו, לא שנכפה, אלא שלא יכפה וקושר ומתיר אפי' ברשות הרבים. והביאו בשו"ע (סי' שכ"ט ס"ו), ובמשנה ברורה שם.

ובשלחן ערוך (סי' שכ"ט-ש"ל) פסק: א. כל פקוח נפש- דוחה שבת, והזריז הרי זה משובח, אפילו נפלה דליקה בחצר אחרת וירא שתעבור לחצר זו ויבא לידי סכנה מכבין כדי שלא תעבור. ב. אין הולכים בפקוח נפש אחר הרוב, וכו' ויבואר לקמן. ג. מי שנפלה עליו מפולת, ספק חי ספק מת, ספק הוא שם ספק אינו שם, ספק עכו"ם ספק ישראל, מפקחין עליו, אע"פ שיש בו כמה ספיקות. ד. אפילו לחיי שעה מפקחין. ה. גם על עסקי ממון מחללין את השבת- במקום שאם לא יניחנו ישראל לשלול ממנו יהרגנו והיו עסקי נפשות, או בעיר הסמוכה לספר. ו. אפילו לספק 'חיי עובר' בבטן אמו, אע"ג שלא היה לו חזקה דחיותא מעיקרא.

ובגמ' יומא (דף פ"ג) אמרו כן גם לענין הכרעה בין הרופאים: מאכילין אותו על פי בקיאתו, פשיטא ספק נפשות הוא ו'ספק נפשות- להקל'. ובשו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' ס"ו) האריך שהוא אף ב'ספק תרופה', וכ"ה בשו"ת יביע אומר (ח"ח או"ח סי' ל"ז), מלבד ברפואה סגולית שהכריע הרמב"ם שאינה בגדר ספק כלל. ובגמ' שבת (דף קכ"ט) אמרו כן גם לגבי הכרעת ההלכה: אמר ליה רבינא למרימר, מר זוטרא מתני לקולא, ורב אשי מתני לחומרא, הלכתא כמאן, אמר ליה הלכה כמר זוטרא 'ספק נפשות- להקל'. וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ז או"ח סי' נ"ג סוף אות ז') שהכריע לפי"ז להקל גם כנגד דעת מרן השו"ע.

בשורת שבט הלוי (ח"א סי' ס') האריך לבאר מדוע מחללים שבת גם על ספק ועל ס"ס וכו', וביאר, דהתורה צייתה אותנו גם על 'ספק הצלה', דהיינו, **שאע"ג שההצלה ספק מ"מ חייב דרך 'ודאי' ומקיים בזה מצוה מהתורה דכך היא צורת המצוה**, ולכן גם בספק ספיקא חייב, דכיון דחייבה תורה אפי' על הספק, וחייבה דרך ודאי לא דרך ספק, אע"פ שבדרך 'ספק מצוה' אכתי יכולים היינו ללמוד שממילא הספק חייב ככל ספק דאורייתא, א"כ דרשה לספק למה לי, אלא קרא לגלות אתי דמצוה זו נאמרה **אפי' על הספק הרחוק של הצלת נפשות** דמצוה היא לעשות כל טעדי של הצלה אפילו על מיעוטא דמיעוטא של פקוח נפשות. וכיון דהתורה חייבה דרך ודאי גם אם נתגלה לבסוף שלא היה אפשרות הצלה או החולה מת מחליו וזה נתעצל בהצלתו ולא הכניס עצמו לספק **מ"מ עובר בלאו גמור**, דאין התוצאה של ההצלה המצוה עד שנדון עליה כמה אחוזים ואפשרות יש לה, אלא הכניסה לבית הספק היא המצוה ורק הודאי מיתה פוטר אותו, א"כ שוב אין חילוק בין חדא ספיקא לכמה ספיקות. עיישב.

ובשורת יביע אומר (ח"ח או"ח סי' ל"ז, אות א') הביא דברי התוס' (יומא דף פ"ה, ד"ה לפקח) דמשום הכי אין הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב, **משום דכתיב 'וחי בהם' - ולא שימות בהם, שלא יוכל לבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל**. וביאר כוונתם, ע"פ מ"ש בשיטה מקובצת (ב"מ דף ו') בשם הרא"ש, דאף דאמרינן כל דפריש מרובא פריש, מ"מ 'ספק' מיקרי, אלא שהתורה התירה ספק זה באיסורין, כדכתיב "אחרי רבים להטות", שנהפך האיסור להיתר ע"י ביטולו ברוב, וגזרת הכתוב היא, ומכל מקום לעולם לא יצא מכלל ספק. ע"ש. ולכן אין ללכת בפקוח נפש אחר הרוב, דבעינן 'וחי בהם' - בודאי ולא ספק, ורוב נמי הוי בכלל ספק. ולכן אף דקי"ל להקל בספק ספיקא בדאורייתא, הוא מטעם שבשתי ספיקות הוה ליה רוב גמור, ומשום הכי אזלינן לקולא, **אך כיון שעדין הוא חשיב ספק, ספק נפשות דוחה שבת**. והוסיף, דכיון דגלי קרא 'וחי בהם' - ולא שימות בהם, ואפי' ספק דוחה שבת, **מה לי חד ספקא מה לי תרי ספיקי**, וכמ"ש כיו"ב התוס' (ב"ב דף נ"ה) אהא דתנן בטהרות (פ"ו מ"ד) כל שאתה יכול לרבות ספקות וספיקי ספקות ברשות היחיד טמא, דמה לי חדא ספקא מה לי תרי ספיקי.

ובשורת יעלת חן (אוהב ציון, ח"א יו"ד סי' כ"ה אות ג') לגבי דחיית ברית המילה לתינוק הנראה כחולה, כתב, הנה הגאון מהרש"ם מבראזן (בהסכמתו לס' שאילת יעקב) כתב, אף לדעת הרמב"ם שספק דאור' לחומרא מותר מן התורה ורק מדרבנן הוא לחומרא, **אך בספק סכנה גם הרמב"ם מודה שהוא מדאור' לחומרא, משום ד'חמירא סכנתא מאיסורא'**, וכמו שכתוב 'רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תכרות' דמשמע הא ספק- אסור מן התורה, דשאני קציצת אילן שיש בו סכנה כדברי הגמ' ב"ק (דף צ"א). וכ"כ מהר"ם שיק (על המצות, מצוה תקכ"ט), ובכרם שלמה (האאס, יו"ד סי' שס"ח), ובפמ"ג (או"ח סי' ד' א"א סק"ב), ועוד. וכתב, ודבריהם מסתברים מאוד, כיון שבנפשות אמרה תורה 'וחי בהם' וחיישינן למיעוטא, וכמ"ש התוס' (יומא דף פ"ה) שלא יבוא בשום צד ואפי' מועט לידי סכנה, וא"כ נמצא שגילתה לנו התורה בהדיא שבעניני סכנה חיישינן לספק כודאי.

א"ה הר"ך, והנה בענין הצלה מגנבים ואויבים הדבר מפורש יותר בפרשת משפטים (שמות כ"ב, א') "אם במחתרת ימצא הגנב והוכה ומת אין לו דמים, אם זרחה השמש עליו דמים לו שלם ישלם", והגמ' בסנהדרין (דף ע"ב) ביארה, שגנב הבא במחתרת נידון על שם סופו כיון שהבא להורגך השכם להורגו, והתירו משום כך גם לחלל 'שבת קודש' וגם להרוג 'נפש יקרה' בישראל. ודרשה הגמ' "אם זרחה השמש עליו- דמים לו" אם ברור לך כשמש שיש לו שלום עמך- אל תהרגהו, ואם לאו- הרהגהו. הרי שהתורה אמרה מפורש שצריך שיהיה הדבר 'ברור כשמש' הא לאו הכי גם יחלל את השבת וגם יהרוג את הנפש, והנה בימינו כיום שאסור להורגו ע"פ החוק, אך בודאי שצריך לחלל שבת כדי למונעו מכך ולהעמידו לדין.

הבהרה חשובה, כבר אמרו בגמ' מגילה (דף י"ב) "לחכמים יודעי העתים"- מיום שחרב בית המקדש וגלינו מארצנו ניטלה עצה ממנו ואין אנו יודעין לדון דיני נפשות. על אחת כמה וכמה בדורנו, ואכן כבר פירסם מו"ר הראשל"צ הגר"י יוסף שליט"א שעמדת הרבנות הראשית לישראל היא נגד 'עונש מוות' בימינו, על אחת כמה וכמה שהאדם יטול חיי חבירו ח"ו. ולכן כל מקום שאחז"ל 'מותר-להורגו' לדידן נלמד שצריך 'לחלל-שבת' כדי למונעו מכך בלבד.

- אין הולכין בפקוח נפש- אחר הרוב'

בגמ' יומא (דף פ"ד) אמר שמואל, 'לא הלכו בפקוח נפש- אחר הרוב'. היכי דמי, אי דאיכא תשעה כותיים וישראל אחד הא נמי פשיטא, דהוה ליה קבוע, וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, לא צריכא דפרוש לחצר אחרת, מהו דתימא כל דפריש מרובא פריש, קמ"ל דלא הלכו בפקוח נפש אחר הרוב. והאמר רבי יוחנן, תשעה כותיים וישראל אחד באותה חצר מפקחין, בתצר אחרת אין מפקחין. לא קשיא, הא דפרוש כולוהו הא דפרוש מקצתייהו.

ובבית יוסף (אע"ז סי' ד' סל"ד) ביאר, שלר' יוחנן אזלינן בתר 'רוב גויים' גם בפקוח נפש, וכן פסק הרמב"ם ובשו"ע שם, אך הרמב"ן פסק כשמואל, וכ"פ הרמ"א שם. ובכרתי ופלתי (יו"ד סי' ס"ג) ביאר, שנחלקו רב ושמואל האם 'רוב' הוא הכרעה מודאי או מספק, דרב ס"ל שהיא הכרעה ודאית, ולכן גם בפקוח נפש אין מחללין עליו את השבת. וע"ע בשו"ת מנחת שלמה (תנינא סו"ס ל"ז) שביאר הדבר. אך בישועות יעקב (אע"ז סי' ד' סקט"ו) הוכיח שנחלקו רק לגבי 'רוב גויים'. וכ"כ בשערי יושר (שקופ, שער ד' פי"ג) דכמו שפקח"נ דוחה כל התורה כך הוא דוחה דין ד'אחרי רבים להטות", דגם ב'רוב' הוא עדין בגדר ספק, ורק כשיש 'תרי רובי' ב'ספק עכו"ם' אזלינן בתר הרוב דאז אין בו עוד חיוב 'וחי בהם', עיי"ש"ב.

ובשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' י"ג) הביא דברי התוס' (נדה דף מ"ד, ד"ה איהו) "דאף דרוב גוססים למיתה, מחללין את השבת עליו כדאמר פרק בתרא דיומא דאין מהלכין בפקוח נפש אחר הרוב". אך הביא משו"ת בית יעקב (סי' נ"ט) שהעיר ע"ד דהא מסיק התם בסוגיא דפירשו

לחצר אחרת- אין מפקחין דאזלינן בתר הרוב, ולכן אסר הטיפול בגוסס בשבת. והשיב ע"ד, דהעיקר כדעת התוס', ואין בקושייתו הוכחה, דמ"מ מצינו בסוגיא שם ד'אין הולכין בפקוח נפש אחר הרוב' כמו בשאר דברים, דהרי בשאר דברים כשפירש א' מהם אזלינן בתר רובא ובפקוח נפש לא אזלינן בתר רובא אלא כשפירשו כולם, א"כ אף דבשאר דברים אמרינן רוב גוססין למיתה' מ"מ אין הולכין בזה להחמיר בפקוח נפש, ומה"ט אזלינן להקל בפקוח נפש אפילו בכמה ספיקות וס"ס ובכל האיסורים אזלינן בס"ס להקל משום דעדיף מרובא דהיתרא אלא ודאי דאין הולכין בפקוח נפש אחר הרוב, ואין לדמות גזירות חכמים זו לזו. ועוד דאף אי נימא דאין הולכין בתר רובא מ"מ בגוסס- חיישינן גם לחיי שעה, ומחללין עליו שבת.

בשלחן ערוך (או"ח סי' שכ"ט ס"ב) כתב, אין הולכים בפקוח נפש אחר הרוב, אפילו היו ט' עובדי כוכבים וישראל אחד בחצר ופירש אחד מהם לחצר אחרת ונפל עליו שם מפולת מפקחין, דחשבינן ליה כמחצה על מחצה, אבל אם נעקרו כולם ובשעת עקירתן פירש אחד מהם לחצר אחרת ונפל עליו, אין מפקחין עליו- שכיון שנעקר קביעות הראשון ממקומו אמרינן כל דפריש מרובא פריש. ובערוך השלחן (שם) העיר, ותמיהני על רבינו שהתחיל בלשון 'אין הולכין בפקוח נפש אחר הרוב' הא לאו כללא הוא, וצ"ע. אך להנ"ל הוא ברור, והבן.

ובשלחן ערוך (או"ח סי' תרי"ח ס"ד) פסק, אם שנים אומרים צריך אפילו מאה אומרים אינו צריך, מאכילין אותו, מאחר ששנים אומרים צריך, ולא אזלינן בתר רוב דעות' בסכנת נפשות. ודלא כמ"ש הרמב"ם (הל' שביתת העשור פ"ב ה"ח) מקצת הרופאין אומרינן צריך ומקצתן אומרינן אינו צריך, הולכין אחר הרוב או אחר הבקיאים.

ובמועדים וזמנים (ח"ו סי' כ"ד) כבר העיר ע"ד הרמב"ם, דהא אין הולכין בפקו"נ אחר הרוב, וביאר עפ"י ד' התוס' (ב"ק דף כ"ז) שאין הולכים בממון אחר הרוב, ול"א ק"ו מנפשות דמועיל, שהמיעוט בדיינים כמאן דליתא. דהיינו שבטלה דעתם לגמרי, והרמב"ם ס"ל שה"ה לענין דעות הרופאים, אך בספק במציאות גם להרמב"ם אין הולכים אחר הרוב, ול"ד לתינוק המושלך בעיר שרובה גויים, כיון שע"פ הרוב הוא עכו"ם כשאין עיקר דין פקו"נ כלל, אז לא שרינן במקום רוב. ולכאור' כוונתו כמ"ש בשו"ת חזון עובדיה (פסח, סי' ט"ו, דף רכ"ה) דשאני היכא ש'הוחזק כישראל' שאז ניתנו האיסורים לידחות אצלו. והבן.

בשו"ת בנין ציון (סי' קל"ז) כתב, אע"ג דכלל בדינו דאין לך דבר עומד בפני פקוח נפש ואין הולכין בפקו"נ אחר הרוב, זה דוקא ביש ודאי סכנת נפש לפנינו כגון ב'נפל עליו הגלי' דאז חוששין אפילו למיעוטא דמיעוטא, אבל בשעתה אין כאן פקוח נפש רק שיש לחוש לסכנה הבאה- בזה אזלינן בתר רובא כמו לענין איסורא, דאל"כ איך מותר לירד לים ולצאת למדבר שהם מהדברים שצריכין להודות על שנצולו, ואיך מותר לכתחלה לכנוס לסכנה ולעבור על "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם", אע"כ כיון דבאותה שעה שהולך עדיין ליכא סכנה הולכין אחר הרוב, וז"ש בברכות (דף ל"ג) אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק ופי' הרמב"ם "כיון דנחש

אינו נושך ברוב הפעמים", [א"ה, וע"ע במאור ישראל (ברכות דף ל"ג) דמיירי בנחש שאינו ממית], וזה לענ"ד טעמא דרבנן דל"ח לסכנה, דכיון דבעוד שלא נתעברה אין כאן סכנת נפשות, לכן סמכינן אטעמא 'דמן השמים ירחמו' שלא תבוא לידי סכנה.

ובשו"ת אגרות משה (ח"מ ח"ב סי' ע"ו) כתב, אף שראוי להימנע מעישון הסיגריות מכמה סיבות, אך אין בזה איסור מ"ונשמרתם מאוד לנפשותיכם" **כיון שרוב העולם אינם חולים מזה** אלא רק מיעוט בלבד, ולכן הוא מותר ככל אוכל ושתייה שמזיקים למיעוט אנשים ובכל זאת מותר לבריא לאוכלם [וכמו שהרמב"ם לא אסרם בהל' דעות], ובזה אמרו חז"ל "שומר פתאים ה'" - שאזלינן בתר הרוב. והגרי"ש אלישיב בקובץ תשובות (ח"א סי' רי"ט) הוסיף, שאמרינן הכי גם לגבי העשן שמזיק לאחרים. וכ"כ בשו"ת משנה הלכות (ח"ט סי' קס"א), ודלא כמ"ש בשו"ת ציץ אליעזר (חט"ו סי' ל"ט), וע"ע בשו"ת ודרשת וחקרת (ח"ה סי' ס"ט).

- שמירת הציבור מ'מזיקים ואויבים' - בשבת

בשולחן ערוך (סי' שט"ז ס"י) פסק, כל חיה ורמש שהם נושכים וממיתים ודאי - נהרגים בשבת, **אפילו אין רצין אחריו**. ושאר מזיקין כגון נחש ועקרב במקום שאינם ממיתין אם רצין אחריו מותר להרגם ואם לאו אסור, אבל מותר לדורסם לפי תומו ואפי' במתכוין.

ובשמירת שבת כהלכתה (פרק מ"א סכ"ב) הוסיף, מותר לצוד ואף להרוג כלב משוטט כאשר קיים חשש שהכלב נגוע במחלת כלבת, והוא עלול לנשוך אדם שהרי בנשיכתו יש משום סכנה. **וכן מותר לצוד הכלב או הנחש אחרי שנשך על מנת לבדוק אם אינו לוקה בכלבת או לברר את סוגי ארס הנחש**. והביא מהגרש"ז אירבעך זצ"ל, שגם בכלב שאיננו חולה בכלבת מותר לצודו אם יש חשש שישוך אדם משום היזיקא דרבים, וכגחלת המונחת ברשות הרבים.

ובגמ' שבת (דף קכ"א) איתא, תני תנא קמיה דרבא בר רב הונא, ההורג 'נחשים ועקרבים' בשבת - אין רוח 'חסידים' נוחה הימנו, אמר ליה, **ואותן חסידים אין רוח חכמים נוחה מהם**. ופירש"י, דשפיר עביד, **דאי לא מזיקין השתא סופן להזיק בשעת כעסן**.

ובליקוטי הזאבי (הרשקופף, שבת אות רס"ח) ביאר, כי מידת החכמים להיות 'רואה את הנולד' - ולכן התיירו משום סופן, אך החסידים שלא חששו לזה שסופן להזיק אינם משגיחים לראות את הנולד, וכמ"ש בגיטין (דף נ"ו) ענוותנותו דר' זכריה - החריבה את בתינו. **דסתם חכם הנזכר בש"ס הם השוקלים בפלס שכלם הוראה נכונה שלא יבוא תקלה ע"י הוראתם לבסוף, ומעלתם קודמת לאנשי מעשה וצדיקים**. אך בשו"ת ציץ אליעזר (חי"א סי' מ"א או"ת ה') ביאר שיטת החסידים כרשב"י וחביריו שלא נדרשו כלל לרופאים. א"ה, ומ"ש בטור (או"ח סי' רס"ז) **'שבת אינה צריכה שמירה - כי השבת שומרת על ישראל'**, כבר ביאר בזוה"ק (ויקהל דף ר"ה) שהוא מ'רוחות רעות', וגם בזה חילק בין יחיד לציבור, עיי"ש.

א"ה הר"ך, והוא לכאור' ממש עבודת ה'סיוור במשטרה' שהרי בבירור יש לנו אנשים שמוגדרים כ'נושכים וממיתים' [מלבד מחבלי הטרור] ודינם שנלכדים אף בלא רצים אחריו. ואינו ענין ל'סכנה עתידית' שיבואר לקמן, דהנחש כלי מלחמתו עליו ונקרא כ'חולה לפנינו', והבן.

ובשו"ת מנחת שלמה (תנינא, סי' ל"ז) כתב, תחנה לעזרה ראשונה בעיר גדולה שיודעים מתוך הנסיון שבכל יום ויום ישנם מקרים הזקוקים להצלה באופן דחוף, מותר שפיר לחלל שבת במלאכות דאורייתא [כשאי אפשר ע"י עכו"ם] כדי להיות מוכן לכל צרה שלא תבוא הרגילה לבוא, וכבר הכריע בשו"ת חת"ס (ח"ו סי' כ"ג) לענין מגיפת הכולירע רח"ל, דאפילו בשעה שהוא בריא ואינו חש שום סכנה בנפשו אפי"ה מותר לאכול ביוהכ"פ משום חששא דפן תדבקהו הרעה ח"ו. וה"נ גם כאן. וכמו כן, בעיר גדולה שאוכלוסיה מרובים ויודעים ברור מתוך הנסיון שאם המשטרה הניידת תשבות בשבת יש לחשוש טובא לתגרות דמים או גניבות וגזילות שעלולין לסכן נפשות, יש מקום לדון דאפשר שהמשטרה הניידת הו"ל כרפואה ידועה להציל מפני הרודפים כיון שמזיקים ורודפים כאלה מצויים בתוך העיר, והרי זה דומה למ"ש בגמ' פסחים (דף מ"ט) עם הארץ מותר לנוחרו ביוהכ"פ שחל להיות בשבת, ובתוס' והרא"ש ביארו, "דהויא הריגתו פקו"נ כי הוא לסטים וחשוד על שפיכות דמים והריגתו בכל עת מצוה היא והצלת נפשות כיון שהוא רגיל בכך אע"פ שאינו עושה כלום באותה שעה".

והוסיף, דאף שמבואר בשו"ע (סי' שט"ז ס"י) בחיה ורמש שנושכין וממיתין, דאע"ג שנהרגין גם אם אין רצין אחריו, מ"מ אין לחפש אחריהם, ואף שהמשטרה אינה הורגתם וגם אינה רודפתם, מ"מ עיד"ז היא גורמת להבריה את הארי ולהציל בכך את בני העיר מעמי הארץ כאלה שמזיקים לרבים ונושכים וממיתים. וחזי נמי לאצטרופי דעת הגאונים "דנזקא דרבים כסכנת נפשות חשיב" ומותר לעשות גם מלאכות דאורייתא למנוע נזק של רבים. וכ"ש הכא דאלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו, נמצא דבאותם המקומות שקרוב הדבר לחשוש לתגרות ידים וכו' מסתבר דבזמננו 'שלומה של מלכות' היינו נמי שתהיה מצוידת בכל המכשירים החדשים הדרושים להצלת בני העיר מנחשים כאלה. עיי"ש.

אך בכתבי הגרי"ש אלישיב (שבת, סי' מ') העיר שבגמ' שבת (דף קכ"א) אמרו 'כל המזיקים נהרגין בשבת' והעמידוהו אליבא דר' שמעון, אך לר' יהודה שמלאכה שאינה צריכה לגופה אסורה מדאו' לא התיירו להורגן אלא ב'רצין אחריו', א"כ מבואר, שכאשר אין רודפים אחריו לכו"ע אסור לעבור על איסורים דאורייתא. אך הביא שהרמב"ם (הל' שבת פ"א ה"ד) פסק שאפילו באינם רצין אחריו, וכ"פ בשו"ע (סי' שט"ז ס"י). וכתב, ולפי"ז יש לדון האם מותר למשטרה לחלל שבת כדי לתפוס 'רוצח מועד' שאם נחכה לו עד לערב במוצ"ש הוא יתחמק, אף שעכשיו הוא בגדר 'בורח' ולא מזיק, ולשיטת הרמב"ם הנ"ל פשוט שמותר אף לחפש אחריו, אך בגנב רגיל שרק 'חשוד' על שפיכות דמים לכאור' הריהו כשאר מזיקים שכאשר אינם רצים אחריו אסור לחלל שבת בעבורם. אך הביא מהתוס' (פסחים דף מ"ט, ד"ה ויש אומרים)

שכתבו, ליסטים וחשוד על שפיכות דמים הריגתו היא כמו פקוח נפש ולכן הורגו בשבת, וכ"כ הרא"ש (שם סי' י') והריגתו בכל עת היא הצלת נפשות. ולכן אף שבבע"ח המזיקים לא התירו אלא ברודף, אך באדם המלא תחבולות חיישינן- ושרי, [א"ה, וע"ע במטה יהודה (עייש, או"ח סי' ק"ד), והבין]. אך אסר לשוטרים לסייר בכדי 'להשגיח על הסדר' דזהו אינו בכלל פקוח נפש, וגם אסר להם החזרה לתחנה, ורק במקום שתפסו את הרוצח וא"א לשומרו בדרך שמא יברח להם, חזרה זו נקראת הליכה ושרי אם א"א להוליכו ברגל. עיי"ש.

ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' קפ"ד) כתב, יש ב' סוגי 'חשש איבה': א- כשהאיבה היא מדבר שירצה העכו"ם לנקום הרי זה כירץ אחריו שמותר אף במזיקים בע"ח לחלל שבת אף באיסור דאורייתא, וכ"ש באדם הרץ להרוג וזה שרוצה לנקום הוא כרץ להרוג, ולכן התירו רפואת הגוי בשבת משום איבה אף באיסורים דאו' כיון שלבסוף יחפש נקמה על מות יקירו. ב- שנעשה לו רק שונא, ואחז"ל שמי שעבר על 'לא תשנא' סופו בא לידי 'שפיכות דמים', וכ"ש בעכו"ם, ממילא אפשר לבוא מזה גם לידי רציחה, אך כעת אסור לעבור איסור דאו' בעבורו דהריהו ככל המזיקים בעולם שאסור לבקש אחריהם ולהורגם בשבת, ובכ"ז התירו איסורים דרבנן כדי שלא יהיה מזיק זה דאיבת עכו"ם על ישראל בעולם, ואולי הטעם הוא משום שקשה ליהרהר ממזיק שיש בו דעה ותחבולה להרע יותר מבע"ח המזיקים. עיי"ש.

ב. פיקוח נפש עתידי- אך מצוי

בשלחן ערוך (סי' שכ"ח סי"ב) פסק, כשמחללין שבת מחללין ע"י ישראלים גדולים ולא ע"י גויים, ופירש הרא"ש, דפעמים לא ימצאו גויים בעתיד ויסתכנו. ובשו"ע (סי' שכ"ט ס"ו) פסק, בעיר הסמוכה לספר אפילו באו על עסקי תבן וקש מחללין את השבת, ופירש"י, שמא ילכדו ותהא הארץ נוחה להיכבש להם. ושם (סעיף ט') פסק, כל היוצאים להציל חוזרים בכלי זינם למקומם, וביאר הרמב"ם (הל' שבת פ"ב הכ"ג) שהוא כדי שלא להכשילן לעתיד לבוא, ובשו"ת חת"ס (או"ח סי' ר"ג) ביאר, שהוא דוחה אף איסורי תורה. משמע מכל הנ"ל, שאף שכעת אין חשש סכנה אך בכ"ז מחללין שבת בעבור החשש שיהיה בעתיד.

ואף שבשו"ת נודע ביהודה (תניינא, יו"ד סי' ר"י) נשאל האם להתיר ניתוחי מתים כדי להציל נפשות להבא אף שיש בזה איסור ניוול וביזיון המת. ופסק, שכל ספק פקוח נפש, זה ביש ספק סכנת נפשות לפנינו, כגון חולה או נפילת גל, אבל בנידון דידן אין כאן שום חולה הצריך לזה, רק שרוצים ללמוד חוכמה זו, אולי יודמן חולה שיהיה צריך לזה, ודאי לא דחינן משום חששא קלה זו שום איסור תורה או אפילו איסור דרבנן. שאם אתה קורא לחששא זו ספק נפשות, אם כן יהיה כל מלאכת הרפואות שחיקת ובישול סמנים, והכנת כלי איזמל להקזה הכל מותר בשבת, שמא יודמן היום או בלילה חולה שיהיה צורך לזה, ולחלק בין חששא לזמן קרוב לחששא לזמן רחוק, קשה לחלק. וכ"כ בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' של"ו) שרק כשיש חולה

ממש לפנינו מותר לנתח הגופה, וע"ע לנכדו בשו"ת מחנה חיים (ח"ב יו"ד סי' ס') שביאר דבריו. וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' ק') שהביאם להלכה.

אך בשו"ת פסקי עוזיאל (שאלות הזמן, סי' ל"ב) תמה ע"ד הנוב"י, במ"ש שאין כאן חולה לפנינו, אטו מציאות שקלת מעלמא? ובודאי שתמיד נמצאים כמה וכמה בני אדם שחולים באותה המחלה, ואם לא ידוע לנו ברגע זה, למחר או היום יודע לנו. ולא דמי כלל לשחיקת סמנים וכו'. שאפשר לעשותם בכל רגע או להכניס מתמול, אבל במקרה כזה אם לא יעשו הנתוח בגוף זה משום איסור שבו, **לא יעשו לעולם ותמיד תהיה ידיעה זו נעלמה מעינינו, וגורמת לודאי מיתה של כמה נפשות.** אך ודאי שאין לעשות מתי ישראל הפקר ח"ו, אבל במקום מחלה ידועה שלא ידעו הרופאים סודה ורוצים ללמוד מהזדמנות זאת על ידי נתוח ומכ"ש במקום שאי אפשר לרופאי ישראל ללמוד חכמת הרפואה אם לא ע"י נתוח שבזה יש ודאי סכנת נפשות שלא יחדל חולה מהארץ, וכולם צריכים לרפואה, ודאי שמותר גמור הוא לנתח את המת עם הזהירות היתירה שלא לנהוג בו בזיון וקלות ראש, עיי"ש.

וכן העיר בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ו יו"ד סי' י"ט אות י') שחולה בשבת שאני שדיה לצרה בשעתה וא"צ הכנה רבה, אבל הכא אם לא נקדים תרופה למכה אז באותה שעה שיבוא החולה לא נוכל להצילו, [ואפשר שגם המת ניחא ליה לזכות במצוות הצלת נפשות הגדולה], וכמ"ש בגמ' פסחים (דף ס"ו) כל מלאכה שאפשר לעשותה מער"ש אינה דוחה את השבת, **אבל כל מלאכה שא"א לעשותה מער"ש דוחה את השבת,** וכמ"ש בשו"ע (סי' של"א ס"ו) לענין המילה, והכא כיון שא"א לעשותו לאלתר בזמן שהחולה לפנינו דין הוא שיהיה מותר שאל"כ לא נצא לעולם מידי חשש של ספק סכנת נפש ח"ו. והקרוב אלי שכל מ"ש הנוב"י היה רק למקומו ושעתו שהרופאים היהודים היו בבתי חולים של הגויים, והיה ניתן להתלמד אצלם, משא"כ בזמנינו בארץ שאם לא ילמדו תרבה הסכנה, וא"א לשולחם ללמוד בחו"ל כי אז תגדל האיבה והשנאה כלפי עם ישראל, וע"כ ודאי יודה שמותר להצלת הרבים.

ובשו"ת דברי יציב (או"ח סי' קס"ג) לגבי תקנת 'ועד הארצות' לחלל שבת לצורך רפואת הגוי, מחשש שמא יגרום סכנה בעתיד, כתב, ואף שהנוב"י והחת"ס כתבו, דהצלת נפשות הוא רק בחולה לפנינו, אך מ"מ היכא דיש יסוד גדול שמענין זה יתגלגל ויהיה נוגע לסכנת נפשות- שרי, דרק בכה"ג שהם דיברו בלימודי הרופאים שילמדו שורש המכה זה אינו נכנס בגדר פקו"נ כלל וכלל, אבל אם קבעו שמענין זה יכול ליגרם שיהיה נוגע לסכנת נפשות- שרי. וזה מה שקורא אא"ז זע"א 'פקו"נ ברי'- היינו שיהיה נוגע לפקו"נ. עיי"ש. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סי' י"ד) שהקל בזה מטעם פקו"נ, והאריך עוד שם (ח"ח סי' ט"ו, פרק ז').

אך מרן החזון איש (אהלות כ"ב, ל"ב) כתב, הנוב"י והחת"ס חילקו בין יש חולה לפנינו לאין, ואין החילוק בין איתא קמן ללייתא קמן, אלא, אם 'מצוי הדבר', דבזמן שמתריעין עליה [ואף שאין בשעה זו חולה לפנינו] משום 'חולי מהלכת' הו"ל כאויבים שצרו בעיר הסמוכה לספר,

וכדאמר בעירובין (דף מ"ה) ובתענית (דף כ"א). ומיהו בשעת שלום לא חשבינן לה פקו"נ אע"ג דשכיח בזמן מן הזמנים שיצטרכו לזה, וכמו שאין עושים כלי מלחמה בשבת בשעת שלום, דא"כ בטלת כל המצות, אלא לא מקרי ספק פקו"נ בדברים עתידיים שבהווה אין להם זכר. ובאמת שאין אנו בקיאים בעתידות, ופעמים שמה שחשבנו להצלה מתהפך לרועץ, והלכך אין דנים בשביל עתידות רחוקות. וגם משום צורך רבים אפשר דלא הותר אלא כשמזיק את הרבים, וכמ"ש לעיל (סקכ"ו) לגבי פינוי קבר המזיק את הרבים. עכ"ל.

והנה, במשנה ברורה (סי' רע"ח ביאור"ל ד"ה בשביל) כתב, חולה שאין בו סכנה אם הרופא אומר שע"י מניעת השינה יתגבר עליו החולי יותר ואפשר שיבא עיד"ז לידי סכנה- גם זה שרי, והשו"ע קמ"ל דבחולה מסוכן גם בסתמא שרי. וכ"כ בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סי' צ"א) מאחר שמחלה זו גורמת שיחלה בעוד מחלה מסוכנת יש להחשיב גם מחלה זו למסוכנת. וכמ"ש בשו"ע (סי' תרי"ח) שאם לא יאכל יכבד עליו חוליו ויסתכן- שאוכל ביה"כ.

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ו פ"ז) העיר ממ"ש רבינו ירוחם (נתיב י"ב ח"ט) כל חולי שאין בו סכנה עתה אע"פ שיכול לבוא אחר כך לידי סכנה- אין מחללין עליו שבת באיסור תורה אלא באיסור דרבנן. וביאר, דשא"ה שהחולי הזה עצמו יסכנו, שכאשר 'המסכן-והמסתכן לפנינו' חיישינן אפילו למיעוטא, אך אם רק 'יצמח' מזה סכנה אזלינן בתר הרוב, וכמ"ש בשו"ת בנין ציון (ח"א סי' קל"ז) שחיישינן למיעוטא- זה דוקא ביש ודאי סכנת נפש לפנינו כגון ב'נפל עליו הגל' דאז חוששין אפילו למיעוטא דמיעוטא, אבל בשעתה אין כאן פקוח נפש רק שיש לחוש לסכנה הבאה בזה אזלינן בתר רובא כמו לענין איסורא, עיי"ש ב.

ומרן בחזון עובדיה (שבת ח"ג דף רמ"ה) יישב הסתירה, דבשבת מיירי במילתא ד'לא שכיחא' והכא במילתא ד'שכיחא'. וכמ"ש בגליון מהרא"י (ברכות פ"ה מ"א) בכל ענין סכנה אין לנו לדון לראות את הנולד אלא רק מה שבאותה שעה, אך אם 'דרך' המחלה ההיא לגרום לסכנה אח"כ- מחללין שבת מפני הסכנה העתידה, אלא שדבר זה צריך תלמוד. עיי"ש. א"ה, וכן בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' תנ"ג-ו) הביא סתירה בין יוה"כ לשבת בענין יולדת וחולה, וחילק בין שכיח יותר לחשש רחוק. ונראה שהכריעו בענין כסברת החזון איש הנ"ל. וכן ביאר בשיעורי תורה לרופאים (זילברשטיין, ח"ב סי' צ"ח) שתלוי בכמה הוא שכיח. והבן.

אך בשו"ת מנחת אשר (וייס, ח"א סי' כ"ז, וח"ב סו"ס מ') הביא כמה הוכחות שחז"ל חששו לסכנה עקיפה ורחוקה בזמן ובמקום אחר, אף שאין כאן הצלה מיידית וישירה:

א- בגמ' ב"ק (דף פ"ג) איתא, המספר 'קומי' הרי זה מדרכי האמורי, אבטלמוס בר ראובן התירו לו לספר קומי- מפני שהוא קרוב למלכות, של בית רבן גמליאל התירו להם לספר בחכמת יונית- מפני שקרובים למלכות, וכתב הבית יוסף (יו"ד סי' קע"ח) אף דיש בזה איסור דאור', דמשום הצלת ישראל יש כוח ביד חכמים להתיר, דכשיש ישראלים קרובים למלכות

עומדים בפרץ לבטל גזרות. הרי שהתירו לעבור על איסור דאורייתא של "חוקות הגויים" כדי שבבוא הזמן יוכלו להשתדל ולבטל הגזרה. [א"ה, וע"ע בתענית (דף כ"ב) זנדוקא אנא].

ב- בגמ' סנהדרין (דף כ"ו) איתא, משרבו האנסין ומאי נניהו ארנונא, כדמכריז רבי ינאי פוקו וזרעו בשביעית משום ארנונא, חזרו לומר אוספין כשרין סוחרין פסול. וכתבו התוס', אף שחרישה וזריעה בשביעית דאו', התיר משום דפקוח נפש הוא שאין להם לשלם המס ומתים בתפיסת המלך, והכי איתא בירושלמי משום חיי נפש. הרי שהתירו היתר כללי לכולם לזרוע ולחרוש כי בהכרח יבואו קצת אנשים שאין בידם לשלם לכלל סכנה.

ג- הרמב"ם (הל' קרבן פסח, פ"ג ה"א) פסק, שאין נמנין על שני פסחים, ואם היה מלך או מלכה ואמר לעבדו לשחוט עליו ושחט גדי וטלה יאכל מן הראשון משום שלום מלכות. וביאר הכסף משנה, שאם נאמר למלך שלא יאכל כלל יכעס על עבדו ויהרגהו או שמא יכעס על החכמים שאמרו כן. וכי כל מלך מטורף להרוג את עבדו שעשה לפי ההלכה, הרי שהתירו איסור תורה מחשש עקיף ורחוק לפקו"נ.

ד- מצינו לגדולי ישראל, שהתירו בשעת מגיפה שגם הבריאים יאכלו ביום הכיפורים, שאם לא יאכלו כולם גם החולים יסתכנו בנפשם [א"ה, ויש לחלק דהוא לפנינו]. הצד השווה שבמקום שהכירו שיגיע לסכנה ביום מן הימים הפעילו 'כוחא דהיתירא' והתירו אף במקום שכעת אין חשש סכנה. ולכן העלה, שיש להורות היתר גורף לכבות כל שריפה שנפלה בבית מגורים כיון שהדבר ברור שלפעמים יש סכנה גדולה והטעות מצויה ואין ביד רוב האנשים להבחין ולהבין בגודל הסכנה וברור הדבר שביום מן הימים ימותו אנשים בשריפה. את"ד.

בעלון התורני וישמע משה (גליון פ"ו, לך לך תשע"ו) הועלתה שאלה בפני מרנן ורבנן גדולי ישראל: **האם מותר לצלם בשבת 'אירוע טרור' משום פקוח נפש**, דהיינו לצלם את המחבל נמלט וכדו', כיון שעיד"ז יהיה יותר קל למשטרה ולשב"כ לעלות על עקבותיו, ובודאי יצילו חיים בעתיד כי הרי 'מחבל' לפניך. והגר"ח קנייבסקי שליט"א השיב, שקשה להחשיב צורך זה כספק פיקוח נפש ולהתיר עבורו חילול שבת. וכ"כ הגר"מ גרוס, שאין להתיר מלאכה דאורייתא עבור זה, [ולדעת מרן היביע אומר שאין בצילום אלא איסור דרבנן, התיר לצלם ע"י שינוי באופן שהיה תרי דרבנן]. אך מאידך להקת פוסקים וביניהם, הגר"י זילברשטיין, הגר"נ נוסבובים, הגר"מ שפרן הגר"ש אליעזר שטרן והגר"ש קהת גרוס שליט"א נקטו בפשיטות שיש בדבר **ספק פיקוח נפש' והדבר מותר בשבת כדי להציל חיים בעתיד**.

ובשו"ת רץ כצבי (רייזמן, אקטואליה בהלכה ח"א, סי' ו') ביאר מחלוקתם, ורצה לתלות זאת במח' האחרונים לגבי 'חזרה בשבת', האם משום 'שלא תהא מכשילן לעתיד לבוא' התירו לחלל שבת אפי' באיסורי דאו', או רק באיסורי דרבנן, עיי"ש. וע"ע בקובץ תחומין (כרך ל') בענין חילול שבת משום פקוח נפש 'תקשורת', והראיה לדבר ממה שהתירו הפוסקים רפואת 'מחבל' בשבת- משום איבה תקשורתית, וא"כ ה"ה לכא, וילע"ב.

- הגדרת 'חשש רחוק' בציבור

בשולחן ערוך (או"ח סי' ש"ל ס"א) פסק, **יולדת- היא כחולה שיש בו סכנה**, ומחללין עליה השבת לכל מה שצריכה, ומכל מקום בכל מה שיכולין לשנות משנין. ובמשנה ברורה (שם) כתב, ליולדת עושים לכתחילה בשינוי, **מפני שכאב היולדת דבר טבעי הוא ואין 'אחת מאלף' מתה מחמת לידה** לפיכך החמירו בה לשנות, וכ"ז בדליכא עיכוב לחולה כלל.

א"ה, הרי מבואר, שאף שהרוב אינם מתות בלידה בכל זאת חוששים ל'אחד מאלף' ומחללין את השבת, [ומה שבנתוני הבנק העולמי, ישראל נמצאת במקום טוב של 'אחת מעשרים אלף' הוא משום שמטופלות ויולדות בביה"ח]. וצ"ב עד כמה נחוש לספק כ"כ רחוק?

ובשו"ת מנחת שלמה (תנינא, סי' ל"ז) כתב, עד היכן הגבול של פקוח נפש [עתידי]: כל שדרך רוב בני האדם לברוח מזה כבורח מהסכנה הרי זה ספק פקוח נפש ומחללים את השבת. אבל אם אין רוב בני"א נבהלים מזה אינו בגדר סכנה. והביא דוגמא, זריקת חיסון נגד אבעבועות, אף שהרופא אומר שהגיע הזמן לעשותו, אך אין רוב בני האדם עושים זאת בזריזות ובבהילות, ובזה נאמר שומר פתאים ה', אבל מי שנמצא במקום שיותר לא יהיה לו זריקה זו רק היום, כיון שמזה אנשים נבהלים ומפחדים כי חייב סו"ס להתחסן, על כן הוי בגדר ספק סכנה ומותר לעשות חיסון זה בשבת. וכ"כ בשולחן שלמה (ח"ג או"ח סי' שכ"ט ס"א), עייש"ב. א"ה, ובזה יהיה לנו יישוב טוב גם לגבי היולדות שמחללים עליהם השבת, והכנה.

ובשולחן שלמה (אורב"ע, סי' שכ"ט ס"ז אות י"א) כתב, משאית מלאה תחמושת שחנתה מול מגורי החיילים אף אם כפי שהיא עכשיו לא חשיבא סכנה, אך במצבים מסויימים כמו שריפה או התקפת אויב וכדו' היא עלולה להיהפך לסכנה, וחשיבא כ'סכנה עתידית' שאין גורם הסכנה נמצא כעת, לענין להזיז הרכב בשבת, תלוי הדבר ביחס המומחים, **שאם בכה"ג בימות החול היו מתאמצים מיד להרחיקה מהמקום א"כ גם בשבת שרי**, אבל אם בימות החול היו דוחים הרחקת המשאית בגלל סיבות של נוחיות וכדו' אסור להרחיקה בשבת.

אך בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סי' י"ז פ"ב, אות כ"ב) העיר ע"ד, שעדין לא נדע היכן גבול ההיתר, דיש מפחדים יותר ויש מפחדים פחות, ונתת דבריך לשיעורין. [א"ה, אך יש להשיב על דבריו, דודאי לא אזלינן בתר פחד של כל אחד ואחד אלא בדעת ה'מומחים לדבר', וכ"כ בשו"ת היכל יצחק (או"ח סי' ל"א) שהכל תלוי בדעת המומחים שיש להם מודיעין וכדו']. וביאר, שההגדרה היא כמ"ש בציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ו פ"ז) שכאשר נמצא לפנינו **ממש המיעוט המוחשי של הדבר המסכן ושל המסתכן** [שיש לו חזקת יהודי] בפועל, אז חיישינן למיעוטא דמיעוטא, **הא לאו הכי אזלינן בתר הרוב וככל דיני התורה**, עייש"ב.

ובתשובות והנהגות (ח"ה חו"מ סי' שצ"ט) כבר העיר, שבשו"ת רע"א (ח"א סי' ס') כתב, שסכנה 'אחת מאלף' - אינו נקרא 'ספק' ואינו בגדר פקוח נפש. אך מאידך בגמ' ב"מ (דף ו')

אמרו לגבי מעשר בהמה שגם 'אחד מאלף' - נקרא 'ספק'. וביאר, שכל זה בספק ש'לפנינו' ואז הוי בכלל פקוח נפש גם על הצד הרחוק, אך כשזה על צד הריחוק 'שיצמח מזה סכנה' אינו בגדר ספק, ונראה שזה תלוי בדעת בני האדם אם הרגילות היא שלא לחוש לזה - אינו בגדר 'ספק סכנה', ולכן מחללים שבת ביולדת אף שהוא א' מאלף כיון שיש כעת סכנה לפנינו, ורק שדבר רחוק הוא שלא תינצל. [א"ה, הרי שחיבר שניהם יחד, וכנראה הם אותו שיעור].

וסיים, ודעתי נוטה מסברא שב'חשש עתיד' שמא תצמח סכנה נראה שער 'שני אחוזים למאה' אין להחשיבו כספק סכנה, שבזה כמדומה אין דרך בנ"א לחוש שתתעורר סכנה, [ובשם מרן החזו"א משמע רק עד 'חמשה אחוז', עיי"ש], ובשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' כ"ט) כתב, ש'אחוז אחד ממאה' הוי ספק רחוק ואין לחלל שבת בעבורו. אך כבר ביארתי, שה"מ בנוגע ליחיד אך כשחז"ל גזרו על כל ישראל חששו אפי' על אחד מאלף, כיון שבודאי אחד מישראל יסתכן למות, ולכן במציצה במילה אף שהסכנה רחוקה מאוד מ"מ כיון שנוגע לכלל ישראל חששו לסכנה, וכמים אחרונים וחשש גילוי וכו', עיי"ש"ב.

אך בשיעורי תורה לרופאים (ח"ב סי' צ"ו) הביא שמרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל העלה כדברי המשכנות יעקב (יו"ד סי' י"ז) דשיעור 'מיעוט המצוי' לגבי החובה לבדיקת הטריפות היא 'אחד מעשרה הנשחטים', וא"כ פחות מ'חמש אחוז' נחשבים כבר ללא שכיח היזיקא.

- 'הלכות ציבור' - בסכנות עתידיות

בשולחן ערוך (או"ח סי' שכ"ט ס"ז) כתב, יש מי שאומר שבזמן הזה אפילו באו על עסקי ממון מחללין שאם לא יניחנו ישראל לשלול ולבוז ממנו יהרגנו והוי עסקי נפשות, ומ"מ הכל לפי הענין. ובמשנה ברורה שם, כתב, וה"מ כשבאו על רבים דבודאי יש לחוש שיעמוד אחד נגדם ולא ירצה ליתן להם ממנו ויהרגוהו, ולכן הוי כמו שבאו על עסקי נפשות אבל כשבאו על יחיד יניח ליקח ממנו ולא יחלל את השבת. אך הכל לפי הענין - היינו לפי מה שמשער כעסן ופחזותן, עכ"ל. הרי שמחללין שבת על 'עסקי ממון' בציבור כי בודאי אחד יסתכן.

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סי' פ"ב) כתב, יש לחלק בין פקוח נפש דיחיד לפקוח נפש דציבור, פקו"נ של ציבור היינו כשיש חשש שא' מהציבור יפגע אף שהחשש הוא רק על א' ולא על הרבים, ולכל יחיד הדבר רחוק, מ"מ כיון שיש חשש שא' מהם יסתכן חייבים הציבור בכללותו לדאוג לכל יחיד שלא יינזק, והסכנה על הציבור נקרא שפיר פקוח נפש דציבור. אבל באופן שהציבור עשו אמצעי שמירה ומדובר רק על ההגנה הנוספת של היחיד כיון שהחשש על היחיד רחוק הוא לא נקרא פקו"נ כלל. ולכן אף שהתקפת 'גאזים' על המדינה נחשב חשש פקו"נ, אך היחיד לא צריך לדאוג במקום חילול שבת דאור' [להדביק את החלונות וכדו'], ולא נתיר איסורים אלו על הצד הרחוק. אך מלאכה דרבנן במקום שיש צער רב מחמת דאגת הסכנה

מותר להקל דעצם הדאגה הוא כחולה שאי"ב סכנה. וצריך להפיח את האמונה בליבותם שלא יפחדו וידעו ש'לכל פצצה יש כתובת', והעיקר להתחזק באמונה. [א"ה, וכ"כ בתשובות והנהגות (ח"ג סי' ק"ה) לחלק בין יחיד לצבור לענין הצלה מחשש סכנה].

אך הוסיף, וסייג את הדברים, והנה יש כאלו שבאמתלא של חשש רחוק עוקרים שבת וכל האיסורים, וכבר ייסדו האחרונים לגבי ניתוחי מתים שאף שעלול להביא תועלת לא הותר אלא כשהצורך לפנינו, וכמ"ש הרמב"ם (רפ"ה הל' מלכים) מלחמת מצוה- זו מלחמת שבעה עממים ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, ואחר כך נלחם במלחמת הרשות- והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו, ובלח"מ מבואר, שאף מלחמה **למעוטי עכו"ם דלא ליתו עלייהו הוי רשות**, והוא כהנ"ל שכל עוד שעדין אין את הסיבה של פקו"נ אין דין פקו"נ, אף שבזה שמחליש את האויב וסופו עלול להציל, צריך שיהיה לפנינו סיבה לזה וכנ"ל. את"ד.

א"ה הר"ך, אך כבר הוכיחו ההיפך, שאף שאיננה 'מלחמת מצוה' אך היא 'מלחמת המלך', ועל מה שהותר למלך לעשותה ולסכן החיילים בעבורה, על כרחך נקרא 'הצלה' מסוימת. ובכלל עיין בשו"ת יביע אומר (ח"ח או"ח סי' נ"ד אות ב') ובשו"ת יחל ישראל (לאו, סי' ק"ט) שגם מלחמה למעוטי עכו"ם דלא לייתו עלינו נחשבת 'מלחמת מצוה'.

ובספרו מועדים וזמנים (ח"ב סי' ק"מ) כתב, חז"ל ביטלו הדלקת נרות חנוכה בחוץ- משום הסכנה, ואף במקום שאין חשש מהגויים, **דאנו דנים בכללות שלא יבואו בשום מקום בעולם לידי סכנה**. וכמו לגבי מצוות המציצה בברית המילה, שלרוב הפוסקים הוא מדין סכנה, וכיום הרופאים אומרים שאי"ב סכנה, אך ודאי חז"ל ידעו מזה שבהרבה מקרים אי"ב סכנה, אך תקנו זאת בכל ילדי ישראל **בשביל המקרים היחידים שבהם כן יש סכנה**. וכ"כ בשו"ת דעת כהן (סי' ק"מ) שאין הסכנה בלעדי המציצה אלא ל'אחד מאלף', **וכדאי לחלל אלף שבתות כדי להציל את התינוק האלף**, ככה יקרה נפש מישראל לפני הקב"ה.

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' שנ"ז) ביאר תקנת 'ועד ארבע ארצות'- לחלל שבת באיסור דאו' לרפואת הגוי, שהוא כעין מה שפסק הגר"י סלנט בשנת תרכ"א במגיפה של החולירע שכל תושבי וילנא לא יצומו ויאכלו ביוה"כ שהצום מסוכן, שאם נדון לפי 'אומד' יש לחוש שרבים יתעקשו שרוצים לצום ויבואו לידי סכנה, וע"כ מפני 'פקוח נפש' אמר שלא יתענו כולם. **וכן פה 'התירו לגמרי' כדי שלא יסתכן איזה יהודי אחר בעולם**, וכמו שמצינו שהתירו בחזרתן מלאכות משום סופן אף שאין כעת סכנה, שאין דנים על המקרה של עכשיו דוקא, וכמ"ש בשו"ת חת"ס (או"ח סי' ר"ג) שמתירין אף איסור דאו' משום סופן, וכמו שביאר כן בשו"ת יעב"ץ (סי' קל"ב). וכעין זה בקידוש החודש התירו ריבוי עדים אף שאין בהם צורך שאל"כ נמצאת מכשילין לעת"ל, ואף שהמג"א (סי' תצ"ז) התיר רק איסור דרבנן, מ"מ לדעת החת"ס יש להתיר איסור דאו', ועכ"פ יסוד ההיתר רק מדין פקוח נפש.

ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ד' סוף אות א') כתב, יולדת תוך שלושה ימים - מחללין שבת גם באמרה איני צריכה, הוא משיעורי חכמים כדי להרחיק עד כמה שאפשר מסכנה, **ובכדי למנוע מסכנה בזימנא אחריתא - יכולים חכמים להתיר בזה 'היתר גמור',** וכמ"ש האו"ז (הל' יולדת) "זימנין דליתנייהו מיד ואתי לאהדורי עלייהו ואדהכי והכי יסתכן להכי עשו היתר לגמרי ומצוה דכל חד וחד יהא זהיר מיד לאצול", ומשמע דאף שרק דחווה היא, מ"מ חכמים עשאוה כהיתר גמור בגלל חששא דזימנא אחריתא, ואף גם זה נכלל בהא ד'פקו"נ דוחה שבת'.

ובקובץ אסיא (חלק נג-נד, תשנ"ד, עמ' 100) במאמר גדרי 'ספק פקוח נפש', מאת הגרמ"מ פרבשטיין, הביא מעשה בחייל ששירת בחיל המודיעין, שם הצליחו לעלות על רשת תקשורת של מדינה עוינת ולפענח את הצופן שלה. תפקידו של החייל היה לעסוק בפענוח הצופן באמצעות מחשב, הפענוח היה, כמובן, כרוך בחילול שבת, טענתו למפקדיו הייתה, שבשבת ברצונו לפענח רק חלק מהשדרים, אלו שלדעתו קיימת לגביהם סבירות גבוהה שהם נוגעים לישראל. ולכן, ניגשו יחד להגרש"ז **אורבעך זצוק"ל** לשאול לחוות דעתו, והוא פסק: **כי החייל חייב לפענח את כל השדרים, למרות שאין כל הבדל בהלכה בין פיקוח נפש של יחיד ושל רבים, ואף על ספק פיקוח נפש של יחיד מחללין שבת, בכל זאת יש הבדל גדול ביניהם ברמת הסיכון הנחשבת לפיקוח נפש.** למשל, אנשים אינם נרתעים מנסיעות בין עירוניות, על אף שיש בהן אחוז סיכון מסוים, נניח של אחד ל-10,000. אבל אין כל ספק שראש מדינה אשר ייטול סיכון של אחד ל-10,000 על מדינתו - ייחשב כבלתי אחראי למעשיו, דעל ציבור גם דרגת סיכון כזו נחשבת לסכנה. ולפיכך פסק הגרש"ז **אורבעך זצוק"ל** שעל החייל לפענח את כל השדרים, כיוון שהנידון בהם הוא בטחון המדינה, אף על פי שאותו אחוז של סיכון לגבי אדם פרטי לא היה נחשב לפיקוח נפש". הראת לדעת שבציבור דנים בכללות, והבן.

ומפורש בשו"ת משפט כהן (סי' קמ"ג) אף שמותר ליחיד למסור עצמו למען הצלת עם ישראל משום 'הוראת שעה', אך אין ללמוד זאת ממלחמת מצוה, שענייני המלחמות יוצאים הם מכלל ד'וחי בהם', שהרי גם מלחמת רשות מותרת אע"ג שכמה מישראל יהרגו עיד"ז, ואיך מצינו היתר להכניס נפשות רבות בסכנה בשביל הרווחה, **אלא ד'מלחמה - והלכות צבור שאני', ואולי הוא מכלל משפטי המלוכה, [שהיו ודאי רבים ונמסרים באומה], שהם אינם ע"פ גדרי התורה של הלכות יחיד, ומהם ג"כ דיני המלחמה, בין מלחמת מצוה ובין מלחמת רשות.**

ובשו"ת עמוד הימיני (סי' י"ז) לגבי פעולות המשטרה בשבת, כתב, בסכנה כלפי הציבור אף סכנה עתידית נחשבת כנמצאת כעת לפנינו, כשברור לנו שזה יבוא בודאות אי פעם, **ולכן גם בחשש רחוק דיה הצלה של נפש אחת בזמן מן הזמנים להתיר פעולות אלו.** ויצא לחדש דין 'מכשירי פקוח נפש' שעושים בשבת, וכמו שמצינו ב'מכשירי מילה' שלא היה ניתן לעשותם מער"ש שעושים בשבת, ה"ה למכשירי הצלה, ואולי כאן שזה פקוח נפש התירו גם 'מכשירים' שהיה ניתן לעשותם מער"ש ולא נעשו, אך זה צ"ע. עיישב.

ובשו"ת משכיל לדוד (לאו, ח"א סי' י"א) לגבי עבודת המשטרה בשבת, הביא דברי השמירת שבת כהלכתה (פמ"א סכ"ד) שלאחר שברחו הגנבים ואין כבר חשש פקו"נ- אין לחלל שבת בעבורם. אך העיר, שא"כ יתרבו מעשי הגניבות ביום השבת ודבר זה עלול להביא לידי סכנה. וכתב לדון, אי מיקרי סכנה קיימת או שזה רק חשש רחוק ועתידי, והעלה, **שכיון שמצויים גנבים רבים ומחפשים כעת מקום שאפשר לגנוב הרי זה כ'סכנה מצויה'**, ואף שליחיד איננו פקו"נ ואסור לרדוף אחרי הגנב שברח, אך המשטרה מותר לה לרדוף אחריו משום חשש פקו"נ עתידי, וה"ה במניעת עסקאות סמים שנקרא כ'חולי מהלכת' בנינו ומחללין שבת למניעתם. אך כיון שיש כמה ספיקות בדבר יש למעט בחילול השבת. עיי"ש"ב.

אך כבר כתב בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ה סי' מ"ד אות סעיף ב' אות ב') באשר למקום שהפשע כבר בוצע וכו' אם לא נתיר לרדוף אחריהם אז יתרבו הגניבות דוקא ביום השבת ובכללן גם רציחות ובודאי דבכל מקום שיש חשש של ספק נפשות מותר לחלל את השבת ומכ"ש אם הידיעה היתה שיש התנפלות במקום שאז הרי יש הצלת נפשות במקום.

ובירחון מוריה (שנה כ"א גליון ג'-ד', דף מ"ב) הובאה תשובת הגרש"ז אוירבעך זצ"ל, שכתב, פקוח נפש עתידי בפעילות צבא ומשטרה החיונית בשבת לצורך הציבור, **דומה ל'חולה' ולא ל'יולדת'**, [א"ה, כחולה שיש בו חשש שיגיע לכלל סכנה שמחללין שבת ללא שינוי, משא"כ ביולדת], אלא שגם ב'חולה' נראה לענ"ד, דבכה"ג שהוא עדין בריא ומה שמחללין את השבת הוא רק מפני החשש שלא יבוא לידי סכנה דבכה"ג שפיר מסתבר דאם אפשר ע"י שינוי לא שבקינן היתרא ועבדינן איסורא אם אין הדבר בהול לעשותו. עכ"ל. והבן.

בס' חוקת עולם (שטרן, סעיף ט"ו, דף רכ"א) כתב, יש לדון לגבי דברים שחיי הרבים תלויים בהם כגון עבודת זרם החשמל בשבת וזרם המים ופעולות המשטרה וכדו', שבשביית הדברים הללו תשבות המדינה באופן שתביא את בני המדינה לידי סכנת נפשות, והרי גם ספק פקו"נ דוחה שבת. והנה הרמב"ן בתורת האדם כתב, שיש לחלק בין עבודה בשבת בביהמ"ק לטומאה דחוויה, **דבדבר שהוא בתדירות בכל פעם כמו עבודה שייך לומר 'הותרה'**, אך בטומאה שהיא באקראי בעלמא ל"ש אלא 'דחוויה', ולכן פקוח נפש בשבת שהוא רק באקראי הריהו 'דחוויה', ולכן י"ל דבדברים שהם בתדירות ולא במקרה כמו בזמן הזה שחיי האזרחים תלויים בחשמל ומים וכדו' י"ל שהוא מטעם הותרה ולא דחוויה, שבשבת אמרינן 'חטא כדי שיזכה חברך' בשונה משאר איסורים, שהרי אנו מתירים לרופא לחלל בעבור החולה.

והוסיף, ובאמת יש לדקדק, כי יש דברים שדוחים את השבת כמו מילה וקידוש החודש ועבודת הקרבנות, וצ"ב מדוע מותרים צרכי גבוה בשבת ולא גזרו בהם שבות, אך כבר בתוס' (חולין דף י"א, ד"ה אבל) דימו את הקרבנות בשבת **ל'ספק פקוח נפש'- שספק נפשות להקל**, אם כן י"ל, היום שדברים אלו הם צרכי הרבים ויש ספק נפשות בהם יש להתירם בשבת במדינה ע"י השגחת הבית הדין, אמנם איני רוצה לדון בדבר זה לא היתר ולא איסור, וצ"ע. עיי"ש.

א"ה הר"ך, החילוק שהביא בשם הרמב"ן לא מצאתי שם, אך בשו"ת חת"ס (ח"ו סי' צ"ט, ד"ה אמנם לדין) חילק כעין זה, שא"א לשבת בלי עבודה בביהמ"ק, אך מילה הוא במקרה מזדמן ולכן הוי דחויא, ובשו"ת בית הלוי (ח"א סי' ל"ח אות ה') חילק בין דבר שיכול להתקיים מבלעדי האיסור, ללא יכול מבלעדיו. עיי"ש. אך צל"ע מה שרצה להתיר לפי"ז, ואינו ענין לזה. אך מה שרצה להוכיח שגם הקרבנות בשבת הם משום 'פקוח נפש לישראל', כ"ה בתורה שלימה (כי תשא, מילואים אות י"א) מהגאונים שגם מילה עבודה וקדוש החודש דוחים השבת משום 'פקוח נפש לישראל', וכ"כ בהגהות מהרש"ם (שבת דף קל"ה), ולפי"ז למדין זה מזה, עיי"ש. ובעיקר דבריו, עיין בחזון עובדיה (שבת סוף ח"ו) לגבי הנאה מתיקון החשמל בשבת, שיי"א שהוא בכלל פקוח נפש- ושרי ליהנות ממנו. אך יש לחלק, ואכמ"ל.

אך עיין למרן החזון איש בתשובות וכתבים (או"ח סי' מ"ח) שיש לחוש להצלת נפשות בכל מה דאפשר בזמן אזעקה, אך יזהר ממלאכה דאו' כיון שאין כאן סוף סוף שאלת נפשות 'לפנינו', ואף שאין הולכים בפקו"נ אחר הרוב, מ"מ בדברים רחוקים הרבה מפקו"נ אין דנים כפקו"נ, אך להוראה לרבים יש להורות בזה כדין 'פקוח נפש'. וצריך זהירות יתירה בהיתר פקו"נ בעתיד שאם באנו להפריז על המידה יפתחו כל החנויות בארצות הגולה בטענת הפסד כל הפרנסה שיבוא לפקו"נ, וצריך לשקול במאזני הצדק, ובכלל אם הנידון לביטול השבת- הוי כחילול השם, שדינו יהרג ולא יעבור, וגם זה צריך שיקול הדעת. וכ"ה הגר"י זילברשטיין בנס להתנוסס (סי' ו') מפאר הדור (דף קפ"ה) שהחזו"א צידד לאסור תיקון מכנית מכבי אש בשבת בת"א, דהוי חילול ה', והדבר מסור לחכמי הדור. אך בימי מלחמה יתכן דשרי.

א"ה הר"ך, אין כוונת מרן החזו"א זיע"א למקרי 'הצלת חיים' אלא 'פריצת השבת' בכלל, שהרי קבעו חז"ל היתר גורף בגמ' שבת (דף קכ"ט) יולדת ג' ימים הראשונים אפילו אמרה אני צריכה- מחללין עליה את השבת, ובשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' רמ"ד) כתב, שחייבו חז"ל לבצע מצוות המציצה בברית המילה על כל התינוקות שלא יבוא תינוק אחד מאלפי אלפים [מיליון] לכלל סכנה, ודלא כדברי הרופאים, דבפקוח נפש כתיב "וחי בהם" ולא אזלינן בתר הרוב. ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' שנ"ז) ביאר שתקנת 'ועד ארבע ארצות' התיירו באופן גורף לכלל הרופאים להציל חיי נוכרי בשבת- משום איבה, וכן התיר הגר"י סלנטר זצוק"ל באופן גורף בשעת המגיפה שכולם יאכלו ביוה"כ וקם ועשה קידוש בעיצומו של יוה"כ, וכדלעיל, ועוד, וע"כ כוונתו כמ"ש 'להפריז על המידה ולפתוח חנויות' וכו'.

ג. צוק לרבים- הריהו כסכנת נפשות

בגמ' שבת (דף מ"ב) איתא, אמר שמואל, מכבין גחלת של מתכת ברשות הרבים- בשביל שלא יזוקו בה רבים, אבל גחלת של עץ לא. ופירש רש"י, ברזל דלא שייך כבוי מדאורייתא, והיכא דאיכא נזקא לרבים לא גזרו על השבות. אבל לא של עץ - דאיסורא דאורייתא היא.

אך בחידושי הרמב"ן (שם) הביא דעת הגאונים, בהלכות גדולות מצאתי, גבי גחלת של עץ לית בה היזק רבים, מאי טעמא כמה דלא כביא אית בה סומקא וקא חזו לה ולא אתי לאיתזוק בה, אבל גחלת של מתכת אע"ג דאזיל סומקא קליא ולא חזו לה ואתו לאיתזוקי בה, ואע"ג דבעלמא מלאכה שאינה צריכה לגופה אסורה, בגחלת של מתכת דאית בה היזק רבים פליג עליה, וכן בצידת נחש דאיכא היזק שרי שמואל, וכ"כ רבנו חננאל ז"ל כדבריו. ותימה הוא איך אנו מתירים מלאכה גמורה משום היזק שלא במקום סכנת נפשות, ושמא כל היזק של רבים כסכנת נפשות חשיב ליה שמואל. אבל אינו נכון וכו', עיי"ש.

ובפירוש הר"ן (על הרי"ף, שבת פ"ג, דף י"ט) כתב, ומהא שמעינן דשרינן שבות דרבנן במקום שהיזק הרבים מצוי, והרב בעל הלכות ז"ל התיר עוד אפילו איסורא דאורייתא. ודברי תימה הם שהיאך יתיר שמואל מלאכה דאורייתא שלא במקום סכנת נפשות. אלא שנראה שהרב ז"ל סובר דנזקא דרבים – כסכנת נפשות חשיב לן, ולדבריו הא דמסקינן, הלכך קוץ ברשות הרבים מוליכו פחות מארבע אמות, משום דכמה דאפשר לשנויי משנינן. א"ה הר"ך, ועיין בגמ' נדרים (דף פ') רבי יוסי אומר, כביסתן קודמת לחיי אחרים, ופי' הר"ן, דבמניעת כביסה איכא 'צערא טובא' – חיי נפש הוא. אך שם הוא רק ב'גרמא', וגם חכמים חלקו ע"ד.

והרמב"ם (הל' שבת פ"י הכ"ה) כתב, רמשים המזיקין כגון נחשים ועקרבים כהן אע"פ שאינן ממיתין הואיל ונושכין מותר לצוד אותם בשבת, והוא שיתכוין להנצל מנשיכתן, כיצד הוא עושה כופה כלי עליהן או מקיף עליהן או קושרן כדי שלא יזיקו. והמגיד משנה (שם פ"י הי"ז) ביאר, שאף שהרמב"ם סובר שמלאכה שאצל"ג חייב עליה, וא"כ מדוע התיר כאן לגמרי, ובתירוצו השני כתב, דכיון דרבים ניזוקין בו – חשיב לה כסכנת נפשות, וכנ"ל.

ואף שבשולחן ערוך (או"ח סו"ס של"ד) פסק, גחלת המונחת במקום שרבים ניזוקים בה יכול לכבותה בין אם היא של מתכת בין אם היא של עץ, והרמב"ם אוסר בשל עץ. הרי שאסר שאר מלאכות דאו', גם בחשש לנזק לרבים, ובשו"ע (סי' שכ"ט ס"ו) כתב, עכו"ם שצרו על עיירות ישראל אם באו על עסקי ממון [בלבד] אין מחללין עליהם את השבת.

אך מאידך בשו"ע (יו"ד סי' רנ"א סי"ד) כתב, יכולים לשנות [הכסף] אפי' מתלמוד תורה לצורך שלושים פשיטתים להגמון בכל שנה לפי שהוא הצלת נפשות שאם לא יתפשרו עמו יש כמה עניים שאין להם ליתן ויכום ויפשיטום ערומים. וכן מבואר בשו"ע (יו"ד סי' ק"ס סכ"ב) אסור ללוות ברבית לצורך קהל ואפילו אינו רבית קצוצה, ולא כמו אלו שנהגו להקל בקצת מקומות להלוות וללוות לצורך קהל ברבית קצוצה ואין להם על מה שיסמוכו, אם לא שנאמר שמחשבים צרכי קהל – לפקוח נפש או לצורך מצוה, אבל אין לסמוך על זה כי אם לצורך גדול. וכ"כ בשו"ע (חו"מ סי' שפ"ח סי"ב) כל המוסר הצבור ומצערן, מותר למסרו ביד עכו"ם [שיהרגוהו]. א"ה, הרי שבהיזק גדול שיכול להגיע לחשש נפשות לכו"ע החשיבוהו כפיקוח נפש, וצ"ל ש'נכרים שצרו' מיירי במקומות שחששו ושמרו עצמם במיוחד מלהרוג.

וכ"כ בשו"ת חתם סופר (ח"מ ס"ס קע"ז) למ"ד שצריך ליתן ע"ז כל ממונו, קשה אמאי אמרינן 'אין פודין יתר מכדי דמיהם משום דוחקא דציבורא', הא עברי על "לא תעמוד על דם רעך" וכו'. אך נ"ל דלא אמרה הר"ן אלא ביחיד שצריך לבזבז כל ממונו ולהטיל עצמו על הציבור להתפרנס מן הצדקה ולא יעבור על ל"ת, אבל ציבור הנדחק ובפרט בזמן שאומ"ה תקיפים על שונאי ישראל הוי דוחקא דציבורא בכלל פקוח נפש, וכמ"ש הרא"ש (פ"ק דב"ב), וכמ"ש בשו"ע (יו"ד סי' רנ"א סי"ד) יכולים לשנות [הכסף] אפי' מתלמוד תורה לצורך שלושים פשיטים להגמון בכל שנה, לפי שהוא הצלת נפשות, שאם לא יתפשרו עמו יש כמה עניים שאין להם ליתן ויכום ויפשיטום ערומים. ועיין בשו"ת מקדשי השם (ח"א סי' כ"ז, הערה א') שביאר דבריו עפ"י ד הגאונים הנ"ל דנזק לרבים הוי פקוח נפש. והבן. וע"ע בחשוקי חמד (פסחים, דף ת"ט) בשם הגר"ש אלישיב, שפעמים צרכי רבים - הריהם כפקוח נפש.

ובשו"ת בן פורת (ענגיל, ח"ב סי' י') כתב, בגמ' ב"ק (דף קי"ט) אמרו כל הגזול את חברו כאילו נוטל את נשמתו, והוא כ"ש גזל הרבים דממון דרבים - כנפשות ממש חשיב, וכמ"ש הר"ן הנ"ל בשם הגאונים, דנזקא דרבים - כסכנת נפשות דמי, ואף שמייירי שם בנזק הגוף, מ"מ כיון שאין בו סכנה הו"ל ערכו ערך ממון, וכמ"ש בגמ' ע"ז (דף כ"ז) מתרפאין מהן ריפוי ממון אבל לא ריפוי נפשות, ובגמ' ביארו, ריפוי ממון - אין בו סכנה, ריפוי נפשות - שיש בו סכנה, הרי דדבר שאין בו סכנה 'ממון' קרינן ליה. והוא כמ"ש בשו"ע (ח"מ סי' שפ"ח) לגבי מיצר לרבים, דצער רבים - כנפשות חשוב וכאילו בא להורגם. והוא כ"ש הכא בממון רבים דעניים כצדקה דהוא בפשיטות חשש נפשות דמתפרנסין בצער ובדוחק. והביא שבזה מבארים מה שבפרשת שמע הראשונה נאמר "ובכל נפשך ובכל מאודך" ואילו בפרשה השניה נאמר רק "בכל נפשכם", דכיון שהוא לרבים ממון רבים הריהו בכלל נפשות, והבן.

ובגליוני הש"ס (שבת דף מ"ב) הוסיף, ושוב מצאתי מקור לדבר בספר החינוך (מצוה רל"ו) שכתב, "לא תלך רכיל בעמך" והענין הוא שאם נשמע אדם מדבר רע בחבירו, שלא נלך אליו ונספר לו פלוני מדבר כך כך וכך, אלא אם כן תהיה כונתנו לסילוק הנזקין ולהשבית ריב. משרשי המצוה, כי השם חפץ בטובת הבריות אשר ברא, וצונו בזה כדי להיות שלום בינינו, כי הרכילות סיבה לריב ומצה. ואע"פ שאין בלאו הזה מלקות לפי שאין בו מעשה, פעמים שיש בו אפילו חיוב מיתה, כידוע בדין מוסר, וזה הדין התיירו חכמים לעשות אפילו בחוצה לארץ לתיקון העולם, מוטב ימות איש אחד ולא יזיק ויאבד לרבים גופם או אפילו ממונם.

והנה המאירי (ב"ק דף פ') ע"ד הגמ' שם, מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שינק חלב רותח משחרית לשחרית, והביאו לו עז וקשרו לו בכרעי המטה, נכנסו חבריו לבקריו כיון שראו אותה העז קשורה בכרעי המטה חזרו לאחוריהם ואמרו לסטים מזויין בביתו של זה ואנו נכנסין אצלו, ישבו ובדקו ולא מצאו בו אלא אותו עון של אותה העז, ואף הוא בשעת מיתתו אמר יודע אני שאין בי עון אלא עון אותה העז שעברתי על דברי

חברי, כתב, אע"פ שבמקום פקוח נפש הותרו האיסורין להתרפא בהם, **דבר שנאסר מכח תקנה ו'מחשש פסידת אחרים' ראוי להחמיר בה ביותר.** ובשדי חמד (כללים מ"א אות קכ"ט) ביאר לפי"ז את מ"ד "אין פודין את השבויים יותר מכדי דמיהן- **אפילו במקום סכנת נפשות**", שהוא משום 'פסידת אחרים' שאינה נדחית אפילו במקום פקו"נ וכנ"ל, והוא גם לכבוד אדם מופלג כר' יהודה בן בבא, וכבר כתבתי לעיל (אות ט"ז) שמכאן מקור שגם בגזל- יהרג ולא יעבור, אך י"ל שהמאירי לא אמר כן אלא ממידת חסידות, וצ"ע. עיי"ש.

הראת לדעת, שיש לצדד שאף איסור דאורייתא נדחה בחשש היזק לרבים, ובשולחן שלמה (אורבבך, ח"ג או"ח סי' שכ"ט אות י"ב) כתב, שבחשש גדול לשלום הציבור יש לצרף דעת הגאונים **"דנזקא דרבים- כסכנת נפשות חשיב"**, ומחללים עליהם שבת באיסור דאורייתא, עיי"ש ב. ובמרגליות הים (סנהדרין דף כ"ו) כתב ע"ד הגאונים הנ"ל: **"וזהו יסוד חשוב בהלכות מדינה"**. והנה במדינת ישראל האחריות ל'שלום הציבור' הנ"ל מוטלת על המשטרה.

וכ"כ בשו"ת עמוד הימיני (סי' י"ז, אות ט') לגבי היתר פעולות המשטרה בשבת בסיוור הניידות וכדו', שיש להכניס כאן עוד נימוק הלכתי הראוי לשמש סניף אם לא יסוד חשוב לכשעצמו, והיא שיטת הגאונים שהתירו מלאכה דאו' משום 'נזקא דרבים' וכהנ"ל, ואף שהראשונים חלקו ע"ד, הרי ניתן לומר שה"מ לגבי גחלת וכדו' בלבד, שאינו נחשב כ"כ נזק לרבים, שאין מצוי כ"כ שיכשלו, ועוד שיש לו ברירה אחרת לעמוד שם ולהשגיח שלא ינזקו, **אך בנזק ממשי לרבים גם הם יודו שהריהו כפקוח נפש.** ולכן סיוור המשטרה בכדי למנוע קטטות ומריבות בציבור וכיוצ"ב גם אם אין כאן הצלת נפשות ממש אך הצלת ממון ונזקים גופניים הם מצויים מאוד, ולכן הוא כדברי הגאונים להתיר, ואף שקשה לעשותו עיקר הטעם להקל מ"מ ראוי להצטרף כסניף ויש בכוחו לתת לזה דין של פקו"נ לכל דיניו. עיי"ש.

ובשיעורי תורה לרופאים (ח"ב סי' ק"ב) כתב, אף שלהציל אדם א' ממאסר אין זה פקוח נפש, אך כשישנם רבים יש לחוש שמתוכם כמה ימותו ח"ו, ומותר לעבור איסורי דאו' כדי להצילם, וכמ"ש בשו"ת מהרי"ל דסקין (קונט"א סי' ה' אות ס'). והביא מפאר הדור (ח"ג דף קפ"ג) שסיפר מרן החזון איש, כאשר ממשלת פולין סגרה בית חרושת גדול שהיו בו חמשת אלפים פועלים יהודים, והיה חשש שיעבדו בשבת, ורצו להכריז איסור על עבודה בשבת, התנגד מרן החפץ חיים ואמר: **"מאות פועלים מחוסרי לחם הרי זה נוגע ממש לפיקוח נפש!"**. אך סיים שיש לחוש למ"ש החזון א"א **"כשגבולות הפקו"נ מתרחבים ונוגעים למצב של עקירת ההלכה לגמרי הדבר מגיע לחילול ה' שדוחה פקוח נפש,** והדבר מסור לחכמי הדור".

וכ"ה בחוט השני (שבת ח"ד, סי' שכ"ח פרק פ"ט, דף קמ"ו) מעשה זה ששמע מהחזון איש זצ"ל, ואמר לו שע"פ דין היה מותר להם לעבוד בשבת כיון שלפי המצב ההוא לא היה ליהודים מה לאכול והיו מושלכים ברעב, **ושישאריו שלוש מאות משפחות בבית אחת' ללא פרנסה הוא ענין של פקוח נפש- שדוחה שבת** [שלא היה ביד הציבור להחזיק אותם], ואע"פ

שכלפי יחידים אינו נחשב פקו"ג, מ"מ לגבי מאות המשפחות ההם נחשב הדבר לפקוח נפש, אלא שלהתיר להם בהדיה לא רצה החפץ חיים מפני שהיה עלול לגרום לפירצה גדולה שבעלי מפעלים גויים ידרשו מהיהודים לעבוד בשבת, ולכן 'רב צריך להיות פיקח', עיי"ש.

וע"ע בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונט"א, סי' ה' אות ל"ד) שלכן יש לחלל שבת בשביל בתו שרוצים להעבירה על דתה, שיש לחוש שתמסור נפש, והוי פקו"ג. ואין לומר שהוא רק חשש רחוק, צא ולמד ממה שהתירו לזרוע בשביעית (הנ"ל), משום ארנונא, והתירו זאת גם לעשירים והיינו משום כיסופא דעניים, והותר כל הנ"ל אפי' למ"ד שביעית בזה"ז מהתורה.

- מקור לדבר ש'נזק לרבים- הריהו כפקוח נפש'

א. בגמ' עירובין (דף מ"ה) אמרו: נכרים שצרו על עיירות ישראל אין יוצאין עליהם בכלי זיין ואין מחללין עליהן את השבת... **ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו על עסקי נפשות אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת.** אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן, ובבל כעיר הסמוכה לספר דמיא. "ויגידו לדוד לאמר הנה פלישתים נלחמים בקעילה והמה שוטים את הגרנות" **תנא, קעילה- עיר הסמוכה לספר היתה, והם לא באו אלא על עסקי תבן וקש, דכתיב "והמה שוטים את הגרנות",** וכתיב "וישאל דוד בה' לאמר, האלך והכיתי בפלשתים האלה, ויאמר ה' אל דוד, לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה".

ובספר צפנת פענח (מרוזין, על הרמב"ם, הל' שבת פ"ב הכ"ג) כתב, והא דאמר "ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן"- **זה אינו מדין פקוח נפש, אלא מדין 'כיבוש הארץ',** וכמ"ש הרמב"ם (שם הלכה כ"ה) ומלחמת חובה מותר אף להתחיל בשבת 'עד דתה'. אבל אמרו כן גם על נהרדאי שבחוץ לארץ- עיין בבא קמא (דף פ', ודף פ"ג), ועיין בר"ן (פ"ג דשבת) דגבי נזק לרבים הוי כל נזק כמו סכנה, ולכן כאן אף בסתם יוצאין עליהם, משא"כ ביחיד שזה רק בבא להורגו, ועיין לתוס' (סנהדרין דף כ"ו) גבי שביעית דמשום ארנונא התירו לחרוש בשביעית, דהוי חשש פקו"ג, ואף שאין מחללין על פדיון שבויים, הך דסנהדרין הוי כמו לרבים, ולכן מחללים עליהם את השבת. והבן.

ב. בשו"ת עמוד הימיני (סי' י"ז, אות ט') כתב, ומקור לדבריהם נ"ל שיש ללומדו מהגמ' בסוטה (דף מ"ד) **שמלחמת הרשות היא להרווחה, ובגמ' ברכות** (דף ג') **נראה שהיא גם לצורך פרנסת העם, והרמב"ם** (הל' מלכים פ"ה) הוסיף, **או להרבות כבוד המלך,** ועל זה הותר להעמיד בסכנה של ספק נפשות של יחידים, וספק זה הריהו חמור יותר מדין חילול שבת שהרי בגלל ספק כזה מחללין את השבת, [אך במלחמה ל"א ספק סכנה], ולדעת הרי"ף שהתירו לצאת למלחמת רשות ג' ימים לפני השבת נראה שבמלחמת רשות הותרה השבת, שהרי ברור שיצטרכו להמשיך בלחימה גם ביום השבת, ומה ששגור בפי הכל שמלחמה הוא דין מיוחד ואין למדים

ממנו, אין לו יסוד שלמה לא נלמד ממנו, ומה שרגילים לומר דמלחמה שאני שהיא ע"פ סנהדרין, גם זה אינו וכי בכחם של הסנהדרין להתיר איסורי תורה.

לכן נראה שיסוד הדברים הוא, שכל מה שנוגע לשלום הציבור הכל נחשב כפקוח נפש, ואפילו לגבי פרנסת הציבור, שהרי לא ימלט שאחד מבין הרבים יהיה אצלו בגדר סכנה, וכן מלחמת הרווחה נותנת שפע כלכלי לטפל טוב יותר בחולים ובתשושים. ע"כ הותר לסכן היחידים במלחמה כדי להביא להצלת הרבה נפשות, ואע"פ שאם אמרו לנו נפש מישראל ואם לאו נהרוג את כולכם שאין נותנים, אין זה אלא כשמיחדים את האחד אבל כשאין מוסרים בידים והדבר נתון להשגחה בזה יש להעדיף שלום הרבים על היחיד. עיי"ש.

ג. א"ה הר"ך, והנה בס"ד מצאתי מקור ברור יותר, שבגמ' סוכה (דף נ"ג) אמרו, בשעה שכרה דוד שיתין, קפא תהומא ובעי למשטפא עלמא, אמר דוד מי איכא דידע אי שרי למכתב שם אחספא ונשדיה בתהומא ומנח, ליכא דקאמר ליה מידי, אמר דוד כל דידע למימר ואינו אומר יחנק בגרונו, **נשא אחיתופל קל וחומר בעצמו, ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים, 'לעשות שלום לכל העולם כולו על אחת כמה וכמה',** אמר ליה שרי, כתב שם אחספא ושדי לתהומא ונחית תהומא.

וכבר הביא במאור ישראל (סוכה דף נ"ג) שהקשו הרבה אחרונים והא הוי פקוח נפש ומה הסתפק, ועוד שהא אמרו בירושלמי (יומא פ"ח ה"ה) "הנשאל הרי זה מגונה והשואל הרי זה שופך דמים". ותירצו, שכיון שזה בדרך נס וסגולה אינו דוחה שאר איסורים, וכמ"ש הרמב"ם לגבי עשיית סגולה בשבת לרפואת החולה. ולדעת הרמב"ן והרשב"א שגם זה דוחה שבת, הביא מגדולי האחרונים שיישבו שכיון שזה כאביזריהו דע"ז דכתיב "לא תעשון כן לה' אלוהיכם" ואמרינן ביה יהרג ולא יעבור, לכן הסתפק דוד אם זה מותר.

אך כבר העיר בערוך לנר (מכות דף י"א) שאחיתופל אמר 'לעשות שלום לכל העולם כולו' משמע שזה לא היה בגדר פקוח נפש כלל, ועוד דהא נשבע הקב"ה שלא יביא יותר מכול לעולם. ולכן כתב, דודאי לא נתייראו אלא שיציף איזה מקומות ולא היה כלל פקוח נפש לישראל יושבי א"י שגבוהה מכל הארצות, אבל לא יהיה 'שלום לעולם' שתמיד יהיו בפחד שמא יבואו עליהם מי התהום. עיי"ש. והוא מקור נפתח לדברי הגאונים.

ד. פחד ואיבוד הדעת- הריהו כספק סכנה

בגמ' שבת (דף קכ"ח) איתא, אם היתה צריכה לנר חבירתה מדלקת לה את הנר, פשיטא, לא צריכא בסומא, מהו דתימא כיון דלא חזיא אסור, קמ"ל, איתובי מיתבא דעתה, סברא אי איכא מידי חזיא חבירתא ועבדה ל'י. ובתוס' (שם) כתבו, אע"ג שביומא (דף פ"ג) אמרו, חולה אין מאכילין אותו ביוה"כ אלא ע"פ מומחה, והכא שריא משום 'יתובי דעתא', היינו שיותר יכולה

היולדת להסתכן על ידי פחד שתתפחד שמא אין עושין יפה מה שהיא צריכה, ממה שיסתכן החולה ברעב. וכ"פ בשו"ע (סי' ש"ל ס"א), אך מ"מ עדיף שיעשוהו בשינוי.

ובשו"ת התשב"ץ (ח"א סי' נ"ד) כתב, שה"ה שמדליקים את הנר לחולה שיש בו סכנה- **אע"פ שאין עיקר רפואתו בהדלקת הנר אלא שצריכים אותו לצרכי רפואתו**, וכמו שמדליקים הנר ליולדת, ה"ה לישוב דעתו של החולה, וה"ה לשאר מלאכות שהחולה מתיישב דעתו בהן. וכ"כ הרמב"ם (הל' ע"ז פ"א הי"א) מי שנשכו עקרב או נחש מותר ללחוש על מקום הנשיכה ואפילו בשבת כדי ליישב דעתו ולחזק לבו **אע"פ שאין הדבר מועיל כלום**, הואיל ומסוכן הוא התירו לו **כדי שלא תטרף דעתו עליו**, וכ"פ בשו"ע (יו"ד סי' קע"ט ס"ו). ובשו"ת הרשב"א (ח"ד סי' רמ"ה) התיר לכתוב קמיע שאינו מומחה בשבת לבקשת החולה **כדי ליישב דעתו של חולה שיש בו סכנה או יולדת**. הרי שהתירו איסורי דאו' משום 'ישוב הדעת'. ועיין בביאור הלכה (סי' שכ"ח ס"ד ד"ה כל שרגלין לעשות לו בחול) שנחלקו הראשונים אם הוא רק דבר שהוא מסוכן אצלו או כל דבר שהוא בכלל צרכי רפואתו, והכריע להחמיר, אך בחזון עובדיה (שבת ח"ג דף רס"ו) האריך להוכיח שהוא לכל צרכי רפואתו אף שאין בו חשש סכנה.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' קל"ב) התיר לפי"ז להתלוות ליולדת לביה"ח בנסיעה באמבולנס וכדו' כי זה מיישב את דעתה. וכ"ה בשמירת שבת כהלכתה (פ"מ אות ע') בשם החזון איש בתשובות וכתבים (סי' מ"ט) דהוי ישוב דעתה. ובשו"ת דברי דוד (ח"ב או"ח סי' כ"ה) הוסיף, שה"ה למפלת המבקשת ביה"ח מסויים. ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ו פ"ט) ביאר, שזה ל"ד למ"ש שו"ע (סי' ש"ו ס"ט) חולה דתקיף ליה עלמא ואמר שישלחו בעד קרוביו שרי לשלוח להביא קרוביו בשבת- ע"י גוי בלבד, דשא"ה שהחולה נמצא בביה"ח ורופאיו מטפלים בו, משא"כ ביולדת שהוא גם מלווה אותה בדרכה באמבולנס, ואף מסייע בישוב דעתה במהלך הלידה ממש, אך אם יש חשש לטירוף דעת גם בחולה מותר.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' ס"ה) הוסיף, שחולה שנשלח מבית אבות לביה"ח מצוה להודיע למשפחתו שיבואו בשבת היות שזה נוגע לעצם הטיפול הרפואי של החולה שיש בו סכנה, ובפרט שכיח זה אצל זקנים שרגילים חלק מהרופאים להתיימש מהם. ובלאו הכי, רק כדי להיות לידו אסור אא"כ יש רגלים לדבר שיכול לצמוח מזה פקו"נ. ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תנ"ז) הוסיף, שבנתינת מסובך אם המנתח דורש חתימה, יש לחתום בשבת שאל"כ **יש חשש שהרופא יהיה עצבני**, ושרי משום יתובי דעתיה וכנ"ל. וע"ע בחישוקי חמד (ב"מ דף ק"ה) לגבי עישון סיגריה ע"י הרופא לפני ניתוח מסובך כדי לישוב דעתו.

בגמ' סוטה (דף מ"ד) איתא, "ופקדו שרי צבאות בראש העם" מעמידין זקיפין לפניהם, ואחרים מאחוריהם **וכשילין של ברזל בידיהן וכל המבקש לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו שתחילת ניסה נפילה**. וכ"כ הרמב"ם (הל' מלכים פ"ז ה"ד) בין מלחמת מצוה בין מלחמת רשות... מעמידין מאחור **שוטרים חזקים** ועזים וכשילין של ברזל בידיהם, הרוצה לחזור מן המלחמה

הרשות בידן לחתוך את שוקו ש'תחלת נפילה ניסה'. הרי שהשוטרים אחראים להסיר 'פחד ודאגה' מהלוחמים, כדי שלא תירפנה ידיהם בשעת המלחמה.

ובשו"ת דברי דוד (ח"ד או"ח סי' כ"ג אות ה') כתב, לפי"ז השבתי להתיר 'פינוי חללים' בשבת משדה הקרב כאשר הדבר פוגע ב'מורל' הלוחמים, ומכניס בהם פחד, **שהרי התירו שם לשוטרים לפגוע בבורח המבקש לחזור- ב'סכנת אבר' שהוא חשש פקוח נפש**. וביאר, שהוא כדין 'יתובי דעתיה' של החולה שעוברים למענו אפילו על איסורי תורה, כדי שלא ידאג. א"ה, וכמ"ש בשולחן שלמה (אורבועך, שבת ח"ג סי' שכ"ט ס"ז) להתיר פינוי החללים בשבת באיסור דאו' במקום חשש למורל החיילים. ודלא כמ"ש בשיעורי תורה לרופאים (ח"ב סי' צ"ה) בשם הגר"ש אלישיב לאסור, שלא מצאנו 'ישוב הדעת' בבריא.

אך עיין בגמ' ר"ה (דף כ"א) לגבי קידוש החודש בשבת, "שלח לו רבן גמליאל, **אם מעכב אתה את הרבים- נמצאת מכשילן לעתיד לבא**". וכ"כ הרמב"ם (הל' שבת סופ"ב) "וכשיצילו את אחיהן מותר להן לחזור- **כדי שלא להכשילן לעתיד לבוא**", הרי שחששו לירידת ה'מורל', אך יש לדחות. וילע"ע לענין הפגיעה ב'מורל' השוטרים כאשר לא יוכלו לרדוף אחר הגנב שבורח מול עיניהם בשבת, ותירפנה ידיהם- ונמצאת מכשילן לעת"ל, וצע"ב.

ובקובץ תחומין (חלק כ"ג סי' ז') הגר"י רוזן, הביא ראייה נוספת לדבר, מהגמ' בעירובין (דף מ"ה) "וישאל דוד בה' לאמר האלך והכיתי בפלשתים האלה", מאי קמבעיא ליה אילימא אי שרי אי אסור, הרי בית דינו של שמואל הרמתי קיים, **אלא אי מצלח אי לא מצלח**, מבואר שכל שאלתו של דוד המע"ה היתה רק כדי לדעת שיצליח לחזק את 'מורל' הלוחמים, אף שבשבת אסור לשאול באורים ותומים, וכמ"ש הנחלת בנימין (מצוה קי"א) דהוי ככותב בשבת, כיון ש'אותיות מצטרפות', אך כבר הביא בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א, קונטרס טל הרי"ם, מלאכת כותב סי' ד') מהמהרש"ם שכתב, שאין להוכיח מסוגייתנו שדוד שאל באורים ותומים בשבת, **דהא מותר לחלל שבת בעיר הסמוכה לספר וכ"ש שמותר לשאול באורים ותומים**. הרי שהתירוהו לחזק ה'מורל', ולפי"ז התיר לעובד סוציאלי העוסק בפגיעה נפשית להגיע למקום הפיגוע בשבת כאשר ידוע על נפגעים כאלה באוכלוסיה דהוי ככל ספק פקוח נפש.

בגמ' יומא (דף פ"ד) איתא, מפקחין פקוח נפש בשבת, והזריז הרי זה משובח ואין צריך לייטול רשות מבית דין, הא כיצד, ראה תינוק שנפל לים פורש מצודה ומעלהו... ואע"ג דקא צייד כוורי. ראה תינוק שנפל לבור עוקר חוליא ומעלהו... ואע"ג דמתקן דרגא. **ראה שנעלה דלת בפני תינוק שובר ומוציאו... ואע"ג דקא מיכוין למיתבר בשיפי**. וצריכא, דאי אשמועינן ים משום דאדהכי והכי אזל ליה אבל בור דקא יתיב אימא לא צריכא, ואי אשמועינן בור משום דקא מיבעית אבל ננעלה דלת אפשר דיתיב בהאי גיסא ומשביש ליה באמגוזי צריכא. וכ"כ הרמב"ם (הל' שבת פ"ב הי"ז) ננעלה דלת בפני תינוק, שובר הדלת ומוציאו, ואע"פ שהוא מפצל אותה כמין עצים שראויין למלאכה, שמא יבעת התינוק וימות.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' ע"ה) כתב, למדנו מהלכה זאת, **כי הבעתה גדולה- ספק פקו"נ הוא**, ופשיטא דזה גם בגדולים, ומצינו כמה עובדות בחז"ל כי התרגשות פתאומי גרם למיתה, נהי דמציאות זה שננעל דלת לפניו לא שייך בגדולים דאינם נבעתים מזה, אבל פשיטא דנבעת ממש במציאות אחר אפילו גדול ורואים הסימנים לכך דמצוה לחלל שבת עליו. וכ"כ בשולחן שלמה (סי' ש"ל ס"ד) שה"ה לאדם בריא שיכול להגיע לידי טירוף דעת.

ובספר כונן כהלכה (פ"ב ה"ו) כתב, שהדאגה הרבה של החולה משפיעה על מצבו, ועצם הנוכחות של איש מקצוע לידו מרגיעה ומקלה וזה חשוב לא פחות מהפעולה הרפואית. והביא בשם הגר"ח פ' שיינברג זצ"ל במקרה שנתקעו במעלית לפני כניסת שבת, שצריך לחלצם בשבת, ואפי' באיסור דאור', כי שהות במשך 25 שעות במקום סגור **הוי סכנת טירוף דעת ויתכן שהיו יוצאים מדעתן**. א"ה, וזה למעשה בסיס ההיתר ההלכתי לחיפוש אחר נעדרים בשבת, כל עוד יש חשש סביר להניח שהם חיים ונפלו באחת הבורות או המכשולים, ויש מקרים בהם נמצאו אנשים גם לאחר כמה ימים תשושים ועל סף מוות, וע"ע בחשו"קי חמד (שבת דף ק"ח) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל ההיתר לחיפוש אחר אדם סנילי שנאבד.

ובשיעורי תורה לרופאים (ח"ב סי' ק"ב) האריך לבאר שהפחד נחשב לסכנה, וכמ"ש המאירי (שבת דף קנ"א) אסור לישון יחידי- שאסור להביא עצמו לנסיון של פחד. ובשו"ת צפנת פענח (ח"א סי' ל"ט) התיר לאדם שמפחד בעת המהומות לברוח מהעיר **גם באיסורי תורה ואע"פ שאין בזה ממש סכנה אלא שמתירא הוא מהסכנה**, אבל לאחרים אסור לחלל בעבורו, וכמ"ש במשנה **"המכבה את הנר מפני שהוא' מתיירא מפני לסטים"**. וכמ"ש בשו"ת אגרות משה (אור"ח ח"א סי' קכ"ז) שיש אנשים מוגי לב החושבים זה לסכנה ומותרים לחלל שבת, שהרי אינם יכולים לערוב להם שלא תהיה סכנה, וזה תלוי בדעת כל אחד ואחד. ועוד, שמצב של פחד יכול להביא למחלת נפש, ומחלת נפש מוגדרת כ'סכנת נפשות'.

אך עיין בתרומת הדשן (פסקים, סי' נ"ה) שאם היתה שם סכנה לברוח איש על נפשו, **נהי נמי שלא היתה סכנה מבוררת, מ"מ פחד סכנה היה**, ולפ"ז אין להענישו כל כך, כי דחוייה היא שבת אצל סכנת נפשות, אע"פ שאין סכנה מזומנת לפניו, אלא שיש לחוש שיבא לידי סכנה, מותר לחלל שבת לכתחלה, כדכתב באו"ז, דמותר לכבות את הדליקה בזה"ז בשבת, ומדמה לה לעיר הסמוכה לספר, **מוכת דאין סכנה מזומנת כלל אלא פחד סכנה**, ומ"מ כי היכי דלא אתי לזלזולי בחלול שבת דחמיר טובא, מחייבין להזקיקו לכפרה. וכ"ה על אשה אחת שהלכה חוץ לתחום בשבת, שהיתה נרדפת והיתה קצת אנוסה, והשיבו שתתענה מ' יום. עיי"ש. אך יש לדחות שאין כוונתו ל'פחד' ממש וכנ"ל, אלא ל'סכנה עתידית' שאינה מצויה, וצע"ע.

ובשו"ת דברות אליהו (ח"ח סי' כ"ה) כתב, למדנו מדין היולדת שמחללין שבת עבור ישוב הדעת, ואין ספק שישוב הדעת גם אצל הבריא גורם להרגשה טובה, אם כי אינו מהווה פיקוח נפש, אך לגבי אבטחת קצינים בכירים שמאויימים כיון שמדובר בקצינים שחשובים מאוד

לבטחון העם והחברה ונמצאים תחת סיכון הרי הם לכל הפחות ספק פקוק נפש, ולכן מותר לסדר אבטחה עבורם כמקובל, לפי חוות דעת העוסקים בענין. ואפי' במקום חשש לאיבוד דעת האדם מחללין שבת, וכמ"ש בגמ' נדרים (דף פ') לגבי מעיין העיר, דר' יוסי סובר כביסטן קודמת לחיי אחרים, משום דערבוביתא מביא לשעמום, ופרש"י, שגעון. א"ה, ודבריו צ"ע, דלכאו' ישוב הדעת- לבריא' הוא אינו טעם מספיק, אך להלכה דבריו נכונים מטעמים אחרים שהוסיף שם, שאם לא נאבטחם בשבת ירבו מקרי האלימות ויגיע לפיקוח נפש.

בשמירת שבת כהלכה (פ' מ"א, סק"ח) הביא בשם הגרש"ז אוירבעך זצ"ל, דאף שגנב הבא במחתרת לגנוב, אסור לבעל הבית לחלל שבת אלא יתן לו כל ממונו, אך אפ"ה על הציבור מוטל החובה להרוג את הגנב בשבת, כי אנו חוששין לסכנת נפשות, כיון שחזקה אין אדם עומד על ממונו ויריב איתו. וכן התירו להדליק את הנר ליולדת כדי ליישב דעתה, או להביא את קרוביו כדי שלא תיטרף דעתו, ואף מלאכה דאו', אף שבודאי החולה עצמו צריך להתגבר על רצונו ולא לפחד, אך אנו הציבור מצווים לחלל עליו שבת שמא תטרף דעתו.

אך העיר, א"כ מדוע בשריפה שכל רכושו נשרף בשבת לא חששו חז"ל שתיטרף דעתו ויסתכן, והלא התירו בכינה עוקצתו להסירה מעליו וכקוץ ברה"ר, ועוד דהא התירו לכבות גחלת ברה"ר משום הזיקא דרבים, והכא ע"פ רוב זה נוגע לכל בני המשפחה שהם רבים. ועוד, שגם אם בעה"ב בעצמו צריך להתגבר ע"ע ולא לחלל שבת, אך מדוע הציבור איננו מצווים לחלל עליו שבת וכנ"ל שמא ינזקו, וגם בעה"ב צריך לחשוש לשלום אשתו ובניו, ולגבי רובא דעלמא החשש שיחלה מזה יותר קרוב מסכנה של גנב הבא במחתרת, וכ"ש במקום שבעה"ב כבר חולה וחלש, וכמו שבשעה שמבשרים בשורה רעה לאדם חוששין לחייו ומזמינים רופא, וכיון שכן מדוע אסור לכבות. וכן צ"ע בסכנת אבר מדוע לא חוששים שיצטער הרבה עד שיחלה. והביא לגאון האדר"ת מקונטרס עובר אורח, שמי שנשרפו חיבוריו כת"י לפעמים הוי ספק פקו"נ, ולעומת זאת ל"ח בחיבייב מיתת ב"ד מהצער של בני המשפחה. ועיין.

א"ה, אך כבר כתבו לחלק, כי בגנב הבא במחתרת וביתובי דעתיה הנזק מגיע מהמזיק עצמו, על כן מצווה להורגו ולהציל את הבעה"ב, אך באש אין הסכנה מגיעה מהאש אלא מהתוצאה. וגם מתברר בעולם שהאדם יותר 'מאבד דעתו' מגנב הגונב את כספו כי חושב שבידו להציל וטועה בשיקול הדעת, מלעומת מזיק מאיתני הטבע שהוא מעל כוחותיו כאש. וי"ל.

ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ז' ענף ה') בחילול שבת לצורך הצלת חבריו מהלבנת פנים כדי שלא יתבייש ברבים, ע"פ מ"ש הפרי חדש בהגהות מים חיים (ברמב"ם, הל' יסודי התורה פ"ה ה"ב) שגם בהלבנת פנים שהוא כמו רוצח- יהרג ולא יעבור. כתב, אף שבעשיר מופלג שנפלה האש ברכושו וייהפך לעני המחזור על הפתחים ויש לחוש להלבנת פניו מפני בעלי חובות וכדו', אפ"ה אסור לכבות האש שרק בנזק הגוף התיר הרא"ש (שבת פ"ד ס"א) להשליך הפרעוש שעל בשרו כמו שהתירו לטלטל הקוץ ברה"ר דרבנן, דמה שנותן אל ליבו ומצטער

הרבה אין מתחשבים כלל דחשיב כאילו הוא ממית עצמו ולא האש. אך העיר מברכות (דף י"ט) גדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה, ולפי"ז בהלבנת פנים ברבים דאיכא צער וביזיון טובא יש לדון גם לענין דאוי' בשב ואל תעשה ובדרבנן בקום ועשה, ונשאר בצ"ע.

א"ה הר"ך, והנה מצוי בעולם כולו 'פחד גדול' באוכלוסיות השונות משביתת המשטרה בכלל, חלקם אנשים שיש להם אויבים ושונאים ויחששו מיום השבת בו המשטרה תשבות ולא תתן להם הגנה, וחלקם חולים המפחדים סתם במקומות סגורים או פתוחים. וכמו כן ישנם חולים שיש בהם סכנה ויולדות שהפחד הזה שלא יהיה שמירה לבני משפחתם מטרידה ומפריעה לרפואתם, וכן לוחמים הנמצאים בשדה הקרב ולא יהיו רגועים מחשש לשלום יקיריהם. מלבד מה שבממוצע מקבלת המשטרה בשבת- כארבעת אלפים! קריאות חירום ומצוקה לעזרה, ומה יהיה על אותם אנשים שיידעו שכעת אין מי שיענה להם ויעזור להם בשעתן הקשה, ולכן בעבור ההצלה מה'פחד' הזה - יהיה סניף לנוכחות המשטרה 'הכללית' בשבת.

ורמז לדבר, מהגמ' בשבת (דף ס') בטעם לגזירת חז"ל על השימוש ב'סנדל המסומר' בשבת, אמר שמואל, שלפי הגזרה היו נחבאין במערה ואמרו הנכנס יכנס והיוצא אל יצא, נהפך סנדלו של אחד מהן כסבורין הם אחד מהן יצא וראוהו אויבים ועכשיו באין עליהן, דחקו זה בזה והרגו זה את זה 'יותר ממה שהרגו בהם אויבים'. והכל בגלל הפחד.

- חשש שמא ישתגע ולא ישלוט על מעשיו

בשו"ת הרשב"א (המיוחסות, סי' רפ"א) התיר למי שנשבע ע"ד רבים שלא ישחוק בקוביא ונשתטה, ואח"כ כמה זמן נשתפה במקצת, שהתיר לו לשחק בקוביא ולעבור על שבועתו, כדי שלא ישתטה שוב, כיון שהוא ספק פיקוח נפש, וכמו שאמרו "המכבה את הנר מפני רוח רעה"- דכחולה שיש בו סכנה דמי. ואפילו הוא מסופק, מותר, דספק נפשות להקל. וכמו שהתירו להדליק את הנר ליולדת לישובי דעתה, ואפשר להקל במקום ספק נפשות.

ובשו"ת אדמת קודש (להראשל"צ מהר"נ מזרחי, ח"א יו"ד סי' ו') באדם שמשתגע ומשתפה, האם מותר להאכילו נבלה לרפאתו, האם זה החולי נקרא 'חולי שיש בו סכנה' לכדי שנאכילוהו איסור נבלה בידים, שהרי עינינו רואות שאינו מת מחולי זה. ועוד, כיון שתרופה זו אינה מדרך הטבע כדרך כל התרופות אלא כדרך סגולה הוא, אם אסור או מותר.

והשיב, פשיטא לי דחולי זה הוא חולי שיש בו סכנת נפשות ואף שאינו מסוכן שימות מחולי זה מ"מ מסוכן הוא שהוא בידו ימית עצמו ולכן נזהרין לשומרו, ואף את"ל שאין חולי זה מסוכן לשעתו אלא שנמשך ממנו סכנה כמדובר, אפ"ה שרי להאכילו איסור בידים כדי שלא יבא לידי סכנה, וכדמות ראייה מהגמ' בערובין (דף מ"ה) דבעיר הסמוכה לספר אפי' באו על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן ומחללין את השבת, ופי' רש"י, שמא ילכדוה ומשם תהא נוחה הארץ ליכבש

לפניהם, ופסקו הרמב"ם והשו"ע, הא קמן דאף שלא התחילה הסכנה לבוא דהא לא באו אלא על עסקי קש ותבן, אפ"ה התיירו לחלל שבת שיצאו בכלי זיינן משום שמא ימשך מכניסת הגויים בעיר סכנה, ואם בחילול שבת החמורה התיירו לחלל בטענת 'שמא' כ"ש בנ"ד שהספק קרוב לודאי הוא שיבא לידי סכנה מפני טירוף ובלבול דעתו, וכמ"ש לגבי הדלקת הנר ליולדת, ושבירת הדלת לקטן, וכמו שהתיר בהגהות מיימוני (פי"ד מה' מאכלות אסורות) בחולי הנכפה, ה"נ בנ"ד בחולי השטות השוה לנכפה, ולכן מותר להתרפאות בנכלה שהיא רפואה ידועה, וניתן לסמוך ע"ד הרמב"ן והרשב"א שהתירו להתרפאות בדברים הסגולים.

ועיין בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' ס"ד) שחולה בעצבון ומרה שחורה הוא חולאת ממש, התלוי עם העורקין והחושים, נערווען בלע"ז, וכשהוא במדריגה גדולה אפשר דמיקרי גם חולה שיש בו סכנה, כחולה נכפה רח"ל דגם כן אין לו כאב ומיקרי חושיב"ס, כמבואר ביו"ד (טו"ז סי' פ"ד) בשם רש"ל, ולפלא על החת"ס (יו"ד סי' ע"ו) שחוכך בחולה נכפה אי מיקרי חולה שיב"ס, ולא הביא דברי הרמב"ם (פיהמ"ש יומא פרק ג') שפירש בהדיא על מי שאחזו בולמוס דהוא מין ממני החולאים שנופל בו האדם ונקראים בלשון חכמים 'נכפין', ודוחה שבת ויו"כ, ועיין שבת (דף כ"ט) "מפני רוח רעה פטור" ופירש הרמב"ם שם, זה מרה שחורה, ומשמע שמוגדר חולה שיב"ס. ואפשר שאף חולה עצב רוח במדריגה גדולה, ג"כ בסוג זה, ואף אם לא נחליט זאת אבל דא ודאי דחולה עצבים בכלל חולה שאין בו סכנה, וקרא מלא דיבר הכתוב "הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם" אלמא דבעי רפואה, ודמי ממש להאי דהרמ"א (סי' שכ"ח סי"ז) מי שיש לו מיחוש שמצטער וחלה ממנו כל גופו אע"פ שהולך, כחלה כל גופו דמי. ולכן התייר לו לשמוע שירים מהרדיו בשבת לרפואתו.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' ל"ד) לענין להציל אדם שעלול לאבד צלילות דעתו ולחיות כשוטה שיפטר מכל המצוות, כתב, פשוט שלהציל אדם שלא יתהפך מפיקח שולט על מעשיו לשוטה גמור הוא פקוח נפש וכמבואר בתענית (דף כ"ב) לענין יחיד הנרדף מפני רוח רעה שמא יטבע וימות דהוא בגדר סכנת נפשות, ובשו"ת הרשב"א (המיוחסות סי' רפ"א) כתב שהוא אף בחשש שמא ישתטה מחללין עליו השבת. אך יש גם טעם נוסף דכבר אחז"ל 'חלל עליו שבת כדי שימור שבתות' דאף אם אין בו סכנת הגוף רק סכנת ביטול המצוות מחללים עליו את השבת, ול"ד לעובר שאינו עדין בגדר חייב במצוות. וכ"כ בשו"ת חבלים בנעימים (ח"ד או"ח סי' י"ג) כיון דשוטה אינו בר מצוות. וע"ע בשו"ת אגרות משה (אע"ז ח"א סי' ס"ה) שאם הרופאים אומרים שאם תתענה ביוה"כ תחזור לשטותה - פשוט שמותרת לאכול, דשטות הוא סכנה אף שהמחלה עצמה לא תמיתנה אך אפשר שתפגע בעצמה.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ג יו"ד סי' כ"ג אות ל') הביא משבט מיהודה (אונטרמן, עמוד שי"ד) שה"ה לסכנת עיוורון - דמקרי פקוח נפש, משום שלא יתכן שהסומא ישב תמיד בבית וכשעובר ברחוב אורבות לו סכנות שונות, ואף שהעיר ע"ד, צידד להקל. ובתשובות והנהגות (ח"ה סי'

צ"ז) כתב, שמי שיאלצו לחתוך ב' רגליו יאבד טעם בחייו- ומחללין עליו שבת. וע"ע בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סי' ל"ה) בכמה איסורים שעובר בעישון סמים, מלבד מה שהוא מקלקל את הדעת ומונע עצמו מלמוד התורה כראוי, הוא מניעה גם מתפלה וממצות התורה.

א"ה הר"ך, וזהו בסיס ההיתר לפעולות המשטרה בשבת בתחום מניעת מכירת 'סמים' והפצתם בקרב בני הנוער, ובעיקר פעולות ללכידת סוחרי הסמים למיניהם, כי כבר הוכח שהאדם הצורך 'סמים' או 'אלכוהול' מופרז איננו שולט במעשיו ואיננו אחראי לגורל האנשים שמסכיבו, ולהנ"ל הוא ממש כ'חולה שיש בו סכנה'. והבן.

ה. מצוות 'שוב ארץ ישראל'- בימינו

בפרשת שופטים (דברים כ', כ') נאמר: "ובנית מצור על העיר אשר היא עשה עמך מלחמה- עד רדתה". ובגמ' שבת (דף י"ט) אמרו, אין צריך על עיירות של נכרים פחות משלשה ימים קודם לשבת. ואם התחילו אין מפסיקין, וכן היה שמאי אומר "עד רדתה"- אפילו בשבת.

והרמב"ם (הל' שבת פ"ב הכ"ה, והל' מלכים פ"ו הי"א) פסק, צריך על עיירות הגוים שלשה ימים קודם לשבת ועושין עמהן מלחמה בכל יום ויום ואפילו בשבת עד שכובשין אותה, ואע"פ שהיא מלחמת הרשות, מפי השמועה למדו "עד רדתה"- ואפילו בשבת, ואין צריך לומר במלחמת מצוה, ולא כבש יהושע את יריחו אלא בשבת. א"ה, הרי שמלחמת מצוה ככיבוש הארץ דוחה שבת [אף בלא חשש פקו"נ], ובמלחמת רשות הותרה "עד רדתה".

ובשפת אמת (שבת דף י"ט) כתב, דוודאי לא מיירי בדאיכא סכנה, דא"כ למה לי קרא, וע"כ צ"ל דמיירי היכי שדינו תקיפה, אלא שע"י ההפסק בשבת יתבטל הכיבוש, ואתי קרא [עד רדתה] לומר דהכיבוש דוחה שבת. א"ה, ונחלקו בביאור היתר זה, האם הוא חלק מדיני המלחמה, וכמו שהותרו מאכלות אסורות ואשת יפת תואר וכו' במלחמה, או שזה חלק ממצות כיבוש ארץ ישראל, [ואף במלחמת רשות יש מצוות 'שוב הארץ' שמחזק את מעמדה של ארץ ישראל ושלטונה, וכמ"ש החת"ס בתורת משה (פ' שופטים, ד"ה מי האיש) שכל העבודות לחיזוק ויפוי הארץ יש בהם משום מצוות 'שוב ארץ ישראל']. וממה שמרן השלחן ערוך השמיטה משמע לכאור' שהוא מדיני המלחמה שאינם נוהגים בימינו, אך יש לדחות.

אך בשו"ת הריב"ש (סי' ק"א) כתב, וההיא ד'אין צריך על עיירות גויים' אין מקום להזכיר בה דבר מצוה, ומה מצוה במצור על עיר של גויים, ובמלחמת הרשות היא, אבל יש בה היתר מאחר שאם התחילו אין מפסיקין, ומחללין את השבת לכל צרכי המצור, ואפילו שלא מפני הסכנה, כמו שבא בקבלה "עד רדתה"- ואפילו בשבת. א"ה, ועדין יש לעיין, האם הוא מדיני המלחמה ממש, או שהוא רק כגילוי מילתא שמצב מלחמה נידון כ'חולה לפניך' וממילא עושין לו כל צרכיו מדין 'וחי בהם', וכמו כל חולה, וה"ה לכל סכנה ציבורית, ועיין.

והנה, בספר המצוות (הוספות, מצו"ע לדעת הרמב"ן, מצוה ד') כתב, שנצטוונו לרשת הארץ שנתן ה' לאבותינו, ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות, וכמ"ש **"והורשתם את הארץ וישבתם בה"**, וזוהי שהחכמים קוראים אותה **'מלחמת מצוה'**, בסוטה (דף מ"ד), והיא מצו"ע לדורות ואף בזמן הגלות, ששקולה היא ככל המצוות, ותמה על הרמב"ם שהשמיטה. וכ"כ בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' רפ"ח). אך בביאור מגילת אסתר שם ביאר דעת הרמב"ם, שאין מצוות כיבוש הארץ נוהגת אלא בימי יהושע ודוד ובכל זמן שלא גלו מארצם, אך אחר שגלו אין מצוה זו נוהגת לדורות אלא עד בוא המשיח לישראל, ואדרבה נצטוונו שלא למרוד באומות.

ומרן במשא עובדיה (מצוות ישוב א"י) האריך להוכיח שודאי גם הרמב"ם מודה שישוב ארץ ישראל היא מצות עשה חיובית ולא מנאה כיון שהיא מצווה כוללת. עיי"ש ב. ובס' הצבא כהלכה (פרק א', דף ז') העיר, שאף שהוכח שגם לדעת הרמב"ם יש בימינו מצוות ישוב ארץ ישראל, אך לכו"ע הרמב"ם לא מנה במלחמות מצוה 'לכבוש את הארץ'. אך הביא משו"ת דבר יהושע (ח"ב סי' מ"ח) שמה שלא ס"ל להרמב"ם למצוה זה רק בלכבוש הארץ מידם, אך כאשר הארץ בידינו והם באים להוציאה מידינו לכו"ע מלחמת מצוה היא.

ובשו"ת ישועות מלכו (יו"ד סי' ס"ו) כתב, גם לדעת הרמב"ן שחשב זאת למצו"ע מ"מ בעיקר המצוה אינו אלא הירושה והישיבה כאדם העושה בתוך שלו לכבוש ארץ ישראל שתהיה תחת ירושתנו, ולא ביאה ריקנית. וכ"כ בס' דברי סופרים (להגר"צ הכהן מלובלין, אות י"ד) במצות ישיבת ארץ ישראל, כתיב **"וירשתם אותה וישבתם בה"** ואין נקרא ישוב אלא בישיבה בשלוה, כדרך שאמרו במדרש (בר"ר פרשה פ"ד ג') על הפסוק **"וישב יעקב"** - ביקש לישב בשלוה, והיינו שהם אדוני הארץ, שזה נקרא ישיבה כשהוא אדון ויושב בראש.

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ג סי' ט' פ"ב) כתב, שהמלחמה העכשוית היום בארצנו הק' היא לדעת הרמב"ן מלחמת מצוה, כי מצוה זו נוהגת בכל הדורות לכבוש את הארץ ולא להניחה בידי אחר. וכ"כ בשו"ת היכל יצחק (או"ח סי' ל"ז אות ט') להוכיח מרש"י סוטה (דף מ"ד) מלחמת מצוה - כגון כיבוש הארץ בימי יהושע, משמע שס"ל כהרמב"ן שכל כיבוש הוא מלחמת מצוה. ושם (סי' ל"ט אות ד') הוסיף, ובכלל הכיבוש הוא לקיים ולשמור על הישוב. ועיין בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ב סי' מ"ג) שיוצאין למלחמה זו גם ללא סנהדרין ומלך.

ובשו"ת שאילת שלמה (ח"ב סי' קכ"ז) כתב, שפעילות הבטחון השוטף היא המשכו של הפעילות המלחמתית המותרת בעתות מלחמה משום **"עד רדתה"** - עד הבטחת שליטה מוחלטת. ובסדרת השיעורים, הוסיף, שלכן מותר ללכת לקבר רחל בשבת אף שיצטרכו לאבטח אותם בשבת, כי אנו ממשיכים במלחמה עד שהכל תחת ידינו ואפשר יהיה לחיות בארץ באורח חופשי כמו במדינה נורמלית, אחרת נשאר כלואים כעכברים בבתיים.

אך מרן הגר"ש אלישיב בקובץ תשובות (ח"ב סי' כ"ט אות ג') ביאר, שדרשת **"עד רדתה"** מלמדנו, שלאחר שנוצר מצב חירום יכולים להתקף אף בשבת כיון דיכולים להגיע לכלל

סכנה, והוא אף שאם היינו מפסיקים את המלחמה לא היה בזה סכנה, דמה גרע מכל פקו"נ. **אולם נראה דהיתר זה תלוי בקביעת דין מלחמה התלוי בסנהדרין וכו'**, ועל כן חזר הרמב"ם והביא דין זה גם בהל' מלכים (פ"ו הי"א). והנה אם ימצא דין מלחמת מצוה או מלחמת הרשות עכ"פ [וכנ"ל ע"פ הסנהדרין] ולפי דעת מומחים ההתקפה על האויב היא השיטה הטובה ביותר של ההגנה - לפי"ז יכולים להתקיף אף בשבת. א"ה, ובמרגליות חים (דף ב', אות כ"ט-ל') חילק בין מלחמת רשות למצווה, והגנה מאויב - הריהי חובה, וע"ע לקמן (סי' י"ג אות ה').

אך מאידך בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' פ"ב אות י"ב) לענין ניסויים רפואיים, כתב, אף שבמלחמת רשות דהוי רק להרווחה אין המלך מוציא אלא ע"פ בית דין של שבעים ואחד, מ"מ במלחמת מצוה יתכן דאף שלענין מחית עמלק וז' אומות מבואר דלכתחילה שייך רק למלך, אבל מ"מ **כשציבור נרדפים מדוכים ואריות אשר צריכים להילחם ולגרשם אפשר דלבד ממה שחשיב הצלת נפשות ומצוה על כ"א לחלל שבת ולהציל, אך אפשר דחשיב נמי 'מלחמת מצוה'** ואף שאין מלך וסנהדרין מ"מ יכולים טובי העיר לכופ ולסכן בכך חיי האנשים כמו במלחמה [אפי' בכה"ג שהיחיד לא היה מחויב משום הצלת נפשות]. **ואם כנים אנו בזה אפשר דגם מלחמה נגד מחלות הוי כעין מלחמת מצוה**, ואם היינו זוכים שהכל ייעשה ע"פ דעת תורה אפשר שהבי"ד היה רואה בצורך של נסיון תרופה כמלחמת מצוה, ולכן בזמנינו אף שלא נעשה ע"פ בי"ד כיון שנעשה ע"פ מומחים מסתבר שאין איסור להתנדב לזה. וניסיון תרופה נקרא כ'חולה לפנינו' ואינו דומה לאיסור ניתוחי המתים כדי להרבות חכמת הרופא. ועיין.

והנה, בילקוט שמעוני (עקב, רמז תתמ"ו) איתא, "וזכרתי את בריתי יעקוב... והארץ אזכור" מן הפסוק הזה אתה למד שני דברים, שארץ ישראל שקולה כנגד המילה, כשם שמילה דוחה את השבת כך 'כיבושה של ארץ ישראל' דוחה את השבת, ועוד שהיא שקולה כנגד כל מה שנברא בששת ימי בראשית. והרד"ק (יהושע ו', י"א) כתב, יום שנלכדה יריחו יום שבת היה, ואע"פ שהרגו ושרפו בשבת, מי שצוה על השבת צוה לחלל שבת בכבישת יריחו, וכן בשאר עירות שהיו ישראל צרים עליהן, ואמרו בקבלה "עד רדתה" - ואפילו בשבת, **וכמו שצוה גם כן להעלות עולות בשבת**. א"ה, הרי שעצם מצוות 'כבוש הארץ' - דוחה שבת, ו'הותרה' לגמרי כעבודת המקדש, אך יש לומר שזה רק בכיבוש הארץ בפעם הראשונה שקידשה.

אך בשולחן ערוך (או"ח סי' ש"ו סי"א) פסק, מותר לקנות בית בארץ ישראל מן הגוי בשבת, וחותם ומעלה בערכאות. הגה, שלהם בכתב שלהם, דאינו אסור רק מדרבנן ומשום ישוב א"י לא גזרו. ובמשנה ברורה (סקמ"ז) כתב, כל הפוסקים חולקין וס"ל דאף בכתב שלהם הוא איסור כתיבה מדאו', ואפ"ה התירו בכאן ע"י גוי משום ישוב א"י. ועיין בחזון עובדיה (שבת ח"ג דף תכ"ט, וח"ו דף נ"ג) שלדעת הרמב"ם והשו"ע ושאר ראשונים, גם איסור דאו' התירו כאן ע"י גוי, משום חשיבותה של מצוות ישוב א"י. והחיד"א בברכי יוסף (סי' ש"ו, שיו"ב) כתב, שמלבד מעשה הגוי, הותר גם 'שבות' ליהודי בעצם עשיית הקנין בשבת.

ובשו"ת הריב"ש (סי' שפ"ז) כתב, דשאני ישוב ארץ ישראל שאינה מצוה לשעתה, אלא מצוה המתקיימת לעולם, ומצוה ותועלת לכל ישראל- **שלא תשתקע ארץ קדושה ביד כותים**. ואפשר, שלפיכך יחדו להם בגמרא מצוה זו, לומר, שאין מתירין כן בשאר המצות, ואין אומרים במצות זו דומה לזו, שאין אנו יודעים מתן שכרן של מצוות. וכמו שמצינו שהתירו שבות לגבי מת, ולא התירו למילה, שהיא מצוה רבה, ומפורשת, ונכרתו עליה י"ג בריתות.

אך בירושלמי (מו"ק פ"ב ה"ד) ביאר טעם הדבר, מהו ליקח בתים מן העכו"ם בשבת, א"ל תני בשבת מותר, כיצד הוא עושה מראה לו כיסין של דינרין והעכו"ם חותם ומעלה בערכאות, **שכן מצאנו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת** דכתיב "כה תעשה ששת ימים וביום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים", **וכתיב "עז רדתה"- אפילו בשבת**. והעתיקו הראב"ד להלכה בשו"ת תמים דעים (סי' קע"ה). הרי שלמדו מכיבוש הארץ בידי יהושע לדורות, וה"ה לדידן.

ובספר אגלי טל (מלאכת טוחן, אות ל"ח) כתב, מה נשתנה מצוות ישוב ארץ ישראל שהתירו בה אמירה לגוי, משום **דעיקר 'כיבוש א"י' דוחה שבת במלאכה של תורה, ע"כ הקנין שדומה קצת לכיבוש דוחה שבות דאמירה לגוי**. ובשו"ת אבני נזר (או"ח סי' מ"ד) הוסיף, שהרי מבואר ברמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"י) דלמ"ד יש קנין לגוי בא"י להפקיע מיד מעשרות, אם חזר וקנאו מן הגוי נחשב- **'כיבוש יחיד'**, **הרי דקנין ישראל מן הגוי בארץ נקרא 'כיבוש ארץ ישראל'**, וידוע דמלחמת מצוה דוחה שבת אפילו להתחיל לצור בשבת עצמה, ועל כן גוף הקנין ודאי מותר. ואף דאין זה כיבוש גמור דהוא רק כיבוש יחיד, הלא נמי אין הקנין מלאכה גמורה, וכשם שכיבוש גמור- **דוחה מלאכה של תורה, כך כיבוש זה- דוחה קנין דרבנן**. אך להעלות בערכאות שהוא רק כדי שלא יחזור הגוי ויגזול ממנו את הקרקע שהוא כעין נכרים דלא לייתי עלייהו, דלרבנן שם לאו מצוה קרי לה לכן צריך לטעם שמשום ישוב א"י לא גזרו.

ובשו"ת מנחת אשר (ח"ג סו"ס קכ"א) כתב לבאר הא דמותר להסתכן בשביל לעלות לארץ ישראל, כי דין ישוב ארץ ישראל כדין כיבוש ארץ ישראל ומלחמת מצוה, וכשם שבמלחמה צריך להסתכן ואין מלחמה בלא חללי מלחמה כך גם ליישב את ארץ ישראל הוא אף במקום סכנה. וכבר מבואר בירושלמי (מו"ק דף ט') דממה דכתיב **"עז רדתה"- למדו שמותר לחלל שבת בשביל ישוב ארץ ישראל'**, ובבבלי (שבת דף י"ט) למדו מפסוק זה דשבת נדחית מפני מלחמת מצוה. א"ה, אך עיין בשו"ת משפט כהן (סי' קמ"ו) שאין ישוב א"י דוחה איסור דאור, ורק מלחמת כיבוש הארץ שרי. ושם (סי' קמ"ג) כתב, דמלחמה והלכות ציבור שאני, ואין ללמוד מהם ליחיד. וצ"ל שכוונתו ל'עליית-רבים' דהוי ככיבוש גם ללא מלחמה.

וכ"כ בס' חבצלת השרון (קרליבך, פ' שופטים, עמ' רכ"ו) דכיבוש אינו תלוי בשם 'מלחמה' [דהא גם לקניית דירה קראו 'כעין כיבוש'], ודוחה את השבת. עיי"ש. וע"ע בשו"ת אהלה של תורה (ח"ד סי' ג') ש'כיבוש' פ"י שליטה ולא רק מלחמה, כדברי הרמב"ן (בראשית א', כ"ח) 'וכבשוה'- נתן להם כח וממשלה בארץ לעשות כרצונם. והבן.

א"ה, וא"כ יש לעיין, כיון שעבודת המשטרה היא למעשה המוכיח העיקרי על הבעלות בארץ, וכמ"ש "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אשר ה"א נותן לך", האם היא ניקראת חלק מממלחמת ה'כיבוש' ממש, ותהיה מותרת פעילותה הרחבה מתוך הדין של 'עד רדתה' - גם באיסורי תורה למ"ד דיש גם בימינו מצוות כיבוש הארץ ושמירה על הכבוש בידינו, או שהוא לפחות כקנין דירה בא"י שהתירו בה רק שבותים דרבנן. וצ"ב.

- 'עיר הסמוכה לספר' - בשבת

בגמ' עירובין (דף מ"ה) איתא, נכרים שצרו על עירות ישראל אין יוצאין עליהם בכלי זינן ואין מחללין עליהן את השבת... ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו על עסקי נפשות אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן בכלי זינן ומחללין עליהן את השבת. אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן, ובבל כעיר הסמוכה לספר דמיא. "ויגידו לדוד לאמר הנה פלישתים נלחמים בקעילה והמה שוטים את הגרנות" תנא, קעילה - עיר הסמוכה לספר היתה, והם לא באו אלא על עסקי תבן וקש, דכתיב "והמה שוטים את הגרנות", וכתיב "וישאל דוד בה' לאמר, האלך והכיתי בפלשתים האלה, ויאמר ה' אל דוד, לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה". ובשולחן ערוך (סי' שכ"ט ס"ו) הוסיף, ואפילו לא באו עדיין אלא רוצים לבוא.

ופירש רש"י שם, עיר ספר - שמבדלת בין גבול ישראל לגבול האומות, יוצאין עליהם שמה ללכדוה ומשם תהא נוחה הארץ ליכבש לפניהם. ובפשטות דבריו, חידשו לנו חז"ל שאע"פ שאין בו סכנה בכ"ז מחללין עליהם את השבת משום מצוות ישוב ארץ ישראל וכנ"ל, וכיון שפסקה מרן בשו"ע ע"כ לא מיירי מדיני המלחמה וכהנ"ל [ואף לשיטת התוס' שם שקראוהו 'מלחמה' מ"מ שמעינן מיניה שהוא מועיל גם לימינו], אלא גם לדידן שרי.

וכ"כ בספר צפנת פענח (מרוזין, על הרמב"ם, הל' שבת פ"ב הכ"ג) הא דאמר "ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן" - זה אינו מדין פקוח נפש, אלא מדין 'כיבוש הארץ', וכמ"ש הרמב"ם (שם הלכה כ"ה) ומלחמת חובה מותר אף להתחיל בשבת 'עד רדתה'. ומה שאמרו כן גם על נהרדאי שבחוץ לארץ - עיין בבא קמא (דף פ', ודף פ"ג), ועיין בר"ן (פ"ג דשבת) דגבי נזק דרבים הוי כל נזק כמו סכנה. ולכן כאן אף בסתם יוצאין עליהם, משא"כ ביחיד שזה רק בבא להורגו, ועיין לתוס' (סנהדרין דף כ"ו) גבי שביעית דמשום ארנונא התירו לחרוש בשביעית, דהוי חשש פקו"נ, ואף שאין מחללין על פדיון שבויים, הך דסנהדרין הוי כמו לרבים, ולכן מחללים עליהם את השבת. עכ"ל.

ובתורת חיים (עירובין דף מ"ה) כתב, "ובבל כעיר הסמוכה לספר דמיא, ותרגומא נהרדעא", ופירש"י, דנהרדעא היתה סמוכה לספר. ופירושו תמוה דא"כ 'כעיר' עיר מיבעי ליה, ואמאי נקט לישנא דדמיא הול"ל 'ובבל עיר הסמוכה לספר היא', לכך נראה דנהרדעא לאו סמוכה

לספר היה אלא כיון דעיירות עובדי כוכבים סמוכות שם לעיירות ישראל לכך אפילו עיר היושבת באמצע המדינה ולא באו אלא על עסקי תבן וקש הוה ליה כ'עיר הסמוכה לספר' ומחללין עליהן את השבת, שאם לא יעמדו נגדם איכא למיחש שמא יבאו פתאום וילחמו עליה ויכבשום ויהרגום, וכן משמע בהגה"ת אשרי (עירובין סי' ו') שכתב, ובזמן הזה אם באו עובדי כוכבים על עסקי ממון יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת מפני שאנו דרים בין קצת ישמעאלים ששוללים והורגים ולא גרע מעיר הסמוכה לספר. וכ"כ בים של שלמה (ב"ק דף פ"ג, אות מ"ה) שכיון שגרים בין הגויים מיקרי עיר הסמוכה לספר.

א"ה הר"ך, א"כ בארץ ישראל בימינו כיון שאין גבולות ברורים, והם חיים בתוכנו בין ערי ישראל, ממילא כלל ערי ישראל נמצאים בהגדרת 'ערי ספר' שיוצאין עליהם בשבת גם על 'עסקי תבן וקש', וכבר הם נשמעו מצוטטים ואומרים 'שכך יכריעו את ישראל', והנה כיון שכיום ע"פ הנתונים המצויים בידינו רוב הפשיעה בארץ מיוחסת אליהם, א"כ מותר לצאת לקראת כל אירוע אפילו בלא חשש סכנה, כיון שאולינן בתר הרוב.

אך הראב"ן (שבת סי' שס"ג) כתב, דכיון דסמוכה לספר אם יעמדו ישראל על ממונם יהרגום ולא ייראו כיון דסמוכי לגוים אחרים, וכ"ש אנו שאנו יושבים בתוכם שלא יראו מלהרוג ומחללין את השבת. ובהגהות אשרי (עירובין שם, סי' ו') כתב, ובזמן הזה אם באו שוללים על עסקי ממון מחללין עליהם את השבת, וכן מותר לכבות דליקה בזמן הזה מפני שיש שדרים בין קצת אומות וכשיש דליקה באים ושוללים והורגים, ולא גרע מעיר הסמוכה לספר. והלבוש (סי' שכ"ט ס"ו) כתב, עיר הסמוכה לספר - בקל יוכלו להימלט, ואם לא יעשו רצונם יתחילו להרוג. שחז"ל באו לגלות לנו דהוי 'סכנת נפשות עתידית מוכחת' ומחללין את השבת.

ולפי"ד מבוואר, שאינו מטעם 'ישוב ארץ ישראל' ולא הותר אלא במקום סכנה, אך עדין קבעו לנו חז"ל ש'עיר הסמוכה לספר' הוי גדר 'סכנה', והנה בימינו שאין חומה לערים, והערים גדולות, והפושעים באים עם 'כלי רכב' שקל להם להימלט, א"כ כלל ערי ישראל הם בהגדרת 'עיר הסמוכה לספר', שהוא הטעם לדבר, ושרי. וכיון שאינו מטעם ישוב א"י, אין חילוק בין יהודים לגויים, כאשר הוכח שלצערינו גם ליסטים יהודים חשודים על הרציחה.

וכעין מ"ש במטה יהודה (עייש, או"ח סי' ק"ד סק"א) שבמלך גוי אפי' באו על עסקי ממון [הוי פקדון] שמא יבואו לידי נפשות דמי יכול לשער דעתם וליבם, דהא לא חילקו במלך גוי אם בא על נפשות או ממון, מפני שאדם מועד לעולם, וחשודים העכו"ם על ג' עבירות.

וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סי' ד' אות ב') מותר לנסוע במכונית למקום שפורצים גנבים שהרבה מהם מתנפלים כשהם מזוינים, ואפי' רק ממשמשים לבוא, וכמ"ש בשו"ע הנ"ל לגבי 'עיר ספר', וה"ה בליסטים יהודים כי מ"ש 'גוים' היה לפי הענין שם, ואפי' בספק שלא יודעים אם הם מסוכנים לרציחה, מחללים עליהם את השבת שספק נפשות להקל.

ובפסקי תשובות (סי' שכ"ט אות ח') הוסיף, אף בגנבים יהודים העושים מלאכתם בהשקט ודומיה, או פורצים לבית ריק או גנבי רכב, אם כשיראו הגנבים שאין מחללים עליהם את השבת ירבו מעשי גניבתם ויתרבה חוצפתם ועלולים אנשים לבוא לידי סכנה מותר לחלל את השבת כדי לתופסם ע"י אנשי החוק, וכדין עיר הסמוכה לספר. והבן.

ובשו"ת בני בנים (ח"ב סי' כ') העיר ע"ד רש"י, שאם טעמו משום כיבוש הארץ מדוע צריך להוסיף ו'תהא הארץ נוחה ליכבש בפניהם' הרי סוף סוף יכבשו את העיר הזו שהיא גם מא"י, ועוד שלמדו מזה גם על ערי ספר בחו"ל. על כן, דחה דברי המפרשים שהוא משום שכיבוש הארץ-מדאורייתא, אלא ודאי עיקר טעמו משום פקוח נפש, שכאשר יכבשו את הארץ יגיעו לעסקי נפשות, וכמ"ש הראב"ן הנ"ל שכיון שבקל יכולים להימלט לא יחששו מלהרוג.

ומרן ב'משא עובדיה' (בענין החזרת שטחים במקום פקו"נ) כתב, שאף שבדברי רש"י וסייעתו שכתבו 'שמשם נוחה הארץ להיכבש' י"ל שאינו מטעם פקוח נפש אלא משום מצוות 'כיבוש הארץ' שדוחה שבת, וכמ"ש בגמ' שבת (דף י"ט) עד רדתה- ואפי' בשבת, ולא נכבשה יריחו אלא בשבת, ומלחמת חובה מותר להתחיל אפי' בשבת, וכדברי הצפנת פענח הנ"ל. אך העיר, דהרי אמרו כן בגמ' שם גם על נהרדעא שבבבל, ועוד, דכבר כתב בשו"ת הרשב"ש (סי' ב') שאף לדעת הרמב"ן שיש היום מצוות ישוב א"י אך מצוות 'כיבוש הארץ' איננה נוהגת היום, [משום גזרת 'אל תעלו בחומה', ועוד שאחז"ל שאם יש דברים המונעים אותו מלקיימה פטור, שהרי יוצאין מהארץ לחו"ל כדי לישא אשה וכו', וכ"ש לדעת הרמב"ם שלא מנאה], ועוד שאין לנו דיני המלך. ולכן ממה שהביאה מרן השו"ע להלכה ש'בעיר הספר יוצאים עליהם בשבת' מוכח שהיא משום 'חשש פקוח נפש' ולכן נוהגת גם בימינו.

אך בס' חוות בנימין (ישראל, ח"א סי' י"ג) העיר ע"ד, שאף מ"ש הרשב"ש הנ"ל שאין היום מצוות כיבוש מחמת השבועה 'שלא יעלו בחומה', זה נאמר לשעתו, אך כבר כתב בעל האור שמח (במכתבו משנת תרפ"א) כעת הסבה ההשגחה אשר באסיפת הממלכות הנאורות ניתן צו אשר ארץ ישראל תהיה לעם ישראל וכיון שסר פחד השבועות וברשיון המלכים, קמה מצוות ישוב א"י ששקולה כנגד כל המצוות- למקומה, ומצווה על כל א' לסייע בכל יכולתו לקיים מצוה זו, ואולי ע"ז נאמר "עד מתי תתחמקין", וכמו שחורבן בית שני היה שלא ע"פ הנבואה כך יהיה הנחת אבן הפינה שלא ע"פ נביאים, וכנטילתו כך נתינתו, את"ד. וא"כ ממילא חזרה מצוות הכיבוש, וכ"כ בשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' תנ"ד אות נ"ו) שכאשר קיבלו רשות מהמלכים חזרה מצוות הכיבוש, ובוה יודה גם הרמב"ם להרמב"ן. ול"ק ממה שאין לנו מלך ואורים ותומים' שהם רק למצוה ולא לעיכובא, וכמו שנלחמו החשמונאים והשופטים וכו', עיי"ש. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סי' מ"ח, קונטרס אורחות המשפטים, פרק י"ב) שצידד לומר שנוהגת גם בימינו מצווה פרטית ומצווה כללית לכבוש את הארץ. וילע"ב.

סימן ג- בענין הנ"ל "מלך במשפט יעמיד ארץ" - בשבת

במהלך השנים כאשר ליקטתי מספרי הראשונים והאחרונים לייסד את 'משטרה כהלכה' שמתי לב שנשמט לאורך כל הדרך כוחו של **"מלך במשפט יעמיד ארץ"**, [שער כה עסקנו רק בגדרי 'פקוק נפש' והמסתעף ממנו ובגדריו בהלכות ציבור], וגם הפוסקים שבדורנו שעסקו בענין לא החשיבו כוח זה למעלת המשטרה, והנה בספרי הפוסקים נמצאו הרבה סעיפים, הן מבחינת כוחה של מצוות "שופטים ושוטרים תתן לך", והן מכוחה של מצוות "שום תשים עליך מלך", שתי מצוות חשובות ויקרות שבאו כדי לאפשר קיום של ישוב השומר על דרכי הצדק והישר, ונשמטו מאיתנו במהלך גלותינו, ומהם נראה לכאור' שהשוטרים פעלו בעם ישראל גם ביום השבת [ומה שלא נמצאו לכך מקורות מפורשים, זאת משום שכלל הציבור שמר שבת ופחד מקדושת השבת, והיה זה רק בגדר מיעוט שאינו מצוי], ואמרתי לעמוד ולברר סמכויותיהם של מצוות יקרות אלו, ואולי יהיה זה נדבך נוסף לעבודת המשטרה בשבת.

וכבר כתב בעל ה'ציץ אליעזר' בס' הלכות מדינה (מבוא שערים אות א') עם הקמת המדינה נפתחו בפנינו אופקי-הלכה חדשים במקצעות אשר קרוב לאלפים שנה היו בבחינת 'הלכתא למשיחא'. ובמנחת אשר (שופטים סי' ל"ב אות ג') כתב, דיני מלחמה נשתכחו מאיתנו בימי הגלות ויש ללומדם מדברי הנביאים. וכמ"ש בשו"ת משפט כהן (סי' קמ"ג) דמלחמה והלכות ציבור שאני, ואולי הוא בכלל 'משפטי המלוכה' - שהיו ודאי רבים ונמסרים באומה, שאינם ע"פ גדרי התורה של הלכות יחיד. על כן הוצרכתי לדלות מרגליות הללו מדברי הפוסקים ב'דבר הלמד מדבר', וזכות הרבים מסייעתן שלא תצא תקלה מתחת ידינו, אמנן.

וראה בגמ' מגילה (דף ג') מנצפ"ך צופים אמרו, ותסברא והכתיב "אלה המצות" - שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, אלא שכחום וחזרו ויסדום, וכן תרגום של נביאים - שכחום וחזרו ויסדום. ובסוכה (דף כ') אמרו, בתחלה כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ויסדה, חזרה ונשתכחה עלה הלל הבבלי ויסדה, חזרה ונשתכחה עלו רבי חייא ובניו ויסדוה. וזה קרה בחורבן בית ראשון לאחר רק 'שבעים שנות גלות', א"כ אנחנו מה נעני ומה נאמר.

ובגמ' שבת (דף ט"ו) איתא, הלל אומר מלא היין מים שאובים פוסלים את המקוה, שמאי אומר תשעה קבין, וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה, עד שבאו שני גרדיים משער האשפה שבירושלים והעידו משום שמעיה ואבטליון ששלשה לוגין מים שאובין פוסלים את המקוה, וקיימו חכמים את דבריהם. ובגמ' חולין (דף ו') אמרו, העיד רבי יהושע בן זרוז בן חמיו של רבי מאיר לפני רבי על ר"מ שאכל עלה של ירק בבית שאן, והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו, חברו עליו אחיו ובית אביו, אמרו לו, מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור אתה תנהוג בו היתר, דרש להן מקרא זה "וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה" אפשר בא אסא ולא ביערו בא יהושפט ולא ביערו והלא כל עבודה זרה שבעולם אסא ויהושפט ביערו, אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו, אף אני מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו.

ובספר דגל מחנה אפרים (בראשית, עה"פ זה ספר תולדות אדם) כתב, התורה נדרשת בכל דור ודור לפי מה שצריך לאותו דור, ולפי שורש נשמתן של אותו הדור כך השי"ת מאיר עיני חכמי הדור ההוא בתורתו הקדושה, וכן 'שם המפורש' משתמשים בו בכל דור כל אחד לפי דורו ולפי שורש נשמתו, וכן כל התורה היא שמותיו של הקב"ה. וכ"כ בספר צדקת הצדיק (מלובלין, אות צ') התורה היא מפת העולם, וכן עם ישראל שבכל דור הם מפת העולם באותו דור, וכמו שנפשות ישראל מתחדשות מדור לדור- כך התורה שבע"פ מתחדשת מדור לדור.

ועיין בשדי חמד (ח"ו כללי הפוסקים, סי' ט"ז אות כ"ט-ל"ג) מתי אמרין את הכלל "מדלא הזכירוהו בתלמוד- מכלל דליתא", שהרי בא בתלמוד אחד מני אלף ממה שחידשו הפוסקים והכל מקובל אצלנו כמו שאמרם משה רבינו ע"ה מפי הגבורה. וביאר, שאם הוא חילוק נכון ומסתבר ואין לו סתירה מדברי הגמ' והפוסקים אפי' מדיוק, אמרין דמסתמא כו"ע מודו ליה. או כמ"ש בשו"ת גינת ורדים (אע"ז כלל א' סי' כ"ג, ד"ה וכמה) שבדבר שחידשו האחרונים והמציאו המצאה מחודשת ליתא בהך כללא, ועל כיוצא בזה אמרו בסנהדרין (דף ח') ראויה פרשת נחלות שתיכתב על ידי משה רבינו, אלא שזכו בנות צלפחד ונכתב על ידן. עיי"ש.

וזה החלי בעזרת צורי וגואלי:

ו. "שופטים ושוטרים תתן לך"- ביום השבת

בפרשת שופטים (דברים פרק ט"ז) ניתן ציווי מפורש: "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך, אשר ה"א נותן לך לשבטך ושפטו את העם משפט צדק. לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שוחד... צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה"א נתן לך".

והרמב"ם (הל' סנהדרין פ"א ה"א) כתב, מצות עשה של תורה, למנות שופטים ושוטרים בכל מדינה ומדינה שנאמר "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך", שופטים- אלו הדיינים הקבועין בבית דין, שוטרים- אלו בעלי מקל ורצועה והם עומדים לפני הדיינים המסבבין בשווקים וברחובות ועל החנויות לתקן השערים והמדות, ולהכות כל מעוות, וכל מעשיהם ע"פ הדיינים וכל שיראו בו עוות דבר מביאין אותו לבית דין ודין אותו כפי רשעו. א"ה, ובפשטות מצוה זו נוהגת בכל זמן ובכל יום, וכי נניח יום א' בשבוע שיעשו בו הפושעים כל העולה על רוחם, ואף שלכאור' דבר פשוט הוא, אמרתי להוכיח עד כמה חובתם גם בשבת.

בילקוט שמעוני (במדבר פרק ט"ו רמז תש"ן) איתא, "וימצאו איש מקושש" מגיד שמינה משה שומרים ומצאו אותו מקושש, "ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש עצים" למה נאמר והלא כבר נאמר 'וימצאו איש' מגיד שהתרו בו מעין מלאכתו. יכול אף מהלכי שבתות לא יהא להם אלא ארבע אמות [פי', ששומר השבת לא יוכל לזוז מד' אמותיו, עד שלימדם משה שמותר לכולם לילך עד אלפים אמה], אלא שאמר להם משה צאו וראו אם יש אדם שחלל את השבת, אבל אין אתה יודע כמה נתן להם משה, אמרת 'ומדותם מחוץ לעיר והעיר בתוך' כשם שאמר

בזה אף כל שבתות יש להם אלפים אמה לכל רוח. וכ"ה בספרי (שלה פ"ז). **הרי שהיחידים ש'עבדו' ביום השבת הראשונה בעם ישראל היו ה'שוטרים'**, ואף הפעילו כוח ולכדו אדם 'מקושש עצים', ועשו כן בציווי המפורש של משה רבינו ע"ה.

ומ"ש במדרש תנאים (שופטים ט"ז, י"ח) "שופטים ושוטרים" שופטים אלו דיינים ושוטרים אלו חזנים, ד"א, שוטרים אלו פורענים. ד"א "שופטים ושוטרים" הקיש שופטים לשוטרים, מה שופטים בני ברית אף שוטרים בני ברית, **מה שוטרים בחול אף שופטים בחול**. בפירוש הרד"צ הופמן ביאר, דאין סברא שיהיו השוטרים עונשין או רודין בקודש, אף שופטים בחול - דלשכת הגזית חציה בחול היתה ושם ישבו הסנהדרין. ועוד י"ל, בחול ולא בשבת, דשוטרים דוקא בחול דאין עונשים בשבת [וכדלקמן], ויליף מהכא שגם אין דנים, אך זה רק אסמכתא.

והרמב"ם (הל' יו"ט פ"ו הכ"א) כתב, **חייבין בית דין להעמיד שוטרים ברגלים** שיהיו מסבבין ומחפשין בגנות ובפרדסים ועל הנהרות כדי שלא יתקבצו לאכול ולשתות שם אנשים ונשים ויבואו לידי עבירה, וכן יזהירו בדבר זה לכל העם כדי שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם לשמחה ולא ימשכו ביין שמא יבואו לידי עבירה. והביאו בשולחן ערוך (או"ח סי' תקכ"ט ס"ד) בהלכות יום טוב, ושם מיירי על עיקרו של החג ולא רק על חוה"מ.

ובכלי חמדה (קונטרס המילואים, פ' לך לך) כתב, ענין השגחת בית דין בישראל ניתן לנו מיד במצוה הראשונה שנצטוו בתורה זרע אברהם היינו מצות מילה נאמרה לנו מיד **"המול לכם כל זכר" - וזו ממצוות ב"ד**, וכמ"ש הרמב"ם (ריש הל' מילה) שלא יניחו ערל בישראל. ואע"פ שנאמרה מיד לאברהם אבינו מ"מ היתה רק לאחר מתן תורה וכו'. והנה יש לי תימה רבה על הרמב"ם (הל' יו"ט, הנ"ל) שכתב, 'חייבין להעמיד שוטרים ברגל', ולמה לא העתיק הרמב"ם כן גם בהלכות שבת 'חייבין ב"ד להעמיד שומרים בשבת', ומקור הדבר בספרי (פר' המקושש) נאמר לגבי שבת ולא יו"ט, וביאר, **שלא נחשדו ישראל על כך לחלל את השבת**, ומשה רבינו מינה השומרים בשבת הראשונה לפני שעמדו על חזקתם. א"ה, וא"כ במקום שהתבטלה חזקתם חזר הדין למנותם גם בשבת, וה"ה לימינו שירדנו פלאות, ה' ישמרנו.

והגר"ח פלאגי ברוח חיים (סי' תקכ"ט אות ו') כתב, ונראה דה"ה בשבתות לסבב השוטרים בעיר שלא יבוא שום אדם לידי איסור חילול שבת וגם שלא יתקבצו יחד. ושם (סי' של"ט ס"ג) הוסיף, וכמו שפסק בשו"ע לגבי יום טוב כך יש לנהוג בשבת להיות השוטרים מסובבים בעיר להזהיר את העם שלא יחללו את השבת להיות מוציאים חפץ במקום שאין עירוב, או לשחק בשוקים באגוזים דאיכא משום אשווי גומות, וגם לחפש במבואות הגויים את ההולכים לאכול מאכלות אסורות וגם מושב לצים האנשים ונשים, וכן הוא המנהג בעירנו איזימר יע"א להיות ממונים שהם בוררי הקנסות לסובב בעיר ולחפש בכל המקומות על חילול השבת ושאר עבירות, ונתתי סימן לדבר כי 'שבת' ראשי תיבות: **שוטרים בעיר תסובבו**, וסמך לדבר ממ"ש האור החיים הקדוש (במדבר ט"ו ל"ב) "וימצאו איש מקושש עצים" - אמר לשון מציאה,

יתבאר על דרך אומרם בילקוט, שאמר להם משה 'צאו וראו אם יש אדם שחלל את השבת', לזה אמר 'וימצאו', על דרך אומרו 'ויבוקש הדבר וימצא'. וכ"כ בכף החיים (סי' של"ט אות כ"ד) שיש לכל מדינה לנהוג בשבת כמ"ש בשו"ע לגבי יו"ט הנ"ל.

א"ה, ואף שנקטו להזהיר ההמון מעבירות שבנ"א למקום, אך הוא ק"ו לעבירות שבנ"א לחבירו שמחוייבים השוטרים למונעם אף בכח. אך עדין לא מצינו הכא, שהותרו להם מלאכות מסויימות, אלא רק 'הליכה בתוך התחום' ולהזהיר את ההמון מלחטוא.

ו/א- "ובערת הרע מקרבך"- בשבת

בספר החינוך (מצוה קי"ד) כתב, שלא יעשו בית דין משפט מוות בשבת, שנאמר "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת", ובא הפירוש עליו בזה שלא ישרפו בית דין בשבת מי שנתחייב שריפה, והוא הדין לשאר מיתות. מה שריפה מיוחדת שהיא אחת ממיתות בית דין ואינה דוחה את השבת, אף כל שאר מיתות בית דין לא ידחו את השבת. **שרצה השם יתברך לכבד היום הזה שימצאו בו מנוחה הכל גם החוטאים והחייבים**, משל למלך גדול שקרא בני המדינה יום אחד לסעודה שאינו מונע הפתח מכל אדם, ואחר יום הסעודה יעשה משפט, כן הדבר הזה שהשם ברוך הוא ציונו לקדש ולכבד יום השבת לטובתנו ולזכותנו.

והרמב"ם (הל' שבת פכ"ד ה"ז) כתב, אין עונשין בשבת, **אע"פ שהעונש 'מצות עשה' אינה דוחה שבת**, כיצד הרי שנתחייב בבית דין **מלקות או מיתה** אין מלקין אותו ואין ממיתין אותו בשבת שנאמר **"לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת"**- זו אזהרה לבית דין שלא ישרפו בשבת מי שנתחייב שריפה, והוא הדין לשאר עונשין.

ומקורו, בגמ' סנהדרין (דף ל"ה) ויבמות (דף ו'): לפי שנאמר "וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת" שומע אני בין בחול בין בשבת, ומה אני מקיים "מחלליה מות יומת" בשאר מלאכות חוץ ממיתת ב"ד, תלמוד לומר "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת" ולהלן הוא אומר "והיו אלה לכם לחוקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם" א"כ 'מושבות' האמורים כאן בב"ד ואמר רחמנא "לא תבערו אש". א"נ, הו"א שמיתת ב"ד דחיא שבת מקל וחומר, ומה עבודה שהיא חמורה ודוחה שבת, רציחה דוחה אותה שנאמר "מעם מזבחי תקחנו למות", שבת שנדחת מפני עבודה אינו דין שתהא רציחה דוחה אותה, קמ"ל, עיי"ש.

ובשו"ת אבני נזר (ח"א סי' רכ"ח) ביאר, שמלבד מצוות מיתת ב"ד יש מצוות **"ובערת הרע מקרבך"** והיא **דוחה שבת**, וטעמא רבה איכא שהיא מצוות הכלל, לנקות הכלל מן הרע, וכל שעה שהרע בתוך הכלל הוא **ביטול מצות עשה**, והוי בגדר **'מצוה עוברת'**, ולכן הוצרכו ללימוד מיוחד לאוסרו. וכ"כ בס' שושנת יעקב (הורבין, ח"א חו"מ סי' ה' ס"א) דהו"א דמיתת ב"ד דוחה שבת דהוי **'מצוה עוברת' כדי לקיים בו תיכף "ובערת הרע מקרבך"**, ובזה ביאר דעת ר"ת

שמותר לדון בשבת ב'מצוה עוברת' ול"ח לשמא יכתוב, אך רש"י בכ"ז אסר, וצ"ע להלכה. וכ"כ בס' ויקהל משה (וייס, סי' י"א ענף ט') דכל שעה שהרע בתוך הכלל הוא ביטול מצו"ע, והוי מצוה עוברת, אך לבסוף נאסר מגזרת הכתוב שלא להעניש בשבת. ומפורש הדבר בחידושי הר"ן (חולין דף קל"ט) דעשה ד'ובערת הרע מקרבך' עדיף טפי מפני שזה על כרחו מצוה עליו לבערו והריהו דוחה עשה ול"ת, אך עיי"ש שהניח בצ"ע.

ובשו"ת מהר"י ווייל (נימוקי מוה"ר מנחם מריזבור"ק, בדף האחרון) כתב, דין דגואלי הדם רדפוהו עד חובה והשיגוהו, כדין עשו גואלי הדם שנקמו [דם] אביהם, דגברא קטילא קטלו ואין לו דמים, ואין להוציא לעז עליהם ועל מה שהלכו מחוץ לתחום בשבת כדי לנקום אביהם וכו', ומה רציחה שהיא אב מלאכה היתה דוחה שבת ק"ו מעבודה לולי שכתב "לא תבערו", כ"ש תחומין דרבנן, והוי כמו פקוח נפש דדוחה שבת, עכ"ל. הרי שדימה את מצוות "ובערת הרע מקרבך" להיתר של 'פקוח נפש' הדוחה שבת, וכנ"ל. ובמשנה ברורה (סי' ש"ו סקנ"ח) הביא דבריו בקיצור, דללכת חוץ לתחום בשבת לנקום נקמת אביו מרוצחים מותר, ותמהו עליו המג"א וש"א דהא לא עדיף משאר מצוה דאסור לילך חוץ לתחום עברה. א"ה, וצע"ב דהא ביאר דבריו מפורש, ול"ד לשאר מצוה, וכנראה לא הגיע לידם תשובתו המלאה.

ובחמדת ישראל (פלוצקי, נר מצוה, אות פ', מצוה ש"י) ביאר מ"ש רש"י (מנחות דף ס"ה) שהסנהדרין היו בעלי כשפים - "שאם הנידון יהיה מכשף ולא יוכלו להמיתו, אז יהרגוהו בכישוף בכל מיתה שיוכלו", הרי שמצוות "בערת הרע מקרבך" דוחה ל"ת של כישוף שיש בו סקילה, וצ"ע, עיי"ש ב. וכ"כ במנחת מחבת (באב"ד, ח"ב סי' ר"ד) שמצוות מחיית עמלק קיימת גם ביום השבת משום "ובערת הרע מקרבך", שרק מיתה שצריכה ב"ד נאסרה אך שאר מיתות כמחיית עמלק חובה גם בשבת, ודלא כמ"ש בשו"ת אבני נזר (או"ח ח"ב סי' תקט"ט אות ב') שמצוות מחיית עמלק הוי מצו"ע שהזמן גרמא כיון שאינה מתקיימת בשבת דלא חמור משאר חייבי מיתות ב"ד, והעיר ע"ד, דאין הנידון דומה לראיה, ונשאר בצ"ע.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"י"ב סי' תכ"ג ד"ה האמנם ביארתי) כתב, דהנה יש בדיני עונשים שני מינים, האחד לענוש העובר עבירה על חטאו ולסכול יסורין על שחטא והוא תשלום וגמול החטא, ויש עונשין שהם לא להחוטא אלא בשביל "ובערת הרע מקרבך" כלומר שזה האדם או הנברא הוא מזיק לבני אדם ואם יניחוהו יזיק יותר ויותר ולכן צריך לבערו מקרבך באיזה אופן שאפשר, והוא בגדר שהורגין הרודף מפני הנרדף וברפואות חותכין אבר אחד כדי להציל האחרים כן אמרה תורה "ובערת הרע מקרבך", ולכן דין ד'ובערת' נוהג גם בבהמות אף שהם אינם בני עונשים, אך בקטן הלכה למשה מסיני שפטור עד י"ג שנה. א"ה, ובזה ביארתי מה שהקשה בקובץ שיעורים (ח"א, ב"ב דף נ', אות רכ"ה), ודו"ק.

ואף שבשו"ת אבני נזר (ח"א סי' מ"ו, בהערה) כתב לחלק, דה"מ רק במיתת ב"ד שאז מתקיים מצוות "ובערת הרע מקרבך", משא"כ במלקות ושאר עונשים שאין כאן 'ביעור הרע' ליכא מצוה

כלל בשבת. ולכן אסר לנדות ולהחרים בשבת דלהרמב"ם הוא אסור מדאו'. אך הוסיף, שבאפיקורס [שהוא כליסטים] שמצוה על כל אחד להורגו, לכאו' שרי בשבת, וצ"ע.

אך דבריו צל"ע, דבחומש דברים (י"ג ו', ואילך) נשנה שבע פעמים הציווי של "ובערת הרע מקרבך", ואיננו רק בעונש מיתה, דשם (י"ט י"ט) נאמר "ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו-ובערת הרע מקרבך" ובגמ' מכות (פרק קמא) דרשו שהוא אף בעונש ממון ומלקות, הרי שעצם 'ביעור הרע' מתבטא בכל סוגי העונשיו של החייב והעמדתו לדין, וכמ"ש החינוך (מצוה מ"ז) כי בפסוק "ובערת הרע מקרבך" ציותה התורה דרך כלל **שנבער כל עושי הרע מבינינו- וכו' נכללו כל הדינים.** הרי שכלל את כל שאר העונשים ביחד.

והרמב"ם (הל' עדות פ"א ה"ב) כתב, היה העד חכם גדול והיו בבית דין פחות ממנו בחכמה הואיל ואין כבודו שילך לפניו, עשה של כבוד תורה עדיף, ויש לו להמנע, במה דברים אמורים בעדות ממון, אבל בעדות שמפריש בה מן האיסור וכן בעדות נפשות או מכות הולך ומעיד שנאמר "אין חכמה ואין תבונה לנגד ה'" כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב. ובכס"מ (שם) ביאר, שאף שאין לדיין אלא מה שענינו רואות וליכא איסורא, אך מ"מ חילול ה' איכא, ועוד י"ל כמ"ש הרא"ש (מכות פ"א סי' י"א) כל הרואה דבר ערוה (וי"ג עבירה) מחויב להעיד לקיים מה שנאמר "ובערת הרע מקרבך". וכ"כ החינוך (מצוה קכ"ב) שמחויב לבוא ולהעיד לפני הבית דין, כדי לבער הרע ולהפריש בני אדם מאיסור. וכ"ה בשו"ת משנה הלכות (חי"ז סי' קפ"ד נתיב ה') שהוא מצו"ע וחובה על ב"ד ועל כל ישראל לקיים "ובערת הרע מקרבך", ואינו רק בעבירות המזיקות לבנ"א אלא גם בשאר העבירות.

מבואר, שחז"ל רצו אפילו 'לבצע את העונש' בשבת כדי לבער את הרע מן העולם ולדחות את השבת בעבורה, עד שגזרה התורה "לא תבערו אש" לדחות את ביצוע גזר הדין ליום חול כדי שינוחו כולם בשבת, וא"כ במצוות 'אכיפת השוטרים' שאין גזרת הכתוב זו ממילא חזר הדין להיות כדמעיקרא שפעולת השוטרים כדי לבער הרע מן העולם תתבצע אף ביום השבת. ועוד, שגם את ביצוע העונש דחו משום 'מנוחת השבת' וא"כ אותם גנבים ש'אינם נחים' ואף בשבת הם מחללים אותה ו'חורשי מזימות' איך להרע, ממילא מחוייבים לפחות לאוסרם בשבת כדי למונעם מלהזיק לציבור ולהפריע את מנוחת העם ביום השבת הקדושה.

דהנה מיצוי הדין נעשה בשלושה שלבים: א- אכיפת השוטרים, ב- דין השופטים, ג- עונש בידי שליח בית הדין, ולימדונו חז"ל לעיל שביצוע העונש אסור בשבת מגזירת הכתוב "לא תבערו אש". ובגמ' ביצה (דף ל"ו) הוסיפו, 'לא דנין' ביו"ט ובשבת גזרה מדרבנן 'שמא יכתוב'. אך לגבי פעולת השוטרים מצאנו מפורש שהפעילות בשבת וכהנ"ל, דהרי בשונה מן הדין והעונש שניתנים לידחות למחר, אך פעולת השוטר שהיא כנגד העברייך המועד והמזיק בשבת, א"א לידחותו למחרת, כי הדבר כבר נעשה והלך לו, ע"כ יהיה מחויב השוטר לרדוף אחריו בשבת, ויש בזה גם משום 'אפרושי מאיסורא', ועל כן חיובו גם בשבת.

וזכר לדבר, בגמ' ראש השנה (דף כ"א) תנן, על שני חדשים- מחללין את השבת, על ניסן ועל תשרי שבהן שלוחין יוצאין לסוריא, ובהן מתקנין את המועדות, וכשהיה בית המקדש קיים מחללין אף על כולן מפני תקנת הקרבן. בין שנראה בעליל בין שלא נראה בעליל, מחללין עליו את השבת... מי שראה את החודש ואינו יכול להלך, מוליכין אותו על החמור, אפלו במיטה וכו', שעל מהלך לילה ויום מחללין את השבת, שנאמר "אשר תקראו אותם במועדם". ובתוס' יו"ט (ר"ה פ"א מ"ט) הביא שהקשו המפרשים, מדוע מחללין גם על הספק, הרי מילה אינו דוחה מספק, ותיצרו, ד'תיקון המועדות' שאני, תדע שהרי דוחה גם 'מכשירין' שאסורים במילה, וטעמא רבה איכא שהיא מצוה על כל ישראל בכללן כאחת, והמילה כעת היא מפני יחיד הנימול, ועוד, שהיא תוכל להתקיים למחרתו. א"ה, הרי שדוחים את השבת החמורה בעבור תיקון המועדות, וה"ה לדידן שהוא לתיקונו של כלל ישראל.

וכמ"ש בשו"ת באר יצחק (ספקטור, אע"ז סי' א' ענף ב') מותר לחלל שבת כדי להציל את חברו שלא ימיר דתו, וראיה מדברי הר"ן (יומא דף פ"ח) ששוחטים לחולה שיב"ס ולא מאכילין אותו נבלה דיש בה איסור בכל כזית וכזית, הרי שאמרינן 'חטא כדי שיזכה חברך'. וגם ב'ספק מצוה דרבים' אמרינן 'חטא כדי שיזכה חברך', וראיה מר"ה (דף כ"ב) שמחללין שבת מספק כדי להעיד על החודש, ומזה מוכח דמשום מצוה דרבים אף במקום ספק- דחינן איסור ודאי, ואף דהתם י"ל שגם העדים זוכים בספק קידוש החודש, בכ"ז כיון ד'ספק עשה' אינו דוחה לא תעשה, וקידוש החודש דוחה לשבת מספק בע"כ 'ספק מצוה דרבים' או 'מצוה רבה' דוחה לאיסור ודאי, ונראה דמשם למדו חז"ל להאי דינא דמותר לחטוא בשביל מצוה דרבים. ול"ק ממה שדרשו שם 'על קריאתם אתה מחלל- ואי אתה מחלל שבת על קיומם' [להוציא שלוחין לחו"ל], אף שבקיומם הוי ג"כ מצוה דרבים, דאפשר שזה לא מקרי מצוה רבה כ"כ. וכן מוכח מחולין (דף כ"ו) דיו"ט שחל בער"ש תוקעין להבדיל העם ממלאכת אוכל נפש, ואף שי"א דאיסור תקיעה מהתורה בכ"ז התירוהו משום מצוה דרבים. עיי"ש ב.

ולכן, אף שהרמב"ם (הל' גניבה פ"ט ה"ז) פסק, הבא במחתרת אין לו דמים בין בחול בין בשבת... אך הגנב שגנב ויצא, הואיל ופנה עורף ואינו רודף- יש לו דמים. וכן הבא במחתרת לתוך גנתו או לתוך שדהו או לתוך הדיר והסהר יש לו דמים שחזקתו שבא על הממון בלבד לפי שאין רוב הבעלים מצויים במקומות אלו. וכן בשו"ע (סי' שכ"ט ס"ו) פסק, עכו"ם שצרו על עיירות ישראל אם באו על עסקי ממון אין מחללין עליהם את השבת.

לפי האמור נראה, שה"מ לשאר העם, אך השוטרים שמצויים בציווי אישי מהתורה לאכיפת הצדק ולביעור הרע, הרי הם מחויבים למנוע מפעולות הגנבים גם בשבת, שמצוות "שופטים ושוטרים תתן לך" הרי היא מצוות עשה גם בשבת, היעלה על הדעת שגנבים ופושעים יוכלו לחלל שבת ולזלזל בכבודה ול'התחבא' מאחורי איצטלת השבת ולא יהיה כח למשטרה ע"פ התורה הקדושה לתת להם את הסמכות לשמור על העם.

וכבר כתב רבנו בחיי (שמות כ"א, י"ד) "וכי יזיד איש על רעהו להורגו בערמה- מעם מזבחי תקחנו למות" אין צריך לומר אם נס אל אחת מערי מקלט שהזכיר למעלה "ושמתי לך מקום" שמוציאין אותו משם, אלא אפילו הלך והחזיק בקרנות המזבח כיואב דכתיב "וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח" מוציאין אותו משם והורגין אותו, וזה באמת מדיני היושר ומכלל חקים ומשפטים צדיקים, שאפילו זה שהיה חושב להיות נעזר בהקב"ה או במזבח המיוחס לו כיון שהוא רוצח ונתחייב מיתה צוה הכתוב להוציאו משם ולמסרו ביד בעל דינו ואין ראוי לחמול ולרחם עליו כי הרחמנות במקום הזה אכזריות הוא על הנבראים.

ובמשך חכמה (שמות ל"א, י"ד) כתב, ומצאנו לר"א שהרודף לחלל שבת- מצילין אותו בנפשו (סנהדרין דף ע"ד), אע"פ שהרודף אחריו וההורגו יחלל שבת בהריגתו, היינו שזה הרודף לחלל שבת הוא רודף לחלל במרד ובמעל ולשקר בעדות שמו הגדול יתברך, אבל ההורגו הוא מחלל שבת- כדי לקדש שמו יתברך, וחלול שבת אינו רק הזדון והשקר בעדותו של השי"ת, ולכן שבת לחולה הוא כחול לכל דבר שהוא כדי שיתקדש שמו יתברך ע"י ישראל הם המקדישים והמעריצים שמו יתברך ומודיעים קדמותו והשגחתו והמציאו הנבראים במכוון.

והרמב"ם (הל' ע"ז פ"ב ה"ח) כתב, אזהרה של מגדף מניין שנאמר "אלהים לא תקלל", בכל יום ויום בודקין את העדים בכינוים יכה יוסי את יוסי, נגמר הדין מוציאין את כל אדם לחוץ ושואלים את הגדול שבעדים ואומרים לו אמור מה ששמעת בפירוש, והוא אומר והדיינים עומדים על רגליהם וקורעין ולא מאחין. ובכס"מ העיר מדוע השמיט דברי הירושלמי וכי יאמרו בעצמם הגידוף, אלא אומר אותו השם שאמרתי לפניכם קילל, וצ"ע. ובתוס' יו"ט (סנהדרין פ"ז מ"ה) יישב שכיון שהבבלי לא פירשו כך ע"כ דלא חששו לה, ולא קשה מדברי הירושלמי, דכיון דמכוין לקיים המצוה לא הוי גידוף, דמצותו בכך ואי אפשר בענין אחר, כמו שציותה התורה למחוק השם בסוטה. וע"ע במנחת חינוך (מצוה ע' אות ט').

ובחזקוני (ויקרא כ"ד, י"ד) כתב, שלכן נתחייב זה סמיכה מכל חייבי מיתות לפי שבשעת גמר דין היו צריכים הדיינים לומר לעדים אמור בפירוש מה ששמעת והעדים אומרים בפירוש ברכת השם כמו ששמעו לכך היו סומכים את ידיהם עליו, כלומר, העון הזה שאנו עושים לברך את השם יהא תלוי בצוארך שאתה גרמת לנו. הרי שכדי להעמידו בדין עוברים על איסור 'ברכת ה', ועוונם תלוי בצואר החוטא, וה"ה לעבודת השוטרין בשבת.

ו/ב- כופין על המצוות- בשבת

הרמב"ם בס' המצוות (מצוה קע"ו) כתב, "שופטים ושוטרים תתן לך", שצונו למנות שופטים ושוטרים שיכריחו לעשות מצות התורה, ויחזירו את הנוטים מדרך האמת אליה על כרחם, ויצוו לעשות טוב ויזהירו מהרע, ויעמידו הגדרים על העובר עד שלא יהיו מצות התורה ואזהרותיה

צריכות לאמונת כל איש... וכן ימנו שוטרים ונוגשים בעם יסבכו בשוקין וברחובות ויביטו עניני העם בעסקיהם עד שלא יעשו עול ואפילו בדבר מועט... והוא אמרו ית' למשה "אספה לי שבעים איש" ואמרו כל מקום שנאמר 'לי' הרי הוא קיים, כלומר שהוא דבר מתמיד ואינה מצוה לפי שעה אבל הוא ראוי ומחוייב לדורי דורות.

ובגמ' כתובות (דף פ"ו) איתא, אמר ליה רב כהנא לרב פפא, לדידך דאמרת פריעת בעל חוב מצוה, אמר לא ניחא לי דאיעביד מצוה מאי, אמר ליה תנינא, במה דברים אמורים [פירש"י, דלוקה ארבעים] במצות לא תעשה, **אבל במצות עשה כגון שאומרין לו עשה סוכה ואינו עושה, לולב ואינו עושה, מכין אותו עד שתצא נפשו.** והר"ן בחולין (דף קל"ב) כתב, שה"ה לעובר על ל"ת, שאם היה בפסח ואוכל חמץ מכין אותו עד שיאמר רוצה אני או עד שתצא נפשו. ועיין להחיד"א בברכי יוסף (או"ח סי' תע"א ס"א) שלהרמב"ם ה"ה למצוה דרבנן.

ובעבודה ברורה (ראש השנה דף ו', ד"ה יקריב אותו) ביאר מהיכא ילפינן דכופין על המצוות, והביא מהערוך לנר שם, שכתב, **כך נמסרה הלכה למשה מסיני** שב"ד כופין על המצוות ומכין אותו עד שתצא נפשו, ובשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' שכ"ב) למד זאת מהקרבנות **"יקריב אותו" - מלמד שכופין אותו.** אך הביא שהקצות החושן (סי' ג' סק"א) למד זאת מהכתוב **"ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם"** אך א"כ מותנה זאת רק בב"ד סמוכין, ובדברות משה (ב"ק סי' י"ח, ענף ב') כתב למדנו זאת ממצות מינוי השוטרים שמצוות בית הדין לראות שיתקיים הדין בעולם בכל אופן אף בהכאה, **שזהו ענין השוטרים.** עיי"ש. א"ה, ובשו"ת טוב טעם ודעת (יו"ד, מהדו"ק, סי' ר"כ, ד"ה והנה מה שנסתפק) כתב שכפיית ב"ד הוא מפורש בר"ה (דף ו') **"ועשית" - אזהרה לב"ד שיעשוך, ומקדשים ילפינן לכל התורה.**

ולכן, אף שהרמב"ם (הל' שבת פכ"ד ה"ז) כתב, אין עונשין בשבת, אע"פ שהעונש מצות עשה אינה דוחה שבת, **כיצד הרי שנתחייב בבית דין מלקות או מיתה אין מלקין אותו ואין ממיתין אותו בשבת** שנאמר "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת" - זו אזהרה לבית דין שלא ישרפו בשבת מי שנתחייב שריפה, והוא הדין לשאר עונשין. [והחיד"א בברית עולם (על ס"ח אות ת"ט) ביאר, כי הרמב"ם מיירי בדין מלקות גמור שהיו מלקין בפני סמוכים והוא עומד במקום מיתה ומשו"ה מדאו' אין מלקין דקרא כתיב במיתת ב"ד וה"ה במלקות, ומ"ש בבית יוסף (סי' רס"ג) מרב שרירא גאון, שאין מלקין ואין מכניסין לבית הסוהר ביו"ט וכ"ש בשבת דתנן 'לא דנין', ומשמע מדבריו שהוא רק בכלל גזירת 'שמא יכתוב', התם מיירי במלקות בב"ד שנוהגים בזמן הזה דלאו בכלל מיתה הוא ולכן אסור רק מדרבנן. עיי"ש].

אך מאידך הפרי מגדים (בפתיחה להל' שבת) כתב, ויש להסתפק ב'מכת מרדות' באין עושה סוכה וכדו' שמכין אותו עד שתצא נפשו - **אפשר שבשבת ויו"ט עונשין אותו.** ובהגהות הגר"ע איגר (סי' של"ט) פסק, ומ"מ במקום שמכין אותו עד שתצא נפשו לקיים העשה ולא בדרך עונש י"ל דמותר בשבת (פמ"ג). והגר"ח פלאגי בחקקי לב (ח"א או"ח סי' י"ט בהשמטות)

כתב ע"ד הפמ"ג, דאין כאן ספק כלל דמשום דהוי מצוה עוברת מכין אותו בשבת. [ובגזע ישי (מ"א אות ע"ח) הסתפק לגבי 'הבועל ארמית קנאים פוגעין בו' (בימיהם) אם הוא גם בשבת, כיון שאינו מדין עונש אלא נקמת ה', והיא מצוה עוברת, ונשאר בצ"ע].

ובשו"ת בצל החכמה (ח"ב סי' ע"ט אות ד') כתב, אפי' שהכפיה למצוות צריכה בית דין וע"כ תורת דין עליה והוי כמלקות האסורה בשבת, אך מ"מ כיון שאינה בתורת עונש שהרי עדין יכול לקיים המצוה וגם אין שייך בה חשש דשמא יכתוב לכן שפיר כופין בשבת, והוכיח שבדיני ממונות אין איסור לדון אלא מדרבנן שמא יכתוב בלבד, גם לדעת הירושלמי. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' קכ"ז) אף שלהכותו ולהפקיע גופו בין למ"ד עד שתצא נפשו ממש, ובין למ"ד עד ולא עד בכלל, הוא עונש חמור שהוא מעשה ביי"ד כפשוטו הגמ' בחולין (דף ק"י) דנקט דאין ביי"ד של מטה מוזהרין מכלל שהוא מעשה ביי"ד, [ועיין במח' הקצה"ח והנתיבות (סי' ג')], וכן מוכח בר"ן (כתובות דף ט"ז) אף שהוא בגדר מכות מרדות שהוא עונש, אלא דהוא דרך רדוי ומכות מרדות לא דרך עונשין קצובים של תורה.

א"ה, 'ומכין אותו עד שתצא נפשו' ודאי הוי מכות העושין 'חבלה' האסורה בשבת, וכמ"ש הריטב"א בכתובות (דף מ"ה, ד"ה לוקה) ונראין הדברים שכל מכת מרדות שהיא על העבירה נמשכת ויש בו לחוש לסכנה מכין אותו עד שתצא נפשו או עד שיקבל עליו כראוי דברי חכמים, וכל שהוא על העבירה שאינה אלא ליסרו על מה שעבר- דנין אותו באומד ב"ד שלא ימות. הרי מפורש שאמרו להענישו אף שזה גורם לחילול השבת.

ובשו"ת יהודה יעלה (ח"א יו"ד סי' קס"ד) העיר ע"ד השו"ע (חו"מ סו"ס ח') דשליח ב"ד יכול להכות למי שמסרב לו, ולכאורה יפלא איך שרי לעבור בשני לאוין "לא יוסיף פן יוסיף", וכי משום שזה עשה שלא כדין גם הוא יעשה שלא כדין. וביאר, דהוי מדינא דעביד איניש דינא לנפשיה, או מדינא דמכין מכת מרדות למסרב לקיים מצות עשה. אך העיר מהרמב"ם (הל' בית הבחירה פ"ח ה"י) ואיש הר הבית היה מחזור על כל משמר ומשמר כל הלילה, וכל משמר שניכר שהוא ישן חובטו במקלו, ורשות היה לו לשרוף את כסותו. ומדוע זה, ולכן ביאר, שהוא בשביל תיקון העולם למען ישמעו ויראו, ע"ד ב"ד מכין ועונשין אף שלא מן הדין אלא לעשות סייג לתורה. ועוד י"ל שבלאו של "לא יוסיף" מסרו הכתוב לחכמים, עיי"ש.

אך במנחת חינוך (מצוה ח' אות י') כתב, כופין אותו גם כשבא לעבור על איסור ל"ת, ואין להקשות מהרמב"ם (הל' רוצח פ"א ה"א) אבל הרודף אחר הבהמה לרבעה או שרדף לעשות מלאכה בשבת או לעבוד ע"ז אע"פ שהשבת וע"ז עיקרי הדת אין ממיתין אותו עד שיעשה ויביאוהו לבית דין וידינוהו וימות. והרי גם בשאר העבירות מותר להרגו כדי שלא יעבור, כמו דמכין אותו עד שתצא נפשו, אם כן הפקירה התורה את נפשו, וודאי מותר להרגו אם אי אפשר להצילו מלעבור בלא תעשה, כמה תשובות בדבר: א- ברודף מבואר דאין צריך התראה כלל וכו', אבל בשאר עבירות אין לו דין רודף, רק מצוה לאפרושי מאיסורא, אם כן בודאי אין עושין

דבר עד שידוע שהוא מורד ומסרב. ב- ברודף החיוב על כל איש ישראל להרוג אותו, ואם אינו הורגו עובר על כמה לאוין, אבל לאפרושי מאיסורא הוא קצת מצוה, אבל אם אינו מפרישו, אינו עושה שום איסור אם יודע שאינו מקבל תוכחה. ג- ברודף הורגין אותו אפילו בשבת, אך להפרישו מאיסורא ודאי אין רשאי לעשות שום איסור עבור להציל חבירו מאיסור, וכמ"ש התוס' (סנהדרין דף ע"ג, ד"ה חד) שאיך יחלל שבת להציל חבירו מחילול שבת.

ובכלי חמדה (פלוצקי, פסח, סי' קי"א, דף ר"צ) ביאר מח' הראשונים אם 'כפיה למצוות' הוא מדין עונש או שהוא מדין ערבות, ונ"מ אם חיובו על כולם או רק על ב"ד. וכתב, שאם הוא מדין ערבות ודאי שאין כופין גם בשבת ויו"ט כיון של"א 'חטא כדי שיזכה חברך', אך אם זה מתורת עונש י"ל שאף שאין ב"ד דנין בשבת מ"מ במקום מצוה עוברת דנים, אך העלה שגם לב"ד אין כופין בשבת דגם מצות "ובערת הרע מקרבך" היא מצוה עוברת ודרשין שלא דוחה שבת. אך הביא מהריטב"א (ר"ה דף כ"ח ד"ה שלחו ליה) שב"ד כופים גם ביו"ט, וביאר דבב"ד כיון דהוי בתורת עונש א"כ הוי עשה של 'דין' ועשה של "הוכח תוכיח את עמיתך" ותרי עשין דוחה עשה ול"ת של יו"ט, וכמ"ש הריטב"א (ב"מ דף ל"א ד"ה לדבר מצוה), וצ"ע. וכ"ה ובשדי חמד (מ"כ כלל ק"ו), ובשו"ת משנת יעב"ץ (ח"מ סי' א' אות י').

א"ה, אך גם לדברי האוסרים כפיה בשבת למצוות מדין 'אין עונשים בשבת' ה"מ בעשה או ל"ת שאינו מזיק לאחרים, אך בעבירה שיש בה פגיעה בזולת בהא מחוייבים בית הדין להעמיד הדין על תילו לכו"ע גם בשבת, ול"א בה 'אין עונשים בשבת', וכמו שיבואר.

ו-ג- 'אפרושי מאיסורא'- ומעצר בשבת

בשלחן ערוך (או"ח סי' של"ט ס"ד) כתב, אין דנין [בשבת], הגה, ולכן אסור לתפוס ולהכניס לבית הסוהר מי שנחתייב איזה עונש כדי שלא יברח, וכל שכן שאסור להלקותו דהוה בכלל דין ואם יברח אין עלינו כלום. הרי שדימו 'אכיפה' ל'דין', לאסור בשבת, אך ל"ד לגמרי דהכא מיירי במי שכבר נחתייב עונש' משא"כ הכא שצריכים לתפוסו כדי לחייבו.

ובהגהות בגדי ישע (שם) כתב, שמעתי מקשים דהא מקרא מלא הוא במקושש "ויניחו אותו במשמר", ואפשר כיון שהוא על חילול שבת- שרי, ועוד שהיה למגדר מילתא. והיעב"ץ במור וקציעה (שם) כתב, דהאיסור הוא אם אין בו צורך שעה עוד היום, אבל הכל לפי הענין כי לפעמים ודאי יצטרך הענין לחבוש ולאסור בכבלים העושה בזדון בו ביום. ובשו"ת ציץ אליעזר (חי"א סי' ל"ג אות ב') ביאר שמושג 'מיגדר מילתא' כולל כל שיש בזה משום תיקון הרבים כגון שלא ירבו עוברי העבירות בשבת ותכנוני בריחות לבו ביום, וכמ"ש במשנה ברורה שם, ואין בכלל זה אם רוצה לברוח כדי לעגן אשתו דבזה מותר לחבשו ולקבל עדות בשבת. א"ה, אך יש לחלק גם כפי האמור בכופין על המצוות, בין 'עוברת' ל'אינה עוברת', והבן.

ובשלחן ערוך (חו"מ סו"ס תכ"א) כתב, הרואה אחד מישראל מכה חבירו, ואינו יכול להצילו אם לא שיכה המכה, יכול להכותו כדי 'לאפרושי מאיסורא'. הגה, וכן מי שהוא תחת רשותו ורואה בו שהוא עושה דבר עבירה, רשאי להכותו ולייסרו כדי להפרישו מאיסור.

וכ"כ בשו"ת מהרשד"ם (או"ח סי' ח') שאף שאסור להחרים בשבת, מצינו בעירובין (דף ס"ג) שרבינא הוה יתיב קמיה דרב אשי, חזייה לההוא גברא דקא אסר ליה לחמריה בצינתא בשבתא [דאסור מדרבנן להשתמש בעץ בשבת] רמא ביה קלא ולא אשגח ביה, אמר ליה ליהוי האי גברא בשמתא, הרי דשמית רבינא בשבת, כבר היה אפשר לתרץ **דאפרושי מאיסור לפי שעה שאני**, ומ"מ אין אנו צריכין לכך אלא דדמי זה להתרת נדרים דתנן מפירין נדרים בשבת ונשאלין לנדרים שהם לצורך שבת אבל נדרים שאינם צורך שבת אסור, הכא נמי כיון דהוי צורך שבת שהיה האיש מחלל מותר. וכ"כ בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' מ"ו).

והגר"י זלברשטיין בחשוקי חמד (שבת דף קמ"ח) כתב, אף שאסור לענוש מהתורה בשבת, מותר לכלוא גנב מיד כשנתפס בשבת [בגנב קטן שלא משתמש בנשק ואין חשש לפקוח נפש], **דכיון שיש בזה ליאפרושי מאיסורא שרי**, דהכליאה היא לא רק למטרת ענישה כי אם למונעו מעבירות נוספות של גניבות ואין בזה משום 'לא תבערו אש' כי אם מגיעה למען לא יחטא עוד. מלבד מ"ש בשו"ת צ"ץ אליעזר (חי"א סי' ל"ג) שכל שהדבר נוגע לאבטחת שלום הציבור כגון גנב הפורץ לדירה או אנשים המסכנים את שלום הציבור מותר לאסורם בשבת.

ובשו"ת משנת יעבץ (זולטי, חו"מ סי' א' אות י') כתב להעיר מכאן ע"ד הפמ"ג הנ"ל שהתיר כפיה למצוות בשבת, והא הכא אסור לחובשו משום 'דין בשבת'. אך כתב, ואמנם נראה דהא דאסר לחובשו בבית הסוהר אינו מדין עונש האסור מהתורה אלא מדין ש'אין דנים' בשבת שמא יכתוב, ולכן הסמיכו בשו"ע לאיסור הדין, ולכן בכפיה לקיום המצוות אע"פ שצריך לזה ב"ד אפשר שכופין בשבת כיון שלאחר השבת שוב ל"ש לכופו שהרי מיירי במצוה עוברת כגון סוכה וכדו', ול"א ש'אין דנים' אלא במה שאפשר לקיימו לאחר השבת.

ובשו"ת משנה הלכות (חט"ו סי' ק"כ) לענין 'קנס' למאחר לשיבה בשבת, כתב, לא אסרו עונשין אלא שחיישינן שיבואו לידי ב"ד, אבל האי דידן לאו עונש הוא, אלא אדרבה זה חלק מ'חינוך הבנים', **ועל חינוך ודאי שמצוה בשבת כמו בחול**, והאי קנס נמי חלק מחינוך הוא ולא מדין עונש אלא קוראים לו עונש, ופשוט דהראש ישיבה או מי שהוא רואה בחור מזלזל בתורה או בשאר דברים חייב לחנכו בין בחול ובין בשבת, **ואולי בשבת החיוב יותר** כי ששת ימים עשה ה' את השמים והארץ והתיר מלאכה אבל ביום השביעי שבת לה"א ומצוה לקדשו בתורה כל היום והמזלזל בו חייב להחזירו למוטב, ואולי כאן דומה יותר לדין קנסות המבואר במג"א ובשו"ע הרב (סי' ש"ו), ולכן כשכו"ע יודעים שאין לזה שייכות עם שכר שבת- שרי, עיי"ש. א"ה, וה"ה ל'דו"ח משטרת' בשבת שאינו בגדר עונש אלא 'חינוך', והבן.

וע"ע בשמירת שבת כהלכתה (פכ"ז הערה קי"ב) דאין איסור צידה באדם, שמי שנמצא כל הזמן בחברת אנשים ואינו בורח אלא מ'שופטים' ושוטרים' מכיון שנמצא עכ"פ בין אנשים אין בזה משום צידה. וכן בכה"ג שניחא ליה שיהיה ניצוד כהמציל חברו מטביעה, מלבד זה שבלאו הכי פקע מיניה חירותו דאינו שולט בעצמו. וכ"כ בחזון עובדיה (ח"ה, הל' צידה, דף ק"ו), ובשו"ת ציץ אליעזר (חט"ו סי' מ"א) לגבי נעילת ילדים קטנים בבית.

ו/ד- סמכויות נוספות לשמירת הדין בעולם

בגמ' מו"ק (דף ט"ז) איתא, ומנלן דמשמתינן דכתיב "אורו מרוז". ומנלן דמחרמינן דכתיב "אורו ארור". ומנלן דפרטינן חטאיה בציבורא דכתיב "כי לא באו לעזרת ה'". ומנלן דמפקרינן נכסיה דכתיב "וכל אשר לא יבא לשלשת הימים בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה". **ומנלן דנצינן ולייטינן ומחינן ותלשינן שיער ומשבעינן** דכתיב "ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם". ומנלן דכפתינן ואסרינן ועבדינן הרדפה דכתיב "הן למות הן לשרושי הן לענש נכסין ולאסורין".

והרמב"ם (הל' רוצח פ"ה ה"ו) פסק, וכן הרב המכה את תלמידו או שליח בית דין שהכה את בעל דין הנמנע מלכבדו לדין והמיתו בשגגה פטורין מן הגלות שנאמר "לחטוב עצים" - לדברי הרשות יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח בית דין, שהרי שגגו והרגו בשעת עשיית המצוה. והשיג הראב"ד, אמר אברהם, זו לא שמענו מעולם, אלא שליח ב"ד שהוא מלקה ממה שאמדוהו ב"ד ומת תחת ידו, והא דאמרינן בגמ' (מו"ק דף ט"ז) דכפתינן ואסרינן ועבדינן הרדפה - הנהו לבעלי עבירות עד שיחזרו בהן.

ובשלחן ערוך (חו"מ סי' ב') כתב, כל בית דין אפילו אינם סמוכים בארץ ישראל אם רואים שהעם פורצים בעבירות ושהוא צורך שעה דנין בין מיתה ובין ממון בין כל דיני עונש ואפילו אין בדבר עדות גמורה, ואם הוא אלם חובטין אותו על ידי עכו"ם ויש להם כח להפקיר ממונו ולאבדו כפי מה שרואין לגדור פרצת הדור. וכל מעשיהם יהיו לשם שמים, ודוקא גדול הדור או טובי העיר שהמחוס ב"ד עליהם, וכן נוהגין בכל מקום שטובי העיר בעירן כב"ד הגדול ומכין ועונשין והפקרן הפקר כפי המנהג, אע"פ שיש חולקים וסבירא להו דאין כח ביד טובי העיר באלה רק להכריח הצבור במה שהיה מנהג מקדם או שקבלו עליהם מדעת כולם וכו'.

בגמ' סנהדרין (דף ע"ח) איתא, טריפה שהרג בפני בית דין חייב דכתיב "ובערת הרע מקרבך", שלא בפני בית דין פטור, דהויא לה עדות שאי אתה יכול להזימה. ואף שבגמ' מכות (דף י"ב) אמרו, מנין לסנהדרין שראו אחד שהרג את הנפש שאין ממיתין אותו עד שיעמוד בב"ד אחר ת"ל "עד עמדו לפני העדה למשפט". כבר כתבו הרמב"ן והריטב"א (מכות שם) שאני התם דכיון דאי אפשר לכבדו בפני ב"ד אחר, נדון בזה משום "ובערת הרע מקרבך".

בשלחן ערוך (חו"מ סי' כ"ו ס"א-ב) כתב, אסור לדון בפני דיני עכו"ם ובערכאות שלהם, פירוש מושב הקבוע לשרים לדון בו, אפילו בדין שדנים כדיני ישראל, ואפילו נתרצו ב' בעלי דינים לדון בפניהם אסור, וכל הבא לידון בפניהם הרי זה רשע וכאילו חרף וגדף והרים יד בתורת משה רבינו ע"ה. היתה יד עכו"ם תקיפה ובעל דינו אלם ואינו יכול להציל ממנו בדיני ישראל יתבענו לדיני ישראל תחלה אם לא רצה לבא נוטל רשות מב"ד ומציל בדיני עכו"ם מיד בעל דינו. הגה, ויש רשות לב"ד לילך לפני עכו"ם ולהעיד שזה חייב לזה.

ובראש יוסף (איסקפה, חו"מ סי' כ"ו אות ה') העיר, איך משום ממון התירו לילך אצל הגויים ולעבור עבירה ד"לפניהם" - ולא לפני עכו"ם וכו', וי"ל כמ"ש בעל התרומות דאין באים לדין לפניהם אלא שיכפוהו וא"כ אין כאן תורת דין. ועוד י"ל, דאי לא עבדינן הכי אין כאן תיקון העולם דכל אחד יטול מעות חבירו ויעשה אלם כדי שלא יפרע, אם כן מפני תיקון העולם יש לעשות כן. וכ"כ הרדב"ז (על הרמב"ם הל' סנהדרין פ"ו ה"ז) וכן נהגו בכל בתי דינים בכל הדורות שלא לתת יד לבעלי זרוע ולא למים דלא צייתי דינא. וכ"כ בשו"ת מהרשד"ם (חו"מ סי' שע"ח) מהאי טעמא. ובשו"ת תפארת אדם (מסלוניקי, חו"מ סי' ה' ד"ה אך) כתב, ע"פ ב"ד שרי כדי להציל עשוק מיד עושקו, ופעמים שביטולה של תורה זהו קיומה, והם רשאים ולא אחר. ובשו"ת הלכה למשה (אלבז חו"מ סי' כ"א) הוסיף, דאף שמושבע מהר סיני שלא לדון בדיניהם, בכ"ז להציל ממונו שפיר דמי, דהתורה חסה על ממונם של ישראל. א"ה, ואף שיש שביארו שבכה"ג אין איסור כלל, אך דבריהם מספיקים ללמדנו מה כוחם.

ובשו"ת משפטי שמואל (קלעי, סי' ק"כ, דף קנ"ו) כתב, הרי לך שאפילו בממון הקל אמרינן שמצילים בכל צד שנוכל כ"ש לקדש שם שמים ולכבוד התורה לייסרו אע"ג דלא מדינא הוא כדי לבוא אל האמת, וכמ"ש בגמ' ב"מ (דף ל"ט) הכי דיינינא לך ולכל אלימי דחברך, ובסנהדרין (דף נ"ג) אמרו "מות יומת" - שאם אי אתה יכול להמיתו במיתה הכתובה בו שאתה ממיתו בכל מיתה שאתה יכול, ואף שי"ל דשא"ה דגלי קרא, מ"מ הוי סימנא בעלמא. ובכמה דוכתי אמרו בתלמוד 'שלא יהיה החוטא נשכר' ועשו שלא כדין בעבור זה, וכלל גדול אמרו חז"ל הם עשו שלא כהוגן אף אנו נעשה עמהם שלא כהוגן, והוא גם משום "עת לעשות לה'", לכן ראוי אדם למסור נפשו בכפו כדי לבער הרע מקרב ישראל. עיי"ש ב.

ובשו"ת דברי יציב (חו"מ סי' ב' אות י') הביא מהכלי חמדה (פ' משפטים) שכתב, שהוא נכון מאוד בזה אמאי יהיה מותר משום הפסד ממון ללכת ולדון בערכאות של גויים, ולעבור על לאו הבא מכלל עשה של "לפניהם" - ולא לפני עכו"ם. וכתב, לפענ"ד הדבר ברור שהאיסור לא נאמר אלא בזמן שיש דין ישראל, אבל בזמן שאין ידיו תקיפה ויש אלם וסרבן דלא צייתי דינא פשיטא שלא ציותה תורה להניח עושי רשע להפיק זממם ובכה"ג שפיר נותנים רשות ללכת בערכאות של גויים, אשר אלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו. א"ה, ויבואר לקמן עם מ"ש חז"ל "דרכיה דרכי נועם" שמכריע בהבנת כוונת התורה.

ו/ה- ממונה על הרבים שאני

הרמב"ם (הל' סנהדרין פרק כ"ב) כתב, שנים שבאו לפניך לדין אחד רך ואחד קשה עד שלא תשמע את דבריהם או משתשמע את דבריהם ואי אתה יודע להיכן הדין נוטה, אתה רשאי לומר להם איני נזקק לכם שמא יתחייב הקשה ונמצא רודף אחר הדיין, אבל **משתשמע את דבריהם ותדע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לומר איני נזקק לכם, שנאמר "לא תגורו מפני איש"-** שלא תאמר איש פלוני רשע הוא שמא יהרוג את בני שמא ידליק את גדישי שמא יקצץ נטיעותי, ואם **היה ממונה לרבים- חייב להזקק להם.** וכ"פ בשו"ע (חו"מ סי' י"ב).

ובביאור הב"ח (שם) כתב, שמיירי במקום דהוי ספק פקו"נ ואין חובה על הדיין לסכן את עצמו, אך הממונה לרבים חייב להזקק להם- דכיון שמצו"ע למנות שופטים בין בארץ בין בחו"ל אם היה רשאי הממונה להסתלק מן הדין לפני אדם קשה לא היה נמצא מי שיוזקק להם ויהיה כל דאלים גבר והיה העולם חרב כיון שאין כאן דין, ולכן אף שסתם דיין יכול להימנע אך הממונה לרבים חייב להיזקק להם. ודלא כפי' הרדב"ז (על הרמב"ם שם) שביאר, שממונה לרבים אין לו לחשוש מהסכנה כיון שהרבים יסייעוהו ויצילוהו. והתומים (שם סק"ב) העלה כדברי הב"ח והוסיף שאף שבדאי יהרגוהו מחויב הממונה לרבים להורות הדין.

ובראש יוסף (איסקפה, חו"מ סי' י"ב אות ג') כתב, ולי נראה דהוציא הרמב"ם דין זה מהגמ' בסנהדרין (דף י"ט) מלכי בית דוד דן ודנין אותן, דכתיב **"בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט"**, דהכוונה שאמר ה' לבית דוד שהם הנשיאים שלהם המשפט מסור וציוה אותם על בני אדם החזקים וז"ש **"והצילו עשוק מיד עשוקו"** דהעושים והגזלנים מאחרים בני אדם חזקים הם, ועל זה ציוה לבית דוד הממונים. ותימה על הטור שהשמיטו, ואין לומר דלא ס"ל הכי דא"כ לא ידון לעולם החזק, ואולי לכן נקט דיין סתם, דנלמד שממונה חייב.

ובשו"ת זקן אהרן (ח"ב חו"מ סי' קכ"ו) הקשה, והלא קי"ל שבכל האיסורים יעבור ולא ייחרג, ומדוע חייבים להכניס עצמם למקום סכנה, ואפילו לספק סכנה, וכתב, ולכאור' היה אפשר ליישב, **דכיון שאם ימנע עצמו מן הדין יהיה מזה פסידא לאחרים**, דהיינו למי שיצא זכאי בדין ואסור להציל עצמו בממון חברו, וכמ"ש המאירי (ב"ק דף פ') באיסור לגדל עז בא"י, אף במקום סכנה, **שדבר שנאסר מחשש פסידת אחרים ראוי להחמיר.** ובגמ' כתובות (דף י"ט) אמר ר' מאיר, עדים שאמרו להם חתמו שקר ואל תהרגו יהרגו ולא יחתמו שקר, משום דאסור להציל עצמו בממון חברו. וכיוצ"ב כתבו האחרונים לבאר מדוע לולב הגזול פסול ול"א דעשה דלולב דוחה ל"ת דגזל, **דל"ת של בין אדם לחבירו אין בכח שום עשה לדחות.** אך לבסוף כתב, דלאו דלא תגורו שאני מכל הלאוין כיון דעיקר האיסור הוא שלא להתירא מפני איש והוי כאילו פירשה התורה בהדיה שהוא אף במאיים להורגו.

ואף שבשו"ת יביע אומר (ח"ט חו"מ סי' ב' אות ג') הביא דברי הרמ"א (חו"מ סי' י"ב ס"א) ויש מי שכתב, דמכל מקום נוהגין עכשיו שלא למחות בעוברי עבירה משום שיש סכנה בדבר שלא

ימסרנו למלכות, משמע שאם יש חשש סכנה לדיין יכול להסתלק מהדין, וא"כ מ"ש בספרי (דברים פרק א') 'שמא יהרוג את בני' ה"מ במקום חששא בעלמא, אך כשיש ספק ממש אין לך דבר העומד מפני פקו"נ, והעיקר בזה כמ"ש בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' קמ"ג) שבמקום חשש פקו"נ רשאי להסתלק, וכ"כ בשו"ת מהרשד"ם (חו"מ סי' שע"ח). אך שם צירף זאת רק בתור סניף לענין השוחט במצרים שאיים להורגו למרן זצ"ל, ולא דחאו לגמרי.

ובקובץ התורני הדרום (חלק ל"ג, שנת תשל"א, עמ' 34) לגבי פדיון שבויים בשחרור מחבלים, כתב הגר"י גרשוני זצ"ל, יש לברר האם על שמירת החוק והמשפט יש חיוב למסור את נפשותינו או לדחות הכל מפני פקו"נ, דהא יש איסור מהתורה "לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלוהים הוא" וכדברי הרמב"ם הנ"ל, והביא מהיעב"ץ במגדל עוז (אבן חוּח, דיני יהרג ולא יעבור, פינה א' אות ע"ו) במעשה דפלגש בגבעה, במה שיצאו שבט בנימין למלחמה נגד שאר השבטים ואף ניצחום, ולא היו רשעים ולא שוטים שיבטחו בגבורתם, אם לא מחמת שחשבו שהצדק והיושר עמהם, שרצו להעניש הפושעים כפי דינם, וסמכו שלא לגור מרבים לוחמים להם ולקיים "לא תהיה אחרי רבים לרעות", וכ"כ הרמב"ן (פ' וירא). הרי מפורש שיש למסור נפש ולצאת למלחמה כדי לקיים הסדר ומערכת המשפט, והוא חובת הציבור, שכמו שיש חובת מלחמה על ישראל ול"ח למה שימותו במלחמה, כך יש חובה למסור הנפש לקיום הסדר והמשפט, וכל דיין יש לו דין של חייל במלחמה, ולכן הסיק שכיון שע"פ ההלכה אין פודין את השבויים יותר מכדי דמיהן וכו' א"כ ל"ח שמא יהרגום שוביהם, עייש"ב. א"ה, ורמז לדבר שיש לנו ב' מצוות שדוחות את הנפש, 'מלחמה' ומצוות "ובערת הרע מקרבך", והבן.

ובמדרש תנחומא (פ' שופטים פ"ב פ"ב) איתא, רבי אלעזר אומר, אם אין שוטר - אין שופט, כיצד, כיון שנתחייב אדם בבית דין לחבירו, אם אין שוטר שיוציא ממנו כיון שפורש מן הדיין אין סיפק ביד הדיין לעשות לו כלום, אלא אם כן מוסרו ביד השוטר, והשוטר מוציא ממנו. אמר רבי אלעזר בן פדת, אלמלא סיטנו של יואב לא היה דוד יכול לעשות הדין, וכן הוא אומר "וימלך דוד על כל ישראל ויהי עושה משפט וצדקה לכל עמו ויואב בן צרויה על הצבא" וכי דוד ויואב שופטים כאחד, אלא כל מי שאינו שומע לדין מוסרין אותו ביד יואב ומוציא ממנו בעל כרחו. א"כ ק"ו לשוטר שמצווה ב"לא תגורו מפני איש" בכל זמן.

ו/ו- "דרכיה דרכי נועם, וכל נתיבותיה שלום"

בגמ' סוכה (דף ל"ב) איתא, "כפות תמרים" - אמר ליה רבינא לרב אשי ממאי דהאי 'כפות תמרים' דלולבא הוא אימא חרותא... ואימא כופרא, אמר אביי "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום" כתיב. ופירש"י, ואלו עשוין כקוצים, ויוצאין בהן עוקצין הרבה, ומסרטין את הידים. וכן דרשו בגמ' יבמות (דף ט"ו) בענין צרות דבית הלל לבית שמאי שהוא חשש ממזרות, שאם נצריכם לעשות חליצה 'מימאסי אגברייהו, וכי תימא לימאסן "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה

שלום. וביבמות (דף פ"ז) פטורה מחליצה אפילו שחמותה התעברה בולד חדש, משום הכי. הרי שכאשר אנו מסופקים למה התכוונה התורה פשוט חז"ל משום "דרכיה דרכי נועם" שעלינו ללכת על מה שאיננו מסיר השלום ואינו מזיק אפילו בשריטה. ועיין בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' מ' פרק כ"א, דף רכ"ז) שלמד מזה ללמד זכות על יחוד עם בן מאומץ עם הוריו, ע"פ מ"ש בשו"ת חקרי לב (סי' י"ז) שאין זה דרכי נועם, עיי"ש. וע"ע בשו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' תרס"ג, וח"ג סי' אלף מ"ט), ובשו"ת חכם צבי (סי' מ"ו, ובליקוטי הערות שם) ובמנחת חינוך (מצוה א' סקכ"ב), שהכריעו בהלכה בגלל 'דרכי נועם'.

והגר"א וסרמן בקובץ הערות (יבמות, סי' ו') כתב להסתפק, האם 'דרכי נועם' הוא טעם להפטור שלפיכך אינה נזקקת אחר כך ליבום, או ש'דרכי נועם' רק מגלה לנו את כוונת התורה ואינו טעם אלא הוכחה וראיה, וביאר שהוא מח' המפרשים, שרש"י (יבמות דף פ"ז ד"ה דרכיה) כתב, "הילכך על כרחך בן אין לו בשעת מיתה קאמר", הרי דקרא דדרכי נועם הוא רק גילוי מילתא. אך התוס' (יבמות דף ב', ד"ה ואחות) שכתבו "שאין זה דרכי נועם" שתזדקק לזה שנפטרה ממנו, משמע ש'דרכי נועם' הוא עצמו הטעם לפטור, או שהדרכי נועם מלמדינו שאם נפטרה שעה אחת הריהו פוטרה עולמית, שהוא כמאריך את הפטור.

והנה, רבנו בחיי (בהקדמה לפ' שופטים) כתב, "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום", שלמה המע"ה הודיענו בפסוק זה כי יסוד התורה ועיקרה שלום וכו', **ונתן להם התורה שכולה שלום שנאמר "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום"** כל מצותיה של תורה הן שלום לגוף ולנפש, שלום לגוף דכתיב "והיה אם שמוע תשמע... כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך", שלום לנפש כי מצד קיום המצות תשוב הנפש טהורה לשרשה, וכמ"ש "תורת ה' תמימה משיבת נפש", ותהיה מדת השלום שואבת אותה. "עושה שלום במרומיו", והלא דברים ק"ו ומה במקום שאין איבה ותחרות צריכין שלום, במקום שיש איבה ותחרות לא כל שכן. הא למדת שהשלום קיום העולם, וכשם שהשלום קיום העולם כן המשפט קיום השלום, שאלמלא המשפט היו הבריות גוזלין וחומסיין והורגין זה את זה ולא היה העולם מתקיים, וע"י המשפט הוא מתקיים שכן דרשו חז"ל על שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום, שנאמר "אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם", לפי שהשופטים מעמידים השלום שכל העולם כלו תלוי עליו, ועל כן נצטוינו "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך".

מבואר, שתפקיד מינוי השופטים והשוטרים הוא כדי להביא 'שלום על ישראל' וא"כ אין שום היגיון לומר שביום השבת ישבותו שא"כ יבוטל השלום ויחזור המקום לתוהו ובוהו ותשרה המחלוקת, ולצערנו הוא גם במקומות ששומרים שבת עאכו"כ באינם שומרים.

ועיין במהרש"א (סו"מ יבמות) דהא דסיים בד' מסכתות במימרא "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם", אף שלא שייכא שם כלל, ונראה הטעם, לפי שיש במסכת זו **דברים תמוהים לכאור** כאילו עוקרים דבר מן התורה, דבפרק האשה (דף פ"ט) פריך וכי ב"ד מתנים לעקור דבר מן

התורה ומשני וכו'. והתוס' שם (דף פ"ח, ד"ה מתוך) כתבו דגבי עיגונא הקילו בה רבנן, מתקנת חכמים הוא דנאמן, ואין זה עקירת דבר מן התורה, כיון שדומה הדבר הגון להאמין, כמו שאפרש לקמן (דף פ"ט) שבדבר שיש קצת טעם וסמך לא חשיב עוקר דבר מן התורה. והוא דחוק, והיאך הקילו בא"א לעקור דבר מן התורה, דמן התורה בעי דרישה וחקירה. וכן שם (דף ט"ו, ודף פ"ז) הנך צרות דב"ש לבית הלל- "דרכיה דרכי נועם", וזה תמוה דמשום הכי ניפטריה מחליצה, ו"דרכיה דרכי נועם" אינם אלא מדברי קבלה, לכן סיים המסכת ב"ת"ח מרבים שלום בעולם, ור"ל דאין זו עקירה מן התורה אבל דברים אלו נוגעים במידת השלום שלא תעגן האשה ולא תימאס וכו'. ומסיים "ה" עוז לעמו יתן" שאין זה עקירה דבר מהתורה כי הקב"ה נתן עוז לת"ח להיות מקילין בדבר, שבכך יגיעו ל"ה יברך את עמו בשלום".

ז. "שום תשים עליך מלך"- ודינא דמלכותא

בספר החינוך (מצוה תצ"ז) במצוות מינוי מלך, כתב, שנצטוינו למנות עלינו מלך מִיִּשְׂרָאֵל יִקְבְּצֵנוּ כֹּלֵנוּ וְנִהְיֶינָה כַּחֲפָצוֹ, שנאמר "שום תשים עליך מלך". משרשי המצוה כתבתי באיסור קללת הנשיא, ושם הארכתי בתועלת הנמצא לעם בהיות עליהם איש אחד לראש ולקצין, כי לא יתקיים ישוב העם בשלום בלתי זה, והנה תראה בספרי הנבואה בא כקללה להיות אנשים רבים לראש במקום אחד. ובגמ' סנהדרין (דף י"ט) אמרו: שום תשים עליך מלך- שתהא אימתו עליך, כלומר, שנירא אותו ונאמין לדבריו בכל דבר שלא יצוה כנגד התורה, ונכבדהו בתכלית הכבוד הראוי לבשר ודם, וכל מי שיעבור מצות מלך שהוקם על פי התורה או מורד בשום ענין הרשות ביד מלך להורגו ואין עליו צד עון בכך, וכאוריה החיתי שנתחייב בנפשו כשאמר בפני דוד "ואדוני יואב". עד שאמרו, שרשות ביד המלך לעשות לו דרך באמצע השדות והכרמים, ושהוא יכול לדון בני אדם כפי מה שיראה לו האמת ואפילו בלא עדים ברורים, ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, וכל הדברים האלו הכל לטובת העם ולתועלתם.

וסיים, ואל תהרהר לומר, ואיך יחשוב אבי זאת המצוה מן הנוהגות לדורות, והלא משנמשח דוד המלך נסתלקה זאת המצוה מישראל שלא יהיה להם למנות עוד מלך, כי דוד וזרעו נשיאים עליהם לעד. שענין המצוה אינו למנות מלך חדש לבד, אבל מענינה הוא כל מה שזכרנו, למנות מלך חדש אם תהיה סיבה שנצטרך לו, וגם כן להעמיד המלוכה ביד הירוש, ולתת מוראו עלינו ונתנהג עמו בכל דבר כמצוה וכתורה הידועה, וזה באמת נוהג הוא לעולם.

ובחינוך (מצוה ע"א) במצווה שלא לקלל את הנשיא, כתב, הנשיא זה המלך, ואמנם זה הלאו כולל גם הנשיא שבישראל, והוא ראש סנהדרי גדולה שנקרא נשיא גם כן, לפי שכוונת הכתוב להזהירנו על כל מי שהוא ראש שררה על ישראל בין ממשלת מלכות בין ממשלת תורה. משרשי המצוה, לפי שאי אפשר לישוב בני אדם מבלי שיעשו אחד מביניהם ראש על האחרים לעשות מצותם ולקיים גזרותיו, מפני שדעות בני אדם חלוקין זה מזה ולא יסכימו כולם לעולם

לדעת אחת לעשות דבר מכל הדברים, ומתוך כך יצא מביניהם הביטול והאסיפה בפעולות, ועל כן צריכין לקבל דעת אחד מהם אם טוב ואם רע, למען יצליחו ויעסקו בעסקו של עולם, פעם ימצא בעצתו וחפצו תועלת רב ופעם ההיפך, וכל זה טוב מן המחלוקת שגורם ביטול גמור. ומאחר שהממונה לראש סיבה לכך, הן שהוא גדול להדריכנו בדרכי הדת או גדול במלכות לשמור איש מרעהו שתקיף ממנו, ראוי הדבר וכשר שלא נקל בכבודו, וגם שלא לקללו אפילו שלא בפניו, כדי שלא נבוא מתוך כך לחלוק עמו, לפי שההרגל הרע שאדם מרגיל עצמו בינו לבין עצמו הוא סוף מעשהו, והמחלוקת עליו כבר אמרנו ההפסד הנמצא בשבילו.

ובחינוך (מצוה תצ"א) כתב, "שופטים ושוטרים תתן לך", שעם הדבר הזה נעמיד דתנו בהיות אימת אלופינו ושופטינו על פני ההמון, ומתוך הרגלם בטוב וביושר מחמת יראה ילמדו העם טבעם לעשות משפט וצדק מאהבה בהכרתם דרך האמת, ובענין שיאמרו החכמים שרוב ההרגל הוא מה שאחר הטבע, כלומר, כי כמו שהטבע יכריח האדם למה שהוא מבקש, כן ההרגל הגדול חוזר בו כעין טבע קיים ויכריחנו ללכת בדרך ההרגל לעולם, ובלכת העם בדרכי היושר והאמונה ובוחרים בטוב תדבק בהם הטוב וישמח ה' במעשיו.

בגמ' בבא מציעא (דף קי"ג) איתא, אמר שמואל דינא דמלכותא דינא, אמר רבא תדע דקטלי דיקלי וגשרי גישרי ועברין עליהו, א"ל אביי ודלמא משום דאייאוש להו מינייהו מרייהו, אמר ליה אי לא דינא דמלכותא דינא היכי מייאשי והא לא קא עבדי כדאמר מלכא.

והמאירי (שם) כתב, כל מה שאמרנו בדין המלכות שהוא אצלנו דין גמור הוא בחוקים שחקק הן לתועלתו הן לתועלת נכסיו אע"פ שהוא כנגד דינין שלנו דין הוא ואסור לגזלו או לעבור על מה שתקן שכך הוא ראוי לו מצד מלכותו על הדרך האמור במלכי ישראל 'כל האמור בפרשת מלך- מלך מותר בו', וזהו שאמר 'דינא דמלכותא' ולא אמר 'דינא דמלכא' כלומר דינים הראויים לו מצד המלכות אבל מה שהוא מחדש מחמת אונס או דינים שהאומות מחזיקות בהם מתורת ספריהם ונימוסי חכמיהם הקדומים כנגד דינין שלנו אינן בכלל זה. וכ"כ המבי"ט בקרית ספר (הל' גזלה פרק ה') 'דינא דמלכותא דינא' כדילפינן מקראי ד'משפט המלוכה', ואפילו מלך גוי, והבית יוסף (חו"מ סו"ס כ"ו) הביא בשם הרשב"א שהוא כמשפטי המלוכה של ישראל, וכ"ה בשו"ת ציץ אליעזר (חט"ז סי' מ"ט).

וכן הוכיח בשו"ת מנחת אשר (ח"ב סי' קכ"א, דף תי"ב, וסי' קכ"ג) משו"ת הגאונים (סי' י"ג) "כאשר השליט הקב"ה את המלכויות בעולמו השליטן על ממון בני"א ואפילו בישראל", והיא גם מצד הסברא, כמ"ש באבות (פ"ג מ"ב) הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה, איש את רעהו חיים בלעו, [א"ה הר"ך, ומפורש הוא בירמיה (כ"ט, ז) "ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה אל ה' כי בשלומה יהיה לכם שלום"], וחיובה מדאורייתא כמו שכתב בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' שי"ד) ועוד, עיי"ש.

והרמב"ם (הל' גזילה פ"ה הי"א) פסק, מכס שפסקו המלך- אינו בחזקת גזלן לפי **שדין המלך דין הוא**, ולא עוד אלא שעובר המבריה ממכס זה מפני שהוא גזול מנת המלך **בין שהיה המלך גוי בין שהיה מלך ישראל**. כללו של דבר, כל דין שיחקק אותו המלך לכל ולא יהיה לאדם אחד בפני עצמו אינו גזל, **לפיכך גבאי המלך ושוטריו שמוכרים השדות במס הקצוב על השדות ממכרן ממכר**. מלך שכרת אילנות של בעלי בתים ועשה מהן גשר מותר לעבור עליו וכן אם הרס בתים ועשה אותן דרך או חומה מותר ליהנות בה וכן כל כיוצא בזה שדין המלך דין. במה דברים אמורים במלך שמטבעו יוצא באותן הארצות שהרי הסכימו עליו בני אותה הארץ וסמכה דעתן שהוא אדוניהם והם לו עבדים, אבל אם אין מטבעו יוצא הרי הוא כגזלן בעל זרוע וכמו חבורת ליסטים המזויינים שאין דיניהם דין וכן מלך זה וכל עבדיו כגזלן לכל דבר. וכן פסק מרן בשו"ע (ח"מ סי' שס"ט) שדין המלך דין- בין מלך יהודי בין מלך גוי.

ובשו"ת יביע אומר (ח"י יו"ד סי' מ', בהערה) כתב, ובודאי אזלינן בתר דעת הרמב"ם ומרן השו"ע, **והוא הדין למדינת ישראל דאמרינן בה 'דינא דמלכותא דינא'** וכמ"ש בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ו חו"מ סי' כ"ח ס"ב), אך כבר כתב הרמ"א (שם סו"ס שס"ט) דלא אמרינן דינא דמלכותא אלא בדבר שיש בו הנאה למלך או שהוא לתקנת בני המדינה, אבל לא שידונו בדיני עכו"ם, דאם כן בטלו כל דיני ישראל. ולכן רק לגבי מיסים וארנונה ומנהגי משפט המלכים שיש בהם תועלת למלכות וכיו"ב, אבל בדין שבין אדם לחבירו אזלינן רק לפי דיני התורה. ובשו"ת יחווה דעת (ח"ה סי' ס"ג) פסק לפי"ז, שאיסור תורה להעלים מס מהמדינה. וע"ע בשו"ת מנחת אשר (ח"ב סי' קכ"ג) שבחוקי המדינה והבטיחות- הוא חשש איסור תורה.

בשו"ת חת"ס (ח"ו ליקוטים סו"ס כ"ט) כתב, בכלל דינא דמלכותא- להטיל מס על כל עמו להעמיד מהם אנשים לצבא מלחמתו, וזה מחוק מלכותו ודינו דין, וממילא מוטל אקרקפתא דכל מי שראוי לצאת כפי נימוס וחק מלכותו, אך לא על לומדי תורה שאפי' לא פטרום המלכות בפירוש מ"מ מדין תורה פטורים, וכמ"ש בגמ' ב"ב (דף ח'), וכ"ש שהמלכות פטרתם. ובמשנה ברורה (סי' שפ"ד סק"ו) כתב, חיילים שמתאכסנים ע"פ דינא דמלכותא כמו שנהוג כשהחיילים באים לעיר הפקידים קובעים מקומות בעד החיל בבתי העיר ובזה אפי' לא נתרצה הבעה"ב נמי אוסר, דהפקיד יש לו רשות מהמלכות וכנכנס ברשות דמי, ואם משנה הפקיד מחוק שנתן המלך והוא עושה בחזקה הרי הוא כשאר עכו"ם ואינו אוסר.

ובמדרש רבה (במדבר פ"ט פ"ז) אמרו, "שום תשים עליך מלך" אין לי אלא מלך ישראל, מנין לרבות שוטרי הרבים וגבאי צדקה וסופרי דינין ומכין ברצועה, תלמוד לומר "מקרב אחיך- תשים עליך מלך" כל שתשמישו עליך לא יהא אלא 'מקרב אחיך'. מבואר, שכוחם של שוטרי משטרת ישראל נובע גם ממצוות "שום תשים עליך מלך", שעיקר עניינו אחריות ליסדר ציבורי, וא"כ כל פעילותם למען תקנת הציבור הרי היא בכלל מצוה זו.

ז/א- 'דינא דמלכותא דינא'- הסמכות להרוג

הרמב"ם (הל' רוצח פ"ב ה"ד) כתב, וכל אלו הרצחנים וכיוצא בהן שאינן מחוייבים מיתת בית דין, אם רצה מלך ישראל להרגם **בדין המלכות ותקנת העולם הרשות בידו**, וכן אם ראו בית דין להרוג אותן בהוראת שעה אם היתה השעה צריכה לכך הרי יש להם רשות כפי מה שיראו. הרי שלא הרגם המלך ולא היתה השעה צריכה לחזק הדבר הרי בית דין חייבין מכל מקום **להכותם** מכה רבה הקרובה למיתה ולאסור אותן **במצור ובמצוק שנים רבות ולצערן בכל מיני צער** כדי להפחיד ולאיים על שאר הרשעים שלא יהיה להם הדבר לפוקה ולמכשול לבב ויאמר הריני מסבב להרוג אויבי כדרך שעשה פלוני ואפטר. א"ה, הרי שלבית הדין הצריך ב'הוראת שעה' לתקן הדבר ואילו למלך התיר בכלל מ'דין המלכות- לתקנת העולם'.

והרמב"ן (ויקרא כ"ז, כ"ט) עה"פ "כל חרם אשר יחרם מן האדם- מות יומת", כתב, מכאן למדו, **שכל מלך בישראל או סנהדרי גדולה במעמד כל ישראל שיש להם רשות במשפטים**, אם יחרימו על עיר להלחם עליה, וכן אם יחרימו על דבר, **העובר עליו חייב מיתה**, והוא חיובן של אנשי יבש גלעד, ושל יהונתן, וזה היה טעותו של יפתח בבתו, כי חשב כאשר חרם נגיד ישראל חל וקיים להמית אנשים או העובר על חרמו חייב מיתה, כך אם נדר בעת מלחמה לעשות מאיש או אנשים זבח יחול הנדר, ולא ידע כי חרם המלך והסנהדרין חל על המורדים לכולתם או על **העובר גזירתם ותקנתם**, אבל לא לחול הנדר לעשות עולה מדבר שאין ראוי לה'.

ובשו"ת חתם סופר (ח"א או"ח סי' ר"ח) כתב, שמכאן המקור שיש רשות למלך לענוש או להמית נפש, שבני ישראל אמרו ליהושע "כל איש אשר ימרה את פיך יומת", ומזה נלמד, שכל שישראל ונשיאי העדה או אפילו א' משניהם מסכימים ומחרימים, ה"ז מותר מן התורה וחייב מיתה מן התורה, אחר שהסכימו ישראל ואמרו ליהושע והוא הדין לכל מלך "כל איש אשר ימרה את פיך לכל אשר תצוונו יומת" **הרי החרימו כל עובר על מצות מלך ישראל**. ולגבי מלכי אומות העולם, שאמרו בגמ' בבא בתרא (דף נ"ד) **"דינא דמלכותא דינא"**, למדו זאת מקרא דדברי קבלה, "נתן את הכרם לנוטרים" ושמואל לטעמיה בגמ' שבועות (דף ל"ה) מלכותא דקטלא חד משיתא בעלמא לא מיענש דכתיב "ומאתים לנוטרים את פריז", ואע"ג דהתוס' כתבו, במלחמת רשות, לאו דוקא אלא לצורכו וכבודו, לאפוקי ברצחן וחמסן בעלמא דגזלנותא דמלכותא לא דינא, אלא דינא דמלכותא ובמשפט יעמיד ארץ.

והעיב"ץ במגדל עוז (אבן בוחן, פינה א' אות ע"ג) כתב, אם חייב מיתה כשבע בן בכרי מותר למוסרו, ומורד במלכות בודאי חייב מיתה מן התורה, ולא זו בלבד במלך ישראל דמקרא מלא הוא "כל אשר לא ישמע לכל דבריך אשר תצוונו מות יומת", **אלא אפי' המורד במלכות אומות העולם פשיטא דמחויב מיתה מן התורה**, כמו שאמר הכתוב "אני פי מלך שמור, ועל דברת שבועת אלוהים", וכתוב "ירא ה' בני ומלך", הוקש כבודו לכבוד המקום דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, ואלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו, וכן פירשו חז"ל כתובים

הללו על מלך אומות העולם, עיין במדרש רבה (פט"ו פי"א), והוא שלא יאמר לך עבור על 'שבועת אלוהים' שהיא קיום התורה, אז אל תבהל מפניו תלך. וכ"כ בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' ס' ענף ג') שגם המורד במלך גוי הריהו חייב מיתה מן התורה.

בגמ' בבא מציעא (דף פ"ג) אמרו, שר' אלעזר ברבי שמעון התמנה מאת המלכות לתפוס את הגנבים בעם ישראל, [אף שלפי דיניהם היו הורגים את הגנב], שלח ליה רבי יהושע בן קרחה 'חומץ בן יין' עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה, **שלח ליה, קוצים אני מכלה מן הכרם**, שלח ליה יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו. ואף רבי ישמעאל ברבי יוסי מטא כי האי מעשה לידיה, פגע ביה אליהו, אמר ליה עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה, אמר ליה מאי אעביד הרמנא דמלכא הוא, אמר ליה אבוך ערק לאסיא את ערוק ללודקיא.

ובשיטה מקובצת (שם) הביא מהריטב"א, והא דדאין בלא עדים והתראה ושלא בזמן סנהדרין, שאני הכא **דשליחא דמלכא הוא**, ומדיני המלכות להרוג בלא עדים והתראה לייסר העולם, כמו שראינו בדוד שהרג גר עמלקי ושלוחו של מלך כמותו. ומכל מקום במקום שאין כך למלך לעשות כן מחוקי המלכות אף הממונה שלו אינו רשאי ואם אמר לו המלך לעשות כן יהרג ואל יעבור. ובבית יוסף (חו"מ סו"ס שפ"ח) הביא תשובת הרשב"א, שמהגמ' ב"מ (דף פ"ג), גלמד, שמותר למסור הגנבים לידי השלטון **אף שחורצים גזר דין מוות על הגנב**, שהוא יכול להמיתו, שלא נאמרו הלכות דיינים ועדים אלא בדין הסנהדרין **אבל בדינא דמלכותא אין משגיחין בכל אלו**, שאל"כ יהיה העולם שמם וירבו הרצחנים וחבריהם, וכל אשר ממונה על כך מן המלך דן ועושה כאלו במשפטי המלוכה, כי מלך במשפטים יעמיד ארץ.

ובשו"ת ציץ אליעזר (חי"ח סי' ב') בדין הסגרת יהודי לעם אחר הדורש להסגירו לידם- מכח הסכם הסגרה כדי לשופטו באשמת רצח, צידד להתיר עפי"ד שו"ת הרשב"א (הנ"ל) שבדינא דמלכותא אפשר למסור לדין את הנאשם אע"פ שלא דנין כדין תורה, וכן פסק בשו"ת מהר"ם שיק (חו"מ סי' נ') אודות אשה שנחשדה שנתנה לבעלה סם המות ומת כתוצאה מזה והיו לכך כמה אומדנות וקצת הודאה מצדה, והסתמך ע"ד הרשב"א הנ"ל, ושכ"כ גם הריטב"א, והשיב להלכה דמעיקרא דינא מותר למסרה, אבל אינו מדת חסידות לגדולי ישראל. אך עיין בשו"ת משנה הלכות (ח"ז סי' רפ"ה) דשאני 'גזר דין מוות' שאינו בדינו מאז החורבן.

ובשיעורי תורה לרופאים (ח"ד סי' רע"ו) צידד להתיר עפי"ד הרשב"א והריטב"א למסור עברין למשטרה אף אם הוא חולה לב שיש חשש שיקרה לו משהו, כדי שהעולם לא יהיה שמם, ולהשאיר גנבים חולי לב מבלי לשופטם גם זה סכנה, ואדרבה כאן הסכנה היא לרבים וחמורה יותר, ומה שכתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סי' ט') לאסור, צ"ל דמירי במי שלא יכשל שוב, אך בגנב נוכל שגונב בתמידות יש לאוסרו כדי למונעו מחטאים בעתיד.

ז/ב- המזלזל בחוקי המלכות- מסכן את הרבים

בגמ' ב"ב (דף כ"א) איתא, "כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום", כי אתא לקמיה דרוד אמר ליה מאי טעמא עבדת הכי [שלא הרגת את הנקבות] אמר ליה דכתיב "תמחה את זכר עמלק" אמר ליה והא אנן 'זכר' [בסגול] קרינן, א"ל אנא 'זכר' [בקמץ] אקרינן אזל שייליה לרביה... שקל ספסירא למיקטליה אמר ליה דכתיב "ארור עושה מלאכת ה' רמיה", איכא דאמרי קטליה ואיכא דאמרי לא קטליה.

ובהעמק שאלה (ואתחנן סי' קמ"ב אות ט') כתב, ואחר שבא לידי, עלה ונתתי לבי להבין, האיך אפשר שהרגו, וכי כל הקם ב'ארור' הוא רשאי להורגו ח"ו, ומה יותר גרוע מכמה ארורים שיש בתורת משה בפרשת כי תבוא, ועיקר ארור אינו אלא מנודה או מוחרס. וכן יש להקשות על שאול שרצה להרוג את יהונתן שעבר על הארור במלחמה, וכבר ביאר הרמב"ן (הנ"ל) במשפט החרם את הכוח להחרים ולאסור. אך יצא לחדש בדרך אחרת, **שזה גורם לסלק השכינה מעל ישראל וכל זה הוא מדין 'רודף'** וכמו שאמרו בסוטה "וכל המבקש לחזור- רשאי לקפח את שוקיו" דרודף נהרג אף אם הוא בלא כוונה, ואין לך רודף גדול מזה שגורם לסילוק שכינה, ושיכשלו כלל ישראל במלחמה, וזה אף באינו מלך אלא בכל מנהיג. עיי"ש. וכ"כ המהר"ץ חיות בספרו תורת נביאים (בדין מלך) שעיקר חיובו של המורד במלכות הוא מדין 'רודף', שבזה הוא מחליש את כח המלך הוא מסכן את שלום העם, והוא אף במלך גוי. והבן.

וכמ"ש הרמב"ם (הל' מלכים פ"ז ה"ד) ואחר שחוזרין כל החוזרין מעורכי המלחמה מתקנין את המערכות ופוקדים שרי צבאות בראש העם ומעמידין מאחור כל מערכה ומערכה שוטרים חזקים ועוזים וכשילין של ברזל בידיהם הרוצה לחזור מן המלחמה הרשות בידן לחתוך את שוקו שתחלת נפילה ניסה. ובמשך חכמה (דברים כ', ג') ביאר, שחיובו מדין רודף.

וכבר נאמר בבראשית (ו', י"א) "ותשחת הארץ לפני האלוהים ותמלא הארץ חמס", ופירש רש"י, "ותשחת"- לשון ערוה ועבודה זרה, "ותמלא הארץ חמס"- גזל, שנאמר "ומן החמס אשר בכפיהם". הרי ש'הגזל' הוא מהדברים שבעבורם מלבד סילוק השכינה מאיתנו, הגיע גם מבוך לעולם, אף שלא הרגו שום נפש בפועל ולא היה חשש פקוח נפש.

ובשלחן ערוך (חו"מ סי' תכ"ה ס"א) כתב, הבא במחתרת לגנוב גם כן דינו כרודף, מי שמסכן רבים כגון שעוסק בזיופים במקום שהמלכויות מקפידות- דינו כרודף ומותר למסרו למלכות. ועיין בשו"ת משנה הלכות (ח"ז סי' רפ"ה) שביאר הגדר של 'מסכן אחרים'- שבפעולותיו יתערבו אחרים ויהיה סכנה לרבים, ובעבור זה מותר למסרו למלכות להריגה.

ובשו"ת חתם סופר (ח"א או"ח סי' ר"ח, ד"ה עד כאן) כתב, שמלבד דברי הרמב"ן ב'משפט החרם' הנ"ל, יש רשות ביד המנהיגים להרוג ולענוש מקרא "והיה עליך דמים", וכמו שדרשו בגמ' מו"ק (דף ה') **שמחוייבים למנוע הסכנה**, ומסתמא גם אילו לא ניתנה תורה וקודם מת"ת

היו דינין ונימוסין וכל מלך במשפט יעמיד ארץ, וניתנה תורה וחידשה אלה המשפטים, וכמ"ש בשו"ת הרמ"א (סי' י') בענין לעבור איסורים למען השלום. והמלך והסנהדרין יראו לפי המקום והזמן לתקן ולהסיר המזיקים הרוצחים, ואין לתורה עסק בזה.

במשנה למלך (שבת פכ"ד ה"ז) ע"ד הרמב"ם, "אין עונשין בשבת אע"פ שהעונש מצו"ע- אינה דוחה את השבת". הסתפק לגבי הרודף אחר חבירו שניתן להצילו בנפשו ויש בזה עשה דכתיב "וקצותה את כפה" ולא תעשה דכתיב "לא תחוס עינך", וכן הרודף אחר אחת מכל העריות חוץ מן הבהמה שניתן להצילו מן העבירה בנפשו, **אם היה זה בשבת מהו שנחלל שבת בשביל הצלתו מן העבירה**. והנה ברודף אחר חבירו להורגו פשיטא דמחללין שבת כדי להצילו דאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש, ודמו של רודף כבר התירתו תורה ובשביל שהוא שבת פשיטא שלא נניחנו להורגו, אך הספק הוא ברודף אחר אחת מכל העריות דאף שהתורה התירה דמו אפשר שלא נחלל שבת, וכמו שאין עונשין בשבת אף שהיא מצו"ע. ורצה לפשוט מדברי הרי"ף (פסחים דף מ"ט) ע"ה מותר לנוחרו ביוה"כ שחל להיות בשבת- דמיירי כגון שהיה רץ אחר הזכור או אחר נערה המאורסה, אך התוס' שם העמידוהו בכופר להכעיס דהו"ל הריגתו כמו פקוח נפש שהוא לסטים וחשוד על הדמים, וא"כ אין ללמוד מהתם דשאני פקוח נפש, אך ברודף אחר אחת מכל העריות עדין אפשר שאין מצילין אותו בנפשו בשבת שלא הותר לנו לחלל שבת בשביל להצילו מן העבירה, והדבר צריך תלמוד.

ובשו"ת נודע ביהודה (חו"מ תניא סי' ס', בהג"ה) העיר ע"ד המשנה למלך, דהא 'אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך', ואף לתוס' שאומרים 'חטא איסורא זוטא כדי להציל חברך מאיסורא רבה', אך כשהאיסורים שוים בודאי לכו"ע ל"א שיעבור איסור כדי להציל את חבירו מעשיית איסור. ואפשר שגילוי עריות דנערה המאורסה כיון שיהרג ולא יעבור הוי חמור טפי משבת, אך י"ל שברודף ל"ש הכלל ד'אין אומרים לאדם חטא וכו'' דהרי בגוף דין הרודף אמרה תורה להכות נפש הרודף כדי שיזכה חברך, וא"כ בזה מפורש אמרה תורה חטא כדי שיזכה חברך, ולכן היה הו"א שיהרוג את חבירו כדי להצילו מחילול שבת עד שבאה הגזרת הכתוב שאסור. אמנם כל זה הוא אם טעמא שניתן להצילו בנפשו' הוא משום 'הצלה' להצילו מלעבור איסור, אך אם אמרין שזה מטעם 'עונש' צ"ע דהא אין עונשים בשבת, ולפי הנראה זה היה בספיקו של המשל"מ האם הוא מדין הצלה או עונש. עיי"ש.

אך **החיד"א במחזיק ברכה** (או"ח סי' של"ט ס"ה) פשט את ספיקו של המשנה למלך הנ"ל, שיותר להרוג הרודף אחר ערוה גם בשבת כדי להצילה. וכן פשט בשו"ת רב פעלים (ח"א או"ח סי' כ"ג), ובמאור ישראל (פסחים דף מ"ט), וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ט סי' כ"ח אות י'). ומרן האבי עזרי (גנבה פ"ט ה"ז) ביאר, שהבא במחתרת 'אין לו דמים' אינו מטעם 'פקוח נפש' אלא **גזירת הכתוב לחייבו מדין רודף אפי' שאינו בספק פקו"נ**, ומדהורגין אותו אפי' בשבת נלמד שכל מי שנכנס לגדר 'רודף' ניתן להצילו בנפשו אפי' בשבת, וגם מוכח הוא

שאם התיר איסור רציחה פשיטא שאיסור שבת ניתן לדחותו. [אך עיין בשו"ת ויען דוד (חו"מ סי' קכ"ח) שהעיר ע"ד, ש'בא במחתרת' הוא מחמת ספק פקוח נפש]. א"ה, הרי שמתוך שהתירו 'להרוג הרודף בשבת' התירו גם שאר פעולות הצלה בכללם שידחו את השבת.

ובשו"ת דברי יציב (ליקוטים סי' ל"ו) בענין מ"ש בשו"ע (או"ח סי' ש"ו סי"ד) מי ששלחו לו שהוציאו בתו בשבת להוציאה מכלל ישראל מצוה לשום לדרך פעמיו להצילה, ומאידך הרמ"א (סי' שכ"ח סי') כתב, מי שרוצים לאונסו לעבור עבירה גדולה אין מחללים שבת כדי להצילו, ונראים הדברים כסותרים. וכתב, שנראה שמקור ההלכה הוא מהג"ל שמחליין שבת כדי להציל הנערה מהרודף, ולכן אף שמחמת עבודה זרה אפשר שאין מחללין שבת דמחלל שבת הריהו כעובד ע"ז, מ"מ בביתו שיש גם חשש לגילוי עריות מותר לחלל שבת להצילה ומכח דין דרודף, ולכן הדגישו 'בתו', וכיון שהותרה שבת לדידה הותרה גם לאחרים כדי להצילה כעין 'איסור שהותר מכללו' דקיל והוי איסור שבת קל כנגד עבודה זרה. עיי"ש.

ז/ג- 'דינא דמלכותא דינא'- כנגד איסור

הרמב"ם (הל' מלכים פ"ג ה"ט) פסק, המבטל גזרת המלך בשביל שנתעסק במצוות אפילו במצוה קלה הרי זה פטור, דברי הרב ודברי העבד- דברי הרב קודמין, **ואין צריך לומר אם גזר המלך לבטל מצוה שאין שומעין לו.** וכ"כ בשו"ת הרא"ש (כלל ק"ח סי' כ"א) שאם החרם שהחרימו הוא כנגד איסור- אין בתקנה שלהם וחרם שהחרימו עליהם כלום, והביאו הש"ך (יו"ד סי' רכ"ח סקצ"ה). ובשו"ת התשב"ץ (ח"א סי' קנ"ח) כתב, שבכל דבר שיש בו איסור ל"א 'דינא דמלכותא דינא' ושאינו גזל דהאיסור שבו מחמת הממון.

אך מאידך הרמב"ם (הל' מלכים פ"ג ה"י) כתב, כל ההורג נפשות שלא בראיה ברורה או בלא התראה אפילו בעד אחד או שונא שהרג בשגגה **יש למלך רשות להרגו ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה, והורג רבים ביום אחד ותולה ומניחן תלויים ימים רבים** להטיל אימה ולשבר יד רשעי העולם. הרי שכדי להעמיד השלטון מותר לו לעבור גם על שאר איסורים.

ובשו"ת חתם סופר (ח"א או"ח סי' ר"ח) הראה מקור לדבריו, ממלכים (ב', ט' ל"ד) שאמר המלך יהוא "פקדו הארורה הזאת וקברוה כי בת מלך היא", וכן ממה שנאמר בשמואל (ב', ח' י"ג) לגבי דוד המע"ה "ויעש לו דוד שם"- שקבר המתים, ובירושלמי יבמות (פרק בתרא ה"ג) שמלך ישראל העמיד שומרים על המתים ג' ימים עד שנשתנה צורתם. ובאבן האזל (מלכים פ"ג ה"י) הראה מקורו משמואל (ב' פרק כ"א) בענין הגבעונים "ויתנם ביד הגבעונים ויוקיעם בהר לפני ה' ויפלו יחד והמה הומתו", ואף שבגמ' יבמות (דף ע"ט) נתנו טעם שעשה כן משום 'קידוש ה'', אך הרמב"ם למד מפשט הכתוב שהוא כדי להטיל אימה.

ובשו"ת עמוד הימיני (סו"ס ח') כתב, מצאנו שיש למלך לתקן תקנות לשלום העולם גם נגד דין תורה, וכמ"ש הריטב"א (ב"מ דף פ"ג) לגבי הריגת גנבים באומדנא מצד חוק המלכות, וכ"כ הרמב"ם שיש למלך סמכות לדון ולהרוג ע"פ אומדנא מפני תיקון העולם, וזה נגד דין תורה מפורש "אם ימצא הגנב ישלם שנים", ולא במיתה, וכן נגד דין המפורש בתורה "ע"פ שנים עדים יקום דבר". אלא ע"כ דכל שעושה המלך לתיקון העולם דינו דין, **ותיקון העולם- היינו כשהאחד פוגע בשני בין פגיעה בגופו ובין פגיעה בממונו בדרך איסור כגון גניבה וכיוצ"ב והוא הנקרא היום 'משפט פלילי'** בזה ניתנה רשות למלך לדון ולתקן כי רק ענינים אלה הם הדורשים בעיקר כוח השתלטות ממלכתי, ולשם ביעור העבריינים ניתן תפקיד זה למלך מצד ביה"ד בישראל, וכלשון הרמב"ם "ולמלאות העולם צדק, ולשבור זרוע הרשעים", אבל משפטים רגילים זהו באמת רק מתפקידי הבית דין ע"פ התורה.

א"ה, שהרי בשלוש העבירות החמורות ייהרג ולא יעבור, וכמ"ש הרמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ה ה"ב) אבל שלש עבירות אלו, עבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכת דמים אם יאמר לו עבור על אחת מהן או תהרג, ייהרג ואל יעבור. וגם בשאר עבירות, הדגיש: **בד"א בזמן שהעובד כוכבים מתכוין להנאת עצמו** כגון שאנסו לבנות לו ביתו בשבת או לבשל לו תבשילו או אנס אשה לבועלה וכיוצא בזה, **אבל אם נתכוין להעבירו על המצות בלבד** בעשרה מישראל ייהרג ואל יעבור ואפילו על מצוה משאר מצות בלבד. הרי שהדגיש 'להנאת עצמו' או 'להעבירו על דת', אבל כשזה לתועלת וכנ"ל משמע דשרי וע"כ מצד 'דינא דמלכותא', וי"ל.

ובכלל הרמב"ם (מלכים פרק ה') פסק, אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה, ואחר כך נלחם במלחמת הרשות **והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו**. ושם (סו"פ ד') כתב, שאין ממליכין מלך תחלה אלא לעשות משפט ומלחמות שנאמר (שמואל א' פרק ח') **"ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו"**. הרי שהותר לו להוציא למלחמה אף שיש בה ביטול כמה וכמה מצוות, שכבודו הוא.

ובשו"ת מקום שמואל (מאלטונה, סי' ח') כתב, אף שקראם 'מלחמת רשות' מצוה היא רק שאינם חובה, דאל"כ שאין בהם שום מצוה, האיך התירו עצמם להיכנס לכלל סכנה, ולחלל שבת 'עד רדתה' ומאכלות אסורות ואשת יפת תואר, אלא דבאמת 'מצוה' המה ונקראו 'רשות' משום שצריך למלחמה זו רשות ב"ד. ובספר אמרות מלך (אבידן, הל' מלכים פ"ה) העיר ע"ד, ויש לעיין, האם תורת 'דחיה' שנינו כאן וכעשה דוחה ל"ת או ש'דין מלחמה' הוא, ונראה יותר ש'דין מלחמה' הוא שאיזה מצוה יש בכוחה לדחות שבת ויפת תואר וכו', וכ"ה מחידושי הגרי"ז הלוי (הפטר בשלח, עה"פ זבולון עם חרף נפשו) שחילק בין הלוחמים שיש להם 'דין מלחמה' לשאר השבטים, וילע"ב. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (ח"כ סי' מ"ג אות ט') בהיתר יציאה למלחמת רשות. ועיין בילקוט יוסף (ח"א דף שכ"ט) באיזה שלב העוסקים במלחמה נקראים 'עוסק במצוה' - פטור מן המצוה, והוא אף במלחמת הרשות.

אך **כעת ראיתי בירחון מוריה** (שנה כ"א גליון ג-ד, דף מ') שהובאה תשובת הגרש"ז אורבך זצ"ל שהשיב על הנ"ל, שבגמ' שבת (דף י"ז) משמע שאין מתחילין להילחם במלחמת הרשות בפחות מג' ימים קודם השבת אף שאם יצטרכו להמתין לא יוכלו להילחם כלל [זה צ"ע], וע"כ דלא דרשינן ק"ו דכיון דדחי נפשות כ"ש דדחי שבת, וע"כ דאיבוד נפשות ע"י מלחמה קיל טפי משאר איסורים ואין ללמוד ממנו להתיר, וכמ"ש בשבועות (דף ל"ה) 'מלכותא דקטלא חדא משיתא לא מיענשא', וכ"כ בשו"ת משפט כהן (דף שכ"ז), ודוגמא לדבר מ'שומר פתאים ה' דכיון שנהגו בכך אינו נקרא סכנה. וגם פשוט הוא דבכל המלחמות של דוד המלך דקרו ליה בגמ' 'כיבוש יחיד' וכלשון הספרי (פ' עקב) ש'דוד עשה שלא כהוגן' אפ"ה חלילה לומר שעשה בכך עבירה של איבוד נפשות, אע"פ שבאותן מלחמות נהרגו רבים. וצ"ע.

הרד"ק (מלכים א', ב', כ"ה) עה"פ 'וישלח המלך שלמה ביד בניהו בן יהוידע ויפגע בו וימת', כתב, אע"פ שהיה כהן ואסור להטמא למתים, כשפגע בו לא מת מיד וסלק ידו ממנו טרם מותו, או אע"פ שאסור לכהן להטמא למתים במקום מצוה מטמא ולעשות מצות המלך מצוה היא, וכן מותר לכהן להלחם במלחמות מצוה ולהטמא לפיכך נתנו שלמה שר צבא, וכן פירשתי בספר שמואל בפסוק "הוא הכה את שני אריאל מואב". ובגבורת יצחק (סורוצקין, סנהדרין דף מ"ח ד"ה עשה כאשר) העיר מהרמב"ם "שאם גזר המלך לבטל מצוה- אין שומעין לו", ועוד שטומאת כהן הוי עשה ול"ת ואין עשה דוחה ל"ת ועשה, ועוד שיכל לצוות לעבדו, ונשאר בצ"ע. אך להנ"ל מובן שפיר, מלבד שי"ל דלהטיל אימה שאני.

ובמהרי"ל דיסקין (פ' ויגש) עה"פ 'ויעלו ממצרים ויבואו ארץ כנען אל יעקב אביהם' ביאר, שציוויו יוסף שלא יפסעו פסיעה גסה, אך לא היו מקבלים דבריו כנגד מצוות כיבוד אב לשמחו בבשורת עוד יוסף חי, אך בארץ מצרים היו חייבים לקיים מאמרו משום דינא דמלכותא דינא, אך מיד כשיצאו ממצרים הלכו במרוצה כדי לבשר לאביהם. א"ה, הרי שכל עוד שהגזירה לא היתה מפורש לבטל דין תורה מחוייבים לשמוע לו מדינא דמלכותא, והבן.

ומצינו כן גם בדחיית השבת, במלכים (ב' פרק י"א) נאמר 'ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת ויבאו אל יהוידע הכהן... ותקרע עתליה את בגדיה... ויאמר אליהם הוציאו אותה אל מבית לשדרת והבא אחריה המת בחרב', ובמשבצות זהב (וייס, שם) ביאר **שנהרגה עתליה בשבת כדין מורד במלכות**. ובשמואל (א' פרק כ"ה) לגבי נבל נאמר "כה יעשה אלהים לאויבי דוד וכה יסיף אם אשאיר מכל אשר לו עד הבקר משתין בקיר" וברנת יצחק (סורוצקין, שם) ביאר **שדוד רצה להורגם בראש השנה**, אך הוסיף שהיה להם דין 'רודף'.

ובשו"ת מעשה אברהם (אשכנזי, או"ח סי' מ"ח) כתב, דמהתוס' (ברכות דף י"ט, וע"ז דף י"א) מדלגין ע"ג ארונות של מתים לכבוד המלך, נראה דהותר לעבור על דברי תורה לכבוד המלך אף שלא ציוה ק"ו כשציוה להם במפורש לעבור על איסור לכבודו, ואילו בסנהדרין (דף מ"ט) דרשינן "רק חזק ואמץ" דלא צייתין ליה לעבור על איסורים בכלל, וי"א אף איסור דרבנן

בכלל. וחכמי הישיבה חילקו, דרך כשמתכוין להעבירם על דת אין שומעין לו כלל **אבל כשזה להנאתו וכבודו שרי**, והוא רצה לחלק שאם המלך ציוה אין שומעין לו אך הכבוד שאנו מעצמינו עושים לו שרי לעבור על איסורא, ולגבי מלכי עכו"ם אף דאו' שרי. ולכן התיר להפליג בספינה בשבת לכבוד המלך, ואף לעבור על איסור תחומין דאו', עיי"ש.

ובאור שמח (מלכים פ"ו ה"י) כתב, בגמ' ב"מ (דף פ"ג) הנ"ל מוכח דאף גנבים היה רשות להרוג מדין המלכות לתיקון העולם, וכן מלך ישראל יש לו רשות להרוג ע"פ עד אחד, דדוקא לדון בדיני סנהדרין צותה התורה דבעי 'שני עדים', אבל בגזאל הדם ומלך ישראל דרשות ניתן להם **והוא לתיקון המדינה- דינם כמו שנתנה התורה הנימוסית לבני נח, וזה ענין מושכל, עכ"ל**. והנה 'הצבא והמשטרה' שומרים בכל המדינות גם בשבת.

וכבר כתב בדרשות הר"ן (דרוש י"א) ידוע הוא, כי המין האנושי צריך לשופט שישפוט בין פרטיו, שאם לא כן "איש את רעהו חיים בלעו", ויהיה כללו נשחת, **וכל אומה צריכה לזה ישוב מדיני, וישראל צריכין זה כיתר האומות**, מלבד הסנהדרין וחוקי התורה, ומפני ססידור המדיני לא ישלם בזה לבדו, השלים האל תיקונו, במצות המלך, שאל"כ יפסד הסדור המדיני לגמרי, שיתרבו שופכי דמים ולא יגורו מן העונש, ולכן צוה הש"י לצורך "ישובו של עולם" במינוי המלכות, והמלך יכול לדון כפי מה שיראה שהוא צריך לקבוע המדיני, ונמצא **שמינוי המלכות שוה בישראל וביתר אומות שצריכים לסידור מדיני**, ומפני זה אפשר שימצא בקצת משפטי ודיני האומות מה שהוא יותר קרוב לתקון הסדור המדיני, ממה שימצא בקצת משפטי התורה, ואין אנו חסרים בזה דבר, כי כל מה שיחסר מהתקון הנזכר היה משלימו המלך, וכשיהרוג הורג נפש בלא עדים והתראה, לא תהיה כונתו להראות ממשלחו לעם שהוא שליט על זה, אבל יכולן בעשותו זה כדי שמצוה "לא תרצח" תתקיים יותר ולא יפרצו עליה.

ז/ד- דחיית השבת משום 'דינא דמלכותא'

במשנה ברורה (סי' שכ"ט סק"ז) כתב, "ודע דהיום כשבאו מהאומות שחוץ לגבולינו לשלול שלל ולבזוז בז בודאי מחויבים אנו לצאת בכלי זיין **אפילו על עסקי ממון- וכדינא דמלכותא**, וכן מבואר ברוקח ואגודה דהיכא דאיכא חשש שמא יכעסו יושבי הארץ עלינו מחללין". ובחלק מהמהדורות נוסף: **"וכבר נפסק בגמרא דינא דמלכותא דינא"**.

ובמתיבתא (עירובין דף מ"ה) בילקוט ביאורים, ע"ד הגמ' נכרים שצרו על עסקי ממון, ביאר, שדברי המשנה ברורה הם בלא חשש סכנה ומשום 'דינא דמלכותא דינא' וכנ"ל. א"ה, ולכאור' מוכרח הוא שאין עיקר טעמו במה שהוסיף 'שמא יכעסו עלינו', שדבר זה אינו מתיר חילול שבת, ובמיוחד לשיטתו שפסק במשנ"ב (סי' ש"ל סק"ח) ש'חשש איבה' מתיר רק איסורי דרבנן ולא איסורי דאו', ותקף את הרופאים שמחללים שבת בעבורם. ועוד, ששינה מלשונו של

הרוקח (סי' קצ"ו) שכתב "ואם לא יעזרו היהודים את העירונים היו הורגין עצמן הילכך מותר" הרי ששינה מלשון פקוח נפש וכתב 'שמה יכעסו', ודלא כמ"ש בהערות על המשנב"ב מהדורת עוז והדר (שם) שזה תוספת מחמת הצנזורה. דלהנ"ל הוא מובן שפיר.

וכ"כ בספרו מחנה ישראל (פרק כ"ה אות ז') לגבי איסור השעטנו במלבושי הצבא, שאין ללבושם, ורק בזמן העבודה **אם חוק המלוכה שילך דוקא באותם בגדים - אז מותר לילך בהן**, ותיכף אחר העבודה ילך לביתו ויפשטם, וטוב יותר לילך כל היום בגילוי הראש מלילך בכובע של שעטנו אם לא בעת שהוא צריך ללבושן **מצד דינא דמלכותא**. וכן משמע בשער הצינן (סי' שמ"ד סק"ט) שכתב, דאם נתנה הממשלה הרוממה מלאכה לאיש הצבא שתהיה עשויה מתוקנת ליום השבת בצהרים מחוייב להכין המלאכה מקודם כדי שלא יצטרך לחלל השבת **דהרי הממשלה לא צותה שיעשה דוקא ביום השבת**. הרי שהדגיש שלא צותה על השבת, וכבר פסק במשנה ברורה (סי' תרל"ז סק"ד) במדינותינו שרוב הקרקעות שיש לעכו"ם ניתן להם מדין המלכות ודינא דמלכותא דינא, מותר לקצוץ ולברך לישב בסוכה.

ובירחון תל תלפיות (חלק כ"ד, שנת תרע"ו, סי' קע"ד) הביאו תשובת ראב"ד קלויזנבורג הגר"מ שמואל גלעזנר זצ"ל, שכתב, ומצאתי את עצמי מחוייב להוציא מליבן של הטועים ולבאר כי ע"פ דיני התורה"ק אנו מחוייבים לשמוע מצוות המלך ולתת מס הדמים הן בממון והן מס הגוף שהוא הנפש כשאר אזרחי הארץ, ואע"פ שמן הסתם א"א להישמר ממאכלות אסורות ומחילול שבת **כי מצוה זו של שמירת פקודת המלך דוחה את הכל ע"פ דיני התורה"ק**, והאריך שם בדינא דמלכותא דינא ושמתייר בעבורו איסור רציחה וכ"ש שאר איסורים, והוא כעבודת הכהנים בביהמ"ק בשבת וכאכילת עופות במליקה, ול"ח שיתרגלו לעשות כן אח"כ בביתם, ויש בזה קידוש ה' בין הגויים שלוחמים לצידם, ושומר מצוה לא ידע דבר רע.

ואף שבשור"ת משנה הלכות (ח"ט סי' של"ט) דחה דבריו, שחוק המלך שהוא כנגד התורה"ק איננו חוק ואין לקיימו ח"ו, וודאי ל"א הכי לגבי חילול שבת ולכן יש לו להימנע [אם לא במקום אונס] מלחלל שבת או לאכול איסורים, כי איסורים הללו אינם מחוק המלך ואפשר לעשות עבודתו בלעדי חילול שבת דאז, וטרח לבאר דברי מרן החת"ס בתשובותיו (ח"ו ליקוטים סו"ס כ"ט, הנ"ל) שאף שלהתגייס לצבא המלך הוא חיוב מדינא דמלכותא, אך לא התיר לעבור איסורים, וגם מ"ש המשנה ברורה (הנ"ל) 'כדינא דמלכותא' אין כוונתו לדינא דמלכותא דינא אלא לחשש סכנה, דהוי פקוח נפש. עיי"ש. וכ"כ במשנה הלכות (ח"ג סי' ל"ז) שמה שהתירו משום 'דינא דמלכותא' הוא מחשש פקו"נ שאנו יושבין בין האומות.

אך כבר ביארנו לעיל, שאף שאם גזר המלך לבטל מצוה אין שומעין לו, אך בשמירת מדינתו ע"י הצבא במלחמה נדחים כמה וכמה איסורים, ופשוט שה"ה ל'שוטרי המלכות' שעבודתם מוגדרת גם בשגרה כזמן מלחמה שהיא חלק מכבודו ודוחה שאר איסורים. ומ"ש בשולחן

ערוך (סי' של"ט ס"ד) "אסור לתפוס ולהכניס לבית הסוהר בשבת כדי שלא יברח", צריך לבאר שזה במקום דליכא סמכות מלך או מנהיג שקבע לאוסרו, והבן.

על אחת כמה וכמה, שהמשנה ברורה לא בא להתיר את חילול השבת, שהרי כבר בלאו הכי היו יוצאים כנגד הרודפים הבאים בשבת מחשש סכנה ופקוח נפש וכו', רק הוא בא 'להרחיב' את גבולות ההיתר ולומר לא רק כשזה ממש 'סכנה' תצאו כנגדם אלא גם בעסקי ממון בלבד 'כדינא דמלכותא'. וה"ה ממש לפעילות המשטרה שרובה מותרת בשבת מחמת 'פקוח נפש' ואנו באים רק 'להרחיב' את גבולות ההיתר גם בהצלת ממון מדינא דמלכותא.

ובזה יובן מ"ש הגר"א בפירושו למגילת אסתר (ה', י"ז) "ויעבור מרדכי ככל אשר ציותה עליו אסתר" שאמרה אם אין יהודים אין מצה ומרור, ועוד, **מפני שהיא מלכה וחייב לשמור ציוותה**. ושם (ט', ל"ב) כתב, כי היא ציותה ולא היו רשאים לבטל דבריה וכמ"ש בגמ' שלחה אסתר, **והיינו מפני שהיא מלכה**. וכבר העיר בשו"ת מנחת אשר (ח"ב סו"ס קכ"ב) שהרי אין תוקף לציווי המלך לבטל מצוה, וזה תימה גדול וצע"ג בדברי מאור ישראל רבנו הגר"א, עכ"ל. וכן העיר בהדר יעקב (סופר, ח"ג סי' כ"א) ונשאר בצ"ע. אך להנ"ל יובן, שבודאי עיקר הטעם משום 'פקוח נפש' לישראל, אלא שנחלקו מרדכי ואסתר לגבי הפעולות שצריך לנקוט ואם זה ממש יועיל וכו', ולזה הוסיף את הטענה 'שהיא מלכה' ובסמכותה לקבוע.

ז/ה- כבוד הציבור והמלך דוחה איסורים

הראשל"צ מהר"י אלגאזי זצ"ל בספרו שלמי ציבור (בהקדמה בשם 'חלבי השלמים', שדן בעניני כבוד וטורח ציבור בהלכה, ושם הספק השלישי) כתב לדון, הספק השלישי: **האם 'כבוד הציבור' דוחה איסורים דאורייתא?** א"ה הר"ך, כי בגמ' ברכות (דף י"ט) אמרו, גדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה, והעמידוהו באיסור דרבנן.

ובתחילה הביא ראייה מהגמ' ביומא (דף ע') שהכהן הגדול קורא 'בעשור של חומש הפקודים'- על פה, ואמאי, נגלול וניקרי, אמר רב ששת לפי שאין גוללין ספר תורה בציבור- מפני כבוד ציבור. הרי שהתירו בשביל כבוד הציבור לעבור על האיסור ש'אין לקרוא דברים שבכתב- בעל פה'. אך דחה הדבר שיש ספק אם איסור זה הוא מדאו' או מדרבנן. והביא ראייה משו"ע (או"ח סי' קל"ט ס"ח): אפילו בירך ברכת התורה לעצמו ותיכף קראוהו לקרות בתורה צריך לחזור ולברך 'אשר בחר בנו' כשקורא בתורה, דמשום כבוד התורה נתקנה כשקורא בצבור. ובטור שם כתב **שהוא מפני כבוד הציבור**. הראית לדעת שהתירו לעבור ולברך 'ברכה שאינה צריכה' בשביל כבוד הציבור. אך דחה דגם ברכה שאינה צריכה י"א דהוי רק איסור דרבנן.

אך אז הביא ראייה מהתוס' (ע"ז דף י"א) עוקרין על המלכים, דשאני כבוד מלך שהוא כבוד לכל ישראל ואתי כבוד דרבים ודחי איסור דאורייתא של צער בעלי חיים, [א"ה, וכ"כ הריטב"א].

הנה מפורש דכבוד הרבים דוחה עשה שבתורה אף בקום ועשה. אך עדין אני חוכך לומר דשאני התם דהוי כבוד כל ישראל, אבל קהל וציבור לא אמרו שידחה. עיי"ש ב.

ואין לדחות, שכוונת התוס', שזה דוקא לגבי איסור 'בל תשחית' ואיסור 'צער בעלי חיים' שאיסורים אלו נדחים למען צורכי האדם, וכדברי הרמ"א בשו"ע (אע"ז סי' ה' סי"ד) "שכל דבר הצריך לרפואה או לשאר דברים- לית ביה משום איסור צער בעלי חיים". זה אינו, דמפורש אומרים בתוס' שם לפני כן לגבי 'בל תשחית', וכאן אומרים לשון 'דוחה', דלשון תוס' לגבי צעב"ח הוא "ואתי כבוד דרבים ודחי איסורא דאורייתא" הרי זה ככלל דחיית איסורים, אך הראוני לשו"ת נודע ביהודה (יו"ד תנינא סי' י') שכתב לבאר דהוי מדין 'דוחה', אך העיר מפסקי התוס' (שם, והתוס' ב"מ דף ל"ב) שמבואר, שזה משום שנעשה לצורך. ועיין.

אך בס' ארעא דרבנן (מ"כ אות של"ו) כתב, התוס' (ע"ז דף י"א) כתבו, **דמשום כבוד מלכים דחינן איסורא דאו'** דבל תשחית ואיסור צער בע"ח דאו', וקצת קשה מברכות (דף י"ט) מדלגים היינו ע"ג ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל וכו' ומשני בטומאה דרבנן, ולפי התוס' הוא אפילו בטומאה דאו' נדחה מפני כבוד מלכים, ובנו המהרי"ט חילק, דכוונת התוס' על 'כבוד דשעת מיתת המלך' דהוי יקרא דכל ישראל, אך סיים שהנכון בזה, דאיסור טומאת כהנים הוי עשה ול"ת ואין כבוד מלכים דוחה עשה ול"ת. הרי שאינו רק בבל תשחית.

ובשדי חמד (כללים, מ"כ כלל צ"ט) העיר על תירוצו לחלק בטומאת כהנים וחזק דברי בנו הוא המהרי"ט דכבוד מיתה שאני. והביא משו"ת מעשה אברהם (אשכנזי, או"ח סי' מ"ח) שרצה להוכיח ממ"ש ביוסף "דיריצוהו מן הבור ויגלח ויחלף שמלותיו" והיה זה בראש השנה, הרי אף שתגלחת איסור תורה היא משום כבוד המלך שרי, ולפי"ז התיר שם הפלגה בספינה בשבת מחוץ לתחום לכבוד המלך אף באיסור דאו'. אך האריך לדחות דבריו שאין ראייה מיוסף, דאין למדים מקודם מת"ת ושמא לא קיימו מצוות בחו"ל, עיי"ש.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ד או"ח סי' ט"ו) בענין הוצאת הספר תורה לרחובה של עיר לכבוד המלך, כתב, שאף שי"א שכבוד הס"ת הוא מדאו', אך הכא אינו זלזול אלא כבוד שהמלך מתכבד בס"ת, א"נ, **כבוד המלך דוחה איסור דאורייתא**, וכמ"ש התוס' (ע"ז דף י"א, הנ"ל) דשורפין על המלכים- משום כבוד המלך. ול"ד לברכות (דף י"ט) מדלגין על ארונות קבורה לראות פני המלך והעמידוהו באיסור דרבנן, דהתם אינו כבוד למלך כ"כ. ובספר ארעא דרבנן (מ"כ אות של"ו) חילק דשאני קדושת הכהנים שיש בו לאו ועשה, וא"כ ה"ה לשבת דלא דחי. ולכן אסר הרדב"ז טלטול ס"ת בשבת לכבוד המלך, דשאני איסור שבת דחמיר.

ואין להקשות מהגמ' שבת (דף ל') שלח שלמה לבי מדרשא, אבא מת ומוטל בחמה וכלבים של בית אבא רעבים, מה אעשה, שלחו ליה, חתוך נבלה והנח לפני הכלבים, ואביך הנח עליו ככר או תינוק וטלטלו. דכבר כתב בשו"ע (או"ח סי' שי"א) דה"מ לכתחילה אך כשא"א מותר לטלטלו גם בידים, והכא נמי צ"ל שאמרו לו זאת לכתחילה. ובתוס' (שבת דף צ') אמרו, גדול

כבוד הבריות, והתירו להוציא המת בשבת לכרמלית, והקשה ר"ת דגבי טלטול [מטעם מוקצה] דהוי איסורא דרבנן לא שרינן משום כבוד הבריות אלא ע"י ככר או תינוק, ויש לומר, דשאני טלטול דאפשר על ידי ככר או תינוק לכך לא התיר בענין אחר. והבן.

א"ה, מבואר שגם מעלת 'כבוד הציבור' דוחה איסורי תורה והוא מדיני המלך הנ"ל שמצינו שדוחה איסורי תורה לכבודו שהוא 'כבוד העם' וכן"ל שמותר לו להרוג וכדו', ומשם גם כוחה של המשטרה שהיא כבוד העם והארץ בעולם. והבן.

- וזאת תורת העולה לדינא:

לכן, אף שבזמן הקמת המדינה, נדרשו הרבנים הראשיים לישראל דאז לבחון את היתר עבודת המשטרה בשבת, והגדרת הסכנה, והתירו בעיקר רק מלאכות דרבנן, וכמ"ש הגר"י הרצוג בשו"ת היכל יצחק (או"ח סי' ל"ב- ל"ג), וחיזקו דבריו בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סי' ד'), ובשו"ת ישכיל עבדי (ח"ה או"ח סי' מ"ד). עייש"ב. ואחריהם העתיקו לאורך השנים עד ימינו כלל ספרי הפוסקים בקיצורי ההלכות את דבריהם להלכה.

אך לצערנו הרב, מלבד שכיום 'אחסור דרי' והסכנות רבות ומגוונות יותר, והשתנה העולם הן בכלי הגניבה והאמצעים להזיק לבני האדם שרבו מאוד מאוד, והן מחמת 'עזות פנים' בעוד שבעבר אמרו בירושלמי (דמאי ריש פ"ד) "עם הארץ אימת שבת עליו" - ואינו משקר בשבת!, כיום הם מעיזים פנים ומסוגלים לדברים שאפי' לא היה עולה על דעתן בשנים קדמוניות.

ועוד, שדורנו זה להיותו עידן מודרני בעל ציביון טכנולוגי ותקשורתי מתקדם, חולל תמורות ושינויים בסדרי אורחות החיים מאשר היה בדורות שלפנינו, בחיי הכלל והפרט, וכעת הגורם המכריע בכל דבר הוא 'מהירות התגובה', שלמהירות יש מימד מיוחד בעידן המכשירים האלקטרוניים המקצרים ומקטינים את זמן הפעולה. ועל גביו 'מיצוי הכוח' - שמותנה בהפעלה משולבת ומתוחכמת של מכשירים מיוחדים והפעלת יחידות שונות, ומתאפשרת רק באמצעים טכנולוגיים, עד שזה נשמע כ'בדיחה' שהשוטר ירדוף אחרי גנב ב'אופנים'.

ובדרך רמז אמרתי, שבמדור רבה (ויקרא פכ"ו פ"ז) איתא, מלמד שהראהו הקב"ה למשה, דור דור ושופטיו, דור דור ומלכיו, דור דור וחכמיו, דור דור ומנהיגיו, דור דור ומשניו, דור דור ושוטריו, דור דור ופרנסיו, דור דור ותומסיו, דור דור וגולניו, דור דור ונביאיו. [ובמדבר רבה (פכ"ג פ"ה) שהראהו הקב"ה למשה כל מה שהיה ועתיד להיות, ובגמ' ע"ז (דף ה') שכן הראה לאדם הראשון]. וצריך להבין לשם מה הראם במיוחד 'שוטרי וגולניו', ועוד שלא הראהו 'חייליו ואויביו', ובכלל היכן הבחירה לאדם. אך להנ"ל הוא ברור, שמשה רבינו ע"ה נותן התורה היה צריך לכלול בציווי ה' "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם" את כלל אופני 'הצלת החיים' כל דור לפי חששותיו וסכנותיו, והוא חלק ממצוות ה', וכמ"ש הגר"א מוילנא באבן שלמה

(פרק י"א אות ט') שבכל דור ודור שולט מידה אחרת ממידותיו של הקב"ה שבהם הוא מנהיג את עולמו שמזה משתנים הטבעיים וכל מעשי הדור, והכל מהתורה. והבן.

אך בעיקר, כיום כולם מבינים שחייב להיות 'צעד אחד קדימה' לפני אותם פושעים חורשי רעות ומזימות, וכיון שהם לצערנו הרב מתנהגים בשבת הקדושה כביום חול, חובה עלינו לעמוד כנגדם באותם כלים [לפי הכללים והתנאים שפורטו לעיל], ורמז לדבר מהגמ' ב"ב (דף קכ"ג) אמר לה יעקב 'אחיו אני ברמאות', ומי שרי להו לצדיקי לסגוי ברמאותא, אין, **"עם נבר תתבר ועם עקש תתפל"**. ובב"מ (דף ל"ט) אמר ליה, הכי דיינינא לך ולכל אלימי דחברך. ובגיטין (דף מ') בשיחרר חצי עבדו אמר **'כאשר עשה כן יעשה לו- גמולו ישיב לו בראשו'**. וביבמות (דף ק"י) אמרו, הוא עשה שלא כהוגן לפיכך עשו בו שלא כהוגן ואפקיענהו רבנן לקידושיו. ובש"ע (חו"מ ס"ס צ"ט) פסק, כל מי שבא להפקיע תקנת חכמים בערמה ובתחבולה וכל שכן לגזול של חבירו **חייבים חכמי הדור לבטל כוונתו**. והוא כדברי שלמה המע"ה במשלי (פרק כ"ד) **"בתחבולות תעשה לך מלחמה"**, ופירש ר' יונה, לא יתכן לעשות מלחמה מבלי מביני תחבולות שיביטו וישכילו הדרכים שהאויבים יכולין להתגבר בהן, ויתחכמו להם גם הם, ומחשבת התחבולות תמצא עם הנבון. והבן.

ובמיוחד שקבעו חז"ל בעירובין (דף ס"ט) שהחשוד לע"ז ולחלל שבת בפרהסיא- הריהו חשוד לכל התורה כולה, וכ"פ בש"ע (יו"ד סי' קי"ט ס"ז), וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' קכ"ו) שהריהו חשוד על כל התורה. ובשו"ת יחוה דעת (ח"ה סי' ס"א ד"ה אולם) ביאר, שהחשוד על חילול שבת חשוד על כל העבירות, ואפילו הוא מחלל שבת רק לתיאבון ולא להכעיס, עיי"ש. וע"ע במטה יהודה (עייש, או"ח סי' ק"ד). וא"כ אותם פושעים בשבת- העוברים גם על 'בין אדם למקום' וגם על 'בין אדם לחבירו'- חשודים אפילו על הרציחה!, וכמו שלימדנו אבי האומה אברהם אבינו ע"ה **"רק אין יראת אלוהים במקום הזה- והרגוני"**. על אחת כמה וכמה שהמשטרה צריכה להתמודד יום יום עם הטרור הרצחני של אויבינו הרוצים לכלותינו, ואם רק יזהו שהמשטרה חסרה בשבת הרי אנו מסכנים את הישוב היהודי כולו.

אך יהיה זה בג' תנאים: א. על רבני המשטרה לשבת עם המפקדים ולבחון איזה פעולות אינם בכלל זה. **ב.** כיון שיום השבת הוא בעיקר יום 'רוחני-ומשפחתי', על כן יש לדאוג שגם השוטרים יחוו חוויה זו הנותנת כוח ועוצמה להמשך הדרך. **ג.** העושה משמרת בשבת עליו לעשות לו 'סימן היכר' כדי שיזכור שהיום שבת קודש וכמ"ש "זכור את יום השבת לקדשו", וכמ"ש בש"ע (סי' ש"א ס"ז) לא יצא בשבת כמו שהוא יוצא בחול בלתי דבר אחר שיזכור על ידו שהוא שבת ולא יבא לחללו. ויעשה ככל שניתן ב'שינוי', גם כדי למעט בחומרת האיסור וגם כדי שיהיה לו 'לתזכורת' שלא שלא יגרר וישכח ח"ו שהיום שבת ויעשה שאר מלאכות שאינם נצרכות לפעילותו, "ושומר מצוה לא ידע דבר רע", ובכך ישאו ברכה מאת ה', אמן.

סימן ד- איך מותר לכתחילה להיות שוטר בשבת

שאלה: איך מותר לאדם ששומר תורה ומצוות לעבוד לצורך פרנסתו בשירות במשטרה, כיון שבחלק מתפקידיה מחויב הוא לחלל שבת מחמת פקוח נפש וכדו', ואף שפקוח נפש דוחה שבת, אך הריהו כמתנה מראש לחלל את השבתות, ואולי עדיף להימנע מכך.

תשובה: פעולות המשטרה הם בראש כוחות השמירה והצלת החיים בישראל, וכמו שביארנו לעיל (בסי' הקודמים), ועל כן הריהו בכלל 'כל היוצאים להציל', שיוצאים אף בשבת, ומצוה היא בידו לכתחילה, ואף עדיף מעבודת הרופא, וכמו שיבואר. **אך יהיה הדבר בג' תנאים:** א- יקבע לו עיתים לידע במדויק את גבול האסור והמותר בשבת. ב- שיהיה בקשר תמידי עם רבנות המשטרה בנוגע לדברים המותרים והאסורים. ג- שלא יהיה בזה 'רך כקנה' אלא 'קשה כארז', ויגבה לבו בדרכי ה', ובעזרת השי"ת לא תצא תקלה מתחת ידו.

א. החובה והמצווה- ברחיית השבת מפני הצלת נפשות

בגמ' יומא (דף פ"ה) אמרו, **מניין לפקוח נפש שדוחה את השבת:** רבי ישמעאל אמר, "אם במחתרת ימצא הגנב אין לו דמים" ק"ו לפקוח נפש שדוחה את השבת. רבי עקיבא אמר "מעם מזבחי תקחנו למות" ק"ו לפקוח נפש שדוחה את השבת. רבי אלעזר אמר, **ומה ברית מילה** שהיא אחד מרמ"ח איברים שבאדם דוחה את השבת ק"ו לכל גופו. רבי יוסי ברבי יהודה אומר, "את שבתותי תשמרו" יכול 'לכל' תלמוד לומר 'אך' חילק. רבי יונתן בן יוסף אומר, "כי קודש היא לכם" היא מסורה בידכם ולא אתם מסורים בידה. רבי שמעון בן מנסיא אומר, "ושמרו בני ישראל את השבת" אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. אמר רבי יהודה אמר שמואל, **"וחי בהם"** ולא שימות בהם, והא עדיפא שהוא גם על ה'ספק'.

ובאור החיים הקדוש (שמות ל"א, ט"ז) עה"פ "ושמרו בני ישראל את השבת- לעשות את השבת לדורותם", ביאר, כי ציוה ה' לחלל שבת בשביל פיקוח נפש והוא אומר "ושמרו בני ישראל"- **לכל ימות מהם**, "את השבת"- לצד אזהרת השבת, אלא יחללוהו. או על זה הדרך 'שבת וישראל לפניך, זה לחלל וזה למות- תשמור ישראל ויתחלל השבת', והטעם "לעשות את השבת לדורותם" דהיינו 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה'.

והבן יהוידע (יומא דף פ"ה) כתב, הרואה יראה שבעה עמודי עולם כל אחד הביא ראיה דפקוח נפש דוחה שבת, ולכן הזריז הרי זה משובח מכח שבעה טעמים ההם, **והמתעצל בדבר שחושש בשביל חילול שבת נמצא הוא חכם בעיניו יותר משבעה חכמים גדולים אלו**, וזה שרמז לנו הכתוב "חכם עצל בעיניו- משבעה משיבי טעם". ובזה יובן הכתוב "חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה" כי 'בית' זה הגוף נבנה ונעשה לו קיום בשבת ע"י שבעה טעמים משבעה עמודי עולם, ולפי שהוא יום השביעי נתגלגל ההיתר שלו בשבעה ראיות וטעמים.

ובשלחן ערוך (סי' שכ"ח ס"ב) פסק, מי שיש לו חולי של סכנה מצוה לחלל עליו את השבת, והזריז הרי זה משובח, והשואל הרי זה שופך דמים. וכמ"ש בירושלמי (יומא פ"ח ה"ה) הזריז משובח, והנשאל מגונה, והשואל הרי זה שופך דמים. והראב"ד בספר האשכול (ח"ב סי' ל"ו) הוסיף, הזריז בפקוח נפש הרי זה משובח, והמונע עצמו כאילו שופך דמים שנאמר "לא תעמוד על דם רעך", והנשאל הרי זה מגונה, והשואל הרי זה שופך דמים. והבן.

במנחת חינוך (מצוה רצ"ו, אות ב') העיר דהא ילפינן שפקוח נפש דוחה כל העבירות מקרא "וחי בהם", ולמה לענין שבת הוצרך לו ילפותא אחריתי. וביאר, דיש חילוק גדול בין אנסוהו לעבור עבירה זו ואם לאו יהרגוהו, שאונס ההריגה בא לו על ידי מצוות השי"ת, לבין חולה שנטה למות ועל ידי העבירה הוא יוכל להציל נפשו מדרת שחת אבל החולי אינו בא לו מחמת המצווה, שבזה הו"א דלא שייך "וחי בהם" - ולא שימות בהם, כי לא מחמת המצוה חלה, רק היא מניעת הצלה, לכן הוצרך רבי ישמעאל ילפותא אחרת, ושמואל סובר דמקרא זה ד"וחי בהם" נפיק שלא יהיה שום צד מיתה, וכ"כ לחלק בעל ההפלאה (כתובות דף י"ט).

ובשו"ת ציצן אליעזר (ח"ח סי' ט"ו פרק א') הביא שכבר העירו, דמה השאלה 'מנין לפקוח נפש שדוחה שבת', והרי ילפינן בסנהדרין (דף ע"ד) שכל המצוות נדחות בפני הסכנה מלבד ג' עברות החמורות שייהרג ולא יעבור. ובתוספת יו"כ שם ביאר, דשאלת הגמ' היא מנין ל'ספק פקוח נפש' שדוחה שבת. ובשיח יצחק (יומא שם) ביאר, מנין ש'אדם אחר' יחלל שבת בעבור ספק פקו"נ של חברו, דהא אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך. אך העיר ע"ד, שאין זה במשמעות הפשוטה של הגמ', ועוד הערות. ולכן ביאר, דכיון שאמרו בעירובין (דף ס"ט) דמומר לחלל שבת הריהו מומר לכל התורה כולה, דע"ז ושבת כהדדי נינהו, וכ"כ הרמב"ם (הל' שבת פ"ל ה"טו), ועוד, ממילא כיון שחילול שבת הריהו כעבודה זרה לכן שאלו 'מנין שפקוח נפש דוחה שבת' ואינו כעבודה זרה - שייהרג ולא יעבור. עיי"ש.

אך כבר הרמב"ם (הל' שבת פ"ב ה"ג) כתב, ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה שנאמר "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" - ולא שימות בהם, הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם, ואלו 'המינים' שאומרים שזה חילול שבת ואסור עליהן הכתוב אומר "וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם". הרי מבואר שה'מינים' טענו שאין פקו"נ דוחה שבת, ולכן הוצרך לדחות דבריהם.

ובירושלמי (יומא פ"ח ה"ה, דף מ"א) אמרו, מניין ש'ספק' נפשות דוחה את השבת, ר' אבהו בשם ר' יוחנן אמר "אך את שבתתי תשמרו" מיעוט, אית דבעי מימר, אמרה תורה חלל עליו שבת והוא יושב ומשמר שבתות הרבה. והביאו הרמב"ן (שמות ל"א, י"ג) וכתב, "אך את שבתותי תשמורו" - המיעוט הזה למילה או לפקוח נפש וכיוצא בהן שהן דוחין את השבת וכמ"ש הירושלמי (יומא הנ"ל), אך אין בנין המשכן דוחה את השבת. ובהגהות קרן פני משה (על הרמב"ן שם) העיר שנראה שכך גרס הרמב"ן בגמ' דידן. והבן.

- 'כל המציל נפש אחת- כאילו קיים עולם מלא'

מהר"י למפרונטי בפחד יצחק (ערך פקוח נפש דוחה) במו"מ ההלכתי שניהל עם מוה"ר אביעד שר שלום באזילא, אם שבת 'הותרה' או 'דחיה', כתב, שאם נצטרך לחזור שוב למהר לשחוט הבהמה ובינתיים ימות החולה, הלא 'אל אלוהי הרוחות לכל בשר אשר קדשנו במצוותיו וצונו על חלול שבת' להציל החולה מסכנתו, דמו מדינו יבקש. וכמ"ש בשו"ת הרשב"ץ (ח"א סי' נ"ד) שהקב"ה שהזהיר על מצוות שמירת השבת הוא ציוה לחללו במקום סכנת נפשות, והמחלל שבת עבורו זכות גדולה נפלה בחלקו שהציל נפש מישראל.

ובאור החיים הקדוש (שמות ל"א, י"ג) עה"פ "אך את שבתותי תשמורו" ביאר, על פי מה שאמרו ביומא (דף פ"ד) שמחללים את השבת לצורכי חולה שיש בו סכנה ולכל פקוח נפש וכדומה, והוא מה שרמז באומרו 'אך'- פירוש יש מציאות שאין לך לשמור שבת, ודקדק באומרו את 'שבתותי', לכלול כל הנקרא בשם 'שבת', ואין זה קרוי 'חילול', אדרבא זה קרוי 'שמירת שבת', חלל עליו שבת אחד כדי שישמור שבתות הרבה. ואין אומרים בזה 'אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך', כי זה דוקא בעבר עבירה ומחלל שבת בידו, אבל חולה אמרה תורה חלל, אפילו דוד מלך ישראל אם יזדמן הדבר לידו יחלל, והנמנע מהדבר אין זה אלא מזלזל במצות האל חס ושלום. כאן נתחכם ה' להודיע שקדושת נפש ישראל גדולה מקדושת שבת, שזה נדחה מפני זה, כי אני ה' מקדשכם.

וכ"כ מרן החת"ס בתורת משה (שם) דרשו מכאן למעט פקוח נפש ומילה שדוחין השבת, משא"כ מלאכת המשכן, ושמע מינה, שאף שמלאכת המשכן שהיה ענין גדול מאוד ואעפ"כ נדחה מפני השבת, ובכל זאת שבת נדחה מפני פקוח נפש, מוכח כי גדולה קדושת ישראל ויותר קדוש וחשוב בעיני ה' 'נפש ישראל' משבת ומכ"ש מבנין ביהמ"ק, וזה כמה עזה אהבת הקב"ה לישראל, וז"ש "כי אני מקדשכם" שעיקר קדושתו היא בכם.

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ה סי' ט"ו פ"א אות ה') כתב ע"ד, וזה מזכיר מ"ש בירושלמי (פ"ג דנדרים ה"ט) השבת שקולה כנגד כל המצוות שבתורה והמילה דוחה אותה, משל לשתי מטרוניות שהיו באות זו על גב זו ואין את יודע אי זו גדולה מחבירתה, זו שהיא יורדת מפני חבירתה את יודע שחבירתה גדולה ממנה. וה"ה לפקוח נפש, שהרי ר' אליעזר (יומא דף פ"ה, הנ"ל) למד שפקו"נ דוחה שבת ממילה, וגם עצם הציווי למול בשבת הוא משום פקו"נ וכמ"ש ר' אליעזר, "ומה מילה שהיא אחד מרמ"ח האברים שבאדם דוחה את השבת ק"ו לכל גופו שדוחה את השבת", ומבאר שם ר' חננאל, שמצאנו שהמל התינוק מצילו מן המיתה מאליעזר בנו של משה רבינו שנאמר "ויהי בדרך במלון ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו".

ובשאלות דרב אחאי גאון (שמות, שאילתא מ') כתב, דמחייבין דבית ישראל לרחומי חד בחבריה, ולאחיי חד חבריה שנאמר "וחי אחיך עמך", ועדיף קמי שמיא לקיומי 'נשמה', דאפילו שבת דאיסור סקילה מחללין לקיומי 'נשמה'. ולא מבעיא ודאי אלא אפילו ספק, כדתנן

ספק נפשות דוחה את השבת, שנאמר "ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם"- ולא שימות בהם, עכ"ל. א"ה, וכדברי הגמ' בקידושין (דף ל"ו) תניא, **"בנים אתם לה' אלהיכם"**- רק שנחלקו ר"י ור"מ מתי אנו בהגדרת 'בנים', והבן.

וכ"כ רש"י (יומא דף פ"ב, ד"ה מאי חזית) כלומר מאי דעתך למשרי מילתא משום "וחי בהם"- ולא שימות בהם, טעמו של דבר, **לפי שחביבה נפשן של ישראל לפני המקום יותר מן המצות**, אמר הקב"ה תבטל המצוה ויחיה זה, אבל עכשיו, שיש כאן ישראל נהרג והמצוה בטילה למה ייטב בעיני המקום לעבור על מצותו. וכ"כ בפסחים (דף כ"ה, ד"ה מאי חזית) התורה לא התירה לדחות את המצוה **אלא מפני חיבת נפשו של ישראל**.

והחינוך (מצוה ל"ב) ביאר, ומה שלמדו בגמ' יומא (דף פ"ה) מן הכתוב כי דוחין הכל להצלת נפשות, וכי הזריז לחלל את השבת בשביל הצלת נפשות משובח, **הטעם לפי שסבת עשיית המצוה הוא ה'אדם', וקיום הסיבה הוא קיום הכל**. והרמב"ם (הל' מילה סו"פ א') כתב, אין מלין אלא ולד שאין בו שום חולי, שסכנת נפשות דוחה את הכל ואפשר למול לאחר זמן, **ואי אפשר להחזיר נפש אחת מישראל לעולם**. ועיין בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רמ"ה) שנסתפק אם הוא טעם נוסף, דמדוע דוקא במילה הוסיף כן. וע"ע במשך חכמה (שמות ל"א, י"ד) שאף שהשבת נדחית מפני ספק פקו"נ, בכ"ז מחלל שבת דנוהו למיתה, כי נכרתה נפשו מקרב עמה. והאלשיך הקדוש בתורת משה (דברים י"ז, ז') ביאר, כי מיתתו היא רחמנות על ישראל, שהוא כמי שחלה בידו חולי הממית שתורפתו לחתוך היד טרם יחתכו כל עצמותיו.

וכבר אמרו בגמ' סנהדרין (דף ל"ז) לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא, **וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא**. הרמב"ם (הל' סנהדרין פ"ב ה"ג) גרס 'המקיים נפש אחת מן העולם', והוא אף בגוי, ועיין בשערי זוהר שכ"כ בזוה"ק (ויגש דף ר"ח) 'נפשא בעלמא'. אך לגבי חיוב מיתה כתב (הל' רוצח סו"פ א') 'נפש אחת מישראל', וה"ה לענין שבת.

ובגמ' ב"ב (דף י"א) אמרו, מעשה בבנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של צדקה, פעם אחת באתה אשה לפניו בשני בצורת אמרה לו רבי פרנסני, אמר לה העבודה שאין בקופה של צדקה כלום, אמרה לו רבי, **אם אין אתה מפרנסני הרי אשה ושבעה בניה מתים**, עמד ופרנסה משלו. לימים חלה ונטה למות, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע **אתה אמרת כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא**, בנימין הצדיק שהחיה אשה ושבעה בניה על אחת כמה וכמה, מיד קרעו לו גזר דינו, והוסיפו לו כ"ב שנה על שנותיו.

והגר"ח פלאגי בספרו נפש כל חי (מ"ר אות ג') כתב, "כל המציל את הרבים כרבים דמי", כ"ה בזוה"ק (פ' אחרי), ובילקוט ראובני (פ' וארא), והדבר פשוט דאם המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא, **כ"ש רבים מישראל דזכות הרבים תלוי בו**, ועיין במעיל צדקה בענין הנותן צדקה לעני ופרה ורבה בסיבתו, עכ"ל. והוא כ"ש הכא לכלל ישראל.

ב. מעשה מצוה שיגרום - לפקוח נפש בשבת

בשולחן ערוך (או"ח סי' רמ"ח ס"ד) פסק, היוצאים בשיירא במדבר בשבת לבדם, שלשה ימים קודם שבת לחלל שבת כי מפני הסכנה לא יוכלו לעכב במדבר בשבת לבדם, שלשה ימים קודם שבת אסורים לצאת, וביום ראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת, ואם אחר כך יארע לו סכנה ויצטרך לחלל שבת מפני פקוח נפש - מותר ואין כאן חילול. והעולה לארץ ישראל אם נודמנה לו שיירא אפילו בערב שבת כיון דדבר מצוה הוא יכול לפרוש, ופוסק עמהם לשבות ואם אחר שיהיו במדבר לא ירצו לשבות עמו יכול ללכת עמהם חוץ לתחום מפני פקוח נפש. הגה, יש אומרים שכל מקום שאדם הולך לסחורה או לראות פני חברו חשוב הכל דבר מצוה, ואינו חשוב דבר הרשות רק כשהולך לטייל, ועל כן נהגו בקצת מקומות להקל בענין הפלגת הספינות והליכת שיירא תוך שלשה ימים כי חושבים הכל לדבר מצוה ויש להם על מי שיסמוכו.

ואף שהמשנה ברורה (שם) כתב, דכשיודע בודאי שיבוא לידי חילול שבת - אסור לצאת לדרך אף מיום ראשון, וכ"כ הרדב"ז, ועפ"ז סומכין עכשיו שמסכנים בעצמם קצת שלא לחלל שבת כדי שלא יהי איסור למפרע על מה שיצא. ובביאור הלכה ביאר, שכיון שהרי"ף והרמב"ם ביארו מטעם אחר משמע שבמקום חילול שבת לא התירו לצאת אף במקום סכנה.

א"ה הר"ך, אך גם לשיטתו של המשנה ברורה, ה"מ בדבר הרשות, או מצוה שאינו מחויב ממש כעליה לא"י, שאז עדיף שישתמט כדי שלא יגיע לחילול השבת, אך בדבר שמחוייבים להעמיד לציבור כגון רופא צבא משטרה וכדו' גם הוא מודה דשרי, שהרי מבואר בתורה "כי תקרב אל עיר להלחם עימה" ש'פותחין' במלחמת רשות, ומפורש ברמב"ם (הל' שבת פ"ב הכ"ה) צרין על עיירות הגוים שלשה ימים קודם לשבת ועושין עמהן מלחמה בכל יום ויום ואפילו בשבת עד שכובשין אותה, ואע"פ שהיא מלחמת הרשות, וכמ"ש בירושלמי (שבת פ"א ה"ח) שמלחמת חובה מתחילין אפילו בשבת, וכמו יריחו שנכבשה בשבת, והבן.

אך כבר בחזון עובדיה (שבת ח"א דקכ"ב) הביא דברי הבית יוסף שם משו"ת הריב"ש (סי' י"ז) שאף שהרי"ף והרמב"ם ביארו הברייתא בטעם אחר אך הדין דין אמת ואינם חולקים עליו, וכ"כ הר"ן, ובשו"ת הרשב"ץ (סי' כ"א) ושאר ראשונים. ודלא כמ"ש בשו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' ע"ז) שהרמב"ם והרי"ף חלקו על הרז"ה. וא"כ הדין דין אמת שלכל דבר מצוה מותר לצאת אפילו בערב שבת, שכיון שהוא רק איסור מדרבנן שהריהו כמתנה לחלל את השבת [בתוך ג' ימים לשבת] לכן ביוצא לדבר מצוה שרי ולא גזרו בו רבנן. עיי"ש.

וכ"כ במנוחת אהבה (ח"א פרק א' ס"א, הערה 7) לגבי היוצא לדרך בער"ש, שההולך מחמת פיקוח נפש להציל את ישראל אע"פ שאין נשקפת סכנה מידית אלא רק למנוע סכנת נפשות בעתיד, חשיב כהולך לדבר מצוה שמותר לצאת לדרך אף בערב שבת, אך כדאי שיתנה עם המפקדים שאינו מתגייס אלא באופן שיחלל שבת רק במקום פקוח נפש. ובשו"ת ציץ אליעזר (חכ"ב סי' צ"ד) התיר לחולה להיכנס להיריון אע"פ שתצטרך לעשות בדיקות דם כל שבת.

אך מאידך בחידושי הר"ן (שבת דף קל"ד) כתב, כאשר נשפכו המים או נתפזרו הסממנים של התינוק אחרי ברית המילה פשיטא דמחממין ושוחקין מפני הסכנה, רק עושים בשינוי. אך כאשר נשפכו המים ונתפזרו הסממנים לפני ברית המילה, יש לדון, אי אמרינן תדחה מילה כיון שאם נימול נצטרך אח"כ לחלל את השבת במכשירים, או דלמא השתא מיהא כדין מהלינן ובתור הכי פקוח נפש הוא שדוחה את השבת. והרמב"ן כתב, שמותר למולו, שאין למצוה אלא שעתה, ואין דוחין את המילה מפני שנצטרך אח"כ לחלל את השבת, דבתר הכי פקוח נפש הוא דדחי ליה ולא מכשירי מילה. ומ"ש בעירובין (דף ס"ח) ההוא ינוקא דאשתפוך חמימי- מייירי שנשפכו לפני המילה ואפ"ה מחללין עליו את השבת. אך דעת הרז"ה, שתדחה המילה- כדי שלא יחללו אח"כ את השבת, וכן דעת הרשב"א, דכל שאנו יודעין בתחילת הדבר שיבא לידי איסור מלאכה דוחין את המצוה כדי שלא נבוא לסוף לידי כך. ובבית יוסף (סו"ס של"א) כתב, שמדברי הרמב"ם הרי"ף והטור נראה שנקטו כדעת הרז"ה. הרי שגם בדבר מצוה- אסור.

אך כבר כתב בשו"ת חתם סופר (חיו"ד סו"ס של"ח) אין לאסור לכהן להיות רופא אע"פ שאם יזדמן אח"כ גוסס הצריך לרפואה מותר לבקרו ולעסוק ברפואתו, ע"פ מה שהתיר הרמב"ן הנ"ל למול אע"פ שיצטרך אח"כ לחלל שבת, ואע"פ שאינו דומה ממש למילה, התם מצוה היא ומוטלת עליו ואין לה אלא מקומה ושעתה ואין צריך לדאוג מה שיהיה אח"כ, אבל הכא לאו מצוה המוטלת עליו שיהיה רופא, מ"מ יש ללמוד כן מיציאה בספינה קודם השבת שמותר אף בלא דבר מצוה, וה"נ ברופא בשעה שנעשה רופא בהיתר נעשה וכל שזדמן אח"כ גוסס הצריך לרופא מתירין לו, אך להיטמא למתים גמורים בודאי אסור. וע"ע להגר"ש קלוגר בשו"ת טוב טעם ודעת (ח"ב סי' רי"ב) שביאר היתר זה, ואגרות משה (או"ח ח"א סי' ד').

ובשו"ת תשובות ונהגות (ח"ו סי' פ"ז) במח' הרז"ה והרמב"ן הנ"ל, כתב, כבר ביאר בקובץ הערות (סי' כ"ג) שמחלוקתם אם פקו"נ 'הותרה' או 'דחוייה', שכיון שלהרז"ה זה רק 'דחוייה' לכן אסור לו להכניס עצמו למצב זה. ורוב הפוסקים נקטו להלכה כהרז"ה [עיין משנ"ב (סי' של"א סקכ"ד) ובשער הציון (סקט"ז)]. אך העיר ע"ד הרז"ה, שמזה שמבטל המילה בשבת משמע דאסור 'מהתורה' להכניס עצמו למצב של פקו"נ, ואילו בהפלגה בספינה שיש חשש לפקו"נ התיר הרז"ה להפליג קודם ג' ימים או לדבר מצוה ומשמע שהוא רק איסור דרבנן. והביא לחלק, כי במילה הוא ב'ודאי' שיצטרכו לחלל שבת לכן אסור מהתורה, אך בספינה הוא רק 'ספק' שמא יצטרכו לכן אסור מדרבנן. אך העיר מדברי הריב"ש שביאר שלהרז"ה מותר להפליג בספינה גם אם ב'ודאי' יצטרכו לחלל השבת. והביא מחלקים, בין מכניס עצמו בערב שבת- שאסור מדרבנן, לבין מכניס עצמו בשבת עצמה כברית מילה- שאסור מן התורה שהוא בכלל מצוות השביתה, אך העיר על ביטול השביתה, ונשאר בצ"ע.

ובחזון עובדיה (שבת ח"א דף קכ"ז) כתב, כבר הקשו על הרז"ה שהתיר לצאת בשיירה לדבר מצוה ביום שישי אף שיצטרכו אח"כ לחלל שבת, מדבריו עצמו מ"ש לענין ברית מילה שאם

נשפכו המים אין מלים בשבת שמא יצטרכו לחלל שבת. אך לא קשה מידי, דהתם מיירי בשבת עצמה שבודאי יש לחוש שלא יצטרך לחלל שבת, אבל כאן שמפליג בחול בשעת היתר לא חיישינן, וכ"כ לחלק בסמא דחיי (דף י"ד), והגר"ש קלוגר בחכמת שלמה (סי' רמ"ח ס"ד), ועוד. וכתב להוסיף, ע"פ מ"ש החיד"א בברכ"י (סי' רמ"ח) ע"ד הרשב"ץ שאסר למול מילה דחווה ביום חמישי פן יצטרכו לחלל עליו שבת ביום השלישי למילתו ביום שבת, והקשה הש"ך מ"ש מהמפליג בספינה לדבר מצוה הנ"ל, ות"י החיד"א, דשאני הפלגה בספינה דלא גזור משום דבר מצוה כגון לעלות לא"י, דלא סגי בלא הכי, אבל מילה אם ימתין ליום ראשון אין כאן סרך איסור שהמצוה נעשית אח"כ על כן שבקינן לאחר השבת. וא"כ ה"ה להכא שבנשפכו המים אין מצוות המילה בטלה רק נדחית, וליכא שום סרך איסור בהכי. א"ה, והוא כ"ש לעבודת המשטרה שא"א לדחותה למחרת, והתמנה לתפקידו ביום חול.

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סי' כ') נשאל כעין זה, אם מותר לקבל משרה בתחנת מכבי אש שנוזעקים לכיבוי דליקות גם בשבת ואשר לא בכל המקרים יש פקוח נפש, והריהו כמתנה לחלל שבת. והשיב, כבר ידועה מחלוקת הרז"ה והרמב"ן בשבת (דף קל"ד) אם מותר לעשות ברית מילה בשבת ולהיכנס לודאי פקוח נפש שיצטרך בעבורו לחלל שבת. אך כ"ז בשבת עצמה אך מלפני השבת מותר להיכנס גם לדבר הרשות וכ"ש לצורך פרנסה שנקרא דבר מצוה, וכמ"ש הבית אפרים (יו"ד סי' נ"ד). מלבד מ"ש בשו"ת תורת חסד (מלוכלין, אה"ע סי' מ"ב) שמאריך לבאר ולהוכיח מכמה מקומות בש"ס שאין איסור על אדם לעשות דבר שמחמת זה יהיה אח"כ אנוס ומוכרח לעבור על מצו"ע או ל"ת, וכמו שהתיר החת"ס הנ"ל לרופא. והאריך לגבי הכיבוי בשבת מצד דהוי ספק פקו"נ, ושיעשה בשינוי כשיוכל. ולכן, יש להתיר לו משום צורך פרנסה לקבל המשרה הזאת, ואדרבא כל שתפקידים כאלה יהיו מסורים בידי יהודים שומרי מצוה בודאי הרי ישתדלו ויעשו כל המאמצים בכדי למעט חילולי שבת.

והגר"מ מאזוז בספרו אסף המזכיר (ערך גבול) כתב, נשאלתי [חודש אב תשמ"ו], במי שגר באשקלון ורוצה לעבור לגור בבית אל והיא מוקפת אויבים, וצריכים ללכת לשמירה על הישוב בכל לילה לפי התורנות, והתורנות היא גם בשבת, האם יש בזה חשש חילול שבת בעקירת דירתו למקום זה. והשיב, דאין בזה חשש, ואדרבה מצוה קעביד לגור בעיר הסמוכה לספר, דאל"כ יהיה אסור לעלות לא"י בזמנינו מפני הצבא שגורם לו לחילול שבת בימי מלחמה וכיוצא"ב. ועוד, שאם כל אחד יכנס לגור בפנים המדינה יתקרבו האויבים יותר. ועוד, מצינו שהיוצאים בשיירה אף שיודעים שיצטרכו לחלל שבת ביום ראשון עד שלישי מותר לצאת ואם אח"כ יהיה פקוח נפש מותר ואין כאן חילול, וה"ה הכא. וכ"ש שאין ברור כלל שיצטרך לחלל שבת כי הולך חגור בנשק והוא מלבוש לו ואף שאסור מדרבנן מ"מ במקום חשש פקו"נ מותר. רק שיזהר לעשות הכל למעט בחילול שבת אפילו באיסור מוקצה דרבנן. ועיין בסי' שכ"ט שבעיר הסמוכה לספר יוצאין אפילו על עסקי תבן וקש בשבת- ולא משמע כלל שאסור לגור בעיר הסמוכה לספר מפני שיצטרך לחלל שבת ככה"ג. א"ה, והוא כ"ש לנידון דידן.

ג. פקוח נפש בשבת 'הותרה' או 'דחווה'

בשור"ת מהר"ם מרוטנבורג (ח"ב סימן מ"א) כתב, ומה שהקשה מורי היאך מותר לשחוט לחולה בשבת שיש בו איסור סקילה, ואין מאכילים אותו נבלה שהיא בלאו בלבד, לדברך תקשה, למה שוחטים ביום טוב שהוא עשה ולא תעשה, ואין אוכלים נבלה שהיא בלאו בלבד, או שיאמר לגוי לנחור עוף, למי שאומר שאין שחיטה לעוף מן התורה, אלא ודאי כיון שהתורה התירה אוכל נפש ביום טוב, הרי הוא כמו חול שמותר בו כל מלאכה לצורך אוכל נפש, וכן **בשבת שלמדנו שפקוח נפש מותר בשבת, כל מלאכה שהיא לחולה שיש בו סכנה מותרת כמו בחול.** והביאו הרא"ש (יומא פרק ח' סימן י"ד), ומשמע שהוא יותר מ'הותרה' אלא כ'חול'.

אך בשור"ת הרשב"א (ח"א סי' תרפ"ט) כתב, שמעתי שהמהר"ם מרוטנבורג הורה להתיר, אלא שהטעם שאמרו לי משמו חלוש מאד, [ו]י"א משום דאם אין שוחטין לו יבא לידי סכנה שימנע מלאכול הנבלה וימות]. ולי נראה, **שהכל תלוי במחלוקת אם שבת 'דחווה' או 'הותרה' אצל החולה,** שאם השבת 'הותרה' אצלו שוחטין לו, שלא אסרה תורה מלאכת שבת אצל חולה. וכדרך שאמרו (ביומא דף ו') בטומאה 'הותרה' בציבור' שאם נטמא הכוס אפילו יש שם כוס אחר נותן לטהור אפילו מן הכוס שנטמא. אבל למ"ד 'דחווה' מאכילין לו הנבילה שהוא צריך לאכול ואין אנו עוברין לשחוט לו, שבמקום שיש לו בשר לאכול לא נעבור אנו ולא נדחה את השבת. וכמדומה שהלכה כמאן דאמר שבת 'דחווה' היא ולא 'הותרה'. מכל מקום כל שאין שם נבילה לא אמרינן לגוי לשחוט כיון שהיא דחווה אצלו, ותדע לך שהרי שנינו בברייתא אין עושין דברים הללו לא על ידי גוים ולא על ידי קטנים אלא על ידי גדולי ישראל. ושם (ח"ז סי' שמ"ג) הוסיף, שלא הותר אלא כדי חיותו. וכ"כ הר"ן (ביצה דף י"ז) השבת דחווה היא אצל חולה שיש בו סכנה, ולא הותרה, ול"ד ליום טוב שאוכל נפש הותר בו לגמרי.

אך בשור"ת התשב"ץ (ח"ג סו"ס ל"ז) כתב, וכיון דלענין עבודת הקרבנות העלנו ד'הותרה' שבת ה"ה לענין פקוח נפש דהא ר' עקיבא יליף דפקוח נפש דוחה שבת ממה שאמרה התורה "מעם מזבחי תקחנו למות", ק"ו לפקוח נפש שדוחה את השבת, א"כ פקוח נפש חמיר טפי מעבודה ואי לענין עבודה אמרינן דהותרה כ"ש לענין פקוח נפש, וכ"ש דלמאי דאסיקנא דטפי חמיר פקוח נפש מעבודה דאפילו בספק מחללינן שבת משא"כ בעבודה. וכן מוכח מדברי רבב"ע שלמד פקוח נפש ממילה, שודאי שבת 'הותרה' למילה דלאו דחווה בלבד היא, שאין בין עבודה למילה לענין שבת כלום דשניהם התירתם התורה בהדיא בשבת. א"כ בפקו"נ חזרה שבת כחול ואין אנו צריכין לחזור אחר איסורין אחרים כדי שלא תתחלל שבת שהרי לכל פקוח נפש סלקה תורה קדושת שבת והחזירתו חול גמור. וחיוב זה רמיא על כל ישראל משום "וחי בהם" ולא שימות בהם ומשום "לא תעמוד על דם רעך", והזריז ה"ז משובח.

ובדעת הרמב"ם, נחלקו המפרשים, כי הרמב"ם (הל' שבת ריש פרק ב') כתב, **דחווה היא שבת אצל סכנת נפשות כשאר כל המצות,** לפיכך חולה שיש בו סכנה עושין לו כל צרכיו בשבת על

פי רופא אומן של אותו מקום. ספק שהוא צריך לחלל עליו את השבת ספק שאינו צריך... מחללין עליו את השבת שספק נפשות דוחה את השבת... ומחללין עליו אפילו מאה שבתות כל זמן שהוא צריך ויש בו סכנה או ספק סכנה מחללין ומדליקין לו את הנר ומכבין מלפניו את הנר ושוחטין לו ואופין ומבשלין ומחמין לו חמין בין להשקותו בין לרחיצת גופו כללו של דבר שבת לגבי חולה שיש בו סכנה **הרי הוא כחול לכל הדברים שהוא צריך להן**. הרי שפתח בלשון 'דחוייה' וסיים בלשון 'הרי הוא כחול' שהוא כ'הותרה'.

ובכסף משנה (שם) הסביר בדעת הרמב"ם 'דחוייה', והשוה דין זה למה שכתב הרמב"ם (בפרק ד' מהל' ביאת מקדש) שטומאה דחוייה היא בצבור, ולא הותרה, והוא הדין לפקוח נפש בשבת. וכ"כ בביאור הגר"א (יו"ד סי' רס"ו סקכ"ה). אך בשו"ת הרמ"א (סימן ע"ו) ביאר שדעתו ששבת הותרה לגבי פקוח נפש, וכ"כ בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' תנ"ה אות ה').

ואף שבשו"ת חלקת יואב (או"ח סי' י"ד, ד"ה ולכאור') חילק בין 'ודאי' סכנה ל'ספק', ובכך יישב את הסתירה בלשון הרמב"ם. שהוכיח ששבת הותרה אצל פקו"נ, ולכן עושים הכל גם ליתובי דעתו של החולה, ולכן אמרו בו 'הואיל' כמו בהכנות ביו"ט, אך ה"מ בודאי סכנה, אך בספק סכנה או בספק רפואה בזה השבת רק 'דחוייה', דהרי אמרו ביומא (דף פ"ה) שכל הדרשות שלמדנו מהם שפקו"נ דוחה שבת הוא לודאי, אך ספק ילפינן רק מ'יומי בהם' שממנו למדנו גם על שאר איסורים וא"כ בזה הוא שווה לכלל איסורים כיוה"כ וכו' שהם רק בגדר 'דחוייה', ובכך יישב הסתירות ברמב"ם בין הותרה לדחוייה בשבת.

אך בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' ל"ו) כתב, ראיתי להגאון ערך שי שכתב, דגם למ"ד שבת 'הותרה' בפקו"נ דוקא ודאי פקו"נ אבל ספק פקו"נ לכו"ע אינה רק 'דחוייה', דמי יימר דיש בו פקו"נ רק מחמת ספק אנו מוכרחין לחלל שבת דשמא יש בו פקו"נ וכשאין בו פקו"נ דחוייה שבת מחמת ספק הזה. ודחאו, ובעניויתי לא יראה כן, **דגם ספק פקו"נ דוחה שבת מ'ודאי' לא ב'ספק'**, וכן אפילו ס"ס ואפילו ס"ס עם חזקה או עם רוב וכבר ביארתי זה היטב בשבט הלוי (ח"א סימן ס' אות ו') דכיון דהתורה התירה דרך ודאי וגם אם נתגלה לבסוף שלא היה באמת אפשרות הצלה דמ"מ **הכניסה לבית הספק בפקו"נ היא המצוה דרך ודאי**, וזה מסקנת הגמ' ביומא (דף פ"ה) אין לי אלא ודאי ספק מנ"ל קמ"ל, וכמו שכתב רש"י שם, **דרצון ה' שלא יבא אפילו לידי ספק מיתה**, א"כ זהו צורת המצוה ואין חילוק בין הותרה דרך ודאי להותרה דרך ספק, וזה ברור. וכ"כ בשבט הלוי (ח"ח סי' פ"ה) כנגד החלקת יואב הנ"ל.

ובחידושי הגרי"ז הלוי (הל' שביתת העשור) חילק בין חולה שיש בו כבר סכנה- שאוכל כדרכו לחולה שאי"ב סכנה רק שיש חשש עתידי- שיאכל לשיעורין. וע"ע למרן החזו"א בתשובות וכתבים (סי' מ"ח) שבהפעלת האזעקה בשבת יש להורות לרבים כדין פקוח נפש, אך כיון שאין כאן שאלת נפשות ממש לפנינו- המחמיר רשאי רק להשתמט ושיעשה ע"י אחרים. ולפי"ז רצו לחלק האחרונים שבפקו"נ לפנינו 'הותרה' אך בחשש לפקו"נ הוא רק 'דחוייה'.

אך בשו"ת יחזה דעת (ח"ד סי' ל') הביא, שמדברי השולחן ערוך (סי' שכ"ח ס"ד) שכתב, מכה של חלל אינה צריכה אומד, שאפילו אין שם בקיאים וחולה אינו אומר כלום עושים לו כל שרגילים לעשות לו בחול, נראה דס"ל כמ"ד 'הותרה', והלך כנגד הבנתו בדברי הרמב"ם, שהיקל במקום סכנת נפשות, ולכן מותר לעשות עבור החולה אף שאר מלאכות הנצרכות לו ואע"ג שאין במניעתם פקוח נפש. וכן פסק בהליכות עולם (ח"ד עמוד קמ"ה) שמותר לחלל שבת גם בשאר מלאכות לצורך החולה, וכמ"ש בשו"ע (סי' שכ"ח סי"ב) שא"צ לעשות בשינוי אלא כדרכו. ועיי"ש שמצדד לומר שאף בעבור סכנת אבר נראה להתיר.

ובחזון עובדיה (שבת ח"ג, דף רס"ג) ביאר דברי המבי"ט בקרית ספר (הל' מאכלות אסורות פי"ד) "דהא דאמרינן מאכילין אותו הקל תחילה לא הוי אלא מדרבנן, דמדאו' אין לך דבר החמור ביותר שעומד בפני פקו"נ", דס"ל כמ"ד 'הותרה' השבת אלא שחכמים החמירו שמאכילין אותו הקל תחילה, אך בודאי שאם אכל לא עבר איסור תורה. וכ"ה מנחל איתן (הל' שבת פ"ב ה"א) שמ"ש הרמב"ם השבת 'דחוייה' הוא חומרא מדרבנן. עיי"ש ב.

ובשמירת שבת כהלכתה (פל"ב הערה קע"ד) כתב, דאף אם פקו"נ בשבת היא רק 'דחוייה', מ"מ משום חומרא דהצלת נפשות כמעט שעשו אותה ברוב המקומות כאילו ממש 'הותרה'. וכ"כ בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ד' סוף אות א') שחכמים עשאוה כהיתר גמור, עיי"ש.

- "עד רדתה" - מלחמה 'הותרה' בשבת

הרמב"ם (הל' שבת פ"ב הכ"ה) פסק, צריך על עיירות הגוים שלשה ימים קודם לשבת ועושין עמהן מלחמה בכל יום ויום ואפילו בשבת עד שכובשין אותה, ואע"פ שהיא מלחמת הרשות, מפי השמועה למדו "עד רדתה" - ואפילו בשבת, ואין צריך לומר במלחמת מצוה.

ובס' דרכי חסד (אבידן, פרק י' ס"ב) ביאר, שהיתר ה'מלחמה' בשבת הוא ככל 'פקוח נפש' מדין 'וחי בהם', שאין חילוק בין מדינה לבין אדם פרטי, ודרשת "עד רדתה" באה ללמדנו שלא רק דברים שיש בהם קביעת גורל חיי אדם או הכרעת הקרב מותרים בשבת, אלא אפי' שאר דברים שיש בהם 'סיוע' למלחמה, ואפי' סיוע שאינו מכריע - מותר לעשותו בשבת. וכבר נחלקו הראשונים לגבי חולה שיב"ס אם עושים לו בשבת שאר מלאכות שאין בהם כ"כ צורך לרפואתו, ואפשר שאף האוסרים בחולה אך במלחמה שדרשו "עד רדתה" מותר, ושמא גם המתירים בחולה למדו כן מ'עד רדתה' שהוא גם משום פקוח נפש, עיי"ש.

אך בשו"ת דרך ישרה (פרנקל, ח"ב סי' נ"ד אות ג') ביאר, שדרשת "עד רדתה" באה ללמדנו שאף למ"ד פקוח נפש 'דחוייה' בשבת, אך במלחמה היא 'הותרה לגמרי', ויותר ממה שהתירו הראשונים 'שאר מלאכות' לחולה. וכ"כ במנחת אשר (וייס, פ' שופטים סי' ל"ה). ובשו"ת שאילת שלמה (ח"ב סי' קכ"ז-קכ"ט) הוסיף, שה"ה לעוסקים בבטחון העם והארץ.

והנה, בפרקי דר' אליעזר (פרק נ"א) איתא, עד שבא יהושע ועשה מלחמתן של ישראל, **והגיע ערב שבת וראה בצרתן של ישראל שלא יחללו את השבת**, ועוד שראו חרטומי גוים כובשים במזלות לבא על ישראל, מה עשה יהושע פשט ידו לאור השמש ולאור הירח והזכיר עליהם את השם ועמד כל אחד במקומו, שנאמר "וידום השמש וירח עמד". הרי ששידד מערכות הטבע כדי שעם ישראל לא יחללו שבת, אך הוסיף טעם שחשש מחרטומי הגוים, וי"ל.

ובבית האוצר (מערכת א-פ, כלל קצ"ז, ערך אפשר) כתב לדון, האם מותר לשנות הטבע כדי שלא ייכנס לטומאה 'דחוויה' בציבור, והביא דברי הפרקי דר"א הנ"ל, וכתב, ומוכח דשרי לעשות נס בכה"ג מדעשה יהושע נס עבור ישראל שלא יחללו השבת. ויש ללמוד מכאן דהא דמלחמת מצוה שרי בשבת ונלמד מ'עד רדתה' אך אין זה הותרה רק דחוויה דאילו היה הותרה מה זה שאמר 'וראה יהושע בצרתן של ישראל' ואם הוא היתר מדוע קראו 'צרה', וע"כ דהוא רק **דחוויה דאכתי איסורא הוא אלא שנדחה**, ועוד דאם היא הותרה לא היה לו לעשות נס עבורה דלמ"ד טומאה הותרה גם באפשר לאהדורי אטהרה לא מהדרין. ואין להקשות מנס חנוכה דהא טומאה הותרה בציבור, דהתם משמים נעשה הנס, ויש עוד ליישב. א"ה, אך בספר עיונים בהלכה (ח"ב סי' ל"ד) כתב לדחות דאף בהותרה מ"מ נצטערו ישראל שלא יהיה באפשרותן לקיים מצוות שבת, וכיון שרצו לקיים השבת עשה להם הנס שיעלה זה וזה בידם.

במכילתא (פ' כי תשא) עה"פ "מחלליה מות יומת", ר' יהודה בן בתירה אומר, הרי הגוים שהקיפו את ארץ ישראל וחללו ישראל את השבת, **שלא יהו ישראל אומרין הואיל וחללנו מקצתה נחלל את כולה, תלמוד לומר "מחלליה מות יומת"**, ואפילו כהרף עין מות יומת, וכ"ה בילקוט שמעוני (שמות פרק ל"א, רמז שצ"א). וצריך להבין דלכאור' פשיטא הוא.

אך מצינו כעין זה בגמ' מנחות (דף מ"ה) "וכל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים" כהנים הוא דלא יאכלו הא ישראל אכלי, א"ר יוחנן פרשה זו אליהו עתיד לדורשה, רבינא אמר כהנים איצטריך ליה ס"ד אמינא הואיל ואשתרי מליקה לגבייהו תשתרי נמי נבילה וטרפה, קמ"ל. ואין להעיר ממנחות (דף ע"ב) אמר ר' שמעון בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי הקטר חלבים ואברים כשרים כל הלילה ולא היה ממתין להן עד שתחשך, ורבי אלעזר בר' שמעון לא שמיע ליה, **אלא שאני התם שהרי דחתה שחיטה את השבת**. ופירש"י, וכיון דניתן שבת לדחות אצל שחיטה נדחה נמי אצל הקטרה. דכבר ביארו האחרונים דהתם ההידור הוא להקטיר החלבים ביום, ולכן היא חלק מעבודת הקרבנות שדוחה שבת.

ובשו"ת רבבות אפרים (ח"ב סי' ק"ז) ביאר כנ"ל, דכיון שיש לנו לימוד על מלחמות "עד רדתה" שאפי' שאין בו חשש סכנה ממשיכים להילחם בשבת, לכן הו"א שהותרה השבת לגמרי, על כן באה התורה ללמדנו דה"מ רק בדברים השייכים למלחמה אך מה שלא שייך למלחמה אסור. אך זה רק בדיני המלחמה [רשות או מצוה] הנעשה ע"פ מלך וכו', אך בימינו כל

המלחמות מותרות משום 'פקוח נפש' ולא מדין ה'מלחמה' ולכן כשנגמרה הסכנה צריך להפסיק. אך סיים ועצם דין מלחמה בימינו בשבת ראוי לבירור עמוק.

וכבר בתורה שלימה (שמות פ"א, אות ס') העיר ע"ד המכילתא הנ"ל שהוא פשיטא, וביאר, שע"כ מיירי בכה"ג שעדין הסכנה לא עברה אלא שבמניעת פעולה זו אין סכנה, **ובא לאוסרה כמ"ד 'דחוייה השבת'**, ומכאן ראייה שלא כדברי הרב המגיד שמתיר לעשות את כלל הפעולות לחולה שייב"ס גם דברים שאינם מצילים חיים. ועוד ביאורים, עיי"ש. וכן הוכיח בשו"ת באהלה של תורה (ח"ב סי' ל"ב אות א') מהא דיהושע החרים את יריחו שנכבשה בשבת, ע"כ דחוייה השבת ולא הותרה גם במלחמה, אך יש עוד טעמים להחרמת יריחו.

וכ"כ הגר"ח קנייבסקי בטעמא דקרא (שמות ל"א, י"ד) מדברי המכילתא הנ"ל מוכח כדעת הרמב"ם דהשבת היא רק 'דחוייה' ולא 'הותרה', דאי 'הותרה' לא היה כאן חילול שבת כלל, ואמאי ס"ד שיהיה מותר לחלל אח"כ, וכן מוכח מהגמ' בשבת (דף קנ"ו) שמי שנולד בשבתא, בשבתא ימות 'על דאחילו עליה שבת', ואם נימא ש'הותרה' הרי לא היה כאן כלל חילול שבת, דאטו כהן המקריב תמידין ומוספין בביהמ"ק מיקרי מחלל שבת. א"ה, ובס' מנחת אלימלך (וינטר, ח"ג, בסוה"ס שו"ת עם הגר"ח קנייבסקי שליט"א, סי' א', דף רנ"ח) העיר על ראייתו מ'מי שנולד בשבת', דהא ביולדת לכו"ע השבת רק 'דחוייה', וכמ"ש המגיד משנה שביולדת צריך לעשות ב'שינוי' - שא' מאלף מתה מחמת לידה, משא"כ בשאר פקו"נ ש'הותרה'.

אך במשנת סופר (סי' ל') הוכיח מהמכילתא ההיפך, שהוא ראייה לדברי המהר"ם מרוטנבורג 'דכל מה שעושה לחולה שייב"ס בשבת - הריהו כאילו עשאה בחול' דהיינו שהפקיעה התורה את קדושת השבת במקומו, ואין כאן חילול כלל, וכ"כ בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' ל"ז) 'שהרי לכל פקוח נפש סילקה התורה קדושת השבת והחזירתו חול גמור', והאריך לבאר שלדעת המהר"ם הוא יותר מלמ"ד 'הותרה', שהוא כיום חול גמור. ולכן הו"א שגם לאחר שפקעה הסכנה הריהו כחול לכן למדתנו התורה דמיד שעברה הסכנה חזרה קדושת השבת למקומה, עיי"ש. א"ה, וכן באוצר הגאונים (יומא דף פ"ב, הנ"ל) דימה דיני המשך המלחמה לספק פקוח נפש. אך צל"ע, דהא י"ל דשאני מלחמה דכתיב בה 'עד רדתה', וי"ל דחדא מינייהו נקט.

ובשו"ת נזר הקודש (ראזין, יו"ד סי' קכ"ח) כתב, בעסק מלחמה כל עיקרו הוא משום פקוח נפש, ובזה אמרה תורה "עד רדתה" דגם אחר כלות המלחמה מותר לחלל שבת מטעם כיון שעיקרה הוא הצלת נפשות והותרה השבת אצלם אמרינן 'כיון שהותרה הותרה', [ונכמ"ש הדרישה (סי' רמ"ט) כיון שהתחילו בהיתר, עיי"ש], והוא אף במלחמת רשות, משא"כ באופן שבאו לעשוק ממון בלבד שאין מחללין שבת דבזה לא הותרה שבת אצלם כלל.

ובשו"ת יד אלעזר (הורוביץ, סי' מ"ד) ביאר לפי"ז דברי הספרי "ויתד תהיה לך על אונך וחפרת וכיסת את צאתך" אין 'אונך' אלא מקום זיין. וצריך ביאור מה בא ללמדנו, אלא כיון שאמרו "עד רדתה" ואפילו בשבת, הרי דהותרה כל מלאכה בעת הצורך במלחמה, וא"כ ה"ה למלאכת

החפירה [לכסות צאתו] הותרה למען קדושת המחנה. ולכן תלה הכתוב זה בזה שכל זמן שמותר לצאת בכלי זיין בשבת הותרה ג"כ המלאכה ההיא וחפרת גם בשבת.

ד. 'עושים כל שרגילים לעשות בחול'

בבית יוסף (סי' שכ"ח ס"ד) כתב, מדברי רש"י (שבת דף קכ"ט) משמע דלא שרי לחלל שבת בשביל חולה שיש"ס אלא דוקא בדבר שאם לא יעשהו לו הוא מסוכן למות בשבילו, אבל דבר שאף אם לא יעשהו לו אינו מסוכן למות בשבילו אין עושין אותו על ידי ישראל, אבל הרב המגיד כתב (בהל' שבת פ"ב הי"ד) בשם הרמב"ן, גבי 'אין עושין מדורה לחולה', משמע דלכל צרכיו מחללין, ואף על פי שאין במניעת הדבר שעושין לו סכנה.

א"ה, ואף שרק 'פקוח נפש' דוחה את השבת, וא"כ מאיזה טעם ידחה את השבת, באחרונים ביארו בכמה טעמים: א- שלא יבואו לזלזל בפקו"נ. ב- שבת 'הותרה' בפני פקו"נ, והריהו כחול לגביו. ג- כיון שיוכל להתגבר עליו החולי. ד- משום 'הואיל'. וכמו שאפרש.

ובשלחן ערוך (שם) פסק, מכה של חלל אינה צריכה אומד, שאפילו אין שם בקיאים וחולה אינו אומר כלום- **עושים לו כל שרגילים לעשות לו בחול**. ובמגן אברהם (סק"ד) ביאר שפסק כהרב המגיד הנ"ל שאע"פ שאין במניעת הדבר ההוא סכנה שרי. אך בביאור הלכה שם הביא מכמה ראשונים שסוברים כרש"י, והתירו רק בדבר שיש לחוש בו שאם לא יעשהו לו יכבד עליו חליו ויוכל להסתכן, אבל כל שברור שאין במניעת אותו דבר חשש סכנה אע"פ שמ"מ צריך הוא לו ורגילין לעשות לו אין עושין אותו בשבת, ונכון להחמיר באיסור תורה.

בשולחן הרדב"ן (ח"ד סי' ק"ל) כתב, אם מותר לעשות לחולה שיש בו סכנה בשבת דברים שאין בהם צורך כל כך, דבר זה מחלוקת בין הפוסקים, ואני מן המקילין מדקאמרינן 'דחוייה היא שבת אצל סכנת נפשות', ואם כן יהיה מותר לעשות לו אפי' דברים שאין בהם צורך, הא ליתא ודאי, דאין כאן צד סכנת נפשות, אבל בדברים שיש בהם 'קצת צורך' אפשר שאם לא תעשה לו הדברים שיש בהם 'קצת צורך' יבוא לדברים שיש בהם 'צורך הרבה' והדבר ידוע דאפילו ספק ספקא דוחה את השבת, שהרי שוחטין לחולה בשבת אעפ"י שאפשר להאכילו נבלה דאין בו אלא איסור לאו משום דילמא ידע שהיה נבלה ויקוץ בה ויסתכן.

ובשו"ת חלקת יואב (או"ח סי' י"ד, ד"ה ולכאורה) ביאר, דהרב המגיד ס"ל ש'הותרה' השבת בפני פקו"נ ולכן **עושים לחולה כל צורכו**, משא"כ ביוה"כ ואכילת איסור שהיא רק 'דחוייה', ולכן אמרו שאוכל ביוה"כ פחות פחות מכשיעור, ואין מאכילין אותו מחצר כבד של הכלב, אך יצא לחלק שה"מ רק בודאי סכנה אז 'הותרה' אך בספק סכנה הוי רק 'דחוייה'. עיי"ש. וכמ"ש בצפנת פענח (על הרמב"ם הל' שבת ריש פ"ב) גדר 'הותרה השבת' בפקו"נ, דלא נימא דיש איסור שבת רק דסכנה דוחה אותה, אלא דגוף השבת- נדחה מפני הסכנה. והבן.

ובקובץ הערות (וסרמן, יבמות, סי' י"ח אות ו') הביא מקור לדבר, מהגמ' שבת (דף קל"ג) המל, כל זמן שהוא עוסק במילה חוזר בין על הציצין המעכבין את המילה בין על הציצין שאין מעכבין את המילה, פירש, על ציצין המעכבין את המילה חוזר על ציצין שאין מעכבין את המילה אינו חוזר. דכיון ש'הותרה' השבת במקום מילה לכן צריך להדר כמו שעושה בחול. ולפי"ז ביאר, שלמ"ד שבת 'הותרה' במקום פקו"נ, א"כ כל זמן שהחולה מסוכן עדין לא נגמרה מצוות פקו"נ, והוי כלא סילק ידו שצריך לעשות כמו בחול אף בדברים שאין בהם משום סכנה, אך ה"מ במקום ש'הותרה' אך במקום ש'דחוייה' כמו יוה"כ ונבילה, ל"א הכי.

ובשו"ת שואל ומשיב (רביעאה, ח"א סי' מ"ב, ד"ה והנה אחר) ביאר דברי הרב המגיד עפ"י הדתוס' (פסחים דף מ"ו) דלמ"ד אמרינן 'הואיל' א"כ ביטלת כל מלאכות שבת, הואיל וחזי לחולה שיב"ס, ותירצו, דחולה שיב"ס לא שכיח. וא"כ במקום שנמצא חולה לפנינו ל"ש איסור מלאכה מהתורה אלא רק איסור דרבנן, ולכן הקלו רבנן בכל המלאכות לחולה. אך היתר זה ל"ש לגבי נכרים שצרו על עסקי ממון, ועוד י"ל דשא"ה שעדין אין הסכנה לפנינו.

אך **בשו"ת מנחת שלמה** (תנינא סימן ל"ז) כתב, נלענ"ד דגם הני רבוואתי דסברי שפקו"נ רק 'דוחה' שבת, שפיר מודים להטעם דלכך משתדלין שלא לעשות ע"י עכו"ם וקטנים משום דזימנין דליתנייהו ואתי ג"כ לאהדורי בתרייהו ומתוך כך יבוא לידי סכנה, דהיינו נמי משום חששא דלעתיד לבוא. וכן גם זה שפסקו המגיד משנה והשו"ע דמותר לעשות לחולה שיב"ס כל מה שרגילין לעשות לו בחול, אף אותם הדברים שאין במניעתם שום סכנה, ג"כ נלענ"ד דאפי' אי אמרינן שרק דחוייה ולא הותרה מ"מ כל שהוא חולה שיב"ס מצוה עלינו לחזקו ולהברותו בכל מאי דאפשר כדי שיוכל מהר להתגבר על רודפו, אבל אין זה שייך כלל לספיקא דהרשב"א אם דחוייה או הותרה, ולא כמו שראיתי באחרונים שכתבו אחרת.

ובשו"ת שבט הלי (ח"ח סי' ע"א) ביאר דבר הרב המגיד, שודאי כל חילול שבת לחולה הוא רק במקום פקוח נפש או ספק סכנה, אך אחר שהוחזק למסוכן עושים לו גם שאר דברים שאין בחסרונם חשש פקו"נ כל שהם חלק מפעילות ריפוי וכגמר הרפואה, או חיזוק גופו שיוכל לעמוד כנגד המחלה. אך למעשה צ"ע, ובעל נפש יחמיר ע"ע באיסור דאו'. עיי"ש.

ובקובץ אסיא (חלק נ"ג-נ"ד, עמ' 95) כתב לבאר דברי הרב המגיד בפשיטות, שכאשר נמצא חולה שיש בו סכנה לפנינו, לגביו חיישינן 'למיעוטא דמיעוטא', ולכן כל פעולה שנעשית להצלתו אפילו סיכוייה נמוכים ואפי' שהקשר שלה להצלה נראה רחוק הוי ספק פקו"נ, ורק בדבר שברור שאין בו שום קשר להחלמתו אין מחללין את השבת, עיי"ש ב.

אך **בחזון עובדיה** (שבת ח"ג, דף רנ"ז) הביא מהמחנה אפרים (הל' שבת פ"ב הי"ד) שהעיר מהגמ' שבת (דף קכ"ח) "ואם היתה צריכה לנר-מדליקין לה, ופריך בגמ' פשיטא, כלומר דהוי פקוח נפש, ואילו לדברי הרב המגיד הנ"ל לימא דקמ"ל שמדליקין אפילו אם אין במניעת הדבר ההוא סכנה. אך השיב ע"ד, שזה נכלל בתירוצן הגמ' 'משום ישוב הדעת', וכמ"ש בשו"ת

הרשב"ץ (ח"א סי' נ"ד) שמכאן נראה שאפי' על דבר שאין צריך לרפואת החולה שרי, ודלא כהתוס' שם שביארו שתוכל להסתכן ע"י פחד שתפחד שמא אין עושין יפה. והביא שכמה ראשונים כתבו כדברי הרב המגיד, שעושים בעבור החולה כל המלאכות, עיי"ש.

ובתחילה, רצה לתלות דברי הרב המגיד, שהוא כמ"ד 'הותרה' השבת בפני פקו"נ, אך העיר משו"ת הרדב"ז (ח"ד סו"ס ס"ו) שכתב, וכלל גדול יש בידו, שהשבת 'דחוייה' היא אצל חולה שיש בו סכנה, ולא הותרה, ולא אמרינן כחול הוא אצלו כי היכי דאמרינן 'יו"ט שני לגבי מת-כחול שויוה רבנן', ונ"מ שמותר לעשות לחולה שיש בו סכנה הדברים שנוהגין לעשות לאותו חולי בחול, אבל אין עושין לו דברים שאינן רגילין לעשות לאותו חולי, אלא על פי חכם רופא שאמר שצריך. וכ"ה משאר אחרונים שדברי הרב המגיד הם אף למ"ד 'דחוייה' השבת. ובחזון עובדיה (ימים נוראים, דף ש"א) הוסיף, שהגר"ח מבריסק כתב לסמוך על דברי הרב המגיד אף לכתחילה, ואף ביו"כ פסקו להלכה, ולכן לא הצריך אכילה לשיעורים, עיי"ש.

בהגהות הרש"ש (יומא דף פ"ד) הביא מהגמ' במנחות (דף ע"ב) אמר ר' שמעון, בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה, שהרי הקטר חלבים ואברים כשרים כל הלילה ולא היה ממתין להן עד שתחשך, אלא שאני התם, שהרי דחתה שחיטה את השבת. ופירש"י, וכיון דניתן שבת לדחות אצל שחיטה- נדחה נמי אצל הקטרה, וביאר לפי"ז, שאם צריך לעשות לחולה ב' רפואות אין אומרים נמתין עד שתחשך אלא מותרים שניהם בשבת, והואיל וכבר נדחה השבת מה לי חילול אחד מה לי ב' פעמים, וז"ש הרא"ש (יומא סי' י"ד) לגבי אכילה שחוטה ולא נבילה, "דאיסור שבת כבר ניתן לידחות בהבערה ובכישול", וכוונתו כהנ"ל דכבר השבת נדחתה פעם אחת, עיי"ש. וכן כתב בשו"ת מצפה אריה (ח"א סי' ד'), עיי"ש.

ובישועות מלכו (על הרמב"ם, הל' שבת פרק ב', ד"ה והנה אם יש לפניו) כתב, דהמכשירין לצורך חולה ודאי דחי שבת, ואין הבדל בין ה'מכשירין' ל'רפואה' עצמה בפקו"נ, וכיון שניתנה שבת לידחות הו"ל כחילול חדא, אך העיר ממנחות (דף ס"ד) שאסור להרבות בשיעורים ולקצוץ ב' תאנים בענף א', והא אמרינן הכא דהוי חילול אחד ושרי, ויישב, דהוא כמ"ש לגבי 'ציצין' שאינם מעכבין את המילה' שמותר לחזור כל עוד לא סילק ידו מהם, אך התירו כן רק ב'ציצין' כיון שיש בזה משום 'הידור מצוה' הא לאו הכי ודאי שאסור, ולכן התיר הרא"ש שחיטה מאשר אכילת נבילה כיון שיש בזה 'חיבוב מצוה'. עיי"ש.

ובשו"ת מנחת שלמה (תנינא, סי' ל"ה) במי שנפצע בשבת וזקוק לתפירת הפצע עקב הסכנה, האם מותר להוסיף בתפרים כדי למנוע צלקת, וכתב, ויותר נראה לי, דכמו במילה כל זמן שלא פירש, שפיר מלין גם בשבת וחוזרין גם על ציצין שאין מעכבין את המילה, משום טעמא דהתנאה לפניו במצוות, כך גם כאן כמו שהשבת נדחה מפני הצלה מסכנה כך מותר גם לגמור את אשר החל ולהציל את האדם ממום אשר יתבייש ויצטער מזה כל ימיו, וכמו שזה נחשב שם כ'גמר המילה' כך גם כאן היינו נמי 'גמר הצלת האדם' ולא מסתבר לחלק בין הותרה לדחוייה.

ועיין גם ברש"ש (יומא דף פ"ד) שמתיר אפילו לאחר שכבר פירש, מטעם דהואיל וכבר ניתן לחלל עליו את השבת אמרינן מה לי פעם אחת מה לי ב' פעמים, וכתבתי בשמירת שבת כהלכתה (פ"מ הערה פ"ב) שאין לסמוך בזה על דבריו באיסורי תורה, מ"מ בלא פירש והוא 'גמר ההצלה' שפיר חשוב כ'גמר המצוה'. מלבד מה שרבים סוברים דליכא איסור תורה בתפירה שבגוף האדם. ואפשר שגם זה תלוי במה שכתב המגיד משנה (הל' שבת פ"ב ה"ה) דכל מה שרגילים לעשות לחולה שיש בו סכנה בחול עושים גם בשבת.

ובחזון עובדיה (שבת ח"ג דף רע"ג) רצה לתלות דברי הרש"ש למ"ד 'הותרה' השבת בפני פקו"נ והריהו כעבודה בביהמ"ק, אך כתב, שמ"מ י"ל שאף למ"ד 'דחוויה' השבת יש להתיר שזהו בכלל 'הזריז הריהו משובח'. אך נראה שלא סמך ע"ד להלכה.

- לבטל 'קריאת חירום' לאנשי ההצלה

בספר נשמת אברהם (סי' של"ח סק"א) דן האם מותר להתקשר כדי להודיע לשאר אנשי ההצלה שלא ימשיכו בנסיעתם לחינם כיון שכבר הגיע הרופא, שאף שמותר לעבור איסור קל כדי להציל את חבריו, אך הכא אנשי ההצלה נוסעים ב'היתר גמור', והביא בשם הגרש"ז אוירבעך זצ"ל, שאין לעשות שום שבות דרבנן למונעם מהמשך הנסיעה, ורק אמירה לנוכרי שיודיע להם מותר. וע"ע בשו"ת קנין תורה בהלכה (ח"ג סי' מ"א).

אך בפסקי תשובות (סי' שכ"ח אות ל"ג) הביא בשם גדולי ההוראה, שאם יש חשש שיתרשלו חברי ההצלה בעבודתם להבא עקב ריבוי המקרים שבאים בחינם [שמרגישים חוסר סיפק בעבודתם], יש לצדד להקל גם באיסורי דאור, כיון שלבסוף בחזרתם הרי סומכים על היתר של 'סופן משום תחילתן' א"כ עדיף מראש למנוע מהם מאותו טעם.

ובספר הצבא כהלכה (קופמן, פל"א ס"ב) הביא בשם הגרש"ז אוירבעך זצ"ל, שפעמים יהיה מותר להתקשר: א- כדי שהרופא הכונן או המסוק ישארו בכוננות מלאה מפני קריאה אחרת שיכולה לבוא, אך יהיה זה בתנאי שיש לכך חשש סביר שזה ייקרא כ'חולה לפנינו'. ב- כדי למנוע סכנה מהצוות הרפואי, כגון שמדובר במקום סכנה, או נסיעה מסוכנת. ג- כדי למנוע סכנה בעתיד שלא יתרשלו אחרים ויתמהמהו בקריאות הבאות.

ובחוט השני (קרליץ, שבת ח"ד, סי' שכ"ח פרק פ"ט, דף קנ"ז) כתב, חולה שיב"ס הנמצא בביה"ח אשר הצוות הרפואי עושים בשבת שאר מלאכות לצורך החולה אף באופן שאין כלל היתירא של פקוח נפש, נראה שא"צ למחות בידם, וגם אין לומר להם שלא לעשות פעולות מסויימות או למעט באיסורים ע"י עצות שונות, ואין להתערב במעשיהם, כיון שבאופן כללי יש להתיר להם, וגם שאם ימחו בהם או יתערבו במעשיהם הדבר יכול להביא למצבים של זלזול בטיפול בחולים שיב"ס, וכבר ידוע על מקרים כנ"ל. ודע דאנשים הממונים על ההצלה כרופאים

ומכבי אש וכדו', יש למעט מלהעמיס עליהם דברים שאינם מוכרחים לעשות, ואפי' בשבת, כדי שיהיו פנויים בנחת להצלה ולא יבואו לזלזל בהצלה. ולכן אם כבר הגיע אמבולנס מותר לטלפן כדי לבטל את האחר, שאם יראו לבסוף שהגיעו לחינם יכול להגיע מזה ולזלזל במצבים של פקוח נפש וכידוע, וגם שמרויח מכך עוד מניעת חילול שבת. והביא שם מעשה בילד המחובר למכשיר אינפוזיה שסיים את תפקידו והתחיל לצפצף, ולא היה גוי שיכבהו, והתיר לו שיכבהו היהודי, שכשיש צפצופים שאין האחיות צריכות לגשת לזה הרי זה יכול להטעותם ולהביאם לזלזול שאף כששומעות צפצוף שיש בו פקוח נפש שלא ילכו לשם בזריזות, ועוד שידיהם עמוסות והצפצופים המיותרים מפריעים להם, עיי"ש.

וע"ע בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ז') שהאריך לבאר, שאין חובה על האדם לבזבז את ממונו כדי למנוע מעצמו לחלל את השבת לצורך החולה, וכמ"ש בשו"ע (יו"ד סי' שע"ד ס"ב) לענין טומאת כהן למת מצוה "אם אינו מוצא שיקברוהו רק בשכר- אינו חייב לשכור משלו, אלא מטמא אם ירצה", דכיון שהוא מת מצוה והתורה התירה אותו להטמא אין כאן שום עבירה, ואין צריך כלל לחפש עצות ולהפסיד ממון כדי להמנע מזה כיון שאין זו עבירה אלא מצוה. וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ו פ"א) משו"ת זית רענן (ח"א סי' ב' אות ג'), עיי"ש, ודלא כמ"ש בשו"ת דברי מלכיאל (ח"א סו"ס כ"ח) לתלות זאת אם 'הותרה' או 'דחויה'.

והוסיף, ואף שהלכות שבת הן כהררין התלויין בשערה, וגם ענין זה שאנו דנים בו חמור מאד, מ"מ נלענ"ד דלגבי פקו"נ כיון שאמרה תורה "וחי בהם"- ולא שימות בהם לכן אף אם רק 'דחויה' היא ה"ז חשיב כהיתר גמור, דאי לא תימא הכי תתחייב כל אשה מעוברת בחודש התשיעי לשכור חדר סמוך למקום הלידה ולהיות שם כל השבת כדי למעט בחילול שבת, שהרי גם על 'ספק איסור' חייבין לבזבז ממון. גם לא שמענו על מי שאסור לו לצום ביוהכ"פ שיתחייב להוציא ממון עבור 'הזנה מלאכותית' כדי להמנע מלאכול ולשתות ביוהכ"פ, ואע"ג שהחולה עצמו ודאי חייב גם להוציא ממון, מ"מ חז"ל לא הטריחו את המצילים בפקו"נ. ואף שחייב לבזבז ממון ולעשות כל טצדקי כדי לברוח מאותם המקומות שמחמת גזירות מלכות א"א לשמור שבת או שאר מצוות, מ"מ אין זה שייך כלל לחולה שיב"ס אשר החילול שבת עבורו הוא מצוה גדולה עד מאד ולא ח"ו עבירה, ואף שיש להכין כל הנדרש מער"ש, וכמ"ש החת"ס (יו"ד סי' של"ח) "וכי אין אנו מצווים להכין בע"ש כל ההכנות ליולדת ולחולה ולצרכי מילה כדי שלא נצטרך לחלל שבת", אך אעפ"כ נראה דלענין החשש שיחלה מחר או שתלד בשבת, אין חייב מעיקר הדין לחוש למה שישתנה המצב אח"כ בשבת.

וכ"ה מהשו"ע (או"ח סוס"י של"ד) "גחלת המונחת במקום שרבים ניזוקים- יכול לכבותה", ולא נזכר בשום מקום לחייב את זה שראה את הגחלת לעמוד שם ולהזהיר את העוברים שלא יזקו בה, [ולדעת הגאונים הוא אף באיסור כיבוי מהתורה], דכיון שהוא סבל וצער גדול, יבואו משום כך להמנע מהצלה, ואף גם זה כלול בהא ד'פקו"נ דוחה שבת', וכמ"ש הר"ן (פרק

האורג) שבענין פקו"ג אפילו מתכוין למלאכת הרשות עם אותה מלאכה של פקו"ג מותר- והטעם מפני שהיא מלאכת מצוה וחובה היא עליו לפיכך אעפ"י שהוא מתכוין גם למלאכה אחרת, התירו חכמים כדי שלא ימנע בשום ענין מפקוח נפש המוטלת חובה עליו. ולכן גם לגבי העובדים בביה"ח שיודעים שהחולה זקוק לתבשיל וחובת ההצלה שפיר רמיא עליהו, מ"מ כיון שאין זה רק מקרה של פעם אחת יש לחשוש שאם נחייב אותם תמיד ליתן את האוכל שלהם ימנעו מלעבוד בשבת בביה"ח ויבואו החולים לידי סכנה. עיי"ש ב.

ה. המעלה בשבת מן הנהר 'תינוק ודגים'

בשולחן ערוך (סי' שכ"ח סי"ג) פסק: כל הזריז לחלל שבת בדבר שיש בו סכנה הרי זה משובח, אפילו אם מתקן עמו דבר אחר, כגון שפירש מצודה להעלות תינוק שנפל לנהר וצד עמו דגים, וכן כל כיוצא בזה. וכן פסק הרמב"ם (הל' שבת פ"ב הט"ז).

ומקורו, בגמ' יומא (דף פ"ד): מפקחין פקוח נפש בשבת והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מבית דין, הא כיצד, ראה תינוק שנפל לים פורש מצודה ומעלהו והזריז הרי זה משובח... ואע"ג שצד גם דגים. ראה תינוק שנפל לבור עוקר חוליא ומעלהו... אע"ג שמתקן דרגה. ראה שנעלה דלת בפני תינוק שוברת ומוציאו... ואע"ג שמכוין לתקן, וצריכא.

ובפירוש הר"ן (שבת דף ל"ח מדפי הרי"ף) כתב, וסמכו ענין לזה תינוק המבעבע בנהר [והעלה דגים עמו] לפי שבענין פיקוח נפש אפילו נתכוין למלאכת הרשות עם אותה מלאכה של פקוח נפש מותר, וכיוצא בזה אמרו בגמרא דילן במס' יומא, והטעם מפני שהיא מלאכת מצוה וחובה היא עליו ולפיכך אע"פ שהוא מתכוין עם אותה מלאכה למלאכה אחרת שהיא אסורה בשבת התירו חכמים כדי שלא ימנע לשום ענין מפקוח נפש המוטלת חובה עליו. והביאו בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ד' ענף א' אות ח') להוכיח שמותר לעשות כדרכו בחול.

ובגמ' מנחות (דף ס"ד) נחלקו, האם בתר 'מחשבתו' אזלינן וגברא לאיסורא קא מיכוין, או דלמא בתר 'מעשיו' [בתוצאה] אזלינן. אמר לו, לאו היינו דרבה ורבא, דאיתמר, שמע שטבע תינוק בים ופרש מצודה להעלות דגים והעלה דגים חייב. להעלות דגים והעלה דגים ותינוק, רבא אמר- חייב, ורבה אמר- פטור. ועד כאן רבה לא קא פטר אלא כיון דשמע אמרינן נמי דעתיה אתינוק, אבל לא שמע לא. ואיכא דאמרי, היינו פלוגתייהו דרבה ורבא, רבה אמר פטור- זיל בתר מעשיו, ורבא אמר חייב- זיל בתר מחשבתו.

והחיד"א בברכי יוסף (סי' שכ"ח אות ו') כתב, שבפשטות נראה שאם כוונתו גם לדגים וגם לתינוק מותר הוא, וכמ"ש בירושלמי (פי"ג ה"ו) ראה תינוק מבעבע בנהר ונתכוון להעלותו ולעלות נחילו של דגים עמו- מותר. וכמ"ש הר"ן [והרשב"א] דלעיל. והעיר ע"ד הלחם משנה (פ"ב הי"ז) שכתב, שאם מכוין לשניהם אסור, דבירושלמי מפורש להיתר ובש"ס דידן לא

הכריע ולכן אזלינן כהירושלמי ומניין הכריע ההיפך. והוסיף וכתב, לפי זה מבואר, שגם אם לבסוף לא הועילה מחשבתו והעלה רק דגים כיון שברשות עשה מותר. אך סיים שבאמת משמע מלשון הרמב"ם והטור שלכתחילה לא יכוין על שתייהם, וילע"ב.

ובחזון עובדיה (שבת ח"ג דף ש"ד, וח"ו דף קנ"ט) ביאר, שאף אם נתכוין לצוד דגים ותינוק הדבר מותר, וכמ"ש הבה"ג (שבת פרק כ"ג) ראה תינוק שנפל לים פורס מצודה ומעלהו **ואע"ג שמכוין לצוד דגים**. ועוד ראשונים, וכמו שביאר הר"ן הנ"ל. ודלא כהמאירי (יומא דף פ"ד) שכתב, פטור אבל אסור. והביא מקרית מלך רב (דף י"א) שביאר כך גם בדעת הרמב"ם שהדבר מותר, ודלא כהלח"מ שביאר בדעת הרמב"ם שהדבר אסור. א"ה, וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ו אע"ז סי' י"ד אות ז') שדימהו ליבום שמתכוין גם להנאתו וגם למצוה. ודלא כמ"ש בשו"ת רב פעלים (או"ח סי' כ"ג) שבפקו"נ יש להורות כהמאירי דאוסר לכתחילה.

ובשמירת שבת כהלכתה (פרק מ"א סכ"ב) כתב, מותר לצוד ואף להרוג כלב משוטט. ובהערה, הביא בשם הגרש"ז אורבך זצ"ל, **שגם מותר לכוין שאם יתברר שהכלב אינו מסוכן שיקחנו ויחזיקנו לעצמו** כיון שאינו מוסיף כלום בשביל מחשבתו, וכמ"ש המשנ"ב (סי' שכ"ח סקל"ח) נפל תינוק לבור עוקר חוליא ומעלהו אע"פ שהוא מתקן בה מדרגה בשעת עקירתו, ואפילו אם היה צריך להחוליא ולהנסרים והקסמין ג"כ שרי כיון שאינו מכוין לזה. הרי שאם באותו מעשה מכוין גם להצלה וגם בשביל הנאתו שרי לכתחילה.

א"ה הר"ן, ובאחרונים רצו לתלות זאת במח' אם 'דחוי' או 'הותר' השבת בפני פקוח נפש, שרק למ"ד 'הותר' מותר לכתחילה לכוין לשניהם. אך נדחו דבריהם שהרי דעת הר"ן ששבת 'דחוי' בפני פקו"נ, ובכ"ז כתב לעיל שמותר לכוין לכתחילה לשניהם. וא"כ גם אם מכוין השוטר בפעילותו לפרנסתו שרי בתנאי שיכוין בעיקר להצלת חיים.

והרמב"ם (הל' שבת פ"ב הט"ז) הוסיף, נתכוין להעלות דגים, והעלה דגים ותינוק- פטור, אפילו לא שמע שטבע הואיל והעלה תינוק עם הדגים פטור. והחיד"א בברכ"י (הנ"ל) ביאר, שכיון שהציל אפי' שכוונתו היתה לעבירה פטור, ודלא כהראב"ד, עיי"ש"ב. וזה לימוד זכות על ה'מצילים' שלא מתכוונים כלל למצווה אלא לשכרם בלבד.

והנה בשו"ת בית יצחק (שמעלקיס, יו"ד סי' ח' אות ח') העיר מהגמ' בנזיר (דף כ"ג) ת"ר, "אשה הפרם וה' יסלח לה"- באשה שהפר לה בעלה [את נדרה] והיא לא ידעה הכתוב מדבר **שהיא צריכה כפרה וסליחה**, וכשהיה מגיע ר' עקיבא אצל פסוק זה היה בוכה, ומה מי שנתכוון לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה טעון כפרה וסליחה המתכוון לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר על אחת כמה וכמה, וחייבת מכת מרדות.

וביאר, דהתם נתכוין לדבר עבירה ועשה דבר רשות חייב מכת מרדות, **אך בעשה מצוה פטור לגמרי**, וכן חילק הר"ן בין דבר מצוה לדבר רשות. ובזה יובן מ"ש בשו"ע (יו"ד סי' קנ"ז ס"ב)

מי שלבו העלה טינא וחושק באשת איש, אם תוכל אשתו לבא אליו ושיסבור שבא על הערובה שרי, וצ"ב והא התכוין לאיסור, והיא עוברת א' לפני עור' ומכשילתו, אך להנ"ל הוא מובן כיון שהוא עושה מצוה א"צ כפרה. ובזה יובן מ"ש האור החיים הקדוש (ויחי נ', כ') "ואתם חשבתם עלי רעה אלוהים חשבה לטובה" והרי זה דומה למתכוין להשקות חבירו כוס מות והשקהו כוס יין שאינו מתחייב כלום, והרי הם פטורים וזכאים גם בדיני שמים. וביאר, דכמו שכאשר עשה מצוה פטור ה"ה אם נתכוין להרע ועשה לו טובה- שפטור וא"צ כפרה. עיי"ש. א"ה, ועיין להחיד"א בברית עולם (סי' י"א) שבכ"ז הוצרכו השבטים לכפרה משום חילול ה'.

ובספר עמק ברכה (וייס, פ' ויחי שם) הביא שכ"כ לחלק בפרי מגדים (או"ח סי' שכ"ח א"א סק"ח) שאם עשה מצוה- א"צ כפרה כלל. אך העיר מה 'דבר מצוה' איכא בלהשקותו כוס יין, והביא מס' דברי תורה (ח"ז אות פ"ח) דיש בו מצוות צדקה לעני או גמילות חסד לעשיר, ואף דפירוש דחוק הוא מ"מ מצוה ליישב. אך העיר ע"ד ממ"ש הרמ"א ביו"ד (סי' קנ"ז) וכתב שם הט"ז במפורש, דמ"מ צריך לעשות תשובה על זה דהוא נתכוין סוף סוף לעבירה, וכדאשכחן בקידושין (דף פ"א) בר' חייא בר אשי שכל ימיו עשה תשובה. וכן הביא משו"ת בית שערים (כת"י סי' כ') דפרש מצודה להעלות דגים והעלה דגים ותינוק- פטור מחיוב חטאת אך איסורא דאו' איכא, וכדאמרין בנתכוין לחזיר ועלה בידו טלה דצריך כפרה.

- מי שאין השבת חשובה לו

בשמירת שבת כהלכתה (פרק ל"ב הערה ק"ל) הוסיף, שעדיף ללכת לרופא השומר שבת מרופא המחלל שבת, כי אדם שכוונתו רק עבור בצע כסף, אע"ג שקעביד מצוה, מ"מ הו"ל כ'נתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה' דמבואר בתוס' (קידושין דף ל"ב, ד"ה מחיל) דגם בזה יש משום "לפני עיור לא תתן מכשול". וגם אפשר שבנידון דידן גרע טפי, כיון שבאמת יש כאן חילול שבת ויתכן שהרופא נחשב כאינו מחלל שבת רק אם כונתו ל'הצלה' ולא אם מכוין לתשלום, וראה בבית הלוי (פ' שמות עה"פ וירא אלוקים) דמי שהוא פרוץ במצוות אע"ג שאירע לו אונס שאינו יכול לקיימה- גם באונס מיקרי 'מחלל'. עיי"ש.

אך כבר העיר במשנת פיקוח נפש (לורנץ, סי' כ"ב) ע"ד השמירת שבת הנ"ל מהמעלה תינוק ודגים הנ"ל, שמבואר שאף אם אין כוונתו למצווה מקיים מצווה בהצלתו, אך כתב שאולי כוונתו למקום שלבסוף הרופא לא הציל, ולכן עדיף רופא השומר שבת, ועיין.

וכן העיר בספר משנת סופר (סי' קי"א), אך הביא מהרמב"ם (הל' שגגות פ"ב הט"ו) שכתב, וכן הפורס מצודה להעלות דגים מן הים בשגגה והעלה תינוק עם הדגים בין ששמע שטבע תינוק בין שלא שמע הואיל והעלה תינוק הרי זה פטור מחטאת אף על פי שלא היתה כוונתו אלא לצוד מפני שהיה שוגג. הרי שהדגיש הרמב"ם 'בשגגה' כי במזיד ודאי מחויב גם כשהציל

התינוק, [ודלא כמ"ש באמרי בינה (דיני יו"ט סי' ג') ע"ד הרמב"ם שגם במזיד פטור דאזלינן בתר מעשיו], וכ"ה מספר חמדת דניאל (מנחות שם) שכאשר עושה במזיד גם כשהציל אינו מועיל לו. והוסיף, שעדיף רופא דתי ע"פ מ"ש הט"ז (סי' שכ"ח סק"ה) **שמצוה מן המובחר שגדולי ישראל יחללו השבת מפני פקוח נפש**, וכיון שכן כשיש רופא שומר שבת שיכול לזכות במצוה גדולה זו למה נמסרנה למי שאינו מכוין כלל למצוה, עיי"ש.

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סי' שצ"ט) העיר ע"ד השמירת שבת כהלכתה, שהרי אפילו רופא מחלל שבת שמטפל בחולה לפרנסתו וללא שכר לא היה מטפל, **בכ"ז באותה שעה שמתעסק בהצלה הריהו מתכוין ורוצה להצילו**, וכדחזינן שהרופאים עושים הכל כדי להציל, ואף אם מתכוונים כדי לקבל את שכרם ולא מתכוונים להצלת נפשות, **מ"מ בהצלת נפשות לא צריך כוונת מצוה אלא די במה שמתכוין להציל כדי לדחות שבת מפני פקוח נפש**. ומ"ש שהרי בלא זה היה מחלל שבת לחינם, כבר העלו רבותינו [בקובץ הערות (סי' מ"ט) וברכת שמואל (כתובות סי' ז')] לחלק שה"מ בגדרי 'אונס רחמנא פטריה', אך בחילול שבת לצורך פקוח נפש שהוא משום "וחי בהם" שהאיסורים נדחים מפני הסכנה [ול"ש בזה פטור אונס, שהרי עושה כן מרצונן] ממילא אין נ"מ מכוונתו, **דסוף סוף יש כאן פקו"נ והאיסור נדחה**. ואדרבה הרי אם לא יקרא לרופא שומר שבת אז באותה שעה רופא זה מקיים מצוות עונג וקדושת השבת, משא"כ במחלל שבת שאף אם לא יעשה שום מלאכה בביתו מ"מ אינו מקדש השבת, ולכן כששניהם מומחים שוים, עדיף שיקרא לרופא שאינו שומר שבת, ואף שיתכן שיחזור אח"כ לביתו ברכב, לדעתיה קעביד ואין בו איסור משום מסייע.

וכ"כ במנחת אשר (וייס, כי תצא, סי' מ"ג אות ג') להעיר ע"ד הבית הלוי הנ"ל, דשאני אונס מפיקוח נפש, דבפיקוח נפש הוא מצווה לחלל את השבת וכיון שזה חובתו ומצווה בידו אף אם מתכוין להנאתו עדין חובתו היא, והביא ראיה לדבר מהירושלמי (ר"ה דף י"א) "אמר ר' נהוראי מעשה שירדתי להעיד על עד אחד באושא ולא היו צריכים לי אלא עילה ביקשתי להקביל פני חברי", הרי לך שכיון שעדות החודש דוחה שבת חילל שבת להעיד אף שעיקר כוונתו היתה לבקר את חבריו, וק"ו הדברים לגבי פקוח נפש. והבן.

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' תע"ח) העיר עמ"ש בשמירת שבת כהלכתה, שכיון שהרופא אינו מתכוין להצלה הוי בכלל 'נתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו טלה- שצריך כפרה', וכן מבואר בחפץ חיים (הל' לשה"ר כלל ד' סי"א) שהמברר פרטים לצורך שידוך עליו להודיע למספר כדי שלא יעבור על איסור 'לפני עור לא תתן מכשול' שהרי המספר מתכוין לאיסור, [וכ"כ בשו"ת מנחת שלמה (סי' ל"ה) שאפי' שיודע שבעלה בעיר אסור להתייחד עמה עד שיודענה]. והעיר ע"ד, **שהרי כאן הדבר מצד עצמו הוא 'מצוה' ומגין שצריך כפרה**, [ועוד נראה שבמומר הרגיל לדבר ל"א שמחויב על כל מחשבה ומחשבה, עיי"ש], וכמ"ש האור החיים הקדוש (ויחי נ', כ') "ואתם חשבתם עלי רעה אלוהים חשבה לטובה" והרי זה דומה למתכוין

להשקות חבירו כוס מות והשקהו כוס יין שאינו מתחייב כלום, והרי הם פטורים וזכאים גם בדיני שמים. וביאר בשו"ת בית יצחק, דבנתכוין לרעה ועשה מעשה דרשות נענש על המחשבה, אבל אם המעשה היה של מצוה או שיצא ממנו דבר טוב אינו נענש על המחשבה. דהמחשבה עושה המעשה דרשות לאיסור, משא"כ במעשה מצוה. והבן.

וכ"כ בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' ע"ט) שיש טעם גדול להתיר החלפת המשמרת בביה"ח בשבת עם הרופא שאינו שומר שבת, שגם כשישארו בביתם יחללו שבת במזיד בכל המלאכות שזדמן לא פחות מהמלאכות שיעשה בביה"ח באיסור, וא"כ אין בזה 'לפני עור' שהוחלפו להם המלאכות אלו באלו, ויותר נוטה לומר שהופחתו המלאכות, כי יש הרבה חולים שמותר לחלל בעבורם וגם הרבה מדרבנן, ומה שיעשה בביתו רובן הם איסורים מדאו'.

ובשו"ת שואלין ודורשין (ח"ד סי' כ') אף שחיזק סברת הבית הלוי הנ"ל, אך הביא משבת שבתון (דף קצ"ו) שזה ל"ש לגבי רופא בשבת- משום שפקדו' דוחה כל האיסורים. והוסיף, להעיר שלכאו' למ"ד 'הותרה' השבת- הריהו כיום חול לגביו, אך תלה זאת במח' הראשונים הנ"ל לגבי תינוק ודגים, והביא מו"מ שהיה לו עם גדולי הדור בדבר, עיי"ש. ולבסוף העלה שלא יחליף משמרתו בצבא עם חייל שאינו דתי [והוא בתנאי שידוע שלא יכשל בשאר מלאכות], וכ"כ בשו"ת היכל יצחק (או"ח סי' נ"ו). ופקפק בדברי האגרות משה הנ"ל 'שהוא מצילו משאר איסורים אחרים שיעשה בביתו', דאולי לא יחטא כלל, עיי"ש.

ו. 'טעה בדבר מצוה'- ועבר על איסור דרבנן

בגמ' שבת (דף קל"ז) איתא, מי שהיו לו שני תינוקות אחד למול אחד השבת ואחד למול בשבת ושכח ומל את של אחד השבת בשבת חייב, אחד למול בערב שבת ואחד למול בשבת ושכח ומל את של ערב שבת בשבת, רבי אליעזר מחייב חטאת, ורבי יהושע פוטר. ופירש"י, דמילה שלא בזמנה אינה דוחה שבת, ואע"ג דטעה בדבר מצוה שהיה טרוד באותו של שבת, ומתוך כך טעה בזה, ואף בזה עשה מצוה שהרי ראוי הוא למול, אלא שאינו דוחה שבת סבירא ליה לר' אליעזר- טעה בדבר מצוה ועשה מצוה שיש בה חיוב חטאת חייב, ור' יהושע פוטר- דסבירא ליה טעה בדבר מצוה ועשה מצוה פוטר. וע"ע ביבמות (דף ל"ד).

והרמב"ם (הל' שגגות פ"ב ה"ח) פסק, כל העושה מצוה מן המצוות ובכלל עשייתה נעשית עבירה שחייבין עליה כרת בשגגה הרי זה פטור מחטאת מפני ש'עשה ברשות', כיצד, הבא על יבמתו והרי היא נדה והוא לא ידע הרי זה פטור מחטאת שהרי עשה ברשות, אבל אם בא על אשתו והרי היא נדה חייב חטאת מפני שלא שאלה, אבל יבמתו אינו רגיל בה כדי שישאל לה. וכן מי שהיו לו שני תינוקות אחד למול בשבת ואחד למול בערב שבת או באחד בשבת ושכח ומל שניהן בשבת פטור מחטאת שהרי יש לו רשות למול אחד מהן בשבת ושבת דחוויה היא

אצלו ומצוה עשה אע"פ שהם שני גופין הואיל וזמנו בהול אינו מדקדק, אבל אם לא היה אחד מהן ראוי למול בשבת ושכח ומל בשבת מי שאינו ראוי למול בשבת חייב חטאת.

ובשורת שבט הלוי (ח"א סי' ק"פ) כתב להסתפק בענין 'טעה בדבר מצוה' אם זה פטור בעצם העבירה הנחשב כמו אונס, וא"כ אפי' בגדר כפרה אינה דהו"ל כמו שאר אונס דלא צריך כפרה, או דילמא אין טעה בדבר מצוה פטור אלא מקרבן חטאת דגזה"כ או קבלה בידם לפטור מקרבן, אבל לעולם נקרא שגגת עבירה. וכיו"ב מסתפק הגרעק"א בפסקים (סי' ח') לענין 'מתעסק', ודעתו דמתעסק רק פטור לענין קרבן חטאת אבל לעולם נקרא שגגת עבירה, ואף חייב קרבן עולה ויורד. ותלה זאת במח' בשבת (דף קל"ז) אם בעיני דוקא עשה מצוה או גם בלא עשה בסוף את המצוה כי עצם הטורדה של המצוה פוטרתו, דאם ה'טירדא דמצוה' פוטרתו א"כ הריעותא בגוף העבירה דמחמת טירדא שכח ועבר ונדרן כאונס לפטור לגמרי. אך צידד לומר, דמיקרי כשוגג הפטור מקרבן אך צריך כפרה. עיי"ש.

והנה, בערוך לנר (סוכה דף מ"ג) כתב, מה שגזרו לגבי לולב שמא יעבירו ד"א ברשות הרבים, ומטעם זה אין נוטלין במקדש בשבת חוה"מ, דחכמים גזרו משום חומר איסור שבת אפילו היכא שפטור מחטאת אם יוציא דטעה בדבר מצוה כיון דעכ"פ איסור דאורייתא איכא. אך הגר"י אלחנן בשו"ת באר יצחק (אע"ז סי' ג' ענף ב') האריך להוכיח שהטועה בדבר מצוה ועבר על איסור כשהיה טרוד וזמנו בהול, שלא עבר איסור כל עיקר וא"צ כפרה, שהריהו כאונס שאין כאן חטא כל עיקר, ואף אם לבסוף לא עשה המצוה. וע"ע בטעם המלך (לולב פ"ח ה"א), ובשו"ת חת"ס (או"ח סי' ר"ח), ובשו"ת תורת חסד (או"ח סי' נ"ח), ובשו"ת אחיעזר (ח"ג סי' פ"ג). אך עיין במשך חכמה (במדבר כ"ט, א') שבכ"ז צריך כפרה קלה.

ומ"ש בשו"ע (יו"ד סי' של"ו) נתנה התורה רשות לרופא לרפאות ומצוה היא ובכלל פיקוח נפש הוא ואם מונע עצמו הרי זה שופך דמים... ואם ריפא ברשות ב"ד וטעה והזיק- פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ואם המית ונודע לו ששגג- גולה על ידו. הרי שאף שהוא בכלל 'טעה בדבר מצוה' חייבוהו כפרה בידי שמים ואף גלות, צ"ל דמיירי בטעה מתוך רשלנות, שהרי בשו"ע (או"ח סי' קכ"ח סל"ו) פסק, מל תינוק ומת נושא את כפיו, והמרדכי (סו"פ הקורא את המגילה) כתב, ול"ד להורג בשוגג דהכא לשם מצוה נתכוין, וע"ע בשו"ת הרמ"א (סי' י') שלמד מזה, שהכל לפי הכוונה אף כי אחריתו ראש ולענה. וע"ע בשו"ת רב פעלים (או"ח ח"ג סי' ל"ו), והבן. אך בשמירת שבת כהלכתה (ח"א דף תל"ב, הערה י"ט) כתב, בשבת הכל כלול ב"וחי בהם", ולכן אם עשה מלאכה בשבת לרפואת החולה ונתברר שטעה ומת החולה אף שחייב גלות' מחשש לרציחה, אך פטור על מלאכת שבת.

ובחידושי החת"ס (שבת דף כ"ט) כתב, אף המטפל בחולה שאין בו סכנה וחילל שבת הוי בכלל 'טעה בדבר מצוה' שפטור אבל אסור. אך בחשוקי חמד (שבת דף ס"ח) רצה לחלק בין טעה בדין לטעה במציאות, שהטועה בדין ל"א ביה טעה בדבר מצוה, וצ"ע, עיי"ש.

ויש לדון, כשעבר על 'איסורי דרבנן' מתוך בהילותו להציל, האם גם שם צריך כפרה?

והנה בנתיבות המשפט (סי' רל"ד, ביאורים סק"ג) עמ"ש בשו"ע (יו"ד סי' קי"ט סי"ג) המוכר לחבירו דבר שאסור באכילה ואכלו- יחזיר הדמים, אך אם הוא דבר שאינו אסור אלא מדרבנן ואכלם- אין המוכר מחזיר לו כלום, וביאר, דאף דבאיסורי תורה אפילו אוכלן בשוגג צריך כפרה ותשובה להגין על היסורין, מ"מ באיסור דרבנן א"צ שום כפרה וכאילו לא עבר דמי. תדע, דאמרינן בעירובין (דף ס"ז) "בדרבנן עבדינן עובדא והדר מותבינן תיובתא", ואילו היה נענש על השוגג היאך היה מניחין לו לעבור ולקבל עונש, אלא ודאי דאינו נענש כלל על השוגג באיסור דרבנן והרי הוא להאוכל כאילו אכל כשר.

ואף שבאור שמח (גירושין פ"א הי"ז) כתב, ישתקע הדבר ולא יאמר, דכבר כתב הרמב"ם (איסורי ביאה פ"א הי"ב) הבא על ערוה מן העריות כמתעסק אע"פ שאין כונתו לכך חייב וכן בחייבי לאוין ובשניות, ופירש מרן בכס"מ, וכן בשניות חייב לשמים אף על פי שאין מענישין אותו בידי אדם דהוי איסור מדרבנן, הרי דשוגג חייב לשמים וצריך כפרה. אך עיין במשך חכמה (דברים י"ז י"א) שהסכים עם דברי הנתיבות ב'מתעסק', ולכאן ה"ה לכאן. וילע"ב.

אך בשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' ס"ז) כתב, לגבי הנכשל בשוגג בדם בתולים דרבנן אם צריך כפרה, דכבר כתב הנתיבות הנ"ל דשוגג באיסור דרבנן א"צ שום כפרה, ומהסוגיא בעירובין שהביא מוכח דהכי נמי גם ב'אומר מותר', ואף להחולקים עליו וסוברים דשוגג בדרבנן צריך כפרה, וכמ"ש בשו"ת בית שלמה (יו"ד ח"ב סו"ס ד'), ובשו"ת שערי צדק (יו"ד סי' ר'), י"ל, דבטעה בדבר מצוה ועשה בדרכו עבירה דרבנן- א"צ כפרה.

אך עיין בשו"ת יביע אומר (ח"א יו"ד סי' י"ד אות ז') בשגג בדם בתולים שהאריך לדחות דברי הנתיבות הנ"ל ושכן מוכח מדברי הרמ"א ביו"ד (סי' קכ"ג סכ"ו) שהשותה יין נסך בשוגג צריך להתענות ה' ימים ומיירי בסתם יינם. וכ"ה משו"ת חיים שאל (ח"ב סי' ל"ח אות ל"ט) בשם מהרש"ו, שפעם אחת שתה יין עם מומר ישמעאל, והראו במצחו ששתה יין נסך, ואמ"ל האריז"ל שצריך לעשות תשובה כשותה יין נסך. וכן דעת רוב הפוסקים, עייש"ב.

אך מלבד זאת, יש כמה מקומות שמצינו שחז"ל כלל לא גזרו 'במקום צער' או 'היזיקא דרבים', ולכאן ה"ה לעוסק ב'הצלת חיים' שמחמת בהילותו עבר על איסורי דרבנן.

בגמ' פסחים (דף מ"ט) אמרו, ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו, ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו, אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו, יחזור ויבער, ואם לאו מבטלו בלבד. **להציל מן הנכרים ומן הנהר ומן הלסטים ומן הדליקה ומן המפולת- יבטל בלבד.** הרי שהעמידוהו על דין תורה לעוסק ב'הצלת הרבים', והחשיבוהו יותר מן ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו שמקיימים מצו"ע שיש בה כרת.

בשולחן ערוך (סי' ש"ח סי"ח) פסק, קוץ המונח בר"ה מותר לטלטלו פחות פחות מד' אמות ובכרמלית מותר לטלטלו להדיא משום דחיישינן שמא יזקו בו רבים **ובמקום הזיקא דרבים לא גזור רבנן שבות**. ובשו"ע (או"ח סו"ס של"ד) כתב, גחלת המונחת במקום שרבים ניזוקים בה יכול לכבותה בין אם היא של מתכת בין אם היא של עץ, והרמב"ם אוסר בשל עץ.

ובשולחן ערוך (סי' שכ"ח סל"ג) פסק, גונח מותר לינק חלב מהבהמה **דבמקום צערא לא גזור רבנן**. ושם (סכ"ח) כתב, המפיס שחין בשבת כדי להרחיב פי המכה כדרך שהרופאים עושים שהם מתכוונים ברפואה להרחיב פי המכה הרי זה חייב משום מכה בפטיש שזו היא מלאכת הרופא, ואם הפיסה כדי להוציא ממנה הליחה שבה - הרי זה מותר.

וכתב המשנה ברורה (שם), ואע"ג דממילא נעשה 'פתח' מלאכה שאין צריך לגופה היא, והוי דרבנן **ובמקום צער לא גזור**, ואפילו להרמב"ם שמשאצ"ל חייב ג"כ יש לומר דכשעושה רק להוציא הליחה אינה גמר מלאכה וא"א לבוא לידי חיוב מכה בפטיש.

ובביאור הלכה (סי' רע"ח ד"ה החולה) כתב, אסור לכבות את הנר בשביל חולה שאי"ב סכנה, ואין להקשות ממה שהתירו לכבות הגחלת ברשות הרבים בשביל שלא יזקו בו רבים, אף דהוה מלאכה שאצ"ל, דהתם משום 'צערא דרבים' התירו, משא"כ בחולה יחיד. א"ה, ואף שהתירו להפיס שחין הנ"ל אף דהוי מלאכה שאצ"ל ככיבוי, צ"ל דצער גדול שאני, ועיין.

ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ז' ד"ה גם מבואר) כתב, נלע"ד שבחדר שיש בו ג' חולים שאין בהם סכנה מותר לכבות הנר בשבת במקום שא"א להוציאו בשביל שישנו החולים משום דמקרי 'צערא דרבים', וכמ"ש בביאור הלכה (סו"ס רע"ח) שה"ה לצער הרבים.

ובשו"ת דברי יציב (חומ"מ סי' ע"ט אות כ"ו) ע"ד הגמ' בנדרים (דף פ') ר' יוסי אומר 'כביסתן קודמת לחיי אחרים', ופירש הר"ן, דכיון דבמניעת כביסה איכא צערא טובא חיי נפש הוא. ובשאלות (פ' ראה, שאילתא קמ"ז) פסק כר' יוסי אע"ג דיחידא הוא. [-וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"י חומ"מ סי' ו' אות י')] שהאריך בביאור הסוגיא. וביאר, דשאני צערא דרבים, וכמ"ש בשבת (דף מ"ב) מכבין גחלת של מתכת ברה"ר, וי"ל דה"נ בצער של רבים שייך לומר דחיהם קודמין. עיי"ש. וא"כ הוא כ"ש בעבודת המשטרה שהוא לכלל ישראל.

ובשו"ת אבני נזר (או"ח סי' קי"ח אות ה') כתב, באיסורי דרבנן במקום שהתירו משום צערא ודאי 'הותרה' היא ולא 'דחויה', דלמה לחכמים לגזור איסור ושיהיה נדחה, טוב שלא יגזרו כלל במקום צערא, וכן לשון הגמ' בכתובות (דף ס') **"במקום צערא - לא גזרי רבנן"**, ואינו דומה לאיסור תורה למאן דאמר 'דחויה', שדברי תורה מוכרחים מחוייבין המציאות, ולמאן דאמר 'דחויה' אי אפשר שלא יהיה איסור כלל, אלא שנדחה. אבל איסור דרבנן אפשר שלא יגזור במקום זה ולא יהיה איסור כלל כמו קודם שגזרו, ובודאי הותרה, ועל כן אפילו אפשר לשנות אין צריך לעשות בשינוי. ואף שמצינו לשון 'דוחה' בחז"ל מ"מ היתר גמור הוא. עיי"ש.

ז. "וביום השביעי תשבות" – הפסד מצוות 'שבתון'

הרמב"ן (ויקרא כ"ג, כ"ד) עה"פ "יהיה לכם שבתון" כתב, שנצטוינו מן התורה להיות לנו מנוחה בימים טובים אפילו מדברים שאינן מלאכה, לא שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתנות ולמלא החביות יין, ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתות נעולות בלילה יהיו עומסים על החמורים ואף יין וענבים ותאנים וכל משא יביאו ביו"ט ויהיה השוק מלא לכל מקח וממכר ויהיה החנות פתוח והחנוני מקיף וכו' והיו הפועלים משכימים למלאכתן ומשכירים עצמם כחול לדברים אלו וכיוצא בהן והותרו הימים הטובים האלו ואפילו השבת עצמה שבכל זה אין בהם משום מלאכה לכך אמרה תורה "שבתון" שיהיה יום שבתה ומנוחה לא יום טורח.

והריטב"א (ר"ה דף ל"ב) כתב, מאי דאמרינן בכל דוכתא 'שבות' לאו למימרא שאין לנו שבות מן התורה כלל, דאם כן נמצאת שבת כחול מן התורה שהחנויות פתוחות ואוצרות תבואה ויין ומטלטלין חפצים מבית לבית דרך כרמלית ומוודין ושוקלין ומונין, ואינו בדין שאסרה תורה הוצאה כגרוגרת והתירה העמל הגדול הזה, שא"כ אין זה יום מנוחה, אלא כך עיקרן של דברים כי בכלל מ"ע שבות של תורה לשבות ממלאכות יש לשבות מכל שבות דרך כלל שלא לעשות שבת כחול, אבל בכל פרט ופרט כי עביד ליה וזהיר באידך דלא הוי שבת כחול הוי שבות דרבנן, נמצא שיש ל'שבות' עיקר מן התורה ולפיכך העמידו בו חכמים דבריהם במקומות הרבה לדחות מצוה של תורה, וזו מרגליות שבידינו מרבינו הרמב"ן.

ובשו"ת חתם סופר (חלק ה', השמטות סי' קצ"ה) כתב, הנושא ונותן בחנותו הוא ככל המחלל שבת באיסורים הכתובים בקרא, וכמ"ש הרמב"ן הנ"ל, וכן מורה לשון הרמב"ם (הל' שבת ריש פכ"א) נאמר בתורה 'תשבות' – אפילו מדברים שאינן מלאכה חייב לשבות מהן. וכתב, שז"ש בנחמיה (י"ג, ט"ו) "בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גתות בשבת, ומביאים הערמות ועמסים על החמרים, ואף יין ענבים ותאנים וכל משא ומביאים ירושלם ביום השבת ואעיד ביום מכרם ציד... ומוכרים בשבת לבני יהודה ובירושלם. ואריבה את הרי יהודה ואמרה להם מה הדבר הרע הזה אשר אתם עשים ומחללים את יום השבת", הרי קמן דיושב בחנות ומוכר ולוקח הוא מחלל שבת בפירוש, ואף שחכמי התלמוד אמרו שמקח וממכר בשבת אסור מדרבנן – היינו באקראי ליקח דבר מחבירו דבר מאכל או שום דבר בארעי ואקראי זה אינו בכלל דברי נחמיה הנ"ל ואסרוהו התלמודים, אבל הקובע מו"מ ופותח חנותו בשבת ושוכר ומשכיר הרי הוא מחלל שבת בפרהסיא. ובענין איסורי מלאכה אין חילוק בין שבת ליו"ט אלא ביו"ט עונשו קיל אבל מה שאסור בזה אסור בזה.

וכ"כ בשו"ת רב פעלים (ח"ג או"ח סי' י"ב) שהעושה מלאכתו מידי שבת בשבתו ואף שאין בו שם מלאכה הריהו עובר על מצוות 'תשבות', רק העיר שאינו בגדר 'מומר' לכל התורה כולה. וע"ע בשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' ע"ז) בגדרו של המומר הנ"ל. ואכמ"ל.

וכ"כ בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סי' כ' אות ב') מ"ש הרמב"ם (הל' שבת רפ"א) שביתה בשביעי ממלאכה מצוות עשה שנאמר "וביום השביעי תשבות", מסתבר שהעשה אינו דווקא על גדרי המלאכה דחיוב סקילה וחטאת, אלא אף על דברים של היתר שלא יטרח בהו שלא לצורך עתה, כמו לקבץ האבנים שנמצאים בחצרו שהוא רה"י, ואף בביתו. וגם אף כשהוא לצורך היום, כשהוא טירחא גדולה לפני איש אחד, אלא דווקא פחות מהדרך לאדם אחד לעשות בימות החול, שיהא ניכר שהוא שובת.

והנה, הגר"ח פלאגי בשו"ת דברי חיים (ח"ג סי' פ"ה) כתב לבאר מדוע לא תקנו ברכה בשבת יו"ט ויוה"כ על מצו"ע של 'שביתה בשבת', [ואע"ג דהוי מצוה בשב ואל תעשה כמו שתיקנו ברכה על מצוות קידוש ה' אע"ג שאינו עושה מעשה], וביאר, **שכיון שחששו חז"ל לחיי האדם ולספק סכנה הן באכילה ביוה"כ והן בעשיית מלאכות לחולה המסוכן בשבת**, לכן כדי שלא יעבור חלילה על איסור ברכה לבטלה ע"כ לא תיקנו ברכה על השביתה. **מבואר שהמחלל שבת במקום פקו"נ מבטל מצוות 'שבתון'**. וכן מבואר בשו"ת אבני נזר (או"ח ח"ב סי' תנ"ה אות ג') שלמ"ד שבת 'דחווה' אצל פקו"נ לא מקיים עשה דשבתון. ובילקוט יוסף (שבת ח"ד סי' שכ"ט, דף רפ"ז) כתב, אף שמפסיד מצוות 'שבתון' אך זכות 'הצלת נפשות' בידו, וכבר אחז"ל חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה 'מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה'.

אך בשו"ת מנחת שלמה (תנינא, סי' כ"ח אות ב') כתב, ברור הדבר דגרמא ודאי שרי ולא שייך לאוסרו משום סרך איסור עשה כי אם בכה"ג שטורח כל היום שבזה סובר הרמב"ן ועוד שעוברים בעשה, אבל אין שום חילוק בין יושב ומפנה חפציו כל היום מזוית לזוית לבין מטעין כל היום צנורות על דדין ועטינין של הבהמה לחליבה. גם נלענ"ד דבכה"ג **שבאותו עמל וטורח קעביד נמי מצוה, שפיר מודה גם הרמב"ן דליכא כלל שום סרך איסור, וכמו שמותר בעמלה של תורה כל היום כך מותר גם בעמלן של מצוות**, וכיון שבחליבה התירו שבות דאמירה לעכו"ם משום טעמא דצער בע"ח, ה"ה נמי דבכה"ג שפיר מותר להיות יושב ועוסק בכך כל היום. ובגרם מלאכה שרי ואין בו גם לא משום איסור עשה. והבן.

ובתורת היולדת (פרק ס"ג, דף ת"ט) הביא בשם הגר"ש שקופ זצ"ל [בחדושי הגר"ש רוזובסקי (כתובות סי' ד')] **שהמחלל שבת לצורך פקוח נפש אף שאינו עובר באיסור חילול שבת, מ"מ אינו מקיים מצוות עשה ד'שבתון'**, וביאר, שמצד גדרי שאר האיסורים מותר לאדם להכניס עצמו בהיתרא לחשש פקו"נ, ומ"ש הרז"ה (הנ"ל) שאם נשפכו המים לא ימולו בשבת, הוא דוקא לענין איסור שבת שיש בה מצו"ע דשבתון, דסו"ס מבטל מצו"ע, וכמ"ש ביבמות (דף כ"ו) שאסור לגרום שהיבמה תהיה ערוה עליו, משא"כ בלא תעשה דשרי. וכתב, א"כ למ"ד שאין הנשים מוזהרות בעשה דשבתון [עיין מנחת חינוך (מצוה פ"ה)], לפי"ז יהיה הבדל בין רופא לרופאה ומיילדת, שרק לרופא יש לישתמט מלעבוד בשבת. אך יישוב הדברים, דגם אם הפסיד מצוות 'שבתון' בכ"ז מצוות 'הצלת נפשות' בידו, ולכן לא ישתמט.

אך הביא בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל, שלא מסתבר שמי שמחלל שבת להצלת נפשות מבטל מצו"ע דשבתון, כשם שכהן בביהמ"ק ומוהל בשבת אינם מבטלים מצוה זו ה"ה לעוסק בפקוח נפש, שהרי ילפינן שמחללים שבת לפקו"נ בק"ו מעבודה בביהמ"ק. ודברי הגר"ש שקופ צ"ל דמיירי בנשפכו המים שהרי בדרך כלל מכינים הכל מלפני השבת אך בחולה או יולדת שלא היתה אפשרות לימנע מכך מאחר וזה מצוותו אין בזה ביטול מצו"ע דשבתון, וממילא אין כל סיבה לרופא להשתמט מלחלל שבת לתורך פקוח נפש. ועוד, שדברי הרז"ה נאמרו רק בודאי שיצרכו לחלל שבת ולא בספק, כי בספק מותר להיכנס.

והביא בשם הגר"פ שיינברג זצ"ל שהעיר ע"ד, שאין לדמות מחלל שבת להצלת נפשות לעבודה בביהמ"ק, שעבודה בביהמ"ק ומילה יש לימוד מיוחד בתורה על זה ומצווה לעשותו וממילא א"א שיעבור על עשה דשבתון, דהתורה צותה בפירוש בזה לא לשבות, משא"כ בפקו"נ שאין ציווי פרטי על פעולה זו היום. ועוד, דלענין מילה דרך העולם שיארע בשבת ובעבודה לעולם הוא כן, משא"כ פקו"נ יתכן שלא יצטרכו כלל לחלל כגון דאיכא גויים שיטפלו וכו'. ובלאו הכי קשה איך ילפינן פקו"נ ממילה ועבודה שהיא 'דחוייה' בשבת והם בכלל בגדר 'הותרה' לחלק מהדעות. אך בעיקר הדבר מה בכך שעבר על עשה דשבתון הרי אנוס הוא ומה חמור זה ממה שעבר על לא תעשה, ועוד, כיון שהותרה הפעולה א"כ לא הוי בכלל איסור שבתון. ועוד שאחז"ל חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה נותנים לו שכר כאילו עשאה, וא"כ אדרבה יש לחושבו כמי ששבת וקיים מצו"ע דשבתון. עיי"ש.

ח. 'אין צריכים כפרה כלל'

באור זרוע (ח"ב, הל' ערב שבת, סימן ל"ח) כתב, היכא שהיתה דליקה והיה שם ספק נפשות וכיבוה ישראלים אין צריכין שום תענית ושום צדקה- שהרי בהיתרא עשו מה שעשו, ואפי' אם הם רוצים לתת צדקה על כך ב"ד מוחין בידם שא"כ אתה מכשילם לעתיד. ויש שמורים להם להתענות על ככה, ורוצים לדמות לגמ' סנהדרין (דף כ"ו) הנהו קבוראי דקבור נפשא ביום טוב ראשון של עצרת שמתניהו רב פפא ופסליניהו לעדות ואכשריניהו רב הונא בריה דרבי יהושע, אמר ליה רב פפא והא רשעים נינהו סברי מצוה קא עבדי, והא קא משמתינא להו סברי כפרה קא עבדי לן רבנן. וה"נ הדבר מותר אך כפרה קא עבדינן להו. ולא נהירא לי, אלא אפי' אם רוצים להתענות מוחים בידם שלא להתענות כדי שלא ימנעו פעם שניה מלכבות.

ובשו"ת חוות יאיר (סי' רל"ו) כתב, אשר שאלתני בדבר חילול שבת הנעשה בשריפה האם ראוי לגזור תענית על הצבור כי חטאת הקהל היא, ודאי דחובה לא קא מבעיא לך דאין דבר נעלם ממך כמ"ש בהגהות אושרי (פ"ד דעירובין) ובתרומת הדשן, דאין איסור כלל ואדרכא הזרזי ה"ז משובת. ואם שאלתך באם חיללו שבת כדי להציל ממון ולא היה סכנת נפש כלל פשיטא

דצריך כפרה. ואם דעתך שיש חשש איסור דאע"פ דהיה פקוח נפש מ"מ נעשה ע"י כבוי זה הצלת ממון גם כן זו א"צ לפנים דאין חשש בזה וכמציל התינוק ועלו עימו דגים.

אך הוסיף, ובאם רצונך משום חומרא בעלמא דמצינו מצוה דצריכא כפרה כמ"ש התוס' (תענית דף י"א) לגבי נזיר, ובגמ' סנהדרין (דף כ"ו) סברי מצוה קעבדי ומ"מ כפרה עבדי להו, ובגמ' מו"ק (דף ט') לגבי חינוך ביהמ"ק, דאחיל להו עון יוה"כ אע"פ דדרשו ק"ו להתיר וק"ו דאורייתא הוא, ש"מ דמ"מ צריך כפרה. ועוד, **דלמ"ד דשבת 'דחוויה' אצל פיקוח נפש וא"כ נראה דיש סברא דצריך כפרה**, וכן לענ"ד כל מקום שאמרו 'גדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה' צריך כפרה. לכן אני אומר דבחילול שבת משום פיקוח נפש נהי דטוב ונכון ליחיד ההוא לענות בצום נפשו דלא יהא אלא רשות, מ"מ באשר ראינו דחשו רז"ל גבי פיקוח נפש טובא ואמרו הנשאל ה"ז מגונה ואין עושין דברים אלו ע"י נשים ועבדים ופי' הר"ן שלא יאמרו הרואים בקושי התירו חילול שבת בפקו"נ מכ"ש אם ישיב המורה להשואל שיתענה ומכ"ש אם יגזרו תענית על הציבור דיש חשש פן תכשילם להבא דממנעי ולא עבדי כי יחדלו מלכבות וכה"ג לכן אין להורות כן ומכ"ש לגזור תענית בצבור והמחמיר אינו אלא מיקל ומן המתמיהין. וכ"ש אם לא חיללו במלאכה דאורייתא רק בשבות שא"צ תשובה כלל.

ובספר בעליל לארץ (לתלמידו של החת"ס, שבת דף פ"א) העיר עמ"ש זקנו בשו"ת חוות יאיר (הנ"ל), דבגמ' מנחות (דף ל"ז) אמר לו והרי גדול כבוד הבריות ומשמע שם שא"צ כפרה כלל, וכן משמע מיצא חוץ לתחום שלא לדעת שמותר לו לפנות מרחוק משום 'כבוד הבריות' ומשמע שא"צ כפרה. ואין ראייה ממו"ק (דף ט') דדרשו קל וחומר, דהרי ק"ו פריכא הוא. אך כתב, והיה נראה לי להביא ראייה לדבריו, משבת (דף קנ"ו) האי מאן דנולד בשבת ימות בשבת, הרי אפילו שהוא לא עשה כלום **אפילו הכי יש בו קצת עונש**, ונ"ל לא לעונש דיליה אלא לעונש לאב ואם וקרוביו ששמחו על שנולד בשבת והיה להם עכ"פ להצטער על חילול שבת לפיכך ימות בשבת ויצטערו בו. א"ה, ודבריו צל"ב, דהא הוריו וקרוביו כבר נפטרו ומתו, ואולי כוונתו על הצער שיראו זאת משמים שנפטר בשבת ומושלך כך ומכפר להם.

ובשו"ת תורה לשמה (סי' תקי"ד) כתב, שאע"פ שאנוס רחמנא פטריה וא"צ כפרה היינו משורת הדין אבל נכון לכל אחד להחמיר על עצמו ולעשות תענית וצדקה לכפרה, אך ה"מ בכה"ג שטעו וכו', **אך בהיתר חילול שבת לחולה שיש בו סכנה ודאי אין להחמיר לעשות כפרה** ואדרבה אם ירצה להחמיר מוחין בידו משום דחיישינן להתרשלות לעת"ל, וכל כך חששו לזה חז"ל עד שאמרו "הנשאל הרי זה מגונה והשואל הריהו שופך דמים".

וכ"כ בשו"ת רב פעלים (או"ח ח"ג סו"ס ל"ו) ידוע שהמחלל שבת מפני פקו"נ א"צ כפרה, ואע"ג דהרב חוות יאיר ס"ל דליחיד נכון להחמיר לעשות כפרה, הרב בני יהודה (עייש, ח"ב דף ס"ג) פליג עליה וס"ל שגם ליחיד אין לעשות כפרה כדי שלא יתרשלו בפקוח נפש, וכמ"ש החיד"א בברכ"י (או"ח סי' של"ד סק"ה), וכן המנהג פשוט ואין להחמיר לעשות כפרה.

ובמשנה ברורה (סי' של"ד סכ"ו) כתב, מי שחילל שבת משום פקו"נ אין צריך לכפרה כלל, ומה שנהגו נשים המדליקות הנר בשביל יולדת בשבת להתענות אח"כ הוא הוללות וסכלות. ובתורת היולדת (פרק נ"ט הערה א') הביא בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל, דהחיות יאיר הנ"ל מיירי בדליקה שמחמת הבהלה יתכן שחיללו שבת יותר מהצורך, ולכן הורה להם תשובה.

ומפורש בשו"ע (סי' שכ"ח סי"ג-ט"ו) כל הזריז לחלל שבת בדבר שיש בו סכנה- הרי זה משובת. אמדוהו הרופאים שצריך גרוגרת אחת, ורצו עשרה והביאו לו כל אחד גרוגרת כולם פטורים, ויש להם שכר טוב מאת ה', אפילו הבריא בראשונה. ושינה מלשון הרמב"ם (הל' שבת פ"ב ה"ו) שכתב רק "פטורים מכלום" ובמעשה רוקח דייק מדבריו שצד איסור יש בזה, אך כבר הוכיח בשו"ת פעולת צדיק (ח"ג סי' קי"ח) שהוא מותר לכתחילה ואין עליהם שום צד איסור, ולכן הוסיף בשו"ע "ויש להם שכר טוב בעמלם". ומשמע כדברי האו"ז הנ"ל.

ובספר משנת סופר (מערלוי, ח"א פקוח נפש, סי' קכ"ה) העיר עמ"ש בשו"ת חוות יאיר (הנ"ל) שלמ"ד שבת 'דחוייה' אצל פקו"נ- צריך כפרה, דהא בשו"ע הרב (סי' שכ"ח סי"ג) כתב, שאף למ"ד שבת דחוייה אצל פקו"נ ידחה השבת ע"י ישראל ולא ע"י גוי, שכיון שאין דרך להצילו אלא ע"י מלאכה זו הרי נדחה השבת בשבילו לגבי ישראלים המחויבים להצילו ואין כאן חילול כלל. הרי שגם למ"ד שבת דחוייה אין כאן חילול וממילא א"צ כפרה כלל, ועוד, שגדולי הפוסקים ביארו בדעת הבית יוסף שס"ל ש'הותרה' השבת בפני פקו"נ. אך העיר מהגמ' שבת (דף קנ"ו) "האי מאן דבשבתא בשבתא ימות- על דאחילו עליה שבת" הרי שמי שנולד בשבת ימות בשבת על שחיללו עליו שבת, ומבואר דאף שהוא פקו"נ צריך כפרה בין למ"ד הותרה או דחוייה, וצ"ע. אך זה אינו נוגע למעשה דכיון שיש חשש של מכשילן לעת"ל וכמ"ש האור זרוע הנ"ל, אסור לו להתענות, וכבר אמרו כל הזריז בפקוח נפש הרי זה משובת.

והביא משו"ת חת"ס (או"ח סי' פ"ב) שכתב, לגבי שחיטה לחולה בשבת במקום אכילת נבלה, אם היה כאן עבירה רבה או זוטא היה מקום לדון, אבל הכא אין עבירה אלא מצות עשה לחלל שבת או לעבור על שאר איסורים להחיות נפשו. וכ"כ התשב"ץ (ח"ג סי' ל"ז) "שלכל פקוח נפש סילקה תורה קדושת שבת והחזירה חול גמור". אך כתב, שאין להוכיח מ'עשה דוחה לא תעשה' כדוגמת כלאים בציצית וכדו' שהוי מצוה גמורה וא"צ כפרה כלל, כי התם הרי 'בעידנא' שמקיים המצו"ע דוחה את הל"ת והוי מצוה, משא"כ בפקוח נפש שהוא בא לאחר מכן. ועוד, שבעשה דוחה ל"ת זהו רצון ה' וממילא היא מצוה שלימה, משא"כ בפקוח נפש שאין זה רצונו של השי"ת שהלה יחלה וידחה השבת אלא שלאחר שחלה כך נזדמן.

וכ"ה מהיעב"ץ בסידורו בית יעקב (וידוי ליוה"כ) "על חטא שחטאנו לפניך באונס"- שאינו באנסוהו לעבור עבירה שיעבור ולא יהרג, דבכה"ג מצוה קעביד ואם לא עשה כן הרי עבר על מצוות קונו, אך שמא אעפ"כ צריך כפרה שהיה לו להתפלל שלא יבוא לידי ניסיון, ואלמלי היה לו זכות היה ניצול מלבוא לידי אונס זה. ולכן בחברי הצלה, מלבד הטעם שמכשילן לעת"ל,

יתכן לומר שרק מי שמן השמים נסתבב ובאו לידי כך צריכים כפרה אך חברי הצלה שממציאים עצמם להיות מוכנים לכל צרה שלא תבוא להציל נפשות אצלם ל"ש 'מן השמים סובבו' שהם השלוחים וממילא א"צ כפרה כלל, אך יש לדחות, דסו"ס נתחלל השבת.

אך סיים, ועלה בליבי לומר טעם חדש שא"צ להתענות לכפרה, לפי דרשת ר' שמעון בן מנסייה "חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה" שמצינו במדרש רבה (ויקרא פכ"א פ"ה) "כי בתחבולות תעשה לך מלחמה" – אם עשית חבילות של עבירות עשה כנגדן חבילות של מצוות, הרי שברביבוי עשיית המצווה מכפר על העבירה, והרי זה שהציל את חיי חבריו ע"י חילול השבת הרי שמכנגד נזקף לזכותו חבילות חבילות של מצוות שיעשה חבריו ובמיוחד שמירת השבתות שישמור לעתיד. ועוד, שהרמב"ם (הל' שבת פ"ב ה"ג) כתב, ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שי"ב סכנה שנאמר "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" – ולא שימות בהם, ואלו המינים שאומרים שזה חילול שבת עליהם הכתוב אומר "וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם". והנה לפי"ז אם מתענה לכפרה יש לחוש בזה למינות שנראה שסובר כהצדוקים שפקו"נ לא דוחה שבת. עיי"ש.

וזכר לדבר, ברמב"ם (הל' קידוש החודש פרק ג') עדים שראו את החודש הרי אלו הולכין לבית דין להעיד ואפילו היה שבת שנאמר "אשר תקראו אותם במועד". היה העד שראה את החודש חולה מרכיבין אותו על החמור ואפילו במטה ואם יש להן אורב בדרך לוקחין העדים בידן כלי זיין ואם היתה דרך רחוקה לוקחים בידם מזונות. ואפילו ראוהו גדול ונראה לכל לא יאמרו כשם שראינוהו אנחנו ראוהו אחרים ואין אנו צריכין לחלל את השבת אלא כל מי שיראה החדש ויהיה ראוי להעיד... **מצוה עליו לחלל את השבת ולילך ולהעיד**. ובירושלמי (ר"ה סוף"א, דף ח') הוסיף, **נמצאת מעכב את הרבים מלעשות דבר מצוה**, וכל המעכב את הרבים מלעשות דבר מצוה צריך נידוי. ובס' תרועת מלך (זוסמנוביץ, סי' נ"ז) הוכיח ש'הותרה' השבת בפני העדות לקידוש החודש, ומן השמים זמנוהו לראות. ובשו"ת מנחת שלמה (או"ח סי' ז' אות ג') כתב, משוינן קידוש החודש לפקו"נ, ומצוה לחלל שבת אפי' בספק רחוק. אך בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סי' י"א) כתב, שאין ללמוד מקידוש החודש שהתירו גם לשלוח עדים להעיד על העדים וכו', דהחמירה בו תורה, וודאי גמירי כן הלכה למשה מסיני.

ועיין בחכמת אדם (יו"ד כלל ג' סי"ז) שכתב, שחט בסכין בדוק ונאבד קודם שבדקוהו אחר השחיטה ואחר כך נמצא פגום כשרה, דכיון דכבר יצא בהיתר דאילו נאבד לגמרי הסכין כשרה וכמ"ש בסימן הקודם ולכן אף שמצא עכשיו שנפגם כשרה ואמרינן שמה נפגם מדבר אחר, **דאין זה דרכי נועם** שאילו מתחילה קודם שמצאו היה מותר לאכול מהבהמה ואח"כ כשנמצא הסכין נמצא שאכל נבילה. א"ה, הרי שכיון שאין דרכו להיפגם בשחיטה מפני דרכי נועם אמרינן שאכל בהיתר. ובשו"ת ודרשת וחקרת (ח"ג, יו"ד סי' כ"ב) למד מכאן שה"ה ליעד בדיקה שנאבד וטיהרוהו ולאחר שטבלה ולנה עם בעלה מצאה אותו, אפילו נמצא שהוא טמא

עלינו לטהרה וכנ"ל משום דרכי נועם ותלינן שמדבר אחר נתלכלך. א"ה, וה"ה הכא אין זה 'דרכי נועם' שנחייבו להציל מפני פקוח נפש ולאחר מכן נחייבו על זה כפרה.

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תתס"ח) בענין נהג אמבולנס שדרס בדרכו להציל, שאם לא נתרשל בנסיעתו אף ששאר אדם צריך כפרה על שנתגלגל זה על ידו, **מ"מ העסוקים בהצלת נפשות אין צריכים כפרה כדי שלא ימנעו**, וכמ"ש בגמ' סנהדרין (דף ע"ד) רודף שהיה רודף אחר רודף להצילו ושיבר את הכלים בין של רודף בין של נרדף בין של כל אדם - פטור, ולא מן הדין, שאם אי אתה אומר כן נמצא אין לך כל אדם שמציל את חברו מיד הרודף, וכן פסק הרמב"ם (הל' חובל ומזיק פ"ח הי"ג) שלא ימנע מלהציל. א"ה, ולכאור' ה"ה לדידן.

ט. תפילת החסידים שלא יבואו לכלל פקוח נפש

בגמ' נדה (דף ל"ח) איתא, חסידים הראשונים לא היו משמשינ מיום רביעי בשבת, שלא יבואו נשותיהן לידי חלול שבת. ובספר חסידים (סי' תשצ"ג) כתב, מי שאשתו מעוברת והגיע החודש התשיעי, **יתפלל שלא תלד אשתו בשבת שלא יחללו שבת**, וכן על בתו וכלתו. ואחד היה מתפלל בתפלת מנחה בערב שבת שלא תיפול דליקה בשבת, ושלא תלדנה הנשים בשבת. הרי מבואר שיש להתפלל ולהתרחק מאוד מחילול שבת גם בהיתר.

ובגמ' שבת (דף קנ"ו) אמרו, "האי מאן דבשבתא יהי, בשבתא ימות - על דאחילו עלוהי יומא רבא דשבתא, אמר רבא בר רב שילא, וקדישא רבא יתקרי". וביערו הדבש (ח"ב סוף דרוש ג') כתב, כי הך דחללו עליו שבת באמת הוא רק פקפוק בעלמא, כי התורה התירה לחלל שבת לצורך סכנה, ומה יעשה הולד במעי אמו בכך, **אך אפילו הכי למען שתהיה נשמתו זכה וברורה ולא יהיה בה שום שמץ כתם - ימות בשבת, שיהיה זה לנקות החטא ללבן כתמה**, אך זהו במי שחף מכל פשעים ואין שום כתם ושמן בגופו כלל, אבל מי שבלאו הכי יש לו כתמים רבים לא ימות בשבת, ולכן אמרו בגמ' שבת (דף ל') שדוד המע"ה נפטר בשבת, שכיון שנולד בשבת היה זה להוכחה שנמחלו לו שאר עוונותיו ויצא נקי מכל פשעים.

א"ה הר"ך, אך צ"ע מכל שאר המקומות שנלחם דוד המע"ה בשבת, ועליהם לכאור' לא הוצרך לכפרה, וע"כ צריך לחלק בין התינוק שגרם כביכול לכך, לבין המיילדת שמצילה חיים ולכן א"צ גם לתיקון, וה"ה לכל המקומות שדחה דוד המע"ה את קדושת השבת בעבור פקדונ, שעליהם לא הוצרך לתיקון כיון שבעבורם הציל חיים וזכותו גדולה יותר, אך ילע"ב.

אך כבר מרן בחזון עובדיה (שבת ח"ג דף שכ"א) כתב, שמ"ש בגמ' נדה (דף ל"ח) שחסידים הראשונים דאגו שלא יבואו נשותיהן לידי חילול שבת - זהו משנת חסידים בלבד אך מן הדין אינה חייבת בזה. ולכן אין היולדת חייבת להימצא בקרבת ביה"ח כדי למעט בחלול שבת בנסיעה אם יש לה קושי בדבר, וכמ"ש בשבט הלוי (ח"ח סי' פ"ח), ובשו"ת דברי יציב (או"ח

סי' ק"ע), ושכן הורה החזון איש שבמקום טירחא א"צ להחמיר בזה. וכ"כ הגרי"ש אלישיב בקובץ תשובות (ח"א סי' מ"ג). ובשמירת שבת כהלכתה (דף ת"צ), ודלא כמו שהביאו בשמו של הגר"נ קרליץ בשם מרן החזון איש - להחמיר. עיי"ש. ובחזון עובדיה (אבלות ח"א דף נ"ג) הוסיף, שלמ"ד 'הותרה' השבת בפני פקו"נ נראה שזה חומרא בעלמא. והבן.

ובשיעורי תורה לרופאים (ח"ב סי' צ"ה) הביא דברי המהרי"ץ חיות (נדה דף ל"ח) שהוכיח מ'תפילת החסידים' ששבת 'דחווה' ולא 'הותרה'. ויישב, דאינה ראייה דגם למ"ד 'הותרה' ההימנעות אינה מהמלאכות שהתורה התירה אלא משום שבשעת בהלה האדם איננו מרוכז ויכול לעשות מלאכות מיותרות ולהרבות בשיעורן, ומזה חששו.

- 'שפך לו קיתון על פניו' - סימן שאין מעשיו ראויים

בגמ' סוכה (דף כ"ח) איתא, ירדו גשמים מאימתי מותר לפנות משתסרח המקפה, משלו משל למה הדבר דומה לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו. ופירש"י, כלומר צא מלפני דאי אפשי בשמושך, וירידת גשמים היא שפיכת קיתון, וסימן קללה הוא.

ובשו"ת הרשב"א (ח"א סי' נ"ז) כתב, כיון שיש בירידתן עכוב המצוה זה אות שהחטא גורם, כי עיני ה' אל יראיו לסייען במצוות, ודומה למ"ש יסורים שיש בהם בטול תורה אינם יסורים של אהבה. והמג"ן בקרבן חגיגה (דף מ"ו) כתב, אף שמחשבה טובה ה' מצרפה למעשה מ"מ כיון דהאונס בא מן השמים ודאי היא הוראה שה' עמו בהסתור פנים, וכמ"ש בגמ' יומא (דף פ"ח) הוראה קרי ביוה"כ - ידאג כל השנה, ונ"מ למבועי רחמים ולמיהדר בתשובה שלימה. ומדבריהם משמע לכאור' שעכוב משמים בכל מצוה הריהו 'סימן למעשיו'.

ובשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' י') בענין שנחכסו השמים בעבים ולא יכלו לקיים מצוות קידוש הלבנה באותו החודש, כתב, שאף שא"צ לגזור תענית על הציבור וכו', אך הוא 'סימן', וכמ"ש בשפך לו קיתון על פניו שאינו רוצה בשימוש. ואין לחלק דשאני התם שכבר נכנס לסוכה וסילקהו, והוא כ"ש היכא שלא זכה להיכנס לסוכה כלל. והוא כמ"ש חז"ל "כל שנה שאין תוקעין בה בראשה מריעין לה בסופה", אך גם שם חילקו בין אונס דשכיח ללא שכיח, ולכן באונס שאינו שכיח אמרו "מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה", עיי"ש.

אך בשו"ת בנין ציון (החדשות, סי' כ"ה) לענין חולה המחויב לאכול ביוה"כ, כתב, דקדק שם התנא לומר 'הוראה קרי' ולא אמר 'מי שבא לידו חלול יוה"כ'פ' באונס או אפילו בשוגג, וכן יקשה ממ"ש שפקוח נפש דוחה שבת - והזריז הרי זה משובח, דמה שבח איכא הלא ידמה שנשפך לו קיתון בפניו שהוצרך לבא לידי חלול שבת. אלא ברור דזה לא שייך רק במה שבא לאדם שלא מדעתו, דכיון שנעשה ע"י שמים בלי פעולתו ניתן לו סימן בזה מן השמים להרע או להיטיב, אבל מה שעושה אדם בדעתו ובמחשבתו בזה אין ענין הראות סימן כיון שאדם בעל

הבחירה. אך אפילו אנסוהו בע"כ לחלל יוה"כ אין זה מענין התנא, כי רק ענין מגונה כ'ראיית קרי' הוא סימן שנמסר בכח החיצונים, אבל שאר אונס אינו ענין לזה, ומה גם אונס של מצות "ונשמרתם", שאם נאמר דרחייה ע"י פקו"נ יחשב כשפיכת קיתון, **נשפוט ג"כ שהמוהל שמל בשבת ויוהכ"פ יצטרך ג"כ לכפרה מפני שבאה דחייה זו לידו.** ובלא"ה לענ"ד הייתי אומר לולא דברי רש"י שדימה זה לשפיכת קיתון, דשפיכת קיתון לא שייך אלא במקום שנאמר במשנה 'בגשמים' בלבד, משום שג' מפתחות לא נמסרו לשליח, בזה דוקא נחשב כשפיכת קיתון, אך שאר שלוחים של הקב"ה אינם סימן שהקב"ה ממאס בעבודתו אלא שלא רצה לבטל שליחותם מפני עבודתו, וכדברי הנהר לרפב"י בחולין (דף ז'). עיי"ש.

ובשו"ת דברי יואל (או"ח סי' כ"ט) כתב, מה שאינו רשאי ע"פ פקודת הרופאים להתפלל לפני התיבה ולהיות בעל תוקע, אל ידאג מזה מאומה שבכזה אמרו בברכות (דף ו') 'חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה', **הרי דזה מעלה גדולה יותר מכל המעשה,** ואין זה דומה למ"ש בסוכה (דף כ"ח) ד'שפך לו קיתון על פניו', דהתם ע"פ דרך הטבע אין יורדין אז גשמים כלל **משא"כ בשאר ענינים ששכיחים ע"פ הטבע.**

ובפתחא זוטא (הורוביץ, סוכה, סי' תרל"ט ס"ה סוף אות ט') כתב, בדרך דרש י"ל שהוא סימן רק בסוכה כיון שהוא רמז לענני כבוד וכאילו מונעם מלהסתופף בצילו, ולא בשאר מצוות. ובפשוט י"ל, כמ"ש רש"י (תענית דף ב') "הכל יוצאין ונראה שאין הקב"ה חפץ במעשינו", משא"כ בשאר אונסים לאנשים פרטיים ואפילו באונס של תקיעת שופר דהוי לרבים דמעלה עליו כאילו עשה המצוה, **דרק בסוכה שהכל יוצאין וניכר לכל,** הוא סימן שאינם רצויים.

ובס' שבת שבתון (זילברשטיין, סעיף קי"א) כתב, שחולה שחייב לאכול ביוה"כ אינו בכלל 'שפך לו קיתון על פניו', כי היוצא מהסוכה אינו מקיים מצוה ביציאתו, אך חולה האוכל ביוה"כ מקיים מצוה באכילתו "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם", **וה"ה לרופא המנתח ביוה"כ שזכה להציל נפש מישראל שמצוותו עדיפה מצום יוה"כ.** ומ"ש באגרות סופרים (אגרת ל"ג) מבעל הכתב סופר, שמתאנח על שחלה שבוע לפני תשעה באב ולא היה יכול לצום, והיה צערי גדול והעתרתי פני ה' שיעזורני להתענות וישלח לי רפואה ולא יראה לי באצבע 'לא חשוב את לאתאבולי על ירושלים', וב"ה הלכו היסורים והתענה והתאבל על ירושלים. משמע שהמונעים אותו מלצום הוי כ'סימן' משמים, אך אולי הוא רק במי שנחלה סמוך ליוה"כ ותשעה באב, משא"כ אדם בגיל זיקנה שבדרך הטבע שלו להיות חלוש בכ"ג אינו סימן רע. והדבר דומה למתבאר בדברי חז"ל שאם באו הגשמים כבר לפני החג אינם סימן קללה.

אך בס' משנת סופר (סי' קמ"ט) כתב לחלק, דה"מ שנכנס לסוכה ושפכו לו קיתון, אך אם התחילו לרדת גשמים לפני החג אינו 'סימן', וכמ"ש בביכורי יעקב (סי' תרל"ט) בשם החמדת ימים, וה"ה אם נחלה לפני יוה"כ אינו סימן, ורק בנחלה בעצם יוה"כ צריך לחילוקים הנ"ל,

ודלא כמ"ש בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' י'). ואין ראייה מדברי הכתב סופר הנ"ל, דשא"ה שהיה מאבלי ציון ולא שקטה רוחו שלא יוכל להתאבל על ירושלים, ואין ללמוד משם.

והנה בגמ' שבת (דף קכ"א) אמרו, נזדמנו לו נחשים ועקרבין הרגן **בידוע שנזדמנו לו להורגן**, לא הרגן בידוע שנזדמנו להורגו ונעשה לו נס מן השמים. ופירש"י, שנזדמנו לו להורגן- לכך באו לידו, **שזימן לו המקום לאבדן**, לפי שהיו עתידות להזיק וגלגלו זכות על ידי זכאי. לא הרגן בידוע שנזדמנו לו להרוג אותו- והראה לו הקב"ה שחטא, אלא שנעשה לו נס. א"ה, הרי שכאשר הוא עוסק בהצלת הזולת הריחו כסימן משמים- שהוא זכאי, והבן.

י. 'דברים אלו עושים- ע"י גדולי ישראל וחכמיהם'

בגמ' יומא (דף פ"ד) איתא, מחמין חמין לחולה בשבת בין להשקותו בין להברותו, וכו', מפני שספק נפשות דוחה את השבת, ולא ספק שבת זו אלא אפילו ספק שבת אחרת, ואין עושין דברים הללו לא על ידי נכרים ולא על ידי כותיים, אלא על ידי גדולי ישראל, ואין אומרים יעשו דברים הללו לא על פי נשים ולא על פי כותיים אבל מצטרפין לדעת אחרת.

והרמב"ם (הל' שבת פ"ב ה"ג) כתב, כשעושים דברים האלו אין עושין אותן לא ע"י גוים ולא ע"י קטנים ולא ע"י עבדים ולא ע"י נשים כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהם, אלא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם. וכ"כ בפירוש המשניות (שבת פ"ח מ"ג) שלא יעשו ע"י עמי הארץ. אך בשו"ת הרשב"ץ (ח"א סי' נ"ד) ביאר ש'גדולים' אין הכוונה ל'חכמים' אלא 'גדולים בשנים', שלא יחשבו שאין פקד"נ דוחה שבת ויש חשש שיגיעו לבסוף לכלל סכנה.

ובשלחן ערוך (סי' שכ"ח סי"ב) פסק, כשמחללין שבת על חולה שיש בו סכנה **משתולין שלא לעשות ע"י עכו"ם** וקטנים ונשים אלא ע"י ישראל גדולים ובני דעת. הגה, וי"א דאם אפשר לעשות בלא דיחוי ובלא איחור ע"י שינוי עושה ע"י שינוי, ואם אפשר לעשות ע"י עכו"ם בלא איחור כלל עושין ע"י עכו"ם, וכן נוהגים. אבל במקום דיש לחוש שיתעצל העכו"ם אין לעשות ע"י עכו"ם. ובט"ז (שם סק"ה) כתב, דלאו מנהג ותיקין הוא, דאף שיכול לעשות ע"י א"י מ"מ הישראל יזרז בדבר יותר, וכן עדיף ע"י ישראל- משום חשש לעת"ל. ובמשנה ברורה (סקל"ד) הוסיף, וכשיש במעמד זה חכמים- מצוה לכתחילה לעשות חילול זה על ידיהם.

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ו פרק ב') כתב, האליהו רבה (אות י"ב) והתוספת שבת (אות ט"ו) פסקו כדברי הט"ז. ובשו"ע הגרש"ז (סעיף י"ג) הוסיף, דאפילו אם בא הישראל להחמיר ע"ע לעשות ע"י נוכרי או קטן יש איסור בדבר מ'דברי סופרים' שמא יאמרו הרואים בקושי התירו פקוח נפש, ואף שהמנהג נתפשט כדברי הרמ"א, אך טוב שלא לנהוג כן כדי שלא יכשלו לעת"ל. וכתב, שנראה שגם הרמ"א מירי רק לגבי הדלקת הנר ובישול וכדו', אך בעצם הגשת טיפול רפואי ע"י הרופא, יודה שיש לעשותו דוקא ע"י יהודי. עיישב.

בחזון עובדיה (שבת ח"ג, דף רפ"ב) הביא מהאור זרוע (ח"ב סי' ל"ח) שכתב, שלדעת הרמב"ם אף אם נמצא נכרי מוכן, **עושין הכל ע"י ישראל דוקא**. ובס' קצות השולחן (בדי השולחן סי' קל"ה אות ט') כתב, שלדעת הרמב"ם אף אם בא להחמיר ע"ע לעשות ע"י נכרי או קטן - **יש עליו איסור מדברי סופרים מפי הרואים**. ובס' מקראי קודש (דף ק"ב) כתב, שאם נמצא לפנינו נכרי מזומן לטפל בחולה למ"ד שבת 'דחוייה' אצל פקו"נ לא מחללינן, אך למ"ד 'הותרה' אף בכה"ג מחללינן. ובשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' ט"ו) הוכיח מכאן שהרמב"ם ס"ל שהשבת 'הותרה' דאל"כ ודאי שהיה צריך לחזור אחר דרכי היתר. אך הביא מס' עמק ברכה (יוה"כ אות ג', דף קי"ב) שכבר עמד בזה וביאר, שאפי' למ"ד 'דחוייה' השבת ומהדרינן אחר דרך היתר, אין זה אלא למצוה לכתחילה אך בדיעבד שפיר דמי, ולכן העדיפו ותיקנו שחילול השבת ייעשה ע"י גדולי ישראל כדי שלא יבואו להקל בחילול השבת. עיי"ש.

ובספרו לרית חן (סי' של"א, אות צ"ח) דן כן גם לגבי מילה, במוהל שקיבל עליו שבת מבעוד יום ובא אדם להזמינו למול את בנו, האם כיון שיש מוהלים שלא קיבלו עליהם שבת עדיף שהוא לא ימול כיון שאפשר למצוה להיעשות ע"י אחרים. **ובתחילה רצה לתלות זאת במח' אם שבת 'הותרה' אצל מילה או רק 'דחוייה'**, שלמ"ד 'הותרה' א"צ לחזור אחר מוהל אחר אע"פ שאין טורח בדבר, אך למ"ד 'דחוייה' כל שאפשר בהיתר לא דחינן שבת בעבור המילה, והפמ"ג בספרו תיבת גומא (ריש פ' תזריע) כתב, שלמ"ד אשה כשרה למול, אם שבת 'דחוייה' אצל המילה יש להעדיף שהאשה תמול כיון שאינה מצווה ב'עשה דשבת'. אך בגמ' יומא (דף ו') מבואר ללישנא קמא שאף למ"ד טומאה 'הותרה' בציבור בכ"ז כל היכא דאיכא טהורים וטמאים יעשו ע"י טהורים בלבד. וכ"ה משו"ת נחפה בכסף (או"ח סי' ה') במוהל שהגיע מחו"ל שצריך לעשות יו"ט שני של גלויות, שכיון שאפשר למול ע"י אחרים - לא הותר לו למול, וכמ"ש ביומא (הנ"ל) שלא יעשו ע"י טמאים, וכ"ש במילה שי"א שהיא רק דחוייה. אך הביא מס' מכשירי מילה (פרק י"א אות י"ב) שחכמי ארם צובא חלקו ע"ד הנחפה בכסף. אך יש לחלק בין יו"ט שני לדידן, וצ"ע. וכ"כ בחזון עובדיה (יו"ט, דף קנ"ד), עיי"ש.

בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' ע"ט) בדין רופא שומר תורה ומצוות אם ראוי שישתדל שישבות וישמור את השבת כהלכתה ורופא גוי ימלא משמרתו במקומו בשבת, או שמא אין בכך קפידא אחר שזו מצוותו לחלל את השבת ולפקח את הנפש. כתב לתלות זה הספק אם 'הותרה' שבת או 'דחוייה', **דאם 'הותרה' - הרי זה כהיתר גמור ואין צריך למנוע עצמו**, אולם אם היא 'דחוייה' - ראוי לו להשתמט ואל יכניס עצמו לחילול שבת אף כדי לפקח את הנפש, הואיל ואפשר למצוה זו שתיעשה ע"י אחרים. והעלה דעדיף שיחליף משמרתו עם הגוי. אך שם (או"ח ח"ה סי' כ"ה) כתב, שבמקום חשש עצלות וכדו' עדיף שיעשה ע"י ישראל.

אך בפסקי תשובות (סי' שכ"ח סכ"ח) ע"ד הרמ"א שעדיף ע"י נוכרי, כתב, אך הניסיון מעיד שאם יהיו כולם נוכרים בשבת בלא פיקוח יש לחוש שלא יטפלו כהוגן ביהודים לכן צריך

שיהיו גם יהודים בין חברי הצוות, ואחות ורופא תורן במרכזים רפואיים בארץ אינם צריכים להשתדל להחליף משמרתם בשבת. וכ"ה בשם הגרש"ז אורבך, שאפי' מאושפז בביה"ח של גויים רק יהודי אחד א"צ הרופא להחליף משמרתו עם רופא גוי, כי הוא ישתדל יותר טוב עבור היהודי, ואף אם יצטרך לטפל גם בשאר חולים משום חשש איבה הרי כוונתו לשם מצוה, ורק במקום שכולם גויים חייב לעשות כל שבאפשרותו כדי להחליף המשמרת.

וכבר כתב בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סי' ד' אות ט') שאין סברא לומר שמכיון שיש במשטרה שוטרים שאין השבת נחשבת אצלם אלא ליום מנוחה לאומי והם בודאי יסעו וע"כ לא יהיה פקוח נפש, דאין נבוא ונסמוך על מה שיהודים אחרים יעשו באיסור, ואטו על חוטאים ניקום ונסמוך, ואדרבא כשעבדי באיסורא עלינו להתריע נגדם השכם והערב ככל אשר בידנו, ואם יש באיזה פעולה מקום היתר אין מקום לאסור על סמך האחרים שיעשו באיסורא, ועלינו לדאג שגם המחללים לא יעשו באיסורא, דישראל אע"פ שחטא ישראל הוא.

ואף שהחפץ חיים בס' מחנה ישראל (פרק ז') כתב לאנשי הצבא שיבחרו להם מלאכה טובה לפרנסתם וכמלאכת החייט או הרצען שלא יצטרכו לעבוד בשבת ולא יגיעו לידי חילול שבת, וימנעו ממלאכת הכותב והאופה והרופא וכדו' ששם בודאי יחללו שבת לרוב ח"ו. וכ"כ בכף החיים (סי' רמ"ח סקכ"ד) היכא שבודאי יצטרך לחלל שבת במקום פקו"נ אסור להביא עצמו להיות 'מלח בספינה' אע"פ שהולך קודם ג' ימים, כיון שאפשר להתעסק במלאכה אחרת, ולמה לו לבוא לחילול שבת, ומדברי האריז"ל משמע שגם באונס צריך כפרה.

אך כבר הג"ר ניסים קרליץ זצ"ל בספרו חוט השני (שבת פרק ח', עמ' ע"ג הערה כ"ו) כתב, דהתם איירי במקום שיצטרך לחלל שבת במקום דאין היתירא דפקוח נפש, כגון במקום חולה שאין בו סכנה או בפקו"נ של עכו"ם. אך פשיטא שמי שבחר לעצמו להיות רופא או איש הצלה שמותר ומצוה וחובה לו להציל בפקוח נפש, ואין לזה שייכות לענין שאין להכניס עצמו לחילול שבת בפיקו"נ, דכיון שהוא יודע להציל ודאי דמחוייב בכך ואין לו להישמט מההצלה, ואינו ענין למ"ש חסידים הראשונים שלא יבואו לידי חילול שבת.

ובאינצקלופדיה תלמודית (ערך חכמות חיצוניות, בסוף דבריו) הביא מאיגרת הרמב"ן לחכמי צרפת [הובא בסוף קובץ תשובות הרמב"ם (ח"ג, מהדורת ליסיהא)] "להבין בחכמת הרפואות לשער כל מידה ולדעת כל תבנית ויתר החכמות ותחבולותם - חז"ל הזהירונו עליהם וצונו בהם". וכ"ה משאר הראשונים, שיש על האדם ללמוד חכמת הרפואה, ויש שכתבו שהיא אף מצוה. ובספר חסידים (מהדורת מקיצי נרדמים, סי' תתרט"ט) כתב, "אל תהי צדיק הרבה" אחד היה שאמר לו אביו תלמוד לפני ספר רפואות, אמר הבן לא אלמד, כי כשאדע למרחוק חולה עני אם לא אלך שם הרי אני חוטא, ואם אלך והוא ימות - על ידי הוא מת, אך אם לא אדע רפואות איני חייב, אמרו לו הקרובים, אילו היית יודע ברפואות הם היו חיים וכיון שיכולת ללמוד ולעשות ואינך עושה ולומד - הריהו כאילו אתה ממית אותם. והבן.

ובבני יששכר (חודש סיון, מאמר ה', אות כ"ו) כתב, אף שאמרו בגמ' נזיר (דף כ"ג) ש'עבירה לשמה' הריהי גדולה כ'מצוה שלא לשמה', בכ"ז בבכירתו טוב לו שיבחר במצוה אפי' שלא לשמה, משום שסגולת המצוה שגוררת מצוה ועברה גוררת עברה, ועל זה אמרו "הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה". ובזה ביאר דברי הירושלמי 'השואל הרי זה מגונה', ולכאור' יקשה שהרי אינו יודע את הדין ובא לשאול, והרי גם חז"ל שאלו 'מניין לפקוח נפש שדוחה את השבת'. אך להנ"ל הוא מובן, דה'שואל' הזה ודאי ידע שפקו"נ דוחה שבת, אלא דס"ד שזה כמו 'עבירה לשמה' ורוצה לברוח מן העבירה, ולכן דחאו **שזה אינו 'עברה לשמה' אלא רק 'מצוה', ומי שצוה על השבת לקדשו צוה לחללו בפקוח נפש**, וכשם שמצוה להקריב קרבנות בשבת ואינו עברה לשמה ח"ו, ולכן כתב "ושמרתם את חוקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם- אני ה'", אני הוא המצוה על מצוה זו כשאר המצוות, והבן.

- להתמנות 'לכתחילה' לחברי הצלה בשבת

במנחת אשר (וי"ס, פ' אמור, דף ש"ו) נשאל האם מותר לכהן לכתחילה לעבוד בארגון הצלה, שמא במסגרת עבודתו יטמא למתים. וכתב, שלכאור' זה תלוי אם זה 'הותרה' או 'דחוייה', וכמ"ש בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' של"ח) דכיון ד'דחוייה' כל התורה בפני פקוח נפש- לכן אין ראוי לכהן להזמין עצמו ולפקח במקום חשש טומאה, וכמ"ש בשו"ת אגרות משה (הנ"ל) דכיון שפקו"נ הוא בגדר 'דחוייה' בשבת- לכן ראוי לרופא שומר שבת שיתחמק.

אך כתב, לענ"ד אף למ"ד 'הותרה' אין בזה נ"מ אלא אם צריך לעשות בשינוי או ע"י גוי, אבל **לכו"ע ראוי להתחמק ולהניח מצוה זו לאחרים כדי שישכחות כדת של תורה**. ול"ד לברית מילה ועבודה בביהמ"ק שדוחים שבת ואין ראוי להשתמט ממצוות אלו, ואף שפיקוח נפש חמורה מהם, שהרי תינוק שמתו אחיו מחמת מילה אין מלים אותו, וא"כ ק"ו שראוי להשתדל לעסוק בהצלת נפשות בשבת. אך באמת יש לחלק, דבמילה ועבודה אם לא יעשה הוא יעשו מצוות אלו ע"י ישראלים אחרים ולכן אין ראוי להימנע מלקיימה בשבת, אבל **רופא שיכול לשכות ופקוח נפש תתקיים ע"י נכרים- ראוי לו לשכות כדי ששבת לא תחולל כלל**.

והוסיף, ועוד נראה לחלק, דמילה ועבודה הוי מצוות שיש בהם עבודת ה' ועצם המעשים גדר מצווה הם, משא"כ בפקו"נ אין עצם המעשה מצווה אלא התוצאה, ולכן כאשר יש אפשרות להשיג הצלה זו ע"י נוכרים בלא חילול שבת עדיף לשמור שבת כדן, ואע"ג שאמרו דיש להציל ע"י גדולי ישראל, ה"מ בשעת ההצלה עצמה, אבל להזמין עצמו לכתחילה לזה לא אמרו. וכ"כ הט"ז (יו"ד סי' רנ"א) דאף שפקו"נ דוחה תלמוד תורה, בכ"ז יותר גדול מי שלא בא זה לידו. ולכן העלה, שעדיף שכהן לא ישתתף בארגון הצלה. עי"ש.

והנצי"ב במרומי שדה (שבת דף ק"ל) כתב לחלק, דבכל מקום שבעל כרחך יהיה צריך לעבור כמו מילה ועבודה בשבת לכן 'הותרה' לגמרי, אבל מילה בצרעת או פקוח נפש בשבת דאפשר שיתרפא ולא יצטרך לדחות כלל לכן גם כשראוי אינו אלא 'דחיה'. ועל כרחך צריך אתה להאי כללא, דמאי טעמא עבודה 'הותרה' בשבת לכו"ע ופקוח נפש 'דחיה' לכו"ע, אלא ודאי שאינו אלא סברא בעלמא, דכל שאפשר בלא דחיה לגמרי מיקרי דחיה וראוי למעט בה, אבל מה שבע"כ מוכרח לדחות הותרה לגמרי. ולכן הקל לענין ב' מוהלים כאחד ביום השבת דהוי כקרבנות בביהמ"ק שהותרה לגמרי וכל אחד רוצה לזכות במצוה.

א"ה הר"ך, אף לדבריהם יש לכאור' להבדיל בן 'רופא' לבין 'השוטר', דבעבודת המשטרה הוא ציווי מפורש "שופטים ושוטרים תתן לך", וכבר כתב הרמב"ם (הל' יו"ט פ"ו הכ"א) **חייבין בית דין להעמיד שוטרים ברגלים**, ובשו"ת חתם סופר (ח"א או"ח סי' נ"ד) ביאר שעצם מינויים הוא מצוה אף שלא תפסו, וא"כ הוי כמצוה גופא. ועוד, שא"א לעשותה ע"י אינם יהודים, וכמ"ש במדרש רבה (במדבר פ"ט פ"ז) "שום תשים עליך מלך" אין לי אלא מלך ישראל, מנין לרבות שוטרי הרבים וגבאי צדקה וסופרי דינין ומכין ברצועה, תלמוד לומר "מקרב אחיך-תשים עליך מלך" כל שתשמישו עליך לא יהא אלא 'מקרב אחיך', והרמב"ם (הל' מלכים פ"א ה"ז) כתב, שאין ממנין מי שאין בו יראת שמים למינויים הללו. אך יש לדחות.

אך כבר הגרש"ז **אורבך** זצ"ל בספר **שולחן שלמה** (סי' שכ"ח ס"ב אות ד') כתב, בגמ' שבת (דף קל"ב) למדו שפקו"נ דוחה שבת ק"ו ממילה, ויש לתמוה שהרי בפקו"נ אנו מתירים גם 'מכשירים' שיכל לעשותם מער"ש' משא"כ במילה שאין מלים מחמת כן, ועוד דפקוח נפש דוחה גם ב'ספק' משא"כ במילה, ועוד שבפקו"נ מותר גם מלאכה ש'תכשיר' אותו לניתוח במוצ"ש משא"כ במילה, ונראה דסברת הגמ' שפיקוח נפש הוא לשמור על חיי האדם שישנו בעולם וכל רגע ורגע הוא הזמן לשמור על בריאותו. ולכן כמו שבמילה אף שאפשר לעשותה ע"י גוי וישראל עומד על גביו בכ"ז אמרינן כיון דאידיהי אידחי ועבדינן ע"י גדול, ה"ה לפקוח נפש. ולכן ברור הדבר דמילה ופקו"נ היינו הך וכמו שאין מצטערין על ברית מילה בשבת ק"ו על פיקוח נפש, וחושבני שפקו"נ חשיב כמילה עצמה ולא כמו 'מכשירין', ולכן כמו שבמילה א"צ לעשות ע"י שינוי או לחפש כל טצדקי ה"ה לפקוח נפש, וכמ"ש בשו"ת חת"ס (או"ח סי' פ"ה, ואע"ז ח"ב סי' ס"ט) דברית מילה ופקוח נפש היינו הך. עיי"ש.

ובאור לציון (ח"ב פרק ל"ו אות ב') כתב, לדעת השו"ע אף במקום שאפשר ע"י גויים יש לחלל השבת ע"י ישראל, וזאת, מלבד מ"ש בב"י בטעם הדבר בשם הרא"ש דחיישינן שמא יתעצל, ובשם הרמב"ם שלא תהא השבת קלה בעיניהם, נראה עוד לבאר בטעם הדבר, שכיון שאין כאן סתם מעשה היתר אלא יש כאן 'מצוה גדולה' של הצלת נפשות מדין "לא תעמוד על דם רעך" אין לו לדחותה וליתן לגוי שיעשנה, אלא יזכה הוא במצוה ואין לחוש לאיסור כיון דהוי במקום פקוח נפש. וכן מצינו בגמ' יבמות (דף כ') לגבי יבום בחייבי לאוין שמצוות היבום דוחה הלאו

מדאו' [ורק רבנן גזר], והנה לכאור' כיון שאפשר בחליצה מדוע שתתייבם, ועל כרחך שכיון שיש כאן מצוה ואם יחלוץ יפסיד המצוה יש לו לייבם כדי לקיים המצוה, וה"ה לכאן שיש לו לקיים מצוות "לא תעמוד על דם רעך" ולהחיות נפש מישראל.

וכ"כ הגר"ש אלישיב באשרי האיש (שבת, פמ"ד אות ד') חולה הרוצה להחמיר על עצמו מלאכול ביוה"כ אחרי שנקבע שצריך לאכול עליו נאמר "אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש", וא"צ כפרה על מה שאכל דאנוס רחמנא פטריה, וכן כל עבירה שאדם עובר כדי להציל את נפשו כמו המחלל שבת, הריהו מקיים בחללו את השבת- מצוה מן התורה.

אך באור לציון חכמה ומוסר (תורה, סוף מאמר א') כתב, וצריך להרגיש שכל רגע שמוסיף האדם בלימוד התורה וכל מצוה שמקיים זה ריוח אישי שלו ובשבילו, ואם חלילה קרה לו אונס ואפי' של דבר מצוה כגון שאביו צוה לו לעשות בשבילו דבר מה שאינו סובל דיחוי, ומחמת זאת לא למד זמן מה, צריך לדעת ולהרגיש שסוף סוף במציאות הפסיד. וכך היה המעשה בזמן שהיו ההפגזות [לתקפ"ן] ובשבת עצרה מונית ליד המרכז המסחרי וירד ממנה אדם עם חבילת בגדים וילדה קטנה, ראה זאת הגאון ר' חיים נאה זצ"ל וצעק לעבר האדם 'שבת, שבת', אמר לו אותו אדם מחילה אבל זה מצב של פיקוח נפש ממש בנס ניצלתי, אמר לו הרב זצ"ל נכון, אבל חיללת שבת, אמנם לא תקבל עונש על שחיללת שבת אבל הפסדת את קיום השבת. כך צריך להרגיש כל בר דעת בכל ענין מעבודת השי"ת. ואם אינו מרגיש כך יענש אף על האונס כי גלי דעתיה, וזה ענין הוידוי 'על חטא שחטאנו לפניך באונס וברצון', עיין רש"י (דברים כ"ט, י"ח) "שלוש יהיה לי" - שנענש גם על השגגות, וה' יזכנו לעשות רצונו כרצונו, אמן.

ואפשר לבאר דבריו, עפי"ד הגמ' בקידושין (דף פ"ב) רבי אומר, אין לך אומנות שעוברת מן העולם, אשרי מי שרואה את הוריו באומנות מעולה, אוי לו למי שרואה את הוריו באומנות פגומה. אי אפשר לעולם בלא בסס ובלא בורסקי, אשרי מי שאומנותו בסס, ואוי לו מי שאומנותו בורסקי. הרי שאף שכל המלאכות נצרכות ומחוייבות לתיקון העולם, אך 'אשריו' למי שאומנותו בבשמים, ולזה התכוין בבחינת 'שירגיש הפסד'. או כמ"ש בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' כ"ו) כי גם מי שעוסק בכל שבת בפקוח נפש אע"פ שמצוה גמורה וחיוב גמור לחלל ולהציל, מ"מ השבת נעשה בטבע חול אצלם ומשפיע גם לא טוב על ביתם. רצ"ע.

וכבר העיר ע"ד בילקוט יוסף (הנד"מ, מועדים יום הכיפורים, סי' תרי"ח, עמ' תשמ"ה) ולקושטא דמילתא הדבר צ"ב, דעל מה יצטער כיון שעושה מצוה של הצלת נפשות, ועשה באמת מה שה' ציווהו. אך ביאר, שיש ב' דרגות, יש צער של יראת שמים שכואב לו על חילול השבת ולא צער ממש אלא שהוא חרד על הדבר ולא שרואה את הדברים בקלות ראש כאילו שהשבת קלה בעיניו, אבל יש צער שמצטער על עצם הדבר וליבו כואב ודואב על שהגיע חטא לידו, וזה כמובן לא שייך במי שחילל שבת משום פקוח נפש או ספק פקדון. וכצ"ל במעשה של הגר"ח נאה זצ"ל כי ראה באדם שהוא רחוק קצת מן התורה והיה אצלו חשש של

לזולל בקדושת השבת, אבל אין זה ראייה על צער על עצם המעשה. ולכן גם מי שאוכל ביום"כ בציווי הרופא יתכן שאינו צריך לבכות ולהצטער על כך שהרי הוא עושה את רצון השי"ת ומקיים מצוות של שמירת הנפש, ומה שמפסיד שכר בעוה"ב על מצוות התענית א"צ ללמד אותו להצטער על זה, ודיו במה שהפסיד אם הפסיד. וכן בלימוד התורה כשכואב לו על הזמן שמתבטל מלימוד התורה אף שהוא ע"פ ההלכה, יש בזה מעלה גדולה.

אך העיר, עמ"ש בסו"ד 'שאם אינו מרגיש כך ייענש אף על האונס', ונראה שזה מהוספת התלמידים, ד'גלי דעתיה' שייך רק באדם רשע שהגויים אונסים אותו לאכול טריפה והוא שמח בזה בליבו ואוכל בשמחה ולא באונס, אבל סתם אדם כשר בודאי לא נוח לו בעצם הדבר, ולכן אע"פ שבשעת האכילה הוא נהנה אינו חייב לאכול בדמעות ולהרגיש צער בכל כף וכף שאוכל כדי שלא יחוש הגוף בהנאת המאכל. והביאו בשם הרב מברסק זצ"ל **שכתב לת"ח שציוו עליו הרופאים לאכול ביום"כ שמעולם לא מצאנו מוהל שמקיים מילה בשבת שיצטער על החילול שבת שנעשה על ידו משום שזהו רצון השי"ת שיחללו שבת בכדי לזכות במילה,** וה"ה לחולה שאסור לו להצטער על כך. ומסופר על מרן החפץ חיים שנסע פעם אחת לפעילות להצלת התורה ואמר שכשם שיש עבודת ה' בלימוד התורה, כך לפעמים נצטרך שתהא עבודת ה' בביטול התורה, ולעשות כן בשמחה ולא להצטער על כך. עיי"ש.

והגר"י זלברשטיין בתורת היולדת (פרק נ"ט הערה ג') כתב, שמ"ש האגרות משה (הנ"ל) שיש לרופא לשתמט מלעבוד בשבת, דבריו נאמרו בחו"ל שיש רופאים נוכרים, אבל בארץ ישראל במקום שאין רופאים נוכרים אלא רק ישראל מסתבר שאין לו להשתמט, שהרי כתב הכס"מ (פ"ב מהל' שבת) דהמקור ששבת דחוייה הוא מטומאה דחוייה בציבור, והנה ודאי שאין לומר שישתמט כל כהן ויטיל את העבודה על חבירו- דכיון שהיא צריכה להיעשות מה לי הוא מה לי חבירו. ושם (פרק ס"ג) כתב, רופא או מיילדת המתבקש להיות תורן בשבת בבית החולים ולעשות כל הנדרש, וביכולתו לסרב ולהחליף עם אחר, אף שכתב הס"ח שיש להתפלל שלא תהא הלידה בשבת וכו', מ"מ נראה שלא ישתמט ואינו מפסיד כלום ממצוות שמירת השבת. ובביאורים האריך אם הוא דומה ממש להיתר מילה בשבת. עיי"ש.

א"ה הר"ך, והוא כ"ש לנידון דין, חדא, שאין בידינו כלל אפשרות להפקיר את בטחונם של יהודים רבים ביום השבת, בשונה מהיולדת שאפשר שתלד ביום ראשון במקום ביום שבת, וא"כ מלכתחילה כשציוונו ה' על מצוות השבת כלולה בזה גם האחריות והבטחון לשלומם של ישראל, וכמ"ש "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם". ועוד, כי גם שם בבית החולים הרופא מציל נפש אחת עד עשרה נפשות, ואילו הכא היא הצלה לכלל ישראל, והבן.

סימן ה- הסמכות לקביעת הגבולות בשמירת הציבור

שאלה: אני חושב שמפקד התחנה 'סתם' מוציא את ה'סויר' הזה בגלל שיש לו כוח אדם פנוי, לדעתי אין צורך מבצעי בסויר הזה, האם מותר לי בשבת לבצע סויר זה.

תשובה: המפקדים שעליהם מוטלת האחריות לשלום הציבור באותו עיר/מקום הם מוגדרים הסמכות המכריעה עד כמה ניתן להקל בשלום הציבור כי הם הנושאים בעול הזה, ובפניהם ניצבת התמונה הכוללת, והניסיון בהצלה מראה שלעולם א"א לומר 'עשינו מספיק'.

א. מקור הסמכות של 'בעלי מקצוע' להכריע בהלכה

בגמ' יומא (דף פ"ג) איתא, "חולה מאכילין אותו על פי בקיאיין", על פי בקיאיין אין, על פי עצמו לא?, על פי בקי 'אחד' לא, הכא במאי עסקינן דאמר לא צריכנא, וליספו ליה על פי בקי לא צריכא דאיכא אחרינא בהדיה דאמר לא צריך. "מאכילין אותו על פי בקיאיין", פשיטא, ספק נפשות הוא וספק נפשות להקל, לא צריכא דאיכא תרי אחריני בהדיה דאמרי לא צריך, ואע"ג דאמר רב ספרא 'תרי כמאה' ו'מאה כתרי', הני מילי לענין עדות, אבל לענין אומדנא בתר דעות אזלינן, והני מילי לענין אומדנא דממונא אבל הכא ספק נפשות הוא.

והרמב"ם (הל' שבת פ"ב ה"א) פסק, דחוויה היא שבת אצל סכנת נפשות כשאר כל המצות לפיכך חולה שיש בו סכנה עושין לו כל צרכיו בשבת- על פי רופא אומן של אותו מקום, ספק שהוא צריך לחלל עליו את השבת ספק שאינו צריך, וכן אם אמר רופא לחלל עליו את השבת ורופא אחר אומר אינו צריך- מחללין עליו את השבת שספק נפשות דוחה את השבת.

ומקור הדבר בגמ' נדה (דף כ"ב) מעשה באשה שהיתה מפלת כמין קליפות אדומות ובאו ושאלו את אבא, ואבא שאל לחכמים, וחכמים שאלו לרופאים, ואמרו להם, אשה זו מכה יש לה בתוך מעיה שממנה מפלת כמין קליפות טטיל למים אם נמוחו טמאה. ונחלקו מרן השו"ע והרמ"א בסמכות דברי הרופאים, כי בבית יוסף (סו"ס קצ"א) כתב, ולי נראה דסמכינן ע"ד הרופאים ואין חוששים לה, ואילו הרמ"א בדרכי משה (שם אות ד') העיר ע"ד, ותמיהני דהא אמרינן בגמ' בהדיא דלא סמכינן אדברי הרופאים אלא בעינן ג"כ בדיקה במים.

ובשולחן ערוך (יו"ד סי' קפ"ז ס"ח) כתב, אשה שראתה דם מ"ת, לאחר שתתחזק [בראייתה] יש מסתפקים אם מותר לסמוך על הרפואה לשמש אח"כ, ויש מי שמתיר אם אמר לה רופא ישראל נתרפאת, ואם תראה האשה שפסק דם וסתה וראייתה על ידי הרפואות וניכר שהועילו יש לסמוך אף על עובד כוכבים. ומרן בטהרת הבית (ח"א סי' ה' סי"ב) ביאר, שמרן השו"ע פסק כדרכו כ"א בתרא דסמכינן ע"ד הרופאים גם באיתחזק איסורא דאור, [וא"כ נאמנות הרופא היא מגדר 'ודאי' או לכל הפחות 'רוב'], והעיר ע"ד החת"ס (יו"ד סי' קנ"ח וסי' קע"ה) שכתב,

שדברי הרופאים רק בגדר ספק ולא סומכים עליהם בודאי, ואינם נאמנים אלא על הכלל ולא על הפרט, עיי"ש ב. וע"ע בחזון עובדיה (אבלות ח"א דף מ"ג).

וכן מצינו שנאמנים גם בדיני ממונות ובדיני נפשות, וכמ"ש הרמב"ם (הל' חובל ומזיק פ"ב הי"ד - י"ט), כיצד משערין הריפוי אומדין בכמה ימים יחיה מחולי זה, וכמה הוא צריך ונותן לו מיד... עבר על דברי רופא והכביד החולי- אינו חייב לרפאותו. הרי בפשטות שהאומד היה ע"י הרופא. ובהלכות רוצח (פ"ב ה"ח) כתב, ההורג את הטרפה אע"פ שאוכל ושותה ומהלך בשוק הרי זה פטור מדיני אדם וכל אדם בחזקת שלם הוא וההורג נהרג עד שיוודע בודאי שזה טריפה ויאמרו הרופאים- שמכה זו אין לה תעלה באדם ובה ימות אם לא ימיתנו דבר אחר. הרי מבואר שסומכים על הרופאים אפילו בדיני נפשות, ומשמע שהיא בגדר ודאי.

אך באינצקלופדיה הלכתית רפואית (שטינברג, ח"ה, נאמנות הרופא) האריך במח' הפוסקים אם נאמנות הרופאים מדין 'ספק' או 'רוב' או 'חזקה שלא מרע אומנותו', [שהרי הם משנים את דעתם מזמן לזמן, וביניהם אין הסכמה על הרבה דברים, ובמהלך השנים מגיע חידוש שסותר את הקודם], ואין להוכיח מדיני ממונות הנ"ל, ש"ל שהיא אומדנא שיכולה להתברר לכל אדם או שניתן להוכיחה בחוש, או שדין זה רק כשיש רגלים לדבר או שהאומדנא בכלל היא ע"י ב"ד ולא ע"י הרופא. וגם מדיני נפשות י"ל דנאמנים כיון שיש חזקה גדולה מאוד שהרי הכהו מכה גדולה שיש בה כדי להמית ובעבורה נאמן הרופא. עיי"ש ב.

מלבד בנושא 'טריפות הבהמה', שהרמב"ם (הל' שחיטה פ"י הי"ב) כתב, ואין להוסיף על טריפות אלו כלל שכל שאירע לבהמה או לחיה או לעוף חוץ מאלו שמנו חכמי דורות הראשונים והסכימו עליהן בבתי דיני ישראל אפשר שתחיה ואפילו נודע לנו מדרך הרפואה שאין סופה לחיות. וכן אלו שמנו ואמרו שהן טריפה אף על פי שיראה בדרכי הרפואה שבידינו שמקצתן אינן ממיתין ואפשר שתחיה מהן אין לך אלא מה שמנו חכמים שנאמר "על פי התורה אשר יורוך". וכמו שביאר בשו"ת אגרות משה (אע"ז ח"ב סי' ג' ענף ב', וחור"מ ח"ב סי' ע"ג אות ד') שכיון שהתורה פירטה את סוגי הטריפות ולא השאירה אותם לידי הרופאים ע"כ באה לקבוע שהכל תלוי לפי זמן נתינת התורה. וכ"כ בחזון איש (יו"ד סי' ה' אות ג', ובאע"ז סי' כ"ז אות ג') שהיה צריך להיקבע בב' אלפים תורה דיני הטריפות לדורות.

ובשו"ת דעת כהן (מילה, סי' ק"מ) בענין דברי הרופאים לבטל המציצה במילה שאי"ב חשש סכנה, כתב, אין דברי הרופאים אצלנו אלא בגדר ספק, שהרי כאשר הרופא אומר שא"צ לאכול ביוה"כ והחולה אומר צריך מאכילין אותו כי "לב יודע מרת נפשו" ואם היו דבריהם בגדר ודאי איך מאכילים אותו ע"פ מאמר הדיוט נגד הרופא. ואולי הוי כ'רובא', ולכן זה מועיל באיסורין דאזלינן בתר רובא אך לא בפקוח נפש דחיישינן למיעוטא. וא"כ ק"ו במקום שחז"ל אומרים שצריך שהדבר עומד בחזקת ריעותא, שחששו לפקוח נפש, והוי מיעוטא וחזקה שדוחה אפילו

רוב, וכ"ש בפקוח נפש שחיישינן למיעוטא, וכבר אמרו חז"ל 'לא ראינו' אינה ראייה, ומ"ש בנדה (דף כ"ב) שנאמנים הרופאים זה מיירי בדבר המתברר ע"י ניסיון.

וכ"כ בשו"ת יביע אומר (ח"ז או"ח סי' נ"ג אות ו') בענין דחיית דברי חז"ל לגבי המציצה בשבת, ואין אנו חוששים כלל לדברי הרופאים ומנהג אבותינו בידינו ע"פ קבלת חז"ל משום פקוח נפש, וכמ"ש בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' רמ"ד) שאע"פ שהרופאים אומרים שבמניעת המציצה לא יבוא אפילו אחד ממיליון של התינוקות לידי סכנה לא נשמע להם, כי אין דבריהם אלא מאומדנא ומסברא ע"פ הרוב ובפקו"נ אין הולכים אחר הרוב. וכ"כ בשו"ת דעת כהן (הנ"ל) **שדברי הרופאים נחשבים רק בגדר ספק** ואנו סומכים ע"ד חז"ל שידיעותיהם נשגבות ע"פ הקבלה. וחיוק דבריו וכתב, ופעם אחת בהרצאה שהרצאתי בכינוס גדול של רופאים דתיים קם אחד הרופאים ואמר לחביריו שכל מי שמודה על האמת חייב להודות שהדברים אמיתיים, והודו לו חביריו. ומזה למד גם על דברי חז"ל שילדת תוך ג' ימים - בחזקת סכנה, אע"פ שהרופאים אומרים ההיפך, אנו סומכים ע"ד חז"ל. עיי"ש.

א"ה, הרי שאף שהכריע בטהרת הבית הנ"ל שנאמנות הרופא היא 'קרוב לודאי' ודוחה חזקת איסור דאור, אך איננה בגדר 'ודאי' ממש אלא 'רוב' בלבד, ולכן לענין חשש סכנה צירף דעות החולקים, דאין הולכים בפקו"נ אחר הרוב. או שיש לחלק, שדבריו כאן זה רק לגבי 'אומדנא כללית' שאף תינוק או יולדת לא תינזק, אך לאדם פרטי הוא כדין ודאי, ועיין.

ובשו"ת השבי"ט (ח"ה סי' ל"ח) עמ"ש הרמב"ם (הל' שבת פ"ב ה"א) "דחווה היא שבת אצל סכנת נפשות כשאר כל המצות לפיכך חולה שיש בו סכנה עושין לו כל צרכיו בשבת - על פי רופא אומן של אותו מקום", כתב, מכאן למדנו: א- שאנו צריכים לרופא מומחה לקבוע לנו מצב של פקוח נפש, ב- שאנו הולכים אחר הרופא של אותו מקום, אף שיש רופאים יותר מומחים במקום אחר אין הולכים אחריהן ובודאי שלא ממתנינים להוראותם. וביאר שגדר של 'פקוח נפש' הוא גדר של 'רודף' כי כל מחלה המסכנת חיי האדם נעשית לו 'רודף' שיוורד לחייו של החולה וברודף כבר מבואר שמצילין מיד וא"צ לרשות בית דין.

הגרי"ש אלישיב בס' אשרי האיש (פל"ו סנ"ד) כתב, חילול שבת ע"י עיצה של חכם [שאינו רופא] המייעץ בדרכי הרפואה, לכאור' נראה דכל שמתיעצים עם החכם בעיני הרפואה והחכם עונה על כך ועושין על פיו לא גרע מרופא מומחה שמחללין עבורו, דכיון שנוהגים לעשות בחול כל הרפואות על פיו בזה גופא משמש כרופא ומחללין על זה. אך אמר רבינו בפשטות להחמיר בזה דודאי אין לו דין רופא כיון שלא הומחה לכך [אא"כ החכם ידוע שבקיא בעינינים אלו], ואף שהחולה תמיד מתייעץ עמו אין זה בגדר רופא רק בגדר חכם וצדיק ולא הותר בשבת אלא רופא בדרכי הרפואה ולא בדרכי הסגולה. וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ח או"ח סי' ל"ז) כדברי הרמב"ם שאין מחללין השבת אלא לרפואה טבעית ולא סגולית.

ומרן הגר"ע יוסף זצ"ל ב'משא עובדיה' (מוסד הרב קוק) בתשובתו המפורסמת לענין 'החזרת שטחים במקום פקוח נפש' (שם אות ה') כתב, פיקוח נפש דוחה "לא תחנם", וקביעתו היא ע"פ 'מומחים' - שאם ראשי הצבא והמדינאים יקבעו שיש חשש פיקוח נפש בדבר שאם לא יוחזרו שטחים מארץ ישראל קיימת סכנת מלחמה מיידית מצד השכנים הערבים, ואם יוחזרו להם השטחים יש סכויים לשלום אמת ובר קיימא, נראה שלכל הדעות מותר להחזיר שטחים מארץ ישראל למען השגת מטרה זו, שאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש. כשם שלענין אכילה לחולה ביום הכיפורים, הרופא הבקי, ואפילו הוא גוי, קובע מצב החולה. וכן הדבר לענינו, שאם ראשי הצבא ומפקדיו, עם המדינאים המומחים לדבר, קובעים שיש פיקוח נפש בדבר אם לא יוחזרו השטחים, סומכים עליהם ומתירים ההחזרת השטחים. וע"ע בשו"ת שואלין ודורשין (ח"א סי' א') במו"מ עם גדולי ישראל בדור ההוא.

ואמרתי בס"ד לבאר, שעיקר סמכות הרופא והכרעתו בהלכה הוא מחידוש הגמ' בכריתות (דף י"ב) "אדם נאמן על עצמו - יותר ממאה איש", ומדוע נתנה לו התורה כוח זה?, אלא כיון שהוא מכיר את עצמו הכי טוב יש לו הכי נאמנות על עצמו, וה"ה לכל 'אומן בתחום אומנותו' שהוא יודע טוב יותר בענין מכל 'שתי עדים' אחרים, והבן.

מבואר מכל הנ"ל, שאין עדיפות ל'רופא' מבחינה הלכתית ותורנית, אלא שכיון שהרופא למד ויודע את תהלוכות הגוף ופעולותיו ממילא אמירתו יותר משיבה לנו את הדבר לסכנה או ספק סכנה, ולכן מחללים את השבת על דבריו. ממילא ה"ה לכל איש מקצוע בתחומו שהוא במומחיותו קובע לנו את הגדר של הסכנה שבדבר.

ב. אנשים שאין השבת חשובה להם

בשולחן ערוך (סי' תרי"ח ס"א) כתב, חולה שצריך לאכול אם יש שם רופא בקי אפילו הוא עובד כוכבים שאומר אם לא יאכילו אותו אפשר שיכבד עליו החולי ויסתכן, מאכילין אותו על פיו, אפילו אם החולה אומר אינו צריך שומעים לרופא.

ובשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' רע"א) כתב, רופא עכו"ם בקי שאומר מסוכן הוא אם מחללין עליו את השבת במסיח לפי תומו, הכל לפי מה שאומר החולה ומכירין העומדין עליו, אם רואים שאין בו סכנה אין סומכין על העכו"ם. ואם נסתפק הדבר לא גרע דבורו של עכו"ם מספק צריך ספק אינו צריך, דמספיקא מחללין עליו את השבת.

ובביאור הלכה (שם, ד"ה חולה שצריך) כתב, מ"ש השו"ע אפילו הוא עכו"ם, כתב בס' תפארת ישראל (יומא פ"ח מ"ה) דהאידנא יש להתיישב בדבר דבעיני ראיתי דשבקי להמנותייהו דלכל חולי קל אומרים תמיד שכשיתענה יסתכן. [א"ה, ובנו הוסיף שם, דאנו רואים שגם רוב רופאי ישראל בודון ליבם מייעצים להדיח בענין אכילת איסורים ובתענית יותר מרופאי עכו"ם],

וכיוצ"ב כתב בשו"ת רמ"ץ (או"ח סימן ט"ל אות י'), וכ"כ ברוח חיים (סי' תקנ"א אות ד'), גם לענין רופאי ישראל שהרבה מהם חשודים לעבור על דברי תורה ולחלל שבת וגם הם אינם מתענים מצד אפקירותא צ"ע רב אם יש לסמוך עליהם, עיי"ש. ובאמת הדבר תלוי לפי ראות עיני המורה את הענין וכמ"ש במטה אפרים (סי' תרי"ח אות ב') "והדבר תלוי בראות עיני המורה ובבקיאותם בעיונם בענין הזה". ע"כ דברי הביאור הלכה.

ואף שבטהרת הבית (ח"א סי' ה' סי"ב, דף רס"ד) כתב, שאם יש רגלים לדבר [סימנים תומכים] שנתרפאה גם רופא ישראל שאינו שומר מצוות או רופא גוי נאמנים, אך בזמן הזה שהרופאים קובעים זאת ע"י צילומים ומראות מיוחדות הוי מילתא דעבידא לאגלויי ונאמנים לגמרי, וכמ"ש בשו"ת שם אריה (יו"ד סי' נ"א) ועוד אחרונים. ובשועות מלכו (יו"ד סי' ל') דימה זאת לחזקת 'אומן תגר' שלא מרע אומנותו, וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סו"ס קכ"ו) שאף שמצד נאמנות האישית של הרופאים המצב גרוע מדורות קודמים שהיו שומרי תו"מ, מ"מ מאידך גיסא כיון שנתחדשו הצילומים וההבחנות הוי מילתא דעבידא לאגלויי ולא משקרי, ואף גוי נאמן בהכי, ולכן גם באיתחזק איסורא סמכינן ע"ד. וסיים, כן עיקר.

אך בשו"ת הרמ"ץ (או"ח סי' ל"ט סקי"א) כתב, צ"ע לסמוך ע"ד הרופאים בזמן הזה, אף שבפוסקים כתבו לסמוך גם ע"ד רופאים גויים, י"ל דהיינו משום דלא מרע אומנותיה, דלולי זאת עדות הגוי כמאן דליתא, וי"ל דזה דוקא היכא שיכול להתברר ההיפך מדבריו, אך בענין חולה ביוה"כ הלא נודע לו שנסמך ע"ד ואפילו אם לא יאכל ויחיה לא יתפס בשקרו אלא ע"י רופאים מומחים אחרים שאינם לפנינו כעת, ובפרט בזה"ז שכולם ביחד מקילים. וגם בנאמנות רופא יהודי בחשוד לאותו דבר לאכול ביוה"כ מצד אפקירותא, וצ"ע לסמוך עליהם. א"ה, וה"ה לנידון דידן לגבי דברי מומחה צבאי/משטרה שאינו יכול להתברר.

אך בשמירת שבת כהלכתה (פרק מ', הערה א') העלה, שמדי 'ספק' לא יצאנו והרי גם על ספק פקו"נ מחללים את השבת. והוסיף, שאפילו אם הרופא הנוכרי או המחלל שבת אומר שאין צורך בחילול שבת, יש והם לא נאמנים כיון שאינם יודעים את ההלכה וחושבים שאין לחלל את השבת אא"כ החולה בודאי ימות, והכל תלוי בשיקול דעת של המורה.

וכ"כ מרן בחזון עובדיה (שבת ח"ג דף רל"ב) שאף שבשו"ת אבני צדק (אע"ז סי' א'), והגר"ש קלוגר במי נדה (קונט"א מהדו"ת דף נ"א) ועוד אחרונים כתבו, שרופאים שאינם מחזיקים בתורה ובמצוות אין להם נאמנות כלל באיסורים, אך מ"מ כאשר אין רופא אחר בהכרח לסמוך על רופא זמנינו כי עכ"פ דבריהם עושים לנו 'ספק סכנה', וגם על ספק סכנה מחללין שבת ויוה"כ, וכמ"ש בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' קנ"ג ד"ה גם, וסי' קע"ה ד"ה בהא), ובספר תורת היולדת (פרק נ' דף רל"ג). ובפרט אם ידוע לנו שלא ירצה להכשיל בדוקא, שאז דנים אותם כתינוק שנשבה וסומכים ע"ד לאכול ביוה"כ, והכל לפי ראות עיני המורה. עיי"ש.

ג. כשיש מחלוקת בין 'בעלי המקצוע'

בשולחן ערוך (סי' שכ"ח ס"י) כתב, כל חולי שהרופאים אומרים שהוא סכנה אע"פ שהוא על הברש מבחון מחללין עליו את השבת. ואם רופא אחד אומר צריך, ורופא אחד אומר אינו צריך- מחללין. ויש מי שאומר, שאין צריך מומחה דכל בני אדם חשובים מומחין קצת, וספק נפשות להקל. הגה, וי"א דוקא ישראלים אבל סתם עכו"ם שאינן רופאים לא מחזקין אותם כבקיאים. ושם (סעיף ד') הוסיף, מכה שאינה של חלל נשאלין בבקי ובחולה ואין מחללין עליו שבת עד שיאמר אחד מהם שהוא צריך לחילול או שיעשה אצל אחד מהם סכנת נפשות. וכן פסק בשו"ע (סי' תרי"ח ס"א) לגבי אכילת חולה ביוה"כ.

ובביאור הלכה (סי' שכ"ח, ד"ה ואם רופא) כתב, והסכימו כמה אחרונים [המג"א בשם הב"ח וא"ר] דהיינו דוקא אם שניהם שוים, אבל אם אחד מהם מופלג בחכמה שומעין לדבריו בין להקל בין להחמיר דכיון דבמנינם שוים הם אזלינן בתר רוב חכמה. ועיין בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ו פ"ז אות י"ז) שתמיד אזלינן לקולא אחר החכם המופלג אף נגד רבים.

ומרן הגר"ע יוסף זצ"ל ב'משא עובדיה' (הנ"ל, אות ה') כתב, כשם שאם יש מחלוקת בין הרופאים אם יש חשש סכנה לחולה אם יצום ביום הכיפורים, או לא- מאכילים אותו, שספק נפשות להקל, כמבואר בשו"ע או"ח (סי' תרי"ח), וכתב הלבוש, שאפילו אם האומרים שאינו צריך לאכול הם מומחים יותר ומופלגים בחכמה, סומכים על השנים שאומרים שצריך לאכול, ומאכילים אותו, וכמו שמצאנו בדיני עדות, ששני עדים חשובים כמאה עדים מגזרת הכתוב. [וכן פסק בשולחן ערוך הגאון רבי זלמן (שם), וע"ע בספר החיים למהר"ש קלוגר (סי' שכ"ט)]. כן הדין כאן, שאם יש מחלוקת בדבר, וחלק מן המומחים אומרים שאין כאן מצב של פיקוח נפש כלל, וחלק מהם אומרים שאם לא יוחזרו השטחים יש חשש של מלחמה מיידי ופיקוח נפש- ספק נפשות להקל, ויש להחזיר השטחים למנוע חשש סכנת מלחמה.

ועיין בשו"ת שואלין ודורשין (ח"א סי' א') במחלוקת בין גדולי ישראל שהייתה בזמנו בעבור הדבר ההוא, אך שם טענו שנחלקו אנשי הבטחון אם יועיל הדבר או יזיק, שחלק מאנשי הבטחון טענו שעצם החזרת השטחים תביא עלינו סכנה ואסון גדול יותר, וע"כ אמרו שעלינו להיות בשב ואל תעשה ולא להחזיר שום שטח. א"ה, וא"כ בענייננו גם הם יודו.

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ו סי' רצ"ז אות ה') כתב, במח' הרופאים אם טיפול זה מזיק או מועיל יפנו לרופא שלישי שיכריע, ואם אין רופא שלישי שב ואל תעשה עדיף. אך אם מחלוקתם אם הטיפול יועיל או לא יועיל אך בודאי לא יזיק בזה צריך לשמוע לרופא שאומר לעשות הטיפול, וכן שמעתי מהגאון מטשעבין זצ"ל שבזה יעשו את הטיפול.

בתורת היולדת (מוספים, סי' ס"ח) כתב, נפסק להלכה שאם רופא א' אומר שהחולה מסוכן וב' רופאים אומרים שאינו מסוכן- חייב לצום כיון שאין דבריהם של שנים במקום אחד. והדבר

צ"ב, לפי"ד המהר"י אסאד (ח"ב סי' קצ"ד) והחת"ס הנ"ל, שנאמנות הרופאים בדברים שאינם רואים בעיניהם אלא מיוסדים על חכמת הרפואה היא מתקבלת רק כ'ספק' ולא כ'ודאי', א"כ איך מבטלים מכח ספק את דברי הרופא האחד, שהרי יש לנו לקבל את כולם כספק ונאכיל את החולה. והגר"ש אלישיב יישוב, שלגבי הערכה אם החולה יכול לצום מתקבלים דברי הרופא כ'ודאי' מאחר והנתונים לכך גלויים וברורים, ויש לזה דין כאילו רואים בעיניהם. ולכן אם אומרים דבריהם רק ב'אומדנא' יתכן שאין דבריו של אחד בטלים מול השנים.

והוסיף, במעוברת שהיא ורופא אחד סוברים שיכולה לצום, אך ב' רופאים אחרים שחייבת לאכול, אך כל אחד מטעם אחר, האחד טוען שהדבר יזיק לעובר והאחד טוען שהדבר יזיק לה עצמה, האם כיון שנימוקיהם שונים אין לצרפם יחד. וציין לשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת חו"מ סי' ג') דשני דיינים המחייבים לשלם מחמת סיבות נפרדות והשלישי פוטר-חייב, ולכאור' ה"ה לעניננו. אך העיר מקובץ קול תורה (תשרי תשכ"ג) דשנים האומרים דבר אחד מתוך נימוקים שונים דאינם נחשבים כאחד, עיי"ש הטעם. וצ"ע, עכ"ל.

ד. לעשות כנגד דעתו המקצועית

בגמ' עבודה זרה (דף כ"ח) אמרו, רב יהודה שרא למיכחל עינא בשבת, אמר להו רב שמואל בר יהודה מאן ציית ליהודה מחיל שבי, לסוף חש בעיניה, שלח ליה שרי או אסיר, **שלח ליה-לכולי עלמא שרי לדידך אסיר**, וכי מדידי הוא דמר שמואל היא.

והגר"י זילברשטיין **בשבת שבתון** (סעיף כ"ט) כתב, שלפי"ז רופא שפירסם שלדעתו מחלה פלונית אינה מסוכנת ואח"כ חלה בה יהיה אסור לו לאכול ביום הכיפורים, והוא מטעם ד'שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא', אך אף שלרופא ההוא אסור לאכול, מ"מ חבריו הרופאים שלדעתם הוי פקו"ג יהיו מחויבים לכפותו ולאונסו כדי שיאכל לפי שיטתם. אך רופאה שפירסמה על מחלה מסויימת שאינה מסוכנת כנגד דברי חבריה הרופאים, וכעת היא בהריון וחלתה במחלה ההיא בכ"ז יהיה מותר לה לאכול ביוה"כ, דאע"ג דאמרינן 'שויה נפשיה חתיכה דאיסורא' אך העובר לא שויה אנפשיה, ולכן מחמת החשש לעובר צריכה לאכול.

אך הביא מהגר"ש קלוגר בעבודת עבודה (ע"ז שם) שכתב, לפי האמת קשה לי איך שלח ליה 'לדידך אסור', בשלמא בשאר איסורים שייך לומר 'שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא' אך הכא עיקר הטעם דהוי סכנת נפשות ומה בכך דשויה אנפשיה חתיכה דאיסורא **סוף סוף אין לך איסור שעומד בפני פקו"ג, ואפי' שויה אנפשיה אלף איסורים**, ובעל כורחך מוכח שלא אמרו כן לאמת רק דרך קינטור בעלמא. אך אפשר לומר עוד, דאף אי שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא ולא מחללין עליו, אך אם הוי טועה בדבר משנה מותר אף לגבי עצמו. את"ד. וא"כ לפי פירושו השני רק אם הרופא החולק עליו הוא מופלג בחכמה יהיה מותר לו לאכול דאז הוי בגדר טועה

בדבר משנה, שדבריו בטלים גם לגבי עצמו. אך הביא מהגר"ח קנייבסקי שליט"א שביאר הסוגיא בדרך אחרת, דכיון שר' יהודה פסק שאינו סכנה ממילא כך פוסקים בשמים בנוגע אליו ולכן הוא לא יגיע לכלל סכנה כלל. ולכן בדין צ"ע אם לרופא עצמו שרי. עיי"ש.

אך הגר"ח ברלין בשו"ת נשמת חיים (סי' ט"ז-י"ז, אות ב') כתב, חולה שרופא אחד אומר צריך, או אפי' שנים אומרים צריך ורופא אחד אומר שאינו צריך, **לכאורה אסור לאותו רופא שאסור לחלל שבת בשביל אותו חולה בשבת**, אפי' לא נמצא איש אחר שיחלל שבת בשבילו. אלא שמכל מקום אינני חולק על הוראת כת"ר הגאון בזה למעשה, **מחמת שכל דברי הרופאים בזה אינם בידיעה ברורה אלא בהשערה**, וזה שאומר א"צ אינו אומר אלא בהשערה, וא"כ מפני ספק פקוח נפש בטלה דעתו אף בעיני עצמו, ומחויב לחלל שבת בשביל פקוח נפש.

אך הוסיף, אבל אם יארע כיוצא בזה **בדבר ששייך בו ידיעה ברורה**, כגון בנפלה עליו מפולת ספק ישראל מפקחין עליו את הגל, ואם אחד או אפי' שנים או מאה אומרים שיודעים שהוא ישראל ואחד אומר שיודע שהוא נכרי, הגם שכולם חייבים לפקח עליו את הגל, אבל זה שיודע שהוא נכרי, נראה שאסור לחלל שבת בשבילו. וכן ביולדת שנותנים לה שבעה ימים מיום לידתה, ומסופקים אנחנו אם ילדה ביום וכבר כלו לה שבעה ימים, הגם שכל ישראל מותרין וחייבים לבשל בשבילה, אבל זה שיודע שילדה ביום- אסור לבשל בשבילה.

ובשו"ת אבן שוהם (פרלמוטר, או"ח סי' י"ט-כ') כתב, נסתפק הגר"ח ברלין, אם אותו רופא שאומר שאין זה פקו"נ מותר לו אח"כ בעצמו לחלל שבת עבור החולה, כי 'שויא אנפשיה חתיכה דאיסורא'. והשיב, במקום שאין אדם אחר שיכול לטפל בחולה אלא הוא- ודאי מחוייב הוא לחלל עליו שבת, ול"א בזה 'שויא אנפשיה' כיון דחב בזה לאחריני, ועוד שהוא רק 'חוות דעת' ואפשר שטועה בדמיונו, ואין עליו שום חטא משום שכך ההלכה, וכמו שמצינו בר"ה (דף כ"ה) שאמר רבן גמליאל לר' יהושע שיבוא אליו ביוה"כ שלפי חשבונו במקלו ותרמילו. אך אם יש שם מישהו אחר שיטפל בו- אסור לו לחלל שבת בעבורו, וכמ"ש הר"ן בנדרים (דף פ"א) דיליף מקרא ד"לא יחל דברו" דכיון דאפשר בהפרה לא יחל בלא הפרה, וה"ע דכוותה, דאם אפשר ע"י אחר זולתו בהיתר, אינו רשאי הרופא שאומר א"צ לחלל באיסור, עיי"ש ב.

ובשיעורי תורה לרופאים (ח"ב סי' קי"ב) ביאר מחלוקתם, שה"מ כשנחלקו הרופאים ב'דבר מציאותי', אך כאשר נחלקים ב'שיקול דעת', שיש לחוש שמא צודק השני, **ואם כן, גם החושב שזה לא פקו"נ עליו לבטל דעתו בפני הרופא השני**. ואינו דומה להכרעת ב"ד ע"פ ב' עדים שאין לו לחוש כלל, דה"מ באיסור והיתר ש'אין לדיין אלא מה שענינו רואות', משא"כ בפקוח נפש שיש לחוש גם לדבר הרחוק, ועל הרופא לחשוש שמא טעה. ובזה ביאר הא דהוצרכו הסנהדרין ללמוד חכמת הרפואה, כדי להכריע בין הרופאים שרק הכרעתם בתורת ודאי. א"ה, וכן ביאר מחלוקתם בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ו פ"ז אות י"ח) אך הוסיף שבמח' הרופאים ב'סוג התרופה' כן אמרינן 'שויא אנפשיה חתיכה דאיסורא'. עיי"ש.

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סי' פ"ב) כתב, ומ"ש בשו"ת אבן שוהם לגבי מחלוקת הרופאים, נראה, שאם הרופא הביע דעתו בפני חבריו ודבריו נדחו אז חייב לקבל את הכרעתם ויחלל שבת, אבל אם דעתו לא הובאה בפניהם כלל מותר לו להמנע. וה"ה לענינינו, אם היו במדינה שומעים את דעתנו ונימוקינו ודוחים אותם מטעמים הגיוניים אזי היינו חייבים לשמוע להם, אבל כשלא שומעים את דברינו ולא משתפים אותנו רק הם בשלהם ואנו בשלנו ממילא אנו דנים כפי המקובל אצלנו במושגי פקו"נ ומורים כפי האינפורמציה המצויה בידינו, ואף אם ח"ו אנו טועים לא יאונה לצדיק כל אוון. א"ה, וחילוקו צ"ב מנין שאין לחוש.

והגרי"ש אלישיב באשרי האיש (פל"ו אות ט') כתב, שכל הספק הוא לגבינו ואנו בגלל הספק מחמירים, אך אותו רופא שברור לו שא"צ לחלל השבת עבור דבר זה- אסור לו לחלל, **אבל כשאין רופא אחר- ב"ד מחייבין אותו לחלל את השבת, כיון שלגביהם הוא ספק.** וכ"ה בחזון עובדיה (שבת ח"ג דף רל"א) דברי אבן השוהם, שאם אין אחר- מחויב להציל. והבן

ה. שמירה ובטחון- 'לפי מה שעושים בחול'

בגמ' שבת (דף נ"א) איתא, לגבי שביתת בהמתו בשבת, גמל בחטם מאי, כיון דסגי ליה באפסר משאוי הוא **או דילמא נטירותא יתירתא לא אמרינן משאוי הוא**, אמר לפניו רבי ישמעאל ברבי יוסי כך אמר אבא, ארבע בהמות יוצאות באפסר, הסוס והפרד והגמל והחמור, למעוטי מאי לאו למעוטי גמל בחטם, לא למעוטי נאקה באפסר. כתנאי אין חיה יוצאה בסוגר, חנניה אומר יוצאה בסוגר ובכל דבר המשתמר... תנא קמא סבר כיון דסגי לה במיתנא בעלמא משאוי הוא, וחנניה סבר כל נטירותא יתירתא לא אמרינן משאוי הוא.

ובשולחן ערוך (או"ח סי' ש"ה ס"א) פסק, בהמה יוצאת במה שמשתמרת בו אבל אם אינה משתמרת בו **אז הוי נטירותא יתירתא ביותר והוי משאוי**, וכן כל דבר שהוא לנוי ולא לשימור לא תצא בו. ובבית יוסף שם הביא מר' ירוחם (ח"י נתיב י"ב) שכתב, נטירותא יתירתא אסור **דוקא שתהא שמירה גדולה** שאם היה דבר שיש בו שמירה בינונית אפילו שהיתה נשמרת בדבר מועט מזה מותר. וכ"ה מהסמ"ג והתרומה דאין יכול לכוין השמירה ולצמצם שלא להוסיף מעט שהרי שנינו הסוס בשיר ואפילו הכי תניא שיוצא גם באפסר. ולכן הדגיש בשו"ע 'נטירותא יתירתא ביותר'. וכ"כ במשנה ברורה שם, **דוקא בשמירה יתירה הרבה** אבל אם רק מעט יותר ממה שצריכין לא הוי משא דאי אפשר לצמצם.

והרז"ה בספר המאור (שבת שם) כתב, ולי נראה, דתרי גווני נטירותא יתירתא הוו, **כל נטירותא יתירה שאין בני אדם עושין כן בחול כלל בשבת הוי משוי**, וזהו גמל בחטם, ובהא אפילו שמואל מודה, וכל נטירותא יתירתא שמקצת בני אדם מצוין לעשותה בחול בשבת לא הוי משוי, וזהו חתול בסוגר כחנניה, מידי דהוה אלו בדקים שיוצא באפסר ויוצא אף בפרומביא ולא

אמרינן משוי הוא לדברי הכל. והביאנו הרמב"ן והרשב"א והריטב"א והר"ן, ואף שהעירו ע"ד שפסק כחנניה, אך אם רוב בני אדם עושין כן בחול, בודאי יודו. והבן.

ובשולחן שלמה (אורב"ע, סי' שכ"ט ס"ז אות י"א) כתב, משאית מלאה תחמושת שחנתה מול מגורי החיילים אף אם כפי שהיא עכשיו לא חשיבא סכנה, אך במצבים מסויימים כמו שריפה או התקפת אויב וכדו' היא עלולה להיהפך לסכנה, וחשיבא כסכנה עתידית שאין גורם הסכנה נמצא כעת, לענין להזיז הרכב בשבת, תלוי הדבר ביחס המומחים, **שאם בכה"ג בימות החול, היו מתאמצים מיד להרחיקה מהמקום א"כ גם בשבת שרי, אבל אם בימות החול היו דוחים הרחקת המשאית בגלל סיבות של נוחיות וכדו' אסור להרחיקה בשבת.**

והוסיף, (שם אות י"ג) שאין לצמצם בפעילות המבצעית בשבת יחסית לימות החול אם הצמצום ניכר לעיני האויב וקיים **חשש שכתוצאה מן הצמצום עלול האויב לחשוב שרמת הכוננות בשבת נמוכה, וכתוצאה מכך יבואו לתקוף בשבת.** מפקד או חייל שמתוך הבנתם בנושא מתייחסים בדרך כלל למצב נסויים כאל סכנה למרות שהחיילים האחרים אינם מתייחסים כך, מ"מ רשאים לנהוג כהבנתם גם בשבת ולחלל שבת בהצלה מסכנה זו משום שאין לדיין אלא מה שענינו רואות. ובהג"ה שם הוסיפו, וכן סבר מרן זללה"ה לענין הוראות בטיחות של הצבא, שתלוי בהתייחסות להוראות אלו כשהם נוגדים צרכים אחרים של הצבא או של החייל, אם ההוראות בטיחות מתבטלות בכה"ג סימן שאין להתייחס אליהם כאל הצלה מסכנה ואין היתר לחלל שבת עליהם. אך אם מקפידים על ביצוען גם כזה נוגד צרכים אחרים סימן שאכן זה הצלה מסכנה ומחללים שבת בעבורה. א"ה, והוא כהנ"ל.

ו. רכו מודיעין

בגמ' נדה (דף ס') איתא, "והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי האנשים אשר היכה ביד גדליה", וכי גדליה הרגן, והלא ישמעאל הרגן, אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח, ולא חש- מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן, [ופירש"י, אמר לו לגדליה שמעתי שבא ישמעאל בן נתניה להרגך (ירמיהו מ')]. אמר רבא, האי לישנא בישא אע"פ דלקבולי לא מבעי, **מיחש ליה מבעי.** הנהו בני גלילא דנפק עלייהו קלא דקטול נפשא, אתו לקמיה דרבי טרפון, אמרו ליה לטמרינן מר, אמר להו היכי נעביד, אי לא אטמרינכו חזו יתייכו, **אטמרינכו הא אמור רבנן האי לישנא בישא אע"פ דלקבולי לא מבעי מיחש ליה מבעי, זילו אתון טמרו נפשייכו.**

והסמ"ג (מצות לא תעשה, מצוה י') הביאו להלכה בענין קבלת לשון הרע. ובמשנה ברורה (סי' שכ"ט סקט"ו) הביא בשם האור זרוע: כשהקול יוצא שרוצים לבוא אע"פ שלא באו עדיין מותר ללבוש כלי זיין לשמור ולעשות קול בעיר כדי שלא יבואו ד'אין מדקדיקין- בפקוח נפש'. הרי שחז"ל מצווים אותנו לחוש מאוד לכל 'מידע מודיעיני' ולנהוג לפי חומרתו.

ובשיעורי תורה לרופאים (ח"ג סי' קס"ד) הביא דברי החפץ חיים (הל' רכילות כלל ט', באר מים חיים אות ט', בהגהה) שעל ידי שמיעה בעלמא אף דצריך לחוש לזה וכן"ל אצל גדליה בן אחיקם, אך אין זה כי אם בגדר מצוה בעלמא ועל זה אמרו שהיה לו לחוש, אבל ח"ו לא עבר גדליה בן אחיקם שהיה גברא רבה על לאו ד"לא תעמוד על דם רעך". וביאר, שאף שלא עובר על "לא תעמוד על דם רעך" במקום שיש רק חשש ללא בסיס, **אך מ"מ מותר לחלל שבת על שמועה בעלמא האומרת שקיימת סכנה**, משום דההיתר לחלל שבת בסכנה, והחויב להציל, אינם קשורים זה בזה, שגם במקום שאין חויב להציל מדין "לא תעמוד על דם רעך", בכ"ז מותר לחלל שבת עבור ההצלה הנלמד מהחויב של "וחי בהם", עיי"ש.

אך מאידך בגמ' שבועות (דף מ"ו) אמר רב נחמן, האי מאן דנקיט נרגא בידיה ואמר איזיל ואקטליה לדקלא דפלניא, ואשתכח דקטיל ושדי, לא אמרינן דהוא קטליה, אלמא עביד איניש דגזים ולא עביד. הרי שא"א לחייבו ע"פ אמירתו שיעשה, כי בני אדם אומרים סתם. אך כבר בתוס' שם, כתבו, פירש ברוקח, דוקא בסתם אדם אבל במוחזק לכך לא, וכן נראה.

ובגמ' ב"ק (דף קי"ז) אמרו, ההוא גברא דהוה בעי אחוויי אתיבנא דחבריה אתא לקמיה דרב א"ל לא תחוי ולא תחוי, א"ל מחוינא ומחוינא, יתיב רב כהנא קמיה דרב שמטיה לקועיה מיניה קרי רב עילויה "בנין עולפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר". ובגמ' ברכות (דף נ"ח) רב שילא, חזייה דקאזיל למימרא להו דקרינהו 'חמרי', אמר האי רודף הוא והתורה אמרה "אם בא להרגך השכם להרגו" מחייה בקולפא וקטליה. הרי שהרגום על כוונתם בלבד.

ובשו"ת הרשב"א (ח"א סי' קפ"א) הקשה, וכי בשביל שאמר כן ייהרג, והלא ספק היה אם היה עושה כן אם לאו ואיך יהרג מספק, ודילמא 'גזים ולא עביד' ולמה הרגו. והשיב, **אם רגיל לעשות כן- כל שאומר לעשות כאילו עשה**, והרי הוא בכלל "הבא להרגך השכם להרגו", וכל שמוסר ואפילו ממון הרי הוא כאילו ממיתו, ואין אומרים נמתין עד שימות. **ואפי' מי שאינו רגיל בכך אילו הכרנו בו שהוא רוצה לעשות הרי הוא כאילו ידענו בבירור שיעשה ואף על ספק זה נהרג**, ואפילו אחרים מצילין את זה בנפשו של מסור, כרודף שניתן להציל את הנרדף בנפשו של רודף, ואין אומרים אע"פ שהוא רודף 'שמא יחזור בו ולא יעשה אשר זמם לעשות'. והא דאמרינן בגיטין (דף ו') בני אדם העומדים עלי ובידי למסרם למלכות מהו, ושלח ליה אפילו הכי 'דום לה' והתחולל לו', הנהו לא מסורות היו ולא היו מצעדין אותו בכך אלא בדברים או בנזקין אחרים, שאילו מסורות היו- מותר היה להם ומצוה.

ובשלחן ערוך (חו"מ סי' שפ"ח ס"י) פסק, מותר להרוג המוסר בכל מקום אפילו בזה"ז, ומותר להורגו קודם שימסור, **אלא כשאמר הריני מוסר פלוני בגופו או בממונו אפילו ממון קל, התיר עצמו למיתה**, ומתרינן בו ואומרים לו אל תמסור, אם העז פניו ואמר לא כי אלא אמסרנו, מצוה להורגו וכל הקודם להרגו זכה. הגה, ואם אין פנאי להתרות אין צריך התראה, ויש אומרים דאין להרוג המוסר אא"כ א"א להינצל ממנו באחד מאיבריו, דלא גרע משאר רודף. עשה המוסר

אשר זמם ומסר, אסור להורגו אא"כ הוחזק למסור, שהרי זה יהרג- שמא ימסור אחרים. כל המוסר הצבור ומצערן, מותר למסרו ביד עכו"ם להכותו ולאסרו ולקנסו, אבל מפני צער יחיד אסור למסרו. הגה, מי שעוסק בזיופים וכדו' ויש לחוש שיזיק רבים, מתריץ בו שלא יעשה, ואם אינו משגיח יכולין למסרו, לומר שאין אחר מתעסק בו אלא זה לבד.

ובשו"ת תורת חיים (למהרח"ש, ח"ג סי' ק"ח) כתב, דין 'מוסר' הוא בתרי גווי, האחד מי שהוא מוחזק 'שלש פעמים' שהותר דמו אף בלא התראה, והיינו דין המסורות בגמ' ע"ז (דף כ"ו) שמורידין ולא מעלין, [ובזה יש מח' בראשונים, אם מותר להורגו בידים, או דוקא ע"י גויים], והב"י (חו"מ סי' שפ"ח) הביא תשובת הרא"ש שכתב, שכל שהוחזק שלש פעמים 'ולא הרגשנו בו שעשה תשובה' כל הקודם להרגו זכה, ויש דעת שלישית דאחר מעשה בכל גווי אסור להרגו 'דילמא עשה תשובה', אך רוב הפוסקים כבר דחוה. **אך איכא גוונא אחריתי והוא שאף שלא הוחזק אלא בפעם הראשון שאמר אלך ואמסור כל שהתרו בו ולא ציית- הותר דמו, כההיא דרב כהנא בגמ' (ב"ק דף קי"ז).** אמנם ההיא דר' שילא בברכות (דף נ"ח) דקטליה לההוא גברא בלא התראה, כתב הרב המגיד (הל' חובל ומזיק פ"ח ה"י) דאפשר שלא היה לו פנאי. אך בתשובת הרשב"א (סי' קפ"א) כתב שאם רגיל לעשות כן כל שאומר לעשות כאילו עשה, כההיא דר' שילא דבההיא דר' שילא לא עשה רק פעם אחת, והוא היפך דברי הפוסקים שכתבו דבעינן הוחזק 'שלש פעמים', וכן נראה מדברי הרשב"א גופיה בכתב ששלח לחכמי צרפת הביאה הרב ב"י שם, וגם לשון 'אם רגיל לעשות' אינו מכוון.

והוסיף, אמנם מ"מ בנדון דידן שהוחזק בכך כפי הנראה מתוך השאלה, דמלבד המסירה הראשונה רודף להם תמיד על פי עדים וגם [עושה מעשה] הולך וחוזר לחקור בספר הזכרונות וגם איכא התראה שהתרו בו אנשי אמת, כל אפי' שוין שדין מסור יש לו, ומה גם שהוא כנגד צבור, שאפילו אינו מסור כתב הרמב"ם (הל' חובל ומזיק פ"ח ה"א) שכל המיצר לצבור ומצערן מותר למסרו ביד גויים להכותו ולקנסו וכו'. ועוד אני אומר דאפשר דבנדון כזה אף שלא הוחזק ואף בלא התראה דין מוסר יש לו, **כל שניכר שרוצה לעשות,** וכן כתב הרשב"א בתשובה, ואפילו מי שאינו רגיל בכך אם הכרנו שהוא רוצה לעשות כההיא דרב כהנא הרי הוא כאילו ידענו בבירור שיעשה. **ובנדון זה לא היה דיבור לבד אלא שהלך בקום עשה לחקור בספר הזכרונות, אין לך היכר גדול מזה שרוצה לעשות,** והדברים פשוטים וברורים.

ומהר"י אלגאזי בקהלת יעקב (קונטרס מדות חכמים, מ"ג אות נ"ט) האריך בענין מתי אמרינן 'גזים ולא עביד', והביא משו"ת חוות יאיר (סי' ס"ה, בהשמטות) שנשאל וכי חמור האומר אלך ואמסור יותר מהאומר אלך ואהרוג שאפי' התרו בו אין ממיתין אותו, ויישב, דשאני דבר הנעשה בפרהסיה ואפשר שיעמדו נגדו לכן אמרינן גזים ולא עביד. אך יותר נ"ל, דשאני מוסר דלא עביד מעשה וקיל בעיני אינשי, אבל בשאר דברים שעביד מעשה דפשוט לכל איסורו אפי' אומר אלך ואעבוד ע"ז אין ממיתין אותו. והעיר ע"ד שלא שת ליבו לדברי התוס' והרשב"א

שחילקו בין מוחזק לסתם אדם. וגם מה שחילק בין פרהסיה וכו', לכאור' איפכא מסתברא דהואיל ומעיו פניו בפרהסיה כל העולם כאין נגדו וחזקתו שימסור, וכן משמע מדברי הגהות אשרי (סנהדרין פ"ג סי' י"ב) דכיון שאמר בפני רבים- עבד. עייש"ב.

ובחשוקי חמד (כתובות דף ל"ז) בענין 'איומים להריגה', הביא בשם הגרי"ש אלישיב לחלק בין דין 'רודף' לדין 'מוסר', ועוד שאם עברו הרבה שנים מאז האיומים על חבירו י"ל ששכחה חמתו והוא נרגע, אך בכ"ז מצוה עליו לברות. וסיים, וכמו כן אמר לי מו"ח [שליט"א] שההתעסקות עם אנשי עולם התחתון שעלולים לרצוח את המתעסק עמהם או את העומד בפני דרכם- הוא חטא, והעושה זאת עובר משום "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם".

וכיום בארץ ישראל, המומחים והבקיאים ביותר בהצלת חיים ובשמירת שלום הציבור זה 'משטרת ישראל' כאשר פרוס בפניהם מערך מודיעיני מורכב ומשוכלל המעודכן גם דרך צה"ל והשב"כ, וא"כ הם ורק הם הנחשבים 'רופא מומחה ובקי' בהגדרת פיקוח נפש בשטח שתחת פיקודם. ולצערנו 'כנהוג' במדינתנו כל אזרח נעשה 'מומחה' בכל תחום שהוא, ואנשים שלא מבינים כלל בביטחון, מחווים דעה ומעיזים גם לפרסמה. וה' יעזרנו.

ז. כשדעת החולה מנוגדת לדעת הרופא

בגמ' יומא (דף פ"ג) איתא, "חולה מאכילין אותו על פי בקיאת", אמר רבי ינאי חולה אומר צריך ורופא אומר אינו צריך **שומעין לחולה מאי טעמא "לב יודע מרת נפשו"**, פשיטא מהו דתימא רופא קים ליה טפי קא משמע לן. רופא אומר צריך וחולה אומר אינו צריך שומעין לרופא מאי טעמא, תונבא הוא דנקיט ליה... מר בר רב אשי אמר, כל היכא דאמר 'צריך אני' אפילו איכא מאה דאמרי לא צריך לדידיה שמעינן שנאמר "לב יודע מרת נפשו", תנן אם אין שם בקיאתן מאכילין אותו על פי עצמו טעמא דליכא בקיאתן הא איכא בקיאתן לא, הכי קאמר במה דברים אמורים דאמר לא צריך אני, אבל אמר צריך אני אין שם בקיאתן כלל מאכילין אותו על פי עצמו שנאמר "לב יודע מרת נפשו". וכן פסק בשו"ע (או"ח סי' תרי"ח).

ובשו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' ס"ו) נשאל, בחולה שאומר צריך אני ל'תרופה פלונית', והרופא אומר שאינו צריך לה, האם הוא דומה למ"ש בשו"ע (סי' תרי"ח) **שחולה שאומר צריך אני לאכול שומעין לו אפילו כנגד מאה רופאים, ד"לב יודע מרת נפשו"**, או שנחלק, שדוקא לגבי אכילה 'יודע את נפשו' אך לגבי סוגי התרופות אין החולה בקי בדבר ושומעים לרופא הבקי, וסיוע לדבריהם שלא הוזכר כלל זה בהלכות שבת לחולה.

והשיב, אותם המחלקים הרי הם מקילים בפקוח נפש ואין רוח חכמים נוחה מהם. והאריך להוכיח שאומרים כלל זה גם בחילול שבת, דהנה אחז"ל "יולדת תוך שבעה אמרה צריכה אני מחללין עליה שבת", וזה אפי' כנגד דעת הרופאים. וכמו שמדליקים הנר ליולדת סומא שלא

תטרף דעתה, ה"נ אם לא יעשו רצונו תטרף דעתו עליו, וזה ברור. וכיון שסובר אני 'דחיה' השבת אצל פק"נ אין לעשות לחולה אלא הצריך לו לרפואתו בלבד, אך אפ"ה אם אומר החולה שצריך לתרופה הזו שומעין לו ד'לב יודע מרת נפשו', ורק אם הרופא אומר שתרופה זו תזיק לו אז לא ישמעו לחולה דמאי חזית, עיי"ש ב.

ובביאור הלכה (סי' שכ"ח ס"י, ד"ה ורופא) הבי"ד הרדב"ז הנ"ל, שגם לגבי 'תרופה פלונית' שומעין לחולה כמו דאמרינן לענין תענית יו"ה"כ, וכתב, ולענ"ד אין הדברים אמורים אלא כשאומר מרגיש אני חולשא באבר פלוני ע"כ יעשו לי תרופה פלונית שמועלת לחולי אבר זה ובזה ודאי שומעין לו ד'לב יודע מרת נפשו' שייכא בכל מילי, ואפילו רופא אומר שא"צ שום תרופה אין שומעין לו, אבל אם המחלה ידועה והחולה אומר שתרופה זו מועלת למחלה זו והרופא אומר שאינו מועיל, בזה אין סברא לשמוע לחולה לחלל שבת בחנם, [ומ"מ אפשר לומר דהיכי דאומר החולה דידוע לו שטבע גופו להתרפאות ממחלה זו כשנטל רפואה זו אפשר דשומעין לו דגם בזה שייכות קצת לומר דאדם בקי בגופו יותר ממאה רופאים], אם לא דאיכא חשש שמא 'תטרף דעתו עליו' אם יראה שאינם עושים כדבריו.

בגמ' שבת (דף קכ"א) אמרו, מעשה ונפלה דליקה בחצירו של יוסף בן סימאי בשיחין, ובאו אנשי גיסטרא של ציפורי לכבות [מפני שאפטרופוס של מלך היה], ולא הניחן מפני כבוד השבת, ונעשה לו נס וירדו גשמים וכיבו, וכששמעו חכמים בדבר אמרו לא היה צריך לכך שהרי שנינו 'נכרי שבא לכבות אין אומרים לו כבה ואל תכבה'.

ובשו"ת באר משה (ח"ו סי' קל"ג אות ג') כתב, מכאן ראייה שאף אם 'טעה בהלכה' אך כיון שכוונתו היתה לשם שמים משמים עושים לו נס, ובזה ביאר דברי הר"ן (סנהדרין דף י"ט) ששמעון בן שטח 'טעה' במה שאמר לינאי המלך לעמוד בדין, שהרי מלך אינו עומד בדין, ואפ"ה משיא אסכימו על ידו 'ובא מלאך וחבטן בקרקע', עיי"ש. ובשו"ת שבט הקהתי (ח"ד ס' ק"ג) כתב, שהוא רק למי שבטחונו חזק שהשבת לא תגרום לו הפסד.

א"ה, אך כמובן שאין לומר כן על חשבון בטחונם וממונם של אחרים, או בחשש לפקוח נפש, וכמ"ש בגמ' שבת (דף ל"ב) לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נס, שמא אין עושין לו נס, ואם עושין לו נס, מנכין לו מזכיותיו, כמ"ש "קטנתי מכל החסדים ומכל האמת". ובקידושין (דף ל"ט) אמרו, אף ששלוחי מצוה אין נזוקין, היכא דקביע היזיקא לא סמכינן אניסא דכתיב 'ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאלו והרגני'. ובגמ' שבת (דף נ"ג) אף שנעשה לו נס להניק את בנו, אמרו עליו, 'כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית'.

ובשו"ת עונג יום טוב (סי' מ"א) חקר בענין מי שהרופאים אסרו עליו אכילת מצה שזה מסוכן לו, ובכל זאת אכל, האם קיים המצוה. ורצה להוכיח מהגמ' ביבמות (דף ס"ד) בתינוק שמתו אחיו מחמת מילה ורצו למול את הבן השלישי בשבת, א"ל אביי, חזי דקא שרית איסורא וסכנתא, מוכח דמצוה שאינה צריכה לעשות משום סכנה ועבר ועשה דמי כמי שלא עשה. ול"ד

לעוסק במצוה שפטור ממצווה אחרת ובכ"ז אם קיימה קיים המצווה, דבר חיובא הוא גם במצוה השניה אלא שקדמתה הראשונה, משא"כ מי שפטור מן המצוה מחמת סכנת נפשות שהוא לאו בר חיובא כלל. אך ה"מ אם הסכנה היא בעצם המצווה אבל אם הסכנה רק בהכשר קיומה כגון שנסתכן להביא מצה ודאי שיצא י"ח המצווה. אך רצה לחלק שבדבר שניכר גם אחר העשיה כמילה וכדו' שפיר קיים המצווה. ועוד, שאם אכל מצה ונתרפא וחזינן דלא הזיק לו קיום המצוה אמרינן שהרופא טעה או שנעשה לו נס משמים ולכן אמרינן שקיים המצווה. עיי"ש. א"ה, אך לפי הנ"ל אין ראיה ממה 'שעשו לו נס' וניצל, ודו"ק.

ועיין במועדים וזמנים (ח"ז סי' ר"ה, בהערה) שלימד מזה זכות על קדושי עליון שקיימו מצוות במסירות נפש במקום סכנה שבכ"ז קיימו המצווה. וע"ע בס' משנת פיקוח נפש (לורנץ, סי' ד') שמצינו בתלמוד שהסתכנו החסידים הגדולים כדי לקיים מצוות. ובמנחת אשר (וייס, כי תצא, סי' מ"ג אות ה') האריך להוכיח דהאנוס מהמצוה פטור אבל לעולם הוא בר חיובא.

ח. כשהוא רוצה להחמיר ולהסתכן

רבנו יונה באיסור והיתר (סי' ס', הל' יוה"כ ס"ח) כתב, ואם החולה עצמו רוצה להחמיר עליו אחרי שיודע שצריך לכך, עליו נאמר "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש" וכן "אל תהי צדיק הרבה", ולא דמי לדבר הנוגעת בכבוד השי"ת שכתוב בסמ"ק שיכול לוותר על נפשו [וליהרג ולא יעבור], דהתם כתיב ביה "ובכל נפשך" ואפי' שואלין ממנו נפשו, ואפי' על השואל אמרו חז"ל ששופך דמים, והרי אפילו 'ספק נפשות' דוחה שבת, וכ"ש יום הכיפורים.

ובשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תמ"ד) על מה שכתבו על הריב"א זצ"ל, כי חלה חוליו אשר מת בו, וחל יום הכיפורים באותן הימים, ואמרו לו הרופאים אם לא תאכל ודאי תמות, ואם תאכל שמא תחיה, והוא אמר ברי ושמא ברי עדיף ולא רצה לאכול, ומת תנצב"ה. כתב, לגבי הדין אין ראוי ללמוד ממנו כלל, דהא קי"ל 'ספק ספיקא של פקוח נפש' דוחה את השבת ואת יוה"כ, ואפי' לחיי שעה חוששין כ"ש לספק שמא ימות שמא יחיה ואפי' לספק שבת אחרת. ואפי' לדעת האחרונים שאמרו דמי שדינו יעבור ואל יהרג, ונהרג ולא עבר - הרי הוא במחיצת הצדיקים, וכן דעתי, מ"מ ה"מ במקום דאיכא קידוש השם שמסר עצמו על דתו יתברך, אבל מי שהוא חולה שיש בו סכנה ואמדהו לאכול יש לו לאכול ואפי' על הספק. ואפשר דריב"א הרגיש בעצמו דאפי' שיאכל ימות ד"ל יודע מרת נפשו" והיינו דקאמר ברי ושמא ברי עדיף.

ובשבט יהודה (עייאש, יו"ד סי' של"ו) כתב, על החולה וקרוביו מוטל חיוב לחזור אחר הרופא המובהק ביותר, ואחר התרופות שמועילים לרפואתו של אותו חולי, והמתעצל בדבר ואומר שה' ישלח דברו וירפאהו, אין דעתו בזה אלא דעת שוטים, והוא עתיד ליתן את הדין, והרי הלכה רווחת שמחללים שבת ויום הכפורים לצורך פיקוח נפש, ושוחקים ומבשלים סממנים לחולה

שיש בו סכנה, אע"פ שהם מלאכות גמורות שחייבים עליהם כרת וסקילה... ואם לא יתעסק החולה בדרכי הרפואה ע"פ דרך הטבע, סופו למות מאותו חולי, מה שלא נגזר עליו באותו פרק שחלה, ודומה לנכנס באש יוקדת, שבודאי אש אוכלתו ומת בלא עתו, ונמצא מתחייב בנפשו, ודברים ברורים הם, לא יחישם זולתי הנפתל והעקש. עיי"ש.

ובשו"ת יחוה דעת (ח"א סי' ס"א) לגבי חולה שקיים חשש שיבוא לידי סכנה, ורוצה להתחסד ולצום ביום הכיפורים כנגד דברי הרופא. כתב, הרמב"ן במלחמות ה' (סנהדרין דף ע"ד) כתב: **שאינן שום מדת חסידות לחולה שיש בו סכנה להחמיר על עצמו, שלא יחללו עליו שבת או יום הכפורים, ואדרבה, המונע עצמו במקום סכנה הרי זה מתחייב בנפשו, שנאמר "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש".** וכ"כ כמה ראשונים [עיי"ש]. ול"ד למ"ש התוס' והרא"ש (ע"ז דף כ"ז) שבשאר עבירות יעבור ואל ייהרג, ומכל מקום אם רוצה להחמיר על עצמו- רשאי. דהוא רק במקום שיש קידוש ה' למסור נפשו על קיום מצותיו, כשבאים להעבירו על דתו, אבל חולה בודאי שאינו רשאי להחמיר על עצמו לכו"ע והרי זה מתחייב בנפשו.

אך הביא משו"ת אבני נזר (חו"מ סי' קצ"ג) שהסתמך ע"ד האבן עזרא (פ' משפטים) שלא ניתן רשות לרופא לרפאות אלא מכות ופצעים חיצוניים, אבל חולי פנימי הוא ביד ה' לרפאותו, ולא בידי הרופאים, ושכן דעת הרמב"ן (פר' בחקותי) שהצדיקים לא דרשו ברופאים. ולפי"ז העלה שרשאי החולה שלא לציית לרופאים כשמצוים עליו לאכול מאכל איסור לרפואתו, ואפילו אם אין החולה מוחזק לצדיק, **רשאי להחמיר על עצמו בזה, כי לענין זה נקרא צדיק, שברצונו להחמיר על עצמו שלא יאכל דבר האסור, ובוטח בה' שירפאהו.** וכ"ה משו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' שנ"א) שכתב, במקום **'חשש ספק סכנה'** מותר לאדם להחמיר על עצמו ולהתענות ביום הכפורים, כיון שתענית יום הכפורים הוא מדאורייתא, ואם הוא אדם חשוב, ראוי שיחמיר על עצמו, אבל בתשעה באב שהוא מדרבנן אסור להחמיר על עצמו.

והעיר ע"ד, שגם הרמב"ן מודה שבזמן הזה שנסתם כל חזון, והסתיימה ונפסקה הנבואה מישראל, מחייבים להתנהג על פי עצת הרופאים, וכמבואר ביומא (דף פ"ג) שאם הרופא אומר צריך החולה לאכול ביום הכפורים, והחולה אומר שאינו צריך, שומעים לרופא, ומאכילים אותו. וכ"כ הרמב"ן בתורת האדם (דף ז'), ונפסק להלכה. ועיין בספר חובת הלבבות (שער הבטחון שער ד') שאסור לסמוך על הנס בזה, שמא אינו ראוי להעשות לו נס, ונמצא מתחייב בנפשו, ואפילו אם עושים לו נס, מנכים לו מזכיותיו. לפיכך צריך להתנהג בזה ע"פ דרך הטבע, עיי"ש. וכ"כ עוד בשו"ת יביע אומר (ח"ד חו"מ סי' ו' אות ג'), וכ"כ לחלק בשו"ת ציץ אליעזר (חי"א סי' מ"א) ובשו"ת יחל ישראל (סי' נ"א), עיי"ש.

אך מאידך בגמ' עירובין (דף כ"א) אמר ר' עקיבא, 'מוטב אמות מיתת עצמי- ולא אעבור ע"ד חבריי', וכתבו בתוס', **אף שהיה במקום סכנה- מחמיר היה על עצמו.** ובמאור ישראל כתב, אף שי"ל שגדול הדור שאני לגדור פרצות. אך התורת חיים (שם) חילק בין ודאי סכנה לספק,

דבספק סכנה שרי להחמיר, וכ"כ בהגהות מהר"ץ חיות שם. ואף שהעיר ע"ד דהא דרשינן "וחי בהם" – שלא יגיע לכלל ספק מיתה, מ"מ היכא דהוי ספק ספיקא יכול להחמיר על עצמו. וכ"כ בשו"ת יביע אומר (ח"ו יו"ד ס"ו ס"י"ג) שבחשש רחוק שרי. עיי"ש. ולכא"ו תלוי הדבר במח' האם מותר לאדם להחמיר ולהכניס עצמו ל'ספק' סכנה כדי להציל את חבריו מ'ודאי' סכנה, וכמ"ש בשו"ת יחזק דעת (ח"ג סי' פ"ד), וחילק בין רמת הסיכון, עיי"ש, והבן.

ובתפארת ישראל (ברכות פ"א מ"ג) כתב, אף שאינו רשאי להחמיר ע"ע, אך היכא דליכא ודאי סכנה ולא שכיח היזיקא אמרינן 'מצוה בעידנא דעסיק בה- אגוני מגנא' [כסוטה דף כ"א] וראיה מר' עקיבא הנ"ל שהכניס את עצמו לספק סכנה בנט"י, כיון שהיה סומך שלא יניחו שומר בית האסורים למות בצמא. וכ"כ בחק יעקב (סי' תל"ג אות י"ח) בבדיקת חמץ במפולת משום סכנת עקרב, ששלוחי מצוה אינם ניזוקין, דלא מיקרי 'שכיח היזיקא' כיון שאין עקרב לפנינו, ושמא לא יזיק וכו', על כן לא מיקרי בשביל זה 'שכיח היזיקא' לבטל ממצוות בשביל חשש זה, אבל בשעה שאינו עסוק במצוה חיישינן לסכנה כי חמירא סכנתא מאיסורא.

ובקובץ שיעורים (כתובות, אות קל"ו) ע"ד הגמ' בכתובות (דף ל"ט) משמשות במוך ול"ח, מן השמים ירחמו שנאמר "שומר פתאים ה'", וכן אמרו בע"ז (דף ל') אוכל ענבים בלילה ואינו חושש משום "שומר פתאים ה'", ובנדה (דף ל"א) משמש ביום התשעים ול"ח שיעשה סנדל. וצריך ביאור, מאי שנא מכל ספק סכנה דדחי שבת ולא סמכינן אהא ד"שומר פתאים ה'", וצריך לומר, דאין האדם חייב למנוע עצמו ממנהג דרך ארץ, וממילא הוי כאילו אין בידו לשמור את עצמו ואז נשמר מן השמים, אבל היכא שבידו להיזהר אינו בכלל פתאים, ואם לא ישמור את עצמו הריהו מתחייב בנפשו ולא יהא משומר מן השמים.

אך בשו"ת משנה הלכות (ח"ה סי' רל"ד) חילק שרק ב'חשש רחוק- פחות ממיעוטא' ניתן לסמוך על "שומר פתאים ה'", ורק בסכנה 'סגולית' אמרינן "שומר מצוה לא ידע דבר רע". וע"ע בס' שמירת הגוף והנפש (מבוא, פרק י"א-י"ב) שהביא מחלוקת גדולה באיזה מקרים בודדים סמכינן על "שומר פתאים ה'", ועל "שומר מצוה לא ידע דבר רע", ואכמ"ל.

והנה, מרן החזון איש בתשובות וכתבים (סי' מ"ח) כתב, סתם קטן כחולה שאין בו סכנה דמי, והאידנא דרבו מחלות ילדים מאוד כל שינוי באכילתו עלול לחולי, וכל חולי תינוק הוי ספק סכנה, וא"א לקבוע בעינינים אלו אלא הלב יודע כפי אומץ הרגשתו לבריאות בנו, ואומץ חרדת קודש על שמירת השבת, ופעמים נשתנה הדין לפי חוזק בטחונו בבוא יתברך... דיש מצבים רחוקים הרבה מפקו"נ ותלוי כפי מידת הביטחון. וכ"כ שם (סי' נ"ט אות ד') קלקול המעיים בקטן הוי ספק סכנה, ומי שמיקל בדבר אין מזניחין אותו, ומי שבוטח בה' וקובע מזונות בנו בשבת באופן שאין מבשלים בשבילו וכבר הורגל בכך אין מזניחין אותו.

ובשבות יצחק (דרזי, בירורים בהל' רפואה, פרק י"ג ס"ג) הביא דוגמא לדבר מהמשנה ברורה (סי' רמ"ח סקכ"ו) שאף שביום ראשון מותר לצאת בשיירה [אף שחושש שיצטרך לחלל השבת

מפני הסכנה], אך בכנסת הגדולה כתב שאם בודאי יבואו לחילול שבת אסור, "ועפ"ז סומכין עכשיו שמסכנים בעצמם קצת שלא לחלל שבת כדי שלא יהיה איסור למפרע על מה שיצא". הרי שכשיש מח' בדבר מותר להחמיר במקום חשש סכנה. [א"ה, וכבר העיר בשו"ת מנחת לשמה (ח"א סי' ד' אות ד') דהריהו מתחייב בנפשו ומה הרויח שלא חילל שבת, עיי"ש].

אך הביא משו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' קכ"ז, ד"ה ומ"ש המג"א) שכבר כתב, נראה דלא איירי ביש' חשש סכנה ממש' שהמחמיר בזה הוא מתחייב בנפשו, אלא דיש דברים שתלוי ב'טבע האדם' שאיש שטבעו אמיץ לב אין חושב זה לסכנה שאינו ירא להישאר לבדו, אך יש אנשים מוגי לב וחושבים זה לסכנה ומותרין לחלל אם יצטרכו שהרי אין יכולין לערוב להם שלא יהיה סכנה, ודבר זה תלוי בדעת כל אחד בעצמו, ובוזה מיירי שהם מחליטים בעצמם להבליג על דעתם ולא לחוש לדבר שהרבה אנשים אין חושבים זה לסכנה, ובע"כ לומר כך דאל"כ איך היו מותרין להסתכן בעצמם הרי סכנתא חמירא מאיסורא, עיי"ש. והבן.

אך בחשוקי חמד (גיטין דף ס"ד) כתב, יש להקשות אם מותר לאדם להכניס עצמו למקום ספק סכנה כדי לקיים מצוה, א"כ מדוע אסור לאדם להחמיר על עצמו שלא לחלל שבת במקום חשש לפקדון או שלא לאכול ביוה"כ, וכמ"ש המשנה ברורה (סי' תרי"ח סק"ה) שאם החולה רוצה להחמיר ע"ע עליו נאמר "אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש". והביא מהקובץ הערות (סי' מ"ח אות י"ז) שיש חילוק בין 'אונס' לבין 'חולה', שבחולה מותר לעבור על המצוות משום 'דחיה' דפקוח נפש דוחה כל התורה כולה כמו עשה שדוחה ל"ת, משא"כ באונס שהתורה רק פטרתו לכן מותר לו להחמיר ע"ע ולא לעבור את האיסור.

והביא בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל ראייה לחילוק זה מהשו"ע (או"ח סי' ר"ד סעיף ח'-ט') שהאוכל מאכלות אסורות לרפואתו- מברך ברכת הנהנין, אבל כפווה נכרים לאכול- אינו מברך, וביאר המשנ"ב, דהיתירא קאכיל ומצוה קעביד. [אך לבסוף העיר, דהא שניהם ילפינן מהפסוק "וחי בהם", וא"כ מניין לחלק ביניהם, וצ"ע]. ולכן העלה, שהרוצה לקיים מצוה או להימנע מלעבור איסור במקום סכנה אם הוא ודאי סכנה ושכיח היזיקא- אסור, אך בספק סכנה- מותר, וזכות המצוה תגין, אך להימנע מרפואה- אסור תמיד. א"ה, ויל"ע בדין אם סכנה לכלל הציבור מיקרי בגדר 'ודאי' או 'ספק', או בגדר 'ריפוי ממחלה', ועיין.

ט. גדרי מצווה הבטחון מול חובת השמירה

בספר החינוך (מצוה תקמ"ו) כתב, מצוות מעקה, להסיר המכשולים והנגפים מכל משכנותינו, ועל זה נאמר "ועשית מעקה לגגך"... ובכלל מצוה זו לבנות ולתקן כל כותל וכל גדר שיהיה קרוב לבוא תקלה ממנו. משרשי המצוה, לפי שעם היות השם ברוך הוא משגיח בפרטי בני אדם ויודע כל מעשיהם וכל אשר יקרה להם טוב או רע בגזרתו ובמצותו לפי זכותן או חיובן,

וכמ"ש בחולין (דף ז') 'אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה', אעפ"כ צריך האדם לשמור עצמו מן המקרים הנהוגים בעולם.

וביאר, כי האל ברא עולמו ובנאו על יסודות עמודי הטבע, וגזר שיהיה האש שורפת והמים מכבין הלהבה, וכמו כן יחייב הטבע שאם תפול אבן גדולה על ראש איש שתדחף את מוחו או אם יפול האדם מראש הגג הגבוה לארץ שימות, והוא ברוך הוא חנן גופות בני אדם ויפח באפיו נשמת חיים בעלת דעת לשמור הגוף מכל פגע, ונתן שניהם הנפש וגופה בתוך גלגל היסודות והמה ינהגום ויפעלו במ פעולות. ואחר שהאל שיעבד גוף האדם לטבע, מצד שהוא בעל חומר, ציהו לשמור מן המקרה, כי הטבע שהוא מסור בידו יעשה פעולתו עליו אם לא ישמר ממנו. ואמנם יהיו קצת מבני אדם אשר המלך חפץ ביקרם לרוב חסידותם ודבקות נפשם בדרכיו ברוך הוא, המה החסידים הגדולים כמו האבות הגדולים והקדושים, שמסר האל הטבע בידיהם, אך רוב בני אדם בחטאם לא זכו אל המעלה הגדולה הזאת.

וסיים, ועל כן תצוו התורה לשמור משכנותינו ומקומותינו לבל יקרנו מות בפשיעותינו ולא נסכן נפשותינו על סמך הנס, ואמרו בתורת כהנים (אמור פרק ח') 'שכל הסומך על הנס- אין עושין לו נס'. ועל הדרך הזה תראה רוב עניני הכתובים בכל מקום, כי גם בהילחם ישראל מלחמת מצוה על פי ה' היו עורכין מלחמתן ועושין כל ענינים כאילו יסמכו בדרכי הטבע לגמרי, וכן ראוי לעשות לפי הענין שזכרנו. והרבה דברים אסרו חז"ל כדי להשמר מן הנזקים ומן המקרים הרעים, שאין ראוי לו לאדם שיש בו דעה לסכן בנפשו ועל כן ראוי שיתן לבו לכל הדברים שאפשר להגיע לו נזק בהם, והעובר עליהם חייב מכת מרדות דרבנן.

וכ"כ בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תי"ג) הבטחון נחלק לפי הזמנים ולפי האנשים. דרך כלל נלך בטח כי שמירת המצוות מצלת מן המקרים והסיבות הנסתרות, אך אם חל מקרה חולי מותר להתעסק ברפואות ובלבד שיהיה ליבו לשמים, ולא יסמוך על הנס אלא יתעסק בדברים המועילים לו בטבעיים ובסגולות, וז"ש "ורפא ירפא"- מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאת, לומר שאין זה הפך מה שהזהירה התורה בהשגחה. ולא עוד אלא שאסור להיכנס בסכנה ולבטוח על הנס וכמ"ש בברכות (דף נ"ה) העובר אחר קיר נטוי מזכירים עוונותיו, ובתענית (דף כ') אמרו כל הסומך על הנס- אין עושים לו נס. ומותר לבטוח באדם שהוא לא יסור ליבו מה', כי לבטוח בה' שיעשה לו תשועה ע"י איש פלוני- מותר ומצוה. וזה כולל כל עסקי בני האדם במלאכתם, זולת האנשים השלימים כר' חנינא בן דוסא וחביריו. ואפילו החסידים שבחסידים אין להם רשות לעשות [לכתחילה] מלאכתן דרך הבטחון אלא כדרכו של עולם. וכן מותר שיעשה דברים לפני בוא המקרה כדי שלא יחולו עליו, ואין זה ממיעות הבטחון.

והרמח"ל במסילת ישרים (פרק ט') כתב, המפקיר עצמו לסכנות אין זה בטחון אלא 'הוללות', והוא חוטא במה שהוא עושה נגד רצון הבורא ית"ש, שרוצה שישמור האדם את עצמו, ונמצא שמלבד הסכנה המוטבעת בדבר אשר הוא עלול אליה מפני חסרון שמירתו, הנה עוד הוא

מתחייב בנפשו בקום ועשה בחטא אשר הוא חוטא כעת, ונמצא 'החטא עצמו מביאו לעונש'. אך היראה השוטה היא, שיהיה האדם רוצה להוסיף שמירות על שמירות ויראה על יראה ועושה משמרת למשמרתו, באפן שיגיע מזה בטול לתורה ולעבודה. והכלל להבחין בין שתי היראות, הוא מה שאחז"ל **"היכא דשכיח הזקא שאני"**, כי מקום שההיזק מצוי ונודע, יש לשמור, אך מקום שאין ההיזק נודע, אין לירא. ועל כיוצא בזה נאמר, **"רעותא דלא חזינן לא מחזקינן"**, ואין לו לחכם אלא מה שענינו ראות.

ובשו"ת דברי יציב (ליקוטים, סי' קי"ד) כתב, הרמב"ן (ויקרא כ"ו, י"א) מתרעם על ההליכה לרופאים, דמה לרופאים בבית יראי ה', אך מאידך הרמב"ן בתורת האדם (שער המיחוש ענין הסכנה) כותב, **"דרשות לרופא לרפאות"** - הוא מצוה ובכלל פקוח נפש. וביאר, שדברי הרמב"ן באיסור הליכה לרופאים - מיירי על זמן שיש 'נביא' בישראל, ואז בודאי מה לו אצל הרופא, ולכן בימינו שאין נביא מותר ומצוה לדרוש ברופאים. ואולי בזמן שהיו צדיקים בעלי רוח"ק היה גם עדיף מרופא, אך בזמנינו בעוה"ר צריך לילך לרופא.

ומרן הגר"ע יוסף זצ"ל ב'משא עובדיה' (הנ"ל, אות ו') כתב, אף שבגמ' פסחים (דף נ"ו) אמרו, שחזקיהו המלך קיצץ דלתות ההיכל ושיגרם למלך אשור, ולא הודו לו. ופירש רש"י, לפי שהיה לו לבטוח בה', ואף שהיה אז מצב מלחמה עם אשור, והוכרח לעשות כן כדי שלא לסמוך על הנס, אעפ"כ לא הודו לו הסנהדרין, מפני שהיה לו לבטוח בה'. אך כבר אמרו בגמ' סנהדרין (דף כ') **"אשה יראת ה' היא תתהלל"** - זה דורו של חזקיהו", ולדור כזה בודאי שהיה לבטוח בה' שיעשה להם נס למעלה מן הטבע, כמו שהיה בסופו של דבר, וכמו שהובטחנו בתורתנו הקדושה, **"אם בחוקתי תלכו ונתתי שלום בארץ, וחרב לא תעבור בארצכם"**, מה שאין כן בדור יתום זה שהפרוץ מרובה על העומד וכו', [וכמ"ש בתענית (דף כ"ב) מפני מה נענש יאשיהו - והוא אינו יודע שאין 'דורו' דומה יפה], מה נדבר ומה נצטדק, בודאי שיש לחוש מאד שמא יגרום החטא, וכמו שאמרו בברכות (דף ד'), ואין לנו לסמוך על הנס. את"ד.

ולכן, אף שנאמר בשמואל (א', י"ד, ו') **"ויאמר יהונתן אל הנער נושא כליו לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה, אולי יעשה ה' לנו, כי אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט"**, וא"כ מדוע אנו מרבים בפעולות הצלה וכדו' ובמיוחד על חשבון חילול השבת הקדושה, אך להנ"ל מבואר, שהכל נמדד לפי דרגת אמונתם של אנשי אותו העיר והמקום, וממילא כאשר דרגתם היום כזו נמוכה עלינו לבצע את ריבוי כוחות ההצלה כנהוג לפי דרך הטבע כמקובל בעולם. וכמו שאחז"ל **"שהאדם מחויב ברפואת אשתו ולא יוכל לומר לה 'תבטחי בה' שתתרפאי'**, וכמו שהתירו הפוסקים לעשות 'ביטוח חיים' שכך דרך העולם, ה"ה להכא.

י. 'חמירא סכנתא מאיסורא'

בגמ' חולין (דף י') איתא, בא זאב ונטל בני מעים והחזירן כשהן נקובין מהו, מי חיישין שמא במקום נקב- נקב, או לא, א"ל אין חוששין. איתיביה, ראה צפור המנקר בתאנה ועכבר המנקר באבטיחים חוששין שמא במקום נקב [של נחש] נקב, אמר ליה מי קא מדמית איסורא לסכנתא סכנה שאני, א"ל רבא מאי שנא ספק סכנתא לחומרא ספק איסורא נמי לחומרא, א"ל אביי ולא שאני בין איסורא לסכנתא? וכו', ומסקנת הגמ', שמע מינה, 'חמירא סכנתא מאיסורא'. הרי שאף אם באיסור נבלות וטריפות לא חיישין, אך בסכנה יש להחמיר יותר.

ובגמ' ע"ז (דף ל') לגבי סכנת יין מגולה מחשש לנחשים, אמרי דמזיג איהו שתי דמזיגי אחריני לא שתי, אמר רב אשי ואיתימא רב משרשיא, פירוקא לסכנתא, אמר רבא הלכתא יין מזוג יש בו משום גילוי. ופירש"י, פירוקא לסכנתא- לדבר שיש בו סכנה אתה בא לתרץ ולסתור ראיות שאנו מביאין ואנן נסמוך אהני שינויי דליתו, אלא ודאי ל"ש הכי ול"ש הכי אסור.

והרמב"ם (הל' רוצח פ"א ה"ד) כתב, אחד הגג ואחד כל דבר שיש בו סכנה וראוי שיכשל בו אדם וימות, כגון שהיתה לו באר או בור בחצירו חייב לעשות להן חוליה גבוהה או לעשות לה כסוי כדי שלא יפול בה אדם וימות, וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה יפה שנאמר "השמר לך ושמור נפשך" [עיין ברכות דף ל"ב], ואם לא הסיר והניח המכשולות המביאין לידי סכנה ביטל מצות עשה ועבר על "לא תשים דמים". הרבה דברים אסרו חכמים מפני שיש בהם סכנת נפשות וכל העובר עליהן ואמר הריני מסכן בעצמי ומה לאחרים עלי בכך או איני מקפיד על כך מכין אותו מכת מרדות.

ובשו"ת שואל ומשיב (שתיטאה, סי' ס"ו, דף פ') ביאר בדעת הרמב"ם שחומר הספיקות מדרבנן, וכמו שדרשו בחולין (דף י', הנ"ל) לגבי סכנתא לחומרא והיינו מדרבנן וכמ"ש הרמב"ם (הנ"ל) 'שהרבה דברים אסרו חכמים', והיינו דאינו עובר מן התורה. ולכן היקל הרמב"ם שאם כבר נשא קטלנית אין מפרישים אותם, אך לדידן דסבירא לן כהרשב"א שחומר הספיקות מדאור' א"כ כל שכן ספק סכנה לחומרא מהתורה.

ובעדות ביעקב (סופר, ח"ב סי' פ"ג) העיר ע"ד, שכבר הוכיחו האחרונים שאף להרמב"ם שחומר הספיקות מדרבנן ה"מ באיסורים אך בספק סכנה הוא מדאור' לכו"ע, וכמ"ש הפר"ח (או"ח סי' ד' א"א אות ב'), ועוד. והוא בין סכנה טבעית בין סכנה סגולית, וכמ"ש בשו"ת הרשב"ש (סי' א') בא להם ז"ל כמה דברים ועניינים שאסור לעמוד במקום סכנה, וגם התורה אמרה "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם", א"כ כל דבר שיש בו סכנה מוזהר עליו מן התורה שלא לעשותו, ומזה יצא איסור בדברים מגולים ואיסור נישואי קטלנית. וכ"כ בס"ח (סו"ס תע"ז). ואין להוכיח מלשון הרמב"ם 'אסרו חכמים' שכל דבר שאינו מפורש בתורה קוראו הרמב"ם 'אסרו חכמים', ולכן לוקה רק מכת מרדות. אך הביא משו"ת שואל ומשיב (תנינא, ח"ג סי'

קי"ח) שחילק בין סכנה גמורה שאסור מהתורה לחשש סכנה שאסור רק מדרבנן. עיי"ש. א"ה, וכמו שכתוב "רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תכרות" הא ספק אסור.

ובשו"ת יחיה דעת (ח"ז סי' ר"ה אות א') בענין הזהירות בדרכים בכבישים, כתב, צא ולמד כמה חמירא סכנתא מאיסורא, שבגמ' יבמות (דף ס"ד) אמרו, לגבי וסתות ושור המועד- בתלתא הוי חזקה, אך לגבי נפשות- בתרי הוי חזקה, הן לענין מי שמתו אחיו מחמת מילה והן לענין קטלנית שלא תינשא, וכ"פ בשו"ע (יו"ד סי' רס"ג ס"ב), ואילו לגבי איסור תולעים שנמצאו במקום פסק בשו"ע (יו"ד סו"ס ק') שרק בתלתא הוי חזקה לאסור. ובגמ' שבת (דף קל"ג) אמרו שחיוב המציצה בברית המילה הוא סכנה ומחללין עליו את השבת, והרופאים אומרים שאין בזה סכנה ושהניסיון הוכיח כן, אך כבר כתב בשו"ת דעת כהן (הל' מילה סי' ק"מ) שאין הסכנה אלא לא' מאלף, וכדאי לחלל השבת אלף פעמים כדי להציל את התינוק היחיד הזה שיסתכן בלא מציצה, ככה יקרה נפש מישראל לפני הקב"ה.

והרמב"ן בתורת האדם (אות ג' ד"ה ואיכא מאן דאמר) כתב, רופא אחד במקום שנים כיון שכולן רופאים ויודעים במלאכה זו אין דבריו של יחיד במקום שנים, מ"מ במופלג מהם בחכמה חוששין לדבריו להחמיר אפילו במקום רבים... ומאי חומרא דהכא- לנהוג בספק נפשות להקל ולהתעסק בחולה כל צרכו, והביאו הב"י (סי' תרי"ח ס"ה).

וכמ"ש בספר המועדים כהלכה (זוין, דף פ"ד) שכאשר הגר"ח מבריסק זצ"ל היקל ביוה"כ לחולים לאכול שלא 'לשיעורים' [עיין בשו"ת יחיה דעת (ח"ו סי' ל"ט)], אמר: "כלום אני מקיל באיסורים? אדרבה אני מחמיר בפקוח נפש!". ובס' הצלה כהלכה (עמ' קצ"ו) הביא בשם הגר"י אברמסקי זצ"ל, שגילה על שום מה גלה לסיביר חמש שנים, שהיה זה כעונש על שפעם אחת ביום הכיפורים ניגש אליו אחד הבחורים ואמר לו שאינו מרגיש טוב, ותחת לצוות עליו שיאכל דבר מה וישיב את נפשו אמר לו שילך לנוח קצת, הבחור הלך לנוח במיטתו ולא קם ממנה, רח"ל, על כן נענש בחמש שנות גלות!. ה' ישמרנו.

אך מ"ש בספר הגות ודעות (כ"ץ, עמ' ק"ע) בשם הגר"ח מבריסק זצ"ל, שאמרו לפניו בזמן המלחמה, שאילו לפחות המלחמה הזאת היתה מביאה את הגאולה, אולי כדאי היה הדבר, וגער בהם הגר"ח מבריסק, ואמר: "מוטב שידחו כמה גאולות מישראל, ואל תאבד נפש אחת מישראל, ואילו היתה באה שאלה לפנינו, שאם על ידי 'קורבן של אדם אחד מישראל' יבוא המשיח, בודאי שהיינו פוסקים, שמוטב שלא יבוא המשיח, ולא ימות אדם אחד מישראל, כי הלא פיקוח נפש דוחה כל המצוות שבתורה, ובכלל זה אף את המשיח והגאולה". כבר העיר בשו"ת אהלה של תורה (ח"ד סי' י' אות ה') שלא מסתבר שהגר"ח מבריסק אמר כן, שהרי במלחמה ומצוות ציבוריות יוצאים להצלת הכלל אף שיש סיכוי רב שיהודי אחד ייהרג, דציבור שאני, וא"כ כ"ש כשהמלחמה כבר קיימת, וצע"ב.

סימן ו- אבטחת מטיילים בשבת באירועי 'דרום-אדום'

שאלה: בישובי 'עוטף עזה' מתקיימים בתקופת האביב אירועי 'דרום-אדום' בה מגיעים מטיילים בעיצומו של יום השבת הקדושה לשדות ולפרדסים, איך מותר לי לבצע משמרת בשבת באירועים אלו שכל מטרתם היא 'אבטחת מטיילים' הבאים תוך חילול השבת.

תשובה: לפני כל אירוע גדול במדינה נערכת במשטרה ישיבת 'הערכת מצב' לאשר את האירוע, כיון שכבר הוכח לצערנו בעולם כולו שכל אירוע המוני הריהו מקום מועד לפיגועים וסכנות, בישיבה זו נמצאים כלל הגורמים המקצועיים והרלוונטיים לאירוע, שם עולים כלל הסכנות ודרכי ההתמודדות, ושם מתקבלת ההחלטה על כמות השוטרים והסדרנים שיאבטחו את האירוע. ולכן במצב כיום שלמרות הכל אירועים אלו מתקיימים ביום השבת, חובה מוטלת על השוטרים לשמור על שלומם ובטחונם, והריהו בגדר הצלת נפשות.

א. 'ישראל אע"פ שחטא- ישראל הוא'

הפרי מגדים (סי' שכ"ח סק"ו) כתב, פשיטא לי שמומר לחלל שבת בפרהסיא ועכו"ם (מומר לע"ז), או מומר להכעיס לדבר אחד- **אין מחללין עליו את השבת**, ומורידין ואין מעלין נמי אין מחללים עליו את השבת. והביאו להלכה במשנה ברורה (סי' שכ"ט סק"ט), ובכף החיים (סי' שכ"ח אות צ"א), אך לא ביארו מאיזה טעם. ועיין בשו"ת יביע אומר (ח"י סי' נ"ד אות ט"ז) שיש לבאר דבריו, או מטעם הגמ' ביומא (דף פ"ה) 'חלל עליו שבת- כדי שישמור שבתות הרבה' וזה שלא שומר שבת אינו בכלל, או מטעם הגמ' בעירובין (דף ס"ט) ש'מומר- הריהו כגוי', וא"כ אין בהם חובת הצלה בשבת. ואמרתי לפרו'ש הסוגיא.

הרמב"ם (הל' שבת סו"פ ל') כתב, השבת ועבודה זרה כל אחת משתייהן שקולה כנגד שאר כל מצוות התורה, **והשבת היא האות שבין הקב"ה ובינינו לעולם**, לפיכך כל העובר על שאר המצוות הרי הוא בכלל רשעי ישראל, **אבל מחלל שבת בפרהסיא הרי הוא כעובד עבודה זרה- ושניהם כגוים לכל דבריהם**. ובשו"ע (יו"ד סי' ב' ס"ה) פסק, מומר להכעיס אפי' לדבר אחד, או שהוא מומר [לתיאבון] לעבודת כוכבים או לחלל שבת בפרהסיא, או שהוא מומר לכל התורה אפילו חוץ משתים אלו **דינו כעובד כוכבים**. ובערך השולחן (טייב, יו"ד סי' ב') ביאר, דהריהו כגוי מן התורה, וכמ"ש בחולין (דף ה') "מכס"- להוציא את המומר.

אך **רש"י בתשובותיו** (סי' קע"א) כתב, על דבר קדושי העלמה שנתקדשה לשנים, ושניהם היו אנוסים לעבור על תורת משה על ידי גוים, וגם העדים כיוצא בהם, רואה אני שהיא צריכה גט, **שאף ישראל משומד לרצונו שקידש- קדושי קדושין**, וכמ"ש בגמ' סנהדרין (דף מ"ד) **"חטא ישראל" אע"פ שחטא- ישראל הוא**. וכ"ש האנוסים שליבים לשמים. ואפילו ראו יהודים שהנהיגו עצמן בהפקר בעודן בין הגוים ליחשד בעבירות בנות אל נכר, אין עדותן בטלה בכך,

דקיי"ל בסנהדרין (דף כ"ו) החשוד על העריות כשר לעדות אשה, עיי"ש. א"ה, ועיין רש"י (במדבר כ"ג, כ"א) 'ה' אלהיו עמו' – בשם המדרש, **אפילו מכעיסין וממרים** לפניו אינו זו מתוכן. אך כבר כתבו לחלק בין 'מומר' ל'ממרה', או שהכוונה רק לכלל ישראל.

ובשו"ת דברי יציב (אע"ז סי' ס"ב אות ט') כתב לבאר המקור שיהודי מומר יכול להתהפך שיהיה דינו כעכו"ם גמור, מהגמ' ביבמות (דף י"ז) לגבי גלות עשרת השבטים, אמר שמואל, **לא זזו משם עד שעשאום כעובדי כוכבים גמורים** שנאמר 'בה' בגדו כי בני זרים ילדו', ומזה למדו לכל המומרים. והביא משבילי דוד (יו"ד סי' קנ"ט סק"ב) שכתב לבאר מנין יש כוח ביד חכמים לעשותם כעכו"ם ולעקור דבר מהתורה, עפ"י הרמב"ן (בחוקותי כ"ז, כ"ט) שיש ביד המלך או הסנהדרין להחרים ולחייב מיתה, ומזה נלמד שה"ה שיכולים להוציאם מכלל ישראל. ושם (אות כ"ג) ביאר לעומת זאת, שמ"ש בגמ' סנהדרין (דף מ"ד) 'ישראל אע"פ שחטא-ישראל הוא' הכוונה לכלל עם ישראל ולא ליחיד. [והאריך לברר מי נקרא בגדר 'מומר'], אך הביא שרוב הפוסקים ס"ל שגם במומר-קידושיו קידושין, דרך בעשרת השבטים עשו כן ולא נלמוד מזה לדידן, ולכן העלה שאפשר רק לצרף דעה זו לסניף. עיי"ש ב.

אך בשו"ת בנין ציון (החדשות, סי' כ"ג) כתב, מחלל שבת בפרהסיא הריהו כגוי, **אבל לפושעי ישראל שבזמנינו לא ידענא מה אדון בהם**, אחר שבעו"ה פשתה הבהרת לרוב עד שברובם חלול שבת נעשה כהיתר שאולי יש להם דין 'אומר מותר' שרק קרוב למזיד הוא, ויש בהם שמתפללים תפילת שבת ומקדשים קידוש היום ואח"כ מחללים שבת במלאכות דאורייתא ודרכן **והרי מחלל שבת נחשב כמומר מפני שכופר בבורא**, וזה מודה ע"י תפילה וקידוש בבורא העולם, ומה גם בבניהם אשר קמו תחתיהן אשר לא ידעו ולא שמעו דיני שבת שדומין ממש לצדוקין דלא נחשבו כמומרים אע"פ שמחללין שבת מפני שמעשה אבותיהן בידיהם והם כתינוק שנשבה לבין הגויים כמבואר בשו"ע (סי' שפ"ה ס"א), וכ"כ גם המבי"ט (סי' ל"ז) לגבי הצדוקים, והרבה ממושעי הדור דומין להם ועדיפי מהם. ולכן לענ"ד המחמיר להחשיב נגיעת יינם תבוא עליו ברכה, אך גם למקילים יש להם על מה שיסמוכו.

והוא כמ"ש בשו"ת רבי עקיבא איגר (מהדו"ק סי' צ"ו) לגבי כשרותם לעדות, נ"ל לדון בעיקר הדבר, אחר דמבואר בש"ע (חו"מ סי' ל"ד) בראוהו קושר ומתיר בשבת ולא הודיעו לו תחילה שאסור-תולין שלא ידע שהיא מלאכה, א"כ י"ל ד'השחתה בתער' דנתפשט בעו"ה אצל הרבה לא חשב שזהו איסור כל כך **דלא משמע להו לאינשי דאסור**, וכאשר באמת נזכר בגיליון דהשיב להמוכיה שהרבה אנשים חשובים עושים כן, וכיון דבאמת פשתה המספחת בזמנינו גם לאותן הנזהרים בשאר דברים נדמה להם דאינו איסור כ"כ... וביותר כיון דרואין כמה פעמים שב"ד מקבלין עדות ממגולחי זקן, ובאמת הטעם שאין יודעים אם גולח במספרים או בסם או בתער אבל המון עם שמבינים מה בתער ומה במספרים וסם, המה רואים שהב"ד מקבלין עדות מהם וחושבין שלהב"ד ג"כ הכרה זו, מזה שפטו שכשרים לעדות.

ובשו"ת יביע אומר (ח"א יו"ד סי' י"א) האריך בדינו של 'המומר לחלל שבת בפרהסיה- שדינו כגוי לכל דבר' שנחלקו הראשונים אם דין זה מהתורה או מדרבנן, ומדברי הרמב"ם ומרן השו"ע (אע"ז סי' קנ"ז) לגבי יבם מומר שפוטר מחליצה ויבום, **מוכח שדינו כגוי רק מדרבנן ולא החמירו במקום עיגונא**. וחזיק דברי הבנין ציון הנ"ל שכיון שהדבר קל בעיני ההמון אינו נעשה מומר בעבורו. **וצירף כמה ספקות לגבי ה'פרהסיה'**, שיטת בעל העיטור (חולין דף י"ג) שהיא רק בעבודת קרקע, ותורת חיים (עירובין דף ס"ט) שהיא רק בפני הנשיא שאינו מתבייש כלל, ובשו"ת יהודה יעלה (יו"ד סי' נ') שצריכים שיעידו בפניו ובפני בית דין [דהיינו שהתרו בו כהלכה], והוסיף, **ומה גם בזמן הזה שהדור פרוץ אין להרחיקם כ"כ ולדחותם בשתי ידיים חלילה שמא יפקרו טפי**, ויותר טוב לקרבם בזרוע. וחזיק דבריו, שאף שכתבו הפוסקים להענישם ולהרחיקם ה"מ בדורות ראשונים שהיו מתביישים במעשיהם אך בימינו אם נרחיקם נפקי מינייהו צוארני צוארני, ומכ"ש שגם ביניהם ילכו לטימיון ח"ו. עייש"ב.

וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ו פ"ה) אף שקשה למצוא היתר לחלל שבת להצלת מומר לחלל שבת בפרהסיה ובפרט אם הוא מומר להכעיס, **מ"מ לדין אין כל חיוב כלל וכלל לבדוק בציציותיו של החולה ויש להעמיד כל ישראל ב'חזקת כשרות'**, גם כשחזותו אינה מוכיחה עליו, ועוד, שגם כשידוע שהוא מחלל שבת בפרהסיה ישנן עדין הרבה ספיקות וספקי ספקות בהלכה מתי הוא נכנס לגדר 'מחלל שבת- הריהו כגוי', כי תלוי על איזה מלאכה עבר, ובפני כמה, ושהוא יודע חומרת השבת, וי"א שצריך שידונו אותו ויעידו עליו, ובכלל י"א שהמומר הריהו כגוי רק מדרבנן. על כן נדיר הדבר עד מאוד שיהיה מומר אליבא דכל הדעות, ועכ"פ אליבא דרובם, והרי הולכים בפקו"נ להקל אפי' כנגד הרוב כדי להצילו.

ואף שהרמב"ם (הל' רוצח סו"פ ד') כתב, בעל עבירות העומד ברשעו לא נאמר בו "לא תעמוד על דם רעך"- שאין זה רעך, ואין להצילו. כבר מרן החזון איש (יו"ד סי' ב' סקט"ז) כתב, דאין דין 'מורידין ולא מעלין' אלא בזמן שהשגחתו יתברך גלויה כמו בזמן שהיו ניסים מצוין ומשמש בת קול וצדיקי הדור תחת השגחה פרטית הנראית לעין כל, ואז היה ביעור רשעים גדרו של עולם שהכל ידעו כי זה מביא פורענויות לעולם דבר וחרב ורעב רח"ל, אבל בזמן הזה שנכרתה האמונה מן דלת העם אין במעשה ההורדה גדר הפירצה אלא הוספת הפירצה שיהיה בעיניהם כמעשה השחתה ואלים ח"ו, וכיון שכל עצמנו לתקן אין הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון, ועלינו להחזירם בעבותות אהבה ולהעמידם בקרן אורה במה שידינו מגעת.

בשו"ת משנה הלכות (ח"ה סי' נ"ה) רצה לחלק, שהמחלל שבת להכעיס אין מחללין עליו את השבת דאין זה בכלל ישראל ואין מצוין להחיותו, אך המחלל שבת בפרהסיה לתיאבון יש לחלל שבת בעבורו. והביא ראיה מסנהדרין (דף ע"ב) גנב הבא במחתרת ונפלה עליו מפולת בשבת מפקחין עליו את הגל, והנה הבא במחתרת ודאי הרי הוא מחלל שבת גמור ואפ"ה מחללין עליו את השבת. וכ"ה מהרמב"ם (פיה"מ סנהדרין פ"י, יסוד י"ג) דכל שמאמין האדם

ביסודות כולם... נכנס בכלל ישראל ומצוה לאהבו ולרחם עליו, ואפילו עשה מן העברות מחמת התאווה הוא נענש כפי חטאיו אבל יש לו חלק לעוה"ב והוא מפורשעי ישראל, וכשנתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות הרי יצא מן הכלל וכפר בעיקר ונקרא מין ואפיקורוס וקוצץ בנטיעות ומצוה לשנאתו. ומבואר, דכל שעשה מחמת תאוה אבל מאמין הוא בה' הריהו ככל ישראל. וכ"ה להוכיח מ'המאבד עצמו לדעת' בשבת, שאף שעבר על איסור רציחה מ"מ עדין ישראל הוא וחייבין להצילו. אך הביא מהפמ"ג (סי' שכ"ח, במש"ז סק"ז) שכתב דאין לחלל שבת עבור מומר לחלל שבת לתיאבון. ולכן יצא לצרף שמא חזר בתשובה.

א"ה הר"ך, ויש לדחות כל ראיותיו, חדא- ד'גנב הבא במחתרת' יכול להיות שאינו בכלל מחלל שבת ב'פרהסיה' כלל, ואינו ענין להכא. שנית- מ"ש הרמב"ם לגבי 'יסודות האמונה' הוא מלבד שבת וע"ז שבהם יצא מכלל ישראל וכמ"ש בהלכות. שלישית- 'מאבד עצמו לדעת' עבר על איסור רציחה שעדין אינה מוציאה אותו מכלל ישראל וכהנ"ל, וצע"ג בראיותיו. אך לענין דינא, כבר הביא בשו"ת יביע אומר (ח"א יו"ד סי' י"א אות כ"ה) כמה פוסקים שחילקו בין מחלל שבת בפרהסיה לתיאבון או להכעיס, ואף שדחה דבריהם, אך מ"מ לענין פקוח נפש נימא דחיישינן למיעוטא היא סברא נוספת לחלל שבת בעבורם. והבן.

- 'תינוק שנשבה לבין הגויים'- בימינו

אך הרמב"ם (הל' ממרים פ"ג ה"ג) כתב, בד"א, באיש שכפר בתורה שבעל פה במחשבתו ובדברים שנראו לו והלך אחר דעתו הקלה ואחר שרירות לבו תחילה כצדוק ובייתוס וכן כל התועים אחריו, אבל בני התועים האלה ובני בניהם שהדיחו אותם אבותם ונולדו בין הקראים וגדלו אותם על דעתם הרי הוא כ'תינוק שנשבה ביניהם' וגדלוהו ואינו זריז לאחוז בדרכי המצות שהרי הוא כאנוס, ואע"פ ששמע אח"כ שהוא יהודי וראה היהודים ודתם הרי הוא כאנוס שהרי גדלוהו על טעותם, כך אלו שאמרנו האוחזים בדרכי אבותם הקראים שטעו, לפיכך ראוי להחזירן בתשובה ולמשכם בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה. וכ"כ בשולחן ערוך (יו"ד סי' קנ"ט ס"ג) הקראים אין להם דין מומרים, ודלא כדברי הנימוקי יוסף, שמי שהולך בין ישראל וממשיך בדרכו, אין לו דין 'תינוק שנשבה', והריהו כגוי.

ובשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' ע"ח אות ד') כתב לחלק, דדוקא בצדוקים ובדומים להם ממש שייך לומר דהוי כאנוסים לפי שמעשה אבותיהם בידיהם, כי דבקו בפירושי רבותיהם והחזיקו הוראותיהם לאמת ונכון. משא"כ במקום שגם הבנים וגם האבות ידעו והודו בדבר שע"פ התורה אסור לחלל את השבת, ומה שהם מחללים אותה ידעו שהוא נגד דת התורה, אלא שרפו ידיהם מקיום התורה והמצוות, נמצא גם האבות וגם הבנים מזידים גמורים היו. ולכן בימינו כיון שרואים יהודים חרדים שומרי תורה ומצוות המקפידים ומדקדקים בשמירת שבת, על כרחך יודעים הם שיש שבת בתורה, אלא שהם בהפקירא ניחא להו ומתפתים ליצרם לחלל את

השבת, והגם כי גם היום יש המפרשים להם שכך הכוונה בתורה, אך הם בעצמם יודעים שזה אינו נכון. אך סיים, ואולי נמצאים כאלה גם בזמנינו בקצת מקומות.

אך מרן החזון איש (יו"ד סימן ב' אות כ"ח) כבר כתב לגבי דין מומר, שיש בזה תנאי שלא יהיה אנוס, וכמו שכתב הרמב"ם (בפרק ג' מהלכות ממרים הלכה ג'), שבניהם ותלמידיהם של הצדוקים, שהדיחו אותם אבותיהם, ונולדו בין הצדוקים, הרי הם כתינוק שנשבה ביניהם שהרי הוא כאנוס, ואף על פי ששמע אחר כך שהוא יהודי, וראה מנהג היהודים ודתם, הרי הוא כאנוס, מאחר שגידלוהו על פי טעותם וכו', ע"ש. **ולכן אנו מצווים להחיותו ואף לחלל שבת בשביל הצלתו.** ובספר אהבת חסד כתב בשם הגאון רבי יעקב מולין, שמצוה לאהוב את הרשעים בזמנינו, מפני שהם קודם תוכחה, וכמו שכתב בהגהות מיימוני (פרק ו' מהלכות דעות), והביא גם כן תשובת מהר"ם מלובלין, שזה רק לאחר שהוכיח אותו, ואצלינו הכל קודם תוכחה, מפני שאין אנו יודעים להוכיח, ודיינינו להו כאנוסים.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ב סו"ס קע"ב) העיר דמ"מ צ"ע רב אם שייך זה בארץ הקודש שאין לומר בהם תינוק שנשבה לבין העכו"ם, ואם כי הוא תינוק שנשבה לבין החופשים מבני עמינו ה' ירחם, מ"מ מי לא יודע משבת קודש?, והשאיר הדבר בכך.

ובשו"ת מנחת אשר (ח"א סי' י' אות ה') כתב, שמחללי השבת בזמנינו הרי הם כתינוק שנשבה וכמ"ש מרן החזו"א, ואף שיש תקשורת בין כל העולם וכולם יודעים מהו שבת ומהו יהודי וכו'. אך היא הנותנת, שכיון שמראים שם תמונה מעוותת על התורה ועל השבת הם יותר מרחיקים מאשר מקרבים, ועל כן דינם כתינוק שנשבה.

וכ"כ בילקוט יוסף (ח"ב סי' ש"ו ס"כ, דף קל"ה) אף שבשו"ת שבט הלוי (הנ"ל) הניח הדבר בצריך עיון, שהרי מכירים הם שומרי שבת ובכל זאת ממשיכים בדרכם. אך כתב שיש לפקפק בזה מאחר שהם מתחנכים להתרחק משומרי תורה וגם כלי התקשורת מסיתים ומדיחים לבזות ולזלזל בכל דבר שבקדושה, ה' יחזירם בתשובה שלימה, אמר. וכ"ה בילקוט יוסף (סי' שכ"ט ס"א) שכל מ"ש ביביע אומר (הנ"ל) הוא לענין יין נסך, אך לענין ספק נפשות נראה שדעתו להחשיבם כתינוק שנשבה ולחלל שבת להצלתם, אף אם אינם עושים קידוש וכדו', דבספק נפשות סמכין אדברי החזון איש. והבן. א"ה, וכ"ה בס' ישיב משה (טורצקי, דף מ"ו) בשם הגר"ש אלישיב דסתם מחלל שבת יש להצילו דהוא כתינוק שנשבה.

ב. הנכנס באיסור למקום סכנה בשבת

בגמ' שבת (דף ק"נ) איתא, אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי יוחנן, מפקחין פיקוח נפש ופיקוח רבים בשבת, והולכין לבתי כנסיות לפקח על עסקי רבים בשבת, ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן, הולכין לטריטאות ולקרקסאות ולבסילקאות לפקח על עסקי רבים בשבת.

ופירש"י (כתובות דף ה') פלטי מלכים ושלטונים. אך המאירי שם כתב, לטרטסות של גוים ולקרקסיאותיהן וערכאותיהם לדבר עמהם לפקח על עסקי רבים.

והנה, הרא"ש (שבת פכ"ג סי' ד') כתב, הולכין לטאטריאות ולקרקסיאות לפקח על עסקי רבים בשבת. ובקרבן נתנאל (שם אות ע') כתב, וז"ל הרי"ף, ואני אומר דהכא לא גרסינן 'בשבת דאפי' בחול איצטריך למישרי משום פקוח נפש, דאי לאו הכי אסור למיזל וכמ"ש בע"ז (דף י"ח) "ובמושב לצים לא ישב", ורבינו ס"ל שלרבותא נקט 'שבת דהו"א כיון דאיכפל באיסורי אין הולכים קמ"ל, עכ"ל. וכ"כ הרש"ש (כתובות שם) בא לחדש שאף שבביה"כ אסור להתנאות וכו', אפ"ה על עסקי רבים שרי, ואפילו בשבת שרי. וכן טרטיאות אית בהון איסורא אפילו בחול וכמ"ש בע"ז (דף י"ח), ואפ"ה שרי. וכ"כ הראב"ן (סי' ס') "לדבר מצוה- מותר" כגון לפקח על עסקי רבים, וכל דבר שיש בהם פקוח נפש.

ובאש תמיד (הנקין, שבת סי' ש"ו) כתב, הרי מבואר, שאע"פ שהולכים בעיצומו של יום השבת הקדושה לקרקסאות וכדו' [וכמ"ש המג"א (סי' רכ"ד סק"ג) קניגאות של ישראל] ונמצאים שם באיסור, בכ"ז היו מפקחין עליהם, וע"כ מיירי ביהודים שהרי נקט 'משום פקוח נפש' ואין היתר זה שיין בנוכרים, ולפי"ז כוונת 'לפקח' הוא להשגיח עליהם מפני חשש סכנה, אך הגר"א נבנצל ביאר דמיירי שהיהודים שבוים שם [א"ה, וכ"כ בחסדי דוד (פרדו, ע"ז פ"ב ה"ב)] לצעוק בשביל איזה ישראל שנתפס בידם], אך זה צ"ע דא"כ הוא פשיטא דמצוה גדולה ללכת לשם משום פדיון שבוים, וצ"ע. ומכאן יהיה סעד לדברי רבותינו בענין אבטחת חיילים את המטיילים בשבת באיסור, אך יש לדחות שהוא רק 'לפקח' בלבד ללא שום חילול שבת. עיי"ש. א"ה, אע"פ שאינו מסתבר שבכך יוכלו להצילם, אך יש לדחות בכלל שההליכה לטריאטאות הנ"ל לא היתה כרוכה בחילול שבת מהתורה וא"כ לא נעשו בגדר מומרים, וילע"ב.

ובישועות ישראל (מקוטנא, חו"מ סי' כ"א) כתב, ודאי אם אכל בשבת דברים קשים ומרים עד שנחלה שמחוייבין לחלל שבת בעבורו ואין על המחללין שום עונש אדרבה מצוה קעבדי, וכמ"ש בסנהדרין (דף ע"ב) דהחותר מחתרת בשבת ונפל עליו הגל מפקחין הגל להצילו, ואין לך פושע יותר מזה כי שתיים רעות עשה שחילל שבת במחתרת ורצה לגנוב ממון חבירו.

אך בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' ט"ז) כתב, דמה שמצילין את החולה בשבת הוא במקום שלא פשע בעצמו, אך אם פשע בעצמו איהו דאפסיד אנפשיה- ואסור לחלל שבת להצילו, וכמו שאין להצילו מחטא בשבת כי ל"א 'חטא כדי שיזכה חברך' רק באנוס ולא בפושע.

ובשו"ת אור גדול (סי' א') הוכיח כן, מהגמ' ביומא (דף ל"ה) אמרו על הלל הזקן ראוי זה לחלל עליו את השבת, ותמוה דהא על כל ישראל מחללין שבת, אך י"ל כיון שהיה פושע בעצמו שהביא עצמו לידי סכנה שהניח עצמו על הארובה, חששו לחלל עליו שבת, אך כיון שעשה לש"ש שנפשו חשקה בתורה [או שהיה כמו אנוס מחשקו בתורה], חיללו עליו שבת. ולפי"ז גם

ב'העלה טינא בליבו' דפשע בעצמו והביא עליו את הסכנה ולא כפה את יצרו, משו"ה אין מחללין עליו שום איסור, ואצ"ל משום דהוי אביזרייהו דג"ע, אך צ"ע לדינא.

אך כבר מרן בחזון עובדיה (שבת ח"ג, דף ר"ק) הביא משו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' ח') שהעיר ע"ד, שח"ו מלומר כן, אלא חייבים לחלל שבת גם על המאבד עצמו לדעת, שיש לחלק בין מאבד ממונו שאין נזקקים לו, לבין מאבד נפשו, **שכיון שנפשו אינה שלו אלא קנויה לשמים** לכן אף בפושע שמאבד עצמו לדעת מחללין עליו שבת להצילו, שעדין יש בו מצוות "לא תעמוד על דם רעך", וכמ"ש לחלק בשו"ת דברי יששכר (סי' קס"ט-ק"ע), ועוד.

והביא, שהוא מפורש בשו"ת המהר"ם מרוטנבורג (ח"ד סו"ס ל"ט) שאפילו צווה אל תצילני-מצוה להצילו. והוא כמו הבא במחתרת- שמפקחין עליו את הגל להצילו. וכ"כ החיד"א בברכי יוסף (סי' ש"א סק"ו) שמחללין שבת עבור מי שניסה להתאבד. ודחה מה שרצה להוכיח בספר וזאת ליהודה (עייאש, קונטרס השלום, דף י"א) שדוד המע"ה הסתפק אם לזרוק שם המפורש כדי לעצור את מי התהום, וזאת כיון שפשע והכניס עצמו לסכנה כשנטל את החרס מע"פ התהום. וזה אינו, דדוד חשש משום שאסור להורות הלכה בפני רבו, ועוד שהיה שם הצלת רבים. ולכן העלה שגם המתאבד או שמוחה שלא להצילו חובה ומצווה להצילו. עייש"ב. א"ה, וכ"כ בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קע"ד ענף ג'), ובשו"ת משנה הלכות (ח"ט סי' שצ"ט), ובשו"ת דברי יציב (חור"מ סי' ע"ט), ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ו פרק ד'), ובשו"ת יחל ישראל (סי' נ"ד) שגם המאבד עצמו לדעת- מחוייבין להצילו בשבת.

ובשו"ת דברות אליהו (ח"ח סי' כ"ה) כתב, כבר דנו הפוסקים באבטחת מטיילים באיסור תוך כדי חילול שבת, וגם במקום שלא ביקשו אישורים, וכן אבטחת חופי הים הגם שמתאפשרת שם רחיצה בניגוד להלכה, **שהרי הוא כאדם שפצע עצמו במזיד שבכל זאת מחוייבים להצילו בשבת**, ולכן על כל שוטר להיות ערוך להצלתם גם אם זה הביאה על עצמו מתוך זלזול בשבת. מלבד מ"ש הגר"ש אלישיב זצ"ל דיש לאבטחם משום שמצויים שם גם ילדים.

אך בקובץ בית הלל (ח"ה סי' ס"ה) העיר הגר"ז בן שלמה, זמן רב אני תמה וכי אפשר לדמות נידון אבטחת מטיילים להצלה מסכנה האמור בתלמוד, כי הרי הדוגמאות ההם מדברים באדם שאיננו יכול לצאת בכוחות עצמו מהסכנה, כטובע בנהר ליסטים באים עליו וכדו', אך בנידוננו המסתכנים יכולים לצאת ממקום הסכנה אלא שאינם רוצים. ונראה לדמותו לדברי הרמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ה ה"ט) מי שנתן עיניו באשה וחלה ונטה למות ואמרו הרופאים אין לו רפואה עד שתבעל לו, **ימות ואל תבעל לו, אפילו היתה פנויה**, ואפילו לדבר עמה מאחורי הגדר אין מורין לו בכך, וימות ולא יורו לדבר עמה מאחורי הגדר, שלא יהו בנות ישראל הפקר ויבואו בדברים אלו לפרוץ בעריות. ובאבן האזל (שם) הביא ממרכבת המשנה (שם פ"ה ה"ב) שהעלה דאפי' אשת איש להנאת עצמן שרי דאינו בגדר גילוי עריות, ושאינה הך **דאיהו גרם לעצמו האונס שנתן עיניו בה וכדי שלא לפרוץ בעריות**, והעיר ע"ד, דאין זה מספיק דעכ"פ עתה

הוא מסוכן, ונראה דצריך לומר **שהוא עתה 'גורם' לעצמו** והיינו דצריך לייטובי דעתיה וכמ"ש בסוכה (דף כ"ה) גבי מצטער. מבואר, שאם הוא בגדר פושע הממשיך במעשיו אין אנו אחראים להצלתו, ולכאן"ה לדידן, והעלה להחמיר בדבר. עיי"ש.

א"ה, אך מאידך שם הדגיש הרמב"ם "שלא יהיו בנות ישראל הפקר" וגם שאין האשה מחוייבת להפקיר עצמה וגופה בשבילו, אך בשאר איסורים שמא גם כאשר הוא 'הגורם' לעצמו מחויבים להצילו. ועוד, דכיון שהם בגדר 'אומר מותר' וכן"ל שאינם חושבים שהדבר אסור, אולי אינם מוגדרים כלל כפושע. אך יש לדון מאידך, אולי הוי בכלל 'חילול השם' ונכדברי החזו"א באגרותיו שהובא לעיל], שייהרג ולא יעבור, וילע"ב.

ג. 'חלל עליו שבת- כדי שישמור שבתות הרבה'

אך **בגמ' יומא** (דף פ"ה) איתא, מניין לפקוח נפש שדוחה את השבת... רבי שמעון בן מנסיא אומר **"ושמרו בני ישראל את השבת"** אמרה תורה **'חלל עליו שבת אחת- כדי שישמור שבתות הרבה'**. אמר רבי יהודה אמר שמואל, **"וחי בהם"** ולא שימות בהם, אמר רבא לכולהו אית להו פירכא בר מדשמואל דלית ליה פירכא. ולכאן"ה תלוי הדבר בשיטות הנ"ל, דלר' שמעון בן מנסיא ההיתר לחלל שבת הוא רק בעבור מי ששומר שבת בפועל.

ובשו"ת גינת ורדים (או"ח כלל ג' סי' א') כתב, שלא ניתנו המצוות להידחות מפני פיקוח נפש רק בישראל גמור לא בשביל תינוק שנשבה לבין הגוים, אע"פ שהוא כאנוס לא ניתנו לידחות המצוות בשביל פיקוח נפשו, וכמ"ש ר' שמעון בן מנסיא **'חלל עליו שבת כדי שישמור שבתות הרבה'**, וכן נמי קרא ד"אשר יעשה אותם האדם- וחי בהם" מוכח דדוקא באדם העושה את המצוות הוא דאמרינן ולא שימות בהם, ול"ח לספק רחוק שישוב לאיתן התורה.

ובס' בית מאיר (פוזנר, או"ח סי' ש"ל) הביא מו"מ עם הג"ר עקיבא איגר שהתיר לילד מעוברת מומרת בשבת באיסור דאו' דהרי הולד הוא כתינוק שנשבה ודינו כישראל גמור ומחללין עליו את השבת, וגם מלין אותו בשבת, **דדרשינן 'וחי בהם'- שהתורה חסה על כל נפש מזרע ישראל**. ודחאו, שאף שאין דינו כגוי אך אין מחללין שבת אלא בעבור מי שישמור את השבת ותינוק שנשבה הוא בחזקת שלא ישמור את השבת ול"ח שמא יחזור בתשובה, וחלילה לחלל שבת גם על מילתו שהרי כתב הטור (יו"ד סי' רס"ו) שבן המומר מלין בשבת משום שאין אנו מחזיקים אותו שיצא לתרבות רעה כיון שאימו ישראלית, הא לאו הכי- לא.

אך **בשולחן ערוך** (סי' שכ"ט ס"ד) פסק, אפילו מצאוהו מרוצץ שאינו יכול לחיות אלא לפי שעה **מפקחין** ובודקים עד חוטמו אם לא הרגישו בחוטמו חיות אז ודאי מת. והרמב"ם (הל' שבת פ"ב ה"ג) כתב, ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה **שנאמר "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם"- ולא שימות בהם**. הרי שנקטו כטעמו של שמואל להלכה.

ובביאור הלכה (סי' שכ"ט, ד"ה אלא) כתב, "שאינו יכול לחיות אלא לפי שעה" - ואע"ג דלא שייך הכא הטעם 'חלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה' משום דלאו דוקא שבת ה"ה שאר מצוות כמו שכתב המאירי ביומא "שבאותה שעה ישוב בלבו ויתודה". **אמנם באמת נראה דכל זה הוא לטעמא בעלמא אבל לדינא לא תלוי כלל במצוות** דאין הטעם דדחינן מצוה אחת בשביל הרבה מצוות **אלא דחינן כל המצוות בשביל 'חיים של ישראל'** וכדיליף לה שמואל מ"וחי בהם" כדכתב הרמב"ם (פ"ב מהלכות שבת) 'שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם', וכמו כן לכל הני תנאי דילפי לה ממזבח וממילה וממחירת מוכרח דאחיים של אדם קפיד רחמנא [בר מההיא דחלל שבת אחת וכו'], וכן מוכרח לשמואל דאמר גבי **תינוק מושלך ברוב גויים דמפקחין אע"פ דעל פי דין יהיה גוי גמור ולא יקיים שום מצוה אע"פ כ כיון דבפקוח נפש אין הולכין אחר הרוב** חיישנן שמא מישאל הוא.

והוסיף, ולפ"ז ברור דאפילו קטן מרוצץ נמי מחללין אע"פ שלא ישמור שבתות גם לא יתודה ולא יבוא לכלל גדול אע"פ כ מחללין, וה"ה חרש ושוטה אע"ג דאינן בני מצוות מחללין עליהם דהא דלא מקיימי מצוה הוא משום אונסייהו, **ולא נפיק מכלל זה אלא ישראל מומר להכעיס דעובר במזיד**, אבל חש"ו התורה פטרינהו מחמת אונסייהו, ומלבד זה גבי חש"ו פשיטא דמחללין עליהם שבת דהא אפילו נהרגין עליהם דגם הם בכלל "איש כי יכה כל נפש" כל דהוא נפש כמו קטן, וגם הם בכלל "לא תעמוד על דם רעך" כשאר ישראל ובפירוש אמרה תורה "לא תקלל חרש" ומלקין עליהן. וראיתי בפמ"ג שכתב, דמי שהיה חייב מיתת ב"ד [בימים הקדמונים] ונפל עליו הגל דמפקחין עליו דהלא אין ממיתין אותו בשבת וחיי שעה יש עכ"פ, ולענ"ד לא נהירא כלל, דהתורה חסה על חיי שעה היינו למי שחסה על חיים שלו לאפוקי בזה דגברא קטילא הוא מחמת רשעתו ולא עדיף מרועי בהמה דקה דקי"ל ביו"ד (סי' קנ"ח) דאין מעלין אותו מן הבור. את"ד. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ו פ"ג).

ובחזון עובדיה (שבת ח"ג, דף רצ"ה) העיר ע"ד הבית מאיר הנ"ל, דכבר כתב הבית יוסף בבדק הבית (סי' רס"ו) עמ"ש בעל העיטור "מומר שנשא ישראלית מלין את בנו בשבת" - ולי נראה דאפי' נשוי למומרת ג"כ מלין בשבת שהרי הם חייבים בכל המצוות, ואפשר שנקט 'ישראלית' לאפוקי 'נוכרית'. וכ"כ הפר"ח ור"ח בן עטר בראשון לציון שם, ועוד. והאריך לחזק דברי הגאון ר' עקיבא איגר שלא אזלינן בתר הטעם 'כדי שישמור שבתות הרבה' אלא בעבור "וחי בהם" - שחשובה נפש ישראלית לפני המקום. אך העיר מהר"ן (יומא דף פ"ב) שכתב, מחללין שבת על 'עובר' אפי' פחות מארבעים יום שאינו בכלל 'נפש' מ"מ אמרינן 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה' וכ"כ שאר ראשונים, ונדחק ליישב הדברים, עיי"ש ב.

אך בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' ל"ז) בענין הצלת תינוק שנשבה לבין הגויים, כתב, **נראה דשתי היסודות אמת, א- היסוד ד"ושמרו בנ"י את השבת לעשות את השבת" דמותר לחלל שבת כדי להביא נפש ישראל לשמירת מצות כל ימיו אע"פ שאין בו גדר פקו"נ ד"וחי בהם". ב- היסוד**

ד"וחי בהם" ולא שימות בהם דמצות התורה הם סיבת החיים ולא עכוב החיים, ומזה היסוד מותר לחלל שבת מטעם פקו"נ הגם שאין בו כלל כדי שישמור שבתות הרבה. ודרשינן ב' הדרשות להקל, דכל טעם בפנ"ע כדאי לחלל עליו שבת, ולכן מותר לחלל שבת על ה'עוברים' שאי"ב טעם ד"וחי בהם", וכן לחלל שבת עבור בתו אם הוציאוה מהדת, ולאידך נימא גם היתר "וחי בהם" לחוד [בלא שישמור שבתות] מהני, וזה שיטת הגאון ר' עקיבא איגר הנ"ל, אך הגאון בית מאיר ס"ל שתנאי דישימור שבתות הרבה הוא טעם ל"וחי בהם". מ"מ סוגיא דעלמא אזלי כהגרעק"א דמדפשיט לנו דמחללים שבת אחרש ושוטה דיהיה פטור מן המצוות כל ימי חייו ומחללים שבת על תינוק שנמצא ברוב העיר גוים שדינו כגוי. והבן. א"ה, ועיין בילקוט יוסף (סי' שכ"ט, עמ' רס"א) שלכן צידד שמחללין שבת להצלה משמד רוחני.

ד. שמא הוא או בניו יחזרו בתשובה

בשור"ת חת"ס (יו"ד סי' שמ"א) בענין חייל אחד שבא מארץ ישמעאל ומת והוא מהול לא נודע מיהו ונמצא על צווארו תלוי תועבה כנהוג אצל בעלי דת ההוא ונסתפקו אי שפיר דמי להתעסק בו לקברו בין ישראל, וכתב, דהוי ודאי ישראל וספק שמא המיר דתו, ואפילו את"ל שהמיר דתו, שמא וקרוב לודאי ששב והתחרט קודם מותו, אפילו בהרהור תשובה בעלמא מהני, דסברא גדולה יש דסמוך למיתתו בראותו ידה מטה פנה למעלה לאלוהי אבותינו, ובפרט כי רוב מומרים אינם מאמינים בע"ז רק לתיאבון בעלמא ובשעה שבטלו כל תאותיו סמוך למיתתו ויודע שעתיד לעמוד לדין חוזר ומתחרט, וכמ"ש בשו"ע (יו"ד סי' קי"ט סי"א) שמומר שאומר שהוא יהודי נאמן, עיי"ש בש"ך (סקכ"ד). אך לא התיר לקוברו בין צדיקים.

ובשור"ת משנה הלכות (ח"ה סי' נ"ה) העיר ע"ד החת"ס ממ"ש חז"ל 'רשעים אפילו בפתחה של גיהנם אינם חוזרים בתשובה' וצ"ל דחילוק יש בין לתיאבון ובין להכעיס. ולכן חולה שיב"ס ואינו להכעיס אלא לתיאבון ורואה שמרחף בין החיים ובין המוות ובטלו כל תאות לבו ודאי חוזר בתשובה ושפיר מחללין עליו השבת. וכ"ה משו"ת המהר"ם ש"ך (או"ח סי' ק"מ) שלמד מדברי החת"ס לחילול שבת בעבור מחלל שבת בפרהסיא לתיאבון, ושם (בסי' קמ"ג) האריך לחלוק על בעל מחנה חיים בזה, וסיים ובפירוש כתב הרמב"ם (סוף הל' רוצח) והתורה הקפידה על נפשות ישראל בין רשעים ובין צדיקים מאחר שהם נלוים אל ה' ומאמינים בעיקר הדת שנאמר "אמור עליהם חי אני נאם ה' כי לא אחפוץ במות רשע כי אם בשוב מדרכיו וחיה", מבואר דכל שנראה שהוא מהרהר בתשובה מחללים עליו את השבת.

והוסיף, ובאמת כי רובם ככולם הם בזמן ההוא חוזרים בתשובה כידוע ומפורסם שבזמנים כאלו שולחים שיעשו להם מי שברך בביה"כ ושיתפללו עליהם שיחיו, ובפרט בזמנינו שהרבה נשתנו הענינים וכתבו האחרונים דרובם בזמנינו הם כתינוקות שנשבו ומנהג אבותיהם בידיהם בעונ"ה שנתרבה חלול שבת קודש, וידועים דברי הגרע"א במגולחי זקן לענין עדות וכ"ש בזמן

הזה, ולכן ודאי שצריך לזה ישוב דעת גדול כי הוא ענין של דיני נפשות ויש להחמיר בדיני נפשות ולהקל בפקוד'נ לחלל שבת עבדו. ויש להבין עוד, דממ"נ אם הוא עושה כהלכה וההלכה הוא שמותר לחלל עליו א"כ מצוה קעביד ואף אם באמת אסור לחלל שבת עליו מ"מ הרי אין מחשבתו אלא לשם מצוה ונשארה המלאכה מלאכה שאצל"ג שאין צריך לה ואינו רוצה בה ומחשבתו הוא רק לשם מצוה. עיי"ש.

אך עיין במאור ישראל (יומא דף פ"ה) שהביא דברי שו"ת מהר"ם שיק (סי' ק"מ) לגבי חילול שבת בעבור מחלל שבת בפרהסיא, וכתב דלא ברירה ליה, דהרי לענין כמה דינים דינו כישראל וקרוב הדבר שיחזור בתשובה ואפי' אי הוי מעוטא דחוזרים בתשובה רשאי לפקח עליו את הגל, אך סיים שאין לדיין אלא מה שענינו רואות ורק אם רואה כעת שמהרהר בתשובה יחללו שבת בעבורו. וכ"ה משו"ת מים חיים (משאש, סי' קנ"ח). והביא משו"ת שערי דעה (סי' ט"ו) שמהני מן התורה מטעם 'הואיל' ואילו מהרהר בתשובה מחללינן ה"נ הכא, עיי"ש. אך נראה שנטה לצדד שרק כאשר יש סימנים אמרינן שהרהר תשובה.

בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סי' צ"ה) דן לגבי היהודים העולים מרוסיה, שהם לכו"ע בגדר 'תינוקות שנשבו' שאסרו עליהם שמירת הדת באיסור חמור. והנה נחלקו גאוני הדור, הבית מאיר והגאון ר' עקיבא איגר (או"ח סי' ש"ל), אם מחללין שבת עבור תינוק שנשבה, דעת הבית מאיר שאין מחללין כי עיקר הטעם הוא 'חלל עליו שבת כדי שישמור שבתות הרבה', אך דעת הגרע"א שמחללין שבת בעבורו כי עיקר הטעם הוא "וחי בהם", וכן פסק בביאור הלכה (סי' שכ"ט ד"ה אלא) שעיקר הטעם הוא משום "וחי בהם", ואפי' לא ישמור כלל. והנה בבית יוסף (סי' קנ"ט) הביא מח' בגדר תינוק שנשבה, כי הנימוקי יוסף מחייב שלא הכיר בתורת ישראל מעולם, ואילו להרמב"ם כל מי שלא נתחנך לשמור דת דינו כתינוק שנשבה. וא"כ אף כיום שבאו לארץ מוגדרים הם כ'תינוק שנשבה' ומחללים שבת להצלתם.

אך הביא טעם נוסף, דהנה בשו"ע הגר"ז (סי' ש"ו קונט"א) מביא מהר"ן, **שגם בהיתר של 'חלל עליו שבת כדי שישמור שבתות הרבה' מחללים גם על הספק** כספק הצלת נפשות שדוחה את השבת. וא"כ גם למ"ד שאינם תינוקות שנשבו, מ"מ מאחר שמתפשטת תנועת התשובה וכבר התקברו רבים מהם, א"כ מחללים עליו שבת מהספק אולי בהמשך ישמרו שבת, ואין הולכים בפקוד'נ אחר הרוב, וה"ה לכאן. ושם (סי' צ"ו) העלה שה"ה לקראים ורפורמים באינו מתבדל מאיתנו אלא אדרבה מחזיק שאנו יהודים ורצונו להיות עמנו. עיי"ש.

ועיין בחכמת שלמה (סי' שכ"ח סמ"ו) במי שיש לו חולי שעלול לאבד מאור עיניו לגמרי, ומצאו לו מזור בביה"ח של גויים שיצטרך לאכול שם טרפות, וכתב, כיון שאמרינן "חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה", וא"כ הרי לדעת ר' יהודה סומא פטור מכל המצוות, וכ"פ ר' ירוחם (פסח סי' תע"ג), ואף שרוב הפוסקים חולקים עליו, מ"מ אין הולכים בפקוח נפש אחר הרוב. ואף אם נימא דלית מאן דחש לדעה זו, מ"מ כיון שע"י סמיות עינים יתבטל

מתלמוד תורה וקריאת התורה והרי אחז"ל "תלמוד גדול ממעשה" ואם בשביל המעשה אמרו 'חלל עליו שישמור שבתות' מכ"ש עבור התלמוד, והרי אחז"ל גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות, והצלת נפשות ודאי דוחה כל האיסורים שבתורה, אך ילע"ב.

ובדרשות החתם סופר (שבת שובה, ד"ה בהפטרה, דף ט"ו) כתב, אמרו חז"ל פקוח נפש דוחה שבת ואין הולכים בו אחר הרוב, ואפי' תינוק הנמצא בעיר שרובה גויים שלענין קיום מצוות דיינינן ליה כגוי ע"פ הרוב, מ"מ לענין פקוח נפש מחללים עליו את השבת דחיישינן למיעוטא, ואע"ג דלא שייך ביה 'חלל עליו שבת כדי שישמור שבתות' שהרי אינו עתיד כלל לשמור שבתות, מ"מ מותר, ונלע"ד הטעם, משום שעכ"פ נפשו ממקור ישראל יצאה ואמרו חז"ל "אין בן דוד בא עד שיכלו הנשמות שבגוף" וא"כ יש בחיותו תועלת לנשואים שיצאו מהר ממאסרם ויתוקן העולם במלכות שדי. הרי שהחשיב גם תיקון לישראל הנעשה בעקיפין.

המהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סי' ע"ו) לגבי רפואת השוטה בשבת, שהרי אין בו 'כדי שישמור שבתות הרבה', כתב, שבכ"ז מחויבים להצילו, א- כיון שיכול להיות שיתפקח ויתרפא וממילא יקיים המצוות, וכמו הקטן שמצילו כיון שיגדל ויתחייב במצוות. ב- שיכול להוליד בנים ובנות, וכל המציל נפש כאילו קיים עולם ומלואו. ג- מחללים שבת על כל נפש גם בלי הטעם שישמור שבתות הרבה, וכמו שמי שהרג שוטה מחויב מיתה דהוא כישראל לכל מילי ה"ה לנידון דידן דחשיבי כישראל ומחללים עליהם את השבת.

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סי' כ"ח אות י"א) כתב, שחידוש גדול ייצא לנו מדברי הקול גדול הנ"ל, שיש מקום לחלל את השבת בעבור שיצאו ממנו בעתיד בנים מעליא, והדבר יכול לשמש בנוגע לחילול שבת עבור מחללי שבת. אך הוא חידוש גדול, כי נראה שעיקר טעמו של הקול גדול הוא משום שהוא כישראל לכל מילי.

ה. משום החולים והילדים ושאר משתמשי הדרך

בשו"ת יחזה דעת (ח"ז סי' ס"ח) לענין תיקון רמזורים בשבת להצלת משתמשי הדרך הנוסעים בשבת, הביא סברת החזון איש (יו"ד סי' ב' סקכ"ח, ואע"ז סי' קי"ח סק"ו) שיש ליושבי הארץ בימינו דין תינוק שנשבה וא"כ יש לעשות את כל המאמצים להצלת חייהם, וכתב, עצם סברת החזון"א אינה ברורה להתיר חילול שבת בדאו', שהרי אפי' הקראים שמנהג אבותיהם בידיהם י"א שאין להם דין תינוק שנשבה, וכמ"ש הש"ך (יו"ד סי' קנ"ט סק"ו), ועוד. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ב סו"ס קע"ב) הניח הסברא בצ"ע אם בכלל נחשבים תנוק שנשבה כיון שחיים בארץ ישראל ויודעים משמעות השבת. אך בשו"ת מלמד להועיל (או"ח סי' כ"ט) כתב על תושבי אמריקה בזמנו שכן נקראים בגדר תינוק שנשבה.

אך הביא טעם נוסף, כי הנה יש היתר מרווח יותר, לפי שבין הנוסעים מצויים גם חולים מסוכנים, ואף את"ל שחולה שי"ב סכנה לא שכיח וכמ"ש התוס' (פסחים דף מ"ו), מה שאינו ברור כלל, כי יש לפרש כמ"ש החת"ס (ביצה דף י"ז ד"ה ממלאה אשה, ובשו"ת או"ח סו"ס ע"ט ד"ה זה) שכוונת התוס' שלא שכיח שהחולה יצטרך למלאכה זו. מ"מ מצוים גם ילדים קטנים שלא הגיעו למצוות אשר אין להטיל עליהם כל אשמה. לפיכך יש מקום ע"פ ההלכה לתת היתר לתיקון הרמזורים בשבת אם א"א להזמין שוטר להכוונת התנועה שם.

ובילקוט יוסף (ח"ב סי' ש"ו ס"כ, דף קל"ד) הביא דברי מר"ן הנ"ל לענין תיקון הרמזורים, ושם (סי' של"ד סכ"א דף שע"ח) התיר לפי"ז גם לפזר בשבת חול על הכביש כדי לכסות על שמן ודלק שנשפכו כדי לשמור על אותם הנהגים מתאונות דרכים מחמת הילדים. א"ה הר"ך, ומכאן נלמד על בסיס ההיתר לעבודת משטרת התנועה בשבת על כל מרכיביה, לאחר שהוכח מעל לכל ספק שהיכן שאין פעילות משטרתית מתרבות תאונות הדרכים, רח"ל.

והגרי"ש אלישיב בספר אשרי האיש (שבת, פמ"ד סי"ח) כתב, אין ספק כי מחובתנו למנוע טיולים הכרוכים בחילול שבת קודש, ובודאי טיולים כאלה שיצריכו את החיילים לחלל שבת עבורם. אך בדיעבד אם נקלע חייל שומר שבת למצב בו יצאו מטיילים מחללי שבת למקום שיש בו חשש פקוח נפש ובין המטיילים נמצאים תינוקות שבודאי אין להחשיבם כמומרים מותר לחלל שבת עבור אותם תינוקות ככל פיקוח נפש בשבת. וע"ע בקובץ בית הלל (ח"ה סי' ס"ה) שהביא את כלל ה'שמועות' בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל בנידון.

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סו"ס תע"ו) בענין להטיל מס בחו"ל על יהודים, כתב, ונוכח הייתי כשבא בעה"ב אחד להגאון מטשעבין מוה"ר בעריש ויינפלד זצ"ל ושאל שיש לו בית חרושת גדול במקום שרובם ככולם חופשיים והפועלים המה מחללי שבת, ורוצה להעתיק מפעלו לבני ברק והפועלים כולם יהיו שומרי שבת, ויפטר את כל הפועלים שיש לו עכשיו, ומרן זצ"ל השיב: **"פרנסה פוגע בפיקוח נפש, ואם הם מחללי שבת בניהם הקטנים אינם מחללי שבת ואין דוחים נפשות בשביל נפשות, וצריך להתיישב הרבה אם כדאי לפגוע בהם"**. ושמעתי שגם רבינו החזון איש זצ"ל הסביר בענין צדקה למחללי שבת בפרהסיה שצריך להתחשב בבניהם הקטנים שאין דינם כמחללי שבת בפרהסיה. הרי גדולי ישראל זצ"ל צופים ורואים ודנים מה שאנשים פשוטים לא מדמין כלל.

בשו"ת ודרשת וחקרת (חלק ג' או"ח סי' מ"ב) כתב, הרואה יהודי שנוסע במכונית בשבת בלילה ופנסיו מכובים, מותר לרמוז לו שידליק את האורות כדי שלא יינזק, כיוון שודאי בנסיעה ללא אורות הוא חשש סכנה ופקוח נפש, וכמ"ש בשמירת שבת כהלכתה (פרק מ' סימן נ"ה) שהנוסע לבית החולים בשבת מותר לו להדליק את אורות המכונית בנסיעה דהוי פקוח נפש לעצמו, רק עדיף שיעשנו בשינוי אם אפשר. ממילא בנידון דידן אותו נהג הוא בסכנת פקוח נפש, ולכן מותר לרמוז לו שידליק את האורות כדי שלא יפגע באחרים ולא יפגע בעצמו,

רק עדיף שיוכיחנו באותו מעמד שאסור לנסוע בשבת, ואף שהנהג מחלל שבת, מצווים אנו כן לחלל עליו שבת להחיותו, כיוון שלרוב הפוסקים דינם כתינוק שנשבה.

ו. 'מפני דרכי שלום' - בישראל

בגמ' גיטין (דף ס"א) אמרו, משאלת אשה לחבירתה החשודה על השביעית, נפה וכברה וריחים ותנור, אבל לא תבור ולא תטחן עמה. אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ, נפה וכברה ובוררת וטוחנת ומרקדת עמה, אבל משתטיל את המים לא תגע עמה, לפי שאין מחזיקין ידי עוברי עבירה, וכולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום. ומחזיקין ידי נכרים בשביעית אבל לא ידי ישראל ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום. וכן פסק הרמב"ם (הל' שמיטה פ"ח ה"ז).

ובתוס' (שם) ביאר ר"ת, דהכא מיירי בידוע שאין לה אלא פירות שביעית, הלכך אי לאו 'משום דרכי שלום' הוה אסור, ובמכר דלא שייך 'דרכי שלום' אסור היכא דליכא למיתלי. וכן משמע בירושלמי דקאמר, 'אני אומר, נפה - לספור בה מעות, כברה - לכבר בו חול, ריחים - לטחון בו סמנין', משמע דמיירי דאין לו תבואה של היתר למיתלי בה. וההיא דירושלמי לא הוה תלייה גמורה כמו 'פרה לשחיטה', דא"כ בלא דרכי שלום נמי הוה שרי, כמו במוכר.

ובחזון איש (שביעית סי' י"ב סק"ט-י"ז) כתב, והא דהקילו חכמים בספק אע"ג ד'ספק מכוול' ודאי אסור ליתן לפני עיור והיה ראוי להחמיר בספקות, משום דאם באנו להחמיר בספקות נעשה מכוול שנמנע חסד ודרכי חיים ושלום מעצמנו ומהם, והם רק ע"ה וחייבים אנו להחיותן ולהיטיב עמם, וכ"ש שלא להרבות שנאה ותחרות בינינו וביניהם, ועוברין על 'לא תשנא' ועוד כמה לאוין שאין איסורן קל מהאיסור שאנו באים להציל אותם ממנו [ואף למכור לעכו"ם - שגם הן מוזהרים על השלום עם ישראל], וכן אמרו במו"ק (דף י"ז) לגבי מכה בנו גדול, והלכך שקלו חז"ל בפלס עד כמה יש להתנהג לקונסם ולמשוך ידינו מהם ושלא נגרום מכוולים יותר גדולים להם ולנו, והכריעו לאסור למוכרם בזמן שהוא ודאי לעבירה ולהתיר בספק וזהו דרך הממוצעת והישרה. וכ"כ בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ל"ה).

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' כ' אות ז') בענין לעבוד בביה"ח לרפא מחללי שבת בעצם יום השבת, הביא מי שרצה לומר, שחשש 'איבה' התירו רק בגוי ולא בישראל - שמה בכך שיהיה בינינו איבה, וכמ"ש הפרי חדש (או"ח סי' תצ"ו, מנהגי איסור אות ט"ו) להוכיח ש'חשש איבה' שייך רק בין ישראל לעכו"ם, שאז התירו לפעמים איסור דרבנן, אך איבה שבין ישראל לחבירו לא התירו רק מנהג ואפי' לא שבות דרבנן.

אך הוכיח ההיפך, שהרי כל מה שהתירו לרפואתם בחול מבואר בשו"ע (יו"ד סי' קנ"ח ס"א) רועי בהמה דקה מישראל אין לרפאותן אפילו בשכר אם לא היכא דאיכא 'משום איבה', הרי להדיא שהתירו משום 'חשש איבה' גם אצל ישראל. וכן מוכח מתענית (דף י"ד) עמי הארץ

ששואלים מחזירין להם בשפה רפה, ופירש"י משום איבה, וכמו שכתוב בירושלמי לגבי דמאי. ואף שיש לחלק בין עמי הארץ למומרים ופושעים, אך במג"א (סי' ש"ל סק"ד) הביא בשם הכנה"ג להתיר לידת קראים בשבת משום איבה, והם בגדר ישראל מומר.

ועוד כתב לחלק, ד'איבה' דהכא הוא כעין 'סכנת נפשות', שהתירו אפילו בחולה עכו"ם, וכמ"ש החת"ס שמוסיף שנאה ותחרות בינינו לעכו"ם ויאמרו שדמו הוקל ויותר בעיניהם דמן של ישראל. וכל זה שייך אף במדינת ישראל בין היהודים שיתירו כל אחד דמו של חברו, שבזה ודאי שמותר איסורי דרבנן ד'הותרה' לרוב הפוסקים, ובאיסור דאורייתא תלוי הדבר במח' 'הותרה' או 'דחוייה', אך במקום שיכול להשתמט- עדיף. ולכן העלה, שעדיף לו שלא לקבל את המשרה הזו בביה"ח המקושר באחריות רבה ביום השבת. עיי"ש.

בשור"ת יביע אומר (ח"ח סי' ל"ח אות ח') לאחר שהתיר רפואת הגוי בשבת מטעם חשש לאיבה, כתב, ומכל זה יש ללמוד גם לענין הטיפול במחללי שבת בפרהסיא, שמלבד מ"ש האחרונים להתיר שיש לתלות שהרהרו תשובה בליבם, יש להתיר מהטעם הנ"ל שאל"כ יש לחוש מאוד שגם רופאים חופשיים יסרבו לטפל בחולים דתיים, ויבואו לידי סכנה, ולפי"ז ניחא גם לגבי חולה שאין לתלות שהרהרו בתשובה, שמותר לטפל בו באיסור דאורייתא, וכ"כ בשור"ת ציץ אליעזר (ח"ח דף פ"ט). אך עדיף שיהיה בגדר שנים שעשאוה פטורים.

ז. 'מסייע בידי עוברי עבירה'

הרמב"ם (ספר המצוות, מצוה רצ"ט) כתב, "לפני עור לא תתן מכשול", שהזהיר מהכשיל קצתנו את קצתנו בעצה שאינה הוגנת לו וכו', ולא זו אלא גם כן מי שיעזור על **עבירה או יסבב אותה** כי הוא יביא האיש ההוא שעבירה תאותו עין שכלו וחזר עיור ויפתהו ויעזרהו להשלים עבירתו או יכין לו סבת העבירה, ומאלו הפנים אמרו במלוה ולוה ברבית ששניהם יחד עוברים משום "ולפני עור לא תתן מכשול" כי כל אחד משניהם עזר את חברו והכין לו להשלים העבירה, ודברים רבים מאד מזה המין יאמרו בהן שעובר בזה.

מבואר, שמי שיעזור על עבירה או יסבב אותה לחבירו עובר משום "לפני עור לא תתן מכשול", וא"כ השוטר המאבטח את משחק הכדור-רגל, לכאור' בכל הלאו הזה.

אך בגמ' עבודה זרה (דף ו') אמרו, וכי אית ליה לא עבר משום "לפני עור לא תתן מכשול", והתניא אמר רבי נתן, מניין שלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר ואבר מן החי לבני נח תלמוד לומר "ולפני עור לא תתן מכשול" והא הכא דכי לא יהבינן ליה שקלי איהו וקעבר משום "לפני עור לא תתן מכשול", הב"ע דקאי בתרי עברי נהרא, דיקא נמי דקתני 'לא יושיט'. הרי שאם יכול להשיג הדבר בעצמו אין בו משום "לפני עור", וכן כאן אין השוטר יכול למנוע הדבר, ואין האנשים באים בסיבת השוטר אלא השוטר בא בסיבתם לאבטחם.

ומהר"ם בנבנישתי בשו"ת פני משה (ח"ב סימן ק"ה) כתב, גם אם יש 'יהודי' אחר שיושיט לו את כוס היין ויעבור בעצמו על "לפני עור" בכל זאת כיון שיש לו אפשרות לעשות את העבירה בלעדיו לא עובר זה המושיט לו על "לפני עור", ולכן כאשר הלווה רואה שהמלווה מוזיק בריבית לאותם מעות לאדם אחר אינו עובר הלווה הזה משום "לפני עור".

ואף שהמשנה למלך (הל' מלווה ולוה פ"ד ה"ב) העיר ע"ד, ותימה דל"ד כלל לנזיר דשאני התם דהאיסור דלפני עור לא היה נעשה אם לא היה מושיט זה הכוס ולפי זה אף אם הושיט אינו עובר אבל גבי רבית דאם לא היה לוה זה היה הלווה האחר עובר אלפני עור בשביל שלוה זה לא נפטר מלפני עור, ודכוותה גבי נזיר נמי אם היה מושיט לו אחר כוס יין בתרי עברי ובא אחר והושיט לו פשיטא דעובר. והביא ראיה מהתוס' מגילה (דף י"ג, ד"ה אין מוסרים) שאין מוסרים ד"ת לעכו"ם, אפילו היכא דאיכא עכו"ם אחר שרוצה ללמדו. ומדלא קאמרי דאיכא 'ישראל' שרוצה ללמדו ש"מ דאינו נפטר משום ולפני עור בשביל שיש ישראל אחר שעובר וגבי רבית נמי הוי הכי. וכ"כ החיד"א בברכ"י (חור"מ סי' ט' סק"ג). א"ה, אף בנידון דידן היה אפשר לאבטח את האירועים הללו עם שוטרים שאינם יהודים.

אך בתוס' (שבת דף ג' ד"ה בבא דרישא) כתבו, ואפילו מיירי שהיה יכול ליטלו אפילו לא היה בידו דלא עבר משום "לפני עור" דמושיט כוס יין לנזיר מוקי לה בפרק קמא דמסכת עבודת כוכבים (דף ו') דקאי בתרי עברי דנהרא, **מכל מקום איסור דרבנן מיהא איכא** שחייב להפרישו מאיסור ואפילו אי מיירי בנכרי דלא שייך לפני עור **מיהו איסור דרבנן מיהא איכא**. וכן פסק מרן בשו"ע (או"ח סי' שמ"ז ס"א) שעדין אסור מדרבנן מדין מסייע.

והרמ"א בשולחן ערוך (יו"ד סי' קנ"א ס"א) כתב, י"א הא דאסור למכור להם דברים השייכים לעבודתה היינו דוקא אם אין להם אחרים כיוצא בו, או שלא יוכלו לקנות במקום אחר, אבל אם יכולים לקנות במקום אחר מותר למכור להם כל דבר, ויש מחמירין, ונהגו להקל כסברא הראשונה, **וכל בעל נפשי יחמיר לעצמו**. והש"ך (שם סק"ו) כתב, נ"ל דלא פליגי הפוסקים בזה, וכ"ע מודים להמרדכי (פ"ק דע"ז) דבעכו"ם או מומר שרי, ומ"ש התוס' והרא"ש (בפ"ק דשבת) לאסור מדרבנן בזה, **מיירי בישראל שחייבים להפרישו מאיסור**, משא"כ בעכו"ם וישראל מומר שאינו חייב להפרישו. דאל"כ יהיו דברי הראשונים סותרים זה את זה.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ב או"ח סי' ט"ו) לגבי קניית בנין משרדים שעובדים בו בשבת, ביאר דברי הש"ך הנ"ל עם מ"ש המשנה ברורה בביאור הלכה (ר"ס תר"ח) שהפורקי עול כגון מחלל שבת בפרהסיא או אוכל נבלות להכעיס, כבר יצאו מכלל 'עמיתך', ואינם בכלל מצות 'הוכח תוכיח את עמיתך'. וכן אמרו בתנא דבי אליהו (רבה פ"ח) "הוכח תוכיח את עמיתך" - עמיתך שהוא אוהבך ושהוא עמך בתורה ובמצות אתה חייב להוכיחו, אבל לרשע שהוא שונאך אין אתה חייב להוכיחו. ובדגול מרבבה (שם) ביאר דברי הש"ך, שאע"פ שהמומר בכלל ישראל הוא, אך נראה כוונת הש"ך דאף בישראל אין מצווים להפרישו, כי אם כשעובר בשוגג, אבל

בישראל שרוצה לעבור במזיד על איזה עבירה, אפילו אינו מומר גמור, אין מצווין להפרישו. ולאחר שהאריך העלה, שמותר לקנות הבנין ולהשאירם שם גם בשבת. עיי"ש ב.

בשור"ת משיב דבר (ח"ב סי' ל"ב) בענין לעשות שידוך לעוברי עבירה, שיעברו על איסור נדה, ואפילו אין זה כתרי עברי דנהרא דאין בזה משום לפנ"ע, מ"מ בישראל אסור לסייע לעוברי עבירה שהרי אנו מזהרין שלא יבא לישראל תקלה על ידינו. אך הביא משור"ת בנין ציון לחלק, דאם הוא מסייע בשעה שעושה עבירה ודאי אסור בכל ענין- ומתוהב להפרישו, משא"כ שלא בשעת עבירה אלא שחשוד שאח"כ שיעשה עבירה, בזה אינו אסור אלא בתרי עברי דנהרא, וזה החילוק אמת וברור לדעת התוס' והרא"ש. והביא ראייה לדבריו מהנ"ל 'אשת חבר משאלת לאשת ע"ה נפה וכברה ובוררת וטוחנת ומרקדת עמה, אבל משתטיל את המים לא תגע עמה שאין מחזיקין ידי עוברי עבירה, וכולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום', ומה שהוצרכו להתיר 'מפני דרכי שלום' דאפשר דמיירי אפילו באין לה להשיג נפה וכברה, וא"כ הוי כתרי עברי דנהרא דאסור בכל אופן לולי דרכי שלום, שנית דהשאלת כלים דומה לבשעת מעשה שהרי יכולה בכל שעה לחזור וליקח ממנה א"כ דומה בכל שעה כאילו היא משאלת, אך הביא שלדעת הר"ן ורש"י מותר רק מפני דרכי שלום, ולכן יהיה אסור לזווגם, אך בכ"ז מי שפרנסתו בכך- שרי ורק בחינם אסור, דמה דשרי מפני 'דרכי שלום' שרי מפני 'כדי חייו'.

בשולחן ערוך (סי' קס"ט ס"ב) פסק, לא יתן לאכול אלא למי שיודע בו שיברך, ויש מקילין אם נותן לעני בתורת צדקה. וכתב המשנה ברורה (סקי"א) בתורת צדקה- דלא מפקעין מצות צדקה בשביל חשש שמא לא יברך, ואע"ג דגבי שמש חיישינן, התם הנתינה לאו בתורת צדקה אלא בעבור ששמשו. אך אם יודע בודאי שלא יברך אסור ליתן לו אף בתורת צדקה, ודוקא אם מתוך רשעתו אבל אם מתוך אונסו שאינו יכול לברך לא נפקע מצות צדקה בשביל זה.

ובשור"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סי' י"ג אות ט') בענין אם יש 'לפני עוור' באנוס שהוא כתינוק שנשבה, כתב, הנה אף כתינוק שנשבה בין הנכרים, מפורש בשבת (דף ס"ח) שחייב חטאת, א"כ הרי אין זה נחשב כאנוס, אך אפשר שלענין 'לפני עוור' ליכא איסור אף באנוס כזה, אף שלכאורה הא פשוט דאיכא איסור לאדם לאנוס לאחד לעבור איזה איסור, אף שהאנוס יהיה רשאי לעבור מדין אונס רחמנא פטריה, שגם הותר לכתחילה, הרי משמע דכיוון שהוא מעשה איסור איכא 'לפני עוור' אף דלא עשה העובר שום עבירה בזה, מאחר שבעצם הוא מעשה איסור, ואיסורא דמסייע אפשר איכא בכל אופן. ולכן, לא נתיר ליתן למי שלא יטול ידיו ולא יברך באנוס, אף למצוות צדקה, דלא כהמשנה ברורה, אך עכ"פ לדינא אף שיש טעם לאיסור, שכן דעתי יותר נוטה, מ"מ הרוצה להקל כפי שמשמע שהכריע כן המשנה ברורה, יכול לסמוך עליו, כי הרי הוא 'מרן דדורות בתרא' בהוראות דעניני אורח חיים.

סימן ז- עבודת המשטרה בתחנות המגזר הערבי

שאלה: אני משרת בתחנת רהט בה כל תושבי העיר אינם יהודים, האם גם שם מותר לי לקיים משמרת בשבת, הרי האירועים הם רק בינם לבינם.

תשובה: חובה קדושה לכל אדם ובמיוחד לשוטרי להתערב ולהציל חיים גם של אינם יהודים ולהביא הפושע לדין, וגם בחשש לחילול שבת, כי סדנא דארעא חד הוא.

א. הדאגה והאחריות לאומות העולם

ראשית, הרמב"ם (הל' מלכים פ"ח ה"י) פסק, וכן צוה משה רבינו מפי הגבורה, **לכוף את כל באי העולם לקבל מצוות שנצטוו בני נח**. ושם (פרק ט') מנאם, על ששה דברים נצטווה אדם הראשון: ע"ז, ברכת השם, שפיכות דמים, גילוי עריות, הגזל ועל הדינים. והוסיף לנח, אבר מן החי. נמצאו שבע מצוות, וכן היה הדבר בכל העולם.

ובספר חסידים (אות תתשכ"ד) כתב, אם רואה אדם נכרי עושה עבירה, **אם יכול למחות ימחה**, שהרי שלח הקב"ה את יונה לנינוה להשיבם, כי כשהקב"ה כועס אין עת רצון לפניו. והגר"א מפאפו בספרו יעלזו חסידים ביאר, כי גם כשהגויים חוטאים הקב"ה כועס, וראוי האדם לחוס על כבוד קונו שלא יהא 'אל זועם', רק "יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו". וכמ"ש בגמ' ברכות (דף ז') בשעה שהחמה זורחת ומלכי מזרח ומערב משתחווים לחמה מיד הקב"ה כועס. ובבראשית (ו', ה') נאמר "וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ- ויתעצב אל לבו".

ואף שבמשנה ברורה (ביאורו"ל סי' תר"ח, ד"ה אבל) פסק שמי שאינו 'עמיתך' אין בו חיוב תוכחה, וכ"כ הש"ך (יו"ד סי' קנ"א סק"ו) שאין חיוב להפריש מאיסור גוי או ישראל מומר, ומותר לתת לו דבר איסור, וכ"כ בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' י"ט) שמותר למכור לו דבר איסור.

אך בשיעורי תורה לרופאים (ח"ד סי' רפ"ז) ביאר, שאף שדרשו חז"ל "הוכח תוכיח את עמיתך"- למעט נוכרי, ל"ק ע"ד הס"ח הנ"ל, שעיקר מצוות תוכחה היא בין אדם לחבירו לדאוג לישראל חבירך, **אך יש בה גם בין אדם למקום- למנוע חרון אף מה'**, ובזה אין הבדל בין יהודי לגוי, ועוד שיתכן שדברי הס"ח הוא ממידת חסידות בלבד. ואפשר שלכן מרדכי סיפר על 'בגתן ותרש' משום שראוי ליהודי למנוע הנכרי מלחטוא כדי לגרום קורת רוח להשי"ת. ולכן העלה, שראוי שהרופא יניא את הנוכרית מלבצע הפלה, שלא תחטא.

ובשו"ת מזרח שמש (מעודד, ח"א סי' כ"ג) הביא מקובץ ישורון (כרך י"ג) שרצה לחלק בין יחיד לרבים, ולכן דקדק הרמב"ם 'לכוף את כל באי עולם', אך צ"ע. והוא העלה, שרק במקום המשותף ליהודי ולגוי יש למחות בידו שאל"כ הריהו כמודה לו. עיי"ש. ועיין בשו"ת תשובות

והנהגות (ח"ג סי' ש"ז) לגבי לפעול אצל הנוצרים שיקיימו 'שש מצוות בני נח', שכיון שאין לנו ערבות על הגויים, וכיון שימשיכו לעבוד עבודתם שהיא ע"ז גמורה הריהו כמודה ומאשר להם חלק זה, ועל כן לא נהגו בזה אבותינו הק'. והוא כנ"ל.

ובמיוחד ב'ארץ ישראל', שנאמר (ויקרא י"ח כ"ד) "אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם. ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה... ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם", הרי שארץ ישראל איננה יכולה לסבול עליה אנשים רעים ומושחתים ומצטערת כאדם המקיא.

אך עדין, בודאי שלא הותר בעבור מצוה זו לעבור אפי' על איסור דרבנן.

אך בגמ' סוכה (דף נ"ה) אמר רבי אלעזר, הני 'שבעים פרים' [שמקריבים בחג הסוכות] כנגד מי, כנגד שבעים אומות, פר יחידי למה כנגד אומה יחידה. אמר רבי יוחנן, אוי להם לעובדי כוכבים שאבדו ואין יודעין מה שאבדו, בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר עליהן, ועכשיו מי מכפר עליהן. ופרש"י, שבעים פרים- כנגד שבעים אומות **לכפר עליהם שירדו גשמים בכל העולם** לפי שנדרוניהן בחג על המים. הרי שציוונו הבורא יתברך להקריב קרבנות בחג ואפי' בשבת בעבור הגויים **כדי לכפר להם על עוונותיהם**, וכדי שיהיה להם גשם בשפע, וזה אפי' לגויים במדינות הרחוקות על אחת כמה וכמה הקרובים אלינו בארצנו.

ובגמ' יבמות (דף ע"ט) "ויהי רעב בימי דוד שלש שנים... ויבקש דוד את פני ה', ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית הגבעונים", אל שאול- שלא נספד כהלכה, ואל בית הדמים- על אשר המית הגבעונים, מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן. "ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את נחלת ה', ויאמרו לו הגבעונים אין לנו כסף וזהב עם שאול... יתן לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום לה". והא כתיב "לא יומתו אבות על בנים", אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, **מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא**. והא כתיב "לא תלין נבלתו על העץ" אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק, **מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא**, שהיו עוברים ושבים אומרים מה טיבן של אלו, הללו בני מלכים הם, ומה עשו פשטו ידיהם בגרים גרורים, אמרו אין לך אומה שראויה להדבק בה כזו, ומה בני מלכים כך בני הדיוטות על אחת כמה.

והרמב"ם (הל' מלכים פ"ו ה"ה) כתב, שלשה כתבים שלח יהושע עד שלא נכנס לארץ, אם כן מפני מה הערימו יושבי גבעון, לפי ששלח להם בכלל ולא קבלו ולא ידעו משפט ישראל... לולי השבועה **מפני שכרתו להם ברית**, והרי הוא אומר "לא תכרות להם ברית", אלא היה דינם שיהיו למס עבדים, והואיל ובטעות נשבעו להן בדיון היה שיהרגו על שהטעום- **לולי חלול השם**. וכ"כ הרמב"ם (הל' גזלה ואבידה פ"א ה"ג), אבידת הגוי מותרת שנאמר "אבידת אחיך", והמחזירה הרי זה עובר עבירה מפני שהוא מחזיק ידי רשעי עולם, ואם המחזירה לקדש

את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה הרי זה משובח, ובמקום שיש חלול השם אבידתו אסורה וחייב להחזירה. הרי שמפני חילול ה' התיר כמה איסורים, וצע"ע.

והגר"ח פלאג' בשו"ת חיים ביד (סי' ל"ג) בענין להתפלל לרפואת הנכרי, כתב, שמותר הדבר כמו שמפרנסים עניי עכו"ם מפני דרכי שלום, וגם שאם תהיה שעת רצון ותקובל תפילתו יהי קידוש ה' בדבר, וגם אפשר שעיד"ז יהיה גר צדק וכמו שמצינו באלישע הנביא שריפא את נעמן ונעשה גר צדק, וכן הביא מעשים רבים שבירכו את הגוי ונעשה קידו"ה בעולם.

והנה בגמ' ביצה (דף ט"ו) אמרו, "רוב לסטים - ישראל", ובגמ' ע"ז (דף ע') אמר רבא "רובא גנבי - ישראל". ועיין בתוס' (ב"ב דף נ"ה, ד"ה ר' אליעזר) שדוקא בפומבדיתא הווי רוב גנבי ישראל - דרעים היו. מבואר, שהמיעוט החי במדינה ומרגיש שאיננה מתייחסת אליו כהוגן נוטה 'לפרש' את החוק בצורה המתאימה לו, וכך קרה לנו 'העם הנבחר' בעצמנו בהיותנו בגלות בבבל, וא"כ יש גם לנו קצת אחריות על הפשיעה העולה אצל בני המיעוטים במדינה, ואולי מאמר זה ישנה קצת את ה'שיח' בחברה, והבאנו שלום על ישראל.

ב. מפני 'דרכי שלום'

בגמ' גיטין (דף ס"א) איתא, אין ממחין ביד עניי נכרים בלקט בשכחה ובפאה מפני דרכי שלום. תנו רבנן, מפרנסים עניי נכרים עם עניי ישראל ומבקרין חולי נכרים עם חולי ישראל וקוברין מתי נכרים עם מתי ישראל, ושואלין בשלומם מפני דרכי שלום.

והרמב"ם (הל' ע"ז פ"י ס"ה) פסק, מפרנסים עניי עובדי כוכבים עם עניי ישראל, מפני דרכי שלום, ואין ממחין בידי עניי עובדי כוכבים בלקט שכחה ופאה מפני דרכי שלום, ושואלים בשלומם ואפילו ביום חגם מפני דרכי שלום. ובהלכות גזלה ואבידה (פי"א ה"ג) כתב, אבידת הגוי מותרת שנאמר "אבידת אחיך", והמחזירה הרי זה עובר עבירה מפני שהוא מחזיק ידי רשעי עולם וכו', ובכל מקום מכניסין כליהם מפני הגנבים ככלי ישראל מפני דרכי שלום. ובהלכות מלכים (פ"י הי"ב) הוסיף, אפילו העכו"ם צוו חכמים לבקר חוליהם ולקבור מתייהם עם מתי ישראל ולפרנס ענייהם בכלל עניי ישראל מפני דרכי שלום, הרי נאמר "טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו" ונאמר "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום".

ובס' פירושים ופסקים עה"ת (לר' אביגדור צרפתי מבעלי התוס', פסק תי"ד) כתב, "כי יהיה בך אביון" - בך ולא באחרים, שאין אתה מצווה על עניי גויים, ואע"ג דלאו הבא מכלל עשה עשה הוא, מיהו גדול השלום ודוחה אותו עשה, כדאמרין 'מפרנסים עניי גויים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום'. הראת לדעת שנקט גדול השלום שדוחה העשה, אך לא ביאר למה.

ובס"ד מצאתי מקור מפורש לדבר, שבפרשת שופטים (דברים כ', י') נאמר "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום, והיה אם שלום תענך ופתחה לך והיה כל העם הנמצא בה

יהיו לך למס ועבדוך". והסמ"ג (מצו"ע קי"ח) כתב, **מצות עשה לקרוא אפילו לשבעה עממים לשלום** כל שכן למלחמת רשות עם שאר האומות. וכ"כ הרמב"ם (הל' מלכים פ"ו ה"א) **אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו שלום**, אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת מצוה שנאמר "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום".

ובספר דברים (ב', כ"ו) נאמר "ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום לאמר, אעברה בארצך". ופירש"י, ממדבר קדמות- **אע"פ שלא צוני המקום לקרוא לסיחון לשלום, למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הקב"ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל וגלוי לפניו שלא יקבלוה ואעפ"כ פתח להם בשלום** אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום. ד"א, ממך למדתי שקדמת לעולם יכול היית לשלוח ברק אחד ולשרוף את המצריים אלא שלחתיני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתן.

ובמדרש תנחומא (צו פרק ג') איתא, "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום", כל מה שכתוב בתורה לשום שלום הוא נכתב, ואע"פ שכתוב בתורה מלחמות, אף המלחמות לשום שלום נכתבו, **אתה מוצא שבטל הקב"ה גזרתו מפני השלום**, אימתי, בשעה שאמר הקב"ה למשה "כי תצור אל עיר ימים רבים" אמר שיחרים אותם שנאמר "כי החרם תחרימם", ומשה לא עשה כן אלא אמר עכשיו אני הולך ומכה מי חטא ומי שלא חטא? אלא בשלום אני בא עליהם שנאמר "ואשלח מלאכים ממדבר קדמות דברי שלום אעברה בארצך" כיון שראה שלא בא לשלום הכהו שנאמר "ויכו אותו ואת בניו ואת כל עמו", אמר הקב"ה אני אמרתי "כי החרם תחרימם" ואתה לא עשית כן, חייך כשם שאמרת כך אני עושה, שנאמר "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום" ז"ש "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום".

ובמדרש תנחומא (שופטים פרק י"ח) איתא, **"כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום"**, ראה כמה גדול כח השלום שאפילו לשונאים אמר הקב"ה לפתוח להם לשלום, **כך שנו רבותינו, שואלים בשלום הגוים מפני דרכי שלום**. וכ"כ בדעת זקנים (לבעלי התוס', שם) "וקראת אליה לשלום"- כי גדול השלום וכו', ועוד שנו רבותינו 'שואלין בשלום לעכו"ם מפני דרכי שלום', ועוד אמרו רבותינו, מציאת חרש שוטה וקטן יש בהן גזל מפני דרכי שלום, וכן מפרנסין עניי עכו"ם עם עניי ישראל מפני דרכי שלום ולכך בירך הקב"ה את עמו בשלום שנאמר "ה' יברך את עמו בשלום". א"ה הר"ך, ולכאור' פשטות דבריהם שמה שקבעו חז"ל 'משום דרכי שלום' הוא גם נלמד ממצוות התורה "וקראת לה לשלום". והבן.

אך כבר כתבו התוס' (שבת דף י"ט, ד"ה נותנין) ואמאי נותנין מזונות לנכרי בשבת הא כיון דאין מזונותיהן עליך כדאמרינן הכא ובפ"ב דביצה (דף כ"א) דמוציא אני את הנכרי שאין מזונותיהן עליך ליתסר, כדאמרינן בפרק בתרא (דף קנ"ה) דאסור לטרוח בשבת לתת מזונות לפני חיה משום דאין מזונותיה עליך בנכרי, ויש לומר כיון דמפרנסים עניי נכרים עם עניי

ישראל משום דרכי שלום חשיב קצת מזונותיו עליך לענין איסור טורח שבות דרבנן, אבל לענין עשיית מלאכה ביו"ט דהוי איסור דאורייתא לא חשיב מזונותיו עליך.

ג. איסור 'צער בעלי חיים' – באדם

בגמ' שבת (דף קכ"ח) איתא, אמר רב יהודה אמר רב, בהמה שנפלה לאמת המים מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה, ואם עלתה עלתה. מיתיבי בהמה שנפלה לאמת המים עושה לה פרנסה במקומה בשביל שלא תמות פרנסה אין כרים וכסתות לא. לא קשיא, הא דאפשר בפרנסה הא דאי אפשר בפרנסה, והא קא מבטל כלי מהיכנו, **סבר מבטל כלי מהיכנו דרבנן צער בעלי חיים דאורייתא ואתי דאורייתא ודחי דרבנן**. והוא כדברי הגמ' ב"מ (דף ל"ב) לגבי מצוות פריקה וטעינה בבע"ח, מדברי שניהם נלמד שצער בעלי חיים דאורייתא, ודלא כר' יוסי הגלילי.

בספר החינוך (מצוה פ') כתב, מצות פירוק משא, להסיר המשא מעל הבהמה שיגעה במשאה בדרך. משרשי המצוה, ללמד נפשנו במידת החמלה שהיא מידה משובחת, ואין צריך לומר שחובה עלינו לחמול על האיש המצטער בגופו, אלא אפילו המצטער באבדית ממנו מצוה עלינו לחמול עליו ולהצילו. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות. ועובר עליה ביטל עשה, ומראה בעצמו מדת האכזריות שהיא מדה מכווערת, וכל שאינו מרחם אין מרחמין עליו מן השמים, שאין ראוי גופו לקבל הרחמנות.

ובמנחת חינוך (שם אות י') כתב, למ"ד צער בעלי חיים דאורייתא, נראה מסוגיא זו דצריך להציל בעל חיים, אפילו בצער דאתי ממילא מחויבים אנחנו להציל הבעל חיים, על כן אפילו ליתיה למריה צריך לפרוק, וכן בבהמת גוי כמבואר בסוגיא זו. וכן בשבת (דף קכ"ח) אמרינן צער בעלי חיים דאורייתא ודחי דרבנן ביטול כלי מהיכנו, היינו דמצוה עלינו להציל בעל חיים מצער, אבל למאן דאמר צער בעלי חיים דרבנן, נראה דרבנן לא גזרו רק לצער בעלי חיים בידים, אבל להציל אותם אפשר לא אמרו כלל. וכ"כ בשו"ע הרב (ח"ו, הלכות צעב"ח ס"ד) חייב לטרוח בגופו להציל כל בעל חיים מצער אפי' של הפקר או של גוי.

ובשלחן ערוך (חו"מ סי' רע"ב ס"ט) פסק, הבהמה של ישראל והמשוי של עכו"ם חייב לפרוק ולטעון משום צער ישראל, אבל בהמת עכו"ם ומשאו אינו חייב להטפל בו אלא משום איבה. הגה: ויש אומרים לפרוק חייב אפילו אין העכו"ם שם משום צער בעלי חיים דהוי דאורייתא, וכן בכל מקום דפטור לפרוק מכל מקום משום צער בעל חיים מיהו חייב, ונפקא מינה שיכול לקבל שכר. ונחלקו האחרונים בדעת השו"ע אם חולק על הרמ"א בצעב"ח.

בשו"ת חוות יאיר (סו"ס קצ"א) כתב, אין להתיר בכל צער אדם מק"ו דצער בע"ח דאורייתא, דאין זה ראייה כלל, דהקפידה תורה על צעב"ח דחסידי דעת ונפש המשכלת לסבול, משא"כ זה האדם איבעי ליה ליתובי דעתיה ולקבל מאהבה אשר יארע לו, וכמ"ש במס' סוכה על אבל חייב

בסוכה אע"פ דמצטער פטור מן הסוכה. אך כבר העיר בשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' רל"ט) ע"ד החוות יאיר הנ"ל, שלא משמע כן בראשונים, אלא שקיים איסור צעב"ח גם באדם. וכ"כ בשו"ת יחוה דעת (ח"ה סי' ס"ד) שגם באדם קיים איסור צעב"ח.

ובשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' קכ"ה) הביא מרבניו יונה בספר היראה (דף י"ט) שכתב, השמר מלצער בעלי חיים הן בהמה הן עוף, וכל שכן שלא לצער אדם שהוא עשוי בצלם המקום, ומשמע שגם גויים בכלל, [א"ה, ומהרח"ו בשערי קדושה (ח"א שער ה', במעלות החסיד) כתב, "ויאהב את כל הבריות, ואפילו הגויים"], אך ממ"ש בספר חסידים (סי' תרס"ו) כל מעשה גרמות שאדם גורם צער 'לחבירו' נענש ואף אם יעשה צער על חנם לבהמה כגון שמשים עליה משאוי יותר מאשר יכולה לשאת ואינה יכולה ללכת ומכה אותה עתיד ליתן את הדין שהרי צער בע"ח דאורייתא, וממה שנקט 'חבירו' משמע רק לישראל, וילע"ב.

ובמועדים וזמנים (ח"ז סי' קמ"ד) כתב, אני מסופק מאוד בעיקר דין צעב"ח, שמסברא נראה שאם חסה התורה על בע"ח מדכתיב "ורחמיו על כל מעשיו" א"כ ה"ה וכ"ש עכו"ם כשאינו מזיק ומצער לאחרים שאסור לצער, ועוד שמחויבים לעזור ולהציל הגוי מצער כשם שחייבים לעזור לבהמה, שעכ"פ לא גרע ממנה ונקרא בעל חיים טפי. והחיד"א בברכי יוסף (יו"ד סי' שע"ב) הביא דברי החוות יאיר הנ"ל [שתמהו עליו מדברי הראשונים], והברכ"י מסיק להלכה שצעב"ח נהוג גם באדם. ומסתברא שה"ה לעכו"ם, ומה עוד שבישראל יש סברא לנפש המשכלת' שנגזר עליו לסבול אבל לעכו"ם דאין בהם השגחה פרטית כישראל י"ל שיותר אסור להניחם בצער. ומ"ש בשו"ע (יו"ד סי' קנ"ח) עכו"ם לא מעלין ולא מורידין ואין לרפאתם, מיירי בזמנם שהיו העכו"ם אדוקים בע"ז שלהם ושנאו ישראל, אך כשהם בשלום עם ישראל ולא מריצים או דורשים להמיר דתם הוה לן לחייב ישראל לעזרם מדין צעב"ח. ולכן בימינו גוי ששומר מצוותיו [אף שאי"ב דין גר תושב שאין היובל נוהג, ועוד שאינו מקיים משום שכן ציוה משה רבינו ע"ה] לא גרע מכל בע"ח כיון שאינו מצער לישראל ואינו עובר בזדון על מצוות ה'. אך אין מצווים להוציא הוצאות כדי להצילם מלבד במקום איבה.

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' שנ"ז) כתב, נ"ל לחדש, דהא אפילו בהמה חיה ועוף יש בהם דין 'צער בעלי חיים' ומצווה להצילם ומותר לעבור איסור דרבנן להצילם כמבואר בשבת (דף קכ"ח), ולמה הגוי יגרע "ורחמיו על כל מעשיו" כתיב, ובני אדם בצלם דמות אלוהים, אלא ע"כ מיירי בעובדי ע"ז שהפריעו לתיקון העולם ולכן אין מצילין אותם, אך עכו"ם שבזמנינו אף שהאמונה שלהם היא כע"ז ממש וגרע משיתוף, מ"מ כל זמן שאין אדוקין בע"ז כשבע האומות שמסרו נפשם למלחמה ולא רצו לקבל מצוות בני נוח, אלא להיפך נוהגים כמלכות של חסד להיטיב לבריות לכן ראוי להצילם מצער וכ"ש הוא מצער בעלי חיים, שהקב"ה מצטער על מעשי ידיו. וגוי אפילו עובר על ז' מצוות אינו חייב מיתה אלא כשדנו אותו כמבואר בתוס' (ע"ז דף ס"ד ד"ה איזהו גר תושב), ואולי גם בדידהו שרי להצילם בדרבנן

מצער גדול כשאר בע"ח. והא דלא העירו בזה הפוסקים משום שבזמנם לחצו את היהודים והיו נחותי דרגא ולא היה כ"כ נ"מ אבל בזמנינו שברוב מקומות פזורנו נשתנה יחסם אלינו ויש שיויון זכויות עלינו להיזהר שלא לצערם וכן להצילם מצער. מלבד החיוב מפני דרכי שלום. ודלא כמ"ש בשו"ת חוות יאיר (סי' קצ"א), שאין חיוב באדם משום צעב"ח, שדבריו תמוהים ונגד הראשונים [עיי"ש]. ומיהו היינו בעיקר עסק רפואתם אבל לחלל עליהם שבת [באיסור תורה] ההיתר הוא רק מדין 'איבה' כמבואר בחז"ל וכו'. עיי"ש.

א"ה הר"ך, ומה שיש שהעירו, שיש עדיפות לבהמה משום שאינה עושה מעשים כנגד רצון בוראה, משא"כ זה העכו"ם שאם נרפאנו ילך ויכעיס את קונו, וכמ"ש בגמ' קידושין (דף פ"ב) תניא, מימי לא ראיתי צבי קייץ וארי סבל ושועל חנוני והם מתפרנסים שלא בצער... אני שנבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער, אלא שהרעותי את מעשי וקיפחתי את פרנסתי שנאמר "עונותיכם היטו". זה אינו, דא"כ גם בישראל נימא הכי.

והגרי"ש אלישיב בקובץ תשובות (ח"ג סי' ס"ט) כתב, בגמ' ב"ק (דף ל"ח) דרשו, אפי' נוכרי העוסק בתורה הריהו ככהן גדול דכתיב "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", ליום וישראלים לא נאמר אלא 'אדם' הא למדת שאפילו נוכרי הריהו ככהן גדול. ואף שבמדרש רבה (נשא פי"ג) הובא בנוסח אחר, "אשר יעשה אותם האדם" - מלמד שאפילו 'עכו"ם המתגייר' ועוסק בתורה הריהו ככהן גדול. אך לפי גמ' דילן הפסוק קאי גם על הגוי וממילא "וחי בהם" קאי גם על הגוי, וכיון שמפסוק זה למדנו שפקוח נפש דוחה כל התורה דין זה קאי גם על בן נח שמותר לו לעבור על א' משבע מצוות אם הדבר נוגע לפקו"נ. אך לנו ודאי א"א לחלל שבת בעבורו, דלהציל יהודי הוא מטעם "לא תעמוד על דם רעך" וכן מ"השבותו לו" לרבות השבת גופו, וכ"א ערב בעד חבירו, משא"כ בגוי שאין מצוה להשיב לו אבידתו.

ד. מצווה להחיות 'גר תושב' בארץ ישראל

במסכת גרים (פרק ג') איתא, איזהו 'גר תושב' כל שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר, כל שקבל עליו שלא להיות אוכל נבילות. ועובר על כל תונה וכל תעשוק וכל תלין פעולת שכיר... אין מושיבין אותו בספר ולא בנוה רע אלא בנוה יפה באמצע ארץ ישראל במקום שאמנותו יוצאת שנאמר "עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר". ובגמ' ע"ז (דף ס"ד) הובאה גם דעת חכמים, כל שקיבל עליו שבע מצוות בני נח.

וברמב"ם (הל' מלכים פ"י הי"ב) כתב, וכן יראה לי שנוהגין עם גרי תושב בדרך ארץ וגמילות חסדים כישראל שהרי אנו מצווין להחיותו שנאמר "לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה", וזה שאמרו חכמים אין כופלין להן שלום בעכו"ם, לא בגר תושב, אפילו העכו"ם צוו חכמים לבקר חוליהם ולקבור מתייהם עם מתי ישראל ולפרנס ענייהם בכלל עניי ישראל מפני דרכי שלום הרי

נאמר "טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו" ונאמר "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום". וכ"כ שם (הל' זכיה ומתנה פ"ג הי"א) אסור לישראל ליתן לעכו"ם מתנת חנם, אבל ניתן הוא לגר תושב שנאמר "לגר אשר בשעריך תתנה ואכלה או מכור לנכרי", מפני שאתה מצווה להחיותו שנאמר "גר ותושב וחי עמך". וכמבואר בגמ' פסחים (דף כ"א).

ובספר חסידים (סי' שנ"ח) כתב, נכרי הזריז בשבע מצות בני נח, הזהר מטעותן שטעותן אסור, וחשיב לו אבידה ואל תזלזהו, אלא תכבדיהו יותר מישראל שאינו עוסק בתורה.

והרמב"ן (מכות דף ט') כתב, והוי יודע שבן נח המוזכר בכל מקום אינו גר תושב, אלא שבן נח הוא שנוהג במצות שלהם כהוגן עם חבריו, וגר תושב- הוא שבא לפני ב"ד של ישראל וקבלן עליו בפני ב"ד, שכיון שקבלם עליו בפנינו הזהירה עליהם תורה יותר משאר בני נח שלא קבלם, מפני שהוא מדקדק עליהם ביותר, ועוד מפני שאמרו בגמ' ב"ק (דף ל"ח) ראה ז' מצות שנצטוו בני נח ולא קיימום עמד והתירם להם שלא יהו מקבלין עליהם שכר אלא כמי שאינו מצווה ועושה, וזה שקבלם על עצמו בב"ד של ישראל מצווה ועושה הוא, וגוי המוזכר בכל מקום הוא בן נח שלא הוחזק אם מקיים מצות שלהם אם לאו ומסתמא אין רובן מקיימין אותן ולפיכך דנו אותן כספק ולא הקפיד עליו אלא לא מעלין ולא מורידין.

באור החיים הקדוש (בראשית כ"ג, ד') כתב, טענת אברהם אבינו "גר ותושב- אנכי עמכם", על פי מה שכתב הרמב"ם גר תושב- אתה מצווה להחיותו, דכתיב "גר ותושב וחי עמך". ויש לך לדעת כי כל תורתנו הקדושה היא שכליות ובפרט בענייני ההנהגה הארצית, וכמו שאנו מתנהגים בגר היושב עמנו כמו כן יתחייב שכליות יושבי הארץ להנהיג ביניהם להחיות אדם שהוא גר ותושב עמהם ולתת לו מתנת חנם והיא טענת אברהם "גר ותושב אנכי... תנו לי". מבואר, שאין שאנו נתנהג לנוכרים בארצנו כך יתנהגו כלפינו הגויים בחו"ל, והבן.

ה. מי נכלל בהגדרת 'גר תושב'

אף שהרמב"ם בספר המצוות (מצוה נ"א) כתב, שהזהירנו מהושיב עובדי ע"ז בארצנו כדי שלא נלמוד כפירתם והוא אמרו "לא ישבו בארצכם פן יחטיאו אותך לי", ואילו רצה העכו"ם לעמוד בארצנו אינו מותר לנו זה עד שיקבל עליו שלא לעבוד ע"ז ואז יהיה אפשר לו לשכון וזה יקרא 'גר תושב' רוצים בזה לומר שהוא גר לענין שיהיה מותר לשכון בארץ לבד. וכן אמרו איזהו גר תושב- זהו שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז. וכ"כ החינוך (מצוה צ"ד).

אך הרמב"ם (הל' איסורי ביאה פי"ד ה"ז) כתב, איזהו גר תושב, זה גוי שקיבל עליו שלא יעבוד עבודת אלילים עם שאר המצות שנצטוו בני נח [ולא מל ולא טבל] הרי זה מקבלין אותו והוא מחסידי אומות העולם. ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג. וכ"כ בשו"ע (יו"ד סי' קכ"ד ס"ב) גר תושב- דהיינו שקיבל עליו שבע מצוות.

והרמב"ם (הל' מלכים סו"פ ח') הוסיף, וכל המקבל שבע מצות [בפני ג' חברים] ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעולם הבא **והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן, אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם אלא מחכמיהם.**

הרי הצריכו ג' תנאים: א. קבלת מצוות בפני שלושה. ב. בזמן שהיובל נוהג. ג. קבלה זו צריכה להיות מפני שציוונו בהם הקב"ה בתורתו בידי משה רבינו ע"ה.

אך המאירי (יבמות דף נ"ז) כתב, גר תושב הוא הגוי שקבל עליו שבע מצות ואע"פ שלא מל וטבל והרי הוא מחסידי אומות העולם, ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן היובל... ומ"מ גדולי המגיהים כתבו, גר תושב שמצוה להחיותו- דוקא בזמן יובל שהיו שם **שמטין ויובלות ויכולין לפרנסו שלא בטורח צבור**, אבל לענין קבלתו מקבלין אותו בכל זמן. אך עיקר הדברים שזו של ספרי דחוויה, וכל שמקבלין אותו יושב אף בתוך העיר ומצוה להחיותו, אלא שבזמן שאין יובל אין הארץ במלואה ואין נשענין על בינתנו לקבל גר לחצאין. וכ"כ הראב"ד (איסורי ביאה פי"ד ה"ח) כי בזמן היובל היו שומטין והיה יכול להתפרנס שלא בטורח צבור. א"ה, ויש לעיין כיום שיד ישראל תקיפה, והם כבר נמצאים בארץ, אי מהני לקבלם, ועיין בחזון איש (שביעית סי' כ"ד אות ב'-ג') שלדעת הראב"ד נראה שבידנו תקיפה מקבלין אותם. ועוד, שכאשר קיבלו אמונתם היו אומות גדולות וחזקות שלא יפלו עלינו לפרנסם.

ובספר חמדת ישראל (פלוצקי, ח"א נר מצוה, מצוות בני נח, אות ל"ה, דף ק"א) הוכיח מדברי הרמב"ם, שכל מה שצריך 'קבלה' זה רק במי שהיה עובד ע"ז וכעת בא להתגייר, אך מי שמתחילת חיובו במצוות שמר 'שבע המצוות' א"צ קבלה מחדש ונקרא גר תושב- להחיותו גם כשאין היובל נוהג, וכן מוכח ממ"ש הרמב"ם (הל' מלכים פ"י ה"י) "בן נח שרצה לעשות מצוה משאר מצות התורה... נתן צדקה מקבלין ממנו, ויראה לי שנותנין אותה לעניי ישראל, הואיל והוא ניזון מישראל ומצוה עליהם להחיותו, אבל העכו"ם שנתן צדקה מקבלין ממנו ונותנין אותה לעניי עכו"ם". והא אינו גר תושב, ואין מקבלין כיום גר תושב, אע"כ בן נח שקיים מימיו שבע המצוות הריהו גר תושב להחיותו.

ובשו"ת ציץ אליעזר (חט"ז סי' ס', אות ח') כתב, יש חילוק בזה בין אם כל האומה מקבלת עליה שלא לעבוד ע"ז, שאז מספיק קבלה זאת בלבד, לבין אם יחיד מהאומה רוצה לקבל שאז צריך שיקבל עליו כל הז' מצוות. שהרי הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פי"א ה"ז) כתב, גר תושב שקיבל עליו ז' מצות כמו שביארנו יינו אסור בשתייה ומותר בהנייה וכו', וכן כל עכו"ם שאינו עובד עכו"ם כגון אלו הישמעאלים יינן אסור בשתייה ומותר בהנאה. וכבר העיר שם בכסף משנה, שדבריו סותרים, וביאר, דעד כאן לא קאמר רבינו שאינו אוסר בהנייה אלא בעכו"ם שהוא מבני דת דלא פלחי ע"ז, אבל אם הוא מבני דת דפלחי ע"ז אז אע"פ שזה קיבל עליו שלא לעבוד ע"ז מ"מ לא יצא מכלל אומתו עד שיקבל עליו שבע מצות דאז נעשה גר תושב גמור.

ולפי"ד יש מקום לחלק כמו"כ גם בנוגע לזכות ישיבה בארץ, ולומר דעד כאן לא מצריך הרמב"ם שיקבל עליו כל הז' מצות רק היכא שהוא מבני דת דפלחי ע"ז, אבל בעכו"ם שהוא מבני דת דלא פלחי ע"ז אזי גם הרמב"ם יסבור דאין צריכים שיקבלו כל הז' מצות, ומספיק מה שאינו עובד ע"ז כדי שיוכל לשבת בארץ, וזה כדבריו בספר המצות.

ובשו"ת שיח נחום (יו"ד סי' צ"ג) כתב, שתנאי 'היובל' - הוא למי שבא מחו"ל ומבקש לגור בארץ, אבל מי שכבר נמצא בארץ וכמו שהיה אצל הגבעונים אינם צריכים 'קבלה' וכל ששומר המצוות הריהו גר תושב להחיותו, ובכך ביאר גם מ"ש הרמב"ם (הל' בית הבחירה פ"ז הי"ד) שאין נותנים בירושלים מקום לגר תושב, והרי בגמ' ע"ז (דף כ"ד) מבואר שארונה היבوسی היה גר תושב וגר בירושלים, והוא כנ"ל, שמי שכבר גר במקום א"צ לקבלו ואסור להוציאו.

- דין 'גר תושב' לבני העמים שחיים בארץ

המהר"צ חיות בס' עטרת צבי (מאמר תפארת לישראל, כנגד עלילות הדם, דף כ"ב) כתב, הנוצרים אשר מאמינים בדת ותורה מן השמים ובמצוות ה' ואחדותו ובשאר עיקרים ויסודות האמונה בלי ספק שדינם אצלנו כ'גר תושב', שחסידי אומות העולם יש להם חלק לעוה"ב, שהנוצרים משמרים שבע מצוות בנ"ח ומאמינים בתורת משה שבאה מפי ה' למשה, ואף שמשתפים דבר אחר בעבודתם, כבר כתב הר"ן ומובא ברמ"א (או"ח סי' קנ"ו) דנכרים לא נצטוו על השיתוף, והיעב"ץ במור וקציעה (או"ח סי' רכ"ד) הוכיח שעיקר השיתוף שנאסר לבני נוח זה רק בא"י ולא בחו"ל. וכן הישמעאלים אינם עובדי ע"ז, כמבואר בשו"ע (יו"ד סי' קכ"ד). וגם מדקדקים על שבע מצוות ועוד מצוות כאכילת חזיר וכו', וכל ששומר המצוות מפני שנצטווה ע"פ משה הריהו גר תושב אצלנו. וכבר כתב הרמב"ם (הל' מלכים סו"פ י"א, בנוסח המקורי) "וכל הדברים האלו של ישוע הנוצרי ושל זה הישמעאלי שעמד אחריו אינם אלא ליישר דרך למלך המשיח ולתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד". א"ה, וכן צידד מרן בחזון עובדיה (אבלות ח"א דף ש"כ) לגבי הנוצרים שאינם מצוים על השיתוף.

ובספרו מנחת קנאות (בסוה"ס קונטרס אחרון) הביא מה שהעיר לו מוהר"א יענר ראב"ד קראקא, שתקף את חידושו שהם 'גר תושב', שמזה רצו קלי הדעת ללמוד שמותר להתחתן עימם בנישואי תערובת רח"ל, והעיר: א- שהרי צריכים לקבל 'שבע מצוות' הם ואיבזרייהו, שלא לגנוב אף פחות משה פרוטה, והרואה את חברו גוזל ולא מונע בידו חייב מיתה, ולכן נתחייבו בני שכם הריגה, ובשו"ת הרמ"א (סי' י"א) כתב, שמצווים על הדינים שפסקה להם תורתנו ולא מה שיפסקו ע"פ נימוסיהם, וכי שמענו מעולם מי שקיבל עליו שבע המצוות עם כל אבזרייהו. ב. שצריכים לקבל אמונת משה רבינו ע"ה במלואה, ואף שנמשכים אחר מה שיש בתורתנו אינם נכללים בזה. אך צידד להשיב לו שבכ"ז מהני, עיי"ש. וצ"ע.

ובשו"ת אמרי שפר (קלצקין, סי' צ"ב) כתב, ממ"ש הרמב"ם "יראה לי שנוהגים עם גר תושב בדרך ארץ ובגמילות חסדים שהרי אנו מצווין להחיותו" משמע שנקט זה לדינא על דבר הנוהג ושייך בזמן הזה, כי מ"ש "ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן היובל" **קאי רק לענין ישיבת הארץ ולא לענין להחיותו**, שע"ז דרשו בגמ' ערכין (דף כ"ט) "כי טוב לו עמך" הוקש ל"עמך ישב בקרבך" **וההיקש דוקא לענין ישיבת הארץ**. וגם היינו רק שהוא מבני דת שעובדים ע"ז אך מבני דת שאינם עובדי ע"ז כהישמעאלי וכדו' יש לו דין גר תשוב לענין הונאה וריבית, וכן לגבי הנוצרים היום שהם גדורים בנימוסים ומשפטים. עיי"ש.

ואף שבשו"ת משנה הלכות (ח"ט סי' שע"א-שפ"א) כבר תקף, וידוע שבזמן הזה אין אף אחד מהם ששומר 'שבע מצוות' שלהם במלואם, ואפילו השומר כיון שאינו מאמין שהוא מן השמים ע"י משה רבינו ע"ה, אין גם אחד בעולם ששומר זאת. ולא פירט. אך יש לדחות דבריו, ואולי נתכוין על זמן השואה בה נספו כל משפחתו הי"ד.

ובשו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל, סי' ס"א) כתב, שיש לצרף לישמעאלים בארץ דין 'גר תושב', ואע"פ שאין היובל נוהג, אין זה פשוט כלל שאין דין גר תושב בימינו, וכמ"ש הראב"ד, ולפחות יועיל לענין שכירות קרקע. ואע"ג דצריך קבלה בפני שלשה, מ"מ הוא כדי שיהיה פרסום לדבר שקיבל עליו, וי"ל שאומה שלמה שהיא מתנהגת בנימוסין כאלה יהיו חשובין לענין זה כגר תושב, ופרסום כזה נחשב בכ"מ כעדות גמורה. ובשעת הדחק נוכל לסמוך על דעת ר' מאיר שכל שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז בלבד - הריהו גר תושב, וזה פשוט שהישמעאלים אינם עובדים ע"ז כלל. א"ה, וכן צירף בשו"ת יביע אומר (ח"י סי' מ"א) לענין איסור 'לא תחונם' במכירת קרקעות בשביעית. אך הדבר צריך עוד עיון.

אך המאירי (ע"ז דף כ"ז) כתב, הגוים והרועי בהמה דקה ישראלים שסתמן מתמידים בגזל ומשוקעים בו עד שנעשו בכך כפורקים מעליהם עול תורה אלא שלא מחמת פיקור הם עושים אלא מחמת ממון, כל שבא להם ההיזק מאליו אין אנו מצווים להשתדל בהצלתם, באיזה גוי הוא אומר כן, **בעובדי האלילים שלא היו גדורים בדרכי הדתות**, ואדרבה כל עבירה וכל כיעור יפה בעיניהם, **הא כל שהוא מעובדי האלהות אף על פי שאינו מכלל הדת אינו בדין זה ח"ו וכבר ידעת בגר תושב והוא שקבל עליו שבע מצוות שאתה מצווה להחיותו**. בפשטות דבריו הגדירים כגר תושב להחיותו - ואע"ג שלא קיבלו המצוות מפורש בפני ג'.

וא"כ מ"ש המאירי (ע"ז דף נ"ז, ודף ס"ד) ישמעאלים הללו יש מי שאומר עליהם שאינם עובדי ע"ז ודנים אותם כגר תושב ואין מגעם אוסר בהנאה, ואע"פ שאמרו איזהו גר תושב כל שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז וחכמים אומרים כל שקבל עליו שבע מצוות ובקבלה לפני שלשה חברים **ואלו אינם מקבלים עליהם כך**, כבר אמרו כי תניא ההיא להחיותו. לכאו' מ"ש 'ואלו אינם מקבלים' הכוונה למקום שלא גדורים בדרכי הדתות, ועיין.

והמאירי (ב"ק דף ק"ג) הוסיף, נמצא שאף עובדי האלילים ושאינם גדורים בדרכי הדתות אסור לגזלם, ומ"מ אבדתו וטעותו מותרת שחזרתה דרך חסידות בלבד, **הא כל שהוא מעממין הגדורים בדרכי הדת ועובדי האלהות על איזה צד אע"פ שאמונתם רחוקה מאמונתנו אינם בכלל זה, אלא הרי הם כישוראל גמור לדברים אלו אף באבדה ואף בטעות, ולכל שאר הדברים בלא שום חילוק.** והביאו להלכה בשיטה מקובצת (ב"ק שם). וכ"כ המאירי (ב"מ דף כ"ז) נאמר "אבדת אחיך" – והוא כל מי שהוא גדור בדרכי הדתות. והמאירי (יומא דף פ"ד) כתב, "עובדי האלילים שאין אנו מצווים לחלל שבת עליהם – אחר שאין להם שום דת", ומשמע שגם מחללים שבת עבור האומות שגדורים בדרכי הדתות. וע"ע בשו"ת משנת ר' אליעזר (ברכה, חו"מ סי' ח') באיזה אופנים תיבת 'אחיך' מרבה גם גר תושב.

ובתורה תמימה (דברים כ"ב, ג', הערה כ"ב) כתב, כל המפרשים כתבו שאבדת גוי מותרת – זה בעובדי אלילים הפראים, אבל בסתם אומות דינם כישוראל לכל דבר, וכולם כתבו כן רק על פי הסברא, ולא הביאו מקור לדבריהם. אבל לדעתי הנה דבר זה מבואר בגמ' ב"ק (דף ל"ח) לענין שור של ישראל שנגח שור של עכו"ם פטור, דכתיב "עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים" ראה הקב"ה שאין האומות מקיימים שבע מצות עמד והתיר ממונן. וכמה עמוקים ונאמנים הדברים הקצרים האלה, כי הנה ענין שבע מצות ידוע, שהם אבר מן החי, דינין גזל ושפיכות דמים גילוי עריות, ברכת השם, ומערת הגע בעצמך, אנשים שאין מקיימים מצות אלו ורק עושים ההיפך, הרי אין יתרון לאנשים כאלה על חיתו טרף אף במאומה, והם מחריבי עולם ומזיקים לחברת האדם ומהרסים את ישוב העולם ותיקון המדינות, ובודאי אינם ראויים להחשב לסוג אנשים מן הישוב, אבל אלה המקיימים שבע מצות, והם רוב האומות שבזמן הזה, ובכל המדינות הנאורות, נעלה מעל כל ספק שדינם שוה בכל לישראל.

ו. חילול שבת בעבור הצלת 'גר תושב'

הרמב"ם (שבת פ"ב הי"ב) פסק, אין מילדין את הגויה בשבת ואפי' בשכר ואין חוששין לאיבה ואע"פ שאין שם חילול, אבל מילדין את בת גר תושב [בחול] – מפני שאנו מצווין להחיותו, ואין מחללין עליה את השבת. דהיינו שתסייע לה בלידה במקום שאין חילול שבת. ובביאור הלכה (סי' ש"ל ד"ה כותית) כתב, וגר תושב מילדין אותו מפני שאנו מצווין להחיותו, ואפשר דאפילו באיסור דרבנן דחינן דבכגון זה דמצווין אנו להחיותו לא גזרו.

ובאור החיים הקדוש (שמות ל"א, ט"ז) כתב, צוה ה' לחלל שבת בשביל פיקוח נפש, אך לא בעכו"ם הגם שיהיה 'גר תושב' ששומר שבע מצות ונסתכן סכנת מוות לא יחלל ישראל שבת בשבילו, וז"ש 'ושמרו בני' את השבת – לעשות את השבת לדורותם" פירוש מה טעם אני מתיר לך לחלל שבת עליו הוא כדי 'לעשות את השבת לדורותם', 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה', אבל מעכו"ם שאינם בני שבת לא.

אך הרמב"ן בספר המצוות (סוף מצו"ע מצוה ט"ז) כתב, נצטוינו להחיות 'גר תושב' להציל לו מרעתו שאם היה טובע בנהר או נפל עליו הגל שבכל כחנו נטרח בהצלתו ואם היה חולה נתעסק ברפואתו וכל שכן מאחינו ישראל או גר צדק שאנו מחויבים לו בכל אלה **והוא בהם פקוח נפש שדוחה שבת**, והוא אמרו "וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך". וכ"כ בפירושו על התורה (ויקרא כ"ה, ל"ה) "וחי אחיך עמך" שיחיה עמך, והיא מצות עשה להחיותו, **שממנה נצטוינו על פקוח נפש** במצות עשה, ומכאן אמרו... ואונקלוס עשה "גר ותושב וחי עמך" הכל מן המצוה, ידור ויתותב ויחי עמך, אבל על דעת רבותינו בגמרא (ב"מ דף ע"א) והחזקת בו ובגר ותושב, וחי כל אחד מהם עמך.

והגרי"ש אלישיב בקובץ תשובות (ח"ג יו"ד סי' קכ"ב) כתב, כיון ש"וחי בהם" נאמר גם לבני נוח, א"כ כיון שפיקוח נפש דוחה את השבת ילפינן מ"וחי בהם" ומעתה למה אין ישראל מחויב להציל חייו של בן נוח כשהוא חולה שי"ב סכנה ואף כשזה נוגע לחילול שבת. אמנם זה פשוט בגוי שפסק עליו הרמב"ם (הל' עכו"ם פ"י) שלא מורידין ולא מעלין- שאסור לרחם עליו שנאמר "לא תחנם" פשוט שאין מקום להצילו ובפרט בשבת. אך יש לעיין בגר תושב שפסק הרמב"ם שמותר לתת לו מתנת חינם שנאמר "לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה" ואעפ"כ פסק בהלכות שבת (פרק ב') שאין מילדין גר תושב בשבת.

ולכן יצא לחדש, שלדעת הרמב"ם אף שמצווה להחיותו אך אין מצוה וחיוב להצילו כשטובע בנהר וכדו', כי כל החובה להחיותו זה להחזיק בידו לתת לו צדקה אך אינו מחויב לטרוח בגופו, וכן בהשבת אבידה (הל' גזילה פי"א) לא חילק כי רק לישראל יש מצוה להשיב אבידה שהרי 'אחיך' כתיב, ובהלכות עכו"ם (פרק י') כתב, וגר תושב הואיל ואתה מצווה להחיותו- מרפאין אותם בחינם, לא כתב שמחויב לרפאותו אלא 'רשאי' לרפאותו בחינם, ובהלכות מלכים (פרק י') כתב, יראה לי שנוהגים עם גר תושב בדרך ארץ וגמילות חסדים, ובהלכות רוצח (פרק ב') פסק, שההורג גר תושב אינו נהרג עליו שנאמר "איש כי יזיד על רעהו" מבואר דגר תושב אינו בכלל 'רעהו', ואין בו חיוב "לא תעמוד על דם רעך". א"כ לדעת הרמב"ם שבגר תושב אין חיוב מהתורה להצילו ולטרוח בגופו, ואין בו מצווה- לכן לא מחללין עליו שבת.

אך הוסיף, שלדעת הרמב"ן הנ"ל שמחויבים להציל גר תושב ויש בו מצוה להצילו, יש לעיין מדוע אין מחללין עליו שבת, **ולא התכוין בדבריו להתיר חילול שבת לגר תושב** אלא דבריו מיירי בישראל או בגר צדק שמחויבים להצילו ודוחה שבת ולא בגר תושב נא"ה, וילע"ב מהרמב"ן עה"ת הנ"ל. ונראה, דמ"ש "וחי בהם" היינו כל מה שנצטווה ע"פ התורה מותר במקום סכנה, ולכן ביהודי שמוזהר על השבת הותר לו לחלל שבת בעבור פקו"נ שלו או של חבריו, אך הגוי לא הותר לו לחלל את השבת בעבור פקו"נ כיון שכלל אינו מוזהר עליה א"כ לא נמצא שיהודי שמוזהר על השבת יותר לו לחלל שבת ולהציל הגר תושב. עיי"ש.

אך בשו"ת מלומדי מלחמה (רבינוביץ, סי' מ"ג) הביא מקור לדברי הרמב"ן מהבריתא בתורת כהנים (שם), וכ"ה מהרשב"ץ בזהר הרקיע (אזהרות, ל"ט) מצוות פיקוח נפש שדוחה שבת נכלל בה גר תושב, ועיין בחמדת ישראל (נר מצוה, אות נ"ב. ובקונטרס שבע מצוות אות ל"ז-מ') שביאר דעת הרמב"ן. ועפ"ז הביא היתר לרפואת הגוי בשבת, שכלל הגויים הנורמטיביים החיים בארצנו [הנוצרים והישמעאלים, וכמ"ש מהר"ץ חיות בתפארת לישראל (דף כ"ב)] נכללים בגדר 'גר תושב', וכמ"ש בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סי' מ"א, דף ל"ו) שיקר דמם בעינינו. עיי"ש. א"ה, ואף שבקובץ עטורי כהנים (כסלו תש"ס, גליון 180, עמוד 31) הביא בשם הגר"א נבנצל שליט"א שהסבר זה תמוה, אך כן נראה גם מדברי המאירי דלעיל, וצ"ע.

ועיין בשו"ת תומת ישירים (סי' ר"ט וסי' רי"ב) שאף באיסורי תורה סמכנין על היחיד במקום הרבים בשעת הדחק, וכדברי הגמ' בנדה (דף ט') "כדאי הוא ר' אליעזר לסמוך עליו בשעת הדחק". ובשו"ת יביע אומר (ח"י יו"ד סי' מ"ג) האריך בדבר, עיי"ש.

ז. משום חשש 'איבה' בין ישראל לעמים

בגמ' עבודה זרה (דף כ"ו) איתא, יהודית מילדת עובדת כוכבים בשכר, אבל לא בחנם. אמר רב יוסף בשכר שרי משום איבה. סבר רב יוסף למימר אולודי עובדת כוכבים בשבתא בשכר שרי משום איבה, אמר ליה אביי יכלה למימר לה דידן דמינטרי שבתא מחללינן עליהו דידכו דלא מינטרי שבתא לא מחללינן. הרי שאין מחללין שבת עבור אינם יהודים. וכ"כ בשולחן ערוך (או"ח סי' ש"ל ס"ב) אין מילדין אותם בשבת אפילו בדבר שאין בו חילול שבת.

מצד שני, מבואר בגמ' שכאשר קיים 'חשש איבה' כן מחללין שבת גם עבור האיננו יהודי, אך נחלקו הראשונים האם זה גם באיסור דאור או רק באיסורים דרבנן.

ובתוס' שם כתבו, תימה, הא איכא איבה שרי, היכי שרינן משום איבה מילתא דאית ביה איסורא דאורייתא?, דאמרינן בגמ' שבת (דף ק"ז) שהוצאת עובר מהרחם הוא איסור דאור שיעוקר דבר מגידולו. ותירצו, דהכא ביושבת על המשבר שכבר נעקר לצאת, א"נ כיון דכלו לו חדשיו פסקו גידוליו. משמע שכל ההיתר משום איבה זה רק איסור דרבנן.

ובמשנה ברורה (או"ח סי' ש"ל סק"ח) כתב, ואפילו בשכר דבחול מילדין משום איבה, כמבואר (ביו"ד סימן קנ"ד) הכא אסור משום דיכולה להשתמט ולומר דאין מחללין שבת כ"א לההוא דמנטר שבתא. וכתב המג"א, ובמקום דאיכא למיחש לאיבה גם בכה"ג שרי אם אין בה חלול. ודע דהרופאים בזמנינו אפי' היותר כשרים אינם נזהרים בזה כלל דמעשים בכל שבת שנוסעים כמה פרסאות לרפאות עובדי כוכבים וכותבין ושוחקין סממנים בעצמן ואין להם על מה שיסמוכו, דאפילו אם נימא דמותר לחלל שבת באיסור דרבנן משום איבה, איסור דאורייתא בודאי אסור לכו"ע ומחללי שבת גמורים הם במזיד השם ישמרנו.

ובשו"ת דברי חיים (ח"ב או"ח סי' כ"ה) כתב, הדבר פשוט שמותר לרופא לחלל שבת עבור עכו"ם באיסור דרבנן- מטעם איבה, כפשט הסוגיא בגמ' עבודה זרה (דף כ"ו) במיילדת עכו"ם, אך איסורא דאורייתא לא הותר משום איבה. אבל המנהג אצל הרופאים שמקילים גם באיסור תורה, **ושמעתי שהיא מתקנת 'ארבע ארצות' להחיר להם**, אבל לא ראיתי דבר זה בספר.

אך כבר בשולחן ערוך (או"ח סי' של"ד סכ"ו) כתב הרמ"א: וכל הדינים הנזכרים בדיני הדליקה הני מילי בימיהם אבל בזמן שאנו שרויין בין א"י כתבו הראשונים והאחרונים ז"ל שמותר לכבות דליקה בשבת משום דיש בה סכנת נפשות, והזריז הרי זה משובח. ומ"מ הכל לפי הענין דאם היו בטוחים ודאי שאין שום סכנה בדבר אסור לכבות אבל **בחשש סכנת ספק מותר לכבות אפילו הדליקה בביתו של עכו"ם**, וכן נוהגין [בשם התרומת הדשן (סי' נ"ח)]. ודוקא לכבות הדליקה דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ויש סכנה אם לא יכבה.

ובשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' קל"א, וחור"מ סי' קצ"ד) העלה שמחללין שבת גם עבור אינו יהודי מחשש איבה שיש בה חשש סכנת נפשות, ויש להחיר גם מלאכות דאורייתא, וכמו שהתיר הרמ"א (סו"ס של"ד) כיבוי דלקות כיון שאנו גרים בין הגויים, וזה אף במלאכות גמורות [ולא רק בכיבוי], ואולי לא נאמרו הדברים הללו אלא בזמנם שהיהודים היו גרים לבדם בלבד.

ובשו"ת ציצ"א אליעזר (ח"ח סי' ט"ו פ"ו אות י"א) ביאר דבריו דסמך על השלטי גיבורים שהתיר לכבות הדליקה גם באיסורי תורה משום דאנו בין הגויים וקיים חשש איבה, ולמד כן מדין עיר הסמוכה לספר שמחללין שבת גם על ממון, **והחידוש בזה הוא דאע"ג דהסכנה לא מוחשית מ"מ בהיות שכעין סכנת הכלל ישנו בזה לפנינו, ועל כן זה נחשב כישנו בזה בפועל חשש סכנת נפשות**. והוא כ"ש בימינו לרופאים שנשבעו שבועת הרופאים להגן על כל אדם ולרפאותו וכאשר ימנעו ידם מלהציל תרבה שנאה חמורה כלפי היהודים ואחריתה מי ישורנו.

ובשו"ת דברי יציב (או"ח סי' קס"ג-ד') ביאר שמזה יצאה תקנת 'ועד ארבע ארצות' הנ"ל, שברוב חכמתם הכירו מצב ישראל בין האומות ותהלוכותיהם וראו לצורך גדול להחיר שאם ימנעו רפואה מנכרי יגרם הדבר ויתגלגל לסכנת נפשות, וראו שבזמנים הללו כל נוכרי הוי כגדר של 'מושל גדול' ולכך התיירו גם במלאכה דאו', דהמה קבעו שזה נוגע לפקוק נפש. ונוכל לראות עד כמה חששו לסכנה, שחששו בספריהם אפילו להזכיר איסור זה, ובודאי עכו"ם שבדורות האחרונים לא יקבלו תירוץ דידן דמנטרי' וכו', ויתעורר שנאה עזה כמו שראינו בעוה"ר עד היכן הגיעה שנאת העכו"ם, ולכן סיים מוז"ק הדברי חיים 'וזה דין גמור'!.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' ע"ט) כתב לרופא יהודי, כשנזדמן שהוא מוכרח להיות שבת בבית החולים או שבא אליו עכו"ם חולה בדבר שהוא סכנה, **הוא מוכרח להזדקק לו אף בחלול שבת באיסור דאורייתא**, וכ"ש כשנזדמן איזה אסון סמוך לביתו שקורין לרופא הסמוך יותר, מאחר דלא מתקבל במדינותינו הדחויים שאמר בגמ', והוא סכנה ממש גם בעצם לגופו ממש מקרובי החולה, וגם יש לחוש לאיבה גדולה כל כך מצד אנשי המדינה וגם מהממשלה

שיש ודאי לחוש גם לענייני סכנה מתוצאות זה, ואף שהתוס' שם התירו רק דרבנן, אך כפי המצב במדינותינו בזמן הזה איכא מצד איבה סכנה גדולה אף במדינות שהרשות לכל אדם מישראל להתנהג בדיני התורה. ופלא על הגאון המשנ"ב (הנ"ל) שכתב על הרופאים דמחללי שבת גמורים הם במזיד אף שיהיה איבה מזה, הא ברוסיה בעיירות הקטנות שהיה רק רופא אחד לכל הסביבה הרי ודאי ברור אם לא היה הולך לרפאות את העכו"ם היה ברור שהיו הורגין אותו בטענתם שגרם מיתה לבנם ובתם וכדומה, וגם שופטי המדינה לא היו מענישין אותם על כך, ואפילו באופן שהשופטים היו מענישין באיזה עונש קל, הא היה שייך לחוש שיהרגהו בצנעא, ואף בשביל ספק קטן יש להקל בפקוח נפש. ומ"ש הדברי חיים הנ"ל כוונתו שלדעתו אין חשש איבה כ"כ אך לפי האומדנא היום הוא פקוח נפש. וגם מצד פרסום הידיעות ע"י העתונים תיכף מה שנעשה בכל העולם וגם הסתה להגדיל השנאה עד לרציחה רח"ל. וע"ע באגרות משה (יו"ד ח"א סי' קפ"ד) שיש ב' סוגי 'איבה', עיי"ש.

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' שנ"ז) ביאר תקנת 'ועד ארבע ארצות' הנ"ל, כעין מה שפסק הגר"י סלנט בשנת תרכ"א במגיפה של החולירע שכל תושבי וילנא לא יצומו ויאכלו ביה"כ שהצום מסוכן, שאם נדון לפי 'אומד' יש לחוש שרבים יתעקשו שרוצים לצום ויבואו לידי סכנה, וע"כ מפני פקוח נפש אמר שלא יתענו כולם. וכמ"ש המהרי"ל דיסקין שהתירו לעבוד בשביעית משום 'ארנונא' גם לעשירים, שבלאו הכי העניינים לא יוותרו ויסתכנו. וכמ"ש בשו"ת חת"ס (או"ח סי' ר"ג) בהתירו סופן משום תחילתן שאל"כ נמצאת מכשילן לעת"ל. וכן הכא הסכימו ב'ועד ארבע ארצות' שכדאי להתיר זאת לגמרי כיון שיש חשש סכנה, שתגבר שנאת העכו"ם לישראל ויסתכנו, ולכן כשבא לרפאות הגוי א"צ לדון במקרה שלפניו אם יש סכנה בדבר, דהתירו הדבר לגמרי גם כשאין סכנה כלל כדי שלא יגיעו למצב סכנה.

והוסיף, ואפשר עוד, שאם רופא ירא שמים ימנע מהטיפול בגוי שבשבת, יש לחוש שרופא חילוני ימנעו מטיפול בשומרי מצוות ולא יתנו להם טיפול כראוי במקום פקו"נ, בטענה שגם אנו מזלזלין בנפשות, ודבר זה ידוע לתושבי א"י שלפעמים מפני האיבה לדתיים יזלזלו ברפואתם, וכ"ש כשיתפרסם שבשבת אנו לא מטפלים בעכו"ם ובמחללי שבת ויקימו סערה עלינו וינקמו בנו, ושפיר התירו משום פקו"נ בארץ ישראל שאינם מנסים להבין למה אנו מונעים ומדמין שזוהי רשעות מצידנו, ומצוי שימנעו מאיתנו טיפול טוב יותר ואפילו תשלום לא מועיל על כך, ויש למנוע מצב כזה של פקו"נ.

וסיים, אך פשוט שה"מ ברופא המטפל בבביה"ח ליהודים וגויים, ולכן התירו משום חשש איבה, אך ביה"ח בחו"ל שיש רק גויים אין שום היתר לרופא יהודי ללכת ולעבוד שם, שהריהו מחלל שבת במזיד, ואין לו להכניס עצמו למצב של 'אונס', ואינו דומה לעובד במקום שיש יהודים שמחויב לטפל בחולי ישראל וממילא יש איבה. עיי"ש.

ובשמירת שבת כהלכתה (ח"א עמוד תקכ"ה הערה מ"ב) הביא שדעת הגרש"ז אוירבעך נוטה כדעת החת"ס, ובפרט בזמננו שאפשר להודיע זאת בעולם בין רגע מקצה לקצה ויש סכנה בדבר, אך אם יוכל להשתמט עדיף. וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ח סי' ל"ח) ובחזון עובדיה (שבת ח"ג דף ש"ח) שהאריך בדבר, וחזק דבריהם, אך סיים שבמקום שאפשר להשתמט או לעשות ע"י שנים שעשאוה או בשינוי עדיף.

וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תתס"ד) שאף שהתירו מטעם איבה לטפל בגוי גם באיסורי דאו' משום פקו"נ, אך לכל הדיעות הוא רק 'דחווה' וע"כ חייב הרופא להשתדל לעשות הכל לאחר יד, וכל ההיתר הוא רק כשאין לו ברירה, וטועים הרופאים החושבים שהיתר פקו"נ בגוי הוא כישראל, שבודאי אינו כן.

ובשיעורי תורה לרופאים (ח"ד סי' ר"ץ) הביא בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל שה"ה לרפואת מחבלים ואויבים בשבת, **כיון שקיים חשש של איבה שיאמרו אומות העולם שישראל אינם מטפלים כראוי באויביהם** ואף יאמרו שעודדו אותם להתאבד וממילא יאמרו שישראל אינם מתנהגים בכללי הנהגות אומות העולם. ואולי יש בזה חילול ה', וגם הם כלפי יהודים לא יתנהגו כדין ויסכנו חיי יהודים הנתונים בידיהם, ולכן מותר להגיש להם עזרה, והוא אף בהגשת עזרה נפשית של פסיגולוג כדי שלא יתאבדו.

א"ה הר"ך, וחשש 'איבה' בודאי שייך גם בפעילות המשטרה, כאשר יאמרו ש'דמם' הפקר, וקיבלו כביכול 'היתר' לקחת את ה'חוק לידים'. וכבר היו דברים מעולם, ומחמת כן ראינו איך שגברה האלימות וההפגנות ברחבי הארץ, ונכנסו רבים לכלל סכנה.

ובגמ' מגילה (דף י"ג) אמרו: ליכא דידע לישנא בישא כהמן הרשע, "ולמלך אין שוה להניחם" – דאכלו ושתו ומבזו ליה למלכות, ואפילו נופל זבוב בכוסו של אחד מהן זורקו ושותהו, ואם אדוני המלך נוגע בכוסו של אחד מהן חובטו בקרקע ואינו שותהו. וכבר למדו חז"ל הרבה הלכות מדבריו של המן הללו, אף אנו נאמר כי חז"ל באו ללמדנו שהבלטה של התנהגות זו יכולה להביא עד לגזירה להשמדת כלל ישראל, ה' ישמרנו.

והגאון ר' אלחנן וסרמן הי"ד בקובץ שיעורים (ח"ב סי' מ"ז אות ה') כתב, "עיקר השנאה לישראל בדורותינו הוא מפני שעברנו על עצת אבינו הזקן **"למה תתראו"**, ודי למבין". ובפלא יועץ (ערך גלות) כתב, וכמה שמדות וגירושין ורעות רבות עברו על נפשנו מתוך שלא היו ישראל נזהרים ש'לא להתראות'. ואף שבפרשת דברים (ב', ג') נאמר: "אוכל תשברו מאיתם בכסף ואכלתם- כי ה"א ברכך בכל מעשה ידך", ופרש"י, לא תכפרו את טובתו להראות כאילו אתם עניים, אלא הראו עצמכם עשירים, וכמ"ש במדבר רבה (פי"ט סט"ו), כבר ביאר בעדות ביעקב (סופר, ח"ב סי' מ"ג) שה"מ בזמן שיש שלום ברכה וטובה בעולם, ועוד, דשאני התם שהיה צורך בדבר כדי שבני עשו לא יאמרו שהם עניים וידעו שלא הפסידו בשיעבוד.

ח. 'מלאכה שאינה צריכה לגופה' - בעושה מחמת החוק

בספר טהרת המים בשיורי טהרה (מ"ש אות ז') בענין רפואת נוכרי שגמל טוב ליהודים, וא"א להישמט ממנו, ויש חשש שלעת"ל לא יעזור ליהודים, שהתיר לחלל שבת בעבורו בתנאי שלא יכוין לרפואתו אלא להציל את עצמו ואת שאר ישראל לעתיד, דקיי"ל מלאכה שאין צריכה לגופה דהוי מדרבנן, [וכשאינו מתכוין מותר גם כשהוא פסיק רישא], והותר ככל איסור דרבנן שהתירו בגמ' שם משום איבה.

וכמ"ש בשו"ת מהר"י קולון (שורש קל"ז) בסוגיא של ייהרג ולא יעבור, שביאר דברי הגמ' ביבמות (דף קכ"א) שהוא עכו"ם דאמ"ל לישראל קטול אספסתא ושדי לחיותאי בשבתא, ואי לא קטילנא לך כדקטילנא לפלוני ישראל, דאיסור דרבנן הוא - כיון שהישראל לא היה צריך לאותו מלאכה אלא כדי להנצל ממיתה, והוה ליה מלאכה שאין צריכה לגופה, מידי דהוה בשבת (דף קכ"א) אהורג את המזיקים בשבת כדי שלא ימיתוהו, דהויא מלאכה שא"צ לגופה, ופטור ומותר לר"ש דקיי"ל כוותיה. ועוד שאפילו לר' יהודה יש לפוטרו כשעושה בקרקע שאינו שלו משום דבר שאינו מתכוין, דמלאכת מחשבת אסרה תורה.

ואף שבשו"ת חלקת יעקב (ח"א סי' ס"ט אות ד', וח"ב סי' צ"ב אות ב') העיר ע"ד המהר"י קולון הנ"ל, שקשה מאד להחליט ולומר שזה נחשב מלאכה שא"צ לגופה, וכדמוכח בתוס' שבת (דף צ"ד) שכל מלאכה שנעשית כעין שהיו צריכים לה במשכן, נחשבת מלאכה הצריכה לגופה, ואין נפקא מינה אם הוא בעצמו צריך לתכלית המלאכה או לא, ולכן חייל יהודי שעושה מלאכה כמו שנעשית במשכן אף אם אין רצונו להיות חייל ולעשות המלאכה, מ"מ הויא מלאכה הצריכה לגופה, ואפי' אם נאמר כהמהר"ק, מ"מ החייל עושה גם כדי למצוא חן בעיני המפקד, ובודאי שיש כאן מלאכה דאורייתא, אלא שמותר מטעם אונס, וכשיש לו עצה להפטר מכך חייב לעשות כן.

אך בשו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' ס"ג) בענין מי שמכריחים אותו להתגלח בשבת, הביא מהפרי מגדים בספרו ראש יוסף (שבת דף ע"ב) שמי שאונסין אותו, לעבור על איסור מלאכת שבת או לאכול מאכל איסור נבילה וכדו', איזה יבחר, והעלה דיבחר שיחלל שבת, שהרי הוא באונס ומלאכה שאינה צריכה לגופה הוה, ופטור אבל אסור כר"ש, ורק מדרבנן, מה שאין כן אוכל נבילות, דמכל מקום נהנה, ועובר מהתורה, [ומסתפק שם אי שרי לעבור על איסור דרבנן, בהפסד ממון]. וכתב באורחת חיים (הל' שבת סי' רע"ה) בהגהות מהרש"ם שם, דמדברי הראש יוסף, יש למצוא זכות ליהודים אנשי המלחמה, שעשו מלאכה בשבת, כיון שהוא מחמת אונס, חשוב מלאכה שאינה צריכה לגופה ופטור, וכמ"ש המהר"י קולון. עיי"ש.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ח או"ח סי' ל"ח אות ו') האריך לצדד בדבר שיש פה סניף נוסף לרפואת הגוי בשבת, אף במלאכות דאו' כיון דהוי מלאכה שא"צ לגופה, וכמ"ש מהר"י קולון הנ"ל, וכ"ה משו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' כ"ג, וסי' נ"ח) שעבודת אנשי צבא בשבת, חשיבא כמלאכה

שאינה צריכה לגופה, שהרי הוא אינו צריך למלאכה זו, ורק מוכרח הוא לקיים פקודת המפקד שלו, וכמ"ש מהר"י קולון הנ"ל. וכ"כ המהרש"ם בדעת תורה (סי' רע"ח) שע"פ דברי הפני יהושע (שבת דף ע"ב) שמחלל שבת מיראה הוי מלאכה שאצל"ג, מצינו זכות על אנשי צבא יהודים שנאלצים להוציא מרשות לרשות ולהבעיר וכו', שכל זה נחשב מלאכה שאצל"ג, כיון שאנוסים הם לעשות ע"פ פקודת המפקדים שלהם, והוי רק איסור דרבנן. עיי"ש"ב.

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' שנ"ז) הביא מהאדמו"ר מקלויזנברג זצ"ל בשפע חיים, שמפרש ההיתר 'משום איבה', שאם מתכוין רק להציל מאיבה חשיב מלאכה שאינה צריכה לגופה, וכמ"ש מהרי"ק הנ"ל שכשעושה מיראת העונש הוי מלאכה שא"צ לגופה, ויובן מה שבתקנת ארבע ארצות אסרו בשכר, ומבאר כהנ"ל, דהיינו משום שאז מוכח שכוונתו למלאכה ונוח לו בה, אבל כשאינו נוטל שכר שרי שאז מוכח שאין כוונתו אלא למניעת איבה.

אך העיר ע"ד, דמשום איבה לא מיקרי מלאכה שא"צ לגופה, ול"ד לאנסוהו עכו"ם שבכפו אותו הוי אונס ממש ואינו רוצה כלל, אך במתפאין רוצה הוא ואינו אנוס ומותר רק מדין 'וחי בהם', וגם כאן הלא למעשה רוצה הוא עכשיו ברפואת העכו"ם אף שהסיבה היא איבה, ובכה"ג אינו נקרא מלאכה שא"צ לגופה. וכתב לתלות זאת במח' אם מתרפאין בעצי אשירה שמחלתו הכריחתו אי מקרי אונס, עיי"ש. וכתב שאפ"ה לא נראה להתיר דהרופאים כאן מתכוונים לרפואתם ורצונם בכך, והוי ככל מלאכת שבת. עיי"ש.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ט סי' של"ט) הביא שהעירו עמ"ש בשו"ת חת"ס (ח"ו ליקוטים סו"ס כ"ט) שמחוייבין מצד 'דינא דמלכותא דינא' להעמיד אנשים לצבא מלחמתו של המלך, וזהו מחוק מלכותו ודינו דין, ומוטל על כל אדם ואסורים להישתמט. והעירו, שהא רבים נכשלים שם באכילת איסורי תורה ובחילולי השבת. וביאר, שבדאי עליהם להישמר שלא לאכול איסורין ולהימנע מחילול השבת, כי 'דינא דמלכותא דינא' לא מתיר איסורי תורה ח"ו, אך צידד להקל על מלאכות בשבת מצד דהוי כמלאכה שא"צ לגופה- ושרי.

אך במשנה ברורה (סי' שכ"ט סק"ז) כתב, ודע דהיום כשבאו מהאומות שחוק לגבולינו לשלול שלל ולבזוז בז בודאי מחויבים אנו לצאת בכלי זיין **אפילו על עסקי ממון- וכדינא דמלכותא**, וכן מבואר ברוקח ואגודה דהיכא דאיכא חשש שמא יכעסו יושבי הארץ עלינו מחללין. ובחלק מהמהדורות נוסף, **"וכבר נפסק בגמרא דינא דמלכותא דינא"**.

וכבר הבאנו לעיל (סי' ב' סעיף ז' אות ה') שיש מבארים שפעולות ההגנה הללו מותרות גם בשבת משום 'דינא דמלכותא דינא' **ממצוות "שום תשים עליך מלך"**, ולפי שיטה זו, זה כולל את כלל האוכלוסיות בארץ ללא הבדל, וגם הכא שרי. אך צריך לי קצת עיון מכל הפוסקים הנ"ל, שלא התייחסו כלל לענין 'דינא דמלכותא' בעבודת הצבאות בעולם, ומכלל דפליגי, אילולי שנאמר שהם דיברו בפעולות שאינם הכרחיים ומנהלתיים, ועייין.

ט. 'כל קבוע- כמחצה על מחצה דמי'

בגמ' יומא (דף פ"ד) איתא, אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל, לא הלכו בפקוח נפש אחר הרוב, היכי דמי אי נימא דאיכא תשעה ישראל וכותי אחד בינייהו רובא ישראל נינהו, פלגא ופלגא- ספק נפשות להקל, אלא דאיכא תשעה כותיים וישראל אחד, הא נמי פשיטא דהוה ליה 'קבוע', וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. לא צריכא, דפרוש לחצר אחרת, מהו דתימא כל דפריש מרובא פריש קמ"ל דלא הלכו בפקוח נפש אחר הרוב. והאמר רב אסי אמר רבי יוחנן תשעה כותיים וישראל אחד באותה חצר מפקחין בחצר אחרת אין מפקחין, לא קשיא הא דפרוש כולהו הא דפרוש מקצתייהו. והתנן מצא בה תינוק מושלך, אם רוב כותיים- כותי, ואם רוב ישראל- ישראל, מחצה על מחצה- ישראל, ואמר רב לא שנו אלא להחיותו אבל לייחסו לא, ושמואל אמר לפקח עליו את הגל. כי איתמר דשמואל ארישא אתמר, אם רוב עכו"ם- עכו"ם, אמר שמואל ולפקח עליו את הגל- אינו כן. אם רוב עכו"ם- עכו"ם למאי הלכתא אמר רב פפא להאכילו נבילות, אם רוב ישראל- ישראל למאי הלכתא אמר רב פפא להחזיר לו אבידה, מחצה על מחצה- ישראל, לנזקין.

ובשולחן ערוך (סי' שכ"ט ס"ב) פסק, אין הולכים בפקוח נפש אחר הרוב, אפילו היו ט' עכו"ם וישראל אחד בחצר, ופירש אחד מהם לחצר אחרת ונפל עליו שם מפולת- מפקחין, כיון שנשאר קביעות הראשון במקומו חשבינן ליה כמחצה על מחצה. אבל אם נעקר כולם ובשעת עקירתן פירש אחד מהם לחצר אחרת ונפל עליו אין מפקחין עליו שכיון שנעקר קביעות הראשון ממקומו, אמרינן כל דפריש מרובא פריש.

ובמשנה ברורה (סי' שכ"ט סק"ו) כתב, ועיין בשו"ע (אע"ז סי' ד' סל"ד) תינוק שנמצא בעיר שרובה גויים אין מחללין עליו את השבת, כיון דבכל יום ויום פורשים כולם ממקום קביעותם אזלינן אחר הרוב, ורמ"א בהג"ה פליג שם וס"ל דמפקחין עליו את הגל, דבני העיר חשיבי כקביעי ודמיא לדינא דהכא, ודעת הגר"א שם לפסוק כהרמ"א. אך אם נמצא בדרך ורוב העוברים עו"ג לכו"ע אזלינן בתר רובא [פמ"ג]. וכ"כ בכף החיים שם.

ובמנחת חינוך (מצוה רצ"ו, אות ל"ג) כתב, גם הרודף אחר 'ספק נפש' [כגון אסופי שנמצא והוא מחצה על מחצה], דודאי ההורגו אינו נהרג עליו, רשאים אנחנו להרוג הרודף, דמבואר ביומא (דף פ"ה) דרבי ישמעאל יליף דפקוח נפש דוחה שבת מבא במחתרת, 'ומה זה שספק על ממון בא ספק על נפשות' ק"ו לפקוח נפש שדוחה את השבת, הרי שאפילו 'ספק רודף' מותר להורגו א"כ הכא נמי, וזה אף למסקנא דיליף מ"וחי בהם" דאף ספק פקוח נפש דוחה שבת, א"כ שוב אין חילוק בין ודאי פקוח נפש לספק. ולפי זה אף ברוב גוים כיון דמפקחין עליו את הגל דאין הולכין בפקוח נפש אחר הרוב, א"כ הרודף אחריו ניתן להצילו בנפשו, כיון דחזינן דעבירה דרציחה נדחית גבי רודף מפני פקוח נפש הוא לה כשאר עבירות דנדחין מפני פקוח נפש דנדחין אפילו במקום רוב, כי אין הולכין בפקוח נפש אחר הרוב. אבל ברודף אחר 'ספק

ערוה', אף שמצוה להורגו זה אינו מחמת פקוח נפש רק גזירת הכתוב גבי עריות, אם כן דוקא בודאי ערוה אבל בספק ערוה בודאי אסור להרגו כי ספק נפשות להקל.

בגמ' יבמות (דף ט"ז) איתא, עכו"ם שקידש בזמן הזה- חוששין לקדושו, שמא מעשרת השבטים הוא. והא כל דפריש מרובא פריש, בדוכתא דקביעי. כי אמריתה קמיה דשמואל א"ל, בנך הבא מן ישראלית קרוי בנך, ואין בנך הבא מן העובדת כוכבים קרוי בנך אלא בנה. והאיכא בנות, גמירי דבנתא דההוא דרא איצטרוויי אצטרו [פרש"י, נבקע רחמן מלקלוט זרע ונעשו עקריות]. איכא דאמרי, לא זזו משם עד שעשאוים עובדי כוכבים גמורים.

ועיין בקובץ שיטות קמאי (ב"מ דף ע"א, דף אלף ש"ט) שהביא תשובת שבולי הלקט (דין ריבית למשומדים סי' מ"ו) שכתב, גוי שקידש קידושו קידושין- אבל לפקח עליו את הגל מספקינן ליה בישראל, דא"כ לימא הא וכ"ש הא, דאע"ג שאין הולכים אחר הרוב, דהא אמרינן 'חלל עליו שבת כדי שישמור' וזה אין סופו לשמור, והוי לי לאשמועינן 'לפקח את הגל' וכ"ש קידושו קידושין, עיי"ש. ומשמע שאילולי טעם זה מחללים שבת בעבורו.

ואף שבשו"ת דברי יציב (אע"ז סו"ס ס"ב) האריך בגדרו של 'המומר' שיצא מכלל ישראל, ורצה לחלק שאם נעקרו מכלל ישראל והוציאו שם ישראל מהם וחיים עם הגויים, יצאו מכלל ישראל לגמרי גם לקולא והרי הם כנוכרים לכל דבר, וא"צ יבום וכו'. אך עיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' ל"ז אות ב') בתינוק שנשבה לבין הגויים שאף שע"פ ההלכה דינו כגוי לכל דבר וחי בין הגויים אעפ"כ מחללין עליו את השבת דלא אזלינן בתר הרוב בפקדונו.

ולכן במדינת ישראל, כיון שרוב תושביה יהודים וקבועים במקומן נשאין כל תושבי העיר יוצאים מהעיר במשך היום], מחללים שבת על כל אדם שמא הוא יהודי ממש או אפילו שמא אימו יהודיה שמצוי הדבר לצערנו הרב, שכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. ואפילו בעיר שכלל תושביה גויים כרהט וכדו', כיון שיודעים ומכירים אנו יהודיות שחיות שם והולידו בנים ובנות שדינם כתינוק שנשבה לבין הגויים- שמחללים עליו את השבת, וא"כ גם כל גוי וגוי כאן הוא בספק אם שורשו יהודי- ומחללין עליו את השבת.

י. סדנא דארעא חד הוא- סכנה מתפשטת

אך בענין פעילות המשטרה הדבר פשוט יותר, כי כבר נודע שנושא ה'אלימות' היא סכנה כללית ומתפרצת לכל עבר, וכבר אמרו חז"ל "סדנא דארעא חד הוא", ואלימות שגואה במקום אחד משפיעה על האזרחים במקום אחר, ובכבישים ומשתמשי הדרך כולם חד הוא. על כן מי שיעצום עיניו בהפרת החוק במקום הרחוק ביותר במדינה יקבל את הדבר למחרת בפתח ביתו. ועוד, שא"כ ילמדו שאין שם אכיפת החוק ויהפכו את המקום ל'מאורת נחשים'. ובנוסף, שאנו נמצאים בארץ הקודש ארץ ישראל ואחריות לשלימות הארץ עלינו.

וכמ"ש בשו"ת משכיל לדוד (לאו, ח"א סי' י"א) שאם המשטרה תשבות ביום השבת ילמדו הפושעים דבר זה, וא"כ יתרבו מעשי הגניבות [-גם שאינם אלימות] ביום השבת ודבר זה עצמו עלול להביא לידי סכנה. עיי"ש. על אחת כמה וכמה במעשי אלימות ממש.

וכבר הבאתי מאוצר הגאונים (יומא דף פ"ב) שכתב, וכן אתה למד מהתורה וכל ישראל ושאלו דוד וכל מלכי ישראל שהיו עושין מלחמה עם הפלישתים ואדום וכו' היו עומדים עמהם במלחמה כמה חודשים דכתיב "כי ששת חודשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר", והיו עושין מלחמה בין בחול בין בשבת, שאם אין עושים מלחמה בשבת, היו אומ"ה באין והורגין אותם בשעה אחת. והוא ממש רלוונטי לימינו, ה' ישמרנו.

ודוגמא לדבר, מ"ש בחזון עובדיה (שבת ח"ג דף רל"ה) שנחלקו הראשונים בחולה שיש בו סכנת אבר אם מחללים עליו שבת, שדעת ר"ת והמאירי שמחללים עליו את השבת, אך דעת רש"י הרמב"ן והרשב"א ועוד, שאין מחללים את השבת אלא בפקוח נפש, וכן פסק בשו"ע (סי' שכ"ח סי"ז). אך הביא משו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ו פרק י') שכתב, והנה כיום אומרים הרופאים שכמעט אין לך סכנת אבר שלא כרוך בה גם סכנת כל הגוף ע"י הרעלה וכדו', וכנראה שנשתנו בזה הטבעים, ורמז לזה הערוך השולחן (סעיף י"ח) שאם ע"י האבר תשלוט המחלה בכל הגוף הרי זה סכנת הגוף ומחללים עליו את השבת ע"י ישראל אפילו בדאו'. ולכן פסק, שבזמנינו שיש לחוש בכל סכנת אבר להתפתחות סכנה בכל הגוף, ובצירוף דעת המאירי הנ"ל, לכן יש להתיר לחלל השבת ע"י ישראל גם על סכנת אבר.

א"ה, והוא ממש דומה לנידון דידן, שאף הכא יש מח' אם מחללים שבת גם על הגוי, אך כיון שידוע בזמנינו ע"פ בעלי המקצוע שסכנה זו אמורה להתפשט על פני כל הארץ, ממילא יהיה מותר בשופי לחלל את השבת ע"י יהודי כדי למנוע אלימות בכל מקום.

ולפעמים הוא יותר דומה למ"ש בשו"ע (סי' שכ"ח ס"ט) "החושש בעיניו או בעינו ויש בו ציר או שהיו שותתות ממנו דמעות מחמת הכאב- מחללין עליו את השבת". וכתב המשנ"ב, ואע"ג דמשום סכנת אבר אין מחללין באיסור דאורייתא לכו"ע, **עין שאני דשורייקי דעינא בליבא תליא ואיכא סכנת נפש**, וכדאמרינן בגמרא. וגם בנושא האלימות הם כקבוצה שחלקה פה אך חלקה במקום אחר בארץ, ואחריתו מי ישורנו, והבן.

סימן ח- חזרה לבית בסיום המשמרת בשבת

שאלה: שוטר או לוחם המסיימים משמרת בשבת במקום המרוחק ממקום מגוריהם, ומחמת החשש לחילול שבת יצטרכו להישאר ב'רחוב העיר' עד למוצאי שבת מרוחקים ממשפחותיהם המצפים לבואם, האם מותרת החזרה לביתם בשבת בניידת המשטרה.

תשובה: לאחר סיום המשמרת במקום צורך ניתן לחזור עם 'ניידות הסיוור' למקום מגוריו, ובשעת הדחק גדול המיקל לחזור ברכבו יש לו ע"מ שיסמוך.

א. סוגיית 'כל היוצאין להציל- חוזרין למקומם'

בגמ' **עירובין** (דף מ"ה) איתא, בראשונה לא היו זזין משם כל היום כולו, התקין רבן גמליאל הזקן שיש להן אלפים אמה לכל רוח, ולא אלו בלבד אמרו אלא אפילו חכמה הבאה לילד והבא להציל מן הגייס וכו' יש להן אלפים אמה לכל רוח. **ותו לא, והא תנן, כל היוצאין להציל חוזרין למקומן- ואפילו טובא.** אמר רב, שחוזרין בכלי זיין למקומן [משום מעשה שהיה, שחזרו והרגו בהם אויבים, באותה שעה התקינו שיהיו חוזרין למקומן בכלי זיין], רב נחמן בר יצחק אמר, לא קשיא, כאן שנצחו ישראל את אומות העולם כאן שנצחו אומות העולם.

והתוס' (שם) ביארו טעם לדבר, שהיוצאין להציל חוזרין, כדברי הגמ' ביצה (דף י"א) ג' דברים התירו 'סופן משום תחילתן'. וכ"כ הרשב"א (ביצה דף י"א). וכבר כתב במגן אברהם (סי' תצ"ז סק"ח) דלא שרי 'סופן משום תחילתן' אלא במלאכה דרבנן אבל הפשט [הבהמה] הוא דאורייתא, וכן מוכח בגמ' גבי מליחת חלבים, ובשבת (דף קי"ז) דשקיל ליה בברזי.

אך מאידך, ר' יהונתן (על הרי"ף, עירובין דף מ"ה) כתב, ולא חיישינן למעביר ד"א ברה"ר או להכנסה, לפי שסכנת נפשות יש בדבר, שמא ירגישו בהם אויבים ויקחום ולא יהיה להם במה להינצל כשיצורו על העיר. הרי שהתיר גם איסור דאו' משום חשש לעתיד לבוא. וכ"מ ברמב"ם (פיה"מ עירובין פ"ד מ"ג) שכתב, הוא דין שיש בו קולא למי שיצא ברשות תורה, ולמד ממנו להקל לכל מי שיצא ברשות והוא מי שיצא לעזור לאנשים מישראל, וזה הוא ענין 'להציל', והתירו להם כלומר לעוזרים לחזור בכלי זיין עד שיגיעו למקומן. ולא התנה כלום, משמע שהוא קולא ל'מצילים'. וכ"מ בקרית ספר (על הרמב"ם הל' שבת פ"ב). ואף שיש לדחות ולומר שהתכוונו להתיר משום הסכנה כעת, אך בפשטות נראה שהוא משום 'לעתיד לבוא'.

והנה, הרמב"ם (הל' שבת פ"ב הכ"ג) כתב, וכשיצילו את אחיהן מותר להן לחזור בכלי זיין שלהן למקומם בשבת כדי שלא להכשילן לעתיד לבוא. ולא התנה כלל אם יש סכנה או לא, ובפשטות דבריו התיר כל המלאכות גם דאו', שהרי טלטול ד' אמות ברה"ר דאו'. אך לעומת זאת כתב (שם פכ"ז הי"ז), כל היוצאין להציל נפשות ישראל מיד גוים או מן הנהר או מן המפולת יש להם אלפים אמה לכל רוח ממקום שהצילו בו. ואם היתה יד הגוים תקיפה והיו

מפחדים לשבות במקום שהצילו בו הרי אלו חוזרין בשבת למקומן ובכלי זינן. וכן בשולחן ערוך (סי' שכ"ט ס"ט) פסק: כל היוצאים להציל חוזרים בכלי זינם למקומם. ללא חילוק, אך שם (בסי' ת"ז ס"ג) כתב, ואם היתה יד העכו"ם תקיפה והיו מפחדים לשבות במקום שהצילו הרי אלו חוזרים בשבת למקומם ובכלי זינם. והדברים צריכים ביאור.

בגמ' מנחות (דף ס"ד) אמרו, תנן בין שנראה בעליל ובין שלא נראה בעליל מחללין עליו את השבת, רבי יוסי אומר אם נראה בעליל אין מחללין עליו את השבת. ממאי דלמא עד כאן לא קאמר רבי ישמעאל הכא אלא דליכא 'נמצאת אתה מכשילן לעתיד לבא' אבל **התם ד'נמצאת אתה מכשילן לעתיד לבא'** אימא כרבנן סבירא ליה. הרי מפורש שחייבוהו לבוא ולהעיד בשבת והתירו איסור דאו' משום החשש של 'מכשילן לעתיד לבוא'.

ובהערות רבנו הגרי"ש אלישיב (ר"ה דף כ"ב) כתב, אכן נראה דאין לדמות האי מילתא להתירו 'סופן משום תחילתן', דהכא שאני דהתירה התורה 'מכשירי מצוה' גם בחילול שבת א"כ הסברא של 'מכשילן' הריהי בכלל ההיתר של 'מכשירין'. א"ה, אך עיין לקמן שגם בפיקוק נפש התירו 'מכשירין', שגם הם בכלל החיוב של "וחי בהם", רצ"ב.

ודוגמא לדבר מצינו בגמ' סנהדרין (דף ע"ד) רודף שהיה רודף אחר רודף להצילו ושיבר את הכלים בין של רודף בין של נרדף בין של כל אדם- פטור, **ולא מן הדין, שאם אי אתה אומר כן נמצא אין לך כל אדם שמציל את חברו מיד הרודף**. וכן פסק הרמב"ם (הל' חובל ומזיק פ"ח הי"ג) נרדף ששבר כלים של רודף פטור, לא יהא ממונו חביב מגופו, ואם שבר כלי אחרים- חייב שהמציל עצמו בממון חברו חייב. אך מי שרדף אחר הרודף להושיע הנרדף ושבר את הכלים בין של רודף בין של כל אדם פטור ולא מן הדין **אלא תקנה היא שלא ימנע מלהציל או יתמהמה ויעיין בעת שירדוף**. הרי מבואר, שהתירו לו להציל בממון חברו אף ש"א שזה אסור לנרדף אפי' במקום פקוח נפש, וכמ"ש בשטה מקובצת (ב"ק דף קי"ז). ודו"ק.

והרמב"ם (הל' ממרים פ"ב ה"ד) כתב, שאפילו דברי תורה יש לכל בית דין לעקרו הוראת שעה, כיצד בית דין שראו לחזק הדת ולעשות סייג כדי שלא יעברו העם על דברי תורה מכין ועונשין שלא כדין, אבל אין קובעין הדבר לדורות, וכן אם ראו לפי שעה לבטל מצות עשה או לעבור על מצות לא תעשה כדי להחזיר רבים לדת או להציל רבים מישראל מלהכשל בדברים אחרים עושין לפי מה שצריכה השעה, **כשם שהרופא חותך ידו או רגלו של זה כדי שיחיה כולו** כך בית דין מורים בזמן מן הזמנים לעבור על קצת מצות לפי שעה כדי שיתקיימו כולם כדרך שאמרו חכמים הראשונים **"חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה"**.

ואף שבגמ' יבמות (דף פ"ט) שאלו, וכי בית דין מתנים לעקור דבר מן התורה, וחילקו דשאני ממונות 'דהפקר בית דין הפקר', או ד'שב ואל תעשה' שאני כשופר ולולב בשבת וכו' עיי"ש. וע"ע בשיטה מקובצת (נדרים דף פ"ז) והילכתא 'תוך כדי דבור'- כדבור דמי, תקנת חכמים היא כדי שישב אדם וישאל בשלום חברו בהפסק ממכרו ולא יפסיד דבר בהפסק שאלת שלמא,

יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה דחשבינן ליה מיגדר מילתא. (והתוס' (יבמות דף פ"ח, ד"ה מתוך) כתבו, שער אחד נאמן בעגונא מתקנת חכמים, שבדבר שיש קצת טעם וסמך לא חשיב עוקר דבר מן התורה. והתוס' (ברכות דף ט"ו, ד"ה וחותר) כתבו, אע"ג דברכת המזון מדאו', יש כח ביד חכמים לעקור הואיל וטרודין במלאכת בעה"ב. ואכמ"ל.

אך הכא, הוא אינו מכוח 'תקנה' אלא משום החשש של פקוח נפש העתיד לבוא, ודחיית השבת היא מחיוב התורה בציווי "וחי בהם" – ולא שימות בהם, תדאג שלא יבוא לידי מיתה. וכ"כ בשו"ת אז נדברו (ח"ב סי' מ"ד אות ז') לגבי התקנה הראשונה שם בחזרה עם הנשק ברה"ר. וכ"כ בשו"ת מנחת אשר (וייס, ח"ב סי' מ', דף קל"ה) דאינו מתקנת חכמים דאטו יש בידם להתיר איסור דאו' בקום ועשה, אלא הוא 'סברא' ולא 'תקנה', דמסתבר דמצוות התורה לחלל שבת כדי להעיד החודש אינה תלוי בנראה דא"כ אתה מכשילן. והבן.

וכן מוכח בשו"ת שאילת יעבץ (ח"א סו"ס קל"ב) ואי אסור לחלל שבת מ"ט יעשו איסור דאורייתא משום סברא דמכשילן, דלר"ע תחומין דאורייתא. והשיב, מניין לו זה בפשיטות שאין לעשות איסור דאורייתא משום סברא דמכשילן, **והדבר להפך מבואר בכ"מ דלא זו בלבד באיסור תחומין, דמיהת לכ"ע לית בהו חיוב מיתה, אלא אפי' באיסור סקילה ניתנה שבת לדחות משום חשש מכשול,** וכדקיי"ל נמי בכולן חוזרין בכלי זינים אע"פ שאינם צריכים להם עכשיו אלא משום ספק העתיד לבוא. **ואין לומר ספק נפשות שאני, דתיקון המועדות נמי דבר גדול,** והלא הוא דוחה שבת בכל אופן, ואף מפני הספק ניתן לחללו בכל דבר, לפי שהדבר מסור לחכמים לעשות גדר וסייג לתורה, וכל מדות חכמים כן שהתירו כמה דברים סופן משום תחלתן, ולא תימא דרבנן בדרבנן היא אלא דאורייתא וניתנה שבת לדחות בשבילה, ע"פ התורה אשר יורו וגזרו החכמים כפי מה שיראה בעיניהם שהוא חיזוק והעמדה לד"ת, כגון זה יפה כח ב"ד בכל מקום, **ומתנין לעקור דבר מן התורה אף בקום עשה משום מגדר מילתא, וכ"ש במילתא דשייכי בהו טפי,** וכענין שאמרו בכיוצא בזו כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש, ואהא סמכינן ושרינן א"א דאורייתא לעלמא בכמה דוכתי וכן הוא ענין המועדות תלוי לגמרי בדעת ב"ד. א"ה, הרי שבהצלת נפשות היה ברור שהוא מותר משום פקו"נ.

וכן משמע בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' ר"ג) שכתב ע"ד הגמ' בר"ה (דף כ"א) מעשה ועברו יותר מארבעים זוג ועכבן ר' עקיבא בלוד שלח לו ר' גמליאל אם אתה מעכב את הרבים נמצא אתה מכשילן לעתיד לבא. וצ"ע דכיון דבשבת היה והצילים מחלול שבת שלא לצורך מה שייך מעכב רבים מלעשות מצוה, ודוחק לומר שלא היה בידם לא מקלות ולא צידה ואין חילול שבת אלא בתחומין דרבנן והם אמרו והם אמרו, וא"כ לר"ע דס"ל תחומין דאורייתא שפיר עכבם, זה דוחק. אבל האמת יורה דרכו דלמה לי תרי טעמי 'מכשילן לעתיד לבא' ו'מעכב את רבים', אלא ע"כ תרואיהו צריכים והכי קאמר ליה הא מכשילן לעתיד לבא וכשם שגוף עדות החודש דוחה שבת בקרבנות, הכי נמי חששא דמכשילן לעתיד לבא דוחה שבת, ק"ו מההולכים להציל

לפקוח נפש שהוא רק דחוייה בשבת כמ"ש הרמב"ם (רפ"ב מהל' שבת), אפילו הכי התירו לחזור למקומן סופן משום תחלתן, כ"ש דיחוי דקרבנות דהותרו בשבת.

וצרף לזה דברי הגמ' ביבמות (דף פ"ז) ומה במקום שעשה ולד מן הראשון כולד מן השני לפוסלה מן התרומה לא עשה מתים כחיים, מקום שלא עשה ולד מן הראשון כולד מן השני לפוטרה מן הייבום אינו דין שלא נעשה מתים כחיים, ת"ל "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום". הרי שפטרו את היבמה מחליצה אפילו שחמותה התעברה כעת כולד חדש, משום "דרכיה דרכי נועם". ובגמ' גיטין (דף נ"ט) אמרו "כל התורה כולה מפני דרכי שלום דכתיב "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום". הרי ש"דרכיה דרכי נועם" מסביר לנו את כוונת התורה, וכמ"ש לעיל (סי' ב' אות ו' הערה ו') עיי"ש. וא"כ ה"ה לדידן שלא מסתבר שאדם שיצא להציל את אחיו כדי שהם יוכלו להיות בחיק משפחותיהם בשלום ובבטחה, ואילו הוא יישאר משום כך בסוף הצלתו בדד ללא אפשרות לקיום עונג שבת וכו'. וצ"ב.

ב. משא ומתן בין פוסקי הדור הגר"מ פיינשטיין להגרש"ז אורבך ע"צ

בשו"ת אגרות משה (ח"ד או"ח סי' פ') נשאל לגבי ארגון הצלה של מתנדבים בשבת, לענין החזרה לביתו ממקום החולה כשהוא במקום רחוק וא"א לילך רגלי, ואף אם אינו רחוק כל כך אבל הוא בלילה שיש לחוש לילך רגלי מצד הרוצחים שמצוין עתה, ולהישאר שם כל השבת ואף רק זמן גדול ואף באם כשיצטרך לשהות בזה זמן גדול יש לחוש שבני ביתו לא יניחוהו בפעם אחר וגם שהוא עצמו יתרושל, אם יש להתיר לבוא בחזרה בנסיעה ברכב.

והשיב, מפורש בסוגיא בעירובין (דף מ"ד) בתוס' וברשב"א, שטעם החזרה הוא משום 'התירו סופן משום תחילתן', והוכיח שהוא בכל סוגי ההצלות, ואף להצלת יחיד, וכוונת הדבר למנוע 'חשש התרשלות' ואף בחשש קטן משום חומרת פקוח נפש, וזה שכתב הרמב"ם (פרק ב') 'שלא להכשילן לעתיד לבוא', ומש"כ הרמב"ם (פרק כ"ז) מיירי במלחמה שהוא אירוע ארוך ועל דעת כן הלכו, ואין חשש להתרשלות. כי החילוק הוא בין אירוע ארוך שהלכו על דעת כן ואין חשש להתרשלות לבין אירוע קצר כרופא וכדו', [והאריך בביאור הסוגיא], ולכן במקרה דידן מותרים לחזור כדי שלא להכשילן לעתיד לבוא. עיי"ש.

אך בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ח') העיר ע"ד האגרות משה, דהא התירו רק חזרה עד אלפים אמה בלבד, ובגלל 'מעשה שהיה' התירו טלטול כלי המלחמה גם באיסור דאו', אך זה רק בכלי מלחמה, ולכן רופא ומיילדת לא הותר להם לחזור אלא עד 'אלפים אמה' וללא כלי אומנותם שאינו בכלל התקנה של כלי מלחמה. ולא מצינו בש"ס שהתירו איסור דאו' משום חשש שיתרושלו מלהציל, ולא דמי לדברי הרא"ש שמחללין השבת ע"י הגדולים- משום החשש דלעתיד, או שהתירו ליולדת בג' ימים הראשונים- איסורי שבת ויוה"כ, כי זה מהפחד שיחמירו

על עצמן ויסתכנו, אך בודאי ל"ח שיתרשלו בהצללת נפשות. ולא דמי לקידוש החודש, שכיון שסומך על האחרים שראו יש חשש לרשלנות. וחילק בדברי החת"ס הנ"ל בין חשש 'קידוש החודש' שאנשים יתרשלו ולכן התיר איסור דאו', לבין 'פקוח נפש' שאין חשש שיתרשלו ולכן התיר החת"ס בזה [בתשובה השניה] רק ע"י גוי.

אף העיר, שמבואר בשו"ע (או"ח סוס"י של"ד) "גחלת המונחת במקום שרבים ניזוקים בה יכול לכבותה בין אם היא של מחכת בין אם היא של עץ" אפי' כשאין חשש של סכנה, ואפי"ה לא נזכר בשום מקום לחייב את זה שראה את הגחלת לעמוד שם ע"י הגחלת ולהזהיר את האנשים שלא יזקקו בה, ומסתבר דהטעם הוא דאין להכביד עליו ביותר כדי שלא ימנע עצמו בפעם אחרת מפקו"נ המוטל עליו. אולם שאני הכא שהכבוי הוא ממש לצורך פקו"נ שמותר בשבת ולכן שפיר אמרינן דאין צריכים להכביד ביותר כדי להימנע ממלאכה שהיא לצורך פקו"נ שמותר מן הדין, משא"כ חזרת הרופא לביתו הלא הוא דבר שאין בו שום צורך של פקו"נ וחלוק טובא מהתם. ולכן אף שיש בימינו החשודים להמנע מללכת להציל מ"מ אין בכוחנו להתיר איסורי תורה, ובקושי התיר החת"ס איסורי דרבנן לחזור עם נהג גוי.

ובשו"ת הר צבי (ח"ב סי' י') כתב, כבר כתב במג"א (סי' תצ"ז ס"ק י"ח) דלא התירו סופם משום תחילתם אלא במלאכה דרבנן אבל לא באיסור דאורייתא. והוא מבואר בראשונים בסוגיא שם. וגם באיסור דרבנן אנו לא אומרים מעצמינו התירו סופם משום תחילתן אלא במקום שמצינו במשנה ובגמרא, ואם אמנם מצינו במשנה (ר"ה דף כ"ג) שהקילו חז"ל לחכמה הבאה לילד ולהבא להציל מפני הדליקה, אבל הקולא שם היא רק לענין שיש להם דין כאנשי העיר להיות להם אלפיים אמה לכל רוח אבל לא התירו להם לחזור לבתיהם (וראה שו"ע סי' ת"ז), ולכן אפילו כבוי דרבנן [של הרכב] אין להתיר בנ"ד סופו משום תחילתו.

וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (חי"א סי' ל"ט) דמשמעות דברי הרמב"ם והשו"ע שלא התירו אלא איסור דרבנן בעבור החשש של 'מכשילן לעת"ל', ומה שנראה שהתירו בסוגיא שם איסור דאו' מיירי כשלא ניצחו ישראל שגובל בפחד של פקו"נ ולכן אין ללמוד ממנו לעלמא. וכ"כ בשו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' מ"ב-מ"ג) לגבי חזרתו של נהג האמבולנס לאחר האירוע אל ביה"ח, שרק באיסור דרבנן מותר לחזור, אך לא נכנס לטעמים הנ"ל.

ובאורחות שבת (כרך ג' בסוה"ס סי' ה') צידד להכריע כדעת הגרש"ז אירבעך, שלא התירו חז"ל אפילו איסור תחומין דרבנן מחמת הטעם של מכשילן לעת"ל, ורק נתנו להם אלפים אמה לכל רוח. ואף שהעלה שקיים חשש שהמתנדבים לא יצאו בפעם הבאה שמשפחותיהם לא יתנו להם, בשונה מאדם פרטי באירוע חד פעמי, אך לבסוף נראה שחשש להתיר, וכתב שבשעת הדחק יהיה מותר לחזור רק עם נהג אינו יהודי בתוך התחום.

ג. כל היוצאין להציל חוזרין- אף בדאורייתא

אך בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' צ"ד-ה) כתב להוכיח משליח השעיר לעזאזל ביוה"כ, שבגמ' יומא (דף ס"ז) אמרו, בא וישב לו תחת סוכה אחרונה עד שתחשך. ופירש רש"י, חוזר עד סוכה האחרונה- אע"פ שהיוצא חוץ לתחום אפילו ברשות אין לו אלא אלפים אמה ממקום שיצא לשם ברשות, לזה התירו לפי שהוא מעונה וחלש, ועוד, שירא לעמוד יחידי במדבר משתחשך. מבואר, שאף שמשום מכשילן לעת"ל מותר רק אלפים אמה, אבל במקום שיש איזה סיבה מיוחדת להתיר לו לחזור למקומו אע"פ שאי"ב סכנת נפשות וכהנ"ל, מותר לחזור יותר מאלפים אמה. ומ"ש בגמ' עירובין (הנ"ל) ב'חוזרין יותר מאלפים אמה'- ביש סכנה, אורחא דמילתא נקט, דגם כשאין סכנה אלא רק שהוא חלש ומעונה או מפחד בחושך חוזר למקומו. וזה שהדגישו הרמב"ם והשו"ע היו 'מפחדים' לשבות שם, דלא מיירי בסכנה אלא מפחדים לבד, מותרת החזרה. אך ה"מ באיסור תחומין בלבד, עיי"ש. ורק ביו"ט שני התיר לחזור גם ברכב משום מכשילן לעת"ל, וכמ"ש בשו"ע (סי' תקכ"ו ס"ו-ז) שהקוברים ביו"ט שני אפילו חוץ לתחום, חוזרין למקומם בו ביום, ואם אי אפשר מתירים להם לרכוב ע"ג בהמה. ובמשנ"ב ביאר הטעם משום מכשילן לעת"ל. וחידש שם, שכאשר חוזר לעיר שיצא ממנה בשבת גם ביותר מי"ב מיל מותר, שאין בו איסור תחומין מהתורה, עיי"ש.

והגרי"י קנייבסקי זצ"ל באורחות רבינו (ח"א דף קנ"ה) הביא בשם מרן החזון איש זצ"ל, שאין לאסור לרופא הנוסע בשבת לצורך טיפול בחולה לחזור לביתו ברכב בשבת כדי שלא להכשילו לעתיד לבוא שיסרב לצאת בשבת לחולה. והביאו גם באורחות שבת (כרך ג' בסוה"ס סי' ה'), והוסיף שיש המוסרים הוראה זאת גם בשם הגרי"ז מבריסק זצ"ל. וכ"פ בחוט השני (קרליץ, סי' שכ"ט סק"ז) שאם יש חשש שיתעצלו לעתיד לבוא- מותר.

ועיין בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' ל"ו אות ז') ע"ד הר"ן והרמב"ן (שבת סו"פ האורג) שחילקו בין סגירת דלת ביתו וצבי נצוד בתוכו, לבין העלה תינוק ודגים, שבענין פקו"נ, אפילו מתכוון למלאכת הרשות עם אותה מלאכה של פקו"נ- מותר, מפני שהיא מלאכת מצוה וחובה היא עליו, התירו חכמים, כדי שלא ימנע בשום ענין מפקוח נפש המוטלת חובה עליו. והעיר, דמשמע שמשו"ה התירו אף איסורי דאו', וצריך להבין, היכן מצאנו שמשום ש'לא ימנע' התירו איסורא דאו', [ודחה דברי המפרשים שרק איסורי דרבנן התירו, דלא נשמע כך, עיי"ש]. והראה מקור לדבר מהגמ' מו"ק (דף ז') כותל הגוחה לרה"ר סותר ובונה מפני הסכנה ש'מא ימנע ולא יבנה', הרי מפורש שהתירו מלאכה בחוה"מ למ"ד שאסור מדאו' ש'מא ימנע'. ולכן גם בחולה היכא ששייך חשש אתה מכשילן לעת"ל- מותר.

בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' ק"ה) כתב, לענין חזרת אנשי הצלה, היה נ"ל שמה שאמרו התירו סופן משום תחילתן רק בדרבנן ה"מ לשמחת יו"ט, אך לפקו"נ שמחללין איסור דאו' גם החזרה מותרת בדאו'. אך אין זה מוכרח, ועל כן לא נתיר איסור דאו' לדידן שאינה אלא

'דחיה', ול"ד לקידוש החודש דשאני התם שהוא 'הותרה'. אך ה"מ ביחיד, **אך כשנוגע לריבים כל שימנעו מלעשות הוי כפקו"נ לפנינו**. וכמ"ש התוס' (פסחים דף מ"ו ד"ה רבה) שתמהו, תיבטל מלאכת שבת הואיל וראויה לחולה שיב"ס, ותירצו דלא שכיח. וכתב הגר"ח מבריסק, שלכן כשמדובר בבית חולים דשכיח, מותר מן התורה דאמרינן 'הואיל', וחשיב כסיבה לפנינו. וכדברי התוס' (סנהדרין דף כ"ו) שהתירו לעבוד בשביעית בארנונא משום חיי נפש, והוא אף לעשירים מחשש סכנת העניים. וגם פה לפחות נתיר למי שיש חשש שימנע לעת"ל, וכמו שהתיר בשו"ת חת"ס הנ"ל. וסיים, וראוי להסביר לאנשי ההצלה שמי שנשאר במקומו עד למוצ"ש ולא מחלל שבת **הריהו מוגדר בכל אותו הזמן כעוסק ב'מצות פיקוח נפש'**, ואשרי חלקם. א"ה, הרי שלמ"ד שבת 'הותרה' בפני פקו"נ התיר בשופי.

ובשו"ת בית אביי (ח"ד סי' ט"ז אות י"ג) רצה ללמוד מהגמ' מנחות (דף ע"ב) שאמרו, **"שאני התם שהרי דחתה שחיטה את השבת"**, ופירש"י, וכיון דניתן שבת לדחות אצל שחיטה נדחה נמי אצל הקטרה. והרש"ש (יומא דף פ"ד) ביאר, שאם צריך לעשות לחולה ב' רפואות אין אומרים נמתיך עד שתחשך אלא מותרים שניהם בשבת, דהואיל וכבר נדחה השבת **מה לי חילול אחד מה לי ב' פעמים**, וז"ש הרא"ש (יומא סי' י"ד) לגבי אכילה שחוטה ולא נבילה, "דאיסור שבת כבר ניתן לידחות בהבערה ובבישול", וכוונתו כהנ"ל דכבר השבת נדחתה פעם אחת. ורצה לצרף זה סניף לחזרה בשבת באיסור דאו', דכיון שההצלה דחתה את השבת ממילא יכולים על סמך זה לשוב לבתיהם, אך שא"ה שהוא בחולה גופא, וצ"ע למעשה.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' פ"ז ס"ט) כתב, כל היוצאים להציל חוזרים בכלי זינים למקומן, בתשובת חת"ס (או"ח סי' ר"ג) כתב, דהא דהתירו לעדי חודש לחלל שבת באיסור תורה אעפ"י שאין צריכים להם משום שמא יכשילן לעת"ל, **ד'שמא מכשילן לעת"ל' דוחה אפילו איסור שבת מקו"נ מפקוח נפש**, אך מאידך המג"א (או"ח סי' תצ"ז סק"ח) כתב בשם הב"ח דלא התירו סופן משום תחלתן- אלא איסור דרבנן ולא איסור תורה, ובהגהות מהרש"ם (ר"ה דף כ"א) העיר על החת"ס ממג"א בשם הב"ח הנ"ל דאיסור תורה לא מתירים. איברא כתבתי בעניי בתשובת שבט הלוי (ח"ו סי' כ"ו) ד'מכשול סופו משום תחילתו' הוא בגדר ספק דאולי אם לא תתיר להם הסוף יתרשלו בתחלתו, ופקו"נ דמתירים איסור שבת דאורייתא דרך ודאי אפילו בשביל ספק הרחוק ואפי' נגד ס"ס ורוב כלעיל ועוד, ובארתי הדברים בטעמן בשבט הלוי (או"ח סי' ס'), א"כ הכא בנדון דידן כיון דעל ידי שלא נתיר לחזור או לטלטל אחרי פעולות פקו"נ יארע לכשיצטרכו לצאת להציל לא יצאו, אע"פ שהחולה או ספק סכנה תהיה לפנינו א"כ פשיטא דהתרנו גם איסור תורה כדברי מרן החת"ס.

אך בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' כ"ו) לאחר שחזק שיטת החתם סופר שמותר לחזור גם באיסור דאו', אך סיים, מ"מ למעשה הריני חושש לזה ע"פ שכתבתי כבר במקו"א, דזה באופן מיקרי ופעם אחת לזמן רחוק שמזדמן איזה פקוח נפש, אבל **'חברי הצלה' שזה דבר הנשנה אצלם מידי**

שבת בשבתו בכל שבתות השנה, לא יעשו מלאכת החזרה שהתרנו ע"י עצמן אלא ע"י גוי, כי גם מי שעוסק בכל שבת בפקדון אע"פ שהוא מצוה גמורה וחיוב גמור לחלל להציל מ"מ השבת נעשה בטבע חול אצלם, ומשפיע גם לא טוב על ביתם.

ומרן בחזון עובדיה (שבת ג', דף רנ"ג) הביא מהגמ' מו"ק (דף ז') כותל הגוחה לרה"ר סותר ובונה כדרכו [בחול המועד] מפני הסכנה, ומקשה הגמ' ליספור ולא ליבני, ומתרצת, אם כן ימנע ולא סתר. הרי שהתירו סופן משום תחילתן אף באיסור דאור' של איסור מלאכה בחול המועד [לשיטת רש"י והרי"ף, ועוד]. אך דחה, דלא התירו כן אלא מפני הסכנה.

אך הביא מהשיטה מקובצת (ביצה דף י"א) שלא התירו סופן משום תחילתן באיסור דאור' משום מצוות שמחת יו"ט, דרק איסור דרבנן התירו. וכ"כ שם הראב"ה ושיבולי הלקט ור' יהונתן מלוניל והרשב"א, ועוד. ומ"ש הרמב"ם הטעם שכל היוצאין להציל חוזרין- דהתירו סופן משום תחילתן, סמך ע"ד בהמשך שהוא במקום סכנה.

והביא משו"ת ובחרת בחיים (קלוגר, סי' צ"ט) שההולך להזמין רופא לחולה, מותר לחזור רק באיסור דרבנן עד י"ב מיל, שדוקא איסור דרבנן שהותר בתחילתו והוי היתר ממש שיך לומר התירו סופן משום תחילתן, אך באיסור דאור' שרק 'נדחה' מפני פקדון לא התירו סופן. ועוד, שהוא פקדון ואין חשש שימנעו מלהציל. והעיר ע"ד, שא"כ למ"ד 'הותרה' שבת אצל פקדון יהיה מותר לחזור גם באיסור דאור'. וגם לטעמו השני העיר, שהנה בזמנינו מצינו שרופאים כן ימנעו מלהציל. אך סיכס, שמ"מ הטעם העיקרי שאין בידינו להתיר, כי התירו סופן רק באיסור דרבנן, ולכן התיר לרופא לחזור רק באיסורי דרבנן. עייש"ב.

א"ה הר"ך, ולאחר נשיקת שולי גלימתו של מו"ר מרן מלכא זיע"א הנני דן בקרקע לפניו, שדבריו צ"ב, כי כל הראשונים שהביא בסוגיה דביצה הנ"ל דיברו שם לענין 'שמחת יו"ט', ובזה אכן לא התירו אלא איסור דרבנן, אך לא הזכיר כלל לשאר הראשונים והאחרונים שהתירו במקומות סכנה גם איסורים דאור', וכמו שציין לגמ' מו"ק (הנ"ל) כותל ברה"ר שהתירו גם איסור דאור', וודחיתו 'שלא התירו אלא במקום סכנה', צריכה ביאור, שהרי גם אנו עוסקים פה במקום סכנה, וצ"ב]. ובגמ' יומא (דף פ"ד) ואין עושים דברים אלו לא ע"י נכרים ולא ע"י קטנים, וכתב הרא"ש (שם סי' י"ד) מפני שפעמים אינם נמצאים אצלנו ויבואו לחזר אחריהם ומתוך כך יבוא סכנה לחולה. ובט"ז ע"ד השו"ע (סי' שכ"ח סי"ב) כתב, שהטעם העיקרי הוא משום 'נמצאת מכשילן לעת"ל', הרי שהתירו איסורים דאור'. וכן מצינו בגמ' ראש השנה (דף כ"א) לגבי קידוש החודש שהתירו לעבור על איסור דאור' כדי שלא להכשילן. וצ"ע.

וכ"כ נכדו הגר"א כהן בספר מעשה השבת (ח"ב פרק כ"ד) גדולי פוסקי זמנינו נחלקו אודות היוצאין להציל האם מותר להם לחזור לבית גם כשהדבר כרוך באיסור דאור' כגון לחזור ברכב וכדו', ונראים דברי המתירים, ומשום שאם נאסור לו לחזור למקומו אפשר שימנע לצאת להבא ומשום חשש פקדון דלהבא מתירים איסורי תורה. וביאר, דעיקר הטעם בסוגיא הוא משום

דהתירו סופן משום תחילתן, ואף שכתבו השטמ"ק וחביריו דמשו"ה התירו רק איסור דרבנן, הם דיברו בענינם לענין שמחת יו"ט ולכן אין בכוחו לדחות איסור דאו', **אך בפקוח נפש מכוח האי סברא התירו איסור דאו'**, ורק ביוצאים להציל הנוגעים בדבר שאין חשש מכשילן לעת"ל ואין כבר חשש פקו"נ התירו רק דרבנן, ובוזה יישב לשון הרמב"ם.

ובשו"ת משכיל לדוד (לאו, ח"א סי' י"ב-י"ד) האריך בגדרי 'מכשילן לעתיד לבוא', והביא משו"ת שאילת יעב"ץ (הנ"ל, ח"א סי' קל"ב) לגבי חזרת רופא בשבת, שהוסיף, "יש כוח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בקום ועשה משום מגדר מילתא", וביאר מהו 'מגדר מילתא', עפי"ד הרמב"ם (פ"ב ה"ג) שהצדוקים ומכחישי תורה שבע"פ אינם מודים שמחללים שבת עבור פקוח נפש, **וזהו משום מגדר מילתא להכריז בעולם שמחללין שבת עבור פקו"נ- התירו אף בדאו'**. אך למעשה צידד יותר שאין לחזור אלא באיסורי דרבנן.

ובשו"ת מנחת אשר (ח"ב סי' מ' אות ו', מ"א-מ"ב) בתשובה למתנדבי הצלה, העלה להקל לחזור גם באיסור דאו', וכמ"ש בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סי' קל"ב ד"ה ודקשיא), והחתם סופר והאגרות משה הנ"ל. ודלא כמ"ש בשו"ת ובחרת בחיים (קלוגר, סי' צ"ט) ובשו"ת הר צבי (ח"ב סי' י') ובמנחת שלמה הנ"ל. וסיים, ומסתבר שהדבר תלוי במציאות שבכל דור ודור ובזמנינו ברור שאם יצטרכו המתנדבים לשהות שעות רבות חוץ מבתים ללא תנאים ולהשאיר משפחותיהן לבדן, בודאי לא יתנדבו ונמצאת ממש מכשילן לעת"ל. והביא בשם הגרי"ז מבריסק זצ"ל, שאסר על רופאה שומרת תורה ומצוות לחזור ברגל אחרי ההצלה ופקד עליה לחזור ברכבה, ונימוקו עימו, דלא ימלט שהחלטתה לטפל בחולה תושפע בתת מודע מן הקושי והטורח לחזור אח"כ ברגל, והדברים מופלאים. וכבר הארכתי במקו"א שגם על פקוח נפש עקיף מחללין שבת אף שכעת אין הצלה מיידית. עיי"ש.

ד. חילוק בין שוטרים למתנדבים

בשו"ת היכל יצחק (או"ח סי' ל"ב) כתב, זה ברור שלענין עדות החודש 'הותרה' השבת מכיון שאתה מתיר לחלל שבת אף בנראה בעליל משום חשש הכשלה לעת"ל, וכיון שהרמב"ם סובר, שגם פקו"נ בשבת 'הותרה' השבת, לכן נקט פה גם טעם של 'משום מכשילן לעת"ל', אך הסוגיא דעירובין (דף מ"ה) סוברת כמ"ד ש'דחוייה' שבת אצל פקו"נ, וע"כ לא השתמשה בטעם זה. **אך אינו דומה לנידון דידן לגבי השוטרים, שאלו אינם באים אלא בתוקף משרתם, והם מוכרחים ללכת באשר ילכו, משא"כ שם שהמדובר במתנדבים לצאת להציל, ולכן לאחר שהשקיטו את הריב, ומנעו שפ"ד, אין להם היתר לחזור במכונית למקומם.**

וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סי' ד', אות ו') אין למשטרה טעם של 'מקום סכנה' וע"כ אין להם לחזור בשבת אלא יישארו במקומם עד לצאת השבת, וגם אין חשש של 'מכשילן לעתיד

לבוא' כי זה עבודתם וע"ד כן נמצאים בתפקידם, וא"כ אין להם היתר לחזור עם המכונות בשבת עם גמר הפעולה למקום חנייתם, או שיחזרו ע"י נהג נכרי.

וכבר בשו"ת חת"ס (חו"מ סי' קצ"ד) לגבי חזרת רופא מטיפול בגוי, שנקט לאסור, דאין כאן חשש של מכשיל לעת"ל, מכיון שבלאו הכי אם לא ילך להציל להבא הריהו אישית מסתכן בכך, וממילא ברור שילך ולא יתעצל. א"ה, אך יש לחלק בין הדברים.

והגרי"ש אלישיב באשרי האיש (שבת, פל"ו אות י') כתב, יש לדון באחיות המשרתות בבתי חולים, ובנסיעתם לבתי החולים יש בו משום פקוח נפש דודאי הותר להם, **האם מותר להם גם לחזור**, אם בכה"ג גם אמרינן דהותר סופן משום תחילתן ונתיר להם לחזור ע"י גוי, או דנימא דבכה"ג לא נתיר להם גם איסור דרבנן **שהרי משכורתן בכך וזוהי עבודתם בקביעות**, ומה מקום יש לחוש שלא ילכו הרי יפטרו אותם מעבודתם. ועוד, דלא מצינו שהותר אלא בדבר מצוה אבל כאן בשכר הם עושים ועבודתם בכך, ובכה"ג לא מצינו שהותר, עיין ט"ז (או"ח סי' ש"א סק"ג), וביאורה"ל (סי' ל"ח ס"ח ד"ה ואם). וכן רופא שהבטיחו לו הרבה כסף שבודאי ילך גם אם לא נתיר לו לחזור, בכה"ג לא תיקנו שיחזור. וכ"כ בשו"ת דברי דוד (טהרני, ח"ה או"ח סי' כ"ה אות ג') ש"מ"ש חז"ל 'כל היוצאין להציל- חוזרים' לא מיירי באחות שעובדת במקום קבוע בביה"ח, שהרי עובדת לצורך שכרה ואין חשש שלא תעשה המשמרת שהרי יפטרוה מעבודתה, והביא שכן העיר בנשמת אברהם (סופר, ח"ה דף ל"ה).

ובשו"ת מנחת אשר (ח"ב סי' מ"ב) כתב, אף שברור לענין מתנדבי הצלה שאינם מקבלים פרס אלא יוצאים מנדבת ליבם להציל בכל שעות היממה, שמותר להם לחזור אף באיסור דאורייתא שאם לא נאפשר להם לחזור פשוט שימנעו מלהתנדב ונמצא שאנו גורמים סכנה ברורה לזקוקים להם, אך **רופא שזה פרנסתו וזה שכרו והוא מתכנן את שעות העבודה שלו מראש צע"ג אם מותר לו לחזור אפי' באיסור דרבנן**, חדא דלא ברור שיחסרו רופאים שומרי שבת שיסכימו להישאר בביה"ח, ועוד, דגם אם שומרי השבת ימנעו עדין יש מספיק רופאים שאינם שומרים ולא תגרם סכנה. אך מ"מ כבר הורו להם גדולי הפוסקים לחזור ע"י אמירה לגוי, והוא כ"ש בחזרה באופנים, רק שילבשו בדרך את מדיהם משום חשש מראית העין. ובשו"ת קנין תורה בהלכה (ח"ד סי' ל"ט) לאחר שהאריך להתיר חזרה בשבת באיסור דאורייתא למתנדבים כשאין נהג גוי, דגם מחשש לספק מחללין שבת, אך הסתפק לגבי רופא שמקבל שכר.

אך הנה בשו"ע (סי' תקכ"ו ס"ו) כתב, מותר ללוות המת ביו"ט ראשון בתוך התחום, וביו"ט שני אפילו חוץ לתחום, **וחוזרין למקומם בו ביום**.

והמשנה ברורה ביאר, אפילו יצאו חוץ לכמה מילין מותרין ג"כ לחזור לביתם, **שאם יאסרו אותם יהיו נכשלים לעתיד לבא, שלא ירצו לילך ולהתעסק בצרכי המת ובהלויותו**. ומסתברא דכ"ז אם אין שם במקום הקברות מושב יהודים בתוך התחום האם יש שם ושיכולים שם לאכול ולישב לא נתיר להם לחזור דבשביל זה שא"א להם לחזור לאכול ולשוב לביתם **פעם**

אחד' לא ימנעו ללות המת. וכ"ה משו"ת הרדב"ז (ח"ד סימן ק"ז) דלהכי לא התירו להם לחזור כיון שהיו במקום מיושב ויותר טוב ממקומם מה צורך שיחזרו, וליכא הכא טעמא שלא תהא מכשילן לעת"ל, אבל בנידון דידן שהביה"ק הוא במקום שמם ומדבר ואפילו אילן אין שם להסתיר מן השמש ואין שם לא מאכל ומשתה ודאי דאיכא טעמא שלא תהא מכשילן.

ובביאור הלכה (ד"ה וחזורין) כתב, דיש להסתפק במקומות שהביה"ק הוא רחוק מאד עד שאין שום אדם מלוה עד ביה"ק בשום פעם רק יש אנשים מחברה קדישא שקבועים תדיר לשאת המת שם ובאים על שכרם, אם התירו בדידהו לחזור, ואי שייך בהו טעמא **כדי שלא תכשילם שהרי הם שכורים והולכים בשביל שכרם**, ואם בשביל שיצטרכו האבלים לשלם ביותר בעבור זה צ"ע אם מתירים להו בשביל זה לחזור כמה מילין, [מיהו ד' אלפים אמה בודאי יכולין לחזור שהרי עכ"פ לא גרע מכל היוצאין ברשות שיש להם ד' אלפים בהבלעה, וכדלעיל בסי' ת"ה], אבל ביותר מד' אלפים שמתירין אנו רק בשביל טעמא שלא תהא מכשילן צ"ע אם שייך בזה. ועוד מסתפקנא אם **גבי האבלים נמי אמרינן דחזורין למקומם** דלכאורה בדידהו לא שייך דמימנע דודאי לא ימנעו ללות אביהם בשביל זה ולא שייך אלא באנשים דעלמא, ואפשר דזהו טעמא דעובדא דמייתי בכלבו הנ"ל שלא התירו להם לחזור משום שהיו קרובים למת ולא מימנעו מללוות, ומסתימת הפוסקים **משמע שאין לחלק בזה**, וצ"ע. עכ"ל. ואף ששם מיירי ביו"ט שני האסור מדרבנן, אך נלמד מיניה שאין לחלק בין שכר לבחינם, ועוד שביאר שגם אם יקבלו שכר על ההמתנה לא יסכימו וקיים עדין חשש מכשילן לעת"ל.

ובס' דרכי חסד (אבידן, פרק י', עמ' קל"ט) הוכיח שגם במחנה צבאי המקבל פקודה לצאת למלחמה בכ"ז קיים חשש של מכשילן לעת"ל, ממ"ש הרמב"ם (הל' מלכים פ"ו הי"ג) ארבעה דברים פטרו במחנה... 'וכשם שפטורין מכל אלו בהליכתן כך פטורין בחזרתן'. ובכסף משנה ביאר, שמקור דבריו ממ"ש בגמ' 'כל היוצאין להציל חזורין- בכלי זינן למקומן'. הרי מבואר שגם במחנה צבאי מסודר התירו משום 'חשש מכשילן לעת"ל', [אך שם צידד להתיר חזרה רק בדרבנן כדעת הגרש"ז אורבך זצ"ל], עיי"ש. והבן כי נפלא הוא.

בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ה או"ח סי' מ"ד) השיב ע"ד היכל יצחק הנ"ל, שאף שהשוטרים מוכרחים ללכת בתוקף משרתם, אך אם ידעו נאמנה שבמקרים כאלה אינם רשאים לחזור לבסיסם, ועליהם להישאר כל השבת במקום נידח, יש לחוש שאף אחד מישראל לא יסכים להיות שוטר, ואז יהיו מוכרחים ליקח רק שוטרים שאינם בני ברית, שהם לשיכים בעיניהם. שנית, מה שכתב הרמב"ם כל היוצאין להציל חזורין וכו' הוא לא רק במלחמה אלא בכל סוגי ההצלה, שהרי כתב שם לפני כן שאף יחיד הנרדף מצווה להצילו והוא אף בנרדף ע"י ישראל חבירו. אך התיר לחזור רק באיסורי דרבנן, לפי שיטתו, באופנים או ע"י חמור.

ובשו"ת עמוד הימיני (סי' י"ז אות ו') העיר, דמנין לחלק בין עושים בשכר לבחינם, שהרי גם אותם שנמנו במשנתינו יתכן שעשו בשכר, וכגון שהיו עסוקים בשמירה ומקבלים שכרם

בהבלעה, ובמיילדת מצינו בחז"ל שהיה בשכר, ועכ"פ דבר זה היה רגיל בינינו ולא מצאנו לאף אחד מהפוסקים שחילק כן, אלא ודאי השכר אינו שייך לטרחא הכרוכה עם השתעממות והתקעות לבטלה באיזה מקום נידח ורחוק ממשפחתו ומאירת השבת שהיו רוצים להיות בה ככל האנשים האחרים, שאם היו מביאים גם את זה בחשבון היתה עולה משכורתם פי כמה וכמה, וגם אז אין לדעת אם היו הרבה נזקקים לזה, שהרי כידוע גם בלאו הכי אין נהירה למקצוע חשוב זה המשטרה, מחמת אי הנעימות והסכנה וחוסר סדר בחיים הכרוך בזה.

והגר"ש אבינר (בשיעוריו, מאת הרב מרדכי ציון) כתב, מותר לשוטט אחרי מילוי תפקידו בשבת לחזור ברכב לבית, מפני ד' טעמים. א- ע"פ מש"כ בשו"ת היעב"ץ (סי' קל"ב) ובשו"ת חת"ס (או"ח סי' ר"ג, וח"ו סי' צ"ט) הנ"ל, שכל היוצאין להציל חוזרין לביתם ואפילו באיסור דאו' כדי שלא להכשילן. ב- יש חשש שלא ירצו להתגייס למשטרה עקב הפסד השבתות בבית. ג- יש חשש שיתרשלו להגיע לפעילות הן באופן מודע והן בתת מודע. ד- עצם הנסיעה עם נשק נחשבת 'סיור בטחוני' בארץ, גם אם אינו מופיע ברשימת הסיור. אך כמובן אם אפשר להישאר במקום או לחזור עם גוי ודאי עדיף.

א"ה הר"ך, מה שרצו לחלק- שבשוטרים המקבלים שכר אין חשש מכשילן לעת"ל, המציאות מראה שהגיוס למשטרה לוקה בחסר [בארץ, וכן בעולם כולו], ותמיד המשאבים חסרים מהנדרש, והכל בגלל שכל אחד אומר מה לי ולצרה זו, על אחת כמה וכמה אם נשאר אותו ב'אמצע הרחוב' או ב'שום מקום' בסוף המשמרת, כי בני האדם בדורנו הפכו ל'רגישים' וקנאים לפרטיותם, עד כדי כך שכאשר יראו אדם היושב במקומו באמצע הרחוב, יצלצלו למשטרה כי זה 'נראה חשוד'. ואפילו ההלכה ש'אין לו אלא ד' אמות', קשה להבין היום איך יכול אדם להישאר 24 שעות במקומו בלא לזוז כלל!, וע"כ שהשתנו טבעי בני האדם כי הפכנו למפונקים יותר, וקיים חשש להתרשלות כבר ביציאה למשמרת הבאה.

וכבר אמרו חז"ל בגמ' ראש השנה (דף כ"א) לגבי קידוש החודש בשבת, "מעשה שעברו יותר מארבעים זוג ועיכבם רבי עקיבא בלוד, שלח לו רבן גמליאל, **אם מעכב אתה את הרבים- נמצאת מכשילן לעתיד לבוא**". ושם (דף כ"ג) במשנה, וסעודות גדולות עושין להם **בשביל שיהיו רגילין לבא**, בראשונה לא היו זזין משם כל היום, התקין רבן גמליאל הזקן שיהיו מהלכין אלפים אמה לכל רוח. ושאר כל הזוגות שואלין אותן ראשי דברים לא שהיו צריכים להם אלא **כדי שלא יצאו בפחי נפש בשביל שיהיו רגילים לבוא**.

מלבד כל הנ"ל, בחזרה לביתו ב'ניידת הסיור' יש צד נוסף להקל, כיון שביארנו לעיל (סי' ב') שפעולת ה'סיור' בניידת משטרה בכבישי הארץ מוגדרת כהצלה ממזיקים ואויבים, ובמיוחד למ"ש בשולחן שלמה (סי' שכ"ח ס"ד, אות ח') ש'גמר הצלה' חשיב כ'גמר מילה' שכל זמן שלא פירש חזור גם על ציצין שאינם מעכבין, עיי"ש. וה"ה להכא.

ה. תכנון הנסיעה למשמרת- בשבת

בשור"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' קל"א) כתב, כשיודע הרופא מערב שבת שיזדקקו לו בשבת, מחויב להישאר ללון באיזה בית הסמוך לבית החולים ואף אם יצטרך לשלם דמי שכירות בעד הלילה **אין להתיר לו לבא לביתו שיביאנו זה לחלל שבת למחר ליסע לבית החולים**. או שישן בבית החולים גופיה ואף שלא יהיה לו שם יין לקדוש וסעודה חשובה לכבוד השבת נמי צריך להישאר שם דמצות סעודת שבת וקדוש לא תדחה איסור מלאכה דשבת. אך אם יצטרך להישאר כל הלילה בחוץ פטור, משום שצריך הרופא לישן בלילה במנוחה כדי לרפאת, דלא גרע ממלמד שאסור לו להיות נעור בלילה משום שלא יוכל ללמד היטב.

א"ה, והוא כמ"ש (שם, ח"ד סי' ע"ט) שלכתחילה ראוי שיחליף משמרתו בשבת עם רופא גוי כיון ש'דחוי'ה' השבת בלבד, ואפשר שתיעשה ע"י אחרים. ויבואר לקמן. וממה שלעיל התיר ה'חזרה' משום מכשילן לעת"ל והכא אסר ע"כ חילק בין מתנדב לרופא, והבן.

ובשור"ת דברי יציב (או"ח סי' ק"ע) כתב, בחולה העלול לבא לידי סכנה בשבת, או אשה בסוף ימי עיבורה, אם יש חיוב עליהם מערב שבת לשבות במקום הסמוך לביה"ח, כדי למנוע חילול שבת בנסיעה, לכאור' תלוי במח' אם 'הותרה' השבת בפני פקו"נ או 'דחוי'ה', שבוה נחלקו הראשונים אם אסור להפליג ג' ימים קודם השבת מפני פקו"נ, **דלמ"ד 'הותרה' אין חיוב להקדים הנסיעה מער"ש מחשש חילול שבת מפני פקו"נ כיון שהותרה לגמרי**. אך העיר משור"ת חתם סופר (יו"ד סי' של"ח, ד"ה גם מ"ש) שכתב, וכי אין אנו מצווין להכין בערב שבת כל ההכנות ליולדת ולחולה ולצרכי מילה כדי שלא נצטרך לחלל שבת, ובעטרת חכמים (סי' ד') כתב, דאפילו אי נימא 'הותרה' מ"מ במכשירין שהיה אפשר להכנים בער"ש לא אמרינן דהותרה, ועוד שלרוב הפוסקים שבת 'דחוי'ה' אצל פקו"נ, **וא"כ לכאורה חיובא איכא להשתדל ככל האפשר להימנע מחלול שבת**. אך העלה להקל, ע"פ מ"ש בשור"ת מהר"ק (שורש קל"ז) דהיכא שהישראל אינו צריך לה ועושה רק מיראת העכו"ם הוי מלאכה שאין צריכה לגופה, דחולה הנוסע בשבת לא ניחא ליה בתכלית המלאכה וכל כוונתו רק להצלת נפשו, ואף שסו"ס מתכוין לתכלית המלאכה שרוצה לנסוע כעת, מ"מ אין זה מרצונו הטוב כי אם מחמת החולי הרודף אחריו, והוי משאצל"ג, ועוד דאין כאן אלא ספק שמא יצטרכו לחלל שבת, לזה נראה פשוט שא"צ לנסוע מער"ש, ויש לחוש ג"כ מפני הרואים כשיראו שמחמירים לעשות כל מיני השתדלויות שלא לחלל שבת יחשבו שלא ניתנה שבת לדחות במקום פקו"נ, כמ"ש הרא"ש בטעם שנעשית ע"י גדולי ישראל, ולזה אין להחמיר בזה. עיי"ש.

ומרן בחזון עובדיה (שבת ח"ג דף שכ"א) כתב, אין האשה חייבת להמצא בדירה שבקרבת ביה"ח, כדי להימנע מנסיעה בשבת אם יש לה קושי בדבר. וציין לדברי יציב הנ"ל דהוי כמלאכה שא"צ לגופה, שלא ניחא להם בעצם הנסיעה, ועוד שאין כאן אלא ספק. והגרי"ש אלישיב בקובץ תשובות (ח"א סי' מ"ג) כתב, שאינה צריכה לעזוב מקום מגוריה אפילו אם יתכן

שיגיע זמן לידתה בשבת ויצטרכו לחלל שבת, ומ"ש בגמ' נדה (דף ל"ח) שחסידים הראשונים דאגו שלא יבואו נשותיהן לידי חילול שבת- זהו משנת חסידים בלבד, אך מן הדין אינה חייבת בזה. וכ"ה בשמירת שבת כהלכתה (דף ת"צ) בשם מרן החזו"א והגרש"ז אוירבעך, ודלא כמו שהביאו בשמו של הגר"נ קרליץ בשם מרן החזו"ן איש- להחמיר. ומסתברא להקל כדי שלא למנוע עונג שבת כראוי ממנה וממשפחתה, וכ"כ בשו"ת קנין תורה (ח"ג סו"ס ק"ו), ובשו"ת שבט הלוי (ח"ט או"ח סי' ע"ה), עיי"ש. ובחזו"ן עובדיה (אבלות ח"א דף נ"ג) הוסיף, שלמ"ד 'הותרה' השבת בפני פקו"נ נראה שזה חומרא בעלמא. והבן.

ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ז') האריך לבאר, דלגבי פקו"נ כיון שאמרה תורה "וחי בהם" ולא שימות בהם, לכן אף אם רק 'דחוייה' היא ה"ו חשיב כהיתר גמור, ואין חייבין להפסיד ממון או לטרוח הרבה, וקיל טפי מקבורת מת מצוה ע"י כהן, ואף אם לענין קרבנות 'טומאה דחוייה בצבור' ואם אפשר לעשות בטהרה ע"י בזבז ממון חייבין בכך, מ"מ הכא דכתיב "וחי בהם" נראה דקיל טפי, דאי לא תימא הכי תתחייב כל אשה מעוברת הנכנסת לחדש התשיעי להריונה לשכור חדר סמוך למקום הלידה ולהיות שם כל השבת כדי למעט בחילול שבת שהרי גם על ספק איסור חייבין לבזבז ממון, [אך בסו"ד צירף טעם ספק]. עיי"ש ב. ובשמירת שבת כהלכתה (פל"ב הערה קע"ד) הוסיף, דאף אם פקו"נ בשבת היא רק 'דחוייה', מ"מ משום חומרא דהצלת נפשות כמעט שעשו אותה ברוב המקומות כאילו ממש 'הותרה'.

ובשולחן שלמה (אוירבעך, שבת, סי' רמ"ח סעיף ד', אות ז') כתב, חיילים שסיימו אימונים כדי לבצע משימה של פקוח נפש בשבת, ושוחררו לביתם ביום שישי על דעת שיצרכו לחזור לפעילות בשבת, מן הדין אין חובה למחות בידי מי שנוסע ביום שישי להצטרף למשפחתו, שאין יכול להחמיר על חשבון הסבל של משפחתו, כיון שמעיקר הדין ההיתר הוא מוחלט אף שיש חולקים בדבר. וכן יש להקל לגבי רופא, אם עיד"ז יתבטלו הוא או ב"ב מעונג שבת והרי זה חשיב כדבר מצוה, אך אם זה באופן חד פעמי טוב שלא לעזוב את ביה"ח ויישאר שם עד לשבת, [ואם נהג גוי יחזירו בשבת- יש להקל טפיל], ומסתבר דיש להקל עד כמה שאפשר לעוסקים בהצלת נפשות. ושם (אות י"ג) כתב, ובצבא אפשר לסמוך על דברי רבינו תם- דכל שאינו הולך לטייל חשיב דבר מצווה, ואם הולך למשפחתו [בער"ש אף שיודע שיקראוהו בשבת] ודאי חשיב דבר מצווה. עיי"ש. וכ"כ בשש"כ (פרק מ' הערה ס"ד), והבן.

א"ה, ואף שבילקוט יוסף (סי' של"א, דף שי"ז) הביא שנחלקו הפוסקים לגבי מוהל אם מחויב לנטוש את ב"ב ולבטל עונג שבת בשביל לקיים מצוות מילה, עיי"ש, אך שא"ה דבמילה מכשירין שניתן לעשותם מבעו"י אינם דוחים את השבת ואם לא הכינס מראש תדחה המילה בפני השבת, משא"כ הכא בפקו"נ שגם על המכשירין מחללין שבת, ועיין.

והגרי"ש אלישיב באשרי האיש (שבת, פל"ו אות י') כתב, יש לדון באחיות המשרתות בבתי חולים, ובנסיעתם לבתי החולים יש בו משום פקוח נפש דודאי הותר להם, אך האם מותר להם

גם לחזור, אם בכה"ג גם אמרינן דהותר סופן משום תחילתן ונתיר להם לחזור ע"י גוי. ועיין לעיל, אך ראה דעל הנסיעה לביה"ח היה פשוט לו שמותר להם לנסוע בשבת, וכנ"ל.

ואף שבשורת דברי דוד (ח"ה או"ח סי' כ"ה) תמה ע"ד, דהא הם נוסעות 'לעבודה' שלהם וזה לא נקרא ממש נסיעה לפקוח נפש, וכן תמה על הציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ו פ"ז) ששיבח את ביה"ח שערי צדק שעושה להם הסעה ע"י נהג גוי שמביא את הרופאים והאחיות לביה"ח, ובשעת הצורך התיר גם לחזור עמו משום חשש דלעת"ל, והעיר ע"ד, מנין להתיר זאת, הרי הם מקבלים שכרם ולא יעזבו את פרנסתם המכובדת, ואין בזה חשש של מכשילין לעת"ל, ובכלל שיעברו לגור ליד בית החולים. עיי"ש. ואף שיש להשיב ע"ד, אך עדין יש להבדיל בין רפואה שזה מקצוע לחיים, לבין תפקיד השוטר שזה מקצוע לאדם ויכול להחליף עבודתו.

ובשורת בצל החכמה (ח"ה סי' מ"א) כתב, שכל נסיעה המותרת בשבת [באיסורי דרבנן לחולה שאי"ב סכנה, או בדאו' לחולה שיב"ס] כיון שהנסיעה מותרת מותר גם להתפלל להצלחתה, ועל כן צריך לומר 'תפילת הדרך' בנסיעה רחוקה כזו, ואין בו משום שאלת צרכיו בשבת כי לא היה לו זמן מער"ש להתפלל עליהם, אך צע"ק. א"ה, ועל עצם הברכה אין חשש וכמ"ש בכף החיים (סי' שכ"ח אות פ"ו) שהשוהט לחולה בשבת מברך 'על השחיטה', ובשו"ע (או"ח סי' ר"ד ס"ט) אכל מאכל איסור מפני הסכנה- מברך עליו תחילה וסוף, ובחזון עובדיה (ברכות שם) חילק בין איסורי חפצא לגברא, ולכאור' הוא תלוי אם 'הותרה' או 'דחויה', ועיין.

ו. חזרה עם הנשק ברשות הרבים

בגמ' עירובין (דף מ"ה) איתא, והא תנן, כל היוצאין להציל חוזרין למקומן, ואפילו טובא, אמר רב, שחוזרין בכלי זיין למקומן משום מעשה שהיה, באותה שעה התקינו שיהו חוזרין למקומן בכלי זיין. ונחלקו בראשונים אם מיירי גם ברשות הרבים שהוא איסור תורה.

ובגמ' שבת (דף ס"ג) שנינו, לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת ולא בתריס ולא ברומח, ואם יצא- חייב חטאת, רבי אליעזר אומר תכשיטין הן לו, וחכמים אומרים אינן אלא לגנאי, שנאמר "וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות".

ובשו"ע (סי' ש"א ס"ו) כתב, כל היוצא בדבר שאינו תכשיט ואינו דרך מלבוש והוציאו כדרך שרגילין להוציא אותו דבר חייב, וכו', הלכך לא יצא איש לא בסייף ולא בקשת ולא בתריס ולא באלה ולא ברומח, ולא בכלים שאינם תכשיט, ואם יצא חטאת, ולא בשריון ולא בקסדא ולא במגיפים ואם יצא פטור, שהם דרך מלבוש.

ובאור זרוע (ח"ב הל' שבת סי' פ"ד, אות י"ג) כתב, לא יצא האיש בסייף, ואם יצא חטאת. הלכך אחינו שבביה"ם לא טוב עושים שמוליכים חרבותיהם ותריסיהם בערב שבת, מיהו בשפעמים יריאים ושומרים את העיר שמא אז מותר, דאמר רב יהודה אמר רב, בעיר הסמוכה

לספר אפי' לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהם בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת, שמא ילכדוה ומשם תהא נוחה ליכבש כל הארץ לפניהם, כ"ש עתה שאנו דרים ביניהם שאפי' אם באו לשלול בעלמא שיוצאים עליהם בשבת בכלי זיין שכששוללים אז כמו כן הורגים. ואין לחלק בין היכא שצרו כבר לאומרים שרוצים לבוא לשלול, אלא כשהקול יוצא שרוצים לבוא לשלול אע"פ שלא באו עדיין מותר ללבוש כלי זיין לשמור ולעשות קול בעיר, כדי שלא יבואו, ד'אין מדקדיקין- בפקוח נפש', וכדאמרינן גבי קמיע שמותר לצאת בו, לא שנכפה, אלא שלא יכפה וקושר ומתיר אפי' ברשות הרבים. הרי שהתיר משום חשש סכנה.

אך בשו"ע (ש"א סי"ט) כתב, מי שהוא אסור וכבלים [אזיקים] ברגליו מותר לצאת בהם, והמאירי (שבת דף ס"ה) ביאר טעם הדבר, **שכל שנעשה לשמירה- אינו משאוי**. ובשו"ת באר משה (ח"א סי' י"ז, וח"ו סי' י"ד) התיר לפי"ז לצאת במשקפים ומכשיר שמיעה דשומרים על האדם שלא יסתכן בדרכים, וע"ע בפסקי תשובות (שם) שלמדו כן לשאר מכשירים רפואיים. ויל"ע אם ה"ה לנשק שמיועד גם ל'שמירה', אך שא"ה דהוא מחובר ממש לגוף, וי"ל.

ובערוך השולחן (או"ח סי' ש"א סנ"א) כתב, לא יצא איש לא בסייף אפי' חגור במתניו שבחול יוצאים בו כך, ולא בקשת, ולא בתריס שהוא מגן על ראשו וגופו מפני השונא, ולא באלה ולא ברומח שנושא אותם בצד הגוף כדרך בעלי מלחמה, ואם יצא חייב חטאת, **והטעם מפני שדברים אלו אינם תכשיטים בעצם אלא לבעלי מלחמה הרי הם כבגדיו, אבל בסתם בני אדם הרי הם משא. ולכן הבעל מלחמה כמו העובד בצבא המלך הם כבגדיו**. ויראה לי ברור דכל אלו מיירי לא כשנושאם בידיו דבכה"ג גם בתכשיט חייב אלא שתלויים בבגדו, וראיתי מי שכתב החנית נושא בידו, וטעות גדול הוא דא"כ מה חיישינן 'דילמא שלפא ומחויא' מה בכך הרי תכשיט הוא ואף שאין דרך להחזיק תכשיט ביד מ"מ עדין תכשיט הוא.

והגר"ש אלישיב בקובץ תשובות (ח"ג סי' נ"א) כתב, בעיר שיש עירוב שאין בנשיאת הנשק רק איסור מוקצה מחמת איסור ולצורך גופו ומקומו מותר, ושומר הנושא נשק שעיד"ז מפחדים ממנו הו"ל לצורך גופו ושרי, וכבר דנו בזה בועדת הרבנים למען השבת ויצא הדבר להיתר. אך בעיר שאינה מעורבת לכאן פשוט הדבר לאסור, וכמ"ש בשו"ע הנ"ל, ומ"ש הערוך השולחן לחדש שלאנשי צבא הרי כבגדם ושרי הוא תמוה, ועוד דקיי"ל שתכשיט או בגד לאחד יש לו דין בגד לכו"ע כמבואר בשו"ע (סי' ש"א סכ"א), ול"ד למקל הליכה שיש בו חילוק משאר אינשי, דשם הוא משתמש בו באופן הליכתו. אך נראה לצדד שלא דיברו אלא בדברים שצריכים להם רק בשעת מלחמה, אך בדברים שצריכים להם גם בזמן שלום שהשומרים לובשים בגדי שרד עם כלי זין או סייף י"ל דלכו"ע חשיב מלבוש. ועוד, שמצאנו בטבעת שאין עליה חותם שחייב חטאת, ובימינו השתנה הדבר והו"ל תכשיט, וכן י"ל על הנשק שהם מתקשטים בו בימינו. ואין לחוש לגזירת 'דשמא יאמרו', שכבר כתב בשו"ע (סי' ש"ג סי"ח) ועכשיו שכיחי תכשיטין ויוצאין בהם אף בחול וליכא למיחש דילמא שלפא ומחוי כמו בימיהם שלא היו

רגילים לצאת בהן רק בשבת ולא הו' שכיחי ולכן שרי. וא"כ ה"ה לדין מכיון שבטל הטעם משום שלובשים אותם לקישוט ולא למלחמה שוב אין איסור זה קיים.

וכ"כ בכתבי הגרי"ש אלישיב (שבת סי' ע"א) שדיני מלבוש ותכשיטים משתנה מדור לדור, ובזמן התלמוד היו לובשים כלים אלו רק בשעת מלחמה, אך בימינו שהולכים עמהם גם בזמן שלום והם כתכשיט, על כן במקומות שאין רה"ר מהתורה אפשר לצדד להתיר לשוטרים לסמוך על המקילים במקום שיש צורך לשמירת הסדר וצורך רבים. עיי"ש ב.

ובשו"ת דברי יציב (או"ח סי' קמ"ח) כתב, שבימינו הנשק הוי כלי שמלאכתו להיתר ולאיסור דרוב הנושאים נשק הוא כדי להטיל אימה ואדרבה אסור לפעול בו, וגם למ"ד שהוא כלי שמלאכתו לאיסור מותר דהוי לצורך גופו ובמקום פסידא וכו', ועוד יש טעמים ברורים להתיר ואכמ"ל. ולגבי הוצאה ברה"ר, חיזק דברי הערוך השולחן הנ"ל, **שלבצל מלחמה כיון שדרכם בכך והוצאתם וטלטולם עמהם הוא תכליתם ותועלתם שרי כשהוא לבוש בהם**, וכמו שמצינו בקמיע של מומחה לחולה שהוא כא' ממלבושיו אף דלאחרים לא הוי מלבוש. וכ"ה משו"ת מהרש"ל (סי' מ"ז) להתיר בקמיע שאינו מומחה בכרמלית דכיון שנושאו לתועלת רפואה או הצלה הוי תכשיט, וא"כ ה"ה לנשק שהוא כדי שיפחדו ממנו וכ"ש כשהוא בודאי מציל, [וה"ה בזמנינו שאין רה"ר מהתורה], ובמיוחד במקום שהחוק והמשמעת מחייבים שיהיה נשקו עמו בכל מקום, וזהו ג"כ בכלל ש'אין מדקדקים בפקוח נפש'. אך סיים, שמעתי שהרבנים באה"ק אסרו בזה גזירה שמא יטלנו ביד, וא"כ ליכא לכל ההיתרים הנ"ל כלל.

אך בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' צ"ו) התיר נשיאת נשק לחייל בימי חופשתו שכך החוק מחייבם, חדא, דכבר כתב הט"ז (סי' ש"א סק"ב) שמותר לילך עם מקל על הקרח משום דבעית לילך, הרי משום הפחד מחשיבו למקל כלבושו ושרי, וה"ה להכא שמפחד להפקיר הנשק שלא יענש, ועדיף ממקל שמחובר אליו בגופו. ועוד שבימינו הוי תכשיט. ועוד, דעבד יוצא בחותם שבצוארו לסימן, וה"ה להכא שהוא סימן שהוא תחת רשות הצבא והוי כלבושו, ול"ח דלמא שליף, וכמ"ש בעבד שאימת רבו עליו, ה"נ הצבא מקפיד שלא להסירו. וכ"כ בשו"ת זכר שמחה (סי' ל"ה) שכיון שמחויב לילך עמו ע"פ החוק הוי כלבוש או תכשיט.

ולכן, אף שבילקוט יוסף (שבת ח"ב, סי' ש"א סמ"ו) כתב, שאין לחייל מילואים הנקרא בשבת לטלטל הנשק ברה"ר, אא"כ הוי מצב של פקוח נפש דשרי, וסמך על מ"ש בשו"ת אז נדברו (ח"א סי' ע') להעיר ע"ד ערוך השולחן, דלא נמצא בפוסקים חילוק זה כלל, ושם (ח"ב סי' מ"ד) הקשה עוד, דהא אמרו בעירובין (דף מ"ה) שתיקנו חז"ל שהמצילים חוזרין למקומם עם כלי זיינן, ואם לחיילים הוא כבגדם מדוע היו צריכים לתקנה זו, וצע"ג. א"ה, אך אין בכך דחיה דשם מיירי על 'כל היוצאים להציל' ולא מיירי כלל ב'חיילים', ולכן הוצרכו לתקנת חז"ל וכמ"ש הרמב"ם (הל' שבת פ"ב הכ"ג) ומצוה על כל ישראל שיכולים לבוא ולעזור, ויחזרו בכלי זיינם, ועוד, שברשות הרבים דין שי"א שאינה אלא ככרמלית, ודאי יודה להקל.

בשורת משכיל לדוד (לאו, סי' ד', דף קט"ז) לגבי נשיאת נשק ע"י אזרחים מחשש לסכנה, הביא דעת ר' פרחיה ב"ר ניסים, שביאר דברי הגמ' בשעת שלום, אבל בשעת מלחמה נחשבים לו תכשיט, והביא מהמהר"ח או"ז שכל שהוא לצורך גופו לא נקרא משאוי, לפיכך יש מקום לומר שכל שהוא מקום סכנה אף שאינו מלחמה ממש כלי נשק ומכשיר קשר הם צורך גופו וייחשבו כתכשיט, וזה בין אם הוא חגור בהם או שהם בידו. אך למעשה הסתפק אם לסמוך ע"ז, והעדיף שביאו מאבטחים שאינם יהודים, ועדין הגדרתו כלי שמלאכתו לאיסור. עיי"ש"ב.

ובשורת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' פ"א) ביאר, שודאי כלי מלחמה הם תכשיט דהא זה מראה על גבורתו, אך מ"מ רבנן חלקו על ר"א כיון שסו"ס זה מראה את גנותם של ישראל שבאים עליהם למלחמה ושהם צריכים לכלי הזין למלחמה ואין ה' מושיעם. וא"כ בכלי שאינו גנאי לישראל אף שיתבטל לעת"ל כיון שכעת מראה את מעלת האדם הוי תכשיט לכו"ע לצאת בהם, ולכן מכשיר קשר קטן לאנשי הצלה שישמעו הקריאה בכל מקום מותרים לצאת בהם גם בשעה שאין צריכים להם, משום שהוא בחשיבות בגד, ועוד שיש חשש מכשילין.

והנה בשורת יחזקאל דעת (ח"ה סי' נ"ה) בענין ישובי הספר שחובת השמירה מוטלת על המורות, האם מותר להם לאת נשק, כתב, אף שבגמ' נזיר (דף נ"ט) רבי אליעזר בן יעקב אומר, מנין שלא תצא אשה בכלי זיין למלחמה ת"ל "לא יהיה כלי גבר על אשה". וכ"כ הרמב"ם (הל' ע"ז פי"ב ה"י) לא תערה אשה עדי איש כגון שתשים בראשה מצנפת או שתלבש שיריון וכיוצ"ב. אך כשיש חשש של סכנת נפשות מותר, וכמ"ש בס' חסידים (סי' ר') "עת לעשות לה' הפרו תורתך" לפיכך אם צרו עכו"ם על עיר מישאל וכן נשים שהולכות בדרך ויראות פן יפגעו בהן עכו"ם ויאנסו אותן, מותר להם ללכת בבגדי גברים ולחגור עצמן בחרב כדי שיחשבו שהם גברים, וכן בחורים יכולים ללבוש בגדי נשים כדי להינצל מאויבים.

וכ"ה משורת שם משמעון (או"ח סי' ט"ז) שאיסור לבישת כלי מלחמה לנשים הוא רק בשעת שלום אך בשעת מלחמה שהכל בחזקת סכנה שרי וכהנ"ל. ובכלל הבי"ח (יו"ד סי' קפ"ב) כתב, שכל האיסור זה רק בעושה כדי להתדמות לאיש, אך אם לובשת אפי' כדי להגן מפני הצינה והחמה שרי, וביארו דבריו, שהתורה מדגישה "כי תועבת ה'א כל עושה אלה" שלא אסרה תורה אלא במתכוין לדבר תועבה. וע"ע בשורת יחזקאל דעת (ח"ו סי' מ"ט) שבמקומות שרגילים בו גם האנשים כהנשים אין בו משום "לא ילבש". עיי"ש.

ובשורת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' ע"ה אות ג') לאחר שדן אם הנשק והאקדח נקרא תכשיט לנשים, כתב, פשוט שבמקומות שיש חשש סכנה מותרות הנשים לישא כלי זיין לא רק להצלה מהריגה ממש אלא אף להינצל מהכאות בעלמא, שבמלחמות קטנות כאלו נמצאות הנשים כאנשים בהכרח ואין חילוק בין גברי לנשי, וכל עניני נשק יש להחשיב דרכן דתרוויהו, אף אם לענין המציאות לא נוסו הנשים בזה מחמת חולשתן, ול"ש לעשות חילוקים בזה, ורק לצאת למלחמה אין דרך נשים ואסורות וכן בסתם מקומות שהם בחזקת שלום. והבן.

סימן ט- קבלת 'שכר שבת' על הפעילות בשבת

שאלה: האם מותר לי ליהנות מהשכר אותו אני מקבל על המשמרת ביום השבת הרי זה 'שכר שבת', ובפרט אם זה בהסדר של 'עבודה בשכר' [כשמחויבים להעמיד כוחות הללו, לקיום אירועים מסוימים] שזה כאילו נרשם בנפרד ולא מגיע ב'הבלעה' ממש.

תשובה: מותר לקבל וליהנות מהשכר שקיבל על משמרתו ביום השבת לשמירת עם ישראל, כיון שזה דבר מצוה והצלת חיים ונקרא שבא בהבלעה, והמחמיר יפריש ממנו לצדקה.

א. איסור שכר שבת

בגמ' ב"מ (דף נ"ח) אמרו, השוכר את הפועל לשמור את הפרה לשמור את התינוק לשמור את הזרעים, אין נותנין לו שכר שבת- לפיכך אין אחריות שבת עליו, היה שכיר שבת שכיר חדש שכיר שנה שכיר שבוע- נותנין לו שכר שבת לפיכך אחריות שבת עליו.

ובגמ' פסחים (דף נ') הוסיפו, **ארבע פרוטות אין בהן סימן ברכה לעולם:** שכר כותבין, ושכר מתורגמנין, ושכר יתומים, ומעות הבאות ממדינת הים. **שכר מתורגמנין- משום דמיחזי כשכר שבת...** ושכר כותבין- אמר רבי יהושע בן לוי, כ"ד תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו שאילמלי מתעשרין אין כותבין. א"כ מבואר, שמלבד שאסרוהו חז"ל, גם אמרו שאין בכסף הזה 'סימן ברכה', ועיין בשו"ת משנה הלכות (ח"י סי' ס"ו) שאף שמותר הממון ההוא בהנאה, אך הריהו כאומר "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה", ונמצא ח"ו ככופר בברכת ה' ובהשפעתו, ולכן אין בו ברכה, ה' ישמרנו.

הרי מבואר, שאף מלאכות המותרות בשבת כשמירה על תינוק וכדו', בכל זאת, חז"ל אסרו לקבל את השכר בעבור המלאכה, ובטעם הדבר כתב רש"י (כתובות דף ס"ד, ד"ה כשכר שבת) "דהוי כמשתכר בשבת, וגזרה משום מקח וממכר". ובשו"ת משנה הלכות (ח"ח סי' מ"א) חזק דברי מו"ז בשו"ת בית שערים (או"ח סי' רע"ה) דאיסור שכר שבת הוא משום 'עובדין דחול', וכמ"ש רש"י הנ"ל, שמשום חשש מקח וממכר- הוא עובדין דחול.

אך בחידושי הגר"ח מבריסק (שבת דף י"ט) יצא לחדש, שאינו בגלל שאסור להרויח בשבת, דמה בכך שנכסיו מתרבים בלא פעולת איסור, אלא כיון ש'מרויח' ממילא **המלאכה עצמה 'אסורה' בשבת אף שהיא מלאכת היתר,** כשמירת הפרה, ולכן בשכירות כלים בשבת כיון שלב"ה אין איסור 'שביתת כלים' ואין כאן מלאכה ממילא השכר על שבת מותר לגמרי. ובשמירת שבת כהלכתה (פרק כ"ח הערה קט"ז) העיר מהגמ' כתובות (דף ס"ד) שחששו לשכר שבת בקנס שמשלם הבעל על כל יום שמעכב כתובת אשתו, אע"פ שאינה עושה שום מלאכה. וחילק ששם אינו משום שכר שבת אלא 'מיחזי' כשכר שבת.

אך בגמ' נדרים (דף ל"ז) איתא, שכר פיסוק בשבת מי אסור, **הבלעה היא- והבלעה מישרא שרי** דתניא השוכר את הפועל לשמור את התינוק לשמור את הפרה לשמור את הזרעים אין נותנין לו שכר שבת לפיכך אם אבדו אינו חייב באחריותו, **ואם היה שכיר שבת שכיר חדש שכיר שנה שכיר שבוע נותן לו שכר שבת לפיכך אם אבדו חייב באחריותו**, אלא משום עונג שבת.

ובשולחן ערוך (או"ח סי' ש"ו ס"ד) פסק, השוכר את הפועל לשמור זרעים או דבר אחר- אינו נותן לו שכר שבת, לפיכך אין אחריות שבת עליו. היה שכיר שבת שכיר חודש שכיר שנה שכיר שבוע- נותן לו שכר שבת, לפיכך אחריות שבת עליו. ולא יאמר תן לי של שבת אלא אומר תן לי שכר השבוע או החודש, או יאמר לו תן לי שכר עשרה ימים.

ובמשנה ברורה (סי' ש"ו סקכ"א) הביא בשם החיי אדם, ומה שנוהגים הסוחרים לשכור יהודי בער"ש לשמור העגלות מן הגנבה, הדבר קשה איך הסוחר עובר על 'לפני עור' כיון שידוע שודאי יקבל שכר שבת, ולכן ראוי שיתנה עם השומר שישמור גם ביום ער"ש ובמוצאי שבת איזה שעות ואז הוי כשכר שבת בהבלעה ושרי, עכ"ל. דבהבלעה השכר מותר לגמרי.

ובאשל אברהם (מבוטאטש, שם) כתב, שתשלום הבא ב'הבלעה' גם רואה סימן ברכה בכסף, וכפשוטו לשון הגמ' הנ"ל. ובפסקי תשובות (סי' ש"ו אות ט') ביאר, ש'הבלעה' זה כאשר כל הסכם ההתקשרות הוא אחד הכולל 'שבת וחול', ואף אם על השבת נותנים שכר גבוה יותר ואפילו אם זה מחושב בנפרד סו"ס זה נקרא ב'הבלעה' שמותר ורואה בו סימן ברכה.

ב. שכר שבת- בדבר מצוה

בפירוש המרדכי (כתובות סו"פ אע"פ) כתב, רבנו ברוך, חשש על החזונים שמקבלים כסף על תפילתם בשבת. אך הר' שמואל אמר, שאין איסור בדבר דהא נותנים שכר כדי לקיים מצווה ולהתפלל. ובבית יוסף (סו"ס תקפ"ה) תמה ע"ד, **דאטו כדי לקיים מצווה- נחלל את השבת**, ולכן הוכיח שמעיקרא אין כלל איסור בדבר אלא זה רק 'מיחזי כשכר שבת'- ולא רואה בו סימן ברכה, ולכן כאשר הוא לדבר מצוה לא חששו.

ובילקוט יוסף (סי' ש"ו ס"ד) הביא כמה טעמים לבאר דעתו של ר' שמואל הנ"ל: א- ביאר בפשיטות, דמצינו הרבה דברים שאסורים מדרבנן ובמקום מצוה לא גזרו רבנן, וכמו שאמרו בגמ' שבת (דף ק"נ) שמותר לדבר בחפצי שמים בשבת, כגון חשבונות של מצוה ולפסוק צדקה וכדו'. ב- הביא מחידושי אנשי שם (סו"פ אע"פ) שביאר, דכיון שהשכר הוא לקיים את המצוה ושמא בלאו הכי היה עושה כיון דניחא ליה לאיניש לקיים מצוה וממילא אין בזה שכר שבת. ג- הביא מראש יוסף (סי' תקפ"ה) שבשוכר את השומר הוא נראה כשכיר יום אך בחזון נראה כשכר התפילה על 'פעולתו' ולא על היום. ד- במטה יהודה (סי' תקפ"ה) כתב שה"מ ביחיד אך בדבר המסור לרבים כתפילה וכדו' ליכא למיחש דיתירו עיד"ו מקח וממכר. והבן.

והנה בשולחן ערוך (או"ח סי' ש"ו ס"ד) כתב, **אסור לשכור חזנים להתפלל בשבת, ויש מי שמתיר**. הגה, ואם שכרו לשנה או לחודש לכו"ע שרי. ולפי הכלל המצוי בידינו 'סתם ויש-הלכה כסתם', א"כ סתם השו"ע להלכה שאסור להשכיר חזנים בשבת, ורק בהבלעה מותר.

אך מאידך, בשולחן ערוך בהלכות ראש השנה (או"ח סי' תקפ"ה ס"ה) כתב, הנוטל שכר לתקוע שופר בראש השנה או כדי להתפלל או לתרגם בשבתות ויו"ט **אינו רואה מאותו שכר סימן ברכה**. ובמגן אברהם (סקי"ב) כתב, משמע שאיסורא ליכא.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ה או"ח סי' כ"ה) כתב, צריך לומר שמרן חזר בו והלכה כמו שכתב לבסוף בהלכות שופר, וכמ"ש החיד"א בשו"ת ברכה (יו"ד סי' ק"י סק"ד) שפעמים מרן חזר בו ותיקן בדבריו האחרונים **והעיקר כמשנה אחרונה**. ואף שרש"י (ב"מ דף נ"ח) פירש דמירי בגזבר של הקדש לשמור 'פרה אדומה', דהוי דבר מצוה ובכ"ז אסרו משום שכר שבת, אך כבר הרשב"א שם כתב דאינו מחזור, אלא מיירי בחולין, וכ"כ שאר ראשונים, וגם לרש"י שמירת הפרה היא רק 'הכשר מצוה', משא"כ בחזנים שהיא גופה מצוה ושרי. ובשו"ת שמו משה (או"ח סי' ה') כתב, **שכבר נהגו להקל, ומנהג זה יסודתו בהררי קודש מזמן חכמי התלמוד**, וכמ"ש הב"י (סי' תקפ"ה) שהיו נוהגים לתת שכר המתורגמנים ול"ח לשכר שבת.

וכ"ה מהמהרש"ם בהגהותיו לארחות חיים (סי' ש"ו סק"ד) שכתב, 'הכנסת אורחים' דמצוה היא, דמי למ"ש בשו"ע (סי' ש"ו ס"ה) בשם י"א להתיר, ובסו"ס תקפ"ה מבואר דאנן קי"ל כדעה זו להקל. ומצאתי בירושלמי (פ"ה דסוכה ה"א), ר' לוי ויהודה בר נחמן הוו נסבין תרתין סלעין מיעול מצמתא קהלא קומי ר' יוחנן... לשבתא חורייתא א"ל ר' לוי ליהודה בר נחמן סב לך תרתין סלעין ועול מצמתא קהלא קומי ר' יוחנן. ופירש הפני משה שם, שנתן לו שכר להקהיל ולכנס את הקהל לדרשא לפני ר' יוחנן. הרי להדיא שנטלו שכר **להקהיל** את העם לדרשה בשבת, אלמא דלצורך מצוה ליכא משום שכר שבת. וכן העלה בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סי' כ"ח) שמותר לקבל שכר לעשות קידוש בליל שבת בבית החולים. ודלא כמו שהחמיר בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ז סי' י"ט) שנקט כדעה ראשונה לאסור. ולכן העלה שכל 'דבר מצוה' שכרו שרי, וה"ה לשכרו של משגיח כשרות בשבת. עייש"ב.

וכ"כ הגרי"ש אלישיב בקובץ תשובות (ח"ג או"ח סי' כ"ט) מותר לקבל שכר עבור הרצאה תורנית שנותן בשבת, יחד עם ההרצאות שנותן ביום חול אף שהתשלום הוא בעבור כל הרצאה בנפרד ויש דו"ח מפורט כל שיעור זמנו ומקומו, דנהוג עלמא להקל כיש מי שמתיר בשו"ע, והאחרונים הביאו ראייה לדברי המתירים מהירושלמי (סוכה פ"ה ה"א) שהיו מקבלין שכר בכל שבת לדרוש לקהל, וע"כ לענין דיעבד אפשר לקבל התשלום, אך לכתחילה יש לסדר באופן שיהיה מותר לכו"ע דהיינו שיהיה בהבלעה וכדעה הראשונה בשו"ע.

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד דף תל"ג) בפרק- 'לקט מנהגים מהגר"ח מבריסק' (אות ל"ג) כתב, הגר"ח מחדש, שבנטילת שכר עבור פעולה בשבת בה גופא נחשבת הפעולה 'מלאכה'

ולכן אסור ליקח השכר רק זורקו לים המלח, ולפי"ז בחזון ובעל תוקע דהפעולה היא מצוה אין איסור שכר שבת דבמלאכת מצוה לא אסרו המלאכה. ושמעתי, שגם ברופא שמלאכתו מצוה הותר לסברא זו, שלא נוכל לאוסרו כמלאכה כיון שמצוה לרפאות. ויש אומרים בשם הגר"ח סברא נוספת, דכיון שהמלאכה הותרה מפני פקו"נ מותר גם ליקח עליה שכר, וצ"ב. עכ"ל. א"ה, כוונתו לדבר שמותר מפני פקו"נ ואי"ב מצוה, ודלא כרופא וכדו'.

ג. שכר שבת - בהצלת נפשות

בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' ר"ד) כתב, בשו"ע (הל' שופר) נראה שנקט להקל לדבר מצוה. אך העיר מהריטב"א (ע"ז דף כ"ו) בדין לילד נוכרית בשכר בשבת מותר, שכתב, ונוטל שכר שבת וזורקו לים דשכר שבת אסור. ואע"ג דהריטב"א מדבר באולדי עכו"ם, לכאו' ה"ה בישראלית דהא מטעם שכר שבת אתינן עלה. אך הנה לפי שנתבאר ההיתר בשכר רופא הוא משום שזה מקום מצוה לא גזרו רבנן וזה לא שייך רק בחולה ישראל.

אך הביא מתשובות מהר"י ברונא (סימן קי"ד) שבמילדת אשה ישראלית יש עוד טעמא להיתרא משום סכנה, דאם ידעה דלא תקבל שכר תתעצל לבוא. ובפרי מגדים (סימן ש"ו משב"ז אות ד') כתב, שכר המילדת מותר, והטעם דהוי שכר מצות פקוח נפש. וכ"פ במשנה ברורה (סי' ש"ו סקכ"ד) ומילדת בודאי מותר ליקח שכר שבת. ויש להוסיף עוד דהרפואה היא גם לימי החול ובשביל התועלת של ימי החול נוטל את שכרו. עיי"ש.

וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ו פי"ג) מותר לרופא לקבל שכר שבת בין כשהוזמן מקודם השבת ואת השכר לוקח בהבלעה יחד עם ביקורי חול, ובין כשהוזמן במיוחד לשבת וגם בשבת גופא, והשכר יוצא גם בדיינים. ואסור לו לרופא חרדי למנוע את עצמו מלטפל בחולה בשבת משום החשש לשמא בכסף שישלמו לו יש איסור שכר שבת.

ובתשובות והנהגות (ח"ב סי' קצ"ד) הביא תשובת הגר"י אלחנן זצ"ל שהתיר לרופאים לקבל שכר על טיפולם בשבת משום שבלאו הכי אתה מכשילן לעתיד לבוא, וכמו שהתירו להם לחזור למקומן, וה"ה בחולה נכרי באופן שמותר לרפאותו. אך העיר, שאף שדבריו נכונים, אך ראוי לאסור כי נעשה לרופא יום שבת כיום חול עיד"ז ועלול מחמת כן להיכשל בעוד מלאכות מיותרות, לכן נראה יותר לחייב ביקור בלא שכר ואז לא ימהר לחלל אלא בפקו"נ בלבד. ואין לחוש למכשילן לעת"ל, כיון שיש לו את 'שבועת הרופאים' שחייב להציל, וגם אין לחשוד שבסכנת נפשות ימנעו ולא יצילו, ושאני ממציל מפקו"נ שהתירו לו אלפים אמה דלמא ממנע, שעל זה חששו טובא. א"כ הכל תלוי לפי הזמן, שהגר"י אלחנן חשש שיתרשלו, ואצלנו כאן החשש הוא הפוך שיחלל שבת יותר מהצריך. אך אם לבסוף מציעים לו שכר מותר ליקח כל שלא הלך על דעת כן, ועוד שבלא"ה יש מתירין שכר שבת במקום מצוה.

ומרן בחזון עובדיה (שבת ח"ו דף ח') פסק, רופא ומיילדת, מותר להם לקבל שכר שמכיון שיש מצוה בדבר, הוי בכלל חפצי שמים המותרים. וכמ"ש מהר"י מברונא (סי' קי"ד) שמותר ליתן שכר למיילדת שאם לא תקבל שכר לא תבוא או שתתעצל במצוה. ובשו"ת תפארת צבי (סו"ס ל"ב) ביאר שעיקר טעמו משום פקוח נפש. וכ"כ הפרי מגדים (סי' ש"ו משבצות זהב אות ג') שמותר למיילדת לקבל שכר שבת שהוא שכר של פיקוח נפש. בנוסף לאמור לעיל שבמקום מצוה לא גזרו, והוא דבר מצוה. וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ה או"ח סי' כ"ה).

ובמדרש תנחומא (נשא פרק כ"ח) איתא, ואם יאמר לך אדם למה חלל יהושע את השבת ביריחו, אמור לו על פי הגבורה עשה, שאין שבעה ימים בלא שבת, ועוד דבר אחד עשה יהושע מדעתו מה שלא נאמר לו, כיון שנכבשה חומת יריחו שבת היה, **אמר יהושע, השבת כולו קודש וכל מה שכבשנו בשבת יהא קודש לה**, א"ר ברכיה הכהן ברבי, כעיר הנדחת עשאה ועיר הנדחת אסורה בהנאה, א"ר יהודה בר שלום, למד לישראל מה שאמר הקב"ה "ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה" לכך אמר יהושע הואיל וכבשנו אותה תחלה נקדיש את כל שללה לגבוה, א"ל הקב"ה וכך עשית חייך הרי קרבנך מסייע את שבטך ודוחה את השבת שנאמר "ביום השביעי נשיא לבני אפרים". א"ה, ולכאור' מחלוקתם האם מותר ליהנות מ'שכר שבת' במה שכבשו בשבת, אף שעשו בהיתר גמור על פי ה'. והבן.

ד. שכר שבת- בצרכי הרבים

בגמ' שבת (דף ק"נ) איתא, אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי יוחנן, מפקחין פיקוח נפש ופיקוח רבים בשבת, והולכין לבתי כנסיות **לפקח על עסקי רבים בשבת**, ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן, הולכין לטרטאות ולקרקסאות ולבסילקאות לפקח על עסקי רבים בשבת. ובשיטה מקובצת (כתובות דף ה') ביאר, **לפקח על עסקי רבים- שלום העיר**. והגר"ח פלאגי בנפש חיים (מ"ש אות כ"ח) רמזו במילה 'שבת' ראשי תיבות: ש'לום ב'עיר ת'עשה. ועיין לעיל (סי' ה' אות ב') שהארכנו באיזה סוג 'פיקוח' מדובר.

ובשולחן ערוך (או"ח סי' ש"ו ס"ו) כתב, 'חפצי שמים' מותר לדבר בהם, כגון חשבונות של מצוה ולפסוק צדקה **ולפקח על עסקי רבים** ולשדך התינוק ליארס וללמדו ספר או אומנות. ובמשנ"ב ביאר, **דצרכי רבים הוי כצורך מצוה**, וה"ה לפקח על בתי טרטאות, אך לא התיירו משום כך שום מלאכה אלא רק 'דיבור חול בשבת' דהוי דבר מצוה. א"ה, וכמ"ש בשו"ע (יו"ד סי' רכ"ח סכ"א) '**צרכי רבים- מקרי דבר מצוה**' להתיר בשבילם נדר שהודר על דעת רבים. וכ"כ בשו"ע (או"ח סי' תקמ"ד ס"א) צרכי רבים מותר לעשותם בחול המועד. וכמו שהארכנו לעיל (סי' א' אות ד') שהם בגדר העוסק במצוה פטור מן המצוה.

ובשו"ת הריב"ש (סי' ש"צ) כתב, בענין המנהג שנעשה בעצת הרא"ה ז"ל להכריז על הקרקעות בשבת, ראוי ללמד עליו זכות שהרי התירו חז"ל 'דבור של חול בשבת- בשביל צרכי רבים', ואלו בכלל צרכי רבים הם, **שכל דבר המזדמן תדיר, אע"פ שבכל פעם ופעם הוא דבר פרטי, נראה דצרכי רבים נינהו**, מדתנן במועד קטן (דף ב') "ועושין כל צרכי הרבים במועד", ובירושלמי (שם פ"א ה"ב) אמרו, **אלו הן צרכי הרבים: דיני ממונות, ודיני נפשות, ודיני מכות, וכו'.** והטעם מפני שצורך הרבים הוא להעמיד המשפט, ולנהוג בדברים הללו. וכן אמרו במו"ק (דף י"ח) "ואלו כותבין במועד: גטין, ושוברין, דייתיקין, ומתנות וכו'", וכתב הרמב"ם, שהטעם הוא, **מפני שכל אלו צרכי רבים הם.** הרי נראה, שהדברים המזדמנים תדיר, ויש בהן תקון המדינה, אע"פ שבכל פעם ופעם, הם פרטיים, צרכי רבים מקרו. ואע"פ ששנינו, "אין דנין בשבת וביו"ט ואע"פ שהם צרכי רבים, התם הוא משום גזרה שמא יכתוב. ואין לומר, שגם בזה יש לנו לגזור שמא יכתוב. לפי שאין לנו, אלא מה שמנו חז"ל, ולא לחדש גזרות מעצמינו. אך גם זה בתחלה, לא הייתי מתירו, שאין הדבר נאה, אך כבר הורה זקן. עיי"ש. א"ה, ובשו"ת רב פעלים (או"ח ח"ב סו"ס כ"ד) צירפו לסניף ד'צרכי רבים' התירו להכריז בשבת.

ובשו"ת בעי חיי (או"ח ח"ב סי' י"ו) כתב, על דבר המנהג באיזמיר שהשמש מכריז על הקרקעות בשבת ומקבל ע"ז שכר, **שכרו מותר בשבת, מכמה טעמים:** א- דכיון שהשמש שכור מהעיר לכל צרכי העיר מותר לו ליטול שכר ההכרזה שגם בלא זה היה מוכרח להכריז א"כ אין השכר מיקרי שכר שבת. ב- **'צרכי רבים' הרי הם כ'צרכי מצוה' ושרי בשבת.** ג- שכר שבת מיקרי רק בדבר שא"א שיעשה אלא בשבת כחזן וכדו', אך ההכרזה יכולה להיות בכל יום ואין עושים בשבת אלא משום שהכל מצויים אז. אך העדיף שיעשה בהבלעה.

ובביאור הלכה (הל' חוה"מ סי' תקמ"ד) כתב, שכל המלאכות המותרות בחוה"מ זה דוקא בחינם, מלבד מלאכות שהם לצורך מצוה שאז מותר ליטול עבורם שכר, ובפמ"ג משמע **שבצרכי רבים לחוד גם ללא מצוה מותר ליטול שכרו והוא ג"כ כצורך מצוה דמי**, וכן נראה מפשטות המשנה שנוטלים שכר, וגם מי ירצה לעשות כל צרכי רבים בלא שכר.

אך הגרי"ש אלישיב בקובץ תשובות (ח"א או"ח סי' ל') הוכיח מהמאירי (שבת דף ק"ג) שכתב, מכאן אמרו הולכים לבתי כנסיות ובתי מדרשות להתיעץ באסיפתם היאך יעשו עצתם, ואם אירע להם איזה צער ואיזה דבר שמגיע לרבים נזק מהם. ומדבריו נראה, שהגדר של 'צרכי רבים' הוא רק באופן שיש בפיקוח שלהם משום 'הצלה מהפסד הנוגע לרבים', וכ"כ המאירי בכתובות (דף ה') מפקחין פקוח הרבים- כל השתדלות להצלה של רבים והוצאות עסקיהם לאור. ובשו"ע (או"ח סי' תקמ"ד) כתב, שצרכי רבים מותר לעשות בחוה"מ כגון לתקן הדרכים ולהסיר מהם המכשולות. שרק זה נקרא צרכי רבים, וא"כ כל פעולה שאין בה מניעה ממכשול והצלה מהפסד אינה בכלל, ולכן בענין 'תחנה מטאורולוגית' המודדת את הלחות באויר, איננה נקראת בכלל 'צרכי רבים' מדידה של מצוה, והמדידה אסורה בשבת. והבן.

ובשו"ת ישכיל עבדי (ח"א יו"ד סי' י"ג ס"ד אות ו') כתב, בענין לשלם ממעות מעשר לתיקון הדרכים שמטלת הממשלה על בני המדינה, הגם שבאמת אין לך מצוה גדולה מזו שהיא צרכי רבים, ומדין תורתנו נמי חובה מוטלת על כל אר"א מִיִּשְׂרָאֵל לסייע במצוה הגדולה הזאת, גם לת"ח הפטורים מכל מס אמרו בגמ' ב"ב (דף ח') "הכל לכריא פתיא- אפילו מרבנן" ומרן בשו"ע (חו"מ סי' קס"ג ס"ד) פסק, כל הדברים הצריכים לשמירת העיר, לוקחים מכל אנשי העיר, חוץ מתלמידי חכמים, שאין ת"ח צריכים שמירה שתורתן משמרתן, אבל לתיקון הדרכים והרחובות, אפילו מן החכמים. וא"כ הוי דבר שבחובה שחייב מחייב בין מדין ישראל בין מדינא דמלכותא וכל דבר שבחובה אינו בא ממעות מעשר, וכו', עיי"ש.

והנה, בשולחן ערוך (או"ח סי' קכ"ט ס"ד) בהלכות יום טוב, כתב, חייבים ב"ד להעמיד שוטרים ברגלים שיהיו משוטטים ומחפשים בגנות ובפרדסים ועל הנהרות שלא יתקבצו שם לאכול ולשתות אנשים ונשים ויבואו לידי עבירה. והגר"ח פלאג' ברוח חיים (שם אות ו') כתב, ונראה דה"ה בשבתות, וכ"כ בכף החיים (סי' של"ט אות כ"ד). הרי מפורש, שהשוטרים היו 'משוטטים' גם בשבתות ובחגים, דכך חיובם ע"פ התורה לעזוב את ביתם ולצאת למשמרת מידי שבת בשבתו, ואין לומר, שעשו זאת השוטרים ללא שכר, כי בהתנדבות אין עליהם את האימה של "שופטים ושוטרים תתן לך"- להכות על כל מעוות. ואמרתי להוכיח כן מהסוגיא הנ"ל שנקטו, "השוכר את הפועל לשמור את התינוק לשמור את הפרה לשמור את הזרעים", ולא נקטו 'שוטרים', כי הא בודאי שכרם שרי וכו"ל, אם לא שנאמר שבזמנם כבר לא היו מצויים 'שוטרים' שהחלה הגלות, וילע"ב. מלבד מה שבימינו עבודת המשטרה היא בגדר 'הצלת הרבים' והוא בכלל ההיתר של ה'רופא' הנ"ל, והבן.

ולכן, כיון שלאחר 'הערכת מצב' בידי הגורמים המקצועיים הוחלט על 'סך מאבטחים' לאירוע לצורך שמירת הסדר ושלוש הציבור, ובגלל שאין כמות מספקת של שוטרים מחייבים את כלל שוטרי התחנה להשתתף במאמץ זה, אין הבדל בין הבאים דרך ה'משמרת' על חשבון המשטרה לבין הבאים דרך 'עבודה בשכר' על חשבון המפעיל- דפעולת שניהם שווה. אך יש עדיפות מסוימת ל'משמרת' דרך המשטרה' כיון שהכסף מגיע בהבלעה גמורה משא"כ ב'עבודה בשכר' שהוא סו"ס מפורט בדו"ח בנפרד, וגם בגלל 'הרגשות' של השוטר שכאילו הוא הולך ל'עבודה בשבת' בשביל שכר, בשונה משליחותו במשמרת, וה' ישמור בעדם.

וכבר אמרו בגמ' ביצה (דף ט"ו) הרוצה שיתקיימו נכסיו- יטע בהם אדר, והחיד"א בספרו מראית העין (שם) הביא מהערוך (ערך אדר) שביאר, יעשה בהם צדקה שהיא חשובה לפני ה' במרום שנאמר "אדיר במרום ה'", והוא משמר את ממונו שיהיה בו ברכה. אמן.

סימן י- 'תחום שבת' בפעילות המשטרה ברחבי הארץ

שאלה: לאחר כמה פיגועים [לתקפ"ץ] שהתרחשו במהלך יום השבת בעיר הקודש ירושלים תובב"א, בהערכת מצב שקיים המפכ"ל הוכרז על תגבור מידי של לוחמים ושוטרים לשמירת ירושלים, האם מותר לנו לקחת מעילים ואוכל ושאר דברים בנסיעתנו לירושלים.

תשובה: כיון שיצא האדם 'ברשות' מתחום השבת שלו למקום אחר, כל כליו וחפציו הותרו עימו וקנו שביתה חדשה במקום שהוצרך ללכת לשם, ועל כן מותר לשוטרים לעלות לרכב הסיוור דברים הכרחיים לצורכם, ובמיוחד דברים הנצרכים לפעילותם המבצעית.

א. איסור יציאה מחוץ לתחום שבת

בגמ' עירובין (דף נ"א) דרשו עה"פ "שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי", תניא, 'שבו איש תחתיו' - אלו ארבע אמות [פירש"י, ליוצא חוץ לתחום], 'אל יצא איש ממקומו' - אלו אלפים אמה. מנא לן, אמר רב חסדא למדנו מקום ממקום וכו' וחוץ מחוץ דכתיב "ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה" [ואסמכתא בעלמא היא]. ובסנהדרין (דף ס"ו) אמרו, מכלל דאיכא מידי דחילול שבת הוי ואין חייבין לא על שגגתו חטאת ולא על זדונו כרת, מאי היא, תחומין- ואליבא דרבי עקיבא, הבערה- ואליבא דרבי יוסי.

והרמב"ם (הל' שבת פרק כ"ז) פסק, היוצא חוץ לתחום המדינה בשבת לוקה שנאמר "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי", מקום זה הוא תחום העיר, ולא נתנה תורה שיעור לתחום זה, אבל חכמים העתיקו שתחום זה הוא חוץ לשנים עשר מיל- כנגד מחנה ישראל, וכך אמר להם משה רבינו לא תצאו חוץ למחנה, ומדברי סופרים שלא יצא אדם חוץ לעיר אלא עד אלפים אמה אבל חוץ לאלפים אמה אסור שאלפים אמה הוא מגרש העיר. נמצאת למד שמותר לאדם בשבת להלך את כל העיר כולה אפילו היתה כנינוה בין שהיתה מוקפת חומה בין שלא היתה מוקפת חומה, וכן מותר לו להלך חוץ לעיר אלפים אמה לכל רוח מרובעות וכו', ואם יצא חוץ לאלפים אמה מכין אותו מכת מרדות, עד שנים עשר מיל, אבל אם יצא והרחיק מן העיר יתר על שנים עשר מיל אפילו אמה אחת לוקה מן התורה.

והמגיד משנה שם כתב, מ"ש הרמב"ם שאלפים אמה מדבריהם וי"ב מיל דבר תורה הוא מהירושלמי (עירובין פ"ג ה"ד), וכן הסכמת הגאונים ז"ל לחייב דבר תורה על יותר מ"ב מיל. ויש מן האחרונים שחלקו על זה ואמרו דההיא סוגיא דעירובין (דף י"ז) שלוקין על עירובי תחומין היא לדעת ר' עקיבא שתחומין דאו', אך לרבנן דקיי"ל כוותיהו אין שם תחומין כלל מן התורה אפי' בכמה פרסאות, והאריכו להוכיח כן, וכן הסכימו הרמב"ן (בחדושי, ובסה"מ מל"ת שכ"א), והרשב"א בעבודת הקודש (ריש שער ה'). וכן הבית יוסף (סי' שצ"ז) הביא מחלוקתם אך לא הכריע באופן ברור כמי ההלכה.

בשולחן ערוך (ס' ת"ד) כתב, המהלך חוץ לתחום למעלה מעשרה טפחים [כגון שקפץ על גבי עמודים שגבוהים עשרה ואין בכל אחד מהם ד"ט] הרי זה ספק אם יש תחומין למעלה מעשרה או לאו, ומה שיהיה בדרבנן יהיה ספיקו להקל, [הגה, מיהו אם היה הולך בדרך זה או על ידי קפיצת שם מתוך י"ב מיל חוץ לי"ב מיל אזלינן לחומרא למאן דאמר תחומין די"ב מיל הוי דאורייתא], והואיל ואין בימים ובנהרות איסור תחומין דאורייתא לדברי הכל לפי שאינם דומים לדגלי מדבר מי שבא בספינה בשבת והגיע לנמל... יורד ואינו נמנע.

ובמשנה ברורה (סק"ז) כתב, ומדברי המחבר שכתב 'ומה שיהיה בדרבנן' וכו' משמע שמצדד כן להלכה להחמיר ביבשה בחוץ לי"ב מיל אפילו בלמעלה מעשרה, שהוא ספק דאורייתא. ובביאור הגר"א נוטה דעתו להפוסקים דלעולם הוא דרבנן.

ובביאור הלכה (שם) הביא דברי הרב המגיד בשם תשובת הרמב"ם שגם ב'כרמלית' אין תחומין דאו', ולפי"ז כתב בחידושי הגרעק"א, **לדידן דלית לנו רשות הרבים גמורה, אין לנו עכשיו כלל תחומין דאורייתא.** וכ"כ הגר"ז. אך העיר שמסתימת המחבר 'ימים ונהרות' ומדברי הרמ"א נראה שפסקו שבכרמלית ורה"ר של ימינו אסור, דלא כהרמב"ם, וא"כ אף שנקוט להקל במים בכל גווני, אבל עכ"פ ביבשה אף בכרמלית יש לנו להחמיר.

אך בשו"ת יחזה דעת (ח"ז סי' רכ"א) הביא משו"ת תולדות פרץ (או"ח סי' ל"ב) שכתב, כיון שבימים ונהרות אין תחומין דאו' - שאינו דומה 'לדגלי מדבר', א"כ לפי מ"ש השו"ע (סי' ש"ג סי"ח) שבזמן הזה אין לנו רשות הרבים מהתורה כיון שאין שישים רבוא בוקעים בו, **ממילא גם תחומין רק מדרבנן כיון שאינם דומים לדגלי מדבר,** וכ"כ בשו"ת זרע אמת (ח"ג סו"ס ל"ד) שבימינו נידון רה"ר ככרמלית - ותחומין רק מדרבנן לכו"ע. וכתב, אף שרבו האחרונים הסוברים שדעת השו"ע שיש בימינו רשות הרבים - ט"ז אמה, וכן נראה עיקר, מ"מ יש לקיים דבריו, **כיון דהוי 'ספק ספיקא' שמא אין רה"ר בזמנינו מהתורה, ואת"ל שיש רה"ר, שמא הלכה כהרמב"ן והריטב"א שאין תחומין מן התורה כלל, ולכן בספיקו - הוי ספק דרבנן ולקולא, אך בנסיעה בקרון וכדו' עדין אסור מדרבנן.** ובחזון עובדיה (שבת ח"ג דף תנ"ח) האריך בדיעות הנ"ל, והוסיף, שביום טוב אין איסור תחומין אף די"ב מיל אלא מדרבנן, עיי"ש.

ב. 'הבהמה והכלים - כרגלי הבעלים'

בגמ' ביצה (דף ל"ז) אמרו, "הבהמה והכלים כרגלי הבעלים", לענין תחום שבת ויו"ט. ובשולחן ערוך (סי' שצ"ז ס"ג) פסק, כשם שאין אדם רשאי להלך בשבת וביום טוב אלא אלפים אמה לכל רוח, כך כליו ובהמתו אין יכול שום אדם להוליכם חוץ לאלפים אמה של בעליהם. ואם עירבו בעליהם לרוח אחת אין שום אדם יכול להוליכם לרוח האחרת אפילו פסיעה אחת במקום שאין הבעלים יכולים לילך. וזה כולל: בהמתו מאכלו כליו ובגדיו.

ובמנחת חינוך (מצוה כ"ד, אות ח') כתב, הנה במצוה זו יש עוד דין, ד"בהמה וכלים כרגלי הבעלים", ואין יכול שום ישראל להוליך בהמה וכלים יותר מתחום שרשאים הבעלים לילך. ובמגן אברהם (סי' ת"ד) הביא משו"ת הרלב"ח (סי' כ"ח) דאפילו לדעת הרמב"ם דתחומין דאורייתא בשלש פרסאות מ"מ בהמה וכלים הוא רק איסור דרבנן לכולי עלמא [שנאמר "אל יצא איש ממקומו" דוקא 'איש' ולא כליו], אך מביא משו"ת מהר"ם אלשקר (סי' מ"א) דחולק וסובר דגם כליו הוא איסור תורה לדעת הרמב"ם, ואין בידי הספרים.

אך העיר מהגמ' בעירובין (דף ע"ט) בגוב של תבן שבין שני תחומי שבת, פריך פשיטא, ומשני לא צריכא אלא לרבי עקיבא דאמר תחומין דאורייתא מהו דתימא ליגזור דילמא אתי לאחלופי, ופירש רש"י דיחליף ויקח מתחום שאינו שלו **וקעבר אדאורייתא**, הרי להדיא דגם בזה הוי מן התורה. אך בריטב"א שם תמה על פירוש רש"י וכתב בפשיטות דכליו הוי לכולי עלמא רק דרבנן, ופירש דחייש שמא יצא בעצמו חוץ לתחום כדי ליקח. ועכ"פ מבואר שהוא מחלוקת הראשונים, ובעירובין (דף מ"ו) אמרו, "הלכה כדברי המיקל בעירוב", ועיין תוס' (ד"ה דאמר שמואל) דאפילו למ"ד ערובי תחומין- דאורייתא, הלכה כדברי המיקל.

ובביאור הלכה (סי' ת"ד ד"ה למ"ד) כתב, דע דלענין הוצאת בהמתו וכליו חוץ ל"ב מיל הוא מח' הרלב"ח ומהר"ם אלשקר הנ"ל, ובחידושי הרמב"ן (עירובין) איתא מפורש שלמ"ד י"ב מיל דאו' אף כליו מדאו'. ומ"מ נראה דיש להקל בלמעלה מעשרה, דעצם תחום י"ב מיל אף באדם להרבה פוסקים אינו אלא מדרבנן. וע"ע בדעת תורה (סי' ת"ד).

אך בישועות יעקב (סימן ת"ד סק"ב) כתב, דלא נחלקו הרלב"ח ומהר"ם אלשקר הנ"ל אלא גבי 'בהמתו' אם שביתה כרגלי בעליה, אולם גבי 'חפציו וכליו' של אדם כו"ע מודו דלא שייך בהם שביתה, ואיסורם רק מדרבנן. ועיין בשדי חמד (כללים מ"ת אות ס') שביאר דבריו שהוא רק בבהמה שיש בה דין שביתה. א"ה, אך כבר העירו ע"ד, ממחלוקת רש"י והריטב"א הנ"ל, שמיירי ב'כלים', וכבר כתב הרמב"ן (בליקוטיו לעירובין דף י"ז) להדיא, דלהסוברים שהוא מהתורה לאדם ה"ה נמי בכלים, וכן גם דעת הגר"א (שם, סק"ד).

ובקובץ שיעורים (ביצה דף ל"ז, אות ע"א) כתב, מצינו דבטלה חבית לגבי מים, דהמוציא אוכלין פחות מכשיעור בכלי פטור אף על הכלי שהכלי טפילה לו, א"כ מבואר שגם לענין איסור תחומין איכא פטורה דטפל. וכתב להסתפק לגבי 'מלבוש האדם' האם הוא טפל לאדם ואין בו איסור תחומין או שמלבוש לא מיקרי טפל, והא דמותר להוציא בשבת [כשאין עירוב] דרך מלבוש הטעם משום דלא הוי משא וקרא כתיב "ולא תוציא משא מבתיכם ביום השבת", אבל איסור תחומין אינו תלוי במשא, דהא האדם עצמו אסור לילך חוץ לתחום, אף דגופו של אדם לא הוי משא כלל. ופשט מהגמ' בשבת (דף צ"ד) דהמוציא אדם ובגדיו עליו, פטור אף על הבגדים, שהבגד טפל לאדם, והאריך לבאר הסוגיא לגבי חבית ומים, עיי"ש.

ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ט"ו) כתב, שאיסור הוצאת כליו של האדם מחוץ לתחום הוא גם כאשר הוא לבוש בהם, אף שלענין הוצאה מרה"י לרה"ר אמרינן דמלבושיו של אדם טפלים לגבי גופו, מ"מ לענין איסור תחומין **השואל בשבת בגד מחברו ולובשו אסור ודאי לצאת בו מחוץ לתחום של רגלי הבעלים**, כמבואר בגמ' ביצה (דף ל"ז) בשנים ששאלו חלוק, וכ"כ בפרישה ובמג"א (או"ח סי' שצ"ז סק"ב). ואע"ג שאמרו בגמ' עירובין (דף צ"ז) לענין תחומין דבטלה חבית לגבי מים, וגם השור שם תחומין להוצאה לענין מוציא את החי במטה, ה"מ לגבי האיש שמוציא את החי הלבוש בבגד או שוכב במטה של אחרים שקנו שביתה דשפיר פטור המוציא על הבגד והמטה אע"פ שהוציאם מחוץ לתחום של בעליהם מפני שהם נטפלים לגבי עיקר המשא, **משא"כ אם האדם עצמו שהוא לבוש בבגד של אחרים יוצא מחוץ לתחום של רגלי בעל הבגד ודאי חייב אע"פ שהוציאו דרך מלבוש**. ומטעם זה שרי נמי להוליד את השעיר של יוהכ"פ עם הלשון זהורית אשר עליו מחוץ לתחום, אפי' אם נאמר דחפצי הקדש קונין שביתה, משום דבטיל לגבי השעיר, וכן בעירובין (דף צ"ה) המוצא תפילין מכניסן זוג זוג, נלענ"ד דמיירי דוקא בכה"ג שאין לחשוש להוצאה מחוץ לתחום של רגלי הבעלים, שהרי אפי' בתחומין דרבנן לא מצינן דשרו להוציא חוץ לתחום משום בזיון.

אך הגרי"ש אלישיב באשרי האיש (פל"ז סי"א) כתב, יולדת הנוסעת לביה"ח בשבת אסור לה לקחת עמה דברים שאינם לצורך הפקוח נפש של היולדת, כאשר אין עירוב או יוצאין מחוץ לתחום. אך אין היולדת והמלווים חייבים לפשוט את בגדיהם המיותרים שאינם הכרחיים כדי שלא להוציאם מחוץ לתחום, וכמ"ש הראב"ד בעירובין (דף צ"ז) דבטלה החבית לגבי המים ואין חיוב על הוצאתה, וה"ה להכא שהבגדים טפלים לאדם הלובשם, ומ"ש שהבגד אינו טפל לאדם זה כשאינו לובשם אלא מחזיקם בידו, אבל בדרך לבישה מותר. או שנאמר דמיירי בחלוק שאין דרך ללובשם תמיד אבל בגדים הנחוצים מותר. ואינו בגלל כבוד הבריות או מחמת התירו סופן משום תחילתן אלא שמעיקר הדין הם בטלים לגוף, וצ"ע.

ג. כל היוצאין להציל- תחום שבת משתנה

בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סי' כ"ו) כתב, שומרי הגבול הנוסעים ברכבי הסיור לשמירת העיר, והנסיעה היא ליותר מי"ב מיל שאסור מדאורייתא לצאת בשבת, **לא יקחו איתם ספרי קודש ותפילה, אע"פ שאינם כבדים ואין בזה חשש מבעיר, כיון שמוציאם מחוץ לתחום ממקום שקנו שביתה**. אך לגבי אוכל למשמרת, הקל שיקחו עימם לדרך וכמו שאמרו בגמ' ר"ה (דף כ"ב) במי שראה את החודש שבדרך רחוקה **לוקחים עימם מזונות שעל מהלך לילה ויום מחללין את השבת ויוצאין לעדות החודש**. ולא חילקו לגבי המזונות אם הוא רק בחולה וכדו', אלא התירו לכולם כשהוא דרך רחוקה יותר מדרך אכילת סתם אינשי [כגון בהפסק של שש שבע שעות], א"כ כמו שהותרה הפעילות ברכב מחשש פקוח נפש, כך הותר להם ליקח אוכל לדרך, ואף עם

הוא כבוד ועיד"ז יתבער יותר דלק, והוא אף שליכא חשש פקוח נפש כשלא יהיה להם אוכל לזמן הנסיעה, ורק בנוסעים לזמן קצר לא יקחו אוכל. ושם (סי' ל') נתן פיתרון **שיפקיר את הספרים- ובהפקר לא קונה שביתה**, ויכתוב עליהם 'ספר זה הפקדתי לכל הרוצה ללמוד בו, והריני מבקש מכל המגביהו שלא יתכוין לזכות בו'. עיי"ש. וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סי' שצ"ט) שיפקירו הדברים מערב שבת כדי שלא יעברו על תחומין.

אך בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ט"ו) העיר, לענין היוצאים בשיירא (סי' רמ"ח ס"ד) שיכולים ללכת אפי' יותר מי"ב מיל- משום סכנה, ומה טעם לא נזכר שחייב לצמצם בבגדיו ומלבושיו עד כמה שאפשר כיון שלהרי"ף והרמב"ם הרי עובר ממש באיסור תורה, וכן גם ביו"ט דליכא כלל איסור הוצאה ומשמע דרשאי להוליך עמו בהמתו וכליו, והוא פלא דהא צריכים להזהיר אותו שגם ביו"ט לא יצא במלבושיו כי אם באותם שהוא צריך להם משום פקו"נ ולא יותר. וכן בהולך במדבר ואינו יודע מתי שבת (סי' שמ"ד) שכתב בביאורה"ל, שמחויב להניח תפילין כל יום, והוא תמוה שהרי אפי' מספק מסתבר שאסור להוליך עמו את התפילין חוץ לתחום, כמו שמצינו בשופר של ראש השנה שאין מעבירין עליו את התחום, וגם צריכים להזהיר אותו שלא ילבש כלל טלית קטן וכדומה כדי שלא יעבור על איסור תחומין של י"ב מיל דהוי מה"ת, כיון דכל מה שמוסיף ללבוש אפי' אם אינו נושא ממש בידים כי אם דרך מלבוש חשיב עכ"פ כמרבה בשיעורין דלדעת כמה פוסקים אסור מה"ת. וגם במשלח את השעיר ביוהכ"פ שהולך ג' פרסאות אף גם שם לא נזכר שחייב לצמצם בבגדיו ולילך גם בלי כיסוי על הראש, וכן קשה מעוד כמה מקומות בש"ס ושו"ע שסתמו ולא הזכירו כלל הא מלתא.

ולכן חידש, דהואיל ודייקי רבנן ואמרי בלישנא ד"הבהמה והכלים כרגלי הבעלים", אפשר דאיסורן לעולם תלוי בבעלים ולא אסור להוציאם כי אם במקום שגם הבעלים אינם יכולים לילך, אבל כל שהוא עצמו מותר משום פקו"נ או בדרכן משום כבוד הבריות גם ממונו נגרר אחריו ושרי, ואפילו להסוברים דפקו"נ רק 'דוחה' שבת ולא הוי היתר גמור אפ"ה לענין תחומין אפשר דממונא רק בתר גופא גריר, ובכל מקום שהוא מותר לילך יהיה מאיזה טעם שהוא יכול שפיר להוליך אתו גם את רכושו. ולכן לא נזכר כלל בפוסקים להזהיר את ההולכים חוץ לתחום מפני הסכנה שלא יקחו אתם את רכושם, כיון דלדברינו מותר שפיר להוציאם אפי' בידים ולא רק דרך מלבוש, אולם כל זה דוקא בממונא דידיה [גם בזה צ"ע אם הותר אף לאחרים או רק לבעלים] אבל אם לובש בגד שאינו שלו שפיר נראה דאסור, כי מהיכן נאמר דפקע בכה"ג איסור תחומין גם מממונם של אחרים.

והביא מגאון יעקב (עירובין דף מ"ה) שמפרש ברמב"ן (עירובין דף י"ז) לענין היוצאים ברשות חוץ לתחום כגון חכמה הבאה לילד או להציל נפשות דיש להם אלפים אמה לכל רוח אע"פ שכבר הלכו יותר מג' פרסאות, והקשו דהא היוצא מתחומו עובר באיסור תורה על כל אמה, וכתב, דכל מה שהלך בהיתר לא חשיב כלל בגדר הליכה, ולכן יש לו אלפים אמה לכל רוח,

ופשוט הדבר שאינו חייב כלל להחליף בגדיו וגם להם יש אלפים אמה לכל רוח כאילו לא הלכו כלל, וא"כ אפשר דהאי כללא אינו דוקא בבגדיו שהוא לבוש בהם אלא כל ממונו נגרר אחריו, ובכל מקום שהוא הולך גם רכושו הולך אתו, אך צ"ע בדבר זה כי הוא נחוץ מאד הלכה למעשה. עיי"ש. א"ה, ובסוף התשובה כתבו בניו של מרן זצ"ל, שבתשובה לחכם אחד בשנת תש"ן כתב רבינו בפשיטות כחילוק זה. והבן.

וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סי' ל"ז), מי שיוצא מחוץ לתחום בהיתר, כגון שנוסע עם אשתו היולדת, יש לו היתר לנסוע בכל בגדיו גם שאינם מוכרחים, כגון ציצית, כובע, חלוק וכיו"ב, אף שאסור לצאת עם בגד של שמעון שלא עשה עירוב, ולא אמרינן שבטל לגופו, כמ"ש במשנה ברורה (סי' שצ"ז סק"ז), שכן נראה מהסוגיא בעירובין (דף מ"ה) והשו"ע (סי' ת"ז) דהיכא דהולך חוץ לתחום לצורך הצלה, דתחומו עמו, ואף שאמרו לו כבר נעשית המצוה שיצאת לעשות, יש לו ממקומו אלפים אמה לכל רוח, עיי"ש, וא"כ גם הבגדים בכלל. וראיה מהר"ן שם, שכתב "כל היוצאין חוזרין למקומן" - ואפילו טובא, וברישא יהיב שיעורא ומשום דקשיא רישא אסיפא אוקימנא חוזרין בכלי זינן למקומן ולא חיישינן להעברת ד' אמות ברה"ר ולא להכנסה לפי שסכנת נפשות היה בדבר אם יניחום חוץ לתחום, עכ"ל, ומדחשב איסורי העברה והכנסה מרה"ר לרה"י ולא חשב נמי איסורא דרמיה עליה דחפצא של הוצאה מחוץ לתחום, ע"כ דזה בכלל היתר גופו, אך יל"ע עוד למעשה.

ובתורת היולדת (פרק ב' ס"ד דף כ"ב) כתב לבאר עפ"י הגמ' ביומא (דף פ"ד) מפקחין פקוח נפש בשבת והזריז הרי זה משובח וא"צ ליטול רשות מבי"ד, ראה תינוק שנפל לים פורש מצודה ומעלהו ואע"ג דקא צייד כוור. והנה לכאור' הוא עובר על איסור צידה דהוי פסיק רישיא דניחא ליה וא"כ קשה מדוע לא חייבוהו לידור הנאה מהדגים שאז לא יעבור איסור כלל. ואפשר ליישב בב' דרכים: א- דכיון שהוא בהול להציל התינוק לכן לא חיישינן לחפש דרך קלה אלא יעשה כמה שיותר מהר. ב- כיון שמחוייב ע"פ התורה לעשות פעולה זו להציל התינוק אין מעשה זה מתייחס אליו כלל ואין פה שום פעולת צידה גם במכוינ' לה. וכ"כ בחידושי הגר"ש שקופ (גדרים סי' י"א וי"ב) שמצוות לאו ליהנות ניתנו ואינו מתייחס כלפי עצמו, ומותר אף ליהנות מאותה מלאכה דהוי הנאה ממילא ומותרת. ולכן גם לענין שבת כיון שיוצא בגזרת מלך אין מעשה היציאה מתייחסת אליו ולכן יהיה פטור גם במה שמוציא בכסיו מרשות הרבים לרשות היחיד, ולפי"ז יש לבאר סוגייתנו שאין חייב לפשוט בגדיו המיותרים שכיון שיוצא בגזרת מלך הוא כאחר מוציאו בעל כורחו שמותר לו להישאר בבגדיו. אך כתב דחידוש הוא וצ"ע, ולכן עדיף שיפקיר כל חפציו ואז יוכל להוליכם עימו. עיי"ש. ובמהדורא החדשה הוסיף בה דברים אך אינו מצוי אצלי כעת, ואתה תחזה.

ובשו"ת להורות נתן (ח"ד סי' ל"ו) כתב, אם ננקוט שאסור להוציא את בגדיו עימו, יהיה אסור לפי"ז להוציא שום בגד אף הנצרך לכבודו, כיון שלדעת הרמב"ם ומהר"ם אלשקר הנ"ל מעל

י"ב מיל הוי איסור דאו', ובאיסור דאו' אמרינן שאין כבוד הבריות דוחה ל"ת מהתורה. אך כבר אמרו בתוס' (ר"ה דף כ"ג, ד"ה שיהיו) שהיוצא ברשות יש לו אלפים משום שהתירו סופן משום תחילתן שלא להכשילן לעת"ל, וטעם זה מועיל להתיר גם יציאה עם בגדים שאילולי כן לא ימצא מי שילך להציל, אך לפי"ז יהיה מותר רק בגדיו שלעיוכבא בלבד. וגם למ"ד שהתירו משום תחילתן רק בדרבנן ולא באיסור דאו', י"ל שכיון שמחויב לילך בזריות להציל והליכה בלא בגדים ודאי שמחמת הבושה תתעכב הצלתו, לכן הקילו.

אך הביא מהרמב"ן (עירובין דף מ"ג) שהיוצא להציל אף שעבר י"ב מיל דאו' יש לו אלפים אמה לכל רוח, שדומה הוא לנוסע בספינה שאינו מוגדר כלל שיצא ממקומו, וכ"כ הרב המגיד (הל' שבת פכ"ז הט"ז) "שכיון שהלכו ברשות הרי המקום שהגיעו אליו כאילו קנו בו שבתה בין השמשות", וביאר, **שכל מקום שהולך ברשות זהו 'מקומו' כיון שלפי דין תורה חובה ומצווה עליו להימצא במקום הזה** [ואף למ"ד שבת 'דחיה' עדין מחויב הוא], וממילא נראה פשוט שכמו שאינו נקרא יציאה לגביו ה"ה לגבי כליו וחפציו. ולכן סתמו בזה הפוסקים ולא כתבו מידי, וסתימת הפוסקים בזה היא עצמה ראייה שא"צ לדקדק בזה. אך בכליו של חבירו לא התירו ולכן רק בשעת פקו"נ ישתמש בכלי או רכב של חבירו. עיי"ש.

וכ"כ בשו"ת דברי דוד (ח"ב או"ח סי' ל') שהיוצא לביה"ח לצורך פקו"נ כליו הולכים אחריו. והוסיף לבאר, שגם כליו שנשארו בבית [או במשרד] אף שרחוקים כעת מבעליהם, מותרים בטלטול בתוך ארבע אמות- **וכל העיר כארבע אמות דמי**, וכמ"ש בבית יוסף ובשו"ע (סי' שכ"ה ס"ח) דבר שהובא מחוץ לתחום ע"י הגוי... והא דשרי לישראל לטלטל אפילו כשהביאו העכו"ם לעצמו דוקא בתוך ד' אמות או בתוך העיר אם היא מוקפת חומה, ודלא כמ"ש בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' מ"ו אות ד') שרצה להחמיר בזה כנגד השו"ע.

ד. איסור 'ריבוי בשיעורים' במעשה אחד

בגמ' מנחות (דף ס"ד) אמרו, חולה שאמדהו לשתי גרוגרות, ואיכא שתי גרוגרות בשני עוקצין, ושלש בעוקץ אחד, הי מיייתנן, שתים מיייתנן דחזו ליה, או דילמא שלש מיייתנן דקא ממעט בבצירה, ואסיקנא שלש מיייתנן משום דמעוטי בבצירה עדיף. ומוכח דהיכא דאיכא שתים בעוקץ אחד ושלש בעוקץ אחר, שתים מיייתנן, ולא שלוש, דאסור לרבות בשיעור. ובחולין (דף ט"ו) אמרו, המבשל לחולה אסור לבריא גזירה שמא ירבה בשבילו.

ובחידושי הר"ן (ביצה דף י"ז) כתב, ממלאה אשה ביו"ט את כל הקדרה בשר אע"פ שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת, משמע דלרבות בשיעורא ביום טוב מותר, ודאמרינן לקמן דאין מזמנין את העכו"ם ביום טוב- גזירה שמא ירבה בשבילו, היינו שמא ירבה בשבילו בקדרה אחרת. ומה שמשמע ממנחות (הנ"ל) דלרבוויי בשיעורא אסור, תירץ ר"י דהתם בשבת דוקא

דאיכא איסור סקילה אבל ביו"ט דאיסור לאו הקלו, ולא תקשי לך מעירובין (דף ס"ח) ההוא ינוקא דאישתפון חמימיה- ניחם ליה אגב אימיה, שכבר פרש"י ובתוס', דניחם ליה ע"י עכור"ם, והרשב"א הוסיף, ואפילו למ"ד התם דע"י ישראל קאמר, לא קשיא, דכיון דלא מיתסר אלא מדרבנן כיון דביו"ט שרי התם גבי מילה משום מצוה התירו לגמרי אפי' ע"י ישראל. מכלל דסבירא להו דרבויי בשיעורא בשבת לא מיתסר אלא מדרבנן, ותמהני עליהם, דא"כ מאי קא מיבעי לן התם במנחות, פשיטא דשלש מייתנין דרבויי בשיעורא לא מיתסר אלא מדרבנן ורבוי בצירה מיתסר מדאורייתא, לפיכך נראה לי ברור דודאי רבויי שיעורא בשבת אסור מדאורייתא, ול"ד רבויי בשיעורא ביו"ט לשבת, שהשבת דחוויה היא אצל חולה ולא הותרה ולפיכך כל שהעיקר מלאכה אסור אף תוספתו כמוהו ומיתסר מדאורייתא. אבל יו"ט שאוכל נפש הותר בה כל שהוא מרבה על העיקר ובלבד שיהא בטורח אחד תוספתו כמוהו.

ובמנחת חינוך (מצוה ל"ב, מוסך השבת, פיקוח נפש, אות ב') כתב, ולפי"ז למהר"ם דשבת 'הותרה' אצל פיקוח נפש כמו יו"ט לגבי אוכל נפש, א"כ לדבריו ריבוי בשיעורא אין איסור כמו ביו"ט, א"כ הא דאיבעיא לן שנים מייתנין דמיעוטי בשיעורא, אע"ג דרבויי בשיעורא אין איסור, צריך לומר, דסובר כסברת התוס' דמדרבנן אסור גבי שבת ולא גבי יו"ט. אך העיר להר"ן, מדוע השוחט לחולה מותר לבריא ול"ג שמא ישחט בהמה גדולה יותר, וצ"ע. א"ה, ועיין עוד במאור ישראל (עירובין דף ס"ח) שהאריך לבאר הדבר.

ומרן החפץ חיים בספר מחנה ישראל (פרק ל"א אות ב') כתב אודות איש צבא יהודי, שנצטווה לשאת בשבת חפצים מסויימים ולצאת עמהם למקום שאסור לטלטל שם, מפני שאין שם עירוב, והוא מוכרח לעשות כן בגלל הפקודה שקיבל, שאפשר שיותר לו להוציא עמו גם את חפציו האישיים, עם החפצים שהוא נאלץ לשאת אותם מצד הפקודה. [א"ה, ועיין בשו"ת מחזה אליהו (סי' ל"ו, ענף ה') ובדעת שלום (סי' שי"א ס"ב) וביצחק יקרא (נבנצל, שם) שנקטו להקל מטעם ד'אגד כלי- שמיה אגד', אך במנחת אשר (שבת, דף רצ"ה) דחאם. ובשו"ת חלקת יעקב (ח"א סי' מ"ו) התיר בשינוי כלאחר יד בכרמלית בימינו, עיי"ש"ב].

וביאר בהג"ה שם, שאע"פ שהוא מרבה במלאכת הוצאה, הרי כתב הרשב"א, והובא בב"י (סי' שי"ח) שהמבשל לחולה ומרבה חתיכות בקדרה לבריא, אין בזה איסור אלא מדרבנן, ומה שגזרו שמא ירבה בשבילו, היינו שיוסיף חתיכה בקדרה אחר שהניחה על האש, אבל כאן הוא מרבה בהוצאה בבת אחת. ואע"פ שהר"ן חולק על הרשב"א וס"ל שיש בזה איסור תורה, מ"מ הרי הרשב"א אינו יחידאה בסברא זו, שהוא כתב כן גם בשם רבו, וכן דעת התוס' מנחות (דף ס"ד), וכן דעת הרמ"א בתשובה (סו"ס ע"ו). ולכן במקום ובשעת הדחק כזאת פשוט שיש לסמוך על הרשב"א, ובפרט בזה"ז שאין לנו רה"ר מהתורה [א"ה, דהוי תרי דרבנן], ודמי למ"ש הרמ"א (בסי' ש"א סל"ג) להתיר להוציא מעות תפורין בבגדו במקום הפסד, מהאי טעמא, וכמבואר בב"י ובד"מ שם, וה"ה לכאן שיש להתיר במקום הפסד. עיי"ש.

אך בשו"ת יביע אומר (ח"ח או"ח סי' ל"ד) הוכיח מהגמ' בשבת (דף צ"ג) המוציא אוכלין כשיעור בכלי חייב על האוכלין ופטור על הכלי [שהוא טפל לאוכלים], ואם היה גם הכלי צריך לו חייב אף על הכלי, הא קמן להדיא שאע"פ שהכל הוצאה אחת, מ"מ ריבוי השיעור בהוצאה חייב עליו בפני עצמו, וא"כ כל דברי הראשונים שריבוי בשיעורים זה רק מדרבנן, **לא נאמר אלא כשניתנה השבת להידחות, שעיקר המלאכה שנעשית בשבת בשביל פקוח נפש**, כההיא דמנחות (הנ"ל) לגבי גרוגרות לחולה, או כההיא דחולין (הנ"ל) שהבישול עיקרו נעשה בשביל החולה, הילכך התוספת והרבוי שעל העיקר אינה אלא מדרבנן, אבל כשעיקר המלאכה נעשה באיסור כגון המוציא אוכלים כשיעור בכלי, והוא צריך גם לכלי, הואיל ולא ניתנה שבת להידחות, כשם שחייב על האוכלים כן חייב גם על התוספת. עיי"ש"ב.

אך מה שהעיר שם סתירה בדברי מרן החפץ חיים זצ"ל, כי במשנה ברורה (סי' שי"ח סקי"ג) הביא מחלוקת הרשב"א והר"ן הנ"ל, וכתב: ועיין בספרי אהבת חסד (פ"ז) **שבירנו בראיה מהגמרא שהעיקר כדעת הר"ן**, ואילו בספרו מחנה ישראל (הנ"ל) כתב שנקט להקל כהרשב"א, נמצא שדבריו סותרים, וצע"ב. א"ה, אך עיין בהקדמתו למחנה ישראל שכבר כתב: חיפשתי בכל כוחותי להקל להם- דכשעת הדחק דינינן להו, והבן.

אך יש לי לעיין בדבר מעיקרא, שבגמ' מנחות (דף ס"ד) אמרו, חולה שאמדהו לשתי גרוגרות, ואיכא שתי גרוגרות בשני עוקצין, ושלוש בעוקץ אחד, צריך למעט בשיעורים, וי"א דהוי איסור דאו' וכדלעיל. ומאידך בגמ' יומא (דף פ"ד) אמרו, ראה תינוק שנפל לים פורש מצודה ומעלהו והזריז הרי זה משובח... ואע"ג שצד גם דגים. ובפירוש הר"ן (שבת דף ל"ח מדפי הרי"ף) כתב, אפילו נתכוין למלאכת הרשות עם אותה מלאכה של פקוח נפש מותר, וכיוצא בזה אמרו בגמרא דילן במס' יומא, **והטעם מפני שהיא מלאכת מצוה וחובה היא עליו ולפיכך אע"פ שהוא מתכוין עם אותה מלאכה למלאכה אחרת שהיא אסורה בשבת התירו חכמים כדי שלא ימנע לשום ענין מפקוח נפש המוטלת חובה עליו**. וצל"ע מה ההבדל ביניהם.

ומצאתי בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' ל"ו אות ט') שנתקשה בזה מאוד, וחילק:

א- דבתינוק מיירי שא"א לעשות מעשה ההיתר בלתי האיסור, ודומה לשוחט לחולה בשבת, דאי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה, וע"כ מותר לכוון אף להיתר. אך הקשה ע"ז, עיי"ש.

ב- הביא מתהלה לדוד (סי' שכ"ח אות י"ח) שחילק בדוחק, דהתם הוי דברים נפרדים, וההיתר הוא בפנ"ע, ולכן יש בו כח להתיר גם את דבר הרשות, אבל לרבווי בשיעורא, הדבר מעורב בהיתר או בפקו"נ, ולכן אין כח בהיתר או בפקו"נ להתירו. וצ"ע.

ג- הביא מחמדת ישראל (קונטרס נר מצוה, או כ"ח) שחילק, דדוקא בהעלאה מן המים ואינך, דזה הוא 'ההצלה'- מתירין אף מלאכת הרשות, משא"כ הבישול לחולה, וכן קצירת הגרוגרת, דזה רק 'מכשירי הצלה'- בזה אין מתירין, אלא מה שצריך להחולה. עיי"ש"ב.

בנוסף מצאתי בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' רי"ב) שכתב לחלק בין עיקר וטפל שהטפל בטל לעיקר, א"כ כל חלקי פעולת המלאכה נחשבת בשביל האוכל ואין כאן פעולה מיוחדת בשביל הכלי, ודומה כאילו הוצאת הכלי נעשית מאלוה, וכענין פרש מצודה להעלות דגים והעלה תינוק ודגים, ואפילו להר"ן וסייעתו דס"ל רבוי בשיעורין דאורייתא נמי י"ל שבנ"ד מודו דהתם י"ל דבאמת עשה קצת פעולה בשביל הרבוי ועוד מאי חזית למשידיה בשביל היתרא נימא שדי פעולתו בשביל איסורא ולחייב אבל בעיקר וטפל המלאכה מצד עצמה גופה מוכיחה עליה שהיא בשביל העיקר דפעולת הטפל בטלה לפעולת העיקר.

- 'ריבוי בשיעורים' בפקוח נפש, עד היכן :

בשו"ת אגרות משה (או"ח א' סי' קל"ב) לגבי נסיעת אדם עם אשתו לביה"ח במונית בשבת כדי ללדת, שאף אם אינו ממש חשש סכנה לישוּבֵי דעתה, ושעדיין לא נכנסה לגדר 'יולדת' יוכל בעלה להצטרף אליה לנסיעה, ובכלל בנסיעה ברכב שלא שייך שמא ירבה בשבילו דהוא שווה לאחד ולהרבה אין בזה בעצם שום חילול שבת להנוסע עימה כיון שמותרת הנסיעה בשבילה, ואיני יודע בזה איסור ברור אף מדרבנן אם הביה"ח הוא בעיר או בתוך התחום, אך אולי משום מראית העין, ולכן יש להתיר אם תצטער מזה גם בלא סכנה.

אך בשמירת שבת כהלכתה (פרק מ' ספ"ג) כתב, כאשר מותר לחזור בשבת באמבולנס הנוסע בהיתר, יש להיזהר שנהג האמבולנס לא יעשה פעולה מיוחדת בשבילה, כגון לינסוע נסיעה מיוחדת במישרין או בעקיפין, ואפילו לעצור במקום מגוריה אסור אלא תרד במקום שהנהג חייב לעצור. ואם קיים חשש שתוספת משא של אדם נוסף תגרום להאטת הנסיעה או להגברת צריכת הדלק כגון שהרכב קטן וקל כי אז אין להתיר אלא בנהג גוי. ובהערה (אות קפ"ג) הביא משו"ת הר צבי (יו"ד סי' רצ"ג) דכל שע"י ריבוי הנוסעים במכונית מתרבה שימוש בבנוזין-אסרינן בנהג יהודי. אך העיר, שיש להבדיל בזה בין אמבולנס וכל מכונית כבדה לבין מכונית נוסעים רגילה, שכן במכונית כבדה אין הימצאותו של נוסע נוסף מביאה להבערות נוספות ואף כי תצרוכת הבנוזין היא גדולה יותר במקצת הרי אין זה גורם להבערות רבות יותר אלא להבערות גדולות יותר- ולית לן בה שהרי אין משנים את מהלך המנוע, ע"פ דעת מומחה. וכמו שביאר שם (פל"ב הערה צ"ב) בגדרי ריבוי בשיעורים, עיי"ש.

אך הגרי"ש אלישיב באשרי האיש (פל"ז ס"ג) כתב, בפשטות אין לבעל או לאחרים לנסוע עם היולדת לביה"ח בשבת, אא"כ לצורך יתובי דעתא של היולדת [כגון בלידה ראשונה או בנסיעה בלילה, וכדו'], ואף שאין איסור מצד תוספת הבערת הדלק בשל תוספת המשקל שמתווסף למכונית, דנראה שזה בטל ואין לאסור בשל כך, אלא האיסור הוא מצד 'זילותא דשבת', ולכן אין הבדל אם נוסע באמבולנס או ברכב פרטי. א"ה, שהרי השתפרו סוגי הרכבים.

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סי' פ"ט) כתב לבאר, דכל איסור ריבוי בשיעורים הוא כשחשוב לו כל שיעור ושיעור שעושה דאז אמרינן כל שיעור הוא מלאכה בפנ"ע, אבל כל שאין הריבוי ניכר ונראה ואינו חשוב לו הריבוי אינו נאסר משום ריבוי בשיעורים ולא נחשב כעוד מלאכה, וזה החילוק בין מה שאסור לקצור שיעור גדול יותר לבין שחיטת עוף גדול שמותרת, ולכן להצטרף לנסיעה המותרת **אף אם נאמר שבהוספת אדם ברכב מבעיר יותר דלק אבל כיון שאין הדבר ניכר ונראה ולא חשוב אצלו ואין בכוונתו לכך ואף לא ניחא ליה בזה לכן אין בו איסור ריבוי בשיעורים**, אך ה"מ בלידה ראשונה או במפחדת להישאר לבדה, אך כשאין בו צורך אסור להתלוות לרכב גם בנהג גוי, **כיון שמנהג ישראל להחמיר בנסיעה ברכב להחשיבו חילול שבת**, וגם חילול מצוות 'שבתון', ע"כ אין להתיר.

ובספר תורת היולדת (פי"ז אות ד') כתב לחדש, שנהג המסיע חולה בשבת לביה"ח 'חוץ לתחום' אסור לו לקחת אוכל גם בשביל עצמו שאין באיסור תחומין היתר של ריבוי בשיעורים- במלאכה המותרת משום פקו"נ, דל"ד להוצאה שהתיר החפץ חיים דהתם הוא מל"ט מלאכות ובמלאכה שייך לומר מרבה בשיעורים מותר מאחר והכל נעשה בפעולה אחת, אך ביציאה חוץ לתחום האיסור אינו מחמת המלאכה אלא מחמת היציאה, [וכמו שחייב ביוצא מהתחום ע"י 'שם המפורש' כמבואר בשו"ע (סי' ת"ד), בשונה משאר מלאכות שפטור], ולכן מסתבר שלא שייך ההיתר של מרבה בשיעורים. וה"ה שאין פה את ההיתר של 'מלאכה שאינה צריכה לגופה' שאינו מדין מלאכה, וכמ"ש בקובץ שיעורים (ביצה אות ע"ג), ולכן עליו להוציא מהרכב את כל הכלים המיותרים גם אם אין לו בהם צורך ולא ניחא ליה. וילע"ב.

בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' נ"ו) נשאל, במקרה של פקו"נ כליל שבת שהוצרך להדליק את הכפתור הראשי, שבהדלקתו יבערו מנורות נוספות שאין צורך בהן ויעבור על רבוי בשיעורים, והסתפק, האם מוטל עליו ללכת בכל החדרים להוריד הכפתורים המיותרים למנוע הדלקתם, וכמובן שהשאלה באופן שאינו פוגע מאומה בפעולת פקוח הנפש. **והעלה, דאינו חייב**, חדא דגם בהורדת הכפתור איכא איסור מוקצה, ולדעת הרשב"א גם רבוי בשיעורים רק דרבנן, ועוד דלמרחץ החזון איש יש בהורדת כפתור האלקטרי גדר סתירה. ועוד, דאינו דומה לשאר רבוי בשיעורים בכוונה תחלה, **דאין לו כוונה כלל להרבות בהדלקה, והו"ל דבר שאינו מתכוין דרך פסיק רישא**, וקרוב דהו"ל פס"ר דלא ניחא ליה, שלא נוח לו להאיר כל הבית באמצע הלילה ללא צורך, וכיון דישנם עוד צדדים דהו"ל רק דרבנן והו"ל פס"ר דלא ניחא ליה בדרבנן, ולשאר הדעות פס"ר דלא ניחא ליה בדאורייתא, ואף דמג"א נוטה להחמיר וכך נראה, אבל הכא שצריך לעשות פעולת מוקצה למנוע, פשיטא דשב וא"ת עדיף.

סימן יא- 'עירובי חצרות' בתחנת המשטרה

שאלה: האם צריך לעשות 'עירובי חצירות' בתחנת המשטרה כמו בבתי חולים ובתי מלון, כוונתי במיוחד לתחנות משטרה בערים של אינם יהודים שאין שם כלל 'עירובי חצרות' בעיר, או שכיון שכל השוטרים אוכלים מ'חדר אוכל' אחד נקרא הכל כרשות אחת?

תשובה: בתחנות המשטרה א"צ לעשות 'עירובי חצרות' ומותר לטלטל בשבת בכל שטח התחנה המגודר במחיצה, דהכל רשות היחיד ורשות אחת היא, מכמה טעמים, וכמו שאבאר.

א. תקנת שלמה המלך ע"ה 'עירובי חצרות'

בגמ' שבת (דף י"ד) איתא, בשעה שתיקן שלמה 'עירובין' ו'נטילת ידים', יצתה בת קול ואמרה "בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני, חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דברי".

ופירש רש"י, דכתיב "ואיזן וחקר" שעשה אזנים לתורה, כלומר סייג והרחקה ככפיפה זו שנוטלין אותה באזנים ואין נוגעין בה. עירובין- אוזנים להוצאת שבת, שאסור להוציא מרשותו לרשות חבירו ואף על פי ששניהם רשות היחיד. ובעירובין (דף כ"א) הוסיף רש"י, שלמה תיקן עירובי חצירות- וגזר שלא להוציא מרשות היחיד לרשות היחיד חבירו, לעשות סייג והרחבה לאיסור תורה, שלא יבוא להתיר מרשות הרבים לרשות היחיד, והיינו דכתיב "ואיזן וחקר תיקן משלים" שעשה אזנים לתורה, כאזני כלי שאוחזין אותו בס.

ובשו"ת חתם סופר (או"ח סי' צ"ט) ביאר, שדוקא על תקנות אלו של שלמה יצאה בת קול "ישמח ליבי גם אני" שבכל הסייגים לתורה לא שייך שמחה כי אולי יכשלו בזה בני אדם שאינם מהוגנים, אבל כשעשה סייג לשמירת שבת וגם עשה תיקון שלא יקלקלו בו היינו שיעשו עירוב אז "ישמח ליבי גם אני", וכן הוא לגבי נטילת ידים שכאשר הוסיף סייג לקדושה לגזור טומאה על הידים לא שמחה היא, אך כאשר לימד על תיקון לטומאה בנטילת ידים אז "ישמח ליבי", ועל תוספת זו נתקן הברכה "אשר קדשנו במצוותיו- על מצות עירוב".

הרמב"ם במשנה תורה (הלכות עירובין פרק א') כתב: חצר שיש בה שכנים הרבה כל אחד מהם בבית לעצמו, דין תורה הוא שיהיו כולן מותרין לטלטל בכל החצר ומבתים לחצר וכו', אבל מדברי סופרים אסור לשכנים לטלטל ברשות היחיד שיש בה חלוקה בדירורין עד שיערבו כל השכנים כולן מערב שבת. ודבר זה תקנת שלמה ובית דינו הוא.

ומפני מה תיקן שלמה דבר זה, כדי שלא יטעו העם ויאמרו כשם שמותר להוציא מן החצרות לרחובות המדינה ושוקיה כך מותר להוציא ולהכניס מרשות היחיד לרשות הרבים. לפיכך תיקן, שכל רשות היחיד שתחלק בדירורין ויאחז כל אחד ואחד בה רשות לעצמו וישאר ממנה מקום [חצר] ברשות כולן שיד כולן שווה בו, שיעשו עירוב. ומה הוא העירוב הזה, שיתערבו

במאכל אחד שמניחין אותו מערב שבת כלומר שכולנו מעורבין ואוכל אחד לכולנו ואין כל אחד ממנו חולק רשות מחבירו אלא כשם שיד כולנו שוה במקום זה שנשאר לכולנו כך יד כולנו שוה בכל מקום שאחז כל אחד לעצמו והרי אנו כולנו רשות אחת. עכ"ל.

ובסמ"ג (חלק מצו"ע, דרבנן מצוה א') כתב, והשיב רב האי גאון בתשובה (ע"י ב"ח או"ח שס"ו ד"ה חצר) כי לכך לא נתקנו עד שלמה המלך, מפני שהיו כל הימים במלחמות עד שלמה שבימיו נתן הקב"ה שלום בארץ, ושנינו בעירובין (דף י"ז) ד' דברים פטורים במחנה במלחמה, מביאין עצים מכל מקום ופטורין מרחיצת ידים ומדמאי ומלערב ערובי חצירות. ועיקר תקנתו היתה מפני שמן התורה אין קרוי רשות הרבים אלא סרטיא ופלטיא וכו', וגרסין בעירובין (דף ו') ירושלם אילמלא שדלתותיה נעולות בלילה חייבין עליה משום רשות הרבים, מכל זה אתה למד כי מן התורה היה מותר להוציא מן הבתים לרחובות ירושלם שהיא רשות היחיד גמורה מן התורה, וז"ש בירמיה (י"ז, כ"ב) "כה אמר ה' השמרו בנפשותיכם ואל תוציאו משא ביום השבת והבאתם בשערי ירושלם" - זה גוף האיסור של תורה, ואחר כך אמר "ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת" - זו גזירת שלמה המלך.

ואף שבתרגום יונתן בן עוזיאל (בשלח ט"ז, ה') כתב, "והיה ביום השישי והכינו" - ויהי ביומא שתינאי ויזמנון מה דייתון לקמיהון למיכל ביומא דשבתא ויערובון בבתיא וישתתפון בדרתיהון בגין למיתייא מדין לדין ויהי להון בכופלא על מה דמלקטון יומא יומא. הרי שכבר בזמן משה רבינו ע"ה נהגו ב'עירובי חצרות' ומה תיקן שלמה.

כבר ביאר בשו"ת משנה הלכות (ח"א סי' ש"ט) שכן היו נוהגים כבר בזמן משה רבינו ע"ה אלא שלא היתה בכלל תקנה וכל הרוצה היה מתקן העירוב ומי שלא רצה לא תיקן ולא היה בכלל חיוב, עד שבא שלמה המע"ה ותיקן שיהיה מצוה לתקן העירוב.

לכן, בפשטות היה נראה, שגם בתחנת המשטרה שיש לכל אחד את משרדו האישי ונעול על ידו, ובמקביל יש את השטח הציבורי המוקף של התחנה ממילא יש לעשות 'עירוב חצירות' להתיר הטלטול בכל שטחי התחנה, וכתקנת שלמה המלך ע"ה.

אך הנה בשלחן ערוך (סי' ש"ע) מנה כמה מיקרים שפטורים מלערב, ואמנה את השייכים לעניננו: א- בעה"ב שיש לו הרבה בתים בחצר והשכירן לאחרים אך יש לו תפיסת יד בבתים מחמת חפצים השייכים לו. ב- גם כשאין לו תפיסת יד בחדרם, כגון מלמד או סופר בביתו שאוכל ויושן בחדרו אינם אוסרים, מטעם שכולם משתמשים בשל בעה"ב, או משום דאין משאיל להם רשותו לאסור עליו, או משום דמצי לסלוקינהו. ג- אנשי חצר שהיו כולם אוכלים על שולחן אחד אינם צריכים עירוב שהרי הם כאנשי בית אחד. ד- חדר שאינו מקום אכילה אינו אוסר. ואמרתי לדון בכל אחד מהם עד כמה שידי משגת, כדי שתצא הלכה ברורה.

ב. סמוכים על שולחן אחד

הרמב"ם (עירובין פ"ד ה"א) כתב, אנשי חצר שהיו כולם אוכלין על שולחן אחד תמיד, אע"פ שכל אחד ואחד יש לו בית בפני עצמו, אין צריכין עירוב, מפני שהן כאנשי בית אחד. וכשם שאין אשתו של אדם ובניו ובני ביתו ועבדיו אוסרין עליו ואינו צריך לערב עמהן כך אלו כולן כאנשי בית אחד הן מפני שהן כולן סומכין על שולחן אחד.

וכ"כ השולחן ערוך (סי' ש"ע ס"ד) אנשי חצר שהיו כולם אוכלים על שולחן אחד אע"פ שיש לכל אחד בית בפני עצמו אינם צריכים עירוב מפני שהם כבית אחד. הג"ה, וכן אם הרבה בעלי בתים אוכלים בחדר אחד כל אחד על שולחנו. ושם (סעיף ו') הוסיף, מי שיש לו חמשה נשים או עבדים מקבלים ממנו פרס, וכל אחד אוכל בביתו, וכן תלמיד המקבל פרס מרבו ואוכל בביתו, אינם אוסרים זה על זה, אם אין עמהם דירורין בחצר.

אך מאידך, הרמב"ם (שם פ"ב ה"ט) כתב, ישראל הדר עם עכו"ם בחצר אינו אוסר עליו, שדירת עכו"ם אינה דירה, ואם היו שני ישראלים או יותר וגוי שכן עמהן הרי זה אוסר עליהם, ודבר זה גזירה כדי שלא ישכינו עכו"ם עמהן שלא ילמדו ממעשיו, ולא גזרו בישראל אחד ועכו"ם אחד מפני שאינו דבר מצוי, שהרי היהודי מפחד ממנו. שני ישראלים וגוי השוכנים בחצר אחת ועירבו הישראלים לעצמן לא הועילו כלום וכן אם בטלו לגוי או בטל להן או בטלו הישראלים זה לזה ונעשו כיחיד עם הגוי לא הועילו כלום שאין עירוב מועיל במקום גוי ואין ביטול רשות מועיל במקום גוי, ואין להן תקנה אלא שישכרו ממנו רשותו ויעשה הגוי כאילו הוא אורח עמהן. ישראל שהוא מחלל שבת בפרהסיא או שהוא עובד עבודה זרה הרי הוא כגוי לכל דבריו ואין מערבין עמו ואינו מבטל רשות אלא שוכרין ממנו כגוי.

אך כבר במגיד משנה (שם) כתב, דוקא בשאין הישראלים אוכלים על שולחן אחד וצריכים לערב, אבל אם היו אוכלים על שולחן אחד אין הגוי אוסר עליהם, וזה ברור מדברי רבינו. וביאר בלחם משנה, ממה שהדגיש הרמב"ם "שאין 'עירוב' מועיל במקום גוי" משמע דוקא 'עירוב' אבל כשאוכלים ממש על שולחן אחד א"צ כלל עירוב ואינו אוסר.

ומפורש הוא בבית יוסף (סי' שס"ו ס"ב) לגבי ההולכים בשיירא שפטורים מלערב, שהביא מהשיבולי הלקט (סי' צ"ז) שכתב, דהיכא שפטורים מלערב ויש שם גויים צריך עיון אם הם אוסרים עליהם. וכתב הב"י, ולי נראה, דאין זה צריך לפנים דכיון שאין הישראלים צריכים לערב פשיטא דאין הגוי אוסר דהוה לי יחיד במקום גוי. והבן.

וכן הוכיחו האחרונים מלשון הרמב"ם לקמן (שם פ"ה הט"ז) שכתב, גוי או צדוקי השרוי בחצר שבמבוי דינו עם בני המבוי כדינו עם בני החצר ששוכרים מן הגוי או מאחד מבני ביתו רשותו שבמבוי או מבטל להן הצדוקי. ואם היה במבוי גוי וישראל אחד אינו צריך שיתוף, ודין ישראל אחד ודין רבים שהן סומכין על שולחן אחד דין אחד הוא. ובצמח צדק על הש"ס (עירובין פ"ו

משנה א') דייק כן מלשון המשנה "עד שיהיו שני ישראלים אוסרים זה על זה" שלא די בזה שהם שני ישראלים אלא צריך שיהיו אוסרים זה על זה, והבן.

ובקובץ בית תלמוד להוראה (קובץ ד', שנת תשמ"ו, סימן ס"ז) הגר"ץ אויש שליט"א, ביאר טעם הדבר, שחז"ל לא גזרו על יהודי שלא יגור עם הגוי, אלא שלא רצו לעשות את 'תקנת העירוב' למי שגר עם הגוי כיון שמתקון זה יכול לצמוח קלקול ח"ו, וממילא נלמד שבמקום שא"צ לתקנת העירוב וכן"ל שאוכלים על שולחן אחד ממילא הדבר מותר. וכן דייק מהמאירי (עירובין דף ס"א) שכתב, הרבה ישראלים בחצר עם הגוי, דודאי אם כולם אוכלים על שולחן אחד אין הגויים אוסרים עליהם, **לפי שאין הדבר מצוי שיגורו עם הגוי, ואינם צריכים עירוב מצד עצמם**, אע"פ שחלוקים בלינה. אך העיר מהרמ"א (סי' שפ"ב ס"א) ישראל שהשאל או השכיר בית לחבירו אע"פ שיש לו תפיסה בבית ל"מ וצריך לשכור מהגוי. וקשה הלא בכה"ג אין הישראלים צריכים לערב דחשיבי כחדא וא"כ מדוע הצריכם לשכור, אך בביאור הלכה (שם ד"ה אע"פ שיש) כבר הביא שהקשו כן גדולי האחרונים, ונשאו בצ"ע.

ובשולחן ערוך (סי' שפ"ב ס"כ) כתב, ספינה שיש בה ישראלים רבים ויש להם בתים מיוחדים צריכים לערב ולשכור רשות מן העכו"ם בעל הספינה או להבליעו בשכר הספינה. והמשנה ברורה (סקע"ה) כתב, ויש להם בתים מיוחדים- דאם היו אוכלין במקום אחד אפילו כמה וכמה כחד חשיב ואינו אסור. והוא ברור כהנ"ל שבשולחן אחד א"צ עירוב כלל.

א"ה, וא"כ בתחנת המשטרה שכלל השוטרים אוכלים על שולחן אחד בחדר מסויים, ואפי' אם אוכלים בנפרד אך נחשבים שמקבלים פרס מאחד, א"צ לערב. ואין לחוש לאזרחים והעצורים שמגיעים לתחנה שהם אינם נקראים דיירים בתחנה כלל, ועוד שגם הם ניזונים מאותו מזון, ובכלל בשו"ע (סי' ש"ע ס"ח) פסק, שאורח עד ל' יום אינו אוסר על בני החצר.

ג. תפיסת יד במשרדים

בשולחן ערוך (סי' ש"ע ס"ב) כתב, בעל הבית שיש לו הרבה בתים בחצר והשאלין או השכירן לאחרים ויש לו בכל אחד מהם דברים שאינם ניטלים בשבת מחמת כבדן או מחמת איסור שהם דברים שאסור לטלטלם אפילו לצורך מקומו **אין הדרים בהם אוסרים עליו לפי שנעשו כולם כאזרחים אצלו לפיכך גם הם מותרים להוציא מבתיהם לחצר אע"פ שלא נתנו עירוב**, ואם אין הבתים שלו אע"פ שיש לו בהם דברים שאסור לטלטלם אוסרים זה על זה. וביאר המשנ"ב, שכיון שלא סילק עצמו מהבתים לגמרי אז מתבטלים הם אצלו כאזרחים.

ובשו"ת דברי מלכיאל (ח"ג סו"ס י"א) העיר עמ"ש הרמ"א (סי' שפ"ב ס"א) ישראל שהשאל או השכיר בית לחבירו [במקום שדרים עכו"ם] אע"פ שיש לו תפיסה בבית לא מהני וצריכים לשכור מעכו"ם, ומשמע דס"ל שאין תפיסת יד מועילה במקום עכו"ם שיתחשבו כישראל אחד

במקום הגוי שא"צ כלל עירוב, וזה צ"ע דהבית יוסף (ר"ס שפ"ב) חולק ע"ז בהדיה וכתב, **דכל הנהו דסימן ש"ע שאין אוסרים זע"ז א"צ לשכור רשות**. וגם הגר"א תמה על הרמ"א, ועיין בתוס' (עירובין דף ס"ו ד"ה איקלעו) שהשווה הא דישראלים דרים עם הגוי לחבורה ששבתה בטרקלין, והוא כדעת הב"י. ולכן בשעת הצורך יש להקל שהלכה כהמיקל בעירובין.

והחיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' כ"ב) כתב, לגבי עירוב חצרות בלאזאריטו נעיר בידוד למניעת מגיפות, ונמצאים שם מעל ל' יום], שצריך לשכור רשות מהקאפיטן שדר שם עם בני ביתו והוא מושל מטעם המלך, ומה שהקלו בתפיסת יד זה רק במשכיר לגוי, שאם יש לו אישור להניח שם כליו חשיב רשותו, אך לגבי בעה"ב שהשכיר או השאיל את בתיו התירו רק אם יש לו שם כלים ממש, והכא דליכא בבתיים שום כלי מהמלך, אוסרים זה על זה.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' קמ"א) כתב לחדש, שגם דברים השכורים לשוכר יחד עם הבית נחשבים 'תפיסת יד', שכיון שהשוכר מוכרח להחזיק החפץ השכור מדין 'שומר' נקרא הדבר תפיסת יד למשכיר, שהרי אינו יכול להשליכו ולזרוקו, ואף אם לפי דין המלכות פטור הוא מגניבה ואבידה עדין שם 'שומר' עליו רק שפטורוהו מלשלם. ואף שבשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' נ"ד) העיר ע"ד, אך לבסוף מצא לו אסמכתא בהוראתו. וכ"כ בשו"ת קנין תורה בהלכה (ח"ב סי' פ"א אות ו') ועפ"י העלה להקל שא"צ עירוב בשוכר.

ובשו"ת להורות נתן (ח"ה סי' כ"ט אות ז') כתב, שאף בבעה"ב מחלל שבת שיכול להוציא את הדברים הללו מהחדר, עדין מיקרי תפיסת יד, וכמ"ש בשו"ת מהרש"ם (ח"ה סי' ל"ד) שבבעה"ב מחלל שבת אין תפיסת יד בדברים שהם מוקצה דהרי יכול להוציאם משם, אך בדברים הכבדים מהני, והכלל בזה הוא דברים שאין דרכו לטלטלם בכל פעם. וא"כ בחדרים אפשר לסמוך על המנורות, ואף אם יתקלקלו הרי יבוא להחליפם, וכיון שבביה"ח יכולים להכניס חפצים לחדרים כמיטות וכדו' ממילא מיקרי שיש להם תפיסת יד.

ובשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' קכ"ב) לענין עירוב במרחצאות, כתב דמצינו בשו"ע (סי' ש"ע ס"ח) שהאורח אינו אוסר רק השוכר אוסר, ולכן כשיש תפיסת יד הריהו כאורח ואינו אוסר. והנה הגדרת אורח הוא, דאם בעה"ב משכיר לו הבית ריק והוא מכניס לשם כליו כמו שכירות בתים הריהו שוכר, אך כשמשכיר לו הבית עם כליו הריהו בגדר אורח, שכן דרכו של אורח ואכסנאי שמתשמש בכרים וכסתות של המארח וכו'. ועוד חילוק, דבשוכר ניקוי הבית עליו, משא"כ באורח שגם ניקוי הבית על אחריות המשכיר. ועוד שיכול למנוע בעדו לעשות כמה פעולות בחדר הריהו אורח. ול"ק מסופר או מלמד הנ"ל, דהתם מיירי שיש לו חדר לבדו, ואין שם מחפצי בעה"ב, והוא קבוע שם, הא לאו הכי הוי אורח וא"צ לערב.

ובנשמת אברהם (סופר, או"ח סי' ש"ע ס"א) כתב, שאפילו אם יש אנשים שאינם אוכלים בביה"ח אלא מהאוכל שלהם בכ"ז א"צ עירוב חצירות כיון שבכל חדר יש ציוד כבד כמו מיטות וארונות או ציוד של מוקצה, וממילא כיון שלביה"ח יש בעלים כולם נחשבים כאורחים

אצלו. וכ"ה בשם הגר"י נויברט זצ"ל שהתפיסת יד בחפצים הנ"ל מחשיבה את כולם כאורחים אצלו וא"צ לערב, אך הסתפק מיהו הבעה"ב שכולם כפופים לו, ואם הוא לא אוכל שם לכאור' חוזר הדין שאינם יכולים להיחשב אורחיו אא"כ אוכלים במקום אחד.

ובקובץ ויען שמואל (ח"ה סי' י"ז) העיר הגר"ש עידאן, לגבי עשיית עירוב בישיבה שלכולם חדרים שונים ואוכלים בחדרי אוכל שונים [ישיבה קטנה וגדולה], וגם מקום סעודתו של 'אב הבית' מעכב, וכתב שאין כאן דין 'תפיסת יד', כי ה"מ בשאין לו רשות להשתמש בהם, אך בכלים שנותן לו רשות להשתמש בהם וכמו בישיבה אין דין תפיסת יד, דלא עדיף מהחדר עצמו שהשכירו לו ולא נחשב שיש לו בו תפיסת יד, וכמ"ש בשו"ת מהרש"ם (ח"ה סי' ל"ד), ואף שהפמ"ג ס"ל שגם כשאין כלים מספיק שיהיה לו 'רשות להניח שם כלים', אך כבר דחאו המשנ"ב (סק"י) דבעינן כלים ממש שמונחים שם. ועוד, שאין בישיבה בעל הבית שבנין הישיבה שלו בקניה או בשכירות, ואף שי"ל דעדיפא הוא, אך אין הדבר ברור.

והביא משו"ת איש מצליח (כרך א' או"ח סי' ל"ו) לגבי עירוב חצירות במחנות עולים, שיש שם פקידים שאוכלים בפני עצמן, שרצה להקל, א- שנמצאים פחות מל' יום. ב- בידו לסלקם. ג- יש להם תפיסת יד במיטות וארונות בחדרים. אך עדין צריך בעל הבית, שאם אין בעה"ב רק כולם אורחים אוסרים זה על זה, ואם הפקידים נקראים 'בעל הבית' כיון שבאים מטעם הממשלה, הרי שיש כמה פקידים והרבה בעלי בתים אוסרים זע"ז. וסיים **ואין צד היתר אא"כ יש מנהל אחד מטעם הממשלה וגר שם בקביעות שכולם בטילים לגביו**. והנה בישיבה אין ה'אב בית' יכול להיחשב עיקר שכולם בטילים גביו, וא"כ זה לא מהני. ול"ד לאב שמחלק פרס לבניו, דגם שם בעינן שאביהם יהיה עמהם בחצר, ועוד דראש הישיבה הכסף אינו שלו אלא של התורמים, ולכן יש לעשות עירוב וה"ה לבתי מלון ובית חולים, עיי"ש.

א"ה, וא"כ ה"ה למשרדי המשטרה בהם נמצא בכל חדר שולחן וארונות כבדים שאינם מטלטלים, ועוד שנמצא שם מחשב המחבר לחשמל דהוי מוקצה והוי חיבור, ולכן סיבה זו לבדה פוטרם מעירוב, אך י"א שצריך שבעה"ב ישעה עימהם, ויבואר לקמן.

ד. בתים המושאלים לדייריהם

בשלחן ערוך (סי' ש"ע ס"ג) הוסיף עוד צד לפטור גם במקום שאין לו תפיסת יד ממש, שכתב, אבל מי שיש לו מלמד או סופר בביתו וכן תלמידים הלומדים בפני הרב ודרים בביתו כל אחד בחדרו אפילו יש לכל אחד פתח פתוח לחצר, ואוכל וישן בחדרו, אינם אוסרים.

ובתוס' (עירובין דף ע"ב) כתבו, אם יש לאדם סופר או מלמד בביתו או כעין אותן הבחורים הבאין ללמוד תורה ושרויין כל א' בחדר או בעלייה בפני עצמו, אע"פ שחלוקין מבעל הבית בפתו, אין אוסרין עליו ולא בעו עירוב, בין יש להם פתח לרה"ר בין אין להם פתח לרה"ר, דלא

מיבעיא אם כולם אוכלין במקום אחד אע"פ שכל אחד ישן בחדרו, דקי"ל כמ"ד מקום פיתא גורם, אלא אפילו לשמואל דאמר מקום לינה גורם, או אפילו אוכלין וישנים כל אחד בחדרו אין אוסרין זה על זה, כיון שכולם משתמשים בתוך הבית בכל עיסקי תשמישתיה באפייה ובבישול ובכל דבר חשיבי כולו כאלו אוכלים וישנים במקום אחד, אע"פ שיש להם פתח לצד רה"ר הכל נקראים על שם בעל הבית. ועוד, דאין משאיל להם רשותו לאסור עליו ולא זה על זה ומצי לסלוקינהו והוה ליה כה' שכירים דאחד נותן עירובו ודיו, וכיון דגבי נכרי דדירתו לא שמה דירה לא אסרי אלא חשיבי כולו כחד, כל שכן גבי ישראל דדירתו שמה דירה.

ובביאור הלכה (שם, ד"ה אינם אוסרים) כתב, ולכאורה יפלא על הט"ז ומ"א שלא הזכירו בטעם השני רק משום דאין משאיל רשותו כדי לאסור עליו, ולא סיימו משום דמצי לסלוקינהו, וכמו שמוזכר בתוס', אכן לפי מה שהובא שיטת התוס' בחידושי הרשב"א והריטב"א ובאורחות חיים נחא דהם לא סיימו בשיטת התוספות משום דמצי לסלוקינהו, דבמצי לסלוקינהו גם הרשב"א דפליג אשיטת התוס' מודה להקל. ונראה דעד כאן לא הצריכו תרתי אלא במקום דמשאיל לו לזמן דלא מצי לסלוקינהו בכל שעה ולהכי אי לאו טעם הראשון דאופין ומבשלין במקום אחד בודאי יכול לאסור, אבל היכי דמצי לסלוקינהו בכל שעה כגון שלא השאילו לזמן מיוחד לא יכול לאסור עליו אפילו אופה ומבשל בפני עצמו.

והוסיף, דאף דמסקינן דע"י אפיה ובישול יחד בלחודא לא מהני להחזיר מ"מ היכי שגם כולם עוברים דרך הבית לחצר או לר"ה ואין לכל אחד פתח מיוחד לצאת בו חשיבי כולם כבית אחד, כן מוכח בב"י בסוף ד"ה כתב הרמב"ם עיי"ש, ואף דהב"י גופיה בסימן זה הביא בשם הסמ"ק והעתיקו גם הרמ"א בהג"ה ראשונה דמה שכולם יוצאים דרך בית שער אחד לא מהני לחברם הואיל שכל חדר יש לו פתח בפני עצמו, מ"מ הכא שהבית שעוברין דרך בו הוא ג"כ מקום אפיה ובישול לכולם חשוב כבית אחד, ועדיין צ"ע.

ובשלחן ערוך (סי' שפ"ב ס"א) כתב, הדר עם העכו"ם בחצר אינו אוסר עליו, עד שיהיו שני ישראלים דרים בשני בתים ואוסרים זה על זה, אז העכו"ם אוסר עליהם. הגה, ישראל שהשכיר או השאיל ביתו לעכו"ם אינו אוסר עליו דלא השכיר או השאיל לו ביתו כדי שיאסור עליו.

ובמשנה ברורה כתב, ובעבודת הקודש להרשב"א כתב עוד טעם לדין זה, שאין דרכו של ישראל להשכיר או להשאיל לעכו"ם בית בחצר שהוא שרוי בתוכה ולא גזרו חכמים בדבר שאינו מצוי, ועיין בביאור הגר"א (כאן, ולעיל סי' ש"ע) שדעתו דדוקא בשחתנה המשכיר או המשאיל שיכול לסלקו בכל שעה שירצה ובהיכא דלא יכול לסלוקיה בודאי אוסר עליו. ובביאור הלכה (סי' שפ"ד ד"ה אינו אוסר) דימהו לענין אכסנאי ישראל הנ"ל.

בשו"ת להורות נתן (ח"ה סי' כ"ט) לגבי עירוב בבית חולים, כתב, הטעם שאינו משאיל לו כדי שיאסור עליו אמרינן הכי גם בבעלים שאינם חרדים לדבר ה' ולא איכפת להם כלל מטלטול בשבת, כיון שבכל זאת אין הבעלים רוצים שיאסור המעבר לאלו שמקפידים בכך השומרים

שבת, וה"ה בבעלים מחלל שבת שדינו כגוי, דניחא להם שהחולים לא יוגבלו בטלטול בשבת, שלבסוף זה יגרום הפרעה גם בשבילים. ועוד, דכיון שיכול להחליפם מחדר לחדר הוו כדיירים שאינם קבועים וכיושבי אוהלים בשיירא בדרך דכולם מעורבים יחד, וכ"ה משו"ת אבני נזר (יו"ד סי' ש"פ) שהחולים בביה"ח לא נחשבים דיירים.

ובשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' ל"ה אות כ"ד) בענין לעשות עירוב חצרות בבתי חולים כשיש שם אוכל נפרד עבור הצוות ועבור החולים, או כשיש חולים שמביאים אוכל מהבית, כתב, בתחילה סבור הייתי שבכה"ג א"צ לעשות עירובי חצרות כדי לטלטל בתוך כותלי ביה"ח, וה"ה אם הבעלות של גוי או של יהודים מחללי שבת, ואפי' בעיר שאין בה עירוב, **והוא מפני שיכולים לשנותם מחדר לחדר בכל עת שביה"ח ירצה**, וכמ"ש הביאור הלכה (הנ"ל). וגם מפני שכולם מקבלים מזונותיהם מביה"ח - וה"ז דומה למ"ש בשו"ע (סי' ש"ע ס"ה) בנותן להם פרס, וכתב שם הביאור"ל שזה אף אם רק המקבלים גרים שם ואינם נמצאים יחד עם הנותן, וגם בחו"ל שהמטבח אינו כשר מ"מ יכול לקחת פירות או ירקות. וגם אפשר דחזי לאצטרופי שביה"ח אינו משאל להם את החדרים על דעת שיוכלו לאסור על אחרים ודומה להלכה בשו"ע (ריש סי' שפ"ב). אך הואיל וראיתי שהחזון איש (סי' צ' סק"ב) חולק על המשנ"ב **וכתב על הטעם הראשון דמצי לסלוקינהו שזה תמוה מאוד**, וכיון שהטעמים האחרים אינם כ"כ ברורים אצלי לכן אפשר דכמו שבתים שבספינה חייבים בעירוב וכמ"ש הרמ"א (סי' שס"ו ס"ב, וסי' שפ"ב ס"כ), ה"ה נמי לביה"ח. אבל אם יש עירוב בעיר שרי.

אך בשו"ת מהרש"ם (ח"ו סי' י"ז) ביאר, דכיון שיכול להחליפם מחדר לחדר אין זה רשות מיוחד להם בין בהשאלה בין בשכירות, ורק במיוחד לו חדר זה לבדו הוי שוכר כבעלים, וכן מוכח מדברי רש"י והאור"ז דטעם הדבר **מפני שאין זה דירה שלהם**, וגם לדברי התוס' שכתבו שאינו משאל להם רשותו שיאסרו עליו, אין הכוונה מכוח אומדנא, אלא שאין השאלה נקנה לגמרי לשואל שיהיה נקרא ביתו עד שיוכל לאסור עליו. וגם בשכירות דינא הכי אם יכול להחליפו מחדר לחדר. וכצ"ל בכל מקום שכירות והשאלה שמצינו שמעכב שהוא מיירי בהתנה שלא יוכל להחליפו, ולכן כיון שביה"ח נקנה ליהודי מהממשלה שרי, אך יש להחמיר.

ובנשמת אברהם (סופר, או"ח סי' ש"ע ס"א) הביא דברי המהרש"ם (הנ"ל) שחזיק דברי המשנ"ב הנ"ל **שכיון שיכול לסלקו מחדר לחדר אינו נקרא קבוע ולא מעכב עליהם**, וכ"ה בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל שהיקל בזה מטעמו של המהרש"ם, והוסיף שאם לכולם יש זכות לאכול מאותו מטבח מצטרפים, גם אם משהו מתנזר מהמטבח הזה.

וכ"כ בשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' קמ"א אות ג') כאשר כל האורחים במלון הם בהשאלה ולא בשכירות ממילא כולם נקראים אורחים ולא אוסרים זה על זה. וע"ע בשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' ק"מ - קמ"ב) שחילק בין בתי מלון שהחדרים שכורים לבין בתי חולים שכולם מושאלים

שם גם החולים וגם הרופאים ואינם בעלי הבית, ואוכלים ממטבח אחד. עייש"ב. א"ה, ולכאור' ה"ה לתחנת משטרה שכולם מושאלים במשרדיהם, וניתן רשות למפקד להעבירם.

ה. בעל הבית עמהם

בשולחן ערוך (סי' ש"ע ס"ו) כתב, מי שיש לו חמשה נשים וחמשה עבדים מקבלים ממנו פרס [וביאר המשנ"ב, הוצאה בין לחם בין מעות] וכל אחד אוכל בביתו, וכן תלמיד המקבל פרס מרבו ואוכל בביתו, אינם אוסרים זה על זה אם אין עמהם דיוורין [אחרים] בחצר.

ובביאור הלכה (שם, ד"ה והני מילי כשנותנים) כתב, בשו"ע אינו מבואר אי מיירי בדוקא כשהאחין ואביהן היו שרוין בחצר אחד דאז נטפלין לגביה, או אפילו כשהאחים שרוין בחצר אחרת נמי דינא הכי, ובריטב"א מסתפק בזה, וכתב דמלשון רש"י משמע דדוקא כשהם שרוים בחצר אחת ע"ש, אכן ברבינו ירוחם משמע דאפילו בחצר אחרת, וצ"ע.

א"ה, כאשר אוכלים על שולחן אחד הוי מדין 'בית אחד' ולכו"ע א"צ בעה"ב להיות עימהן, ואורח עד שלושים יום הוא מדין 'בטל לבעה"ב' ולכו"ע צריך שבעה"ב יהיה עמהם, וכעת הביאור הלכה מסתפק במקבלים פרס אם הוא מדין ביטול לבעה"ב ואז צריך שיהיה עמהן או דהוי כ'בית אחד'. ועוד יותר יש להסתפק לקמן בתפיסת יד וכדו' שטעם ההיתר משום 'שהם כאורחיו' וא"כ בפשטות נראה שצריך שבעה"ב יהיה עמהם.

בשולחן ערוך (שם ס"ח) כתב, המתארח בחצר אפילו נתארח בבית בפני עצמו אם לא נתארח דרך קבע אלא לשלושים יום או פחות אינו אוסר על בני החצר, והוא והם מותרים בין בביתו בין בביתם. הגה, ואפילו אם האורחים רבים ובעל הבית א', ודוקא בדאיכא בעל הבית אחד קבוע דאז האורחים בטלים לגביה, אבל אורחים ביחד אוסרים זה על זה מיד.

ובמשנה ברורה (סקנ"ט) כתב, דכיון דליכא כאן קבוע שיהיו נטפלים לגביה, הווי כשאר בעה"ב, ומיירי בשאותו חצר היה חצר יחידי, אבל כשנתארחו בעיר ויש שם עוד חצרות של ישראל והעיר עשויה בתיקון מבואות כדין, בטילי הני אורחים לגבי שאר בעה"ב קבועים שבעיר, דעיר שעשויה בתיקון מבואות כדין היא חשובה כולה כחצר אחת. ובביאור הלכה (שם ס"ח, ד"ה קבוע) כתב, בתרומת הדשן מוכח דאפילו האורחים מתארחים בבתים שאינם שייכים להאי בעה"ב קבוע שיש שם אלא לאדם אחר שאינו דר שם, בין נכרי או ישראל, אפ"ה אמרינן דהאורחים נטפלין לגבי בעה"ב שדר בחצר בקביעות, ואינו אוסר עליו.

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' נ"ה) הביא מחלוקת בין הפוסקים אם דין 'אורחים בטלים' הוא גם לגבי בעה"ב גוי, ומדברי החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' כ"ב) משמע שבטלים לגביו. וכתב, דא"כ ה"ה לענין תפיסת יד ש'עושה את הכל אורחיו', שגם בבעה"ב גוי יהיה מהני וכנ"ל, והביא משו"ת מהרש"ם (ח"ה סי' ל"ד) שרצה להתיר משום תפיסת יד בדברים שאינם

מושכרים לאורח במלון [כהתנורים הגדולים], ולפי"ז לא יצטרכו לערב ואפילו בבעה"ב גוי או יהודי מחלל שבת, שגם בזה אמרינן שהאורחים בטלים לגביו, אך נשאר בצ"ע. ולכן כתב, **אם בעל המלון קבוע שם והוא ישראל המודה בעירוב א"צ עירובי חצרות**, אך אם הוא אינו מודה בעירוב או גוי אף דיש בזה ב' קולות: א- די"א שאורח בטל גם לגבי בעה"ב גוי. ב- די"א שגם מה שאינו מתטלטל רק מחמת כובד חשיב תפיסת יד, מ"מ צריכים עירובי חצרות ללא ברכה, ושכירת רשות, ובשעת הדחק אפשר להקל בשכירת רשות בימינו. ואם אוכלים כולם במקום אחד א"צ עירוב, אבל אם קצתם אוכלים בחדרם שוב אוסרים זע"ז.

בשו"ת שרגא המאיר (ח"ב סי' נ"ה) כתב, לגבי תפיסת יד כאשר בעל הבית אינו דר עימם בחצר דלא מהני, דכן משמעות כל הראשונים שמביאים הלכה זו ומדגישים **דהוי כאלו הוא דר עמו בבית**, וכ"כ מפורש בחזון איש (או"ח סי' כ"ו אות ל"ח) שתפיסת יד מהני כאשר בעה"ב דר בחצר, ואם תיקנו כל העיר בעירוב חצירות אף אם גר בחצר אחרת שרי, דהא כל העיר נעשית חצר אחת. א"ה, וכ"כ בשו"ת שאילת שאול (ח"ב סו"ס מ"ח).

ובשו"ת אורחותיך למדני (ח"ה סי' ע"ז אות ג') רצה לומר, שבתפיסת יד מהני גם אם אין בעה"ב נמצא עמם בחצר, דפירש רש"י (עירובין דף פ"ה ד"ה אינו אוסר עליו) 'דכל רשותא דחצר דידיה הוא- כאילו דר עמו בבית', וא"כ כיון דהוי מדין רשות אחת מה לי אם בעה"ב נמצא או לא נמצא עמם, אך דחאו מהשו"ע (סי' ש"ע ס"ח) 'אבל אורחים ביחד אוסרים זה על זה', וכן י"ל בדברי רש"י 'עמו בבית' והם טפלים אליו, הא אינו נמצא- לא.

אך בשו"ת קנין תורה בהלכה (ח"ב סי' פ"א אות ה') כתב, לענין 'תפיסת יד' לא כתב בשו"ע שצריך שבעה"ב יהיה עמם בחצר, [אלא רק (בסעיף ח')] לגבי אורח שיש לו בית בפנ"ע ואין בו תפיסת יד והוא מקום אכילתו ובכ"ז עד ל' יום הריהו אורח], דמסברא א"צ בעה"ב להיות עמם בחצר, וכמ"ש המהרי"ק בטעם הדבר, **שכיון שהוא ביתו ושייר בו מקום נחשב כאילו לא סילק עצמו מבית זה וממשיך לדור בו והדיירים אורחיו**, ואף שמלשון הראשונים משמע שהוא דר עמם בחצר, מ"מ בשו"ע וכל הפוסקים האחרונים לא הצריכו זאת, וי"ל שמ"ש הראשונים הנ"ל הוא אורחא דמילתא שהוא דר עמם, אך אינו תנאי בדבר.

אך בתורת המחנה (ח"ב, נספחים, עירוב חצרות) הביא בשם הגר"א נבנצל "שבמדינה דמוקרטית- האזרחים כולל החיילים הם הבעלים, ואין זה דומה למקום שאין נוכחות האב". וכ"כ בשו"ת באהלה של תורה (ח"ב סי' נ"ה) שבנידון דידן [בצבא] גם רש"י יודה, כיון שבאספקה בצבא אין כאן 'אב' מוחשי אלא מושג מופשט הכולל את כל החיילים בכל מקום, ואין כאן 'אב' במקום אחר' אלא הוא נמצא כביכול איתם, שכיון שהחיילים כאן גם האב כאן. כי גדרו של 'צבור' הוא מהות מיוחדת. עיי"ש. וא"כ ה"ה לנידון דידן, והבן.

ו. 'משרדים' – אינם מקום אכילה ולינה

בשלחן ערוך (סי' ש"ע ס"ה) כתב, מי שאוכל במקום אחד וישן במקום אחר, **מקום אכילתו הוא העיקר ושם הוא אוסר**, הילכך האחין שאוכלים בבית אביהם וישנים בבתיהם אינם אוסרים, ואם נותן להם פרס ואוכלים בבתיהם אוסרים.

ובקובץ בית תלמוד להוראה (קובץ ד', שנת תשמ"ו סימן ס"ה) כתב הגר"י ראטה, בתי מלאכה ועסקים [משרדים] הדרים איתם בחצר אינם אוסרים עליהם, דלענין עירוב קיימ"ל שאין אוסר אלא מקום דירה וזה מוגדר או ע"י לינה או אכילה, **והכא מקום פיתו ולינתו יחד עם אשתו בביתו על כן אין על המשרד שם דירה**. ולא דמי לענין מזוזה שחייב במזוזה, ששם מוגדר דירה כל שהוא רשותו, ואילו הכא לינה או אכילה. ואף שאוכל שם בעסק במהלך היום, בכ"ז אין זה עיקר מקום פיתא שלו, דעיקר פיתו ולינתו הוא בביתו.

ובשו"ת מהר"ם מבריסק (ח"א סי' ק"כ) האריך בדבר, בענין משרד עורך דין מומר בחצר, שאינו מוכן להשכיר רשות, והאריך לבאר, **שכיון שלא ישנים ולא אוכלים במשרדים לכן אינו נקרא דירה, ואף שפעמים אוכלים**, אין זה 'עיקר' מקום אכילתם אלא שטריחא להו ללכת לבית, ובודאי היו מעדיפים לאכול במקום אחר. ולא דמי לרועים, שבמרעה זה לינתם ואכילתם, [וגם ברועים יש מח' בדבר וכו']. וכן בחורי ישיבה הלנים בבית שבחצר ואוכלים בישיבה א"צ עירוב אפילו בלי ברכה. עיי"ש.

וכן מבואר כבר בשו"ת התשב"ץ (ח"ב ענין ל"ו) בחצר שיש בו פורני [מאפיה] של גוי אם אוסר עליהם העירוב, וכתב, אם זהו ביתו של האופה לאכול שם פיתו צריך לשכור ממנו רשות ואם לאו אינו צריך לכלום. והדבר נראה פשוט שאם יש לאופה דירה מיוחדת ללינה ושם אוכל פיתו אחר גמר מלאכתו, לא נקרא המאפיה מקום דירה אם אוכל שם בשעת מלאכתו פיתו דרך עראי. והביאו להלכה בכף החיים שם.

ובביאור הלכה (סימן ש"ע ס"ה, ד"ה וישן) כתב, רועים הלנים בשדה אע"פ שאוכלים בעיר אינם אוסרים דאנן סהדי דאילו הוו ממטי ליה לאכול בשדה במקום לינתו הוה ניחא ליה טפי, ששם הוא מקום שמירתו, וכן מבואר ברשב"א ובריטב"א. וכתב בפמ"ג שה"ה בתלמידים שאוכלים בבית בעה"ב ולנים בבית רבם דאזלינן בתר לינה מהאי טעמא. והבן.

בשולחן ערוך (סי' שס"ו ס"ג) כתב, והמנהג בזמן הזה להניח העירוב בבית הכנסת, וכן נהגו הקדמונים, ונראה לי הטעם דעירובין שלנו יש להם דין שיתוף ואין צריך להניח בבית דירה. ובברכי יוסף (סי' ש"ע ס"א) הביא מר' ישעיה הראשון (סי' פז) ביה"כ אינו צריך עירוב שאין שם לא פיתא ולא לינה, אף שהוא ראוי לדירת מלכים אינו אוסר. והוא כהנ"ל.

ומרן החזון איש (סי' צ' סקמ"א) כתב, קיי"ל דאין אוסר אלא מקום פיתא, ולפי"ז אם יש כמה חדרים בבית וחדר אחד מיוחד לשולחנו בשבת אין חשיב דירתו אלא חדר שהוא אוכל ושאר

החדרים הרי הם כבית התבן ולפי"ז מותר להוציא כלים ששבתו בשאר החדרים לחצר בלא עירוב, וכן להכניס לתוכן כלים ששבתו בחצר. אך בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' ר"ה, על שו"ע סי' ש"ע ס"ה) העיר ע"ד, שגם שאר חדרי הבית אסורים בטלטול כי כל הבית נחשב יחד כמקום אכילה. א"ה, אך במשרדים נפרדים כנדון דידן לכאור' גם הוא יודה.

ובשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' קי"ב-קי"ג) דן באחד שבכל השבוע אוכל בביתו ובשבת אוכל אצל חמיו, היכן ייקרא מקום פיתא דידה, והעלה, שהולכים אחר מקום האכילה הפרטי באותה שבת. אך בנוסף העלה, שאם מקום פיתא שאוכל בשבת הוא בהכרח ויותר נוח היה לו לאכול במקום לינתו, מקום לינתו עיקר. והוסיף (שם סי' קי"ג) שאכילת 'לחם' היא עיקר ולכן הדגישו חז"ל 'פיתא', אך אדם שאוכל סעודת לילה בביתו וסעודת הבוקר אצל חמיו אוסר בשני החצרות דשניהם נקראים מקום סעודה. והבן.

ובשו"ת עמק התשובה (ח"ב סי' כ"ה) פטר את ביה"ח מעירוב חצירות, כיון שכולם מוגדרים אורחים בביה"ח, שהרי הרופאים תמיד יכולים להיכנס לחדרם ואין להם בעלות לסגור החדרים. וגם משרדי הרופאים אינם אוסרים, דחדרים כאלה המושכרים רק לצורך עבודה שלהם ואין שם בתיאם לעיקר סעודתן וללינה אינו בגדר בית שיאסור על הדיוקן, שכיון שהם לעיקר לצורך מלאכתם אינם בגדר דירה לאסור, ולכן מותר לטלטל בביה"ח.

ז. פתח שער כניסת הרכבים

בשולחן ערוך (סי' שס"ב ס"ט) כתב, פרוץ כעומד מותר בין בשתי בין בערב, ובלבד שלא יהא במקום אחד פרוץ יותר מעשר אמות, אבל עד 'עשר אמות' מותר מפני שהיא כפתח. אם עשה 'צורת פתח' אפילו לפירצה יתירה מעשר מותר... והני מילי בחצר ומבוי שיש בהם דיוקן אבל בבקעה לא מהני בשביל הרוחות על ידי צורת פתח, ולהרמב"ם אין 'צורת הפתח' מועיל לפרצה יותר מעשר אלא אם כן עומד מרובה על הפרוץ.

מבואר, שפתח מעל 'עשר אמות' [שהוא כשיעור של 4.50 מטר], הריהו פירצה, ומחוייב ב'צורת הפתח', וא"כ שער כניסת הרכבים לתחנת המשטרה, שפעמים מגיע למעל עשר אמות- הריהו מבטל את המחיצה, ויהיה אסור בטלטול.

אך **בשולחן ערוך** (סי' שס"ד ס"ב) כתב, רשות הרבים עצמה אינה ניתרת אלא בדלתות, והוא שננעלות בלילה. ויש אומרים, אע"פ שאינן ננעלות אבל צריך שיהיו ראויות להינעל, שאם משוקעות בעפר מפנה אותן ומתקנן שיהיו ראויות להינעל, ואחר שעשה לה תיקון דלתות חשיבא כולה כחצר אחד ואין מבואותיה צריכים תיקון. ובמשנה ברורה כתב, קשה על מנהג העולם שבכ"ז סומכין על 'צורת הפתח' כנגד רשות הרבים. ובביאור הלכה ביאר, והנכון

סומוכים על שיטת הרמב"ם ד"לא אטו רבים ומבטלי מחיצות' ולכן מועיל 'צורת הפתח', ואף שאין למחות במקילים, מ"מ רוב הפוסקים חלקו ע"ד, ובעל נפש יחמיר על עצמו.

אך בשו"ת דברי דוד (טהרני, ח"א סי' כ' אות י"ב) כתב לדון לגבי שער הכניסה לעיר ביתר עילית, האם בשעה שהוא פתוח נתבטל ההיקף ואסורים בטלטול, והאם כעת יש איסור לסוגרו מדין מחיצה המתרת, כי יש צורך לפתוח ולסגור את שער העיר לרכבי בטחון וכדו'. כי בשו"ע הנ"ל מבואר שפסק כהרי"ף והרא"ש שבעינין דלתות נעולות ולא מספיק 'ראויות להינעל' כדברי הרמב"ם. אלא שיש לחלק שלא דיבר השו"ע אלא במבוי המפולש שצריך ב' דלתות, אך בפירצה מצד אחד יספיק 'דלתות הראויות להינעל' כדברי הרמב"ם, וכמ"ש הרשב"א בעבודת הקודש (שער שני ס"א) שבכרמלית א"צ שינעל אלא ראוי להינעל, והוכיח כן מדברי רש"י הרא"ש והרי"ף [עיי"ש]. וכיון שיש מח' גדולה אם יש בימינו רשות הרבים מן התורה, וגם בדעת מרן השו"ע נחלקו, **על כן לדין א"צ שיהיו דלתותיה ננעלות אלא ראויות להינעל**, ועל ידי 'צורת הפתח' מעל השער יוצאים י"ח לכו"ע, והמפקק בזה אינו אלא מן המתמיהים. וא"כ בפתיחת וסגירת השער אינו בגדר 'מחיצה המתרת' ומותר לפותחה ולסוגרה ללא חשש. ועוד שלא אמר בשו"ע (סי' שס"ב ס"ג) מחיצה הנעשית בשבת במזיד אינה מתרת, אלא באופן שלא היתה שם מעולם ובשבת בא להניחה, אך אם היתה כבר מער"ש וכעת רק מחזירה מהני, ובכך החיים (שם סקל"ג) כתב שאם מן התורה עדין שם רשות היחיד עליו- לכו"ע חזרו להיתירן הראשון, וה"ה אם נעשו המחיצות ע"י גוי, ואף עדיף מיניה. עיי"ש.

ובשו"ת ברכות שמים (סי' קי"ג) כתב, בכרמלית רובם ככולם הסכימו שמהני דלתות הראויות להינעל, אף שאינם נעולות בלילה, וכמו שעשה למעשה מרן מהר"ם שיק אשר במדינתנו על פיו נלך, בתשובותיו (סי' קע"ב). וביאר שם, שזה מיקרי ראוי להינעל, אף שע"פ חוקי הממשלה אין אפשרות לסגור את השערים, או שאסור לסוגרם בשבת, עיי"ש.

אך החזון איש (או"ח מועד, סי' ע"ח) כתב, ראינו מתקנים את המבואות בדלתות בלא 'צורת הפתח' במקומות שא"א לעשות צורת הפתח מטעם פקדי העיר, ואת הדלתות נועלים פעם אחת ואח"כ פותחים אותם ועומדים תמיד פתוחים, ונראה דאין תיקון דלתות בלא 'צורת הפתח' מועיל כלום שדלת בלא צורת הפתח אינו עושה פתח אלא רק כשהדלת נעולה דהוי כשאר מחיצה ובזמן שהפתח פתוח בטלה המחיצה ואסור, שהרי אין לנו בדין המחיצות אלא מה שאמרו חז"ל וזולת מה שנתבאר בגמ' אין ראוי לספק בו ולהחשיבו כלל וכלל, ובגמ' עירובין (דף י"א) "צורת הפתח שאמרו קנה מכאן וקנה על גביהן". ואם תאמר, דדלתות הוא פתח ממש וא"צ לאשמועין ורק בא לחדש שגם צורת הפתח מועילה אף שאינו פתח ממש, ואצ"ל דלתות בלא צורת הפתח, זה אינו, דע"כ צורת הפתח בלא דלתות עדיף על דלתות בלא צורת הפתח, שהרי אמרו בגמ' מנחות (דף מ"ג) פתחי שימאי- פטורין מן המזווה, שאין להם שקפי או תקרה, הרי שאף שיש להם דלתות ללא צורת הפתח אינו נקרא פתח ופטור ממזווה,

ואפ"ה בצורת הפתח ללא דלת לדעת רוב הראשונים הוי פתח וחייב במזוזה. ומלבד זאת האריך בראיות מדברי חז"ל להוכיח כן, אך סיים בצ"ע, עיי"ש.

וכ"כ בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' קל"ט ענף ג') דסתם דלתות הם עם צורת הפתח, ומה שלא הזכיר זאת הרמב"ם כיון שדרכם היה בכך, וכן מוכח בתוס' שכתבו 'הואיל והיה לירושלים צורת הפתח' ומשמע שברור הוא. וכיון ש'בקעי ביה רבים' אע"פ שאינו בגדר רשות הרבים גמור, יצטרכו דלתות נעולות בלילה, עיי"ש. ועיין בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קס"ב) שגם צידד לומר שפתח הנפתח ונסגר ללא צורת הפתח לא מהני. אך בספרו דעת תורה (או"ח סי' שס"ד ס"ב) הביא בשם שו"ת ברית אברהם (סי' י"ח) שהוכיח שמהני.

אך בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' ר"פ) הוכיח מדברי הבית יוסף (סי' שמ"ה) שדלתות מועילות גם ללא צורת הפתח, וכ"מ מדברי התוס' (עירובין דף ו'), עיי"ש, ולכן **ודאי דלתות שבש"ס הם בלא צורת הפתח. וביאר, דהיתר דלתות שאינן ננעלות הוא מדין 'דמשום שראויות לינעל כמאן דננעלי דמיין'**, וכן משמע בראב"ן (סי' שמ"ט). וסיים, סוף דבר להלכה, הדבר ברור דדלתות לחודייהו מהני גבי שבת, וכן דעת האחרונים ובעל פתח הבית, ובשו"ת חת"ס (או"ח סי' פ"ח-צ') כתב דאפי' ראוי לצורת הפתח מהני, האומנם שזה קולא גדולה לדעתי, אבל בנידון דידן דלת שלא ראוי לנעול - ברור שמועיל בלא צורת הפתח.

וכ"כ בשו"ת מלומדי מלחמה (רבינוביץ, סי' ע"ד) ששערי הבסיס הם דלתות מתוקנים לכל דבר, ועומדים לפותחם ולסוגרם תמיד, ואין בהם חשש עשיית מחיצה המתרת בשבת, ומהני אף כשהם פתוחים, והוכיח כן מדברי הרמב"ן במלחמותיו (ריש פ"ב דעירובין) "וכל מה שאנו מחמירין בהן להצריך לרה"ר דלתות נעולות ולמבואות המפולשין **צורת פתח או דלת** כולוהו אליבא דרבנן", מבואר דדלת אינה צורת הפתח, שדלת מועילה בלא צורת הפתח, וכן הוכיח מר' חננאל (עירובין דף י"א). וכ"כ בשו"ת חת"ס (או"ח סי' פ"ח) שכך הוא התקין בעירו כעין דלת בלא צורת הפתח, וכ"כ בשו"ת מהר"ם שיק (סי' קע"ב) שכך עשה מעשה.

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' ל"ג) כתב, אף שהוכיח החזו"א שצריך צורת הפתח וחולק ע"ד החת"ס שכתב להקל בזה, הנה חוץ מזה שכמה פוסקים ס"ל כהחת"ס [ולא רק בדרך שיש מקום להקל, אלא בתורת ודאין], וכמ"ש בשו"ת ברית אברהם (סי' ט"ו אות ג', וסי' י"ח אות י"ד), וכן ס"ל בשו"ת מהר"י אסאד (ח"א סי' צ'), עיי"ש, עוד נראה שגם החזו"א לא החמיר רק להתיר רה"ר ובדלתות שלא נעשו לנעול כלל, [וכמו שהדגיש 'דלתות שנעשו לתיקון המבוי'] אך בחצר ונעשו לנעול ממש כנ"ל שרי, ועוד שע"י הדלת נעשו כ'פצימין' א"כ גם מטעם זה יש להתיר בחצר לפוסקים הנ"ל, ולכן מותר לטלטל בחצר ללא חשש. א"ה, וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' מ"א) לסמוך על זקנו הפנים מאירות (ח"ב סי' קמ"ג) דמהני.

סימן יב- לעבור על שאר איסורים להצלת הרבים

שאלה: במהלך מעקב אחרי יעד מסוכן [שהולך לבצע מכירת נשק וכדו'] שנכנס למסעדה ש'איננה כשירה', וה'עוקב' אחריו חייב להיכנס למסעדה ולהזמין מנה ולאכול כדי שלא ייחשף, האם מותר לו לאכול שם בתפקידו. וכמו כן לוחמי יחידת המסתערים הנמצאים בשטחים בין המחבלים ומחוייבים לאכול עמהם כדי שלא יתגלו.

תשובה: בשעת סכנה וכדי להציל רבים ואף כדי להציל את העבריין בעצמו, מצווה האדם לעבור גם על שאר האיסורים כדי לקיים "וחי בהם", אך 'הקל הקל קודם' - וכמו שאבאר.

א. שאר איסורים 'נדחים' מפני הסכנה

הרמב"ם (בהלכות יסודי התורה פרק ה') פסק, כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה שנאמר "ונקדשתי בתוך בני ישראל"... כיצד, כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגנו, **יעבור ואל יהרג, שנאמר "במצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", וחי בהם ולא שימות בהם**, ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו. במה דברים אמורים בשאר מצות חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכת דמים שבהם יהרג ואל יעבור. כענין שאמרו באונסין כך אמרו בחלאים, **כיצד מי שחלה ונטה למות ואמרו הרופאים שרפואתו בדבר פלוני מאיסורין שבתורה עושין, ומתרפאין בכל איסורין שבתורה במקום סכנה חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכת דמים שאפילו במקום סכנה אין מתרפאין בהן. וע"ע בשו"ע (יו"ד סי' קע"ט ס"ז). וכמפורש בגמ' סנהדרין (דף ע"ד).**

והרמב"ם (הל' שבת ריש פ"ב) כתב, **דחוויה היא שבת אצל סכנת נפשות כשאר כל המצות**, לפיכך חולה שיש בו סכנה עושין לו כל צרכיו בשבת על פי רופא אומן של אותו מקום. ספק שהוא צריך לחלל עליו את השבת ספק שאינו צריך... מחללין עליו את השבת שספק נפשות דוחה את השבת. אמדוהו ביום השבת שהוא צריך לכך וכך שמונה ימים אין אומרים נמתין עד הערב כדי שלא לחלל עליו שתי שבתות **אלא מתחילין מהיום שהוא שבת ומחללין עליו אפילו מאה שבתות**, מחללין ומדליקין לו את הנר ומכבין מלפניו את הנר וכו' **כללו של דבר שבת לגבי חולה שיש בו סכנה הרי הוא כחול לכל הדברים שהוא צריך להן.**

והנה, בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' רצ"ו) כתב, **למ"ד 'הותרה' השבת בפני פקו"נ כ"ש שאר איסורים**, אך גם לאומרים 'דחוויה' ה"מ לגבי שבת דחמירא אך הכא בחמץ לענין הנאה ובל יראה שהוא לאו בעלמא ודאי 'הותרה' בפני פקו"נ וא"צ לחזר אחר היתירא. ובספרו שנות חיים (סי' קפ"ז) ביאר, כיון שיליף מ'וחי בהם' - ולא שימות בהם א"כ זה נאמר אזהרה על כל התורה שלא נאמר רק במקום שיומשך לו חיים ולא חשש מיתה וא"כ **במקום חשש מיתה לא נאמרו כלל המצוות והוי היתר גמור**, וכל מה שאמרו 'הקל הקל תחילה' זה לשאר הלימודים

דדרשו שם דלכן הוי רק 'דחוייה', אך לשמואל דדריש מ"וחי בהם" הוי הותרה ממש, ולכן השמיט הרי"ף את הדין של 'הקל הקל תחילה'. אך כבר העיר ע"ד במשנת סופר (סי' כ"ב) ממ"ש בשנות חיים (שם סי' ס') דגם למ"ד 'הותרה' עדין אפשר דסברי לדין של 'הקל הקל תחילה' דכיון שיכול לאכול האיסור הקל, כבר לא הותר לו החמור. וצ"ע.

אך בשו"ת יביע אומר (ח"ח או"ח סי' ל"ז אות י"ב) העיר ע"ד הגר"ש קלוגר הנ"ל, שרוב הפוסקים חילקו ההיפך דדוקא בשבת אמרינן 'הותרה' משא"כ שאר איסורים דהוי 'דחוייה' בלבד, וכמ"ש המהר"ם והרא"ש שלכן שוחטים בשבת לחולה ולא מאכילין אותו נבילה, עיי"ש. וע"ע בשו"ת יחל ישראל (סי' נ"ו), ובמנוחת אהבה (ח"א דף תל"ח). א"ה, דכיון שיש לימודים נוספים שדוחה את השבת י"ל שהיא 'הותרה' משאר איסורים וכדלקמן, אך לדברי הגר"ש קלוגר הנ"ל הדבר צ"ב שהרי גם שבת ילפינן מ"וחי בהם" ומניין להחמיר בה.

ובשו"ת זרע אמת (ח"א סי' מ"ו) כתב, לחלק בין שבת לשאר איסורים שנידחים מפני פיקוח נפש, דלענין שבת מצאנו בגמ' יומא (דף פ"ה) שנחלקו תנאים מניין הלימוד שיש לדחות שבת מפני פיקוח נפש, ורבי עקיבא לומד בקל וחומר מעבודת הקרבנות שדוחה את השבת, דכמו שעבודה 'הותרה' לגמרי בשבת כן הוא גם בפיקוח נפש שהותר לגמרי בשבת, מה שאין כן בשאר האיסורים שלומדים מהפסוק של "וחי בהם" - ולא שימות בהם, שיותר להשתמש באיסור כדי להתרפא, אין זה אלא בגדר 'דחוייה' ולא בגדר 'הותרה'. וכ"כ בשו"ת חת"ס (או"ח סי' פ"ה) ששאר איסורים הם רק בגדר 'דחוייה' ולא 'הותרה'.

אך בשו"ת בית שערים (או"ח סי' קי"ב) כתב לחלק בצורה אחרת, דל"ש לומר 'הותרה' רק באיסור התלוי בזמן שאינו איסור חפצא, אבל בנבילה ושאר איסורים כיו"ב שהם איסור 'חפצא' נהי שמוותרים לחולה אבל לאחרניי איסורים וא"כ נהי נמי דפקע איסור גברא מיניה אצל חולה אבל איסור חפצא לא פקע דהרי עכ"פ איסור לאחרניי, וא"כ ל"ש ביה 'הותרה' דהרי האיסור חפצא שבו לא הותר, וזה כונת הרא"ש שהקשה גבי נבילה נמי נימא 'הותרה' ומדוע נשחט לחולה, ותי' כיון דהמאכל עצמו אסור ואריא רביע עלה לגבי אחריני ל"ש ביה 'הותרה' רק 'דחוייה'. וכ"כ במנחת אשר (שבת, סי' ל"ג אות ד') שהחילוק הוא, בין מאכלות אסורות ש'אריא רביע עליה' לשאר כל איסורי התורה שהותרו.

ב. לעבור איסור- מפני פקוח נפש של אחר

בגמ' יומא (דף פ"ה) איתא, מניין לפקוח נפש שדוחה את השבת... רבי שמעון בן מנסיא אומר "ושמרו בני ישראל את השבת" אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. אמר רבי יהודה אמר שמואל, "וחי בהם" ולא שימות בהם. מבואר מפורש שמחלל האדם שבת אף עבור פקוח נפש של חבריו- כדי להציל את חבריו מהסכנה.

ובעל הלבוש (לבוש החור, או"ח סי' שכ"ח ס"ב) כתב, ואין פירושו של "וחי בהם" לו לעצמו, כלומר שיכול בעצמו לחלל שבת במקום סכנה ולא אחרים בעבורו, דאם כן 'תחיה בהם' הוה לי למימר, וממ"ש "וחי בהם" לשון נסתר כלומר, **לאחרים יאמר כן** שסייעוהו בהם אפילו בחילול שבת או שאר עבירות, והוא לעצמו אתי בקל וחומר.

ובמנחת חינוך (מצוה רצ"ו, אות ד') כתב, מצד הסברא פקוח נפש דוחה עבירה רק לאיש עצמו המסוכן, אבל שיעבור אחר בשביל סכנת חבירו אפשר דאינו, רק בישראל יליף דנרתה לאחר ג"כ [מהפסוק הנ"ל]. א"כ גבי בן נח לא ניתן לידחות רק למסוכן עצמו אבל אחר אינו רשאי לעבור מפני סכנת חבירו דבבן נח לא מצינו ילפותא רק מצד הסברא, ובזה אין סברא כלל לעבור בשביל חבירו. ונראה בטעם הדבר, **שישראל מצווה לעזור ולרפא לחבירו ואם לאו עובר על לאו דלא תעמוד על דם רעך**, אבל בן נח אינו מצווה על זה. ובשו"ת נשמת חיים (מברלין, סי' י"ח אות ג') כתב, שאין שום חילוק איזה ישראל יחלל השבת, ואדרבה זכות היא לו.

ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קע"ד, סוף ענף א') כתב, במי שהותז ראשו אף שמפרסם הראש והגוף הוא בדין 'מת ממש', ואף אם נימא שאיכא מציאות לחבר הראש להגוף ויחיה ליכא חיוב זה אף בחול, דאין חיוב להחיות מתים, ולכן בשבת זה אסור, דרק לרפא חולים חייבה תורה אף לחלל את השבת ולא להחיות מתים. ומש"כ התוס' בב"מ (דף קי"ד) דלמ"ד שאליהו הנביא היה כהן, איך החיה את בן הצרפית שהוצרך להיות עמו באהל אחד וגם נשאו ונגע בו, ותי', שהיה מותר משום פקוח נפש. **אין כוונתם משום 'פקוח נפש- של המת' אלא משום 'פקוח נפש- של האם' שהיתה מצטערת מאוד על שבשביל מצותה הגדולה והאמונה בהשי"ת ובנביאיו לפרנס את אליהו מת בנה כמפורש בקרא שטענה זה, וגם אולי בשביל פקוח נפש של עצמו שבדרך הטבע היה אליהו נחלה מזה שבשבילו מת בן האלמנה אשר מתגורר עמה ואף שהיה לו הבטחה שיחיה אפשר לא שייך זה לדיני התורה. והבן.**

ובשיעורי תורה לרופאים (ח"ד סו"ס רפ"ט) הביא דברי הירושלמי (יומא פ"ח ה"ה) מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו דבילה וצימוקין של תרומה מן הדא "ויתנו לו פלח דבילה ושני צימוקים", כמבואר בשמואל (א', ל', י"ב) שדוד המע"ה האכיל את השבוי המצרי פלח דבילה של תרומה כדי שישוב רוחו אליו ויוכל להוציא ממנו מידע מודיעיני היכן נמצא האויב. ובפי' יפה מראה שם כתב, אע"ג דנכרי הוא ואין מחללין תרומה לפקו"נ של נכרי, מ"מ כיון שהיה לו צורך להציל שבויי ישראל חשיב כפקו"נ של ישראל. הרי שמותר לעבור על איסור תורה "משמרת למשמרת" באכילת תרומה לגוי כשקיים סיכוי שעיד"ז נציל ישראל, ולפי"ז התיר לחלל שבת לרפואת המחבל במטרה להוציא ממנו מידע על פעולותיו, שעל ידי כך יתכן ויציל נפשות. וכ"ה בספרו חשוקי חמד (יומא דף פ"ג) במי שאחזו בולמוס.

והנה, בספר עץ חיים (תשובות מחכמי אמסטרדם, שנת תק"א, ח"א עמוד קמ"ב) הובאה תשובת מהר"י סרוק, בענין חולה שציוו הרופאים שחייב לשותות חלב אתון ואם לאו ימות,

והחולה מתנגד שכל ימיו נזהר ממאכלות אסורות, וחשבו לרמאות את האב שלא ידע ויאמרו לו שזה חלב עז. אך אז אמר האב לבנו רק אחרי שאתה תשתה כל יום מהכוס אני אשתה אחר כך להוכיח שאינם מרמים אותו. האם מותר להבין לשנתות להצלת אביו. ואף שבתחילה רצה לעשות ק"ו מפקד"נ שדוחה שבת, אך לבסוף העלה שהאב עובר ע"ד חז"ל איננו שומע לדברי הרופאים לקיים "ורפא ירפא" ואין לבן לעבור על איסור תורה בעבורו.

והגר"י זילברשטיין בחישובי חמור (יומא דף פ"ב) חיזק דבריו לאסור, מהגמ' בכתובות (דף ס"ז) שאדם המסרב לאכול משלו ורוצה ליהנות מהצדקה לא נותנים לו ואם ימות - שימות. כי אנו מצווים לעזור למי שאינו יכול לעזור לעצמו לבד. ואינו דומה למה שהתיר הגר"י סלנטר בשעת המגיפה שקם ועשה קידוש ביוה"כ כדי להציל את החולים, כי שם הציבור לא ידעו כ"כ מהצורך לאכול ויטעו לחשוב שאסור להם לאכול. אך אם הוא שוטה אז אולי יהיה מותר לאכול כדי לשכנעו לאכול שאיננו שולט בעצמו.

וכ"כ בתשובות והנהגות (ח"ד סי' קנ"ב) לחלק, דאם האב מבין את הרפואה והדין ומתעקש נגד הדין הריהו כמאבד עצמו לדעת שהולך במזיד נגד ההלכה וא"צ לחלל עליו שבת, ודמי לפושע של"א 'חטא כדי שיזכה חברך', ונגם במאבד עצמו לדעת הכל תלוי אם במזיד התיר עצמו למיתה שוב אין חייבין להצילו, משא"כ אם שכלו לקוי מרוב צרותיו שראוי להצילו, אך אם הוא מדמה שיש חסידות לצום בכל זאת, אזי כל אחד צריך לעבור על איסורים כדי להציל נפש, דזה גופא שמדמה הצום לחסידות ואינו מבין ההלכה הריהו כחולי הנפש שמסכנו ויש להצילו. וכן עשה מעשה הגר"י סלנט בשעת המגיפה אף שלא היה צריך לאכול, וכן התיר הגר"ל דיסקין שהתירו לעבוד בשביעית אף לעשירים, שאל"כ יסתכנו העניים.

ובמועדים וזמנים (ח"ב סי' ק"מ) כתב, בשנת תרכ"א היתה מגפת חולירע בוילנא ורבים מתו רח"ל, והיה סכנה לצום, והגאון ר' ישראל סלנטר זצ"ל ידע שרבים יתעקשו לצום ורבים יסתכנו, ועל כן התיר לכל יהודי העיר לאכול ביוה"כ, [וזה יסוד גדול בהוראה, שאין לפסוק ליחיד לפי מצבו, רק יש לדון תמיד על השפעת הפסק להכלל]. ובית הדין דוילנא בראשות הג"ר בצלצאל זצ"ל מחו בכל תוקף כנגד הוראה זו, והורו שיש לדון כל מקרה לגופו. וכתב, ונראה ברור שאם חולה שי"ב סכנה נכנסה בו רוח שטות ואינו מוכן לאכול ללא שיאכל עמו הבריא, שרי לבריא לאכול להצילו. וכל מחלוקתם היתה כיון שאינו לפנינו אך מצוי טובא. ונראה שנחלקו במציאות אם החשש מצוי, אך בעיקר הדין אין מחלוקת.

אך בקונטרס דרכי הוראה (חולה ביוה"כ, סי' ה') הובאה תשובת הגר"א וייס שליט"א, לחולה שיב"ס שאיננו רוצה לאכול ביוה"כ, והדרך היחידה לשכנעו שהיום לא יוה"כ כדי שיאכל זה בתנאי שגם מארחו יאכל עימו. ודחה דברי העץ חיים הנ"ל, דמחויב האדם לעשות הכל ולעבור איסורים כדי להציל נפש מירא, וק"ו מספק פקד"נ בשבת שהתירו אף בפקד"נ עקיף ולא

ישר. וכמ"ש בשו"ת חת"ס (ח"ו סי' כ"ג) ובמצפה אריה (סי' מ"א) [ובשו"ת הרב"ז (שפרן, סי' י"א)] שבשעת המגיפה גם הבריאים יאכלו ביוה"כ כדי להציל את החולים.

א"ה הר"ך, ולכאור' ספיקם מפורש בדברי הרא"ש (יומא סי' י"ד) שמחללין שבת ושוחטין לחולה בשבת ואין מאכילים אותו נבלה, והטעם לדבר, שמא יהיה החולה קץ באכילת איסור ויפרוש ויסתכן. הראת לדעת מפורש שמותר לעבור על איסור שבת החמורה בשביל להניח דעתו של החולה שיאכל ולא יקוץ באכילתו. ובשו"ע (סי' ש"ל ס"א) פסק, מדליקין את האור ליולדת אפי' סומא כדי לישב דעתה, והוא בדיוק המקרה הנ"ל, וצע"ב.

אך מאידך, בשמירת שבת כהלכתה (פרק מ"א הערה ח') הביא בשם הגרש"ז אורבך זצ"ל, שלא מכבים שריפה שאין בה חשש סכנה בשבת, **אף שיכול האדם מרוב צערו לחלות ולהסתכן, אין זה נקרא פקוח נפש, כיון שעליו להתחזק בבטחון בה'**, ואם יקרה לו משהו הרי הוא כפוגע בעצמו. וכ"כ במכתבו שהובא בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סי' י"ז פ"ב, אות ט"ו). ובשיעורי תורה לרופאים (ח"ב סי' צ"ז) כתב, אע"פ שיש מקום להתיר לרופא לעשן בשבת כדי שיהיה מרוכז לבצע ניתוח מסובך, אך הגרי"ש אלישיב אמר שעליו להתאמץ כאילו זה בנו ואין לו סיגריה. ובשו"ת משנה הלכות (ח"ז סי' רע"ח) הסתפק לגבי אדם שעשה עוולה לחבירו ומחמת כעסו מת, אם נקרא גורם לו מיתה שהיה לו שלא להתרגז. וי"ל.

אך כל דבריהם, זה לפי מש"כ בשו"ת אור גדול (סי' א') שהפושע ומביא על עצמו הסכנה אין מחללין עליו שבת, וראיה מיומא (דף ל"ה) שחיללו שבת על הלל זקן, כיון שעשה כן לשם שמים, וגם אפשר שלא הרגיש בסכנה כלל, וכמ"ש בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' ט"ז).

אך כבר מרן בחזון עובדיה (שבת ג' דף ר"ץ) הביא משו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' ח') שהעיר ע"ד, שח"ו מלומר כן, אלא חייבים לחלל שבת על המתאבד, שיש לחלק בין מאבד ממונו שאין נזקקים לו, לבין מאבד נפשו, שכיון שנפשו אינה שלו אלא קנויה לשמים ע"כ אף במאבד עצמו לדעת מחללין עליו את השבת להצילו, שעדין יש בו מצוות "לא תעמוד על דם רעך". וכמ"ש בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ח"ד סו"ס ל"ט) שאפילו צווח אל תצילני, מצוה להצילו. וכ"כ החיד"א בברכי יוסף (סי' ש"א סק"ו) שמחללין שבת עבור מי שניסה להתאבד. וכ"כ בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קע"ד ענף ג'). וכמו הבא במחתרת שמפקחין עליו את הגל להצילו. ולכן גם המוחה שלא להצילו אין שומעין לו ומצווה להצילו. עיי"ש"ב.

וראיתי מקשים, על הגר"א מוילנא זיע"א, שאמר לגר הצדק אברהם בן אברהם הי"ד [בנו של הגרף פוטצקי, שנתפס ונידון לשריפה על שהתגיר] שיכול להצילו מכבשן האש ע"י השבעות שמות הקודש, אך גר הצדק אמר לגר"א שהוא מעדיף למות על קידוש ה'. וצ"ב מ'לא תעמוד על דם רעך' שאף באומר 'אל תצילוני' מחויב להצילו. [ועיין בשו"ת יביע אומר (ח"ח או"ח סי' ל"ז) אם אומרים כן ברפואה סגולית. ועיין בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' ק"ו) שמותר לברוח ולא למות על קידוה, אבל אם רוצה להחמיר ע"ע זכור לטוב, ודלא כמ"ש בשו"ת מנחת

אלעזר (ח"א סי' ע"ג). אך לק"מ, שכבר מקובלנו שגילה הגר"א לאחר מעשה כי גר הצדק אברהם בן אברהם חי ג' שנים כיהודי להשלים ג' שנים שחסרו ל'אברהם אבינו' ע"ה שהכיר את בוראו בגיל ג' שנים, וא"כ כשיודעים את העתידות- אין קושיות.

ואינו ענין למ"ש בשו"ת מלמד להועיל (ח"א סי' ס"א) באמא שמאיימת שאם בנה לא יחלל שבת היא תתאבד, דאינו נחשב לפקו"נ מחמת כן, וכמ"ש בשו"ת יהודה יעלה (אע"ז סי' ק"מ) שאין להתיר חלוצה דרבנן שמא ימירו דתם. וכ"כ בשו"ת חת"ס (אע"ז ח"ב סי' פ"ג). דבמקרים הנ"ל כיון דבא בכוח לכפות עלינו את דעתו- אין שומעין לו, וכ"כ בשו"ת קרית חנה (קובלענץ, סי' י"ג), והוא כמ"ש הרמ"א (יו"ד סי' של"ד ס"א) ומנדין למי שהוא חייב נדוי ואפי' יש לחוש שעל ידי כן יצא לתרבות רעה אין לחוש בכך. ובזה יובן מה שהקשה בס' משנת פיקוח נפש (לורנץ, סי' ל"ב) דמה החילוק בין מאיים להתאבד לבין להצילו לאחר מעשה, דלהנ"ל הוא ברור שאיננו משנים ההלכה למי שמנסה לכפות דעתו עלינו.

ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' נ"ט) כתב, בנער פראי אם יאמרו הרופאים שי"ב חשש סכנה, כגון שעלול להרוג את עצמו באם יהיה לו איזה צער, או שיעבור על איסורי מדינה ויריב עם המשטרה שיכול להגיע לזה שיהרגוהו וכו', וא"א לרפאותו אלא בביה"ח של גויים **ויצטרך לאכול שם מאכלי איסור אף שאין בזה צורך לרפואתו, שודאי מותר להביאו לשם** ויהיה מותר לו לאכול כפי הצריך לו לאכול אם מצב מחלתו יצטרך לאכול כל צורכו. **אבל מסתבר לענ"ד שהוא רק לאדם כשר שלא יאכל אלא כפי מה שיתנו לו ויאמרו לו שזה המוכרח לאכול, אבל באדם שלא זהיר באיסורין וכשיבוא לשם יאכל גם לתאוותו דברים אסורים יהיה אסור להביאו לשם "דלהתאוות לעשות איסורין לא נדחה מפני פקוח נפש".** והבין.

ובשיעורי תורה לרופאים (ח"ב סי' צ"ז) הביא בשם הגר"ב ז'ולטי שאין להתיר איסור לפקו"נ אא"כ הוא מדוד ומנוי עד היכן מותר לעבור וכאשר תחלוף הסכנה יופסק האיסור, כדי שלא לפרוץ באיסורי תורה, וכמ"ש בשו"ת חת"ס (אע"ז ח"ב סי' פ"ב), אך צע"ב.

אך בנידון שלפנינו, כיון שלא מדובר רק בהצלתם של הפושע וחביריו, אלא בכלל של כלל משתמשי הדרך והאזרחים שאמורים להיפגע מהנשק או הסמים שיופצו ברחובות מחמת עיסקה זו, על כן הדבר יהיה מותר לכו"ע לצורך הצלת האחרים.

ג. אכילת איסור- מפני 'סכנת אבר'

בגמ' עבודה זרה (דף כ"ח) איתא, עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת... ואפילו מישחק בשבת ואתווי דרך רשות הרבים מותר... ההיא אמתא דהואי בי מר שמואל **דקדחא לה עינא בשבתא צווחא וליכא דאשגח בה- פקעא עינא**, למחר נפק מר שמואל ודרש, עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת מאי טעמא דשוריני דעינא באובנתא דליבא תלו.

ובחידושי המאירי (שם) כתב, עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת ואפילו באיסור תורה, וקצת מפרשים שענין זה נאמר דוקא בחולי שהרופא מכיר בו שיש בו סכנת הגוף, וכמו שנאמר הטעם בו שגידי העין בחלל הגוף הם משתרשים, כלומר שיש שם סכנת הגוף, אבל חולי שאין שם סכנה לגוף אע"פ שיש בו סכנה לענין הפסד הראות [עוורון] אין מחללין, וכ"כ גדולי הרבנים. ואין הדברים נראין, אלא אף בסכנת אבר אחד מחללין, ולא אמרו שורייני דעינא בלבא תלו אלא לומר שהפסד סכנת האבר קרובה לבוא. וכ"כ התוס' (סוכה דף כ"ו, ד"ה ואפילו חש בעיניו) דסכנת אבר- כסכנת נפשות, אפילו לחלל עליו את השבת.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"א ס"ס קצ"ה) ביאר, שנחלקו עד כמה מסכנת אבר יכול להתהוות סכנה כללית. אך בשלחן שלמה (שבת סי' שכ"ח ס"ז) ביאר שנחלקו, האם "וחי בהם" קאי גם על אחד האברים או רק על כל הגוף. א"ה, וכמ"ש בגמ' ב"מ (דף צ"ה) "ונשבר או מת" סברא הוא 'מה לי קטלא כולה- מה לי קטלא פלגא'. או כהגמ' כתובות (דף ל"ג) דלמא מלקות חמור, דאמר רב, אילמלי נגדוה לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא, ובשטמ"ק שם, וי"ל.

אך בשלחן ערוך (סי' שכ"ח ס"ז) פסק כגדולי הרבנים הנ"ל, שאין מחללין שבת באיסור דאורי' בעבור 'סכנת אבר', דשאני עין שמרדה שיש בזה 'פקוח נפש' לכל הגוף. ובשו"ת המהרש"ל (ס"ס ג') כתב, שלפי"ז ה"ה שאסור להתרפאת ע"י 'איסור כישוף' בסכנת אבר, שהרי כבר חלקו כל האחרונים על ר"ת דמשה סכנת אבר בענין חילול שבת לסכנת נפש, עיי"ש.

בשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תרכ"ז) כתב, אמר השלטון לישראל הנח לי לקצץ אבר אחד שאינך מת ממנו או אמית ישראל חבירך, ולכאור' הוא ק"ו, ומה שבת החמורה שאין אבר אחד דוחה אותה היא נדחית מפני פקוח נפש אבר אחד שנדחה מפני השבת אינו דין שתדחה מפני פקוח נפש. אך כמה חילוקים בדבר: א- מה לסכנת אבר דשבת שכן אונס דאתי משמאי ולפיכך אין סכנת אבר דוחה שבת אבל שיביא הוא האונס עליו מפני חבירו לא שמענו. ב- דילמא ע"י חתיכת אבר אע"פ שאין הנשמה תלויה בו שמא יצא ממנו דם הרבה וימות, [וכמו דהתורה אמרה "פצע תחת פצע כויה תחת כויה" ואפ"ה חששו שמא ע"י הכויה ימות והתורה אמרה "עין תחת עין" ולא 'נפש ועין' תחת עין, ולכך אמרו שמשלם ממון, כ"ש בנ"ד]. ג- דמה לשבת שכן הוא ואיבריו חייבין לשמור את השבת, תאמר בחבירו שאינו מחוייב למסור עצמו על הצלתו אע"ג דחייב להצילו בממונו אבל לא בסכנת איבריו. ד- דאין עונשין מדין ק"ו. ה- דכתיב "דרכיה דרכי נועם" וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברא ואין יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חבירו, הלכך איני רואה טעם לדין זה, אלא מדת חסידות, ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה, ואם יש ספק סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה דספיקו עדיף מוודאי דחבירו. עיי"ש.

והחת"ס (כתובות דף ס"א) העיר ע"ד מב"מ (דף ס"ב) שנים שהיו מהלכין במדבר- ישתו שתייהם וימותו, והיכן 'דרכי נועם', ור"ע באבר א' אולי לא חולק, ועוד, ונשאר בצ"ע, עיי"ש ב.

אך בשו"ת שבט הלוי (חי"א סי' קצ"ה) ביאר, שזה שלמדו לבסוף 'חייך קודמין' כולל גם לקיחת אבר ממנו, בנין חיותו הטבעי, ולא שבקינן פשיטת הדרב"ז מפני ספק מרן החת"ס, ולכן א"א לחייב להכנס לספק ולתרום כליה. וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ט חור"מ סי' י"ב).

והש"ך (יו"ד סי' קנ"ז סק"ג) ע"ד הרמ"א שם "ואם יוכל להציל עצמו בכל אשר לו- צריך ליתן הכל ולא יעבור על לא תעשה", כתב, **ואם יש סכנת אבר צ"ע אם דמי לממון או לנפש, ונראה לקולא.** והפרמ"ג (או"ח סי' שכ"ח, משבצ"ז סק"ז) כתב, אם אונסים אותו שיחתכו לו אבר אם לא יעשה איסור תורה מבואר בש"ך שמצדד לקולא, ומינה י"ל **שמותר להתרפאת באיסורי תורה באכילה ובהנאה משום סכנת אבר**, אך י"ל דזה רק בשאר איסורים אך בשבת דחמיר לא. ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סי' י"ז פ"ב אות ב') ביאר, דאני שבת דהוי כעובד ע"ז.

אך בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קע"ד, ענף ד') כתב, אין לחייב האדם לפגוע באבריו בשביל הצלת חברו, ד"לא תעמוד על דם רעך" הוא ככל הלאוין שמחוייב להוציא כל ממונו כדי שלא לעבור על הלאו, אך בסכנת אבר הש"ך מסיק לקולא, ומדייק זאת ממה שלא נקט הרמ"א רבותא 'דאפילו אבר צריך לחתוך כדי שלא לעבור'. ואף שלחלל שבת בשביל סכנת אבר אסור, **וה"ה שאסור להתרפא בשאר איסורי לאוין בשביל סכנת אבר**, נראה פשוט שהתם שהחולי כבר יש באבר אין לו לעשות איסור לאו ולחלל שבת כדי לרפאותו, אבל כשהוא להיפוך שבחתיכת אבר ינצל מלעבור על הלאו אינו מחוייב לחתוך האבר בשביל כך.

ובמועדים וזמנים (ח"ב סי' קע"ז) חילק, דאונס עיקר התירו מ"ולנערה לא תעשה דבר" שגילתה תורה שמעשה אונס אינו נחשב, ובזה הכריע הש"ך דה"ה לאונס אבר, אך בריפוי בדבר אסור התירו מ"וחי בהם" והוא רק בפקוח נפש, ואינו מטעם אונס דהא ניחא ליה בכך. עיי"ש. א"ה, וכע"ז חילק במנחת שלמה (ח"א סי' י"ח אות ה'), ובילקוט יוסף (שבת ח"ד, דף צ') חילק, שדוקא רפואה אסורה כיון שאינו בודאי שתועיל. אך בשו"ת שרידי אש (ח"ב סי' ל"ד) העיר ע"ד, דהש"ך (יו"ד סי' קע"ט סק"א) פסק, דבסכנת אבר- מותר לשאול בקוסמים, וש"מ שגם ב'רפואה' שרי, וגם העיר על עצם החילוק הנ"ל, עיי"ש.

ובשו"ת מלמד להועיל (ח"ב יו"ד סי' ל"ב) רצה להתיר משום כך, להכניס חולה לביה"ח של גויים אף שיאכל שם נבלות וטרפות כדי להצילו מסכנת אבר, אך הסתמך על עוד צירופים, עיי"ש. ובשו"ת ציץ אליעזר (חי"ג סי' צ', וחי"ד סי' ע"ח) התיר לפי"ז לכהן שנקטעה אצבעו לעבור על איסור טומאת כהן דא"י כדי להציל את האצבע בחזרתה למקומה. וכן צידד בשו"ת יביע אומר (ח"ג יו"ד סי' כ"ג, אות ל') בענין ניוול המת לרפואת אבר. וכ"ה בנשמת אברהם (ח"ב שס"ט סק"ב) בשם הגרש"ז אירבעך, שסכנת אבר- דוחה שאר איסורים.

אך כבר העלה בחזון עובדיה (שבת ח"ג דף רל"ה) שבזמנינו חוששים בכל 'סכנת אבר' להתפתחות סכנה בכל הגוף, וכמ"ש בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ו פרק י') בשם הרופאים, ולכן דוחים גם את השבת החמורה מפני סכנת אבר, עיי"ש.

ד. לעבור איסור- כדי להציל את חברו מאיסור חמור

בגמ' שבת (דף מ') אמר רבי יוחנן, בכל מקום מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ובית הכסא, וכי תימא בלשון חול אמר ליה, והאמר אביי דברים של חול מותר לאומרן בלשון קודש של קודש אסור לאומרן בלשון חול, **אפרושי מאיסורא שאני**. ונחלקו הראשונים אם איסור "והיה מחניך קדוש" הוא מהתורה או מדרבנן, ובכ"ז כדי 'לאפרושי מאיסורא' מותר.

ובשלחן ערוך (חו"מ סו"ס תכ"א) כתב, אדם הרואה אחד מישראל מכה חברו, ואינו יכול להצילו אם לא שיכה המכה, יכול להכותו כדי 'לאפרושי מאיסורא'. הגה, וכן מי שהוא תחת רשותו ורואה בו שהוא עושה דבר עבירה, רשאי להכותו ולייסרו כדי להפרישו מאיסור.

והרמב"ם בס' המצוות (מצוה ר"ה) כתב, שצונו להוכיח החוטא או מי שירצה לחטוא ולמנוע אותו ממנו במאמר ותוכחה, ואין ראוי לנו שיאמר אחד ממנו אני לא אחטא ואם יחטא זולתי מה לי דינו עם אלהיו, זה הפך התורה, אבל אנחנו מצווין שלא נמרה ושל לא נעזוב זולתנו מאומתנו שימרה, ואם השתדל להמרות חייבין אנו להוכיחו ולהשיבו, והוא אמרו "הוכח תוכיח את עמיתך", וחיוב מצוה זו על כל אדם ואפילו הפחות לנכבד חייב להוכיחו. ודייקן האחרונים שמצו"ע מהתורה להפריש חברו מאיסור גם כשלא גרם לו, ודלא כהתוס' והרא"ש (שבת דף ג' ד"ה בבא) שכתבו, שלאפרושי מאיסורא הוא חיוב מדרבנן.

ועיין בשדי חמד (אספ"ד מ"ה אות ב') שהאדם מחויב להפריש חברו מאיסור, ונחלקו אם הוא מדאור' או מדרבנן, שהשאגת אריה (סי' נ"ח) כתב שהוא מן התורה, וביאר דבריו, **שהוא ממצוות הוכח תוכיח את עמיתך, ומשום שכל ישראל ערביין זה בזה**, וכ"כ בשו"ת כתב סופר (יו"ד סי' פ"ג) שהוא מדאור' ממצוות הוכח תוכיח. וכ"ה בשד"ח (כללים מ"א אות פ"ד) משו"ת פרי יצחק (בלאזר, סי' כ"ו) שכך ביאר דברי השאגת אריה, אך הביא מהב"ח (יו"ד סי' ש"ג) שהוא רק מדרבנן ואסמכוהו על לפני עור לא תתן מכשול. וכתב סיוע לדבר ממו"ק (דף ה') רמז לציון קברים מן התורה "לפני עור לא תתן מכשול", אך פשיטא שאינה אלא אסמכתא בעלמא מדרבנן. וע"ע שם (כללים מ"ו כלל כ"ו אות כ"ה).

והנה בגמ' עירובין (דף ל"ב) אמרו: "ניחא ליה לחבר דלעביד הוא איסורא קלילא, ולא ליעבד עם הארץ איסורא רבה", הרי שניתן לאדם לעבור על איסור קל, לתרום שלא מן המוקף, שי"א שזה איסור דאור', כדי להציל את חברו מאיסור חמור יותר, לאכול טבל שחייב מיתה. וכן משמע מאמירת חז"ל, "חלל עליו שבת אחת- כדי שישמור שבתות הרבה".

אך מאידך בגמ' שבת (דף ד') אמרו, הדביק פת בתנור התיירו לו לרדותה קודם שיבוא לידי חיוב חטאת... אמר רב שילא לעולם בשוגג, ולמאן התיירו לאחרים, מתקיף לה רב ששת **"וכי אומרים לו לאדם חטא כדי שיזכה חברך"**, אלא אמר רב אשי לעולם במזיד ואימא קודם שיבא לידי איסור סקילה. הרי שאסור אפילו באיסור קל כרדיית הפת.

ובתוס' (עירובין, שם) חילקו בין היכא שהוא הגורם לו לעבור שמחויב לחטוא כדי להצילו מאיסור גדול יותר. אך הקשו מהגמ' פסחים (דף נ"ט) אין לך דבר שמתעכב אחר תמיד של בין הערבים אלא קטורת ונרות בכל השנה, ופסח ומחוסר כפורים בערבי פסחים בלבד, שטובל ואוכל פסחו לערב, וקעברי כהנים על עשה ד'השלמה' שאין בו כרת כדי שיקיים זה מצות עשה שיש בו כרת. וכן הקשו מעירובין (דף ק"ג) כהן שעלתה לו יבלת חברו חותכו לו בשיניו כדי שיעשה עבודתו. ור"י חילק, שכאשר פשע לא עשו לו תקנה. אך העירו מגיטין (דף ל"ח) חציה שפחה וחציה בת חורין שנהגו בה מנהג הפקר משחררה, ואע"ג שעובר בעשה, שא"ה שאי אפשר שלא תכשיל בני אדם. ועוד, דהוה ליה כמצוה דרבים, כדמשני שם גבי ר' אליעזר ששיחרר עבדו להשלימו לעשרה, מצוה דרבים שאני. א"ה, וע"ע במושב זקנים (לתוס', כי תשא, ל"ב, י"ט) כתבו, שלכן משה רבינו ע"ה השליך הלוחות ושברם בבזיון כדי לרוץ ולסלקם מן העוון, דמצוה דרבים שאני כדי למנוע רבים מעוון. וכתב ריה"ח, מכאן שישליך ס"ת מידו כדי לרוץ למונע מן החטא, וכמ"ש בגיטין שם. אך צ"ע, עיי"ש.

ובשו"ת הרשב"א (ח"ז סי' רס"ז) נשאל באשה שהוציאה בחזקה להשתמד, אם מותר לשלוח בעד אביה שהוא בעיר אחרת בשבת ואפילו חוץ לשלש פרסאות למ"ד שהוא איסור דאורייתא, ואפילו להביא בידו חותם מצד המלכות, מי הוי כספק נפשות ולהקל. והשיב, שהדבר צריך תלמוד, ומכל מקום דעתי נוטה שאסור, לפי שאין דוחין את השבת על הצלה מן העבירות, שאין אומרים לאדם עמוד וחטוא כדי שיזכה חברך, כדמוכח בשבת (דף ד'), דעד כאן לא אמרינן בגמ' עירובין (דף ל"ב) נחא ליה לחבר דליעביד איסורא זוטא כי היכי דלא ליעביד עם הארץ איסורא רבה, אלא כשאותו איסור בא לעם הארץ על ידי החבר אבל בענין אחר לא.

אך בבית יוסף (או"ח סי' ש"ו סי"ד) הכריע כדברי התוס', וכתב, השתא אם לתירוצא דמצוה רבה- הדבר ברור שאין לך מצוה רבה מלהצילה שלא יפחידה עד שתשתמד, ואם לתירוצא דמחלק בין פשע ללא פשע- הכא נמי לא פשעה, והילכך מצוה לחלל עליה את השבת לפקח עליה, ואי לא בעי למיעבד כייפינן ליה, כדאשכחן במי שחציו עבד שכופין את רבו כדי שלא יתבטל ממצות פריה ורביה כי רבה היא, ואפילו לחלל שבת בדברים האסורים מן התורה נראה דשפיר דמי דלגבי שלא תשתמד ותעבור כל ימיה, חילול שבת- איסורא זוטא הוי.

וכך פסק בשולחן ערוך (או"ח סי' ש"ו סי"ד) מי ששלחו לו שהוציאו בתו [משנ"ב, וה"ה כל אדם] מביתו בשבת להוציאה מכלל ישראל, מצוה לשום לדרך פעמיו להשתדל בהצלתה, ויוצא אפילו חוץ לשלש פרסא, ואי לא בעי, כייפינן ליה. אך מאידך הרמ"א (או"ח סי' שכ"ח ס"י) כתב, מי שרוצים לאנסו שיעבור עבירה גדולה- אין מחללין עליו השבת כדי להצילו.

ובמשנה ברורה (סי' ש"ו סקנ"ח) ביאר, שאין סתירה ביניהם, דהתם מיירי שרוצים לאנסו שיעבור עבירה פעם אחת ולהכי אפילו אם היא עבירה גדולה כגון לעבוד ע"ז אין צריך לחלל שבת כדי להצילו דמחלל שבת ג"כ כעובד ע"ז, משא"כ כאן שתשאר מומרת ותחלל שבת

לעולם. ובערוך השולחן הוסיף, **שזהו פקוח נפש שמחללין עליו שבת**, וה"ה כל אדם, אך באונסו לעבור עבירה אחת אין מחללין שבת דמה יועיל בהצלת עבירה זו הרי יעשה הוא עבירת חילול שבת, משא"כ בנוגע לכל ימיה- הריהו כפקוח נפש.

בספר נחלת שבעה (תשובות סי' פ"ג) נשאל אם מותר לחלל שבת אחר בנו שהמיר דתו, אולי יצליח להחזירו. וכתב, והנה מדברי הבית יוסף נשמע שלא התיר רק בנדון שלא פשע, ולי נראה דגם היכא שפשע כמו בנדון דידן נמי שרי לכתחלה, ואפילו לחלל שבת בדברים האסורים מן התורה. וגם הרשב"א לא החליט לאיסור, רק סיים שהדבר צריך תלמוד. ולי נראה **דרחינן שבת מספק זה- כמו גבי חולה**, ומוטב שיחלל שבת אחת ואל יחלל שבתות הרבה. ואין לומר דשאני התם דהחולה לא פשע, זה אינו, דאין מיתה בלא חטא. ואין לומר דמיתה שאני, דכל שכן הוא להציל נפשו מני שחת ממיתה נצחית. ועוד אם רבים רשאים לחלל שבת מפני חולה אחד, משום מוטב שיחלל שבת אחת ואל יחלל שבתות הרבה, אם כן מכל שכן כאן שמחללין עליו שבת כדי שיוכל לקיים מצות הרבה בכל ימות השנה, וגם שלא יחלל שבתות הרבה, ואף אם הוא ספק- יכול לצאת. ועוד אף אם פשע, האי פשיעה דומה לאונס הוא על ידי הסתה, ואחר השעה הרעה יתחרט. ואם כן למה לא יצילוהו דחילול שבת איסורא זוטא הוי.

ובשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' ט"ז) נשאל במי שהולך למסור את חבריו לגויים ואם ילך הפרנס בשבת אחריו יצילם שלא יפסידו ממון ויצילו שלא יעבור עבירה גדולה כזו. והעיר ע"ד הנחלת שבעה שחלק על הראשונים בלי ראייה מספקת, דדבריו מופרכים, וכיון שפשע אסור להצילו. ומ"ש אין מיתה בלא חטא אין חטא אלא שוגג ופושע שאני דאיהו דאפסיד נפשו, גם מ"ש כ"ש להציל נפשו מני שחת, גם זה אינו דאע"ג דאמרינן גדול המחטיאו יותר מן ההורגו מ"מ הרי בעבירות החמורות אמרינן שיעבור ואל יהרג, וזה שמאבד עצמו לדעת בעולם הבא ודאי לא אמרינן חטא כדי שיזכה חבירו כי הוא פושע בעצמו, רק דהמחטיא עונשו גדול.

והחיד"א בברכי יוסף (סי' ש"ו אות י"ז) כתב, דוקא אם בתו לא פשעה, אך אם בנו הלך להמיר דתו- לא, ודלא כמ"ש בנחלת שבעה, וכבר דחאו בשבות יעקב, והרב אליה רבה (אות ל"ג), כתב, דיש להקל באיסור דרבנן. וע"ע בשו"ת דברי חיים (או"ח ח"ב סי' כ"ד) שמחמת כן התיר לבנות מקווה טהרה ע"י גויים ולהמשיך בנייתו אף בשבת, כדי להצילם מאיסור נדה.

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ו, פ"ד) כתב, מדברי הנחלת שבעה והשבות יעקב נראה שסברו שאם החולה כן פשע כמאבד עצמו לדעת- אין מחללין עליו את שבת, וא"כ יש לעיין למ"ד שאף במתאבד מחויבים להצילו, יש לדון אי אמרינן הכי גם פה, ועיין.

בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' ל"ו) בענין לעשות שבת בישובים הרחוקים כדי לקרבם אל הדת, ולא יהיה לו שם מנין לתפילות, האם נאמר צו השעה להציל כל מה שאפשר להציל. והשיב, שאם אין חשש לפגם ביהדותו, מחויב להצילם וכאמור בשו"ע הנ"ל, ולא דוקא בתו אלא כל נפש ישראלית, ואף אם הם נחשבים פושעים שאין לחלל שבת בעבורם, ה"מ חטא במעשה,

אבל בטול עשה בשב ווא"ת- מותר כמ"ש בשדי חמד (א', רפ"ז, ובפאה"ש סי' נ"ז) בשם רבינו המהריב"ל. ואפילו לחולקים מ"מ בבטול מנין תפלה דרבנן בשבת בשב ווא"ת ודאי אמרינן בזה 'חטא בשביל שיזכה חברך' גם אם קרוב דחבירו פשע בעיקר חטאו.

ובחזון עובדיה (חנוכה, דף כ"ג) כתב, שמי שיש לו שמן לנרות ההידור ולחברו אין שמן כלל להדלקה, מוטב שידליק כפי עיקר הדין ויוותר על ה'הידור' כדי שיוכל לזכות את חברו בעיקר המצווה, וכמ"ש המג"א (ר"ס תרע"א), והמשנה ברורה (שם סק"ו). ובמיוחד בזה שמרויח כנגד זה מצוות זיכוי חברו בהדלקה, שעולה עליהם. ואף שבשול"ת תורה לשמה (סו"ס קפ"ב) פקפק בדברי המג"א, העיקר כדברי המג"א שכלל הפוסקים הביאוהו להלכה, והוא כמ"ש בברכי יוסף (או"ח סי' קכ"ד) שדין 'ערבות' שייך גם בדרבנן, עיי"ש. ולכאור' ה"ה לכלל החומרות וההידורים שנדחים כדי להציל את חברו מאיסור.

ה. היתר מאכלות אסורות- במלחמה

בפרשת ואתחנן (ו', י') נאמר: "והיה כי יביאך ה' אל הארץ אשר נשבע לאבותיך... לתת לך ערים גדולות וטובות אשר לא בנית. ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאה, ובורות חצובים אשר לא חצבת כרמים וזיתים אשר לא נטעת, ואכלת ושבעת.

ובגמ' חולין (דף י"ז) אמרו, בשר נחירה שהכניסו ישראל עמהן לארץ מהו, אימת, אילימא בשבע שכבשו, השתא דבר טמא אישתרי להו, דכתיב 'ובתים מלאים כל טוב' ואמר ר' ירמיה בר אבא אמר רב כתלי דחזירי, בשר נחירה מבעיא. אלא לאחר מכאן. ואיבעית אימא לעולם בשבע שכבשו כי אישתרי להו שלל של עובדי כוכבים, דידהו לא אישתרי, תיקו.

והרמב"ם (הלכות מלכים פ"ח ה"א) פסק, חלוצי צבא, כשיכנסו בגבול העכו"ם ויכבשום וישבו מהן, מותר להן לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר, וכיוצא בו אם ירעב ולא מצא מה יאכל, אלא מאכלות אלו האסורים, וכן שותה יין נסך, מפני השמועה למדו 'ובתים מלאים כל טוב'- ערפי חזירים וכיוצא בהן. וכן בועל אשה בגיותה אם תקפו יצרו.

וביאר הרדב"ז שם, דבמלחמת שאר העמים איירי, ולא איירי שהם מסוכנים אצל הרעב, אלא שאינם צריכין לטרוח לבקש מאכל היתר, כיון שנכנסו לגבול העמים, אם ילכו לבקש מאכל היתר יקומו עליהם העמים, ודמיא להא דאמרינן צרין על עיירות של העמים ואפי' בשבת. אבל קודם שיכנסו לגבול הרי הם כשאר כל אדם, ומייתי ראייה מדהתירה תורה בשבעה עממים כל מאכל אסור אפילו בלא צורך, במלחמות שאר העמים נחתנין להו תרי דרגי שלא יותר להם אלא ע"י צורך שאין להם מה לאכול ובגבול העכו"ם. וכ"כ בכסף משנה שם, דמיירי כשהוא תאב לאכול ולא שכיחא ליה היתרא. א"ה, ויל"ע אם יהיה בזה נ"מ ליחידת ה'מסתערבים' וכדו', דהם מוגדרים כלוחמים בשטח אויב, או שזה לא נקרא ממש בגדר מלחמה.

ובשו"ת היכל יצחק (או"ח סי' מ"ב) בענין, מאכלי איסור לחיילי הבריגדה היהודית. כתב, הנה, הרמב"ם (הנ"ל) פסק, חלוצי צבא כשיכנסו בגבול העכו"ם ויכבשום וישבו מהן, מותר להן לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו, אם ירעב ולא מצא מה יאכל. אולם הרמב"ן (ואתחנן ו', י"א) מצד אחד מקל יותר מהרמב"ם, ומתיר, אפילו כשיש מאכל היתר לפני חלוצי הצבא, אך מאידך גיסא, הוא מתנה שזהו דוקא במלחמה בתוך הארץ אשר נשבע ד' אלוהינו לאבותינו לתת לנו, ועוד הוא סובר, שלא הותר אלא בארץ שכובשים אותה ישראל על מנת להתישב בה, אבל לא בארץ שעושין בה מלחמה וחוזרים אח"כ למקום שיצאו משם, ועוד הוא מטיל ספק שמא זה לא הותר אלא בשבע שכיבשו ולא לדורות עולם.

וכתב, הנה כבר המחלוקת הזאת מעוררת ספיקות בענין הזה. ואפילו לרמב"ם, אין אני רואה יסוד של היתר, כי הרי זה ברור שהיתר זה חידוש הוא שיצא לחז"ל בחולין (דף י"ז) מתוך הפסוק "ובתים מלאים כל טוב", וכלל הוא בכל חידוש, שאין לך בו אלא חידושו. ובמה נאמר דבר זה, במלחמה ישראלית במובן המיוחד של מילה זו, אבל היא מלחמת האומות שמצטרפים אליה מישראל בתור חייליהם, ואין זו מלחמת ישראל במובן של אותה הפרשה שבה נאמר היתר זה, ולא מצינו בשום מקום שהיוצאים להציל נפשות, הותר להם לאכול איסור, כשאין בזה משום פקוח נפש. וע"כ אין לדעתי יסוד להתיר כדעת השואל.

ובמנחת חינוך (מצוה תקכ"ז אות ו') כתב, ואני מסופק דאפשר דדין זה הוא בכיבוש חדש כמו שהיה אז בימי יהושע, אבל בארצנו שישבו בה ישראל ובאו גוים ולקחו מידם וחזרו ישראל ולקחו מהם אפשר אינם בדין זה, וצ"ע. עיי"ש. ועיין בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ח סי' ע') שדן בדבריו, אך סיים, שאע"פ שאוכל בהיתר, מטמטם את ליבו וראוי להימנע.

ואף שבשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת אע"ז סי' קכ"ט, ד"ה והנה אין) כתב, גם "פת תואר" לא משכחת לה אלא בשעת מלחמה, והרי למלחמת הרשות אין מוציאין אלא ע"פ ב"ד של שבעים ואחד כמפורש במשנה (ריש סנהדרין) וכבר נתבטל ב"ד של שבעים ואחד בימי התנאים, ועוד שלאחר החורבן אין לנו מלך ולא חלוצי צבא שיהיה שייך כיבוש מלחמה להתיר אשת יפ"ת. וכ"כ במועדים וזמנים (ח"ד סי' ר"פ, בהג"ה) של"ש בזמנינו כיון שצריך למלחמה סנהדרין ומלך. וכן משמע בחזון איש (עירובין, ליקוטים סי' ו' אות א').

ועיין בשו"ת דברי יציב (חו"מ סי' פ"א) בהיתר להסתכן במלחמה. שכתב, אף שאין מוציאין למלחמה ללא מלך וסנהדרין, [והעיר, מהמלכים שאין להם חלק לעזה"ב אם יש להם דין מלך, ואיך הוציאו למלחמה בזמנם]. אך נראה לחדש, דבכה"ג שמתנדבים והולכים למלחמה להציל את אחיהם שפיר עבדי, וקדוש יאמר להם. דהא דקיי"ל 'חייך קודמין', ושאין אדם רשאי לחבל בעצמו, היינו דוקא בשביל הצלת נפש אחת אבל להצלת רבים שפיר יכול למסור עצמו, וכמו שמצינו באסתר שהתירו ג"ע להצלת רבים, [וכמו שיבואר בהמשך], עיי"ש"ב. אך מה שהתיר זה להסתכן בעבור עם ישראל, אך אינו ענין למאכלות אסורות וכו'.

אך מאידך בשו"ת משפ"ט כהן (סי' קמ"ד אות ט"ו) כתב, שאע"פ שאין מלך וסנהדרין, אך הציבור כולו או רובו יש לו הסמכות כמלך להוציא למלחמה, וכ"מ בשו"ת חת"ס (או"ח סי' ר"ח) שהחלטת הציבור הריהי כסמכות המלך. וצידדו בדבריו בשו"ת היכל יצחק (או"ח סי' ל"ז אות ג') ובשו"ת קול מבשר (ח"א סי' מ"ז). וכ"כ להוכיח בס' חוות בנימין (ישראל, ח"א סי' י"ג), וע"ע בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ו סי' כ"ח-כ"ט), וילע"ב.

ו. חובת 'הקל הקל תחלה' באיסורים

הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פי"ד הי"ד) פסק, עוברת שהריחה מאכל אסור כגון בשר קודש או בשר חזיר מאכילין אותה מן המרק, אם נתיישרה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה פחות מכשיעור, ואם לא נתיישרה דעתה מאכילין אותה עד שתתיישר דעתה. מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו דברים האסורים מיד עד שיאורו עיניו, ואין מחזירין על דבר המותר אלא ממהרין בנמצא, ומאכילין אותו **הקל הקל תחלה**, אם האירו עיניו דיו, ואם לאו מאכילין אותו החמור, כיצד היו לפנינו טבל ונבלה מאכילין אותו נבלה תחלה שהטבל במיתה וכו', וכן כל כיצא בו. והוא כמבואר בגמ' יומא (דף פ"ב-פ"ג).

והמבי"ט בקריית ספר (על הרמב"ם שם) כתב, ונראה דהא דאמרינן 'מאכילין הקל קל תחלה' לא הוי אלא מדרבנן, דמדאוריתא אין לך דבר חמור שעומד בפני פקוח נפש אלא ע"ז ג"ע ש"ד כדילפינן להו בדוכתייהו, הא שאר איסורין כולוהו אין עומדין בפני פקוח נפש.

ובשו"ת בית שערים (או"ח סי' קי"ב, ד"ה ונ"ל לחדש) כתב לחדש, דדוקא במקום דאמרינן 'דחוי' כמו גבי פקו"נ, דאז באמת עושה 'איסור' כשמחלל שבת וכן בכל כזית נבלה שאוכל אלא דעשה ד"וחי בהם" דוחה האיסור, [וכמ"ש רש"י (יומא דף ז', ד"ה בין בצבור) שרק אם טומאה 'הותרה' - א"צ ציץ לרצות עליהם], בזה חידש הר"ן דעדיף לדחות איסור חמור פ"א מלדחות איסור קל הרבה פעמים דבכל פעם שדוחה האיסור קל עושה עבירה רק שהוא אנוס בעשה ד"וחי בהם" ובקושי התירו, אבל בטומאת כ"ג ונזיר למת מצוה [ודאי אילו אמרינן 'דחוי' היה נזיר חמור שעובר ד' עבירות אף שעובר בפ"א], כיון דלגבי מת מצוה 'הותרה' כמ"ש הרשב"א (ברכות דף כ'), מודה גם הר"ן דאזלינן בתר איסור החמור נגד הקל, אף דבקל יש כמה לאוין דהרי כולם הותרו למת מצוה ומה לי חד לאו ומה לי תרי לאוין, וכדאמרינן בנזיר (דף מ"ח) כיון דשרי רחמנא חד לאו גבי מת מצוה מ"ל חד לאו ומ"ל תרי לאוין, ופרש"י, כיון דמשתרי ליה וכו', אלמא דגבי 'הותרה' לא שני לן בין חד לאו לתרי לאוין, ולכן אזלינן בתר איכות האיסור, שגם גבי הותרה יש חילוק בין חמור לקל כדמוכח מהתם דקאמר 'אחותו' למה לי, סד"א כי שרי רחמנא ליטמא למת מצוה נזיר וכהן דאיסורי לאוי הוא, אבל מילה ופסח דכרת לא וכו', אלמא דיש חילוק בין חמור לקל אפי' גבי 'הותרה'.

ובחזון עובדיה (שבת ח"ג דף רס"ד, בהערה) הביא משו"ת קול אליהו (ח"א או"ח סי' י"ז) שכתב, לולי דברי המבי"ט הייתי אומר שדבר זה אסור מדאו', וכן מוכח בהר"ן. אך מאידך הביא משו"ת חיים וחסד (מוספיא, סו"ס י"ז) שמאכילין אותו הקל הקל תחילה הוא רק מדרבנן כי מדאו' כל האיסורים הותרו לחולה אפילו החמור במקום הקל, ולכן בשבת ש'הותרה' התירו לגמרי משא"כ בשאר איסורים שהוא מגדר 'דחוייה'. וכ"כ בשו"ת נחלת בנימין (סי' קט"ז), ובשו"ת מהרש"ג (ח"ב או"ח סי' י"ד), עייש"ב.

בשולחן ערוך (בהל' יוה"כ סי' תרי"ח) הוסיף, כשמאכילין את העוברות או את החולה **מאכילין אותם מעט מעט כדי שלא יצטרף לשיעור**, ואם אמדוהו שאין השיעורים הללו מספיקים לו או שהחולה אומר כן או שנסתפקו בדבר מאכילין אותו כל צרכו מיד. מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו עד שיאורו עיניו ואם אין שם מאכל של היתר מאכילין אותו מאכל איסור ואם יש כאן שני מיני איסורים אחד חמור מחבירו מאכילין אותו הקל תחלה.

ובשו"ת יחוזה דעת (ח"ו סי' ל"ט) כתב, שהוא מח' בראשונים אם אמרינן הכי גם בחולה שיב"ס, כי הרמב"ן בתורת האדם (דף ח') ע"ד הגמ' בכריתות הנ"ל כתב, ונראה שאף בחולה עושים כן כדי להקל עליו מאיסור כרת ומלקות לאיסור בלבד. וכ"כ הרא"ש (יומא פרק ח' סי' יג), והר"ן שם. אך לעומת כן הרי"ף והרמב"ם לא כתבו עיקר גדול זה, והגאון הנצי"ב בספר העמק שאלה (וזאת הברכה סי' קס"ז סקי"ז) ביאר שהרמב"ם והרי"ף סוברים שדוקא לגבי מעוברת אמרינן הכי [שהוא ספק לגבי העובר שאיננו אדם], מה שאין כן לגבי חולה שיש בו סכנה, דקיימא לן הזריז הרי זה משובח, וכיון שאמדוהו לאכול אין להמתין לשעה אחרת, וכמו שאמרו ביומא (דף פ"ד) מהו דתימא ליעכב עד אורתא וכו', קמ"ל שעושים מיד.

והביא מספר המועדים בהלכה (דף פ"ב) שהגר"ח מבריסק היה מורה לחולים לאכול ביוה"כ כל צרכם ולא לפי שיעורים, ובנו הגרי"ז ביאר טעמו, עפמ"ש הרמב"ם (הל' שבת פ"ב ה"א) חולה שיש בו סכנה עושים לו כל צרכיו בשבת... שבת לגבי חולה שיש בו סכנה הרי הוא כחול לכל הדברים שהוא צריך להם. וכתב הרב המגיד (שם הלכה י"ד), שאפילו אין במניעת הדבר ההוא משום סכנה, אעפ"כ מותר לחלל עליו שבת. ואם כן חולה שיש בו סכנה וצריך לאכול ביום הכפורים, הרי האכילה היא מכלל צרכיו של החולה, וכל מה שאוכל מועיל לו, ואין ניתן לו פחות מכשיעור בשעה שנצרך לו יותר מכשיעור. ולכן לא מצינו בגמרא להאכיל פחות פחות מכשיעור אלא במעוברת שעדיין אינה חולה כלל, אלא שאם לא תאכל תוכל לבוא לידי סכנה, ומכיון שדי לה בפחות פחות מכשיעור, אין להאכילה יותר, מה שאין כן חולה שיש בו סכנה שכבר הוא מסוכן והאכילה מועילה לו, יש להאכילו כל צרכו.

אך העיר ע"ד, שהרב המגיד בעצמו שהתיר שאר המלאכות, חייב להאכיל את החולה לשיעורים. ובקובץ הערות (וסרמן, סימן י"ח אות ה') ביאר הסתירה בדברי הרב המגיד, שיש לחלק בין שבת ליום הכיפורים, ששבת הותרה לגבי פקוח נפש, משא"כ ביום הכפורים שאיסור

אכילה במקום פקוח נפש אינו אלא בגדר דיחוי, [ונכמו שכתב בחידושי הרשב"א (קידושין דף כ"א)] ומשום הכי ביוה"כ צריך אומד גם בחולה שיב"ס, וצריך לאכול פחות פחות מכשיעור, וכן חילק בשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' ע"ה). עייש"ב.

- שלא ייהנה מאכילת האיסור

בשלחן ערוך (יו"ד סי' קנ"ה ס"ג) כתב, בשאר איסורים מתרפאים במקום סכנה אפילו דרך הנאתן, ושלא במקום סכנה כדרך הנאתן אסור שלא כדרך הנאתן מותר, חוץ מכלאי הכרם ובשר בחלב שאסורים אפילו שלא כדרך הנאתן אלא במקום סכנה. [ובשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תתק"ט) צידד להתיר גם כדי 'למנוע' סכנה]. א"ה, הא במקום סכנה שרי אף כשנהנה.

ובשו"ת שיח יצחק (סי' רל"ח) בענין היוצא ביו"ט ברכבת לצורך פדיון שבויים, כתב, ולכאוף אף שהותר לו ליסע, אך עכ"פ יזהר שלא ישב אלא יעמוד כל הנסיעה כדי שלא יתענג משבתו, וכמ"ש בשו"ת חת"ס (ח"ו סי' כ"ג) שאותם שמוכרחים לאכול ביוה"כ עבור חולי המגיפה רח"ל, לא יתנו כ"כ באכילה ולא יתנו תבלין ומלח. וכעין זה שמעתי מרבי אחד שצוה לאנשי שלומו איש מלחמה שבאם יהיה מוכרח לאכול מאכלות אסורות לא יתענג לתת בהם מלח ותבלין, וכן מי שמוכרח לנסוע יזרקוהו לתוך העגלה. אך חזר בו, שכיון שהפרנס צריך לסדר טענותיו שימצא חן בעיניהם וכו', ואם יעמוד כל הדרך יש חשש שייחלש.

ובס' שבת שבתון (זילברשטיין, סעיף צ"ג, עמ' רי"ט) במעשה שהיה עם הגאון הנודע ביהודה זצ"ל שמצא בביתו צלוחית של דם שהחביאו הגויים כדי להעליל עליו שמשתמש בדם לאפיית המצות, ושתה את כל הדם בטרם דפקו השלטונות בביתו, ובכך הציל את עצמו ואת כל עדתו ממות בטוח. וכתב, שנראה שלא היה צריך למצוא תחבולה אחרת במקום לשתות את הדם, שהשתיה נחשבת שלא כדרכה כיון שהדם מגעיל מאוד ולא היה לו שום מטרע אלא כדי לאבדו, ובכה"ג אולי ליכא איסור כלל, כי מה שאסרה תורה אכילת דם אדם היינו למי שמתכוין לאוכלו ולא למי שמואס בו ומתכוין לאבדו, וכן מסתבר דהא אין הקב"ה מביא תקלה בידי צדיקים ובפרט במאכלות אסורות, וצ"ע. אך אם אפשר עדיף שישתה לפני כן הרבה מים כדי שהדם יהיה 'שתיה גסה' בנוסף למה שהוא 'מגעיל' ויהיה קל יותר. אך לגבי יוה"כ בכה"ג יהיה פטור דמאוס אצלו ויכול לעלות אף ש"ץ, כיון דשתאו לאבדו אין בו יתובי דעתיה. עיי"ש.

א"ה, מ"ש ש'אסרה תורה אכילת דם אדם' צל"ע, דהא בכתובות (דף ס') מפורש, שדם אדם אסור רק מדרבנן, וכ"כ הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"ו ה"ב), וא"כ לא היה צריך לחפש שום תחבולה, ועיי. ואין להוכיח ממה שמקיימים המוהלים מידי יום ביומו מצוות המציצה כדי להציל את התינוק מסכנה, דהתם ניכר שזה 'דם אדם' ולא גזרו בו כלל, והבן.

אך בשו"ת יביע אומר (ח"ט או"ח סי' נ"ה) כתב, חולה שי"ב סכנה שהותר לו לאכול ביוה"כ רשאי לאכול כהרגלו וא"צ לאכול שלא כדרך אכילה וכגון שיתן דבר מר במאכל וכיוצ"ב [כדי שיהיה אסור רק מדרבנן], אלא יאכל כהרגלו ולא יסגף את עצמו, דהא דקיי"ל "הקל הקל תחילה" הוי רק מדרבנן כי מהתורה הכל מותר לצורך פקוח נפש, וכמ"ש המבי"ט הנ"ל ולהקט פוסקים שעימו. ובשו"ת אמרי בינה (דיני שבת סי' כ"ח) כתב שכל הדין של "הקל הקל תחילה" הוא למ"ד 'דחוויה' אך למ"ד 'הותרה' א"צ לדקדק בזה, וזה טעמו של הרי"ף שהשמיט דין זה. אך סייג זאת 'כל שיש תועלת לחולה שיאכל וישתה בתאבון הרגיל לו'. ומ"ש החת"ס (ח"ו סי' כ"ג) 'שבשעת המגיפה ישתה בבוקר כפקודת הרופאים כוס קפה מפני הסכנה אך ישתהו ללא סוכר', ה"מ בבריא וכדי שלא יסתכן אך בחולה שי"ב סכנה א"צ לדקדק בזה, וכ"כ הגרי"ז סלובייצקי על הרמב"ם (הל' שביתת העשור פ"ב). עיי"ש. וע"ע בהליכות עולם (ח"ד דף קס"ב) שהוא רק למ"ד יוה"כ 'דחוויה', והיא חומרא בעלמא, ועיי"ש בראיותיו. וא"כ משמע שבשאר איסורים עדיף שיהיה מר ולא יהנה ממנו. וילע"ב.

ז. האם צריך כפרה ותיקון

במעשה רוקח (על הרמב"ם הל' אישות פכ"ד הי"ט, דף קכ"ג) כתב, והנה נסתייע מהרי"ק (סי' קס"ח) ממ"ש גבי אסתר המלכה "וכאשר אבדתי אבדתי" כאשר אבדתי מבית אבי כך אבדתי ממך - דעד עכשיו באונס ועכשיו ברצון, והרי לא עשתה שום 'איסור' אלא 'מצוה' כדי להציל את ישראל, ואפ"ה נאסרה על בעלה וכמעשה דיעל עם סיסרא, [וא"כ הוא כ"ש לאשה שזינתה ברצון ולא ידעה שהדבר אסור שנאסרה לבעלה]. והקשה עליו הרב לחם יהודה (עייאש, שם) דאינו ראייה, דהתם אף שהותר אותו מעשה משום פקוח נפש מ"מ המעשה עצמו הוא 'איסור' ועבירה קרו ליה, והרי זה כמחלל שבת בשביל פקו"נ, וכי משום זה נפקע שם עבירה מאותו חילול, הא ודאי נקרא מחלל שבת רק שהותר לו אותו חילול.

ותמה על תמיהתו, ולא ידעתי מי הגיד לו זאת, דפקוח נפש עבירה היא, דהא פסוק מפורש "לא תעמוד על דם רעך", ודרשינן מיניה אף להציל את הנרדף בנפשו של רודף, וא"כ איך תיקרא 'עבירה', הגע עצמך שהקוצץ את הבהרת בברית המילה וכי ראוי לומר בו שגוף מעשה עבירה הוא אלא שהקב"ה התירו, חלילה וחס, אין זה דומה אלא לאשת אחיו שאסרה תורה והתירה ביבמה, וכמליקה שהותרה במקדש וכשאר מלאכות הנעשות בביהמ"ק בשבת, ואין זה אלא שיבוש גמור, **דאדרבה כיון שזה רצונו זהו עבודתו האמיתית**, ומכ"ש בתורתנו הקדושה שכולה סודות נעלמים, וכשם שציוה שלא לזנות ולא לחלל שבת, כך ציוה שלצורך פקוח נפש ידחה הכל וזהו עבודתו המוטל עלינו לקיים דבריו כשאר כל מצוותיו. עיי"ש.

ובשו"ת חתם סופר (ח"א או"ח סי' ר"ב) במי שנחבש בידי נכרים וכפאוהו לאכול דברים האסורים ומחמת חולשתו נהנה לפעמים מן האיסורים. כתב, השלטי גיבורים במכבה הדליקה

בשבת במקום סכנה כתב שאין צריך תשובה, ומשמע שאם ירצה לקבל תשובה רשאי [וצל"ע בדקדוקן], וצ"ל דס"ל כהפוסקים בשו"ע (יו"ד סי' קנ"ז ס"א) דהרוצה להחמיר ולמסור נפשו אפילו במקום שלא היה צריך- קדוש יאמר לו, **א"כ הכי נמי אע"ג דבהתיירא קא עביד, מ"מ אם ירצה לשוב על שלא נתקדש ולא מסר נפשו רשאי אלא שאין צריך, אבל להפוסקים דס"ל שאם מוסר עצמו לסכנה במקום שאינו צריך נקרא חובל בעצמו, אסור לקבל עליו תשובה כדאמרין בירושלמי הנשאל ה"ז מגונה והשואל כאילו שופך דמים, ודברים אלו נעשים בגדולי ישראל דוקא, וא"כ איך יחמיר ויקבל תשובה נמצא פעם אחר לבו נוקפו ופורשו.**

אך כתב לחלק, מיהו התם בדליקה הוה תחלתו וסופו באונס, משא"כ ב'חלבים ועריות' דסופו ברצון אולי י"ל דצריך תשובה, ובכתובות (דף נ"א) אמר אבוה דשמואל דאשת ישראל שנאנסה אסורה לבעלה דסופה ברצון משוי לה "מעלה מעל באישה", מ"מ לא עלה על דעתו שיהיה בזה משום מעילה בה' לחייב על זה שום עונש כל שהוא, דכתיב "ולנערה לא תעשה דבר", וא"כ לכאורה אין מקום לקבל תשובה, מ"מ י"ל בהיפוך, אפילו לרבא [והכי קי"ל] דמותרת אפילו לבעלה דיצירה אנסה, מ"מ הרי כתבו התוס' שם דשרה ואסתר לא היה סופן ברצון דטובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים, וא"כ נהי מי שאיננו יכול להעמיד עצמו ויצרו מאנס אותו, עכ"פ יש לו להצטער על שלא זכה להיות קדוש כנ"ל. ולא תיקשי והלא בחלבים ועריות חייב עכ"פ חטאת, התם תחלתו וסופו ברצון אלא בשוגג נתעסק בשומן ונזדמן לו חלב, אבל האכילה היה ברצון מעיקרא וכיון שעכ"פ נהנה מחלב חייב כשוגג, אבל היכי שתחלת תחיבה לתוך פיו היה באונס לא יעלה על הדעת לחייב בשום עונש. עיי"ש.

והגרי"ח סופר בזכות יצחק (ח"א סי' ל"א) במי שאכל עוף [ע"פ הרוב שא"צ בדיקה, שרוב עופות כשרים], ואח"כ נמצא טריפה בבני מעיים, אי מיקרי כשוגג וצריך כפרה או כאונס וא"צ כפרה, שבשו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' מ"א) כתב, דהוי כאונס וא"צ כפרה, וכמ"ש בשו"ע (סי' קפ"ה ס"ד) שמשא שלא בשעת וסתה, ומצאה אחר התשמיש דם, מקרי אונס, אפילו לא בדקה תחלה, **וא"צ כפרה לא הוא ולא היא.** ודלא כמ"ש בשו"ת שירי טהרה (קלוגר, תשובה ט"ז לס' קפ"ז) דאף באונס צריך כפרה אבל כפרה קלה. ומפורש הוא בתרומת הדשן בלקט יושר (ח"ב דף מ"ט) היה משמש עם הטהורה שלא בשעת וסתה ואמרה טמאה אני- **אפילו אם היה מבקש תשובה אסור לתת לו,** ופעם אחת אכלו הבחורים מהכבש ואח"כ נמצא בראש הכבש תולע והטריפוהו, ולא הצריכם תשובה משום שהיו אנוסים. עיי"ש ב.

ובשו"ת תורה לשמה (סי' ר"י) כתב, אכל פרי שאין דרכו להתליע והוברר שהיה בו תולעת הריהו בגדר 'אנוס' והאנוס אינו צריך כפרה, וכמ"ש הרמ"א (יו"ד סי' קפ"ה) במשמשת וראתה דם **שאינם צריכים כפרה לא הוא ולא היא.** ובגמ' ביצה (דף כ"ה) אמרו לימדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר קודם הפשט ונתוח, שאחר הפשט ונתוח הוי כאונס משום דאינו צריך לבדוק אחר י"ח טרפות, וה"ה כיון דאכל פרי שאין דרכו להתליע דמן הדין אינו חייב לפתחו

ולבדוק בקרבו ה"ז אנוס, וה"ה בגמע ביצה חיה דמן הדין שרי לעשות כן לכתחילה ולסמוך על רוב ביצים, וכן מצינו שהעיד מהרח"ו על רבינו האריז"ל שהיה גומע ולא היה חושש, נמצא אפילו חומרא ליכא בזה, [ועיין בהליכות עולם (ח"ו עמ' י"ז) שאין לומר דשאני האריז"ל שהיה בעל רוח"ק וידע], לכן חשיב זה אנוס ואין צריך כפרה, אך עכ"ז צריך להצטער ולהתוודות על זה שבא לידו, כי בעל נפש יחמיר לעשות כפרה גם על אנוס.

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סי' ק"צ) כתב, באכילת פרי שהיה בו תולעת גורם נזק לעצמו שנאמר "ונטמטם בם", שרק באיסור שנתבטל והתורה התירתו לא מטמטם עוד דהתורה התירתו, אבל בשאר מאכלות אסורות אף מה שהתורה התירה מדין "הלך אחר הרוב" או חזקה היינו שמדינא אין לתלות באיסור, אך בנמצא אח"כ איסור אף שהאכילה לא היתה באיסור אך מטמטם את הלב, ולכן צריך כפרה. ול"ד למ"ש הרמ"א (יו"ד סו"ס קפ"ה) שאם מצאה דם שלא בשעת ווסתה אינה צריכה שום כפרה, דהיינו דוקא בעריות אבל במאכלות אסורות שמתמטם את הלב, כיון שה' גלגל לו שנטמא צריך כפרה. ועוד נראה, שגם במשמשת וראתה דם, אף שאין צריך כפרה עכ"פ הוא אות משמים שאין שומרים אותו מלהיכשל, ולכן צריך להתפלל לכפרה לא משום חטא זה אלא משום שאר חטאיו שהביאוהו לזה. ושם (עמ' תנ"א, אות צ"ז) כתב, בנדרים (דף כ"ז) ילפינן מהפסוק "ולנערה לא תעשה דבר" שמעשה באנוס אינו קיום, ומשמע שלא נקרא עבירה כלל, ומה שמתודים 'באנוס' כבר ביאר הגר"א (במשלי) שאם נזדמן לו עבירה באנוס יש לתלות שעבר לפני כן עברה ברשלנות וזה גרם לו.

ובשו"ת חתם סופר (או"ח סי' קע"ז) כתב, בנתכוין להציל החולה ובטעות הרגו, שמ"מ צריך קצת תשובה וכמ"ש בגמ' שבת (דף ל"ב) "כי יפול הנופל" - מגלגלים זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב. אך אין להעמיס עליה הרבה כיון שעסקה בהצלות נפשות, וגם היה בהול יותר מתרומה בערב פסח [פסחים דף ע"ב], ואם נחמיר נמצא מכשילן לעתיד לבא בפקוח נפש, ובפרט נשים הרכים בטבע אין להחמיר עליהן, ועיין עירובין (דף מ"ה) להציל שאני. עיי"ש.

ובשו"ת בנין ציון (החדשות, סי' כ"ה) כתב, חולה המחויב לאכול ביוה"כ אינו דומה למי שנתכוון לאכול בשר טלה וכו' שצריך כפרה, שכפרה לא נאמר רק על השוגג שקראו הכתוב 'חוטא' כדכתיב "ונפש כי תחטא בשגגה" אבל אנוס רחמנא פטריה, ואפילו לא היה רק אנוס גרידא, כל שכן אנוס כזה שיש בזה מצות "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם". ואין לו לחוש שמא טעו הרופאים באבחנתם, דכבר אחז"ל אפילו הרופא מסופק מחייבין אותו לאכול, כ"ש בזה שהרופאים אומרים בבירור שצריך לאכול, שחייב גמור לשמוע לדבריהם. ואין לחוש בו ל'שפך לו קיתון על פניו' דגם באכילתו מקיים מצוות "ונשמרתם". עיי"ש ב.

ובשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח יו"ד סי' י"א) כתב, לגבי אנוס שנמצאו תפיליו פסולין, שממה שנתן האריז"ל תיקון למהרח"ו גם על מה שעשה בילדותו, אף שהיה אנוס, וכן מצינו בדברי המקובלים, ע"כ דמענישין אותו בכדי לתקן 'לבוש נשמתו' שהוחשך ע"י מעשיו, הרי שאף

שהיה קטן והיה אנוס בנפשו בכ"ז עליו לתקן פגמו, וא"כ ה"ה להכא. עיי"ש. וכ"כ בכף החיים (סי' רמ"ח סק"ד) ביוצא לדרך מער"ש, כתב, מדברי האריז"ל משמע דאף מי שעושה מאונס ואנוס רחמנא פטריה מ"מ יש לו איזה עונש וצריך כפרה, והחי יתן אל ליבו.

אך כבר כתב בשו"ת תורה לשמה (סי' תקי"ד) שאע"פ שאנוס רחמנא פטריה וא"צ כפרה היינו משורת הדין אבל נכון לכל אחד להחמיר על עצמו ולעשות תענית וצדקה לכפרה, אך ה"מ בכה"ג שטעו וכו', אך בהיתר חילול שבת לחולה שיש בו סכנה - ודאי אין להחמיר לעשות כפרה ואדרבה אם ירצה להחמיר מוחין בידו משום דחיישינן להתרשלות לעת"ל, וכל כך חששו לזה חז"ל עד שאמרו "הנשאל הרי זה מגונה והשואל הריהו שופך דמים". וכן משמע קצת במשנה ברורה (סי' תר"ג סק"ד) שמחלק בין 'מי שרצה להציל' ובטעות הרג.

א"ה הר"ך, וא"כ גם למחמירים, ה"מ באנוס לעצמו, אך באנוס כדי להציל אחרים, שאני ושאני. ובגמ' שבת (דף קכ"א) אמרו, **הרגן - בידוע שנודמנו לו להורגן**, ופרש"י, וגלגלו זכות על ידי זכאי. הרי שכאשר הוא עוסק בהצלת הזולת הריהו כסימן משמים שהוא זכאי.

אך יש לחלק ביניהם, דשאני שבת ש'הותרה' בפני פקוח נפש, ואף למ"ד 'דחוייה', שאני התם דגילתה לנו התורה ש'מצוה התלויה בזמן' [כשבת ויו"ט] נדחים גם בעבור: עבודת ביהמ"ק וקידוש החודש וברית המילה, וממילא למדנו שמראש כך ניתנה השבת הקדושה עם כל 'צרכיה', כיון שקדושתה עולה מכלל ישראל יחד. ובדרך רמז אמרתי, שלכן קראה הקב"ה בגמ' שבת (דף י') **'מתנה טובה'** יש לי בבית גנזי-ושבת שמה', משא"כ בשאר איסורים, ועיין.

- התיקון ל'ונטמתם בהם' בפקוח נפש:

הרמח"ל במסילת ישרים (פרק י"א) כתב, אחר הגזל והעריות לענין החמדה, הוא איסור המאכלות, בין בענין הטריפות עצמם, בין בענין תערובותיהן, בין בענין בשר בחלב או חלב ודם וענין בישולי גוים, וגעולי גויים וכו'. כל אלה הנקיות בהם צריך דקדוק גדול, **והמקיל בהם במקום שאמרו להחמיר אינו אלא משחית לנפשו**, שנאמר "לא תטמאו בהם - ונטמאתם בהם", כי המאכלות האסורות מכניסים טומאה בלבו ובנפשו של אדם עד שקדושתו של המקום ב"ה מסתלקת ומתרחקת ממנו, וכמ"ש בגמ' יומא (דף ל"ט) שהעבירה מטמטמת לבו של אדם, והמאכלות האסורות יתירות בזה על כל האיסורין, כיוון שהם נכנסים בגופו של האדם ממש ונעשים בשר מבשרו. ומי שיש לו מוח בקדקדו, יחשוב איסורי המאכל כמאכלים הארסיים, שהוא ארס ממש ללב ולנפש. וכ"כ בראשית חכמה (שער הקדושה פט"ז ש"ג).

אך המהר"ל בתפארת ישראל (פרק ח') הביא מהמדרש רבה (במדבר פי"ט פ"ח) בתשובת ריב"ז לתלמידיו, **"חייכם, לא המת מטמא ולא המים מטהרין**, אלא אמר הקב"ה חוקה חקתי גזירה גזרתי אי אתה רשאי לעבור על גזרתי", וכתב, והוא וכמו שחשבו קצת בני אדם כי התורה

אסרה מאכלות האסורות מפני שהם מולידים 'מזג רע' וכן נתנו טעם בדם ובחלב שהם מולידים מזג רע, וכל הדברים האלו אין בהם ממש לענין האיסור שלהם, וכן בגמ' יומא (דף ל"ט) אמרו 'עברה' מטמטם לבו של אדם, **הריהו מצד שעבר על המצוה אבל אין זה מצד הטבע של השרצים**, ואם כי האמת שכל הדברים האסורים מולידים מזג רע, אך אין זה טעם האיסור, שאם כן היתה התורה ספר רפואות או ספר הטבע. ולכן רבן יוחנן לימד לתלמידיו שאין בטבע שיהיה המת מטמא או שיהיו המים מטהרים, שאין כאן דבר טבעי במצוה זאת רק גזרה גזרתי אי אתה רשאי לעבור עליה, **כי התורה לא ניתנה אלא לצרף הבריות**. ואם היה הדבר כמו שאמרו הם, הרי אמרו בחולין (דף י"ז) "ובתים מלאים כל טוב" אמר רבי ירמיה אמר רב, כתלי דחזירי התיר להם, ואם שורש האסור בשביל מזג רע, האיסור להיכן הלך.

אך במשך חכמה (דברים ו', י"א) כתב, אפילו קדלי דחזירי הותר בז' שכבשו וחלקו, ולכן מסיק "השמר לך" - כי טבע דברים האסורים שמטמטם את הלב, וכמו שכתוב "ונטמתם בם" ואפילו אם אוכלן בהיתר, ולכן יחלל שבת לחולה ולא יאכילנו נבלה. הרי שנדחה ראייתו.

א"ה, ובגמ' קידושין (דף כ"ב) אמרו, 'אשת יפת תואר' - לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבילות. ובס' חסידים (סי' שע"ח) כתב, **יש דברים שהתירה תורה, ואם יעשה האדם יבא לדין עליהם**, שיש לו לאדם לחשוב שלא התירה התורה אלא כנגד יצר הרע, כגון יפת תואר, ולפי שלקח דוד יפת תואר יצא ממנו אבשלום, ונהרגו כמה נפשות עמו. וכמ"ש בסנהדרין (דף ק"ז) אמר מאי טעמא קנסיבת יפת תואר, אמר ליה יפת תואר רחמנא שרייה, אמר ליה לא דרשת סמוכין דסמיך ליה "כי יהיה לאיש בן סורר ומורה", ונעיין בסוכה (דף נ"ב) כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו, ומאידך באור החיים הקדוש (כי תצא) שזה נעשה בהשגחה פרטית מאת השי"ת. הרי שאף שהתורה התירתו אך יש בו 'נזק רוחני', ובשו"ע (יו"ד סי' קט"ז ס"ז) כתב, מסוכנת אע"פ שניתרת בשחיטה המדקדקים מחמירים שלא לאכלה. אך שא"ה שאינם 'מצוה' אלא 'היתר-דחוק'.

והנה, בשלחן ערוך (יו"ד סי' פ"א ס"ז) כתב, וכן לא תאכל המינקת אפי' ישראלית **דברים האסורים**, וכן התינוק בעצמו כי כל זה מזיק לו בזקנותו. והש"ך והט"ז שם כתבו, דזה מיירי אפי' אם יש לפעמים היתר לאשה לאכול דבר איסור מפני **פיקוח הנפש - מ"מ לא תניק הילד**.

וכ"כ בשו"ת חת"ס (או"ח סו"ס פ"ג) שאף בשוטה דאנוס הוא מ"מ מטמטם הלב ומוליד טבע רע. וכ"ה בשו"ת יביע אומר (ח"ח חו"מ סי' י"א) מהאור זרוע (ח"ב סי' ק"ח) שלכן שוחטים לחולה בשבת ואין מאכילים אותו בשר נבלה, **משום שאכילת איסור מגונה היא ביותר**, כדאשכחן שאין הקב"ה מביא תקלה על ידי צדיקים באכילת איסור, והנצי"ב בהעמק דבר (בהרחב דבר, דברים פ"ו) ביאר, שמאכל איסור פוגם מאד את הנפש וגורם לה נזק רוחני יותר משאר עבירות. ולכן העלה, שימתין לקבלת עירו דם או תרומת כליה מאדם כשר. וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ו יו"ד סי' י"ג אות ב') י"א שבאכילת איסור רשאי ליהרג ולא לעבור.

ובביאור הגר"א (שם) ציין לתוס' (חגיגה דף ט"ו) מהירושלמי, שלכן אלישע אחר יצא לתרבות רעה, שכשהיתה אמו מעוברת ממנו עברה לפני ע"ז והריחה מאותו המין ואכלה. אך עיין בגמ' יומא (דף פ"ב) ההיא עוברה דארחא, אתו לקמיה דרבי חנינא, אמר להו לחושו לה ולא אילחישא, קרי עליה "זרו רשעים מרחם" נפק מינה שבתאי אצר פירי. הרי שאמרו כן גם לגבי יוה"כ שאינו בכלל מאכלות אסורות, וע"כ שא"ה משום שהתינוק התאוה לאיסור, ועיין.

אך בשו"ת דברי יציב (או"ח סי' ר"ס) כתב, שמסתימת לשונו של הש"ך י"ל דהיינו בחולה שאין בה סכנה אבל במסוכנת פקו"נ הותרה ואונס רחמנא שריה, ואין האכילה מזקת. וכ"ה מאורח מישור (בדרכי משה הארוך, אות ב') שהוא דוקא בפשיעה, ושכן משמע בלשונו בתורת חטאת (סוף כלל ס"ה) ובאמו של אלישע אחר אולי חשבינן לה כפושעת שהיה לה להרחיק צעדיה מלכת שם, ועוד דשא"ה שהיה ממין עבודה זרה, וכמ"ש בתוס' שם.

והביא מבית האוצר (ענגיל, כלל כ"ד, בד"ה ודע) שכתב, דיש להסתפק בהא דצדיקים אין הקב"ה מביא תקלה ע"י במידי דאכילה, אם הוא גם לענין אונס, אי עבירת אונס נחשב עבירה עי"ש. ויש לתלות הנ"ל ג"כ בזה, דאי שייך באונס אין הקב"ה מביא תקלה י"ל ג"כ דמזיק לנפש, וה"ה דצריך תשובה וסגופים לעקור טבעיים הרעים שנקבעו בו ונתטמטם מוחו ולבו מאכילת טרפה. ותלה זאת במח' אם הטמטום מגיע מעצם הבע"ח וטבעם, או מחמת איסורו של הבורא, ולפ"ז באונס דרחמנא שרייה וליכא איסורא, י"ל שבכה"ג לא נטבע טבע ההיזק וא"צ תיקוני תשובה כי אינם עושים רושם כלל. ולאחר שהאריך העלה, דיש מקום לומר דשייך טמטום הלב גם בחשיב"ס האוכל דברים האסורים מחמת אונס. עי"ש.

ובמעדני אשר (לונצר, סי' כ"ג אות ד') הביא מדרשות הר"ן (דרוש י"א) שכתב, ואני סובר עוד, שאי אפשר שימשך ממה שיכריעו הסנהדרין הפסד בנפש כלל, גם כי יאכילו דבר האיסור ושיאמרו בו שהוא מותר, לפי שהתיקון אשר ימשך בנפש מצד ההכרעה למצות החכמים מורי התורה, הוא הדבר היותר אהוב אצלו יתברך, וכמ"ש "הנה שמוע- מזבח טוב", **ובתקן ההוא יסיר הרוע אשר הוא מעותד להתילד בנפש מצד אכילת הדבר האסור ההוא**, גם כי ישגו ויורו בדבר האסור שהוא מותר, עכ"ל. הרי מבואר שיש 'פגם' באכילת הדבר ההוא, אך הוסיף ואמר שהמצוה 'לשמוע דברי חכמים' מסירה את הרוע ההוא, וא"כ ה"ה לאכילה מפני פקו"נ שקיום מצוות "ונשמרתם" תגין בעדו להסיר הרוע ההוא. ולכן במינקת שאכלה איסור מפני פקו"נ לה לא יזיק וכהנ"ל, אך לתינוק שיכול לינוק מאחרת עדיף להימנע. עי"ש.

והגר"ח קנייבסקי באורחות יושר (פרק יראת חטא) כתב, העבירה והעונש אינם דברים נפרדים אלא העברות שהקב"ה הזהיר עליהן ברא בטבען שהם כמו סם המוות לגוף ולנפש והם משחיתין ושורפים הגוף והנפש, ולכן גם בשוגג צריך כפרה וכאילו אכל סם המוות, וחסד ה' הוא שמועיל קרבן למחוק העבירה, ומצינו בפוסקים שאף באונס העבירה מטמטמת לבו, וא"כ היה מחויב לעשות כן מצד פקוח נפש שאז זכות המצוה תגן עליו שלא יזיק לו. אך בס' דרך

שיחה (פ' שמיני) השיב, **כיון שאפשר בענין אחר**, וכן היה קשה לי ממה שתינוק לא ינוק מהעכו"ם דמטמטם את ליבו אף דהוי פקוח נפש, אבל גם שם אפשר בענין אחר.

ובליקוטי שיחות (מחב"ד, ח"ד עמ' 385, הערה 16) הביא מבעל התניא באגרת הקודש (סי' כ"ו) "משא"כ בדבר איסור שאינו יכול לעלות לא בשבת ולא בחול, וגם כשלומד ומתפלל בכוח ההוא, **אם לא שאכל לפקוח נפש שהתירו חז"ל ונעשה היתר [גמור]**". ומהמילים 'היתר גמור' משמע שגם אין בו חשש 'טמטום הלב', אך לאלו הגורסים רק 'היתר' שפיר י"ל שמטמטם את הלב אע"פ שיש לו היתר אכילה, ואעפ"כ במקום פקו"נ עליו לאכול האיסור ואף שיגרום לעצמו מזג רע שהוא כמו שחותכין אבר בשביל הצלת כל הגוף.

אך בשו"ת רב פעלים (ח"ד סו"י, סי' ה') לגבי אדם ששתה משקה שהיה בו יתוש באונס גמור, או שוחט ששגה לשחוט בסכין פגומה בשוגג לא הרגיש ואכלו הבשר אנשים כשרים, וכו', כתב, בריה טמאה וכן נבלה וטריפה אין גופם מטמא נפש האדם ואע"ג דכתיב בהו "ונטמאתם בם", אלא כל דבר אסור וטמא שורה עליו כח רוחני של טומאה וכשאדם אוכל אותו שורה אותו כח הטומאה על האדם ונכנס בו ומטמאו, **אמנם אם הוא אנוס גמור שאינו יודע כלל מן האיסור והטמא וגם אין לו לתלות בו שהוא גרם לעצמו** שיכשל בשגגה לא ישרה על האדם אותו כח הטומאה של אותו דבר ואין רשות לכת הטומאה ליכנס בו ולא להיות נוגע בו. וכיוצא בזה נאמר על יעל שאמר הקב"ה שמי מעיד עליה שלא נגע בה אותו רשע, מאחר שהיה באונס גמור. וכן העלה לגבי רוח רעה מתחת למיטה שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו.

ובבני יששכר (חודש אדר, מאמר ב' דרוש ז') כתב, למה תהא כזאת שלפעמים תתבטל חתיכת האיסור בהיתר והוא נאכל ע"פ התורה, **אבל תדע שהוא ממחשבות ית"ש שיודע שהניצוץ הטמון באותה חתיכה אסורה יכול להתברר על ידינו**, ולכן מזמינו שיתבטל באיסור ויאכלנו ע"פ התורה ותתברר הניצוץ הזה, וכענין הבהמה הטהורה הכשרה שכשיש בה ניצוץ שאין בידינו לבררו הנה יארע בה איסור טריפה או בשחיטה כדי שלא יאכל ממנה ישראל. **וא"כ מצוה הוא בדוקא שיאכל הישראל החתיכה ההיא ולא יחמיר**, וכמ"ש השל"ה הקדוש (מס' שבועות נר מצוה, ד"ה תכלית) גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים, שיודע להכשיר המאכל הזה ע"פ התורה אף שיש בו איסור. ומ"ש בגמ' חולין (דף מ"ד) לא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם-היינו דוקא במילתא דתליא בסברא, וכמ"ש הפוסקים שם, עיי"ש.

ועיין בפתחי תשובה (יו"ד סי' קט"ז סק"י) ש"א שאף בדבר המפורש מצוה להחמיר, אך לבסוף הביא מתורת האשם שהוי כמו אפיקורסות נגד חז"ל, ויצא שכתו בהפסדו, וצע"ב. וע"ע באור החיים הקדוש (כי תצא, כ"א, י"א) בתיקון הנשמות באשת יפת תואר במלחמה, ובשארית ישראל (ולדניק, סוף שער הזמנים, ליקוטים) בתיקון הניצוצות בחילול שבת לפקו"נ.

סימן יג- איסור 'יחוד' בעקבות מטחי טילים לדרום

שאלה: שוטרים האמורים לאבטח 'עדה לרצח' כנגד ארגון פשע שקיים חשש גדול לחייה, ופעמים נשאר השוטר לשמור עליה לבדו, ובמיוחד בסבבי הלחימה בדרום בעת אזעקות על מטחי טילים, שאמור השוטר להיכנס עמה לחדר הממ"ד לשמור עליה ועליו, והרי יש בו איסור 'יחוד'. וכמו כן שוטר סמוי הנמצא בפעילות מצילת חיים במקום שיש חשש 'יחוד'.

תשובה: אף שגם איסור 'יחוד' נדחה מפני הסכנה, ופעמים נדחה אף מפני 'השלו' וכמו שאפרש, מ"מ כבר אמרו בכתובות (דף י"ג) 'אין אפוטרופוס לעריות', ובחולין (דף מ"ד) אמרו 'הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו', ועל כן יש לפקח שלא ישאר השוטר לבדו.

א. שלוש עבירות החמורות- ייהרג ולא יעבור

הרמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ה ה"ו) כתב, כענין שאמרו באונסין כך אמרו בחלאים, כיצד מי שחלה ונטה למות ואמרו הרופאים שרפואתו בדבר פלוני מאיסורין שבתורה עושין ומתרפאין בכל איסורין שבתורה במקום סכנה- חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכת דמים שאפילו במקום סכנה אין מתרפאין בהן, ואם עבר ונתרפא עונשין אותו בית דין עונש הראוי לו. ומנין שאפילו במקום סכנת נפשות אין עוברין עליהם שנאמר "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך"- אפילו הוא נוטל את נפשו, והריגת נפש מישראל לרפאות נפש אחרת או להציל אדם מיד אנס דבר שהדעת נוטה לו הוא שאין מאבדין נפש מפני נפש, ועריות הוקשו לנפשות שנאמר "כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה". בגמ' סנהדרין (דף ע"ד).

והרש"ר הירש (ויקרא י"ח, ה') ביאר, שהמצוה נדחית לשעה כדי להציל חיים עשירים במצוות, יוצאות מכלל זה הן ע"ז ג"ע ושפ"ד שאינן נדחות לעולם, שהרי הן השיאים של: מצוות בין אדם למקום, ובין אדם לחבירו, ובין אדם לקדושת נפשו, ולכן ייהרג ולא יעבור. אך אם כופים אותו לעבור ברבים הריהו מחמת איבה לתורה וחילול השם אינו נדחה מפני פקו"נ.

אך בס' ליקוטי אמרים תניא (פרק כ"ד) כתב, שאפי' בעבירה קלה הוא נדחה מהקדושה, אלא שלאחר המעשה חוזר ומתקרב. ומה שפקו"נ דוחה שאר העבירות וגם 'יעבור ולא ייהרג' היינו כפי"ד חז"ל 'חלל עליו שבת אחת- כדי שישמור שבתות הרבה', ולא משום קלות העבירות וחומרתן, תדע, שהרי שבת חמורה ושקולה כע"ז לענין שחיטת מומר משא"כ במומר לגילוי עריות, ואפ"ה פקו"נ דוחה שבת ואינו דוחה ג"ע, אלא דגזירת הכתוב הוא.

ובמשנת סופר (ח"א סי' ז') ביאר דבריו, שהמחלל שבת עבור פקו"נ עדין איננו כופר שהרי מאמין במציאות ה', משא"כ המתעסק בעריות גם ללא כוונה חייב שכן נהנה. ואין להקשות מחומרת העונש שמחלל שבת בסקילה, שהרמב"ן (שופטים י"ט, כ') כתב, והנשארים ישמעו וייראו- פעמים העונש אינו לחומרתו אלא לייסר את העם למען ישמעו וייראו. עיי"ש.

ב. 'אביזרייהו' - דשלוש עבירות החמורות

בגמ' **סנהדרין** (דף ע"ה) איתא, מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת והעלה לבו טינא, ובאו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שתבעל, אמרו חכמים ימות ואל תבעל לו. תעמוד לפניו ערומה, ימות ואל תעמוד לפני ערומה. **תספר עמו מאחורי הגדר, ימות ולא תספר עמו מאחורי הגדר...** בשלמא למאן דאמר אשת איש היתה שפיר, אלא למאן דאמר פנויה היתה מאי כולי האי, רב פפא אמר משום פגם משפחה, רב אחא בריה דרב איקא אמר כדי שלא יהו בנות ישראל פרוצות בעריות. ובגמ' פסחים (דף כ"ה) אמרו, 'בכל מתרפאין - חוץ מעצי אשירה'.

ובנימוקי יוסף (סנהדרין דף י"ז מהרי"ף) כתב, הני שלוש עבירות דאמרינן ייהרג ולא יעבור לאו דוקא בעבירה גופה אלא אינהו וכל אבזרייהו קאמרינן, ופירוש אביזרייהו - השייך להם, וכמ"ש בגמ' הנ"ל. וכ"כ בחידושי הר"ן (שם), והרמב"ן בתורת האדם (ענין הסכנה), ושאר ראשונים. וכן פסק הרמ"א (יו"ד סי' קנ"ז ס"א) וכל איסור עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים אע"פ שאין בו מיתה רק לאו בעלמא - צריך ליהרג ולא לעבור, אבל אלאו ד'לפני עור' - יעבור ואל ייהרג. והוא כשיטות הנ"ל שגם ב'אביזרייהו' - יהרג ולא יעבור.

אך במנחת חינוך (מצוה רצ"ו אות ט"ו) הביא שדעת התוס' (פסחים דף כ"ה, ד"ה חוץ) דדוקא שאומרים לו שיביא מעצי אשירה - אסור, אבל בהבא עליו סתם - מותר להתרפאות בעצי אשירה, כי לא סבירא להו האי סברא דאביזרייהו אסור. ומה שברישא אסור זה משום שזה מחזק ידי עבודה זרה והו"ל כעבודה זרה ממש, וה"ה לכל דבר שהוא דרך כבוד ונראה כאילו עושה עבודת לעבודה זרה שיהרג ולא יעבור. וכן הרמב"ם השמיט הדין של 'עצי אשירה' ולא הזכיר כלל לדין 'אבזרייהו' מכלל דלא ס"ל שגם באביזרייהו יהרג ולא יעבור.

והעיר, שמרן בשו"ע (סי' קנ"ה ס"ב) הביא שיטה ראשונה בסתם, ורק בשם י"א הביא שאסור, ודרכו לפסוק כסתם, וא"כ ס"ל שבאביזרייהו - יעבור ולא ייהרג. אך צ"ע על הרמ"א שהביא זאת בסתם, ועוד שלא הגיה על דברי המחבר הנ"ל. אך מהשו"ע לגבי כיבוד ע"ז משמע שגם באביזרייהו יהרג, וצ"ע. אך בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' ע"ד) כתב, ואף שהמחבר לא הזכיר זאת הכא מ"מ גם הוא סובר כן בבית יוסף (סי' קצ"ה) לענין משוש הדופק בנדה.

ובשו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' ב') בענין זוג הנמצאים במחבוא ואשתו נדה ואין מי שיטפל בה, כתב, וכי יניחנה שתמות אין זה דרכי נועם. וא"ת הרי ערוה וכל אביזרייהו אמרינן ימות ואל יעבור, מההיא עובדא דההוא דהעלה לבו טינא. לא קשיא כלל, דהתם בא החולי מחמת העבירה - ולפיכך ימות ואל ידבר עמה מאחורי הגדר, אבל הכא לא בא החולי מחמת העבירה ואפי' חולי שאין בו סכנה אני אומר שמותר כיון שאי אפשר אלא בו, שהרי אין הרפואה תלויה בעשיית האיסור וחששא רחוקה היא שיבא עליה מכמה טעמי [עיי"ש], וכ"ש שאם היה בעלה רופא ואין שם אלא הוא שמותר, דאינו קריבה המביאה לערוה. וכ"כ לחלק בשו"ת חוות יאיר (סי' קפ"ב) והתיר בסכנה במעבר הגבול נישוק בלב עצב - שאינו בכלל קירבת חיבה.

ובחשוקי חמד (כתובות דף י"ט) כתב, שכיון שר' יונה בשערי תשובה (שער ג' אות קל"ט) כתב, דלהכי אמרו בסוטה (דף י') מוטב לאדם שיפול לכבשן האש- ואל ילבין פני חבירו ברבים, משום דהוי אביזריהו דשפיכות דמים. א"כ יהיה עדיף שיחלל שבת מאשר ילבין פני חבירו ברבים, אך נשאר צע"ב. וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ו יו"ד סי' י"ג אות י"ב).

בשלחן ערוך (יו"ד סי' ק"ג) כתב, פרצופות המקלחות מים בפני אלילים, לא יניח פיו על פיהם וישתה מפני שנראה כמנשק לאלילים. הגה, י"א דכל שאינו אסור אלא מפני מראית העין כגון בדין זה, אם יש סכנה בדבר כגון אם ימות אם לא ישתה- מותר לשותות, ואין בזה משום יהרג ואל יעבור. ובשו"ע (סי' קנ"ז ס"ג) כתב, מי שנתחייב מיתה- מותר לברוח לבית עבודת כוכבים ולהציל את עצמו, וכמ"ש בשו"ת הרא"ש (כלל י"ט אות י"ז) דשרי במקום פקו"נ, ודלא כהרשב"א (ע"ז דף י"ב) שצידד לאסור להיכנס בחצר ע"ז בפקוח נפש- מפני החשד. וע"ע בשו"ת דברי יציב (ח"ה סי' ע"ד) במחלוקת הנ"ל, אך שא"ה שלא נהנה מהאיסור עצמו.

ובקובץ בית הלל (כ"ד-כ"ה, דף קמ"ז) הובאה תשובת הגר"מ הלפרין להתיר לפי"ז לצוות רפואי להיכנס לכנסיה כדי לטפל בחולה וכדברי הרא"ש דשרי בפקו"נ, ואף שיש איסור בדבר אך מניעתו מלטפל היא סכנה לעם ישראל, וכמו שמחללין שבת לרפואתם.

ג. הצלת הרבים שאני

בגמ' סנהדרין (דף ע"ד) איתא, אמר רבי יוחנן, לא אמרו אלא בצניעא אבל בפרהסיא אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור. ומקשה הגמ', והא אסתר פרהסיא הואי? אמר אביי, אסתר קרקע עולם היתה. רבא אמר, הנאת עצמן שאני. ועיין בשו"ת אור גדול (סי' א' דף ט') האם ב'קרקע עולם' אין בו כלל איסור גילוי עריות, וע"ע במועדים וזמנים (ח"ב סי' קע"ז) במח' הראשונים אי אמרינן באשה 'קרקע עולם', ובטעם היתר קרקע עולם, ואכמ"ל.

ובתוס' שם הקשו, תימה דהו"ל לאקשווי עריות לכולי עלמא יהרג ואל יעבור, וכמו כן קשה בריש כתובות (דף ג') דאמר דאיכא צנועות דמסרו נפשיהו, ופריך ולידרוש להו דאונס שרי, ומאי קושיא הא שפיר עבדן ומסרו נפשיהו משום גילוי עריות. ותירץ ר"ת, דאין חייבין מיתה בעכו"ם משום דרחמנא אפקריה לזרעיה. וריב"ם דחאו, דלא הפקיר זרעו לענין זה, ולכן תי', דקים ליה דמהני טעמא דקרקע עולם- גם לא מחויבת למסור נפשה, ויעל שלא היתה אנוסה ואחז"ל שזכתה, כיון שגדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה.

אך המאירי (סנהדרין דף ע"ד) כתב אחרת, ואם תשיבני, יעל שנשמעה לסיסרא אף ברצונה כמו שאמרו חז"ל 'שבע בעילות בעל אותו רשע', הצלת רבים שאני, וזהו שהקשו עליה, הא מתהניא מעבירה ברצון ותירצו, כל טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים, אלמא שלא היה קשה להם אלא על שנהנית מעבירה ברצון ולא על הליכתה.

וכ"כ בשו"ת מהרי"ק (סי' קס"ז) דודאי אסתר הנביאה המלכה ויעל אשת חבר הקיני עשו דבר מצוה ולא עבירה, שהרי שרתה על אסתר רוח הקודש בכניסתה אל המלך אחשוורוש, ובודאי באיסור לא תשרה עליה שכינה, אלא מצווה עשתה להציל את כלל ישראל, [אך אפ"ה נאסרה על בעלה]. וכמו שכתבו התוס' בכתובות (דף ג' ד"ה ולדרוש להו דאונס שרי) שיעל עשתה עבירה לשמה כדי להציל את עם ישראל, ומשבחה הכתוב "מנשים באוהל תבורך". וכ"כ בשו"ת בנימין זאב (ח"ב סי' ת"ג) להביא ראיה מאסתר ויעל הנ"ל ששרתה עליהם שכינה ובודאי עשו מצווה ולא עברו ח"ו על חילול ה' או על איסור גילוי עריות, דכיון שעשו להצלת עם ישראל מצווה יש בידן. א"ה, ואינו ענין לחידוש של 'קרקע עולם'.

ובשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' קי"ז) בחבורה שתפסום ליסטים והקריבה האשה את עצמה באישור בעלה לזנות עם ראש הפעור כדי להציל את החבורה ממוות, שחזיק הרב ידי האשה שעשתה מצווה כאסתר ויעל, וכמ"ש בשו"ת מהרי"ק הנ"ל, אך אסורה לחזור לבעלה כאסתר שזה נקרא מרצון, ורק אם אנסה באונס אז תהיה מותרת לבעלה.

אך בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת יו"ד סי' קס"א) העיר ע"ד, שאיסור גמור עשתה, שהרי אין מתרפאין בע"ז ג"ע ושפ"ד, ושאני אסתר המלכה שהיה זה **הצלת כלל ישראל** מהודו ועד כוש, ושם היה בהוראת מרדכי ובית דינו, ואולי נעשה ברוח הקודש.

ובשו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל, סימן קמ"ג) כתב, שבית דין יוכלו להתיר כהוראת שעה לעבור גם על ג"ע ושפ"ד [ולא על ע"ז] להצלת כלל ישראל, וא"צ ליטול רשות מפורשת מבית דין, ק"ו מהצלת נפש דיחיד במקום חלול שבת, דקיי"ל דא"צ ליטול רשות מב"ד והזריז הרי זה משובח. וי"ל שזה היה בדעתו של דוד המע"ה (סנהדרין דף ק"ז), שבקש לעבוד ע"ז- כדי שלא יתחלל ש"ש בפרהסיא, שהרי להוראת שעה אמרינן ביבמות (דף ע"ט) שכדי שלא יתחלל ש"ש בפרהסיא מוטב שתעקר אות אחת מה"ת, והיינו שחשיב זה מגדר מילתא, שמותר לעבור על דב"ת להוראת שעה, וסבר דה"ה בע"ז ג"כ מותר, וחזר והודה לחושי הארכי דבע"ז אין היתר לעולם אפילו למגדר מילתא ולשעה. אך סייג הדברים שה"מ רק להצלת כלל ישראל, **אך להצלת סתם רבים- יצטרכו לקבל היתר מפורש מבית דין, עיי"ש.**

ובשו"ת דברי יציב (חו"מ סי' פ"א, אות ד') כתב, חזינן מהפוסקים הנ"ל, שאף בגילוי עריות דיהרג ואל יעבור מותר לצורך הצלת כלל ישראל [לדעת הנוב"י, ולדעת שאר הפוסקים גם להצלת רבים סתם], **ומסתבר דהה"נ בכל שלש עבירות החמורות.** וידוע העובדא מימי הש"צ ימש"ו שחכם מפורסם אחד חטף מראש ישמעאלי את כובעו וחבשו לראשו, ובימים ההם היה בזה אות שקיבל את אמונתם, ונעשה מזה רעש, והביאוהו לפני הסולטן ובסופו של דבר הביא בכך לביטול הכת ההוא. ולהנ"ל מבואר שפיר נימוקו, דאף שזה ביהרג ואל יעבור [עיי' שו"ע (יו"ד סי' קנ"ז ס"ב)], מ"מ כיון שעשה להצלת כלל ישראל מכת הארורה שפיר עבד. והכי נמי באיסור מאבד עצמו לדעת י"ל דלא חמיר מרציחה דהוי מכלל שלש עבירות, ובכה"ג שעושה

להצלת הכלל שפיר רשאי למסור עצמו בסכנה, אף בימינו שאין מלך וסנהדרין. והוסיף, ועוד יש לצרף מ"ש בס' חסידים (אות תרצ"ח) שנים שיושבים ובקשו אויבים להרוג אחד מהם, אם אחד תלמיד חכם והשני הדיוט, מצוה להדיוט לומר הרגוני ולא חברי, כר' ראובן בן איצטורובלי שבקש שיהרגוהו ולא לר' עקיבא, כי רבים היו צריכים לר' עקיבא. ומבואר בפוסקים לענין כמה דברים שרבים ותלמיד חכם דין אחד להם [עיין שו"ע (חו"מ סי' ד'), ובשו"ת חתם סופר (יו"ד סו"ס רל"ט)], ואם להציל נפש תלמיד חכם רשאי למסור עצמו י"ל דהה"נ לצורך הצלת הרבים. וכ"מ מהרוגי לוד- אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן. ובזה יובן ג"כ מ"ש ביוסיפון (פרקים ע"ט פ"ב, ועוד) בפריצים שהרגו זה בזה כשגברו הרומיים, וגם הפילו גופותיהם אל תוך האש אשר שולחה בקדש הקדשים כי אמרו אין אחר שריפת בית ה' חיים, עיי"ש. ואפשר שחששו שאם הרומיים ילכדו אותם חיים ויענו אותם ייגרם מזה צרות רבות לכלל ישראל כידוע מסדר המלחמה, ולפיכך שלחו יד בעצמם. עיי"ש.

א"ה, והוא הבסיס להקמת 'יחידת המסתערבים' בשב"כ [בשנת תשי"ב] שהלכו ונטמעו באוכלוסיה הערבית, ואף התחתנו והקימו משפחות, ואכמ"ל, וה' הטוב יכפר בעדם, אמן. ויל"ע בנידון דידן, האם השמירה על 'עדה לרצח' שעצם עדותה תכניס אנשים המסוכנים לחברה מאחורי סורג ובריאח וימנע פגיעה בזולת נכלל בגדר 'הצלת הרבים'. ועיין.

ד. איסור 'יחוד' - בתפקיד

בגמ' ע"ז (דף ל"ו) איתא, יחוד דבת ישראל דאורייתא היא... רמז ליחוד מן התורה מנין, שנאמר "כי יסיתך אחיך בן אמך", וכי בן אם מסית בן אב אינו מסית, אלא בן מתייחד עם אמו ואין אחר מתייחד עם כל עריות שבתורה. יחוד דאורייתא- דאשת איש, ואתא דוד וגזר אפילו איחוד דפנויה, ואתו תלמידי בית שמאי ובית הלל גזר אפילו איחוד דגויה.

אך הרמב"ם (הל' איסורי ביאה פכ"ב ה"ב) כתב, "ואיסור יחוד העריות- מפי הקבלה", ובבית יוסף (אע"ז סי' כ"ב) כתב, שאע"פ שאמרו 'יחוד דאורייתא' לאו למימרא שהוא כתוב בתורה שהרי אמר שאינו אלא 'רמז' בעלמא. ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' מ', פרק א') ביאר, שנראה שהשו"ע פסק כהרמב"ם שהוא רק מדרבנן, אך גם בדעת הרמב"ם י"א שזה מהתורה, וכדעת רוב הראשונים, ונ"מ לספק דרבנן לקולא. וכ"כ בשו"ת דברי יציב (אע"ז סי' מ"ב-מ"ג), אך בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' ר"א) כתב, שבכ"ז ספקו לחומרא מגדר ערוה, עיי"ש.

בשו"ת חוות יאיר (סי' ס"ו-ע"ג) בענין נשים ההולכות להסתחר עם הגויים ומתייחדים שם, הביא ללמד זכות, מ"ש הבית יוסף (סי' קנ"ג) משם הר"ן טעם דל"ח בזמן הזה על העמדת בהמת בפונדק הגוי, דגויים בזמנינו לא חשידי שאדרכה מכין ועונשין על זה. א"כ ה"ה ליחוד בימינו כיון שמתביישים בזה וכ"ש שמכין ועונשין על זה. ולכן גם נהגו להתייחד עם הגוי ול"ח לשפיכות דמים דהא מענישין הרוצח במיתה, אך עדין צע"ב. ובשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תפ"א)

כתב, לצרף סניף, דאונס לא שכיח- מפני אימת המלכות. ובשו"ת דברי יציב (אע"ז סי' מ"ב-מ"ג) כתב, דחזי לאיצטרופי באנשים כשרים, עיי"ש. אך בקובץ תשובות (ח"ב סי' ע"ה) העיר ע"ד, דמרן החזו"א כבר הכריע דעיקר האיסור הוא מחשש לרצון. עיי"ש. והנה בדין בתפקידו עונשין אף על ה'רצון', אך אולי יש לומר דמיקרי 'לבו גס בה', וצ"ע.

בשו"ת מנחת אשר (ח"ג סי' פ"ט) לגבי חשש 'יחוד' ביחידת התצפית, שעסוקים בסריקת הגבול, כתב, בגמ' ב"מ (דף צ"א) אמרו, **ש'אומן בעבדיתיה טריד'**, ולפי"ז התירו הפוסקים בדיקת רופא לאשה. ובשו"ת הרה"ב"ז (שם) צידד לחדש זאת גם לגבי איסור 'יחוד', דאמרינן 'בעבדיתיהו טרידי', אך לא סמך על זה אלא כסניף. ובשו"ת אגרות משה (אע"ז ח"ד סי' ס"ה אות א', ויו"ד ח"ב סי' פ"ב) צידד להתיר מטעם זה 'יחוד' עם רופא או נהג מונית דבעבדיתיה טריד. אך פקפק בדבריהם, והעלה שאין להקל אלא בצירוף טעמים נוספים, עיי"ש. וכ"כ בנשמת אברהם (אע"ז סי' כ"ב, דף צ"ג) בשם הגרש"ז אורבך ש"ל"א בעבדיתיה טריד ביחוד, וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' מ' פרק י"ט), וע"ע בתורת היולדת (פי"ד סק"ד).

ובשו"ת עולת יצחק (ח"ב סי' ר"מ) רצה לחדש עפי"ד הדרכי משה (יו"ד סי' שנ"ג) שאין יצה"ר מתגבר בעת צרה- ולכן התירו היחוד בלוויה, וה"ה להכא שנמצאים הם בפחד מסכנת המוות. אך כבר הביא שהגרי"ש אלישיב זצ"ל דחאו שאין להמציא סברות לבד. עיי"ש.

ואף שבשו"ע (סי' כ"ב סט"ו) כתב, אין ממנין אפילו אדם נאמן וכשר להיות שומר בחצר שיש בו נשים. כבר כתב בשו"ת עמק תשובה (ח"ט סי' קמ"ט) לענין שמירה על מחנה קיץ לנשים, דכל שאינו בקביעות ואינו אחראי אלא על כניסה ויציאה נהגו להקל. וכ"ש בדידן.

ועיין בשו"ת עזרת כהן (אבן העזר סי' ל"א) בשני אנשים שדרים עם אשה אחת, שמהדין אסור מטעם יחוד בלילה, והאחד מהם חזר בתשובה ושאל אם הוא צריך לעקור מקומו או כיון שע"י עקירתו ישאר חבירו ביחיד ויהיה איסורו יותר חמור. והשיב, אף שאיסור שני אנשים באשה אחת הוא דרבנן, ואילו איש אחד ואשה אחת הוא דאורייתא, להרבה פוסקים, אך הכא חבירו נקרא פושע ואין אומרים לו לאדם חטא בכדי שיזכה חבירו. אך יש לעיין באופן שהדבר ברור שיעברו על איסור יחוד, וא"כ הפורש כעת עובר בעצמו באיסור לפני עיור דאורייתא, ולא שייך כאן העמידו דבריהם, דלהיפוך הרי הוא קום-ועשה ביציאתו, ובהיותו שוהה שם הוא דומה לשב וא"ת, לכן קרוב הדבר שחובה עליו להשאר שם. עיי"ש. וא"כ ה"ה בדידן.

ה. איסור יחוד- מפני פקוח נפש

בשו"ת שם אריה (אה"ע סי' ל"ג) כתב, מיילדת הנוסעת בשבת עם עגלון עכו"ם, שאם תיסע לבדה עוברת באיסור יחוד, ואם תצרף עמה יהודי נמצא הוא מחלל שבת, לכאור' נראה שתצרף עמה מישהו, דהא שבת נדחית בפקו"נ, משא"כ יחוד- דהוי אביזרייהו דג"ע שיהרג ולא יעבור,

אך ה"מ באשת איש דהוי מדאו', אך בפנויה דהוי מדרבנן לא הוי בכלל אביזרייהו. אך יצא לחדש, דכיון שיש מצו"ע של הצלת נפשות מ"ונשמרתם מאוד לנפשותיכם" הריהו דוחה כל חייבי לאוין וגם אביזרייהו דג"ע, ורק ג"ע ממש שיש בה כרת אין עשה זה דוחה אותה. אך הסתפק אם בכ"ז עדיף שיסע עמה משהו דהוא בגדר עשה דוחה ל"ת, או שפקו"נ דוחה שבת עדיף, וצ"ע, ועדיף שיסע עמה קטן או באיסור תחומין דרבנן, עיי"ש.

אך בשו"ת טוב טעם ודעת (קלוגר, מהדו"ק סי' קצ"ב) השיב ע"ד, דיחוד הוי בכלל אביזרייהו דג"ע שיהרג ולא יעבור, ואפי' בפנויה דרבנן. אך כתב לחדש, שכיון שאחז"ל 'אשה קרקע עולם' הרי לגבה הוא ככל איסור שפקו"נ דוחה, ואף שהיא עושה מעשה שמתיחדת עימו לכתחילה, י"ל שכיון שמחויבת מהתורה ליסוע ולהציל א"כ מיקרי היחוד מאונס, דלא גרע אונס דתורה מאונס אחר, ורק במקום חילול שבת דרבנן יסע עימה יהודי נוסף, עיי"ש"ב.

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' מ', פרק א' אות ח') כתב שהנ"מ ביניהם הוא ביחוד של עגלון יהודי [שאינו 'קרקע עולם'] עם האשה. ואף שהעיר ע"ד השם אריה, בכ"ז העלה שיחוד נדחה בפני פקו"נ, שאינו בכלל 'אביזרייהו', דכיון שאין על זה 'לאו ועשה' מפורש אלא מדברי קבלה- הוי כאיסור דרבנן שנדחה מפני פקו"נ, ולא יחללו שבת. וכ"ה תשובת הגר"י אונטרמן שיחוד איננו בכלל אביזרייהו. א"ה, וכן נטה בשו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' מ"ח).

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' ל"ח אות ד') כתב, בשו"ת שם אריה דן בגדר איסור יחוד בא"א אם איסורי לאוין הוי בגדר אביזרייהו דג"ע, ומסקנתו, דלכו"ע כל שאין היחוד דרך חיבה אלא לאיזה צורך כגון דידן **שאין זה בגדר אביזרייהו דג"ע**, מכ"מ איסור יחוד איכא- ונוטה שם דמותר לקחת אתו עוד א' להצילה מאיסור יחוד. ולזה לבי נוטה להלכה, לא מפני איסור יחוד בלבד דיתכן שנדחה איסור יחוד מפני פקו"נ, אלא דבלא"ה כמדומני היה דעת גאון ישראל החזון איש, דאפילו בשבת יסע אחר איתה מפני הפחד והבהלה.

ובשיעורי תורה לרפואים (ח"ב סי' ק"ו) כתב, אף שבשו"ת צור יעקב (סי' ט"ז) סובר שאיסור 'יחוד' אינו נדחה מפני פקו"נ, אך הביא מהעמק שאלה (נשא סי' ק"כ אות ג') שכתב, איך חנה הנביאה אמרה "אלך ואסתר" והרי עברה על איסור יחוד, וביאר שחנה היתה מסוכנת וכמ"ש רחל "ואם אין מתה אנוכי" ומפני פקו"נ מותר, וכ"כ בשו"ת משיב דבר (ח"ד סי' י"ז). ולאחר שדן בדברי השם אריה הנ"ל, העלה, שאיסור יחוד נדחה מפני פקוח נפש. א"ה, וע"ע בס' גן נעול (יסודות ביחוד, אות ז') שהאריך להקל מטעם ספק ספקא, עיי"ש"ב.

ומרן בטהרת הבית (ח"ב דף ר"כ) בדעת הב"י בשיטת הרמב"ם שאף נגיעה וקריבה שלא דרך תאוה וחיבה אסורים מדאו', העיר מסוטה (דף כ"א) היכי דמי חסיד שוטה- **כגון דקא טבעה איתתא בנהרא** ואמר לאו אורח ארעא לאיסתכולי בה ואצולה. **אך כתב לחלק: א-** כדברי הגמ' בנדה (דף י"ג) דאיכא ביעתותא דנהרא, ועדיף טפי מעבידייתה טריד שאין יצרו תוקפו כלל. ב- כמ"ש בשו"ת זרע אמת (ח"ג יו"ד סי' קט"ז) שגם להרמב"ם שקריבה אסורה מדאו', אך כיון

שאינה אלא משום 'גדר וסייג' לא הוי בכלל אביזריהו דגילוי עריות, ומותר במקום סכנה. ג- כמ"ש בשו"ת פני יהושע (ח"ב סי' מ"ד) שנדה אינה כדין שאר העריות שיהרג ולא יעבור, כיון שאין הוולד ממזר והבא על הנדה לא עשאה זונה, עיי"ש ב. וה"ה להכא. והבן.

ו. איסור יחוד- מפני 'גדול השלום'

בגמ' ברכות (דף ל"א) אמרו "אם ראה תראה", אמר רבי אלעזר, אמרה חנה לפני הקב"ה, רבונו של עולם, אם ראה מוטב ואם לא תראה אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי וכיון דמסתתרנא משקן לי מי סוטה ואי אתה עושה תורתך פלסתר שנאמר "ונקתה ונזרעה זרע".

ובס' מנחה חרשה (סלוצקי, סו"פ נשא) העיר, דלכאו' קשה היאך תסתיר עצמה הא עוברת על איסור יחוד א"א מדאו', וע"כ צ"ל דמשום 'גדול השלום' שלא יצטרך בעלה לגרשה הותר איסור יחוד, דאפילו מחיקת השם הותר בשביל זה, וכמ"ש בסנהדרין (דף פ"ב) קשים גירושין שהתירו לדוד המע"ה ליחוד ולא התירו לו לגרש, אבל היולדת בצער אסורה לעשות כן. א"ה, וכ"כ בס' כלי גולה (שם), ובשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' י"ז בהערה) ביאר עפ"י ד הגמ' בקידושין (דף ס"ט) 'זיל גנוב ואזדבן בעבד עברי', וכתב הרשב"א היאך מיעץ לו לגנוב, והא ל"א 'חטא כדי שתזכה', ותיירץ, זה היה מותר כדי לטהר דורותיו, וכוונתו, דמותר לעבור איסורא זוטא כדי לזכות במצוה רבה, וכמ"ש בעירובין (דף ל"ב) נחא ליה לחבר דליעבד איסורא זוטא, וזה היתה כוונת חנה דכדי לזכות בבנים מותר לה לעבור איסורא זוטא.

אך בשו"ת משנה הלכות (חי"ז סי' צ') הביא שכבר יישבו, דמיירי באופנים שאין איסור יחוד כבעלה בעיר וכדו'. והנצי"ב בשו"ת משיב דבר (ח"ד אע"ז סי' י"ז) כתב, שחנה היתה מסוכנת כיון שלא תוכל לסבול את הקנאה כי קשה כמוות, וכמ"ש רחל "ואם אין מתה אנוכי".

ואמרתי לברר את כוחו של 'גדול השלום', שהוא נ"מ גם לסוגיין כשאינו במקום פקו"נ:

בגמ' סוכה (דף נ"ג) איתא, בשעה שכרה דוד שיתין, קפא תהומא ובעי למשטפא עלמא, אמר דוד מי איכא דידע אי שרי למכתב שם אחספא ונשדיה בתהומא ומנח, עד שנשא אחיתופל קל וחומר בעצמו, ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים, 'לעשות שלום לכל העולם כולו על אחת כמה וכמה'. ובשבת (דף קט"ז) הוסיפו, ספרי מינין אין מצילין אותם מפני הדליקה אפילו יש בהם אזכרות שם ה', אמר רבי ישמעאל קל וחומר, ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים הללו שמתילין קנאה ואיבה ותחרות בין ישראל לאביהן שבשמים על אחת כמה וכמה.

ובגמ' יבמות (דף מ"ד) איתא, "וקראו לו זקני עירו ודברו אליו", מלמד ששיאיין לו עצה הוגנת לו, שאם היה הוא ילד והיא זקנה, הוא זקן והיא ילדה, אומרים לו מה לך אצל ילדה מה לך אצל זקנה, כלך אצל שכמותך- ואל תשים קטטה בביתך. הרי שמפסיד בעבור זה מצוות

יבום. והתוס' (ב"מ דף ל', ד"ה הא אין עשה) ביארו, **דעשה דמצורע שאני דחמיר משום ד'גדול השלום'**. ועיין בחכמת שלמה (קלוגר, יו"ד סי' רצ"ב ס"א) דיש בו גם משום כבוד הבריות וגם משום השלום, ונקט 'גדול השלום' כיון שיש בו מעלה אפי' שלא בעידנא, עיי"ש.

ובתרומת הדרשן (ח"א סי' רס"ג) בענין אדם שקיים מצוות פו"ר ואשתו נפטרה ורוצה להתחתן לקיים מצוות "לערב אל תנח ידיך", אך חושש מקטטה שתהא בין האשה וילדיו, ולכן רוצה לקחת אשה שהיא מוחזקת שאינה בת מריבה כלל, אבל אינה בת בנים כלל. והשיב, שיפה עושה שלוקח אשה שאינה בת קטטה, אפילו אם אינה בת בנים, שמצוות "ולערב אל תנח ידיך" היא רק מדרבנן, ואפילו היה מצווה מדאורייתא מ"מ יש להביא ראיה דדחינן לה מקמיה דקטטה בתוך ביתו, וכמ"ש ביבמות (דף מ"ד) לגבי יבום, 'כלך לך אצל כמותך ואל תכניס קטטה אל ביתך', אלמא דדחינן בשביל קטטה מיבום לחליצה, ואע"ג דמן התורה חליצה במקום יבום לאו מצוה היא. אך אם לא ימצא אשה כזו לא ימנע מלהתחתן שדרשו חז"ל דאסור לאדם להיות בלא אשה, והשרוי בלא אשה שרוי בלא שלום, ואיכא למיחש שמא יבוא לידי חטא, כולי האי לא דחקין מכמה דקטטה. וכ"פ הרמ"א (אה"ע סי' א' ס"ח).

ובשו"ת גינת ורדים (אע"ז כלל ב' סי' ח') כתב, אף שמצוות יבום קודמת לחליצה מ"מ בנשוי אשה כו"ע מודו דחליצה קודמת, וניחא ליה לקוב"ה בהכי, שמו שנמחק על המים בקום ועשה שעוברים על ל"ת להטיל שלום בין איש לאשתו כדאמרינן בסוכה (דף נ"ג), **כ"ש די"ל דניחא ליה לרחמנא בביטול מצות יבום בשב ואל תעשה כדי שיהיה לו שלום עם אשתו**. א"ה, וכמ"ש בשו"ע (יו"ד סי' רכ"כ סכ"א) שלהתפלל ברבים, וכן **'לעשות שלום בין איש לאשתו'**, או משום צרכי רבים, מקרי דבר מצוה להתיר בשבילים נדר שהודר על דעת רבים.

וראיתי באחרונים, שרצו לסומכו מהגמ' ברכות (דף י"ט) **גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה**, תרגמה רב בר שבא קמיה דרב כהנא, בלאו ד'לא תסור'... תא שמע "ולאחותו" מה תלמוד לומר הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו מפסיק ומטמא למת מצוה, שאני התם דכתיב 'ולאחותו', **וליגמר מינה שב ואל תעשה שאני**. הרי שמפני כבוד הבריות הותר לבטל מצוות עשה דאו' בשב ואל תעשה, וכ"מ בשו"ת יביע אומר (ח"ח יו"ד סי' ל"ב) שדיכר בענין 'שלום בית' והביא סוגיית 'כבוד הבריות' הנ"ל. והבן.

ובשו"ת תורת חכם (הלוי, ח"א סי' כ"ז ד"ה ואין לומר) כתב, לתווך השלום מצווה רבה היא ואין ערוך אליה וזה אפילו בין אדם לחבירו וכ"ש לעשות שלום לרבים להשבית הריב והמחלוקת, דהוי מצוה גדולה, וכמ"ש בשו"ת הלק"ט (סי' ד') שכדי שלא יהיה מחלוקת מותר לעשות איסור בידים בקום ועשה ובלבד שלא יפגע באיסורי תורה. ולולי דמסתפינא, הייתי אומר דאפי' איסור תורה שרי לעבור עליו היחיד באקראי כדי לעשות שלום בין הרבים, דהוי כמו **'מצוה דרבים'** דאמרינן בברכות (דף כ"א) ר' אליעזר שיחרר עבדו והשלימו לעשרה משום מצוה דרבים, וכ"ש לעשות 'שלום לרבים' דגדול השלום ומצוה גדולה היא.

הרמב"ם (הל' סנהדרין פכ"א ה"ה) כתב, **כבר נהגו כל בתי דיני ישראל מאחר הגמרא בכל הישיבות שמושיבין בעלי דינין ומושיבין העדים- כדי לסלק המחלוקת שאין בנו כח להעמיד משפטי הדת על תלם.** וכ"כ בשו"ע (חור"מ סי' י"ז ס"ג).

ובס' אורח משפט (למוהר"ש אנאליק, חור"מ סי' י"ז, ד"ה ולכאו' קשה) העיר, שאם האי עשה ד"ועמדו" הוא דאו', וכי משום 'דרכי שלום' מבטלינן מצו"ע מדאו'. וכתב, ומזה נראה כדעת המגן אברהם (או"ח סי' קל"ה סי"ב) בעיר שכולה כהנים **שמבטלינן מצו"ע מדאו' של "וקדשתו" מפני דרכי שלום**, וכמו שאמרו ביבמות (דף מ"ד) "אל תכניס קטטה אל תוך ביתך" דמבטלינן מצו"ע דיבום בשביל השלום, ובדרכי משה (או"ח סי' נ"ג) כתב, שאין להתקוטט בעבור שום מצוה שהרי הצנועים משכו ידיהם מ'לחם הפנים', וה"נ כאן.

אך העיר, מתוס' (ע"ז דף כ') שהק' איך מפרנסים עניי עכו"ם והא אסור ליתן לגוי מתנת חינם, ותי' דאין זה מתנת חינם, **משמע דלא מבטלינן ל"ת מפני דרכי שלום**. ואף שדרשו בשבת (דף קט"ז) גדול השלום שדוחה ל"ת בסוטה, אך מאידך בחולין (דף קמ"א) דרשין "שלח תשלח" שאפילו למצו"ע שיש שלום אינו דוחה, **הרי דגלי לן קרא דאין ללמוד מסוטה לדחות**. ובתוס' (שבת דף י"ט ד"ה נותנין) כתבו מפורש דחשיב מזונתם עליך לענין איסור דרבנן ולא לדחות איסור דאו' ביו"ט. וכ"ה מהגמ' ברי"ה (דף ט"ו) 'במקום איסורא כי נהגו לא שבקינן להו', ומשמע שרק מנהג כנגד איסור דרבנן לא מבטלינן, וכנ"ל מפני דרכי שלום, אך כנגד איסור דאו' מבטלינן. אך י"ל שלכן הוסיף הרמב"ם 'שאינן בנו כוח להעמיד הדין'.

וביאר, שנראה דבמקום שיש בו מצות "ואהבת לרעך כמוך" מבטלינן איסורא מפני דרכי שלום משא"כ בנוכרי. ובהגהת בן המחבר הוסיף, דמבטלינן אפי' עשה דאו' זה רק בשלום ישראל דגדול השלום והמחלוקת עוון גדול ואיכא עשה של "ואהבת לרעך כמוך" ול"ת "לא תשנא את אחיך בלבבך", אבל מפני דרכי שלום של עכו"ם לא דחינן. **אך סיים, וצ"ל דשאני מצו"ע מאיסורא, ויותר יש לחלק בין קום ועשה לשוא"ת שרק זה מבטלינן.** עיי"ש.

דהנה הרמב"ם (הל' אבל פי"ד ה"א) כתב, מצות עשה של דבריהם לבקר חולים ולנחם אבלים ולהוציא המת ולהכניס הכלה... ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור **אע"פ שכל מצות אלו מדבריהם הרי הן בכלל "ואהבת לרעך כמוך"** כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחריך. ובסמ"ק (מצו"ע אות ס') כתב, מצות עשה לאהוב כל אחד מישראל כגופו, שנאמר "ואהבת לרעך כמוך", לכן צריך לחוס על גוף חבירו וממונו וכבודו, כמו על עצמו, **ובכלל מצות עשה זו 'הבאת שלום בין אדם לחבירו'.**

אך עיין במשך חכמה (ויקרא י"ט, ג') שכתב, דזה אינו מצויר בשכל שמצות שבין אדם לחבירו ידחה איסור דברי תורה, **ובזה הגדר אמרו 'איסורא מקמי ממנא לא דחינן'**, רק משום שבכבוד אביו ואמו יש מה שנוגע לאדם למקום, וזה הרגש דק, וכו', עיי"ש. וצ"ל שאין כוונתו לגדר 'עשה דוחה ל"ת' אלא שבגלל מצוות אלו 'תיקנו חז"ל' תקנה זו לדחות יותר, וכדברי הגמ'

גיטין (דף נ"ט) ואלו דברים אמרו מפני דרכי שלום כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל מפני דרכי שלום, ומפרנסים עניי עכו"ם עם עניי ישראל ושואלים בשלומן. והוא כביטול תקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת בידי חז"ל, וצע"ע.

ובס"ד מצאתי במדרש תנחומא (צו פרק ג') "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום", כל מה שכתוב בתורה לשום שלום הוא נכתב, ואע"פ שכתוב בתורה מלחמות, אף המלחמות לשום שלום נכתבו, **אתה מוצא שבטל הקב"ה גזרתו מפני השלום**, אימתי, בשעה שאמר הקב"ה למשה "כי תצור אל עיר ימים רבים" אמר שיחרים אותם שנאמר "כי החרם תחרימם", **ומשה לא עשה כן**, אלא אמר עכשיו אני הולך ומכה מי חטא ומי שלא חטא? אלא בשלום אני בא עליהם שנאמר "ואשלח מלאכים ממדבר קדמות דברי שלום אעברה בארצך" כיון שראה שלא בא לשלום הכהו שנאמר "ויכו אותו ואת בניו ואת כל עמו"... אמר הקב"ה, חייך כשם שאמרת כך אני עושה, שנאמר "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום". ובמדרש תנחומא (שופטים פרק י"ח) הוסיף, "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום", ראה כמה גדול כח השלום שאפילו לשונאים אמר הקב"ה לפתוח להם לשלום, **כך שנו רבותינו, שואלים בשלום הגוים מפני דרכי שלום**. ולכאור' פשטות דבריהם שמה שקבעו חז"ל 'משום דרכי שלום' הוא גם נלמד ממצוות התורה "וקראת לה לשלום". וע"ע לעיל (סי' ז' אות ב'), והבן.

- בעבור דחיית איסור 'לא תעשה' מהתורה

בגמ' חולין (דף קמ"א) אמרו, וליתי עשה ולידחי עשה, מאי אולמיה דהאי עשה מהאי עשה, סד"א הואיל ואמר מר **"גדול שלום שבין איש לאשתו שהרי אמרה תורה שמו של הקב"ה שנכתב בקדושה ימחה על המים"**, והאי מצורע כיון דכמה דלא מטהר אסור בתשמיש המטה דכתיב "וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים" אהלו זו אשתו, מהו דתימא כיון דאסור בתשמיש המטה ליתי עשה ידידיה ולידחי עשה דשלוח הקן קמ"ל "שלח תשלח".

והרמב"ם (הל' חנוכה סו"פ ד') כתב, היה לפניו נר ביתו ונר חנוכה, או נר ביתו וקידוש היום, נר ביתו קודם משום 'שלום ביתו', **שהרי השם נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו**, גדול השלום **שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם** שנאמר "דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום". ובשו"ת להורות נתן (ח"א סי' י"ד אות ז') ביאר בדברי הרמב"ם שדוחה גם קידוש היום שהוא מדאור', ודלא כדברי הר"ן (שבת דף כ"ג) שתירץ אפשר לקדושי אריפתא.

ובקובץ הערות (להגר"א וסרמן, סי' כ"ג אות א') כתב, שהאיסור להכניס עצמו למקום סכנה הוא איסור דרבנן, וכיון שאינו אלא איסורא דרבנן נראה פשוט דנדחה מפני שגדול השלום, ומהאי טעמא הו"א בחולין (דף קמ"א) דטהרת מצורע דוחה לעשה דשילוח הקן, **ואפשר דאפי' איסור דאור' ראוי לדחות מהאי טעמא כמו מחיקת השם בסוטה, וזהו צ"ע**, ומצינו בשבת (דף כ"ג) דנר ביתו עדיף מנר חנוכה מפני שלום בית אף דפרסומי ניסא חמירא מכל המצוות שצריך למכור כסותו. עכ"ל. וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סי' נ"א פרק א').

ובס' האבודרהם (פרק ברכת המצות) כתב, והטעם שנפטרו הנשים **מהמצות עשה שהזמן גרמא**, לפי שהאשה משועבדת לבעלה לעשות צרכיו, ואם היתה מחויבת במצות עשה שהזמן גרמא אפשר שבשעת עשיית המצוה יצוה אותה הבעל לעשות מצותו, ואם תעשה מצות הבורא ותניח מצותו אוי לה מבעלה, ואם תעשה מצותו ותניח מצות הבורא אוי לה מיוצרה, **לפיכך פטרה הבורא ממצותיו כדי להיות לה שלום עם בעלה**. וגדולה מזו מצאנו שהשם הגדול הנכתב בקדושה ובטהרה נמחה על המים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו.

ובשו"ת הרמ"א (סי' י') כתב, למדנו שמותר לשנות מפני השלום, ומותר לעבור על "מדבר שקר תרחק", וגם דוחה בסוטה **לא תעשה שבתורה "לא תעשון כן לה' אלוהיכם"**... וא"כ ה"ה שדוחה לאו של מוציא שם רע, וכמו שאומרים לסוטה 'מעשה ראובן בפלגש אביו' שתלמד ממנו להודות, אפי' שכל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה, רק שיהיה כוונתו לשמים ולתכלית טוב כדי לעשות שלום, וכ"ש בהבאת שלום על הקהל כולו. אך סיים, שאולי לא הותר הוצאת שם רע רק בדיבור ולא בכתיבה שדיו לבא מן הדין להיות כנידון, עיי"ש.

אך **בס' עמק ברכה** (פומרנץ, מחיקת ה', אות ה') העיר ע"ד הרמ"א, שא"כ כל לאוין יותרו מפני דרכי שלום וזה לא מצינו בשום מקום, דדוקא לשנות התירו ולא איסורים אחרים. ואין ללמוד כלל מסוטה דאין לנו אלא מה שהתורה ציותה והתירה להדיא הא באופן אחר אסור, ואין לנו ללמוד מסוטה אלא 'גדול השלום' גרידא. ומה שלמד אחיתופל ק"ו עיקר הטעם הוא מפני פקוק נפש לעולם ואין זה ק"ו גמור רק לחזק הדבר, וגם מה שהביא מ'הוצאת שם רע' על ראובן אינה ראייה דעל המתים אין איסור תורה בהוצאת שם רע.

ובשו"ת הרמ"א (סי' ק' אות י') הביא תשובת רב האי גאון, על מי שנשבע לגרש את אשתו שחייב לגרשה, ול"ק מסוטה דאמרין "לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים", דהא מוציא מידי ספק ומידי איסורא אבל הכא אמר רחמנא "לא תשא", עכ"ל. והקשו א"כ איך למד אחיתופל ק"ו מזה דשאני הכא שבא להוציא מידי הספק. וביאר, דכיון שבא להוציא מידי הספק אין זה בכלל איסור מחיקת השם דהוא רק דרך השחתה ואבדה אבל כשעושים לצורך ותיקון שרי, ולכן איסור 'לא תשא' אינו דומה להכא.

וכבר בחשוקי חמד (סוכה דף נ"ג) העיר בסתירה בדברי הרמ"א, ונשאר בצריך עיון. ולכן כתב, שלמעשה נראה שאין להקל לעבור על 'לא תעשה' כדי לעשות שלום, ואסר 'להכות' את אחד מבעלי המחלוקת שם כדי שיתנו על ליבם ותיעצר המחלוקת. עיי"ש. ובמקו"א הוסיף, שאין לאכול חלב לאחר אכילת בשר בשביל שלום בית שלא הותר אלא לשנות מפני השלום. וכ"כ בילקוט יוסף (שבת ח"ד סי' שכ"ט, דף ר"צ) שאין להתיר איסור מפני 'דרכי שלום'.

סימן יד- טומאת שוטר כהן למת לחקירת סיבת המוות

שאלה: האם מותר לקצין משטרה כהן להיכנס לאוהל המת לבדיקת גופת הנפטר [שאין עליה סימני אלימות וכדו'] כדי לאשר את שיחרורה והעברתה לקבורה, וכדי שלא יגרם עיכוב בהעברת הנפטר וקבורתו, אך בעיקר יש בה גם צרכים מבצעיים כדי לשלול חשד לרצח וכדו', שבאם יש חשש לרצח צריך לרדוף אחרי הרוצח וכל זמן שעובר מקהה את הסימנים.

תשובה: במשמרת לילה שהוא קצין יחידי, ורק בבוקר עתיד להגיע קצין אחר שאיננו כהן ויעבור 'זמן רב' לבדיקת ושחרור הגופה, רשאי הכהן להיטמא למת לבדיקת הגופה ולשחררה לקבורה כדי שלא לעכב את ההכנות ללוויה, ומיד בסיום בדיקתו ייצא מאוהל המת.

א. איסור טומאת כהנים למת- בימינו

הרמב"ם (בהל' אבל פ"ג, ה"ז) פסק, נטמא מקודם [במת], ואחר כך נכנס לאהל, אם התרו בו לוקה אף על הביאה. והרמב"ם בהלכות נזירות (פ"ה הט"ו) כתב, נזיר שנטמא למת... הרי זה לוקה... ואם התרו בו על כל פעם ופעם והוא מטמא לוקה על כל אחת ואחת. במה דברים אמורים בשנטמא ופירש וחזר ונגע או נשא או האהיל אבל אם היה נוגע במת ועדיין המת בידו ונגע במת אחר אינו חייב אלא אחת שהרי מחולל ועומד.

אך בהשגות הראב"ד (שם) כתב, עיינתי בשמועה במס' נזיר וראיתי לדעת רב יוסף טומאה וטומאה בחיבורין של אדם במת חייב... ורבה פליג עליה בכל טומאה וטומאה **אפילו שלא בחיבורין אינו חייב אלא אחת הואיל וטמא הוא**, ומתניתא דקתני אל תטמא והוא מטמא חייב על כל אחת ואחת מוקים לה בטומאה ובביאה, וכיון דקי"ל רבה ורב יוסף הלכתא כרבה, מעתה טומאה וטומאה אפילו פירש וחזר ונגע פטור, **והכהנים בזמן הזה טמאי מת הן ועוד אין עליהן חיוב טומאה** והמחייב אותם עליו להביא ראיה.

והנוב"י בדגול מרבכה (סי' שע"ב ס"ב) כתב, ולדעת הראב"ד שוב אינו מוזהר על הטומאה, [וכמ"ש המשנה למלך], וא"כ כהנים בזמן הזה אין מוזהרים על הטומאה, ואף דלא קיי"ל כהראב"ד אך מ"מ בטומאת אוהל בגוי הוי ס"ס, ולכן הרוצה לסמוך אין מוחין בידו. **אך סיים, וכעת נתתי ליבי לדבר שאולי לא נתכוין הראב"ד אלא רק שאין בו מלקות אך איסורא איכא, ולכן חוזרני בי מלהקל.** ובשו"ת חת"ס (סי' של"ח) כתב, ואני מצאתי שכ"כ הראב"ד בשו"ת תמים דעים (סו"ס רל"ו) דאסורים מן התורה, ולכן אין להשען עליהם.

אך בשו"ת ר' עקיבא איגר (מהדו"ת סי' י"ח) כתב, שלדעת הראב"ד נראה שאפילו איסורא דרבנן ליכא דהא ל"ש בזמן הזה מלקות כלל וע"כ כוונתו שאין להם חיוב לפרוש כלל, אך דבריו תמוהים דבתלמוד נראה שנזהרו מליטמא אף שהיו כבר טמאים, והעלה, שאין לצרפו גם לספק כיון שכל חכמי ישראל חלוקים עליו. וכ"כ בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' ר"ל ענף

ב') להוכיח שמהראב"ד בהשגות נראה שאין איסור כלל, וצ"ל שחזר בו ממ"ש בשו"ת תמים דעים כי דבריו בהשגות באו באחרונה, אך אין לצרפו לספק וכהנ"ל.

אך מרן בחזון עובדיה (אבלות ח"ב דף ה') כתב, שאף שיש חברים לדעת הראב"ד שכן דעת בה"ג ורש"י ורבינו תם והסמ"ג והראב"ה, ולכן בשולחן גבוה (סי' שע"ג סק"ג) כתב, שהמנהג בירושלים ובסלוניקי ועוד מקומות שהכהנים קוברים את מתייהם בכל מקום בביה"ק, וגם נכנסים לביה"ק, שכיון שהם טמאים כבר ואין לנו אפר פרה אדומה אין להקפיד דמה לי טומאת שבעה מה לי טומאת ערב. אך כבר חלקו ע"ד רוב הראשונים, וגם דעת הראב"ד שנויה במחלוקת אם הוא מותר לגמרי, או אסור מדרבנן, או אסור מדאורייתא ואין לוקין עליו [נוכח] בשו"ת תמים דעים], ועל כן ודאי שאסור לכהנים בימינו ליטמא, אך אפשר לצרף דעת הראב"ד לספק ספיקא, כגון להיכנס לאוהל מת גוי דהוי ס"ס.

ב. היתר טומאת הכהן- לדבר מצוה

בגמ' עירובין (דף מ"ז) איתא, הולכין ליריד של נכרים ולוקחים מהן בהמה ועבדים ושפחות בתים שדות וכרמים וכו' מפני שהוא כמציל מידן, ואם היה כהן מטמא בחוצה לארץ לדון ולערער עמהן וכשם שמטמא בחוצה לארץ כך מטמא בבית הקברות, בית הקברות סלקא דעתך טומאה דאורייתא היא, אלא בבית הפרס דרבנן, ומטמא לישא אשה וללמוד תורה, אמר רבי יהודה אימתי בזמן שאין מוצא ללמוד אבל מוצא ללמוד לא יטמא רבי יוסי אומר אף בזמן שמוצא ללמוד נמי יטמא לפי שאין מן הכל זוכה אדם ללמוד, ואמר רבי יוסי מעשה ביוסף הכהן שהלך אצל רבו לצידן ללמוד תורה, ואמר רבי יוחנן הלכה כרבי יוסי.

והרא"ש (כתובות פ"ה סי' ה') כתב, מ"ש בירושלמי (כלאים פ"ט ה"א) אין מדקדקין לא במת ולא בכלאים בבית המדרש, רבי יוסי הוה יתיב ומתני והוי תמן מיתא מאן דנפק לא אמרו ליה כלום מאן דיתיב לא אמרו ליה כלום, אלמא רשות הוא למי שירצה יצא ויפסיק ומי שירצה ישב וילמוד, הכי פירושא, כהן שיושב בבית המדרש וטומאה מאהלת עליו אין מצריכין אותו לצאת דסבר דמותר לטמאות לתלמוד תורה, אך בגמ' עירובין (דף מ"ז) פליגא דלא שריא אלא בבית הפרס וטומאת חו"ל אבל טומאה דאורייתא לא. וכ"כ הריטב"א (כתובות דף י"ז).

והתוס' (ע"ז דף י"ג, ד"ה ללמוד תורה) כתבו, ודוקא בהנך מצות שהן חשובות ללמוד תורה ש'גדול תלמוד תורה שמביא לידי מעשה', ולשאת אשה נמי דכתיב "לא תהו בראה", אבל לשאר מצות לא, והכי משמע בפ"ד דמגילה (דף כ"ז), אבל בשאלתות דרב אחא מפורש, הנך דקילי וכ"ש לשאר מצות שהם חשובות. הרי שנחלקו לגבי שאר מצוות.

והרמב"ם (הלכות אבל פ"ג ה"ד) פסק, מותר לכהן להיטמא בבית הפרס או בחו"ל לדבר מצוה, בזמן שאין שם דרך אלא היא, כגון שהלך לישא אשה או ללמוד תורה, [אע"פ שיש מי

שילמדנו בארץ ישראל לא מן הכל אדם זוכה ללמוד], וכן מיטמא בטומאה מדבריהם לכבוד הבריות, ללוות את האבל ולנחמו, וכן מדלגין על גבי ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל ואפילו מלכי עכו"ם, וכן כל כיוצא בזה. וכן מיטמא בטומאה של דבריהם לדון עם העכו"ם ולערער עמהן מפני שהוא מציל מידם וכן כל כיוצא בזה. ועיין בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סו"ס ב') שדימה ראיית פני המלך ככניסה לבית הכנסת לכבוד השכינה הקדושה.

ובשולחן ערוך (יו"ד סי' שע"ב) פסק, אע"פ שהכהן אסור ליכנס לבית הפרס, או לארץ העמים, אם צריך לילך שם לישא אשה או ללמוד תורה ואין לו דרך אחרת יכול לעבור דרך שם אפילו אם מוצא ללמוד במקום אחר, וכן אבל העובר דרך שם יכול לילך אחריו לנחמו וכן מטמא בטומאה של דבריהם לדון עם עובדי כוכבים שהוא כמציל מידם.

ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' רמ"ט) כתב שממה שהשו"ע השמיט את המילים 'דבר מצוה' כלשון הרמב"ם הנ"ל נראה דס"ל כדעת התוס' שרק ללמוד תורה ולישא אשה התירו אבל שאר מצוות אסור. ומ"ש השו"ע להתיר לילך לנחם אבלים זה אינו משום 'מצוה' וכמ"ש הב"ח, אלא טעמו משום 'כבוד הבריות' שדוחה טומאה דרבנן, וכמו שהדגיש הרמב"ם, ולכן התיר ליטמא בדרבנן גם לצורך הלוויית המת אם הוא בזיון שאין אנשים ללוותו.

והגר"א הכהן מסלוניקי בשו"ת מעט מים (סי' ק"ו) לאחר שהאריך בדבר, העלה, שכהן המתפלל בבית הכנסת ויש טומאת מת בסמוך לבית הכנסת, אפשר שלא יגידו לכהן על טומאה הסמוכה לבית הכנסת, דכל דבר דאיכא סרך מצוה בישיבתו של הכהן שם כגון ביהכנ"ס או ביהמ"ד שאם ילך משם יתבטל מאיזה סרך מצוה, ועיקר טומאה זו היא שנויה במח' אם היא מדאור' לא יגידו לכהן. אך אם אין ביטול סרך מצוה לכהן כשיצא משם חייבים להפרישו אף שהחולקים ס"ל דאסור רק מדרבנן, משום לפנ"ע לא תתן מכשול. וכמו שהאריך לבאר בספרו יוקח נא (או"ח סי' ש"א ס"ו), ובשירי טהרה (מ"ט אות ד') עיי"ש. אך ה"מ כשנכנס כבר בהיתר, אך אם בא להיכנס בודאי יש להודיעו שלא ייכנס לכו"ע.

ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' ר"ל ענף ד') בענין השתלת רשתית בעין ממת לכהן, שרצו לומר דאף דהוי איסור דאור' יש להקל לסמוך ע"ד הירושלמי הנ"ל שמותר לכהן ליטמא טומאה דאור' ללמוד תורה, ואף שהלכה כהבבלי לאסור, בשעת הדחק ניתן לסמוך על היחיד כנגד הרבים. אך דחה דבריהם, דלא מסתבר כלל שיהיה מותר איסור דאור' דטומאת מת וכלאים ללמוד תורה דמאי שנא משאר איסורים, וגם בדברי הירושלמי פקפקו, ולכן אף שאין ידוע לנו תירוץ נכון על הירושלמי אין לסמוך על זה כלל אף לא לצרף לסניף, ועוד שכל דברי הירושלמי הם בשב ואל תעשה ומניין להתיר במעשה. והוסיף להעיר, דגם לבבלי אולי התירו רק 'בית הפרס' וארץ העמים' אבל שאר טומאות דרבנן לא, [ובסי' רמ"ט הנ"ל, הוסיף לבאר דשאר טומאות דרבנן שיכולות להגיע לאיסור דאור' אולי גזרו בהם, רצ"ע], עיי"ש.

ג. היתר טומאת הכהן - לכבוד הבריות

בגמ' ברכות (דף י"ט) איתא, א"ר יהודה אמר רב, המוצא כלאים בבגדו פושטן אפילו בשוק מאי טעמא "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'" כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב. מתיבי, קברו את המת וחזרו ולפניהם שתי דרכים אחת טהורה ואחת טמאה בא בטמאה באין עמו בטמאה משום כבודו. תרגמה רבי אבא בבית הפרס דרבנן. תא שמע, דאמר רבי אלעזר בר צדוק, מדלגין היינו על גבי ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אמרו אלא אפילו לקראת מלכי עובדי כוכבים שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עובדי כוכבים. כדרבא דאמר רבא דבר תורה אהל כל שיש בו חלל טפח חוצץ בפני הטומאה ורוב ארונות יש בהן חלל טפח וגזרו על שיש בהן משום שאין בהן, ומשום כבוד מלכים לא גזרו בהו רבנן. **תא שמע, גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה, תרגמה רב בר שבה קמיה דרב כהנא, בלאו ד'לא תסור'.** תא שמע, "והתעלמת מהם" פעמים שאתה מתעלם מהם, הא כיצד אם היה כהן והיא בבית הקברות לכך נאמר 'והתעלמת'. שאני התם דכתיב 'והתעלמת מהם'. וליגמר מינה איסורא מממונא לא ילפינן. תא שמע "ולאחותו" מה תלמוד לומר הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו מפסיק ומטמא למת מצוה. שאני התם דכתיב 'ולאחותו'. וליגמר מינה שב ואל תעשה שאני.

והרמב"ן בתורת האדם (דף מ"ד) כתב, ובנוסחי עתיקי גרסי בגמרא: "וכי תימא נילף מזויר, מה לזויר שכן ישנו בשאלה, וכי תימא נילף מכהן מה לכהן שכן לאו שאינו שווה בכל הוא", ורבינו האי גאון כך כתב בפירושו, והשתא משמע לפום הני נוסחי עתיקי, **דכל לאו דטומאת מת נדחה מפני כבוד הבריות**, דכולהו לאוין דידהו אינם שוים בכל הם. וכ"כ בחידושי הרשב"א (ברכות דף כ') שיש נוסחאות בתלמוד שכתוב בהן בגמ' בהדיא דמקשה מטומאת כהן ומפרק לה שאינו שווה בכל ולכן נדחה. וכ"כ התוס' (שם) מעצמם. א"ה, וכ"ה בירושלמי (ברכות ריש פ"ג ה"א, דף כ"ד) אמר ר' זעירא, גדול הוא כבוד הרבים שהוא דוחה מצוה בלא תעשה שעה אחת, אדא אמרה, **אפילו בטומאה שהיא מדבר תורה.**

אך הרמב"ם (הל' כלאים פ"י הכ"ט) פסק, הרואה כלאים של תורה על חבירו אפילו היה מהלך בשוק קופץ לו וקורעו עליו מיד, ואפילו היה רבו שלמדו חכמה, **שאין כבוד הבריות דוחה איסור לא תעשה המפורש בתורה**, ולמה נדחה בהשבת אבדה מפני שהוא לאו של ממון, ולמה נדחה בטומאת מת הואיל ופרט הכתוב "ולאחותו" מפי השמועה למדו לאחותו אינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה, אבל דבר שאיסורו מדבריהם הרי הוא נדחה מפני כבוד הבריות בכל מקום, ואע"פ שכתוב בתורה "לא תסור" הרי לאו זה נדחה מפני כבוד הבריות.

והרמ"א בשולחן ערוך (יו"ד סי' שע"ב) כתב, כהן ששוכב ערום והוא באהל עם המת ולא ידע, אין להגיד לו אלא יקראו לו סתם שיצא כדי שילביש עצמו תחלה, **אבל אם כבר הגידו לו אסור להמתין עד שילביש עצמו**, ודוקא אם הוא באהל המת שהוא טומאה דאורייתא אבל אם הוא

בבית הפרס או ארץ העמים שהיא טומאה דרבנן ילביש עצמו תחלה דגדול כבוד הבריות, (תרומת הדשן סי' רפ"ה) כמו שנתבאר לעיל (סימן ש"ג) לענין כלאים.

ובשו"ת חוות יאיר (סי' צ"ה) הביא שהקשו ע"ד, דהרי מסקנת התוס' שטומאת כהן שאינה שווה בכל נדחה מפני כבוד הבריות גם באיסור דאור, וכהנ"ל. וכתב, דאף שאפשר שהתרומת הדשן לא פסק כתוס' אלא כרש"י שאין הבדל בין איסור כהנים לשאר לאוים, אך גם להתוס' לא קשה, שכבר ביארו התוס' (ב"מ דף ל' ד"ה אלא) **שכבוד הבריות דמת מצוה חמיר טפי שמוטל בבזיון פן יסריח או יאכלוהו כלבים**, וכן לפשוט בגדי כלאים בשוק דערום הוי גנות ובזיון גדול כדאמר ביבמות (דף ס"ג) אין לך משוקץ יותר מאותו שהוא מהלך ערום, אך לצאת הכהן מחדר המת אינו בזיון כ"כ גדול, ולכן פסק הרמ"א להחמיר.

ובחזון עובדיה (אבלות ח"ב דף כ"ג) כתב להקל כדברי התוס' הרשב"א והרמב"ן הנ"ל, שאם איננו יודע שיש שם מת לא יאמרו לו עד שיתלבש, אך במקום שידע צריך לצאת מיד [כדעת הרמב"ם], **אך המיקל כהחולקים יש לו ע"מ שיסמוך**, שכן סובר רב האי גאון וכ"כ עוד ראשונים ואחרונים, וכן שיש לצרף דעת הראב"ד שאין איסור טומאה לכהנים היום והוי ס"ס, וגם לסוברים שלדעת הראב"ד אסור מדרבנן עדין איסור דרבנן נדחה מפני כבוד הבריות, ובפרט בכהני זמנינו שלדעת הרבה אחרונים נחשבים לכהני ספק ולא לכהני ודאי.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ח יו"ד סי' ל"ב) הביא שנחלקו בדעת הרמב"ם [והשו"ע] הנ"ל אם יסכים לדברי הרמ"א ב'אינו יודע' שיש מת שהריהו כאנוס וא"צ להודיעו עד שיתלבש, וצידד להקל בענין פדיון הבן משום 'שלום בית' ודימהו לכבוד הבריות הנ"ל.

בשו"ת תורה לשמה (סי' תק"י) כתב, מה שאמרנו שכבוד הבריות דוחה איסור ל"ת בשוא"ת, ואיסור דרבנן בקום ועשה משום כבוד הבריות, ה"ה נמי לעבור איסור דרבנן מפני כבודו של חברו, וכמ"ש בשו"ע (יו"ד סי' ש"ץ) **ישב לגלח ובאו ואמרו לו מת אביו הרי זה משלים ראשו אחד המגלח ואחד המתגלח**. ובבית יוסף ביאר טעם הדבר, משום דגדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת וכהנ"ל, נמצא שהתירו למגלח לעבור איסור מפני כבודו של חברו. א"ה הר"ך, והא דהלך להביא לחמו מרחוק, הרי בסוגיא שם אמרינן מפורש ש'מלויים את האבל משום כבודו' הרי שהתירו לעבור איסור דרבנן מפני כבודו של חברו, י"ל דשא"ה דהוי דבר מצוה.

ובס' הלל אומר (חלק השו"ת, יו"ד סי' רכ"ט) נשאל בכהן שהחזיק בידיו חולה ונפטר החולה כשהוא בידיו מה יעשה, והשיב, שכל עוד שהמת מונח בידו עד שימצא מקום להניחו בכבוד דינו כמת מצוה וחלילה לזורקו בבזיון. אך כמובן שיעשה זאת בזריזות, ובפרט כשיש ישראל אחר לידו שימסור לו המת בזריזות דכבר לא הוי מת מצוה, אבל כשאין ישראל לידו הוי מת מצוה עד שיניחנו בכבוד, והוא מכ"ש ממה שי"א להתיר לכהן להתלבש כשמת שם מת משום כבוד הבריות, כ"ש שגדול כבוד המת. וה"ה לישראל שמת לו מת בידו בשבת.

ועיין בפתחי תשובה (יו"ד סי' שמ"א סק"ט) שכבוד המקום קודם לכבוד אביו ואמו וכמ"ש בשו"ע (סי' ר"מ סט"ז), ובכל זאת אונן פטור מכל המצוות וע"כ משום דהחמיר הקב"ה בכבודו של מת יותר מכבודו, וא"כ פשיטא שכבוד המת קודם לכבוד אביו ואמו. וצ"ע לדינא. ובשד"ח (כללים מ"א אות רע"א) לגבי טעם הפטור של אונן מן המצוות, כתב, שמדבריו משמע שהוא פטור מן המצוות מדאו', אך שם (בסק"ו) הביא דברי השכות יעקב (סי' ז') שהוא מדרבנן, וכ"כ הרב החיד"א בברכ"י (או"ח סי' ע"א, ויו"ד סי' שמ"א אות ו') ובפתח הדביר (שם) הביא דברי הראשונים והאחרונים דסברי שהוא מדרבנן.

ד. היתר טומאת הכהן- למת מצוה

בפרשת אמור (כ"א, ד') עה"פ "לא יטמא בעל בעמיו" הביא רש"י ממדרש תורת כהנים: "לא יטמא בעל בשארו בעוד שהיא בתוך עמיו- שיש לה קוברין שאינה מת מצוה". ומכאן למדו שמת שאינו בעמיו- שאין לו קוברין הכהן נטמא לקבורתו.

ובגמ' ברכות (דף י"ט) דרשו, "ולאחותו", הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת יכול יחזור ויטמא, אמרת "לא יטמא", יכול כשם שאינו מטמא להם כך אינו מטמא למת מצוה, ת"ל "ולאחותו"- לאחותו הוא דאינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה. ופירש"י, וטומאת גופיה שהותרה לכהן ולנזיר ליטמא למת מצוה, היינו טעמא דמעיקרא כשנכתב לא תעשה דטומאה לא על מת מצוה נכתב, כשם שלא נכתב על הקרובים.

ובמנחת חינוך (מצוה רס"ג אות ל"ב) כתב, דעת רש"י (ברכות דף כ', ד"ה שב ואל תעשה) דטומאת מת מצוה 'הותרה' לכהן דהלאו לא קאי לזה, אך בתוס' (שם, ד"ה שב) דחו זה דהוא ככל עשה דוחה לית. והנה אם מצא 'נפל' בדרך אם הוא 'מת מצוה' או לאו, אין ראיה מטומאת קרובים דאינו מטמא לנפל [עיין שו"ע סי' שע"ג ס"ד] דטומאת מת מצוה חמורה יותר דאינו מטמא לקרובים אם הוא חסר ולמת מצוה מטמא בחסר. אלא דין זה תלוי, אם מצוה לקבור נפלים- אז בודאי הוא מת מצוה ואם לאו אינו מטמא. ובמגן אברהם (או"ח סי' תקכ"ו סק"כ) פלפל בזה, ודעתו דקבורת נפלים מצוה, וא"כ גם 'נפל' יקרא מת מצוה.

ובשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' ר"ל אות ג') תלה המח' אם 'הותרה' או 'דחיה', בשתי הדרשות הנ"ל, שמי שלמד במקור הלימוד מעיקרא מ"בעמיו" הריהו היתר גמור שלא נאמר בו איסור כלל, משא"כ ללימוד מ"ולאחותו" שהוא רק 'דחיה'. ועיין.

והנה בשולחן ערוך (סי' שע"ג ס"ג-ה) לגבי טומאת כהן לקרוביו, כתב, כל המתים האמורים בפרשה שכהן מטמא להם מצוה שיטמא להם... כל אלו שמיטמא להם- אפילו שלא לצורך, וי"א דוקא לצורך. הגה, ולסברא הראשונה אפילו מת לו מת בשבת שאי אפשר לקברו בו ביום

שרי לטמאות לו ולשמרו כדי שלא יהא מוטל בבזיון, ונכון להחמיר כסברא האחרונה שלא לטמאות רק לצורך קבורה ולהביא לו ארון ותכריכין.

ובחזון עובדיה (אבלות ח"ב דף ס"ט) ביאר, שנחלקו הרמב"ם והרא"ש אם טומאת קרובים 'הותרה' או 'דחיה', דהרמב"ם (סו"פ ב' מהל' אבל) פסק שהטומאה לקרובים 'דחיה' ולא 'הותרה', ולכן אין ליטמא להם שלא לצורך, משא"כ הרא"ש דס"ל 'הותרה' ולכן יכול ליטמא להם גם שלא לצורך. ופסק השו"ע כדעת הרא"ש ש'הותרה', וכן מנהג העולם. א"ה, הרי שלמ"ד טומאת מת 'הותרה' התירו לכהן ליטמא אף שלא לצורך, אך שונה הוא מנידון דידן במת מצוה שכאן אם 'אין בו צורך' הריהו יוצא מהגדרת 'מת מצוה', וכמו שיבואר.

ה. מי נכלל בהגדרת 'מת מצוה' - בימינו

בגמ' נזיר (דף מ"ג) איתא, "איזהו מת מצוה, כל שאין לו קוברין, קורא ואחרים עונין אותו אין זה מת מצוה". ובירושלמי (נזיר דף ל"ג) הוסיף, כל שהוא צוות ואין בני העיר באים, באו בני העיר הרי זה מושך את ידו, עד היכן - עד כדי נושאי המיטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן, בשאינן צריכין לו אבל אם היו צריכין לו לא בדא בשאינן מכירין אותו אבל אם היו מכירין אותו לא בדא בשאין כבודו אבל אם היה כבודו אכן לא בדא והנשיא כבודו לכן.

והרמב"ם (הלכות אבל פ"ג ה"ח) פסק, כהן שפגע במת מצוה בדרך הרי זה מטמא לו. ואיזהו מת מצוה, אחד מישראל שהיה מושלך בדרך ואין לו קוברין, דבר זה הלכה מפי הקבלה. במה דברים אמורים כשהיה הכהן לבדו ואין עמו אחר, ואפילו קרא שם בדרך ואין לו עונה אבל אם כשיקרא אחרים עונים אותו אין זה מת מצוה. נשיא שמת הכל מטמאין לו אפילו כהנים עשאוהו כמת מצוה לכל מפני שהכל חייבין בכבודו.

והרמב"ם (הל' אבל פ"ב ה"ז) כתב, אשתו של כהן מתטמא לה על כרחו, ואינו מטמא לה אלא מדברי סופרים - עשאוהו כ'מת מצוה', כיון שאין לה יורש אלא הוא לא תמצא מי שיתעסק בה, ואינו מטמא אלא לנשואה בלבד אבל הארוסה אינו מטמא לה. א"ה, והנה ודאי שחכמים לא התירו איסור טומאה דאו', אלא שהרחיבו את גדר 'מת מצוה' בעניינה, ועיין.

ובשולחן ערוך (יו"ד סי' שע"ד ס"ב) הוסיף, איזהו מת מצוה שמצאו בדרך או בעיר של עובדי כוכבים ואין לו קוברים, וממקום שמצאו אינו יכול לקרות ישראל שיענהו ויבא ליטפל בו ולקבורו, אסור לו לזוז משם ולהניח את המת אפילו לילך לעיר להביא קוברים אלא יטמא עצמו ויקברנו אבל אם היו ישראל קרובים למקום המת שהמוצא את המת קורא אותם והם עונים לו ובאים לקברו אין זה מת מצוה, באו בני העיר אם יש לו כל צרכו מושך את ידיו. הגה, י"א שאם אינו מוצא שיקברוהו רק בשכר אינו חייב לשכור משלו אלא מטמא אם ירצה.

בחזון עובדיה (אבלות ח"ב דף ע"ט) כתב, אף שבשו"ת טוב טעם ודעת (קמא, סי' רפ"ט) כתב, שאם יש נוכרים שיתעסקו עימו לא נקרא מת מצוה, שרק בביזיון גדול הקלו שאין בכלל מי שיתעסק בו. אך בשו"ת צמח צדק (יו"ד סי' רל"ח) התיר לכהן ליטמא לו אף שיש גוי בחינם כי גנאי הוא לו שיתעסקו בו נכרים, וכמ"ש בשו"ת תרומת הדשן (סי' פ"ב) לענין טהרת המת ביו"ט ראשון שעדיף שייעשה בידי ישראל שזה כבודו. וכ"כ בשו"ת מהר"ץ חיות (סי' כ"ו). הרי שהתירו לכהן ליטמא למת מטעם גנאי וביזיון למת.

והנה, אף שהרמב"ם נקט 'אחד מישראל שהיה מושלך בדרך' והשו"ע נקט 'שמצאו בדרך או בעיר של עכו"ם', אך מצינו בחז"ל שגם הנפטר על מיטתו כל עוד ש'אין לו קוברין' מכל טעם שהוא או אף 'עיכוב קבורה' הריהו נכלל בגדר 'מת מצוה':

בגמ' נזיר (דף מ"ג) איתא, אמר רב חסדא אמר רב, נקטע ראשו של אביו אינו מטמא לו מאי טעמא אמר קרא לאביו בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא חסר, א"ל רב המנונא אלא מעתה קאזיל בפקתא דערבות ופסקוה גנבי לרישיה הכי נמי דלא ליטמא ליה, אמר ליה מת מצוה קאמרת השתא יש לומר באחרניי מיחייב באביו לא כל שכן, והאי מת מצוה הוא, **והתניא "איזהו מת מצוה כל שאין לו קוברין קורא ואחרים עונין אותו אין זה מת מצוה"**, **והא אית ליה ברא, כיון דקאזיל באורחא כמי שאין לו קוברים דמי**. הרי מבואר, שאף שיש לו בן שיתעסק בקבורתו אך כיון שהוא לא יכול כעת לסייעו אביו נקרא 'מת מצוה'.

והרמב"ם בס' המצוות (מצו"ע רל"א) כתב, מצוה לקבור הרוגי בית דין ביום שנהרגו והוא אמרו יתברך "כי קבור תקברנו ביום ההוא" ולשון ספרי 'כי קבור תקברנו' - מצות עשה והוא הדין בשאר מתים כלומר שיקבר כל מת מישראל ביום מותו, **ולכן יקרא המת שאין לו מי שיתעסק בקבורתו - 'מת מצוה'**, כלומר המת שמצוה על כל אדם לקבורו.

ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' רמ"ט) כתב, מ"ש בגמ' ברכות (דף י"ט) שההולך למול את בנו ולשחוט את פסחו ידחה משום מת מצוה, **הוא מטעם כבוד הבריות של המתים**, ולפי התוס' שם הוא גם אליבא דאמת משום כבוד המתים, שהרי מדובר ב'קרו לו ולא עני' שליכא כאן קרוביו ומשפחתו או שלא איכפת להם וא"כ אין כאן בזיון החיים אלא הוא משום כבוד המתים, שיש בזיון למת שלא נקבר שמא יתבזה ברקבון. וזה מיירי אף במת במיטתו דהא ביבמות (דף פ"ט) אמרו קטנה הנשואה לכהן מיטמא לה משום 'מת מצוה' אף שמתה על מיטתה בכבוד אלא כיון שלא איכפת להם מחמת ירושתה על כן הוי 'מת מצוה'.

ובשו"ת חת"ס (יו"ד סו"ס של"ח) בענין רופא כהן המחויב לאשר את פטירת המת כדי שיוכלו לקבורו, לאחר שתקף את הכהן שנטמא לגויים וכו', כתב, אך על עצם הזמנתו לבדיקת המת היהודי אין איסור לפנ"ע ומסייע, שכיון שהמתים מוטלים בבזיון בלא קבורה מחמת פקודת המלך [שחייב אישור רפואי], **ואם לא יבדקנו הכהן יהיה מוטל עד שיסריח וא"כ הוי מת מצוה**

שאינן לו קוברים שכהן מיטמא לו, ונהי שאין זה התנצלות לרופא הכהן שיכול למסור אומנותו למישהו אחר ולא יהיה בכלל מת מצוה, מ"מ לדין הוא מת מצוה.

ובשו"ת דברי דוד (ח"ה יו"ד סי' צ"ח אות ט') כתב, זיהוי נפטר ע"י כהן מותר אף שנכנס לצורך הזיהוי לאוהל המת, כיון שדינו כמת מצוה לפי שמתעכבת הקבורה עד לאחר הזיהוי. וכן ברופא שצריך לשחרר הגופה ואין שם רופא אחר והקבורה מתעכבת מותר לרופא כהן לבודק ולתת רשיון קבורה, וכמ"ש בשו"ת עטרת משה (ח"ב סי' רמ"ד). ואף אם זה ספק אם הוא אביו מותר להיטמא כדי לעזור בזיהויו שזה מזרז את הקבורה. ואין הבדל בין אם המת שלם או חסר אבר שהרי במת מצוה אף שאינו שלם נטמאים לו וכמ"ש בשו"ע (סי' שע"ב ס"ב), ועוד דהוי ס"ס שגם לאביו י"א שנטמא בחסר אבר.

בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' ז' אות א') בענין החיוב להוציא ממון כדי למנוע חילול שבת לצורך פיקוח נפש דאחרים, או כדי להצילם מלעבור איסור, הביא דברי הרמ"א (יו"ד סי' שע"ד ס"ב) שכתב, "אם אינו מוצא שיקברוהו [למת מצוה] רק בשכר אינו חייב לשכור משלו אלא מטמא אם ירצה", מבואר, שאדם שמצא מת מצוה כיון שאין ממנו משועבד לקבורתו ורק משום כבוד הבריות יש עליו מצוה לטפל בקבורתו, **לכן גם אם הוא כהן אינו חייב להוציא ממון משלו ולשכור אחרים אלא הוא עצמו רשאי להיטמא לו כדין מת מצוה**. דכיון שהוא מת מצוה אין כאן שום עבירה אלא מצוה, ואין צריך כלל לחפש עצות ולהפסיד ממון כדי להימנע מזה. וה"ה לפקוח נפש, שפקו"נ דוחה שבת אין זו עבירה ואינו חייב להפסיד כלום משלו. ומיהו אם חולה בנו או אשתו שחייב להוציא ממון לרפואתם י"ל שחייב להוציא ממון ולא לחלל שבת עבורם כיון שגם ממנו משועבד לרפואתם.

והוסיף, דאינו רק ב'מת מצוה' ד'הותרה' לגמרי [כשיטת רש"י], משא"כ בפקו"נ דנפיש רבואתי דסברי שרק 'דחוייה' ולא 'הותרה'. שהרי התוס' והרשב"א חולקים על רש"י וסוברים שטומאת כהנים למת מצוה גם 'דחוייה'. ועוד, דהא גם לרש"י ההיתר הוא רק ל'מת מצוה', וכיון שחייב לבזבז ממנו ולא לעבור על ל"ת הרי ממילא אינו נקרא מת מצוה, כיון דבשכר הרי הוא קורא ואחרים עונים, **אלא ע"כ כדאמרן דמה שאפשר להוציא ממון ולשכור אחרים לא מפקיע מהמת השם של 'מת מצוה'**, וה"נ גם לענין פקוח נפש מה שאפשר להוציא ממון ולהמנע מחלול שבת לא מפקיע את השם של פקו"נ דוחה שבת. וכ"כ השד"ח בדברי חכמים (סי' ל"ט) "כיון דהתורה התירה ליטמא למת מצוה אין זה עובר על ל"ת אלא מקיים מצות ה' ברה, וכיון שטומאתו עסק מצוה היא אף שיכול למצוא שיקברוהו בשכר לא חייבתו תורה ליתן שכר על זה ויכול הוא בעצמו לקוברו ומצוה קעביד". ומ"מ נראה בכהן שמצא מת מצוה ויכול להעיר ישראל מהשינה כדי שיתעסק בקבורתו דשפיר חייב לעשות כן ולא יטמא את עצמו משום דכיון שהוא קורא ואחרים עונים תו לא חשיב כלל מת מצוה. עיי"ש ב.

העולה מכל האמור: שכיון שכבודו של הנפטר להיקבר כמה שיותר מהר, וכל עיכוב הרי זה גנאי מאוד בשבילו, ולפעמים מגיע גם לאיסור 'הלנת המת' על כן כשאין מי שיאשר את שיחרור הגופה אלא הקצין הכהן, ואינו מוצא משהו אחר, יכול להיכנס לאוהל המת ולשחררו לקבורה. ובפרט שפעמים ימצא עליו סימנים שבזכותם ייתפס הרוצח שזה כבודו שהרוצח יבוא על עונשו. ובמת גוי- יש להקל בטומאת אוהל דרבנן [ללא נגיעה במת].

ועצם התקנה לבדיקת הנפטר- כדי לשלול חשש רציחה ח"ו, חשובה מאוד, וכמ"ש בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סי' י"ד אות ט') ופעמים יש להתיר ניוול המת ע"י ניתוח, ופשיטא שמוחל על בזיונו וניחא ליה שיענש רוצחו, ויש לסייע לפקידי הממשלה לברר הדבר ולעונשו במשפט. ובשו"ת יביע אומר (ח"ט יו"ד סי' ל"ו) התיר לפתוח הקברים בשערו"ת 'ילדי תימן' כדי להוקיע בשער בת רבים עושי רשע, וכמ"ש בערוך השולחן (יו"ד סי' שס"ג) שכל שהוא לצורך מצוה או אפילו הפסד ממון וכיוצ"ב אין חשש בפתיחת הקבר לראות מה שצריך. עיי"ש. וכמה מצוות נצטוונו בתורה כדי להעמיד את הרוצח על עונשו, החל ממצוות גואל הדם, ובערת הרע מקרבך, עגלה ערופה וכו'. וע"ע בגמ' סנהדרין (דף ק"ט) לענין רוחו של נבות היזרעלי שנרצח ע"י אחאב, וברמב"ם (הל' רוצח פ"ד ה"ט), ובמדרש רבה (ואתחנן פ"ב כ"ה) מבואר שרק אחר כך נח דמו של הנרצח. ובשיעורי תורה לרופאים (ח"ג סי' קס"ב) העלה שאפי' צער בע"ח קודם לכבוד המת, עיי"ש. וה"ה להכא שצער נשמת הנרצח קודם להקדמת קבורת חבירו.

בספרי האחרונים הובאה הצעה לפתרון: בפרשת חוקת (י"ט, ט"ז) נאמר, "וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת או בעצם אדם או בקבר יטמא שבעת ימים", מבואר, שהנוגע בכלי ברזל שנגע במת הרי הוא טמא שבעת ימים, וכמ"ש הרמב"ם (הל' טומאת מת פ"ה ה"ג). והרמ"א בשו"ע (יו"ד סי' שס"ט) כתב, יש אומרים דכהנים אסורים ליטמא לחרב שנטמא במת, ויש מקילין, וכן נהגו להקל ואין נזהרין מזה. ובשו"ע (סי' שע"ג ס"ז) כתב, אסור לכהן להתטמא למת אפילו בעת שמיטמא לקרוביו. הגה, ודוקא לאחר שפירש ממתו אבל בעוד שהוא עוסק במתו מותר ליטמאות אף לאחרים. מבואר מהנ"ל, שכאשר נטמא הכהן לשעון או טבעת מתכת שהניחו על המת, הרי הוא נקרא כ'מחולל ועומד' ומותר לו אז להמשיך ולהיטמא למת. עיין בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' ר"ל ענף ו') שכ"ה בשם שער הזקנים, ואף שדחה דבריהם, עיי"ש, וכן דחה בשו"ת מעשה חושב (ח"ד סי' כ"ז). מ"מ לעניינו ראוי לסמוך על פתרון זה, כן הציע לי הגאון הגדול מוה"ר אשר וייס שליט"א.

סימן טו- אבטחת שוטרים כהנים בקברי צדיקים

שאלה: האם מותר לשוטר כהן מחמת תפקידו להיכנס למערת המכפלה, קבר רחל, ומערת רשב"י בהר מירון, לצורך שמירת הסדר הטוב ושמירה על חיי המתפללים, וכן האם מותר לו לאבטח הילולות או הללויות של גדולי ישראל בבתי הקברות ברחבי הארץ.

תשובה: מותר לשוטר כהן לצורך תפקידו להיכנס למערת המכפלה קבר רחל וקברו של רשב"י במירון, אך ראוי להימנע מלהציב שוטר כהן בתוך בית הקברות בהלוויות גדולי ישראל.

א. מנהג הכהנים- להתפלל בקברי הצדיקים

בשור"ת בתי כהונה (רפפורט, ח"א סי' כ"ג) לאחר שדן בסוגיה זו מכל צדדיה, כתב, אמרתי לבקש סמך למנהג זה וכעת לא הונח לי, **ורבים גדולים ועצומים נוהגים לילך על קברי הצדיקים, ע"כ נאלמתי דומיה**, ואינהו בקיאי, וכך נגלה להם ולדורות ראשונים מסוד ה' ליראיו, וה' יאיר עינינו בתורתו ויצילנו משגיאות, ונשאר בצ"ע.

והחיד"א בספר פני דוד (ריש פ' בשלח) עה"פ "ויקח משה את עצמות יוסף", כתב, **מנהג ישראל שהכהנים הולכין להשתטח על קברות הצדיקים- תורה היא**, וניסה להביא ראיות מסוגיות הש"ס, אך סיים שאין בידו כעת לברר אם הצדיקים מטמאים. וכ"כ הגר"א הכהן מסאלוניקי בשיורי טהרה (מ"ט אות כ') **שהמנהג עכשיו בארץ ישראל לילך הכהנים על קברי הצדיקים המפורסמים**, ואין אף פוצה פה ומצפצף. ובשור"ת מהרש"א אלפנדר"י (ח"א יו"ד סי' כ"ג) כתב, **מנהג קדמון מכמה דורות הכהנים האשכנזים והספרדים שנהגו להיכנס לקברי הצדיקים ולא מיחו בהם**, ויש להם על מי שיסמוכו, אך שב ואל תעשה עדיף.

והנה בירושלמי (יבמות פ"ב ה"א, וב"מ פ"ו ה"א) אמרו, 'המנהג מבטל הלכה', ובפסחים (דף ס"ו) אמרו, הנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם. ובגמ' תענית (דף כ"ח) אמרו לפני רב, בראש חודש הלל בברכה, ולא מיחה בהם, כיון ש'מנהג אבותיהם בידיהם'.

ובשור"ת מהרי"ק (שורש ט', ונ"ד) **דייק מגמ' זו, שגם מנהג שהוא נגד ההלכה לא יבטלו**, דהא המברך עובר על 'לא תשא'. ואפי' אם יבוא אליהו הנביא ויאמר לבטל המנהג אין שומעין לו. וכ"כ בשור"ת מהרשד"ם (יו"ד סי' קצ"ג) שגדול כח המנהג שדוחה אפי' איסורי תורה.

ובשור"ת הלכות קטנות (ח"א סי' ט') ביאר הדברים, וזה כלל גדול שהיה מוסד בידינו אם הלכה רופפת בידך פוק חזי מה עמא דבר כי פשוט הוא אשר באהבת ה' את עמו ישראל יסיר מכשול מדרכיהם ולא יטו כל העולם אחר היחיד אילו סברתו דחוויה. וע"ע בשור"ת משנה הלכות (ח"ו סי' נ"ז) שמנהג עוקר הלכה אפי' כנגד הרוב, ואפי' רוב דעות אומרים אסור והתלמוד מסייע בידם אך המנהג בנוי ע"פ הפסיקתא וכו', אין לבטלו, דודאי כך קיבלו איש מפי איש.

אך כבר מו"ר הראשל"צ הגר"י יוסף שליט"א בעין יצחק (ח"ג כללי המנהגים אות י"א) האריך לבאר, שהריב"ש ושאר הראשונים ביארו שלא כדברי המהרי"ק, ולכן אפי' כנגד איסור דרבנן אין בכוח המנהג לבטלו, עיי"ש. וכ"כ בשדי חמד (כללים מ"מ כלל ל"ח). ע"כ אמרתי לבורר, האם נמצא בסיס למנהג זה, והאם יש להם על מה שיסמוכו, ויהיה זה נ"מ לדידן.

ב. 'אין טומאה בצדיקים'

בגמ' סוכה (דף כ"ה) איתא, שאותם הטמאים לנפש אדם [במדבר בחג הפסח] היו נושאי ארונו של יוסף, וי"א מישאל ואליצפן שנתעסקו בנדב ואביהוא. הרי מבואר בפשטות שצדיקים מטמאים במיתתם ככל אדם. וכמ"ש בגמ' [ב"ב (דף נ"ח), וב"מ (דף פ"ה)] ר' בנאה היה מציין את מערות הקבורה של האבות הקדושים, וכתבו הרשב"ם ותוס', שהיה מציין קברי האבות במערה משום 'טומאה'. מבואר דשיטת התלמוד, שצדיקים כן מטמאים.

אך במדרש משלי (פרק ט') איתא, שלאחר שתפסוהו לר' עקיבא בבית האסורים, כשהגיע יום הכפורים, הוו מסרקין לבשריה במסרקא דפרזלא, והיה קורא קריאת שמע ויצאתה נשמתו באחד. לאחר שהיה מת לא הניחוהו לקוברו, והחזירוהו לבית האסורין. בא אליהו הצדיק, ועמד על פתח יהושע הגרסי, אמר לו, שלום עליך רבי. אמר ליה, שלום עליך רבי ומורי, אמר לו, מי אתה כלום אתה צריך. אמר לו, כהן אני ובאתי להגיד לך שרבי עקיבא מת בבית האסורין. מיד הלכו שניהם לבית האסורין. מצאו דלת שערי בית האסורין פתוח, מיד, נטפל לו אליהו זכור לטוב, ונטלו על כתפו. וכשראה יהושע הגרסי, כך, אמר לאליהו, רבי, והלא אמרת לי כהן אתה, והלא כהן אסור להיטמא למת. אמר לו, חייך, רבי יהושע בני, חס ושלום, שאין טומאה בצדיקים אף לא בתלמידיהם. הכניסוהו למערה וקברוהו שם.

ובזוהר הקדוש (וישלח דף קס"ח) כתב, צדיקא דמשתדלי באורייתא לא מסתאבי גופא דלהון, [אלא הוא דכי, כגון אליהו בבי קברי, דאשכחוהו רבנן ושאלו ליה ולאן כהן הוא מר, אמר לון צדיקא לא מסאבי במיתתהון, כמה דתנינן ביום שמת רבי בטלה כהונה, כלומר דאתעסקו ביה], דלא שרא עלייהו רוח מסאבא. הרי שאין בהם טומאה. ועיין בשד"ח (מערכת ר"ה סי' א' אות ו') שהסוגרים הנ"ל זה רק מהוספת הגאונים. אך בשו"ת תפארת אדם (אסטרייכער, ח"ג סי' ל' אות ט') העיר, דאף שאינם מדברי הזוה"ק אך סו"ס הם דברי הגאונים, וודאי דברי אמת הם, ואפשר ללמוד מזה. אך בס' דברי יחזקאל (חלק השו"ת סי' א') כתב דהגהה משבשתא היא, ואין לילך אחר אותם שכתבוהו, כיון שדבריהם חולקים ממש על התלמוד.

וכבר נחלקו הראשונים בביאור הסוגיות ודברי אליהו הנביא זכור לטוב:

בתוס' (ב"מ דף קי"ד, ד"ה מהו) כתבו, דאליהו דחויי הוה מדחי ליה, שהרי השיב לו קברי עובדי כוכבים אינם מטמאים באהל כרשב"י, אע"ג דלא קי"ל כוותיה אלא כרשב"ג, וטעמיה

דאליהו משום דרוב ארונות יש בהן פותח טפח, וכן מצינו כשהיה קובר את ר' עקיבא היה דוחה שאמר ליה וכי אינך כהן, אמר ליה צדיקים אין מטמאין, ודחה אותו כן משום כבודו דר"ע, ועיקר טעמו היה לפי שהיה 'מת מצוה' שהיו יראים לקברו שהיה מהרוגי מלכות. ובכלל הרי אליהו הנביא אינו כהן ורק היה מתכוין לדחותו לפי שאלתו. ובספר האשכול (ח"ב דף קע"ד) כתב, ומה שאמרו במדרש בקבורת ר"ע 'אין טומאה בצדיקים', אין סומכין על הלכות שבמדרשים אם לא שנראה שנתקבלו לבעלי התלמוד.

אך בחידושי הרמב"ן (יבמות דף ס"א) דחאו, ואין דברים הללו נכונים, שודאי כרשב"י קיימא לן [שאין קברי עכו"ם מטמאין] משום דמעשה רב, ומה שאמר שהיה דוחה אותו, חס ושלום, שאם כן היה נותן מכשול לפני עור ומורה בתורה שלא כהלכה, ופורץ גדרן של חכמים שגזרו על ארונות, ועוד שבית הקברות של עכו"ם אינן בארונות שלא נהגו בארונות ולא בפותח טפח אלא ישראל ומשום טהרות. וכ"כ הרשב"א (שם). והחיד"א בפני דוד (הנ"ל) סמך על דבריו גם לגבי דברי אליהו על ר"ע "שאין טומאה בצדיקים", וכתב, שע"ז סמכו הכהנים.

ג. מיתה שלא בידי מלאך המוות

רבנו בחיי (בהקדמה לפ' אמור) ביאר, סוד מיתת ה'נשיקה' שהוא הדבקות בשם הנכבד, והצדיק הזוכה אל המעלה הזאת אין מיתתו על ידי הכח המשחית כשאר בני העולם, וזכו לה משה אהרון ומרים ואבות העולם. גם רבינו הקדוש ז"ל זכה אליה לפי שברור הדבר מתוך שנתעלה בהשגת החכמה לא היתה מיתתו על ידי המלאך המשחית, ודרשו חז"ל "בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה ואמר, רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה שלי, יהי רצון מלפניך שיהא שלום במנוחתו, יצתה בת קול ואמרה יבא שלום ינוח על משכבו", ואמרו בירושלמי כד דמך ר' יהודה נשיאה הכריז ר' ינאי אין כהונה היום, וטעם הדבר מפני שהכהנים מוזהרין על טומאת המת לפי שהם משרתי עליון מקודשים לעבודתו, וכיון שמיתתו היתה שלא ע"י הכח המשחית אלא ע"י שכינה לא היתה שם טומאה. ולכך הכריז ר' ינאי אין כהונה היום, לפי שהכהנים נתעסקו בקבורתו ונסתלקה מעליהם תורת כהונה היום, אבל שאר בני העולם שמיתתן ע"י הכח המשחית שהוא סבת טומאת המת הנה הכהנים מוזהרין מזה שלא יטמאו.

אך עיין בפ' עיון יעקב (בעין יעקב, ב"ב דף נ"ח) שהוכיח מציון קברי האבות שם, שגם מי שמת מיתת נשיקה כהאבות הקדושים, בכ"ז מטמא. וכן עיין בגמ' סוכה (דף כ"ה) שי"א שהם היו נושאי נדב ואביהוא, והם לכאור' הרי לא מתו ע"י מלאך המוות דהא מתו בשריפה, ובכ"ז מצינו שמטמאין. אך עיין בתורה שלימה (שמיני) שהביא מילקוט תימני (כת"י) שאינו 'אש' ממש אלא מלאך המוות וכמ"ש "משרתיו אש לזה"ש. ובבן יהוידע (ב"ב דף י"ז) כתב, נראה שגם הצדיקים שמתים ע"י מלאך קדוש מצד הגבורות, ואפילו שמתו בנשיקה ע"י אור שכינתו

יתברך, עכ"ז יתגלה באותה שעה מלאך המוות כדי שיפחד וימסור נפשו ברצונו הטוב לאור השכינה, עכ"ל. ויובן עם דברי הגמ' בע"ז (דף כ') "מלאך המות שכולו מלא עינים בשעת פטירתו של חולה... כיון שחולה רואה אותו מזדעזע ופותח פיו וזורקה לתוך פיו".

בשור"ת משנה הלכות (ח"ג סי' קכ"ז) עמ"ש בפיוט למוסף יוה"כ "כשנחתך ראשו של רשב"ג נשיא ישראל נטלו ר' ישמעאל וצרח עליו בקול מר כשופר", וקשה איך נטמא ר' ישמעאל הכהן הגדול לרשב"ג. ובתחילה יישב, שרב"ג היה כ'מת מצוה' שכה"ג נטמא לו, או מטעם שהיה 'נשיא' וכדלקמן שנשיא שמת הכל מטמאין לו. וזה הטעמים גם לטומאת משה רבינו לקברו של יוסף, חדא דהיה נשיא, ועוד שהיה מת מצוה כיון שכולם עסקו בביזה. אך לבסוף כתב לחדש, שיש חילוק בין צדיקים שמתו מיתת עצמן לבין צדיקים שנהרגו על קידוש ה' שאין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן, ויובן גם קבורת ר' עקיבא וגם קבורת רשב"ג, והבן.

אך בשור"ת אבני נזר (יו"ד סי' תס"ו אות י"ז) רצה ליישב מ"ש במדרש עם ר"ע שאין טומאה בצדיקים לבין הנאמר בתלמוד דידן שארוננו של יוסף היה מטמא, וכתב לחלק, דכיון שכל הטעם לטומאת המת הוא מאותן ג' טיפי מרה שזורק מלאך המוות, שהם מטמאים הגוף, ולכן הנשמה יוצאת שאינה מוצאת מנוח לכף רגלה, וכ"ז שייך במת על מיטתו, אך הנהרג כיון שאינו מת ע"י מלאך המוות, ממילא טומאתו היא באופן אחר, שכיון שהנשמה הקדושה יוצאת מהגוף מיד החיצונים נדבקים בו, [וכן בגויים יש קצת קדושה, מחמת מצוות בנ"ח], וזה ל"ש בצדיקים, שכיון שקידשו את הגוף בעצמו, אין כח לחיצונים להידבק בו. וע"ע בספה"ק שער ראובן (סי' י"ז אות ה') שמיתה משונה אינה ע"י מלאך המוות.

ד. נשיא שמת- עשאוהו כ'מת מצוה'

בירושלמי (נזיר פ"ז ה"א) איתא, נשיא שמת הכל מיטמאין לו, וכשנפטר ר' יהודה נשיאה הכריז ר' ינאי ואמר 'אין כהונה היום'. וכדוגמת מ"ש בגמ' כתובות (דף ק"ג) "והאמר ר' חייא, אותו היום שמת רבי בטלה קדושה".

והרמב"ם (הל' אבל פ"ג ה"י) פסק, נשיא שמת- הכל מטמאין לו אפילו כהנים **עשאוהו כ'מת מצוה' לכל, מפני שהכל חייבין בכבודו**, וכן הכל אוננין עליו. מבואר יוצא, שהתירו להיטמא לכבודו אך רק בשעת הלוויה, אבל לאחר מכן חזר האיסור למקומו.

והתוס' (כתובות דף ק"ג) כתבו, שהרב רבי חיים כהן היה אומר, אילמלי הייתי כשנפטר רבינו תם הייתי מטמא לו דהאי 'בטלה קדושה' דקאמר הכא היינו 'קדושת כהונה', וכן מוכח מדקאמר 'אותו היום' משמע אותו היום דוקא ותו לא, ובהדיא אמר בירושלמי "דכשמת רבי אמרו אין כהונה היום". והבית יוסף (סי' שע"ד) ביאר, דס"ל שלא דוקא 'נשיא' אלא כל גדול הדור הריהו כנשיא שמותר להיטמא לקבורתו בלבד.

ובספר דברי יחזקאל (חלק השו"ת סי' א') ביאר לפי"ז, דדוקא בשעת הקבורה יכול להיטמא לצדיקים דנשיא הריהו כמת מצוה וה"ה לגדול הדור, ובזה ביאר דברי התוס' (ב"מ דף ק"ד) הנ"ל, שאליהו הנביא נטמא לר"ע ואמר שזה משום שצדיקים אינן מטמאים, וכתבו התוס' שלא מטעם זה נטמא אלא משום שר"ע היה מת מצוה, וביאר, דודאי אליהו הנביא לא שיקר, אלא היא היא שצדיקים גדולים כר"ע הם כמת מצוה שזהו כבודו, וכנ"ל.

וכ"כ בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' ס"ד), אך העיר משער הגלגולים (הקדמה ל"ט, ד"ה סיפר לי) שהאר"ז אמר למהר"י הכהן שיצא מחדרו כיון שהוא הולך להיפטר מן העולם, ומשמע דס"ל לאסור, וזאת כדי שלא יפרוץ הדבר וכל אחד יאמר על רבו שהוא גדול, עיי"ש ב. ובאוצר יד החיים (תשובות בסוה"ס, עמ' רע"ח) כתב, אין להוכיח מברכות (דף כ"ט) שריב"ז אמר "פנו כלים מפני הטומאה", דכבר כתב בפי' הכותב (בעין יעקב שם) דבשעת הפטירה ממש שיש פרידה לנשמה מהגוף יש טומאה גם לצדיקים. אך למעשה אסר, עיי"ש.

ובשו"ת ברכת יהודה (יו"ד סי' נ') הוכיח מדברי הבית יוסף דס"ל כהתוס', דלאו דוקא 'נשיא', אלא ה"ה לגדול הדור, ולכן הכניס הלכה זו ב'שלחן ערוך' אף שאין כיום נשיאים. [וכן צ"ל בדברי הרמב"ן הנ"ל שמ"ש שמותר להיטמאות לצדיקים- רק לשעת הקבורה, ומוכרח הוא דהא כתב הרמב"ן בעצמו (ב"ב דף נ"ח) שהיה מציין קברי האבות- מחמת טומאה]. ולכן הסיק, שיכולים הכהנים ליטמא לגדול הדור בשעת קבורתו, מטעם דהוי ספק ספיקא וכו', אבל לאחר הקבורה גם בצדיקים שייך טומאה ואין להיכנס לקברו. ורצה לומר שכן גם דעתו של מרן הגר"ע יוסף זצ"ל שלא אסר אלא קברי צדיקים, אך בשעת ההלויה מותר.

אך הנה כעת נדפס ספר חזון עובדיה (אבלות, ח"ב דף פ"א) ושם פסק להיפך, להחמיר כדברי הרמב"ם והאשכול שזה רק 'בנשיא' בלבד, וסמך ע"ד הב"ח (סי' שע"ד) **שעכשיו אין לנו נשיא ולכן אין דין זה נוהג כיום שגדול הדור אין דינו כנשיא**, וכן נראה דעת השו"ע והב"י דהא השמיט דין הנשיא. [ואף שכבר העירו עליו האחרונים, כי השו"ע כן נקט דין הנשיא וכנ"ל, אך סיימו שיש ליישב]. ועל כן אין לכהן להיטמא גם לגדול הדור בשעת מסע ההלוויה. עיי"ש. ומסוגיא זו נלמד שכל מה שהתירו החולקים שאין טומאה בנשיא ובצדיקים הוא רק בשעת הלויה, אך לאחר סתימת הגולל לכאן' לכו"ע אסורים להיטמא, שגם צדיקים מטמאים.

ה. 'ספק דאורייתא- מדרבנן לחומרא'

בשו"ת בית שערים (יו"ד סי' תמ"ח) העלה שקברי צדיקים- אינם מטמאים, ומה שכתבו התוס' (ב"מ דף ק"ד) שדברי אליהו הנביא הם דחייה בעלמא, היינו לשיטתם שסוברים 'ספיקא דאורייתא לחומרא- מן התורה', ולכן כיון שבכל צדיק יש ספק אם הוא צדיק גמור, הוי ספק

תורה והוי לחומרא, מה שאין כן לדעת הרמב"ם דסבירא ליה ש'ספיקא דאורייתא לחומרא- רק מדרבנן', שפיר יש להתיר להיטמאות להם במקום צורך.

והוסיף, שאין להוכיח מהגמ' בפסחים (דף ס"ז) שלמדו דיני טומאה מאורנו של יוסף שהכניסו משה רבינו למחנה לויה, כיון דבהא אף הרמב"ם מודה דהוי 'לחומרא מהתורה'- דטומאת מקדש וקדשיו הוא איסור כרת, וכמ"ש הכסף משנה (סוף פ"ט מהל' טומאת מת) שבאיסור כרת הוא לחומרא מדאו'. וכן נושאי אורנו של יוסף, הוצרכו לשאול על עשיית הפסח, כיון שיש כרת באכילת קדשים בטומאת הגוף, והוי לחומרא מהתורה. עיישב.

אך בשו"ת יחזק דעת (ח"ד סי' נ"ח) האריך לדחות דבריו, שהרי גם הרא"ש ס"ל כדעת הרמב"ם דספק דאו' לחומרא- מדרבנן, ובכ"ז העלה כדברי התוס' (הנ"ל) שהוא דחיה בעלמא. וכן מצינו להיפך, שהרשב"א והחינוך שס"ל שספק דאו' לחומרא- מדאו', ובכ"ז כתבו, שצדיקים אינם מטמאים, נמצא דלא תליא הא בהא. ועוד, שכבר כתב בשו"ת מהרימ"ט (ח"ב יו"ד סי' א') שדברי הכס"מ הנ"ל, נכתבו ע"י 'תלמיד טועה', שהרי מפורש בהרמב"ם שכל הספקות [ואף הכרת] לחומרא מדרבנן, וכן העיקר בדעת הרמב"ם.

ועוד, דכל הספק הוא רק לדידן, אך לגבי משה רבינו ע"ה לא היה כלל ספק, דהא ראה הכל בנבואה ורוה"ק, ואף יכל לפסוק ע"פ הנבואה, וכמ"ש החיד"א בפני דוד (בשלח אות י"ח) שדוקא לאחר משה רבינו אין דנים הלכה ע"פ רוה"ק, אבל משה רבינו שנה ושנה [וכ"כ החתם סופר (או"ח סי' ר"ח), ובתורה תמימה (סו"פ בחקותי)]. ועוד, שבספק התלוי במציאות אפשר להכריע על פי נביא. וא"כ דברי הבית שערס הנ"ל צע"ג.

ולסיום כתב, שאף שלכאו' יש מקום להסתמך בנידון דידן על סברת הראב"ד בהשגות (הל' נזירות פ"ה הלכה י"ז) שכתב "הואיל והכהנים בזמן הזה הם טמאי מתים, יותר אין עליהם חיוב טומאה", וכ"כ הסמ"ג (מצות עשה רל"א), והמשנה למלך (סוף ג' מהל' אבל) הסביר כוונתו שבזמנינו אין איסור כלל לכהן להיטמא. אך מאידך בשו"ת סמא דחיי (יו"ד סו"ס כ') כתב, שאין לסמוך על סברת הראב"ד כלל, כיון שרוב חכמי א"י חלוקים עליו. ובכלל גם בדעת הראב"ד נחלקו אם התיר לגמרי או כמ"ש הנוב"י בדגול מרבכה (יו"ד סי' שע"ב) שודאי יש בו איסור תורה ליטמא, אלא שאינו לוקה. וכן העלה החתם סופר (יו"ד סי' של"ט). וכן נראה העיקר למעשה שאין להורות היתר בזה, וכדעת רוב הפוסקים. עיישב. וכ"כ בשו"ת יבי"א (ח"ד סי' ל"ה אות ז'), ובחזון עובדיה (הנד"מ ימים נוראים דף נ"ג). עיישב.

אך בשו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' ל' אות ד') כתב, שאף שחלקו ע"ד הראב"ד הנ"ל, ואף פירשוהו אחרת, בכ"ז סברת הראב"ד חזי לאיצטרופי ל'ספק ספיקא'. ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' כ"ד) כתב להקל עפ"י מטעם דהוי ספק ספיקא. וכ"כ הגאון מהרש"א אלפנדרי בשו"ת הסבא קדישא (יו"ד סי' כ"ג), ללמד זכות על המקילים בזה מהטעם הנ"ל. ועיין.

ו. "מעפר באת- ואל עפר תשוב"

בירושלמי (נזיר פ"ז מ"ב, דף ל"ה) איתא, בר קפרא אומר "או בקבר"- או ברקב, אמר רבי יודה בן פזי 'מלא תרווד אחד' נטל הקב"ה ממקום המזבח וברא בו אדם הראשון, אמר הלואי ייברא ממקום המזבח ותהא לו עמידה... "והיו ימיו מאה ועשרים שנה" קרוב לאלף שנה חיה אדם הראשון ואת אמר 'והיו ימיו מאה ועשרים שנה', אלא לק"כ שנה הוא חוזר למלוא תרווד אחד רקב, וקשיא, עוג מלך הבשן ק"כ שנה ותינוק בן יומו ק"כ שנה, קשיא... איזהו מת שיש לו רקב זה הנקבר ערום בארון של שיש או על גבי ריצפה או על גבי טבלה של שיש, אבל נקבר בכסותו על ארון של עץ או ע"ג טבלה של עץ אין זה רקב זהו עפר קברות.

והג"ר ראובן מרגליות בספרו ניצוצי אור (סוכה דף כ"ה) ביאר לפי"ז מדוע נקטו רק 'נושאי ארונו של יוסף' ומה עם שאר השבטים והקברים שהוציאו איתם ממצרים, אך שאר המתים אחרי ק"כ שנה חזרו לעפרם ואינם מטמאים [כיון שהיו מלוכשים בתכריכים] משא"כ יוסף שחנטוהו ונשאר כמו שהיה. אך העיר ממכות (דף י') שעצמות השבטים גם נשארו קיימים, וביאר שסוגיות חלוקות הם. וע"ע בשו"ת דברי יציב (ליקוטים סי' קכ"א אות ה').

אך בתלמוד דידן בשבת (דף קנ"ב) עה"פ "ואל עפר תשוב" ביארו שגזירה זו חלה רק ברגע לפני תחיית המתים, כיון שמי שאין בו קנאה אין עצמותיו מרקיבין. וכן עיין בזה"ק (הקדמה דף ד') שכתב, "עפרא לא תתגאי, שלא יימסרון בדיך עמודי עולם, דהא רשב"י לא נמסר בדיך", הרי שאינם חוזרים לעפרם, ודלא כהירושלמי. וע"ע בתורה שלימה (בראשית ו', ג'), ובתורה תמימה (שם) דמצינו מקרים שנשארו שלימים, וע"כ דיבר הירושלמי רק על הכלל אך יש יוצאים מן הכלל בזכות אבות או מעלה מיוחדת שעצמותיהן נשארות שלימות.

ובשו"ת הרב"ז (שפרן, ח"א סי' קי"ג אות ט') כתב דאין לסמוך ע"ד הירושלמי הנ"ל דהוא עצמו הקשה מתינוק ועוג, ולא יישב, ומי אמר שנשאר בזה למסקנא. ועוד, דבחולין (דף קצ"ט) דרשו הפסוק הזה על משה רבינו שחי ק"כ שנה. ועוד, די"ל שדבריו על הבשר ולא עצמות, וכ"מ מנדה (דף כ"ב) שמצאו עצם של עוג, ועו"ל שדבריו קאי רק במי שיש לו קנאה שעצמותיו מרקיבין, [אך בהגה שם העיר דהא קטן בן יומו אין בו קנאה], עיי"ש"ב.

בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' של"ז) נשאל על מקום שנמצאה בו מצבה וכתוב עליה "פה נקבר איש הגון ר' זכריה" וכו' מלפני ת' שנה, האם מותר לכהנים לעבור שם. וכתב, דאף די"ל שהעצמות נימוחו, אך צ"ב מנדה (דף ס"א) שמצאו בור מלא גופות מזמן בית המקדש הראשון, וכן בסנהדרין (דף צ"ב) על העצמות בבקעת דורא. ועוד, דמפורש בשבת (דף קנ"ב) שמי שאין בו קנאה אין עצמותיו מרקיבין, וכיון שקראוהו "איש הגון" אנו מחזיקים אותו בחזקת כשרות. ולכן בגלל ספק זה לבד הייתי אוסר, אך מחמת שיש עוד ספיקות [עיי"ש"ב], אע"ג שדחיתיו חזי לאיצטורפי, ומותר לכהנים לילך שם, והמחמיר תע"ב.

ובשו"ת ביכורי יעקב (יו"ד סי' כ') כתב, יש לצדד דכיון שעברו יותר מאלף שנה מאז פטירתו, ודאי לא נשאר כלום מעצמותיהן, דהא מצינו שיעקב ויוסף הוצרכו לחניטה, וגם דוד המלך ע"ה הוצרך לתפילה, וכ"ז כיון שהיה בהם קנאה לש"ש, וכמ"ש "ותקנא רחל באחותה", וכן רשב"י היה קנאי גדול, וכ"מ מהמלבי"ם (שמואל כ"ח) שנהיו לעפר. אך העיר מדברי החת"ס הנ"ל שכל 'יהודי הגון' הריהו בחזקת שלא כלו עצמותיו, ועוד עייש"ב, וממילא הוא ק"ו לתנאים קדושי עליון וכו', ואע"ג שאינו ביזוי לומר כן, כיון דזה גזירת השי"ת, אך נדחו הדברים, ולכן כתב שלא מצא לכהנים על מה שיסמוכו, עייש"ב.

והגרי"א הרצוג בס' פסקים וכתבים (שו"ת יו"ד כרך ה' סי' קמ"ו) כתב, אע"ג שודאי אסור לכהנים להיכנס לקברי צדיקים, מ"מ אני מציע בזה טעמים שיש בהם ללמד סנגוריא בלבד: א. כמ"ש החת"ס הנ"ל, בענין החשש שמא עצמותיהם כבר אינם קיימים, לאחר מאות שנים, ואף אם עצמותיהם קיימים, י"ל שכיון שעצמות הצדיקים קיימות בנס, ממילא אינם כלולים בריבוי הטומאה של "או בעצם" לרבות אותם, וטהורים הם אף שקיימים.

ב. בגמ' שבת (דף קנ"ו) אמרו, והכתיב "כי עפר אתה ואל עפר תשוב" אמר ליה, **ההוא שעה אחת קודם תחיית המתים**. מבואר ש'שעה אחת' לפני תחיית המתים כולם שבים לעפרם וזה כולל את כלל הצדיקים והחסידים, והנה בשו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' תתל"ט) חידש שתהיה תחיית המתים ראשונה לפני ביאת המשיח לצדיקים בלבד, וכיון שאחז"ל (ע"ז דף ט') שכעת הם 'ימות המשיח' ימים שעשוי המשיח לבוא בהם, **ממילא כל רגע כעת הוא בספק שמא עכשיו תהיה תחיית המתים הזו**, שהרי אנו מצפים כל יום לביאת המשיח. ואין לומר, שיש 'חזקה' שגופו קיים ואין נפקיעו לומר שנהיה לעפר, זה אינו, שכיון שאנו נמצאים כבר בימות המשיח ממילא הוי כדברי הגמ' בקידושין (דף ע"ט) שיום שבו 'הנערה בוגרת' לא מעמידין אותה על חזקה דמעיקרא, דהא חזי לשינויא, עיי"ש. א"ה, וכן מצינו כעין זה בגמ' יבמות (דף ע"ט סוע"ב) שחששו שמא נעשה בעלה סריס 'שעה אחת קודם מותו', אך הכא הדבר צל"ע דהא לכאן מידי יום הורעה חזקה זו והתברר למפרע שנטמא, וילע"ב.

ז. מערת המכפלה- קבר רחל- והר מירון

בשו"ת ביכורי יעקב (יו"ד סי' כ') כתב לגבי הכניסה לקבר רחל, דאין לומר, דהוי ככל קברי בנ"ח שלא מטמא באוהל, וכמ"ש התוס' (ב"ב דף נ"ח) שקברי עכו"ם שלפני מת"ת אינם מטמאים באוהל אלא בנגיעה בלבד, אף לרבנן משום שאינם קרויים 'אדם', ורק אברהם ואדם הראשון שנקראו 'אדם' מטמאים. דהא כל הגדולים הסכימו שהאבות יצאו מכלל בנ"ח, ובודאי שה"ה לנשיהם, וכמ"ש בפרשת דרכים עייש"ב. ועוד, דיש הרבה פוסקים דס"ל שקברי עכו"ם כן מטמא באוהל, וכמ"ש בתוס' סנהדרין (דף י"ב). אך הביא שמהר"ש דוויק הכהן זיע"א אמר שבתחילה חשש להיכנס לקבר רחל, עד שנודע לו שהוא בנוי באופן שפתח המערה פתוח לחוץ

ולכן אין הטומאה עולה למעלה, ולכן נהג להיכנס לשם. וכ"ה בטעמי המנהגים (עמ' רנ"ט) שמשו"ה נכנס מהר"ש דוויק הכהן גם לקבר רשב"י, אך עייש"ב שהעיר עליו.

וכ"ה בשו"ת ציץ אליעזר (חט"ז סי' י"ח) מדברי הראשל"צ הגר"מ אליהו (שליט"א) זיע"א, שמקובל מגדולי המקובלים שקבר רחל בנוי באופן המותר לכהנים להיכנס, וכמ"ש מהר"י אלפיה בספרו אהבת השם (דף קכ"ח) עדות מגדולי ישראל שכאשר בנו את קבר רחל עשו חלל גדול בתוך הכיפה שעל הקבר כדי שיוכלו הכהנים להיכנס ללא שום פקפוק, עיי"ש. [וכן עיין לו שם (חט"ו סי' ס"ח, וח"א סי' א' אות מ"ד)]. וכ"כ בשו"ת טהרה (מ"ט אות כ') שהכהנים סמכו על ה'פוחת טפח' שסותם הטומאה בתוכו ואינו יוצא החוצה.

ואף שבספר נטעי גבריאל (אבילות, ח"ב פרק צ"א) הביא מס' ציון לנפש צבי, שתמה ע"ד הביכורי יעקב, שיש בקבר רחל 'פוחת טפח', דהא כיום אין שם שום 'פוחת טפח', וכן עיין בשו"ת זית רענן (ח"ב סי' כ"ו) שאסור ללכת לקבר רחל ואין שום צד היתר.

אך בשו"ת ברכת יהודה (ח"ב ענינים שונים סי' ג' אות י') ביאר, שאף שאין 'פוחת טפח' לבחוק', אך כאשר בנו את הבנין עשו 'פוחת טפח בפנים' ואפשר שסמכו ע"ד הדברי חמודות (סוף הל' טומאה) שביאר ברמב"ם שאפילו סתום כולו- טהור מהתורה, וכ"כ עוד פוסקים, וממילא הוי ספק אם צדיקים מטמאין, וספק דרבנן לקולא. אך עדין העיר, שזה כנגד דברי הבית יוסף והראשונים שביארו אחרת ואסרוהו מהתורה, ולכן העלה לאסור.

בשו"ת מנחת יצחק (ליקוטים, סי' קכ"ט) הביא שמקובל שקבר רשב"י במירון בנוי באופן הכשר ויש שהקילו עפ"י לכהנים להיכנס, אך מרן האדמו"ר משניווע זיע"א כבר קרא ע"ז תגר. וכ"ה בס' נטעי גבריאל (שם) מספר הברכה המשולשת (עמ' ס') שיש בידם קבלה מגדולי א"י, שהכהנים נכנסים במירון לקבר רשב"י, כיון שמהר"י גלאנטי בנאה באופן שהשאיר 'פוחת טפח', ולכן מותר לכהנים להיכנס. אך מאידך הביא שגדולי הדור כיום הגר"מ פיינשטיין, והגרש"ז אויערבאך ועוד, הורו להחמיר שלא להיכנס לשם, עיי"ש.

וכן עיין למוהר"ח סתהון בספרו ארץ חיים (יו"ד סי' שע"ב) שצייד מאוד למצוא טעם למנהג, והביא תשובה כת"י למהר"ם בן חביב, שיש להם על מי לסמוך משום שבימיהם היו קוברים בענין שיהא 'פוחת טפח', ודמי לכבוד מלכים או לדבר מצוה שמותר לדלג כשיש 'פוחת טפח'. ובזה הסביר מש"כ בהקדמת עמק המלך (עמ' י"א) שהאריז"ל שלחו למהר"י הכהן לילך לקבר ר' יהודה ב"ר אילעי, דמייירי בידע ברוה"ק שיש שם 'פוחת טפח' ואין הטומאה עולה. אך העיר ע"ד דדלמא לא נקברו בארון, ועוד דדלמא נרקבו הארונות, עיי"ש.

וכן עיין בשדי חמד (ר"ה סי' א' אות ו') שתמה היכן נמצא אותו 'פוחת טפח' לבחוק', ואף אם היה ודאי נסתם וכבר לא מהני. וכן בקובץ אורייתא (חלק י"ט, עמ' שכ"ג) האריך הגר"ם שפעלמאן לבטל "קבלה" זו שיש שם 'פוחת טפח', דאין לה שום יסוד, ואף אם היה ודאי

נסתם. ולכן אין להביא ראיה ממה שהתיר האריז"ל לתלמידו הכהן להיכנס, דודאי ראה אז ברוה"ק שיש שם פותח טפח, משא"כ בימינו שכבר עברו שנים רבות. וכ"כ בשו"ת ברכת יהודה (ח"ב ענינים, סי' ג' אות ו') לגבי קבר רחל וקבר רשב"י, שאף אם היה לו פותח טפח לבחוק, ודאי כבר נסתם ואין לסמוך עליו ללא ידיעה ברורה. ואין לסמוך על חלל טפח שבתוך הקבר ללא פתח לבחוק, שדעת רוב הפוסקים שזה לא מהני, וכנ"ל, עיי"ש ב.

אך במערת המכפלה, הנה בימינו העיד רבה של חברון כיום הרה"ג ר' דוב ליאור שליט"א שנעשה שם על ידו בצד הבנין למטה 'פותח טפח- לבחוק' וא"כ אין הטומאה בוקעת ועולה ומותר לכהנים להיכנס למערת המכפלה בשטח הבנין למעלה.

ח. 'כהני חזקה'- בימינו

הרמב"ם (הל' איסורי ביאה פ"כ ה"א) כתב, **כל כהנים בזמן הזה- בחזקה הם כהנים**, ואין אוכלין אלא בקדשי הגבול והוא שתהיה תרומה של דבריהם, אבל תרומה של תורה וחלה של תורה אין אוכל אותה אלא 'כהן מיוחד'. איזהו כהן מיוחד כל שהעידו לו שני עדים שהוא כהן בן פלוני הכהן ופלוני בן פלוני הכהן עד איש שאינו צריך בדיקה והוא הכהן ששימש על גבי המזבח. שאין ממנין בסנהדרין אלא כהנים לויים וישראלים מיוחדים.

והמבי"ט בקרית ספר (שם) כתב, מן התורה כל שהוא מוחזק בבני אהרון הכהנים הוא כהן לכל הדברים דהא 'סוקלין ושורפיין- על החזקות', דחזקה דאורייתא, ואוכל תרומה וחלה של תורה ומשמש ע"ג המזבח דחזקה היא לכל דבר, ואפי' בזמן הזה כל מי שהחזקה משפחתו בכהונה ולא קרא עליו ערער הוי כהן לכל הדברים מן התורה ורק מדרבנן הצריכו בדיקה, והני כהנים בימי עזרא שלא הועיל להם חזקתן כיון דריע חזקתייהו, ולכן כהני זמנינו סמכין עלייהו בפדיון הבן דאו', ורק בתרומה של תורה שחיובה מיתה חששו חכמים להצריכם בדיקה.

אך בשו"ת המהרשד"ם (אהע"ז סי' רל"ה) בענין היתר שבויה לכהן, כתב, שאני סומך על מ"ש הריב"ש (סי' צ"ד) כל שכן כהנים שבדורינו שאין להם כתב היחס אלא מפני חזקתן נהגו לקרוא ראשון בתורה. **שמעת מינה שאינם כהנים ודאי אלא ספק**, וא"כ אחר שאיסור שבויה דרבנן א"כ די לנו להחמיר באיסור ודאי אבל בענין ספק כזה ראוי לומר ספיקא דרבנן ולקולא. ועוד, דהוי ס"ס מתהפך שגם אם אסורה שמא ישראל הוא. וכ"כ שם (יו"ד סי' רנ"ה) נראה בעיני כי כהונה בזמן הזה אין ולא ורפיא בידן שאין להם כתב היחס.

ובספר חסידים (ויסטענצקי, סי' תר"ל) הביא שרב האי גאון היה עולה בכל שנה מבבל לירושלים להיות שם בחג הסוכות, והיו מקיפים את הר הזיתים בהושענא רבה ז' פעמים כאשר הכהנים בראש, ורב האי גאון היה הולך עימם אך בריחוק ק' אמה מהם משום שהיה מטהר עצמו ואלוהו הנביא היה עימו, [ועיי"ש סדר הצעדה]. וכתב, ששאל רב האי גאון את אליהו

הנביא, מתי יבוא משיח, ואמ"ל כשיקיפו את הר הזיתים עם הכהנים. ולכן עשה מעשה וקיבץ כל הכהנים שמצא שיבואו להקפה, ובסיום אמ"ל אליהו, **ראה שכל הכהנים ההם אין אף אחד מזרע אהרון**, רק כהן אחד החיגר ברגלו וסומא בעינו ההולך בצד הוא מזרע אהרון.

ובשו"ת בית אפרים (סי' ו') כתב טעם נוסף למנהגם שלא לשאת כפים בימות החול, לפי שהכהנים בזמנינו אין להם יחוס כהונה וגרועים יותר מכהני חזקה, וכמ"ש המרש"ל ביש"ש (ב"ק פ"ה סי' ל"ה) שכעת באריכות הגלות והגזרות והגירושים ממדינה למדינה נתבלבלו והלואי שלא נתבלבל זרע קודש בחול אבל זרע כהנים ולוים קרוב לודאי שנתבלבלו רובם או מחציתם. ובזה יובן החילוק בין מנהג א"י למנהגינו באשכנז כי אנו שהלכנו בגולה מגירוש לגירוש קרוב לודאי שנתבלבלו וגריעי מכהני חזקה, ולכן נמנעו מלישא כפים בחול.

אך כבר העיר בשו"ת המהרי"ט (ח"א סי' קמ"ט) שחלילה להפקיע חזקתן, כי אי אפשר להפקיע חזקת כהונתם, [והוי כשויא נפשיה חתיכה דאיסורא] ולא היקלו אלא בשבועה דרבנן. וכ"כ בשו"ת מהר"י הלוי (כלל ה' סי' ל"ג) שגם הריב"ש לא דיבר אלא לדידן שלא חייבים בכבודם, אך הכהן כיון שהחזיק עצמו ככהן הרי הוי חזקה ולא חשיב ספק כלל.

אך בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' צ"ג) העיר ע"ד, דכל חזקתו היא לנשיאת כפים ותרומה דרבנן בלבד, אך למה שלא הוחזק אין לו חזקה, וגם ל"א שויא אנפשיה חתיכה דאיסורא דאינו בתורת ודאי אלא מתורת ספק דלא קים ליה בנפשיה שהוא ודאי כהן, ושפיר עשה ס"ס.

ובשו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סי' ל"ט) כתב, מצינו לאחד מן הראשונים הוא הריב"ש שס"ל שהקדימה לכהן בזמן הזה הוא רק מתורת מנהג ולא מדינא והחזיקו בבסברא זו גדולי עולם המהרשד"ם ודעימיה, ואף מי שהעיר ע"ד לא חלק עליו, וכ"כ המגן אברהם (סי' ר"א סק"ד) שלא נהגו עכשיו ליהדר בכבוד כהן שהוא מדאר, כיון שאין אנחנו בקיאים ביחסי כהנים. וביאר שמה שהכהנים נושאים כפיהם אינו מוכיח דכיון שכהן שאינו נושא את כפיו עובר בג' עשין ממילא מספק שלא תתבטל מצוה חמורה זו מחמרינן שיעשו ברכת כהנים וממילא גם ברכה מברכין עליה, עיי"ש. וע"ע בבאר היטיב (אע"ז סי' ו' סק"ב).

ובילקוט יוסף (ח"א דף ש"י) האריך לדחות חששם, וכמ"ש בערוך השולחן (יו"ד סי' ש"ה סקנ"ה) להעיר על הדעות הנ"ל, שהרי אפילו כשעלה עזרא מבבל שאז היה לכל הכהנים כתב יחוס ולמקצתם לא נמצא שהורעה חזקתם ועכ"ז אמר להם עזרא 'הרי אתם בחזקתכם', וא"ה הוא כ"ש בזמן הזה שאין לשום כהן כתב יחוס ואין כאן ריעותא כלל שבודאי הם בחזקתם. וכ"ה משו"ת מהר"ץ חיות (קונטרס מנחת קנאות דף ט') שאין לצרפו לסניף, עיי"ש ב.

ובשו"ת עטרת פז (ח"א כרך ב' יו"ד סי' ג') לענין אשת כהן מעוברת באוהל המת, הבי"ד המהרשד"ם וסייעתו, שהכהנים בזמן הזה הם רק 'ספק כהנים', ואף שרבו האחרונים שחלקו עליו בזה, וכמ"ש בילקוט יוסף (ח"א עמ' ש"ט), אך בכ"ז כתב שזה חזי לאיצטרופי לספק

ספיקא, וכמ"ש בשו"ת יביע אומר (ח"ז אע"ז סי' ט' אות ו') משו"ת האלף לך שלמה (אה"ע סו"ס ל"ח) שרצה לעשות עיד"ז ספק ספיקא בכה"ג. ולכן צידד להקל. א"ה, אך שמעתי מהגר"ם מאזוז שליט"א, שבימינו לאחר שעשו בירור ע"י בדיקות דנ"א לכהנים, ונמצא שרוב רובם הגיעו משורש אחד ממילא רק בדוחק רב הוי בכלל 'ספק'.

אך בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' ר"ל) כתב, שאין לדמות 'היתר שבויה' לענין 'טומאה למת', דאף שהמהרשד"ם הקל בשבויה משום דלאיסורי אישות דכהונה לא שייך להחשיבו שהוחזק לאיסור דהא החזקה צריך להיות על כל כהן וכהן ביחוד, דאין זה ספק אחד על כל הכהנים, ולכן מה שכלל הכהנים נוהגים הרחקה מאיסורי אישות לכהונה אינו חזקה על כל הכהנים, וכל כהן בנפרד לא שייך שהוחזק בזה דהא לא נודמן לאדם דבר כזה אלא פעם אחת או ב' פעמים בימי חייו ואינה חזקה, אבל בטומאת מת שהוא דבר המזדמן לכל אחד פעמים הרבה ונוהר מזה ממילא הוי חזקה לאיסור בדין ודאי ואין להתיר להם אף טומאה דרבנן ולא לצרף את הריב"ש והמהרשד"ם גם לספק ספיקא. עיי"ש. והכנ"ה.

והנה בשנת תש"ע, זכיתי לשוחח עם מרן רשכבה"ג מאור ישראל ר' עובדיה יוסף זצוק"ל בטלפון בעזרתו של המשב"ק ר' אמיר קריספל הי"ו, ושטחתי בפניו את השאלה הנ"ל, ומיד כהרף עין בלא שהסברתי את טעמי ונימוקי גער בי מרן ואמר: "אסור אסור אסור" ... ועל כן אמרתי למרן שאשלח את טעמי ונימוקי בכתב מפורט כאשר לימדנו מרן, ואכן מסרתי הטעמים הנ"ל למרן, וחזר אלי מזכירו הנאמן בטלפון ואמר לי בשם מרן: "כי הרב אומר שאפשר לסמוך על זה להקל", ואז ביקשתי שיכתוב לי את תשובתו זו על גיליון המכתב, ויאמר לי: "לא, זה רק תשובה בעל פה....", זכותו יגין עלינו ועל כל בית ישראל, אמן.

ולסיום, היום ג' במרחשון תשפ"א - יומא דהילולא השביעי - לסילוקו של מרן מאור ישראל זצ"ל, אמרתי לכלול את דברי ההספד שנאמרו השנה במקום שיעורו הקבוע של מרן זצ"ל, בהילולא המצומצמת [עקב מגבלות 'הקורונה'], בסיפורו של הגר"א וייס שליט"א: מסופר על שלושה מגדולי ליטא שנודמנו לפונדק אחד, רבי יחיאל מיכל אפשטיין רבה של נובהרדוק, בעל 'ערוך השולחן', רבי איצ'לה מפונוביז' בעל 'זכר יצחק', והגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל, ודיברו ביניהם **מה תפקידו של רב בישראל**. בעל 'ערוך השולחן' פתח ואמר: תפקידו לפסוק הלכה [כדרכו שהיה פוסק מובהק], בעל ה'זכר יצחק' שהיה פלפול גדול ולמדן עצום אמר: להרביץ תורה בישראל, ואילו הגר"ח מבריסק אמר: להיות 'אבא ואמא' של הקהילה, לדאוג ליתום לאלמנה ולצרכי הקהילה. והנה מרן זצ"ל היה גם גדול הפוסקים, וגם מרביץ תורה בכל כוחו, אך בעיקר היה בבחינת 'אבא ואמא' שהחזיר עטרה ליושנה, וכמו שאמר אלישע הנביא "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו", זכותו תגן בעדינו, ונוצה ללכת ולהורות בדרכו, אמן.

לחבת הקודש אצורף כאן תשובת מרן פאר הדור והדרו האדמו"ר ר' עובדיה יוסף זצוק"ל זיע"א

לכבוד נשיא ישראל, שר התורה והעבודה,
רבן של כל בית ישראל, המחזיר עטרה ליושנה,
מור"ד עט"ר מרן ר' עובדיה יוסף שליט"א.

תחילה וראש הגני להודות להשית, על שזיכנו בדורנו למרן שליט"א, שהוא כבחינת "משה רבינו", המפיץ אורה זו תורה לכל העולם כולו, וכל מה שזכה זה הדור, אינו אלא מכוון, ובמיוחד במה שטרח כמעל ויגיעה רבה להחזיר עטרה ליושנה ליהדות ספרד המפוארה, ובעזרת השם יראה בהגשמת חלומו בשמחה ובסוב לבב, אמן.

בחודש ניסן תשס"ד בהתקלות עם מחבלים כמחסום ארו נהרג לוחם משמר הגבול כפיר אחזון הי"ד, וכיוון שמשפחתו מתגוררת בעיר אילת, נקבר הוא בבית העלמין הצבאי באילת. אך מאוחר ופרחו ניצני התורה בעיר אילת בשליחותו של מרן שליט"א, ונפתחו שם מוסדות חינוך ע"פ התורה הקדושה, וכתה המשפחה הנ"ל לטעום טעמה של תורה, וכל בניה זרע ברוך ה', לומדים בישיבות הקדושות. וכעת נפשם בשאלתם: מכיון שהעיר אילת אינה נחשבת לארץ ישראל לכמה עניינים וכמו שפסק מרן שליט"א לענין תרומות ומעשרות ושביעית, ולענין יציאה לחו"ל, וילקוט יוסף שביעית פ"א ס"ה, וברצונם להעתיק את מקום מגוריהם אל מרכז הארץ למקום תורה, האם אילת נחשבת לחו"ל גם לענין זה שיעלו את קיבורו של בנם ז"ל אל תוככי ארץ ישראל.

והגני דין בקרקע בתורתו של מרן שליט"א, שמאחר והעלה בשו"ת יצווה דעת (ח"ד סי' נ"ו) ע"פ הירושלמי (כלאים פ"ט ה"ג) לדעת ר"א שמתור ומצווה להעלות המת לא"י משום כפרה, דכתיב זכיפר ארמיתו עמו ורלא כהוה"ק. וכן פסק בשו"ע (יו"ד סי' שס"ג) שרשאים לפנות הקבר ולהעלותו לא"י. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' ר"ז), ובשו"ת תשובות ונהגות (ח"א סי' תרי"ג), ובשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' קמ"ה, וח"ט סי' רכ"ז, ומהדרת ח"ב סי' רנ"ז-ר"ס). ובשו"ת דברי יהושע (ח"ג יו"ד סי' נ"ב) כתב, שגם לרבדי הוה"ק שמחמיר בעליית הנפטרים לא"י, מ"מ כאשר כלה הבשר מותר להעלותו לא"י, אך יזהר שמדי בהגיעם לא"י יניחו מעפר א"י על ארונם.

מלבד שמאחר והמשפחה תעבור להתגורר במרכז הארץ יקשה עליהם לעלות ביום האזכרה לבית העלמין באילת, וכמו שכתב בס' חסידים (סי' ת"נ וסי' רכ"ד) שיש הגאה ונות דוח לנפטר שקרוביו ואוהביו הולכים על קיבורו.

אך מאידך יש לציין שבית הקברות של העיר אילת נמצא מרחק קילומטרים ספורים מחוף הים, וכבר כתב הגר"ח פלאגיי בס' לחיים ביוזשלים (כלאים פ"ט ה"ו) מהיפה מראה, שהקבר בחוף הים, כקבור בא"י. וכתב, ומה טוב עירנו איזמיר, שבית הקברות נמצא על שפת הים, עכ"ל. ובספרו כף החיים (סי' י"ט ט"ו) האריך במעלת ביהכ"נס הכנוי על המים, וכביהכ"נ של טורקיא, דטוב להתפלל אצל המים שמועיל לקבלת דתפילה. וטעם הדבר כיון שחוף הים יש לו שייכות מארץ ישראל וכמ"ש "כי הוא על ימים יסדה", וסיים, שבוה יש גם מעלה על ביה"ק שלהם הנמצא בשפת הים, שהתפילות שם מועילות ביותר. אך אולי הוא מיידי על חוף הים ממש.

וכן אשאל בענין אדם שנפטר בתוך ארץ ישראל ומשפחתו מתגוררת באילת, והמשפחה רוצה שיקברוהו בעירם באילת, האם מותר להוציא את הנפטר ממרכז הארץ ולקברו בעיר אילת שנחשבת לחו"ל לענין זה.

ובצאתי את הקודש, אסיים בחדרת קודש בכרכת הדיוט, שהשיית יזכה את כל עמי ישראל, ויארץ את ממלכתו של מרן שליט"א עדי וקנה ושיבה, לאורך ימים ושנות חיים, בכריאות איתנה ונהורא מעליא, ונזכה ליהנות מזיו חורו והודו עד ביאת משיח צדקנו שיגאלנו במהרה בימינו, אכ"ר.

בכרכת שנה טובה וממורכת,
הרב ראובן כמיל
רב מנ"כ דרום.

לחילה ג' אונג למחירי למכר ח'
לחילה ג' ח'ן להגבר.

יוסף יוסף

תפילת השוטר

ריבונו של עולם מלך חי וקיים,
תן בליבי דעה והשכל
להשכין שלום וסדר בין היושבים
בארצנו נחלת אבותינו הקדושה.

אנא ה', תן לי העוז והאומץ
להציל עשוק מיד עושקו ומוכה מיד מכהו,
ואל תבוא שום תקלה ומכשול על ידי חס ושלום לכל אדם,
לא בעולם הזה ולא בעולם הבא.
צדק ויושר יהיו נר לרגלי להדריכני באמיתך,
ושמור צאתי ובואי לחיים טובים ולשלום.

למען דעת כל עמי הארץ
שארצך ארץ השלום וצדק ילין בה
"לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי,
כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" אמן.

מאת כבוד קדושת האדמו"ר מקאליב זיע"א

עיצוב גרפי

053.932.7226